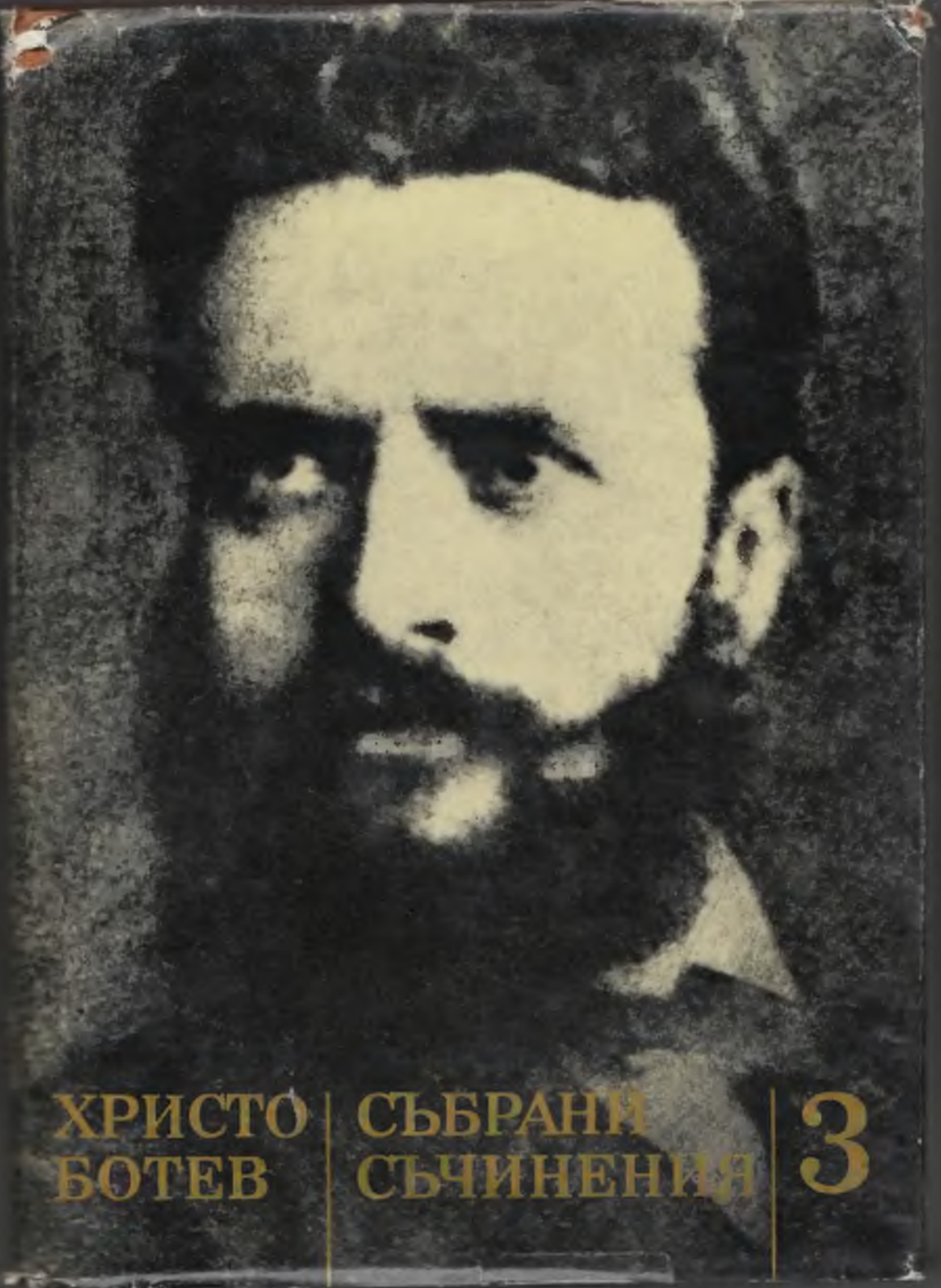

ХРИСТО
БОТЕВ

СЪБРАНИ
СЪЧИНЕНИЯ

3

ХРИСТО БОТЕВ

СЪБРАНИ
СЪЧИНЕНИЯ
в три тома

Редакционна колегия

ПЕТЪР ДИНЕКОВ (отговорен редактор)

НИКОЛАЙ ЖЕЧЕВ

СТЕФАНА ТАРИНСКА

ЦВЕТА УНДЖИЕВА

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

ХРИСТО БОТЕВ

СЪБРАНИ
СЪЧИНЕНИЯ

ТОМ 3

*Под редакцията на
НИКОЛАЙ ЖЕЧЕВ*

СОФИЯ • 1980

ИЗДАНИЕТО Е ПОДГОТВЕНО
В СЪТРУДНИЧЕСТВО С ИНСТИТУТА
ЗА ЛИТЕРАТУРА
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ

9048

ИЗВЕСТИЯ ИЗ БЪЛГАРИЯ

Възникването на българския народ и българската държава е свързано с дълго и героично историческо развитие. Българите са един от древните народи на Балканския полуостров, които са запазили своята идентичност и култура през вековете. Българската държава е била един от най-големите и силни държави в Европа през Средновековието. Българите са внесли значителен принос в европейската цивилизация, особено в областта на културата, науката и изкуството. Българската държава е била един от най-големите и силни държави в Европа през Средновековието. Българите са внесли значителен принос в европейската цивилизация, особено в областта на културата, науката и изкуството.

— Пишат ни из Пловдив, че разбойничеството по тие страни е приело такива широки размери, щото пътуването по селата е станало почти невъзможно. „Ако захвана да ви преброявам жертвите на тоя единствен турски занаят — говори писмото, — то тяхното число ще да надмине сяка една вероятност. Това не е вече прост хайдутлук, какъвто, вие знаете, става всеки ден и всеки час в Турция: тука са цели чети разбойници, които, посред пладне грабят, обират и убиват беззащитните селяни и които вечер се прибират в градовете или в селата и по цяла нощ пиянствуват и развратничат заедно с правителствените чиновници. Тие дни една такава чета нападна на едно от Пазарджишките села (Понбрене) и посред пладне искаше да ограби селото. Селяните се възпротивиха и между тях и четата произлезе страшен бой. Колко души са паднали от разбойниците, аз не зная; но жертвите на селяните са: 8 души убити и 14 души ранени. Кому да се оплачем от тие варварски злодейства? На правителството ли? — Правителството е ортак¹ със злодейците и с друго нищо се не занимава, освен с пиянство, с разврат и с разбойничество. На Екзархията ли? — Екзархията е днес в такова стеснено положение, щото и тая наша сирота майка ще да ни каже, че търпението е най-високата християнска добродетел. На нашите цариградски политици ли? — Но и тие смирени божии създания се не занимават с друго нищо, освен със своето собствено съществуване, и не обръщат почти никакво внимание на страданията на народът!

¹ Съдружник.

— Из Варна ни явяват, че и по тие места животът и имогът на султановите робове е достигнал до такава сигурания¹, щото и с железницата даже да пътува човек е станало твърде опасно. Тие дни една чета разбойници нападнали на пасажерският трен² (на кое място? р.), спряли го и обрали нещастните търговци. — Прогрес и в разбойничеството! Но няма нищо. Попитайте цариградското „Читалище“ и то ще да ви каже, че цивилизацията в Европа е напреднала дотоякова, щото е възможно да се пътува и с балони.

— Цариградският дописник на „Видов дан“, като споменува и той за приключението в Татар-пазарджишкият округ, между другото говори: „Това не е никак за чудене, защото и в самият Цариград солдатите нападат на мирните граждани, а особено на жените, обират ги и ги безчестят, и то посред пладне, както се случи такава едно нещо и завчера в една от публичните градини на Такситът. Нашата полиция, казва дописникът, се не занимава с такива дребни работи!“ — Разбира се! Нима „Видов дан“ не знае още, че Хюсни паша е министър не на полицията, а на обществените кражби и безчестия?

— Из достоверен източник се научаваме, че известният хаскьойски шарлаганджия Х. Ставри без малко пак щял да изгуби своят драгоценен живот. Един от отмъстителите за 20-те невинно заточени в Деари-Бекир младежи забил камата си в тялото на тоя народен изедник, но не сполучил да му нанесе смъртоносна рана. Пристигнали запти и отмъстите-лят побягнал. — Ние съжеляваме и двамата тие херои за несмъртоносната рана на турският шпионин.

[Знаме, г. I, брои 1 от 8 декември 1874 г.]

¹ Сигурност.

² Влак.

— Из Търново ни пишат следующето: „На 26 ноемврия около 40 души градинари си идеха пеша из Румъния под защитата на две свещовски заплата и близо до реката Росица се нападнаха от 7 души разбойници, от които шестимата били черкези, а единът турчин. Разбойниците били коняници. Когато тие излезли пред нашите нещастни селяни, то един от тях гръмнал с пушката си и ударил едно 25-годишно градинарче, което тутакси и издъхнало. В това време заплата [та] се уплашили и се оттеглили настрана; а градинарите, като нямали с какво да се защищават, защото, като българи, там е запретиено да носят оръжия, събрали се накуп и предали се на произволът на харсърите¹. Един от черкезите захаанал да ги бие с камшик, на когото на върхът бил вързан един куршум, а друг слязъл от конят си, разпрал умрелият градинарин и земал му парите из кемерът². „Пара верин, пюрлар! Я хот джанънъзъ аладжанс!“³, крещели побеснелите кръвопийци и държели пушките си запнати на око. Най-после тие обрали градинарите, били ги до омаскаряване и пунали ги да отидат изново да печелят!“

— Хубава работа! 7 души разбойници да бият и да обераат 40 души живи същества! Робове! Робове! Докога ще да ви колят като говеда? Докога ще да ви безчестят като чифути?

— Из Русчук ни явяват, че няколко души черкези нападнали на едно от близните до тоя град български села и поискали да го ограбят. Селяните се въоружили кой с брадва, кой с кривак и забъркали такава каша със своите невикани гости, щото и от двете страни имало множество разцепени глави, строшени крака и пребиени рамена. От черкезите имало и един „изстинал“⁴. „По тая причина, казва дописникът ни, правителството е докарало в Русчук множество наши се-

¹ Разбойници, крадци.

² Кожен пояс за пари.

³ Давайете парите, неверници! Или ще ви вземем душите!“

⁴ Т. е. починал.

ляни и ще да ги съди като убийци.“ — И ще да ги осъди, ако тие не постъпят и със съдните си така, както са постъпили с черкезите.

— Из Деарри-Бекир пишат, че д-р Миркович и тримата негови другари и до днес още лежат в терсханата¹ и че няма никаква надежда, за да се освободят. Така също пишат, че починали още трима от нещастните мъченици, а именно Дило Пейов из Гол. Извор, Васил Цолов из етрополските колиби и Цвятко Вълчов из Правец. Първият е умрял в Деарри-Бекир, вторият в Арган, а третият в Маден. А причините на тяхната смърт са били убийственият климат, страшните мъчения и гол я м а т а с и р о м а ш и я. — Мъченици! Дали ще да има някой, който да отмъсти за вас и да разкаже на вашите деца за какво сте вне загинали?

[Знаме, г. I, брой 2 от 15 декември 1874 г.]

* * *

— Из Русчук ни пишат следующото: „На 16 декемврия през нощта една чета турци разбойници нападнаха къщата на една вдовица, разбиха вратата и след най-варварски и най-безчовечни мъки, произведени както над вдовицата, така и над нейната единствена дъщеря, заклали първата и оставили втората в такова положение, щото тя днес се намира в болницата и от час на час се приготвява да отиде при майка си. На нещастните са земени две върви жълтици; а разбойниците и до днес още не са уловени. Правителството е затворило повече от 50 души подозрителни личности, но между тях няма нито едни турчин, ако полузакланата мома и да показва с ръцете си, че злодейците били в солдатски дрехи.

¹ Арсенал, корабостроителница.

— Из Свищов ни явяват, че няколко души градинари, които били обрани между Свищов и Търново, дошли да се оплачат пред управителя на тоя град, но ятакът на злодейците им дал следующият съвет; „Идете, рекло свищовското куче, и намерете пантите¹, пък тогава елате да ви дам няколко души заптие, за да ги изловите.“ — „Но ние не знаеме из кои села са хърсърите“, отговорили нашите божи кравички. — „Тогава, хай сиктирин бурдан!“², извикал каймакаминът и отишел в харемът си.

— Из Никопол ни пишат, че сичките пътници, които си идат из Влашко, заптите ги търсят за оръжие и ако намерят, то им го земат. В това време тие забележават всеки един пътник по колко пари носи и като отминне няколко часа разстояние навътре, излизат и го обират. Трима души пътници из Ловеч познали в числото на разбойниците, които им земали парите, и никополският бюлюк-башия³. — Когато е така, то защо тие селяни не отидат да кажат на свищовския каймакамин⁴, че разбойниците са самите заптни? О, Турция! Кога ли и твоите деца ще да проплачат в утробата ти?

— Из Кюстендил ни известяват, че някой си бащин и майчин син гръмнал с пушка, за да убие гръцкият митрополит кир Игнатия, но за нещастие не сполучил. — А какво търси тоя фанаротиин по оние места? Язык за куршумът!

[Знаме, г. I, брой 3 от 22 декември 1874 г.]

* * *

— Из Пловдив ни пишат, че турското правителство е издало един закон, чрез който ще да наложи данък и на поповете,

¹ Безделници, хаймани.

² „Махайте се оттука!“

³ Ротен командир.

⁴ Околийски управител.

и на учителите. От първите ще да се зема сараошлук-парасъ¹, а от вторите акълсълък-парасъ². И едните, и другите ще да плащат по 1% от заплатата си. Освен това, дописникът ни говори, че тоя закон ще да запрети на сичките български общини да земат за учители руски възпитаници и че това решение е обявено вече на пловдивските българи. — А ние мислехме, че турското правителство е достигнало вече до върхът на своето държавно безумие! Колко още реформи ще да издаде то за благоденствието на раята!

— Из Плевен ни явяват, че, после дълги оплаквания от страната даже на турското население, едвам преди три месеца правителството сторило азил³ тамошният безкрайно ревнителен каймакамин. Но когато негово превъзходителство се приготовило да остави градът, то с него се случило следущето неприятно произшествие. Около 20 души черкези разбойници, неговии ортаци, дошли да искат сметка за накраденото богатство и изпроводили го с твърде голям салтанат. Дордето излязъл чиновникът из градът, черкезите викали подиря му: „Керата! Сен един хакъвъзъ! Сен хайдутолу-хайдут!“⁴ — Идете после това и не говорете, че турското правителство не знае какво прави. Защо е изгонило тоя способен изпълнител на турския административен закон? Или, ако го е изгонило из Плевен, то защо му не даде служба в друг някой по-богат град? Язык за черкезите.

— Из Търново ни пишат за следущата твърде оригинална постъпка от страната на един дервишин⁵. В Търново се женило едно турче за една богата бейска дъщеря из Бяла. Секи, който е живял в Турция, знае с какво тържество стават турските сватби: дзурли, тъпани, къчещи, пушкания, препускания, викове, коне, талиги, турци, кучета, пехливани и

¹ Парн за пиянство.

² Парн за глупост.

³ Уволнен, отстранен от служба.

⁴ „Негодник! Ти изяде дела ни (заплатата ни), ти хайдутин с хайдутин!“

⁵ Мохамедански калугер.

все и вся. Но тая сватба била особено салтанатлия¹; гърмежите били до такава степен многочислени, щото хората помислили, че градът се зема с пристъп. Когато сватбата влязла в градът, то и малко, и голямо излязло да позяпа и да се почуди на това тържество. Тогава един дервишин, който, види се, е имал високо-религиозна поетическа душа, дошъл в такова диво изстъпление, щото издигнал свещеният си топуз и забил го в гърдите на един българин, който се намирал близо до турският поп. Нещастният паднал на земята и потънал в кръвта си; а дервишинът си заминал, без да му каже някой нещо. — Какво се би случило, ако сватбата да би била българска и ако това зверско престъпление да би било направено от някой българин? Ние мислиме, че в такъв случай даже и младоженците би били затворени в темница, а убиецът отдавна да би висел на въжето. А на дервишинът хари-зали² гащи и копринена риза.

— Из Русчук ни явяват, че между многобройните турски копои, т. е. между тайните и явните правителствени шпиони, се е появило още едно леке. Това леке е преподобното русчушко кюлхане³ Вълко (Лука? р.) Нейчов. Това безумно животно, което твърде често блее в православно-идиотическият „Век“, е достигнало да се презира даже и от най-калните личности. Неговото занятие е да шпионствува, да акомпанирова отцу Балабанову и да тълкува сънищата на жените с вечният календар на Момчиловата книжарница. — Парижки възпитаник ли е г. Нейчов?

— В „*Courrier d'Orient*“ пишат из Охрида, че близо до Струга един от първите дебърски разбойници откраднал около 200 овце и след няколко дена дошел да кондиса⁴ в къщата на обраният. Тоя разбойник бил убил повече от 15 души християни (българи), в числото на които е бил и бащата на стопанинът. Освен това тоя разбойник бил обаждан няколко пъти на властта, но тя не му направила нищо, защото.

¹ Тържествена, разкошна.

² Подарили.

³ Негодник, подъл човек.

⁴ Отсяда, гостува.

както казват, той имал защитници в мезлишът¹. Селяните се възползвали от дохождането му в тая къща и през пощата го натиснали и удушили го. После това тие известили властта за своята постъпка, но тя наместо да ги благодари за това, хвърлила ги в темница, а после ги изпроводила в Битоля, дето, както се вижда, ще да се осъдят на бесило. — О Турция, Турция! Какъв гений те управлява и какъв демон те държи още на светът!

— Тая година в Одеса се е открил девически пансион за южните славяни под название „Питомник“, който ще да се намира под покровителството на руската императрица Мария Александровна. Настоятелството на тоя пансион е решило да приеме за първи път 15 момичета — 8 от българска народност и 7 от сръбска — и това решение се е изпроводило в Цариград, за да се извикат бъдещите южнославянски просветителки. Но сръбските девойки пристигнали, а нашите чакат още „жълтата бъклица“. Коя е причината на тяхното бабавение? Като си припомним какви несправедливости са ставали и стават у нас в избирането подобни възпитаници и какви печални последствия са имали тие несправедливости, то ние смело можем да предположим, че или роднините на пловдивският руски вицеконсул са се довършили, или нашите цариградски чорбаджии чакат да им поотраснат дечицата. Ако тука и да не е място да говорим по-пространно за тоя достоеен за по-сериозно внимание предмет, но, за да подкрепим своето предположение, ние ще да приведем няколко примера. 1) В Москва има цели фамилии, които се учат на правителствено иждивение² под предлог за бъдещи учители в България, а всъщност за бъдещи чиновници в Русия и които са избрани и приемени не по отличителни никакви способности или наклонности към науката, а просто чрез влияние и с цел да им се даде едно парче хляб. Освен това между тие спекуланти патриоти се намират и такива франтове, които са синове на доволно богати и състоятелни родители. 2) Одеското българско настоятелство при другите свои многобройни злоупотребления и несправедливости е рекомандовало³

¹ Съвет, събрание.

² Издръжка.

³ Препоръчало.

в числото на стипендиантите из България и децата на Н. Х. Палаузова и И. С. Иванова, от които и единът, и другият са доволно състоятелни руски чиновници и на които децата са българи дотолкова, доколко са и родителите им китайци. — А руското правителство прави благодеяния на българския народ! 3) Когато турското правителство пожела да покаже, че и то се грижи за благосъстоянието на своите робове, и когато се реши да изпроводи няколко българчета във Франция и да приеме няколко ученика в Цариградското медицинско училище, то какви и чии бяха оние деца, които се рекомандуваха от нашите цариградски чорбаджии? — Децата на Тъпчилещовци, синовете на Дагоровци, чедата на Комсиевци, копелачетата на... Но за да не правим дълъг поменник, ние ще да попитаме: не бяха ли почти сичките тие ученици и възпитаници синове на богати и състоятелни родители? Ако е така, то нашата цариградска журналистика добре ще да стори, ако, вместо да лапа мухите, обърне внимание на тие несправедливости и ако изнесе на видело неправете ризи на своите твърде кални в това отношение чорбаджии. А на почетните руски консули в България ние ще да напомним, че само онзи, който е живял, страдал и плакал заедно с народът си, само той ще да може да го разбере и да му помогне; следователно — нека гледат, щото барем из Русия да не излизат паразити за нашият и без това твърде нещастен народ.

— Венелинската библиотека на българските ученици в Одеса е влязла в чували и се намира в зимниците на умрелият български родолюбец Н. М. Тошкова. Един търговец из Одеса (бедната библиотека, и търговците захванаха да се подиграват с нея) пише в „Напредок“, че тая библиотека се е харизала на цариградското българско читалище и че това читалище е благодарно да я земе, ако само му я изпроводи някой наготово. Нам е скръбно, като слушаме, че толкова годишният ученически труд и пожертвования са паднали в патриотическите зимници на Тошкова, затова не можем да не попитаме „почтеният търговец“ на „Напредок“, кои са били причините, дето преди една година тая библиотека се е затворила, какво търси тя сега в зимниците на родолюбието и кои са тие щедрни господиновци, които са я харизали на ца-

риградското читалище? Вие ли сте, г-н търговец? Тая библиотека е съставена от многогодишните пожертвования на такива ученици, които са ходили с продупчени чизми, със съдрани панталони и с кирливи ризи, но които са отделяли от гърлото си всеки месец по два цванца¹, за да я подкрепят и обогатят, а вие? — Вие имате такова право да я държите в зимниците и да я харизвате томува или ономува, каквото право би имало цариградското читалище да ви хариже на пример паметника на Воронцова или Дикили таш в Цариград. И защо я харизвате? За да не лежи в зимниците ли? Ние мислиме, че ако, според вашите почтени търговски понятия, тая библиотека е достойна да служи за мобили в цариградското читалище, то по-добре е да я харижете на някое турско теке², защото и в двата случая тя ще да принася еднаква полза на българският народ. А в зимниците на Тошкова тя ще да говори красноречиво, че в Одеса няма вече нито ученици, нито патриоти, нито българи, а има само — търговци!

[Знаме, г. I, брой 4 от 5 януари 1875 г.]

* * *

— Един русец ни пише из Браила, че между тамошните старообрядци (липовани) са се появили черковни раздори, вследствие на които една тяхна партия (богатите) се е решила да извергне буковинският митрополит Атанасия и да помоли нашата екзархия да ѝ ръкоположи за епископ нейният кандидат Игнатия. „Прошението е вече написано, говори русецът, и липованският делегат ще да тръгне тне дни за Цариград. В него е любопитно това, че липованите искат да си останат при оная чиста православна вяра, която им са дали вашите просветители Кирил и Методия и св. Теофилакт Търновски, на когото евангелието и тълкованието и досега още се четат в липованските черкви.“ Ние не знаем как ще

¹ Дребна монета.

² Жилище на мохамедански калугери.

да постъпи в това отношение нашата екзархия, но желали би да бъде тя малко по-умна от фанариотската темархана¹, която в 1848 г. — т. е. в онова време, когато Босна-Сарайският гръцки митрополит ръкоположи за епископ на липованите буковинският Кирила — смъкна и кожите от гърбът на тие фанатици. Впрочем кога ли са били гърците по-честни и по-справедливи?

— Русчушката дописка, която ние поместихме във 2 брой на „Знаме“ и която се допираше до въпросът за Киприянският манастир, е произвела, види се, особено впечатление на светите отци из тая обител. Ние приехме една дописка из самият манастир, в която с твърде черни бои се описва тамошната калугерска честност и нравственост. До неделя ние ще да обнародваме тая дописка.

— Из Пловдив ни пишат, че ако турското правителство и да е затворило около 150 души от участниците в онзи комитет, на когото целта е била да изстреблява християните, а особено българите, то сичкото това е направено само за очи, защото злодействата и несправедливостите не са се никак умалили; напротив, тие си следват с още по-голяма сила и са достигнали до още по-голяма релефност. Между съдилищата и разбойниците съществува явно споразумение. За пример на това дописникът ни привожда следующата явна несправедливост. В едно от ескизахренските села един уловил воловете на някой си турски спахия в своят мисирлик² и за хатърът на турчинът не предал воловете на юшюрджият³, а изпъдил ги из нивата си и се задоволил само с това, дето потеглил воловарчето за ухото и ударил му една плесница. Воловарчето с вик и плач отишло при господарят си и се оплакало. Спахията ядосан, грабнал пушката и отишел да бие гяуринът⁴. Но съдбата била дотолкова милостива към българинът, шото когато кучето издигнало кондакът

¹ Лудница; психиатрична болница.

² Нива, засята с царевича.

³ Събирач на натуралния данък десетък.

⁴ Християнин, немохамеданин.

на пушката и ударило гяуринът в тилът, то петлите на чекмакът се забиват в месото на удареният и пушката изгърмява в гърдите на насилникът. Двата куршума свалили турчинът мъртъв на земята. Но какво мислите е произлязло от това? На мезлишът¹ в селото циганчето, т. е. воловарчето изповядало истината, но на вторият истиндак² в градът се отрекло от думите си и казало, че българинът убил господарят му. Турците из мезлишът подписали мазбатата³ без съгласието на българите и изпроводили невинният българин в Пловдив. „Ето, казва дописникът ни, днес тоя българин ще да се посече, ако мнозина от затворените из комитетът и да говорят, че тие сами наговорили циганчето да обвини българинът. И така, от една страна, циганчето, а от друга, раните на тялото на обвиненият доказват ясно като ден кой е убил агата. Но кой ще да те чуе, когато и пловдивските съдии са членове на разбойническият комитет? Няма, няма! Няма друго спасение, освен по-скоро да захванем борбата!

— Нашият цариградски дописник, като описва плачевното състояние на д-р Мирковича и на другарите му в темниците на Мердин, между другото говори: „Няма ли нейде някоя българска душа, която да въздъхне за тие нещастни мъченици и която да им окаже барем такава малка помощ, която да облекчи донейде техните страдания? Освен теглилата, мъките и притесненията, които тие приносят с неимоверна твърдост и които ние не можеме да им отнемем, тие наши братия търпят глад, въшки и всякакви нечистотии. Докторът е живял в Бесарабия и в България, имал е приятели хора богати и състоятелни — какво би било, ако тие пожертвуват 10—15 наполеондора⁴, за да могат нещастните да си купят барем по една риза на гърбът? Нашият Ерусалим и нашата Света гора трябва да бъдат оние свещени места, в които са сложили костите си толкова души наши братия и в които въздишат толкова души живи същества!“ — При тоя позив ние не можем да не поканимешите читатели, а особено

¹ Съвет.

² Разпит.

³ Предписание, изложение.

⁴ Златни монети.

болградските учители, които познават докторът, да изпълнят своята християнска и човеческа длъжност. — Прегледайте затворените в темницата!

[Знаме, г. I, брой 5 от 12 януари 1875 г.]

* * *

— Из Пловдив ни пишат следующото: „Освен разбойничествата — които стават почти всеки ден по селата и които никак не са се умалили, ако правителството и да е разпроводило цели тайфи заптии¹ по вилаетът — в някои и други села се е появила и друга една язва, която ще да съсипе свършено нашите селяни. Тая язва са чорбаджиите. Вие трябва да знаете, че тая година по нашите места се не стори никаква храна. Народът е достигнал до такова положение, што няма даже какво да яде. А чорбаджиите са прекупили всякъде житата и продават ги скъпо и скъпо. В Калофер двама души чорбаджии са закупили хлябът и не оставят никого, който би дошел отвън, да продава нито жито, нито брашно, нито хляб. Сиромашията е достигнала до последният градус.

— Из Търново ни явяват, че н. п.² свети Търновски е изгубил и оная последня капка съвест, която е имал преди да дойде за митрополит в тая епархия. „Той ходи, говори нашият дописник, из село в село, лъже и съблача народът, попи сякого, който му би дал 10—15 лири, и прави такива пакости на учителите, каквито не би направил и най-отчаяният турски шпионин.“ Като преминувал през някои си села, в които учителите били хора някак си по-образовани от него, и като ги приканвал, за да ги разпита за обществените работи на селяните, обърнал се и казал на едного от тях следующите

¹ Стражари.

² Негово преосвещенство.

думи: „Не бойте се, аз зная защо сте станали учители по селата: вашата цел е да научите народът да се не покорява на властта и на своите пастири, да не пости и да не ходи в черква и... вие сте бунтчици. Но отваряйте си очите, защото аз отговарям за вас (III) Намясто да изпъдят мене из епархията, аз сам ще да ви изпроведа в Деари-Бекир.“ — Браво пастир! Браво, ум! Не е ли можал някой от учителите да го заплусе?

— Из Сливен пишат до един наш приятел следующото: „Сякога, когато захване да наближава пролет, турците сякаш, че ги хваща оная болест, която хваща и кучетата и която се нарича бяс или водобоязн. Тие стават зли, коварни, пострашливи. В това време тие гледат на българинът, а особено на сливненецът, като на човек, който чака само да се разделени гората и да излезе да пие кръвта на правоверните. Вчера аз бях свидетел на следующото утешително за нас произшествие: Едно българче наливаше вода на една чешма, а в това време дойдоха няколко турчега, строшиха му стовната и удариха го така немилостиво с камък по главата, щото българчето падна на земята почти без памет. Турците, които седяха близо пред едно кавене и които гледаха с особено удоволствие на своите синове, се на мръднаха от местата си барем да свестят детето. Един българин, който носи прозвание „край“, забележва това нещо, доближава до турците и захваща с такива изражения да псува Мохамеда, вярата му и последователите му, щото аз бях готов да помисля, че тоя гяурин е или луд, или е бактисал¹ вече от животът си. Но нищо! Турците наместо да скочат, като други път, да защитят светинята си, премълчаха и българинът си замина по работата. Когато аз доближих до тях, то единът от правоверните, който беше вече побелял от старост, изгледа ме от главата до краката и продума: „Ойле, ойле! Безимки си битти артък!“ „Битти“², отговорих аз на умът си и седнах да си пия кавето.

[Знаме, г. I, брой 6 от 19 януари 1875]

¹ Дотегнал.

² „Така, така! Нашето се свърши вече!“ — „Свърши се“

• * *

— Из Русчук ни пишат, че тие дни няколко души турци са откраднали едно българско момиче из Костанца и че са го довели в Русчук, за да го потурчат. При сичките старания на дяда Григория, за да извади момичето из ръцете на насилниците, и при сичките плачове и викове от страната на родителите на нещастната правителството и досега още не ще да изпита работата и момичето и досега още се не знае в коя е къща.

— В „Източно време“ пишат, че мухтаринът¹ из селото Караибкьой (в Разградско окружие) заедно с няколко души правителствени разбойници нападнали къщата на един българин на име Петко, отвлекли дъщерята му, земали му имотът и още през същата нощ отвели жертвата на своите гнусави страсти и пляката в Разград, дето я предали на правителството. Разградският каймакамин решил да се възложи разглежданието на тая работа в Русчук и затова са изпроводили с едно заптие и майката и дъщерята (а кражбата, види се, не е изпроводена, р.): „Ние не знаем още какъв край се е дало на тая работа, говори дописникът на цариградският лист, но уверени сме, че Мехмед Асим паша, достойният ни главен управител, както сякога, така и сега ще да докаже своето правосъдие и безпристрастие.“ — Да, да! И ние сме уверени, че Мехмед Асим паша, достойният (за въже) обер²-разбойник и сега, както сякога, ще да излезе ортак със злодейците, и сега, както сякога, ще да покаже и своето, и турското въобще правосъдие и безпристрастие.

— Една дописка из Лариса до „Неологос“ говори, че прочутите разбойници Спано Вангели и Велула, които върлуваха в последното време по границите на Тесалия, са се предали вече в ръцете на царските (турските) власти. Тяхното предаване е станало чрез един доста замечателен³ начин,

¹ Кмет.

² Главен.

³ Забележителен.

затова ние ще да го минем в стълбовете и на „Знаме“. Според едни условия, решени по-напред между разбойниците и управителят на Лариса Мехмед Али паша, първите дошли в един манастир близо до Алмиро и били посрещнати от представителите на управителят, който в това време бил неразположен (т. е. пиян). От манастирът отишли в Алмиро, дето яли, пили и се веселили в продължението на цели три деня; оттам тръгнали за Лариса, придружени от гражданските местни власти и от множество първенци из Воло и Лариса. Влазването им в градът било тържествено: сичките чиновници и множество от жителите излезли да посрещнат клефтетата¹. Тие не предали оружието си другиму, освен на самият Мехмед Али. После това тие прекарвали шест деня наред заедно с другарите си като гости в къщата на пашата, разхождали се гордо и свободно из градът, посещавали театро и не пропуснали даже нито едно представление. Едвам преди няколко деня тие са отишли пак в Алмиро, дето ще да прекарат една година затвор в една особена къща, която тие сами са си избрали и земали с кирия². — Като привожда гореказаните подробности, „Източно време“ пита, „защо не са дали на разбойниците един официален бал в Лариса, а особено защо не са ги наградили с някой орден“? — Защото не са турци, отговаряме ние и готови сме да уверим почтената цариградска редакция, че не само ордени и тържества, но и правителствени служби са се давали на подобни главорези. За примери ние няма да се затрудняваме да избираме, ще да кажеме само, че сичките кър-сердари³ в пловдивската кааза⁴ са били явни горски злодейци. Ние казваме горски, за да отличим първият им занаят от настоящият.

— Една дописка из Враца, поместена в 48 брой на „Източно време“, иде още веднаж да ни докаже, че в Турция няма ни правда, ни закон, ни чест, ни правосъдие, ни нищо човеческо. Когато прочете човек и види какви страшни и отвратителни злодейства стават в това разбойническо господар-

¹ Крадците.

² Наем.

³ Началници на полска стража.

⁴ Околия.

ство, което е вече станало укор на цялото човечество, то трябва да помисли, че Враца се намира нейде си в Средня Африка и че тука се не говори за турци и за рая, т. е. за жителите на Европейска Турция, а за някакви си людоеди папуанци, които заедно със своите господари излизат на лов за човеци, пекат своите двукраки жертви и в изступление играят около пилающите¹ огньове... Даже и повече нещо. Тука някой си посвирепял дивак, Мустафа Зеки ефенди Чифиджик, който минува пред очите на правоверните мюсюлмани за благодетел на човечеството, по поощренията на своето още по-свирепо правителство, прави такива варварски злодейства и такива изтънчени звяръства, каквито не правят даже и самите людоеди. Той лови със своята тайфа тексилдари² българите по селата, пронизва им в ръкавите по един кол, качва ги по дърветата и държи ги да гледат право на слънцето; после това той ги сменя оттам, завожда ги в къщи, накарва ги да целуват острилото на брадвата, качва ги на собите³ и принуждава ги да викат: „Куку! Аз съм ял от чифиджийският кукуруз.“ Оттам ги вкарва като говеда в язовете на водениците, държи ги, дордето им се вкочанят костите, а после това ги изкарва на сухо, накарва ги да налягат на гърбовете си, нарежда по тях дъски и — тайфата седи да пие ракия! Тие мъки са търпели и мъже, и жени, и деца. А правителството? — Правителството се чуди и ръкоплещи на изкуството на своите чиновници! Русчушката пачавра „Дунав“ аккомпанирува на тоя дивашки концерт, Балабанов проповядва благочиние и благонравие на раята, „Напредок“ пее химни на идиотизмът, а „Източно време“ говори, че ще да дойде време, когато и турците, и българите ще да станат братия! Ние би желали да покачим някого от тия франтове да пренощуват на някое щърково гнездо, както е пренощувал 70-годишният старец от Враца, покачен от клевретите⁴ на Чифиджикът, пък тогава ги би попитали каква е Турция и какви са нейните чиновници? Но ние прощаваме глупостта на нашите цариградски събратия, защото знаем, че и тие не са в добро положение (като журнали-

¹ Пламтящите.

² Бирници.

³ Печките.

⁴ Поддръжници, другари.

сти) от нещастната рая във Враца. И тях държавният „Чифиджик“ накарва да целуват острилото на бравата, и тях той е покачил на собата на писалището за печатът, и тях той накарва да викат: „Куку! И ние сме яли от кукурузът на Чифиджикът. Куку! И ние не можеме да говорим истината. Куку! И ние сме безусловни робове!“

[Знаме, г. I, брой 7 от 26 януари 1875 г.]

* * *

— Пишат ни из Русчук, че статията за шумненското приключение, която е поместена в официалният турски вестник *La Tugrije*,¹ е написана от редакторът на русчущката пачава *„Le Soleil“*, който е такъв шарлатанин, какъвто само може да роди отечеството на Алкивияда. „Тоя шарлатанин, говори нашият дописник, е родом от Ионическите острови. Първата му карьера е била янкеседжилък¹ в Цариград, дето е изучил турската юриспруденция по съдилищата като арестантин; после е дошел в Кюстенджа да прави адвокатлък и е бил улавян няколко пъти като ортак на всевъзможни злодейци и поджигатели², а най-после е дошел в резиденцията на дунавският вилает и предложил е своите услуги и способности на нашият образован валия³. Разбира се, че като враг на сичко, шото е българско, и като интригантин от първа степен, г. Спанопуло трябаше да се хареса на русчущкия сатрап. И ето, на тоя горещ елин се дадоха 300 лири субвенция⁴, за да основе един орган, който да разпространява гръко-турската цивилизация.“ Идете после това и не говорете, че вилаетските управители и въобще сичките чиновници в Турция са участници в сичките шарлатанства и разбойничества, които стават в държавата на Абдул Азиса!

¹ Кражба, джепчийство.

² Подпалвачи.

³ Управител на вилает (област).

⁴ Помощ, субсидия.

— Из Пловдив ни явяват, че разбойническият комитет, който е основан под покровителството на самото цариградско правителство и от когото няколко души членове са уловени само за очи пред чуждестранните консули, е захванал изново с още по-голяма деятелност да извършва инструкциите на своите патрони. Убийства и обирите стават не само по селата, но и в самия град, и то посред белният, божи ден. Дописникът ни наброява цели 16 убийства, произведени в продължението на 1 1/2 месец, само в гьопценската нахия¹, а за кражбите и за обирите той ни се обещава да ни даде точни и верни статистически сведения в една особна кореспонденция.

— В „Източно време“ пишат, че прочутият разбойник хаджи Хюсеиноглу Бекир, който е правил големи злини в повечето области на държавата, е уловен вследствие на енергичните мерки, които бил взел против него свищовският каймакамин. Това е голяма лъжа. Нашите сведения из Свищов говорят за това дело така: Хюсеиноглу Бекир е ортак с каймакаминът и предал се е на правителството само за това, за да иска сметка за имането, което е той оставил у своятак². Следователно не разбойникът само заслужава въже-то, но и каймакаминът. Но, както се види, единът и другият ще да го избягнат. В Турция няма правосъдие!

— Из Цариград ни пишат, че един богат русец на име Михаил Атанасиевич се обещал да въоружи на своя сметка 8000 волонтири³, ако би само Черна Гора да обяви война на Турция и ако би да въстане българският народ. Това известие се потвърждава и от един полски вестник. — А не ще ли тоя русец да хариже няколко ведра вино на патриотите и на единът, и на другият народ?

[Знаме, г. I, брой 8 от 2 февруари 1875 г.]

¹ Съставна община.

² Укривател.

³ Доброволци.

* * *

— Из Свишов ни пишат, че тамошният каймакамин Ахмед бей е уловен и даден под съд за участието му в различни разбойнически операции, които са извършвани от няколко черкезки и систематически уредени банди. Чрез участието и помощта на тоя чиновник са обрани почти сичките градинари, които са се връщали в отечеството си из Румъния. Той е бил ортак и ятак на прочутият Хюс[е]иноглу Бекир и е бил един от първите и най-деятелните членове на пловдивският разбойнически комитет. Той е предаден от самите свои клевети и жандарми и ще да бъде осъден за това, защото не е изпълнил условията си „свято и безгрешно“, т. е., защото не е дал нито пребиена пара на своите висши покровители. Нека после това русчушките пачаври „Le Soleil“ и „Дунав“ говорят, че нашите известия из България са лъжливи и че ние само от страст към псувни закачае турските чиновници. Ние молиме шарлатанинът г. Спанопуло да опровергае и това наше известие из България.

— Из Русчук ни пишат, че тамошната полиция със своят легион шпиони е побесняла. „Причината за това, говори нашият дописник, е слухът, който се пръсна из Русчук, че румънските власти в Гюргево са уловили един сандък с револвери, който се е изпровождал от букурешката „комета“, за да се произведе бунт в България. Числото на тие револвери, според думите на едни шпиони, е 250, а според сведенията на други — 2500. Аз не зная случило ли се е такова нещо в Гюргево, или не е, но русчушката полиция и шпионствувачите пачаври „Le Soleil“ и „Дунав“ са повдигнали такъв вик и шум, щото правителството на разбойниците в Дунавският вилает се е смаяло какво да прави. Някои от по-първите негови чиновници говорят, че то ще да запрети на раята не само да носи оръжие по кърът¹, но и да държи такова нещо в къщите си. Ако се осъществи това предсказание, то от нас ще да отнемат и брадвите, и топорите, и мотиките, и ножовете, с които режем хляб.“ Ние знаем твърде

¹ Полето.

добре какво е турското правителство и затова се не чудиме, че на една нищожна и съвсем частна търговска работа то е дало такъв грозен политически характер. Ние се чудиме на румънските власти в Гюргево, а особено на тамошният префект г. Мурат, които с излишната си ревност и в това отношение показваха, че Румъния е полиция на Турция. Работата е такъв род. Едно частно лице из Букурещ изпроважда до друго частно лице в Гюргево едно сандъче с 12 револвера и с 3200 фишека и му пише, че когато се яви при него неизвестното нему лице под псевдоним Кара Михал, то да му дава по един или по два револвера да ги пренесе отсреща. Но при експедирането сандъчето из Букурещ, слугата, който го предавал на железницата, като не знаейл що е вътре, а в това също време, като виждал по адресата, че сандъчето се изпроважда до едно лице, което е свещарин, казал във фракът¹, че в сандъчето са свещи. В Гюргево се открива тая погрешка и лицето, което трябало да приеме револверите, като не разбрало писмото, обявило, че тие револвери са за Карамихалова, драгоманинът на руското консулство в Русчук. Тая глупост дала право на гюргевската полиция да конфискува револверите и да пръсне из цяло Гюргево, че в конфискуваното от нея сандъче се заключава смъртта на Турция и решението на Восточният въпрос! Ако да не би били ние проприетарин² на това толкова опасно сандъче, то се би посмеяли на влашкият туркофилски патриотизъм и попитали би министърът г-на Катаржи в силата на кой закон гюргевската полиция конфискува стоки, които са позволени да се продават в Румъния, и в силата на коя конвенция не допуска да се внася в Турция оръжие. Но защото с тая незаконна и смешна постъпка на румънското туркофилство ние изгубваме цели 860 франка и защото тая работа е съвсем частно и търговско нещо, то молиме г-на министъра да започне да ни се върнат револверите и да земе във внимание това, че тие револвери са купени не за революция и не за някакъв си атентат против турското правителство, а просто за законна защита против разбойниците на оние нещастни работници, които цяло лято робуват и чернеят по румънските полета, за да спечелят прехраната на семействата си,

¹ Разписка (разноски) за превоз на стока.

² Собственик.

но които, като се връщат в отечеството си, турските власти по границата им отнемат оръжието и изпровождат своите банди черкези и жандарми да ги обират и убиват. Жив пример на това служи свищовският каймакамни, който преди 3 месеца отне на 50 души градинари оръжието и изпроводи 7-те свои кърски заптии да ги оберат близо при Търново и да убият едного от тях. Повтаряме, 12-те револвера бяха за подобни нещастни наши братия, които отделиха от гърлото си по някоя пара и ни се примолеха да им купиме по един револвер. Следователно, виновати ли сме ние за това, че сме искали да направиме малка една услуга на брата си, на баща си и на народът си? Кой закон може да ни обвини за това? От страната на варварското турско правителство отговорът на това наше питане би била бесилницата; но от страната на всеки честен човек, а така също и на румънската полиция, трябва да бъде — да ни се върнат револверите.

— Из Шумен ни явяват, че обвиняемите 50 души български младежи за произлязлото смущение между тях и французите от железницата и досега седят в затворът и че правителството по внушенията на гърците и на някои други турски блюдолизци желае действително да даде на тая една проста демонстрация против развратът чисто бунтовнически характер. Пияното и развратното турско правителство мисли, че французите са биени по заповед от българската главна комета. Разбира се! И оназгодишното лунно затмение беше станало по заповед на кометата, но редакцията на „Източно време“ не съществуваше в онова време, за да попита дядо Симеона Преславски на какви черковни канони¹ се е основавал той, когато се е отказал да изпълни желанието на шуменският каймакамни, който посред нощ беше изпроводил заптии в митрополнията, за да принуди българските попове да заклепат с клепалата и да се помолят богу да избави месецът от затмение. Ние мислиме, че за подобни глупости никой няма право да обвинява нашият достоен пастир. Ние ще да отговорим на „Източно време“, че в скандалът с французите дядо Симеон е виновен дотолкова, доколкото е

¹ Правила, решения.

бил виноват и в ланското лунно затмение. Той „не е дал воля да стане речената женитба“, за това защото тя е била извършена по-напред по каноните на развратът, които не съществуват в катехизисът на българската нравственост. А дядо Симеон е длъжен да пази нравствеността на своят народ и да не допуска да се разпространява сифилисът на французката цивилизация.

— Из Пловдив ни пишат следующото: „По причина на убийствата, за които ви явих в последното си писмо, са затворени повече от 20 души българи, между които има и няколко жени. Тие българи не са още докарани в Пловдив, а се държат по селата и се мъчат с най-страшните мъки от турските кърсердари. Когато се признаят в престъпленията, за които тие пръв път слушат от своите мъчители, тогава тие ще да бъдат докарани в градът и без никакъв съд ще да се хвърлят в темницата от членовете на разбойническият турски комитет. Тая безчовечна мярка е земена само за това, за да се скрие участието на правителството в тоя комитет.

[Знаме, г. I, брой 9 от 16 февруари 1875 г.]

• * •

— Пишат ни из Цариград, че там пристигнала телеграма из Охрид, в която се говорило, че на 2 февруария през нощта изгорели сичките здания на манастирът „Св. Наум“. Черковата не могла да изгори. „Напредок“, като споменува за това произшествие, говори: „Ние сме любопитни да се научим как се е случило това нещастие с тая българска светиня.“ Ако да би било само за едно просто любопитство, ние би посъветвали почтената редакция на гореказаният вестник да постъпи на полицейска служба у турците и да удовлетвори своите желания. Но тука работата не е такава, която да възбужда само едно просто любопитство. Ние знаем, че сичките пожари, които са станали в последното време по

България, като например в Свищов, в Ески Захра, в Казанлък, в София и др., са работа на самото турско правителство или на Перикловите потомци. Кой не знае, че в Цариград съществува особено общество за поджигателство¹ и че това общество се намира под покровителството на самият в[елик] везир? Целта на това общество е да оправи улиците в столицата, а в провинциите да съсипе икономическото състояние на раята. Кажете ни после това, има ли някакво съмнение, че и манастирът „Св. Наум“ не е запален от самите охридски власти или от привържениците на фанариотската патриархана? А при сичкото това „Напредок“ още вярва, че „местното правителство е извършило потребното изпитвание за тоя пожар!“ Да ти запалят къщата, пък после да те уловят и да те мъчат, за да кажеш кой я е запалил! Но какви чудеса не стават в Турция!

— Из Русчук ни явяват, че хероните на шуменското приключение са докарани вече в градът на инквизицията и че тие ще да бъдат съдени и осъдени като бунтовници. Тие са вдигнати из Шумен нощно време, били са обковани в желязо и са карани от един цял табур² кавалерия. Колкото и да е чудна тая постъпка от страната на шуменските власти, ние, които знаем, че турското правителство се старае в сяко едно отношение да преследва нашите учители, се не чудиме и на това, че то е дало на една нищожна и съвсем детинска работа такъв сериозен политически характер. Седемте души младежи, докарани в Русчук, ще да си изтеглят по милостта на французкия и на белгийския консули и по омразата на шуменските чорбаджии. Тие са представени вече пред правителството като участници в българския революционен комитет; а правителството това и търси. Ние се чудиме само на това, защо Асим паша не е докарал в Русчук и г. Симона и любовницата му г-жа Василка Константинова. Ако скандалът с французите е станал с бунтовническа някоя цел, то защо нощните посещения на Симона и нимфоманията на Василка да не са следствие на някакви си комитетски побуждения? Или русчушкият идиотин и неговите олани³ и

¹ Подпалвачество.

² Дружина.

³ Млади слуги, прислужници.

чубукчин не знаят, че и вълците, които преминуват сега през Дунавът из Румъния, са изпроводени от „кометата“ да обират пощите и да ядат хората? О, турци, турци. Кога ли ще да ви изкипи умът заедно с мозъците ви?

— Из Габрово ни пишат, че учителите на тамошната прокута гимназия, като уловили одного от изпъдените си възпитаници, който няколко пъти е описвал „габровската работа“ с най-верни бои, принудили го да докаже публично, че поместената му в 24 брой на „Напредок“ дописка е клевета и измислица против самите учители. Ние видяхме „собственоръчното опровержение на казаната статия“ от ученикът г-н Х. К. Конкилев, поместено в „Източно време“, и не можем да не посъветваме „сериозната“ редакция на тоя лист да бъде малко по-осторожна в обнародването на подобни ширлатанства; а габровските учители ще да попитаме: хора и граждани ли приготвявате вие в своя храм на науката или шпиони и робове? За това насилствено опровержение ученикът заслужава съжаление, а габровските учители една добра храчка. Ние ги заплюваме за убиването свободната поля на един млад характер.

— Из Цариград ни известяват, че патриарханата¹ е поддала едно прошение на Сафет паша, в което се оплаква от това, че екзархията е изпроводила по сичките свои епархии пропагандисти учители, на които мисията била да сеят ненавист, омраза и раздори против великата христова черкова. Сафет паша (забележете, че тоя читак е бил министър на просвещението, а сега е министър на външните работи) е изпроводил едно тескере² до екзархът, в което му заповядва „да повика сичките български учители, които е той изпроводил в областите и които не правили друго нищо, освен да разпалват страстите и да сеят раздор между православните и схизматиците“. Кахпе министър! Кахпе турчин! Кахпе глупост! Това надминува статистическите сведения на търновският каймакамин, който казва в рапортът си, че

¹ Гръцката патриаршия в Цариград.

² Записка, бележка.

в Ловчанското пристанище се товарят всяка година по 300 гемии с жито. Сафет паша е бил министър на просвещението, а не знае, че учителите в България се не проваждат и не продължават от екзархията, а се избират и заплащат от самият народ! Но турската държавна глупост има ли граници?

[Знаме, г. I, брой 10 от 2 март 1875 г.]

* * *

— Из Търново ни пишат, че тамошната община е изпроводи-
ла едно прошение до екзархията, в което се оплаква от сво-
ят владика г. Илариона. „Причините на тие оплаквания, го-
вори нашият дописник, са следующите: „заслуженият“ па-
стир иска да се обхожда и с търновци така също, както се
обхожда със сичкото свое стадо, т. е. той иска да бъде нео-
граничен деспот в сичките наши обществени работи. Той не
признава Търновската община по това безумно и шарлатан-
ско убеждение, че там, дето съществува митрополия, общи-
ната е нещо излишно и непотребно и че той не е длъжен да
дава сметка за делата си никому другиму, освен на екзар-
хията. По тие причини Търновската община не е земала уча-
стие в последното епархиално събрание. Освен това св. Тър-
новски прави такива маскаралъци по селата, каквито, аз
мисля, не стават ни в една друга епархия. Той не ще да
знае за друго нещо, освен за джобът си и за стомахът си.
Със своето лакомство той иска да погълне даже и оние су-
ми пари, които се събират за епархиалното училище (?)
по 20 пари от венчило и които влизат се в касата на мит-
рополията.“ — Това не е за чудене. Сичкият сой¹ на о. Ила-
риона е такъв. А за чудене е дописката из Ени Захра, поме-
стена във 2 брой на „Източно време“, в която с такива пре-
красни бои се описва подвластният нему клир.² Браво, по-
пове! Никога да не бъдете по-добри!

¹ Род.

² Духовенство.

— Една дописка из Никопол, поместена във 2 брой на „Източно време“, като разправя за злоупотребленията, които прави по Никополската кааза наместникът на дядо Илариона, о. Хрисанд, говори, че селата са се оплакали на тамошният каймакамин и поискали са да се прекратят тие пастирски обири. Каймакаминът поканил дядо Хрисанда да брой 300-та лири и 28-те хиляди оки жито, които той е събрал в последното време, но той отговорил, че сичко това отдавна вече се намира у владиката. Радостно нещо! В Тулчанският санджак¹ населението умира от глад, а дядо ви Иларион само чрез своя наместник смъква толкова пари и жито, колкото би било достатъчно да се прехранят 2 или 3 села. А дядо ви Хрисанд е деятелен разбойник, достоен развратник и умен шарлатанин. Неговите качества са описани много пъти, затова и началникът му го е обикнал до такава степен, щото има намерение да го направи и свой епископ.

— Във „Видов дан“ пишат, че в Солунският округ е захванал вече да върлува глад, който от ден на ден става се по-силен по причина, че някаква си епидемическа болест е захванала да мори и добитъкът. Ако е работата за глад, то ние ще да споменем, че в Мала Азия тая обществена чума е погълнала страшно едно количество човечески същества. На места са измрели по 50% от народонаселението. Такива симптоми са захванали да се появяват и в много други краища на Европейската Турция. В Тулчанският санджак, при сичките оплаквания на общинските съвети, че за прехраната на народонаселението са потребни повече от 70 000 кила жито, правителството не е земало никакви предохранителни мерки и гладът е захванал да произвежда своето страшно действие. В Босна, пишат в един сръбски вестник, зимата е дотолкова тежка и страшна, щото и стогодишните старци казват, че такова нещо не са запомнили. Народът няма храна, добитъкът сено, а главното, няма нито пари, нито средства как да се предвари злото. Босанските турци се въоружават и, както се види, напролет по тие страни ще да произлезе страшно клане. Раята е оголяла крайно, следователно ножът и роптаанията ще да бъдат отправени към падишахът. Това е скръбно, но желателно и неминуемо явление в Турция.

¹ Окръг.

— Из Цариград ни пишат, че нашите мъченици в Деари-Бекир са хвърлени изново в хладните и безчовечните турски темници. Причината на това било побягването на двама от заточените, които се не знаят нито де се намират, нито какво са станали. Това нещастие е принудило затворените да пишат в „Напредок“ и да молят редакцията на тоя лист да „прогласи тяхната невинност, за да се земе тя във внимание там, дето трябва, и да се опростят техните съчинени прегрешения“. Напразна молба и безполезен труд! Правителството знае твърде добре невинността на тие нещастни наши братия както в престъпленията, които им е то приписало без никаква процедура, така и в побягването на двамата техни другари, но... но в Турция не съществува нито правда, нито закон, нито милост. Варварщините на деспотизмът нямат никакви граници. Ние имаме достоверни сведения, че правителството знае де се намират побягналите, но тъй му изнася. Нещастните отдавна вече са се преселили на онзи свят. Черното тегло ги е принудило не да побягнат, а да се удавят.

— Из Цариград ни пишат, че гръцките силогоси са захванали вече да дават добър плод. В Серес се е основала една елинска литературно-политическа банда, на която целта е да отваря сандъците на по-имотните търговци, да краде добитъкът и кокошките на българите и да разпространява клефтическото¹ образование между дендрокефалите². Тие дни тая банда е откраднала 300 лири от един търговец. Добри успехи, добри успехи, православни патриоти! Ако сте в споразумение с правителството, то ще да напреднете, ако ли не, то тежко ви на гърбовете! Но „великата идея“ търпи сичко.

— „Габровските работи“ сè още пълнят стълповете³ на нашите цариградски вестници и сè още занимават гениалните глави на Геновича и Найденова. Но от сичкото, що се е писало досега, ние не можеме да направиме друго заключение освен това, че глупавото самолюбие и на двете глави им

¹ За кражба, хайдутлук.

² Дебелоглавите, дръвниците.

³ Колоните; страниците.

не позволява да разберат истината. За да им избистриме малко мозъците, ние ще да попитаме г. Найденова: ако Конкилев е прав и честен момък, то защо се е увлякъл от обещанията на габровските учители и защо се е покорил на тяхната еничерска воля? А на г. Геновича ще да кажем, че наистина габровските учители направиха Конкилева „ничтожно същество, което трябва да се остави зад метлата“, но именно този педагогически подвиг ги прави достойни за най-строгите укори. Ако бяха тие прави и ако писаното от Конкилева е лъжа и клевета, то защо употребиха такива низки и гнуснави средства против неприятелят си? Защо го насилиха да опровергае това, което само по себе си е опровергано, ако е лъжа и клевета? Както щете, а в това отношение габровските учители и габровската община заслужават най-строги осъждения и по-голямо презрение, нежели Конкилев.

[Знаме, г. I, брой 11 от 16 март 1875 г.]

* * *

— В „Източно време“ пишат, че по побуждението на г. Христа Тъпчилеша, който преди няколко време си е дал оставка като член на екзархийският съвет, в Цариград се приготвявало едно прошение от страната на тамошните българи, в което молят правителството да свали от екзархийският престол дяда Антима. Редакцията на този лист се въздържа да потвърди този «слух», но ние имаме достатъчно причини да мислим, че той е твърде основателен. Тъпчилеша е влязъл в заговор с кредиторите на „българската черкова“ и с компанията Кръстович & Балабанов, с които заедно употребява цариградските чапкъни и бекари за орудия в постигането [на] своите чорбаджийски цели. Това е скръбно и възмутително явление в ходът на нашите обществени работи. Секи честен човек трябва да се гнуса от тая безумна постъпка, направена от цариградските маслинари без волята и без участието на българският народ. Ние чакаме да изкаже

«Източно време» мнението си върху тоя въпрос и готови сме да го придружим със своите бележки. Засега ще да кажем само това, че тие комедии, които се разиграват от слепците и на които целта е помирението с гърците и безконтролното експлоатиране народните чувства, ще да доведат екзархията до опропастяване. Народът окончателно ще да отвърне лицето си от нея.

— Из Цариград ни явяват, че големият патриотин Никола П. Тъпчилеша е подал изново прошение на Портата за парите, които той има да зема от българската черква на Фенер. В това прошение балкапанският търговец иска да му се платят парите из народната каса. Правителството е изпроводило това прошение до екзархията, придружено с едно енергическо тезкере¹, и принуждава народната представителка да заплати безумно направеният дълг. Ние не знаеме какво ще да отговори екзархията на това, но нашето убеждение е такова, че тя няма право да плаща борчове, които са направени от някои си самозвани представители без нейното знание и без волята на народът. Ако пристъпи тая линия, то народът трябва да протестува против насилието и против самовластието на екзархията.

— Из Цариград ни пишат, че после отказването на патриархана да земе участие в истилямите², екзархията е подала още един такрир³ на В [исоката] порта, с който моли правителството да извърши то само истилямите в Струмичката, в Полянската и в Дебърската епархии. — Колко пъти са се подавали подобни такрири?! Но тоя път ние мислиме, че правителството ще да извърши своята мисия, т. е. ще да смъкне няколко хиляди лири от гръцките патриоти, ще изпозатвори няколко стотини души българи и ще да увеличи числото на ромите в тие епархии с 1000%.

— Из Пловдив ни пишат следующето: „Преди два месеца ви явих, че правителството е наумило да наложи данък и на

¹ Записка, бележка.

² Допитвания, плебисцит.

³ Нота, рапорт.

котките, а сега и да потвърдя това със следущето негово решение: министерството на финансите е издало заповед, със силата на която отсега нататък ще да се земе данък (бедел)¹ и от калугерите. Вие трябва да сте видели в цариградските вестници какви аргументи привождат банкротите, за да дадат законност на своите кражби. „Сичките християнски народности, които не служат във войската, са длъжни да плащат бедел.“ Идете после това и не вярвайте, че Турция е чула съветите на Европа — да даде правдини на българският народ и да захване да рекрутира² и християните! Впрочем, поповете и пеленачетата и в тоя случай не могат да бъдат солдати, следователно — бедел!

— Из Русчук ни пишат, че при безчислените други благодеяния, с които турските власти обсипват населението в примерният Дунавски вилает, честитото правителство на падишахът е притурило още едно, което действително заслужава да се запише в книгата на нашите страдания. По причина на дългата и тежката зима, която едвам сега е омекнала, гладът и сиромашията са захванали вече да произвеждат своето опустошително действие. Хората нямат хляб, нито пари, за да си купят храна; а добитъкът мре от глад и от болест. Чул ли е някой да се продават нейде едни кола слама за 5 лири турски? Това е в Русчук обикновено нещо. А има друго едно, което не вярваме да се е повторило някога си и в най-варварските страни (впрочем ние мислиме, че по-варварска страна от Турция няма). Като гледат правителствените разбойници, че добитъкът на раята ще да измре, то тие прибързали да го прочетат и да му земат на 10-те едно. А секи от нас вече знае, че тоя данък се зема не в стока, а в пари. Как ви се струва, читателю, да имаш ти стотина-две-сте овце, които една по една мрат секи час, и дойде „агата“ да ти иска още и пари за това нещастие? Това не е ли подигравка с твоят труд, с твоето съществуване? Но нашите българи търпят, търпят като добитъци!

[Знаме, г. I, брой 12 от 28 март 1875 г.]

¹ Военен данък за християни.

² Събиране новобранци; попълване на войска.

* * *

— Жалостни слухове достигат до нас из руска Бесарабия, т. е. из оная обетована земя, в която една част от нашият народ намери прибежище в страшните години на своите страдания. И там, както и на сяко друго място, българинът е биен, обезчестен, излъган, съсипан и наказан по законът на варварският деспотизъм! „Кажете ни, пита един наш приятел из Комрат, виждате ли вне край на българските страдания? В Турция ни мъчеха и продаваха едно време като скотове, а днес душат сяко едно стремление към човечески живот; в Румъния ни преследваха и продаваха на турците, а днес с още по-голяма енергия ни лъжат, експлоатират, обират и отнемат сяко едно средство за съществуване; Сърбия ни е лъгала със своят шарлатанствующи патриотизъм в продължението на сичкото свое съществуване и още дълго време ще ни лъже и ще да се ползува със силите, с доверието и с глупостта на нашите неразбрани патриоти; а Русия, тая мнима защитница на славянството, тя употребява още порадикални средства, за да изтрне от лицето на земята българските колонии. Тя отне земите на колонистите, подложи ни със сичката своя немска строгост и подлост под законът на „общата повинност“ и когато ние пожелахме да оставим пепелищата на ногайските татари, които трудолюбивата българска ръка пресобърна на рай, и да се върнем в своето старо отечество, изпроводи няколко черни български души, за да ни отвърнат от това намерение. Но това, което не можах да направят устата на продадените блюдолизци, направиха казациите със своите сулицы¹ и камшици и с копитата на своите коне, направиха правителството със своите темници, със своят Сибир и със своите 25 по гърбът. Вне няма да повярвате, ако ви кажа, че в едно село (?) казаците извързаха сичките старци, мъже и ергени и като ги изпроводиша „куда Макар телят не гонял“, не оставиха ни една жена необезчестена, ни една мома неразвалена и ни едно дете неизнасилвано. Тие изпокрадоха имането и покъщнината на селяните, изпоклаха им птиците и добитъкът и сичкото това премина ненаказано от страната на правителството. На места даже и кръв се пролея! Кажете ми после това не ще ли нашият народ да за-

¹ Вид копия.

еме мястото на евреите в Европа? Не е ли сичкото това знак, че тоя народ се смяташе и сега даже се смята за стока, с която всеки има право да се обръща, както иска? На нашите викове за свобода, на нашите стремления за братство и за съединение със славяните и на нашите трудове за храната на тираните никой почти не обръща никакво внимание. — Първата рекрутация, която правителството прибърза да направи по колонии, има твърде печален изход. Правителството натовари 1,000 души български момци в един твърде веран¹ вапор² и ги изпроводи на Кавказ в такова зло време, щото от бурите вапорът потъна в Черното море и нашите отидоха да защищават от рибите своето ново отечество. Нашето правителство е запретило входът на сичките български вестници в държавата и целта на това е „да се не раздражават духовете“. Видите ли какви прекрасни мерки употребява защитницата на славяните, за да еманципира своите едноплеменници и едновърци? Какво ще да кажете против това?“ — Ние не ще да кажем нищо друго, освен това, че всеки човек и всеки народ тегли от умът си. Кой ни е крив, когато ние със своето воловско търпение в сяко едно отношение се стараем да докажем, че сме родени за тояга. „Трай, душо, черней, кожо!“ е девизата на нашият живот.

— Из Пловдив ни пишат следующото: „Сиромашията по нашите места е достигнала до най-крайна степен. Тежката зима измори почти сичкият добитък и унищожи даже сичката храна, а правителството ни съдра и кожата от гърбът. Ние вече нямаме що да ядеме. Какво ще да се прави — не знаем. Кражби, обири, данъци, убийства, неправди — без край. Гледаш на нашият селянин и се чудиш: какво още зло и какво нещастие може да съществува на светът, което да го накара да прежали жената си и децата си и да излезе да ги избави от глад и от робство. От тези теглила по-големи надали ще и да съществуват по светът. Ние мреме от глад; а турците ни набиват като гвоздеи. Единственото наше утешение е това, че пролетта вече настана и шумата скоро ще да се развие. Който е човек, той ще да нарама пушката, пък ще да търси щастие и отмъщение, а който е скот, той ще да пасе трева и ще да ро-

¹ Повреден, разнебитен.

² Параход.

бува. Ще да видиме скотовете ли или хората са повече у нас. Мене ми се струва, че първите, ако и да измряха, тие са сѣ в по-голяма пропорция от вторите. Но и така да бъде, аз мисля, че тая зима беше изпроводена от българският бог, за да ускори революцията, но кой да те разбере? Кой да покаже спасителният път на народът? Нашите патриоти са се запретнали да ни докажат (на ланската шапка!), че по-напред трябва да се образуваме, пък тогава да искаме хляб. „Знанието е сила“, говори Бакон. Но я да попитаме тия нови синигери, могат ли тие да ни учат на гладно сърце, както искат да се учиме ние? Затлъстяха от потът на народът, а сега искат да тлъстят и от неговата глупост! Паразити! Комуто е широко около шията, нему е широко и около краката, и около ръцете, а комуто е празен стомахът, нему е празна и главата. Над нас виси въжето и ятаганът, следователно, ние не разбираме вашите „положителни истини“. Ние и без вашата „азбука“ знаеме да записваме дните на своите страдания.

— В Цариград произхождат комедии. Двата лагера български патриоти, на които представителите са „Век“ със своите двама редактори на възточно-западното пълнолетни деца на безумието, и „Напредок“ със своя кюлбоклушки херой, са се заловили сериозно да ошастливят българският народ. Първите плачат за православието и за народът, които гинат по причина на схизмата и на нежеланието на екзархията да влезе в помирение с фанариотската черкова и употребяват такива кални и подли средства за достигането своите чорбаджийски цели, каквито могат да употребят само оние личности, които за кокал са способни да продадат и майка си, и баща си. Вторите, които сичкото щастие за народът и за себе си очакват от духовенството, а особено от сегашният състав на екзархията, бият своите противници на такава слаба почва, на която не ще могат да направят нито една крачка напред. А екзархията? — там по-големи комедии! Прощението, което се е приготвявало за свалянието на дяда Антима, е написано, както и по-преди явихме, под диктовката на [о]тец Марка Балабанова и на неговият преподобни другарин св. Уростопола Устуянова с цел да уплашат дяда Антима и да го принудят да заплати патриотическият дълг за пукнатите темели на бъл[гарската] черкова. Това е подействи-

малко на калимавките и тие, според пословицата „на чужд гръб сто тояги са малко“, са се решили да дадат из народната заплата на г. Н. Тъпчилеца исканите суми. Това е, види се, на-бърчило и Александра Екзарха, който според фамилията си е помислил, че е син на дяда Антима, да иска и той 50 000 грона наследство за това, че няма друго кого да доландардише¹. Екзархията, която познава генеалогията на едновременно редактор на „Цариградският вестник“, отхвърлила неговите притезания и о[тец] Марко се сдобива с още един аркидашин². — По хадатайството на Екзархията турското правителство е заповядало на валите в смесените епархии да прекратят вече гоненията против българските учители. Този заповед е произвела голяма радост между екзархистите, които знаят с каква точност се изпълняват заповедите на централното правителство по вилаетите, той ще да се съгласи и пак, ако му кажем, че сичкото това е само едно голо за-явяване, дадено на екзархията, за да може да се пери пред своите противници. — Г-н Гаврил Кръстович е участвувал в избиранията за съветници на смесеният гръцки съвет при па-рижката конвенция. А тоя човек цариградските червишчи и бекяри не биха да изберат за съветник на Екзархията. Кажете ни, не е ли това шарлатанство от страната на самозваните патрио-ти? А народът мълчи!

[Издание, г. I, брой 13 от 4 април 1875 г.]

Пътници, които са дошли тие дни тука от Карлово и Кало-фер, ни разказват за една случка, която, ако е истина, прави голяма чест на нашите българки. Работата е такава: карлов-ският каймакамин бил запрял в хапусханата³ около 200 ду-ши сиромаси за данък. Оставените без подпорка жени, като ви-ждали, че няма да пуснат скоро мъжете им и че тие и децата

¹ Измами, ограби.

² Другар.

³ Затвора.

им ще да измрат от глад за кефът на някой си крастав дембелин, съгласяват се помежду си и отиват да искат от каймакминът да гпусне мъжете им. Но кучето наместо да послуша справедливи те молби на сирмахкините, изпсувал ги като секи читак и скочил даже да ги бие. Това разярило нещастните наши майки и тие се спущат връз тиранинът, улавят го коя за ръка, коя за глава и дръпват му такъв един лобут¹, щото той едвам можал да излезе жив из ръцете им и да побегне в Пловдив. Ние се радваме на това отраднo явление в нашият страдалчески живот и не можеме да не извикаме: да живеят нашите юначни и благородни карловчанки! Ето пример, който би трябало да подражат сичките наши общини в България!

— Из Пловдив се оплакват, че турското правителство е наложило вече данъкът — теметуат² — за заплатата на учителите. Интересна е тактиката, която държат разбойниците в тоя случай. Без да обнародват законът, в силата на който ще да се събира тоя данък, и без да го воведат насякъде в България, тие мълчешката го воведат само в Пловдив и гледат, ако се приеме тоя данък с обикновената рабска покорност, то ще да го воведат и в другите градове постепенно; ако ли посрещне някое особено съпротивление, то ще да потегли назад своите беззаконни требования. Но кой ще да дръзне да покаже съпротивление на високославната заповед на босфорският банкротин? Да чакаме да направят това учителите — е невъзможно: Деари Бекир не е далеч; да се надеемс, че чорбаджиите ще да се застъпят в това отношение за учителите — е немислимо: нашите пиявици ги е малко грижа не само за страданията на народът, но и за нещастнето на своите собствени деца; да мислиме, че против това ще да въстане народът — е глупост: едните и другите му са помрачили мозъкът до такава степен, щото той не въстава даже и против своите собствени страдания. Но за да не остане въпросът нерешен, ние предлагаме на оние господа, които са се завзели да освобождават народът с просвещение, да помислят върху това и да ни кажат възможно

¹ Бой.

² Приход, добив.

ли е в Турция какво-годе просвещение? Ех, господа, господа! През декември не цъфтят лалетата и по Коледа не растат гъби.

— Из Сливен ни пишат за един случай, който не може да не обърне нашето внимание. Тамошният каймакамин казал на владиката o[тец] Серафима, че имал заповед от в[еликия] везир да му заповяда да изпъди из служба тамошните главни учители г. Конярова и г. Черковски: първият за това, защото се е възпитавал в Русия, а вторият — защото носи „комитетска брада“. Владиката явил това безумно искание на екзархията и получил следующият отговор: „Изпроводете ни везирският такрир¹ и ние ще да видим какво трябва да решиме (?)“ Такрирът се не изпроводил и работата останала без никакви последствия. Види се, че или никакъв такрир не е съществувал, а каймакаминът е искал само да се покаже верен на началата на своето правителство, или ако е съществувал, той е изпроводен с наставления да се извърши тая варварщина „келсейно“. Както и да е, но учителите ще да се изпъдят и ние имаме пълно право да рекомандуваме и тоя факт на „Дружеството за разпространение полезни знания“, а с него заедно и на нашите патроти емигранти.

— В Узунджово е произлязло следующото произшествие: мюлтезимите² в тие места земали от българите три пъти повече йошур³, отколкото им се е падало според законът, и това принудило последните да отидат да се оплачат на хаскьойският каймакамин, който им и дал програма, според която трябало да плащат законният йошур. Това разгневило събирателите на данъкът и тие уловили одного от селяните, наклали огън и припекли го като агне, за да му покажат какво облекчение придобива онзи, който не може сам да защити себе си и имането си, а е принуден да тропа по капините⁴ на по-големите разбойници. Когато турците пекли

¹ Постановление, нота.

² Събирачи на данъка десятък.

³ Натурален данък-десятък от земеделското производство.

⁴ Врати, учреждения.

робът, то един от неговът род гръмнал с една пушка и събрал сичкото село да бъде свидетел на човеческото жертвоприношение в угода на босфорските болвани¹. Жертвата не изгоряла, но и на мюлтезините никой нищо не сторил. По съветът на нашите цариградски вестници изгорелият трябва да се оплаче на бога. Ние молиме почтените редактори на „Ден“ или на „Източно време“ да напишат подобно прошение на узунджовските българи.

[Знаме, г. I, брои 14 от 2 май 1875 г.]

* * *

— В „Напредък“ пишат из Чирпан, че в селото Гянелий селяните си съставили едно дружество, на което целта е „да подпомага земеделието, като му бъде защитник в оние обстоятелства, които докарват нуждата да ги праща да търсят било храна, било пари и освен това да могат да си поддържат и един ученик в едно по-горно училище, който да може да се приготви за учител в селото им“. Забележително е съчувствието, което са показали селяните при съставянето на това дружество: 4500 гроша са се събрали в продължението на $\frac{1}{2}$ час! Ние се радваме, че българите и по селата вече захванаха да вършат своите народни работи по-говорно. Това е знак на нашето народно оздравяне и показва, че нашите братя-роби са захванали вече да разбират, че само задружното и енергичното работене ще може да ги избави от тяхното гнусаво и плотско² положение. Но ето де лежи въпросът. Ако дружеството има за цел да облекчи животът на селянинът, като му помага в оние грозни и критически минути, които могат да отворят очите му, като го накарат да се поразмисли отде идат сичките негови теглила и как тие могат да се унищожат, то ние въставаме против

¹ Глупаци, дръвници.

² Безправно, робско.

него, като сяко едно палиативно¹ средство, което е не само вредно, но и безполезно за нашата народна революция. Ние не искаме да си присвояваме дарбите на пророк и да предсказваме каква ще да бъде сетнината и на това дружество, но, по аналогия с другите наши мирни народни работи, ние мислиме, че неговият край ще да бъде плачевен, както и на много други такива общи учреждения. В сичките наши от подобен род предприятия се забележва най-напред голяма енергия, защото при началото основателите им очакват от тях преизобилни и всевъзможни добрини; но после, като се убедят вече, че и оттам няма да доде „избавлението израилово“, охладяват, напушат ги и — добре правят. Това не ще да каже, че народът ни е „роден да яде коприва“, както се провиква един пресиннал синигер в „Напредък“, а ще да каже, че именно оние са родени за коприва, които със своята мирна и законна (!!!) уж деятелност мислят да облекчат положението на народът. Да, господа, вие сте от родът на тревоядните. Народът потъва в морето на развратът и на сиромашията, а вие „умните и разумните“ му подавате сламка за спасение. Какъв присмех на народните сълзи и страдания!

— Из Ени Захренско се оплакват чрез „Напредък“, че по тамошните места измрял както едрият, така и дребният добитък, че селяните постили от глад, че сякакви фаисчин² ги обирали и обкрадвали със своите безбожни лихви, че бегличкините³ земали беглик⁴ и за измрелите овце и биели раята, като даули,⁵ и много други такива, които като чете човек, не може да не извика: „Докога, братия? До кой ден?“ Ние знаеме, че нашите просветители би казали на гладните, на измъчените и на отчаяните наши селяни: „Учете се, простаци, образовайте се, работете и търпете!“ Но ние ги би посъветовали да мълчат барем в това отношение. Ние вярваме, че народът ни е разбрал вече де лежи неговото спасение: животът е най-висшата народна школа, преминна-

¹ Половинчато.

² Лихвари.

³ Събирачи на данъка беглик.

⁴ Данък върху дребния добитък (овце и кози).

⁵ Тълпани.

лото и настоящето са негови учители, на които проповедта никой не е в състояние да възпре и да унищожи. Ако тие не научат народът, какво е длъжен да прави, то и сам бог не ще да го научи. Това е цяла истина.

— Из Букурещ пишат до „Византис“ следующото: „В по-напрешното си писмо ви бях писал, че на гюмрюкът¹ в Гюргево се хванаха ковчези с револвери и с барут, покрити отгоре със смокини (гърците обичат смокините, р.), които се изпратили из градът ни в Русчук. Тие, които са изпращали тие сандъци, местната власт ги улови и тие са двама българи, редактори на българските вестници, които се издават тука, и наричат се единът Кармелоф (?!!), а другият Панков (???). В станалите придирки по къщата им, казват (какво казват, г-н гръко?), че са намерили писма, които ги обвинявали и в други такива по-напрешни изпращания на оръжия; стана даже известно (чрез букурещката полиция?), че неотдавна тие изпратили и два ковчега фишеци. Г. Кармелоф издава вестник „Знаме“, а Панков „Знание“. Ние привождаме тие редовце из писмото на гръцкия дописник само за това, за да видят читателите ни доколко са точни и справедливи съобщенията на гръцките ефимериди². Бе хей, шарлатани! Ако сте наумили да шпионствувате, да черните и да клеветите някого си, то защо барем се не постаряхте да чуete и да запишете верно имената на ненавистните вам български редактори? Защо не попитяхте влашкото правителство, колко бяха сандъците и револверите и от кой и за кого се тие изпращаха? Ако да би имали вашите сведения каква-годе сянка от истина, то вие по-лесно би могли да постигнете целта си. А то какви са тие Кармелоф, Панков, смокини, сандъци, фишеци и др.? О, хамо-ви изроди! О, велики плачинтари³! О, деца на вечно шарлатанствующи Парнас! Не остана за вас друга кариера, освен шпионството!

— Из Търново ни пишат, че монополът на спиртуозните питиета е захванал вече да се вовежда в Турция. Правител-

¹ Митница.

² Вестници.

³ Баничари.

ството е запечатало сичките ракневи казани в Търново и не позволява никому да вари или преварява ракия без русадие¹. Ако да би били българите американци, то тие би престанали да пият така самоотвержено „бяла рада“ или би повдигнали спортуозен бунт против шербетчиите, но... Мъчно нещо е да преброй човек колко се зема в Турция данък само на виното. Емляк², баа-параси³, гюмрюк⁴, русадие, кантор и колко още други! А у нас пиянството цъфти и напредва. Да живејме!

— Из Русчук ни пишат, че тамошният главен пашапортчия Величко ефенди, синът на прочутият български изрод и шпионин хаджи Иванчо ефенди, като му не стигнали „мадемоазелите от хотелите“, пристъпил и изнасилувал едно българче момиче, което едвам било на 150 месеца. За нещастieto на „двете половици“ момичето задебеляло под стомахът и Величко, който държал нещастното като слугиня, за да не изгуби репутацията си пред русчушките аристократически жени и дъщери, обявил пред правителството, че слугинята му зачала от друго (да не е зачала от св. Дух? р.) и помолил Алай бея да я хвърли в тъмницата. Момичето лежи вече няколко месеца и не се знае живо ли е, или умряло, т. е. не се знае родило ли е унука на х. Иванча, или е отровено и хвърлено в някой гириз⁵. Това трябва да знае доростолочервенски Григория, през живота на когото са се случвали множество подобни случаи. Разбира се, че при такива разплодителни на човеческият род, ние ще да се съгласим с „Басарет“, че населението в Турция намалява!

[Знаме, г. I, брой 15 от 9 май 1875 г.]

¹ Такса за позволително.

² Данък за недвижим имот.

³ Данък за лозе.

⁴ Мито.

⁵ Отходен канал.

За да приведем по-верни и неопровержими доказателства, че Екзархията ни е безсилна да запази интересите на народът ни и че в очите на турското правителство тя не служи за нищо друго, освен за подигравка с робовете, ние привождаме из „Източно време“ следующата дописка из Пирот, която с твърде верни краски описва какво значение имат нашите митрополити по епархиите пред варварското и безчовечното турско правителство. Ние препоръчаме тая дописка на нашата публика и вярваме, че всеки от нашите читатели ще да се съгласи, че авторът ѝ чувствувал е нещо повече, когато е писал тоя скромнен и предпазлив протест против насилието.

„На 8 априлия св. софийски митрополит г-н Мелетия отива по обичаят да заседава в мезличът според законът и правото, което му е дадено от самото правителство. В това време имало една жена от Кюстендил, която искала да се потурчи. Щом влязъл дядо Мелетия, то присъстващите му явили работата, но той казал, че според законът тя трябва да стои 48 часа в митрополията, за да я поучи и настави, пък после да бъде свободна да прави каквото ще. При това той ѝ казал да излезе за малко време вън и като я повикат, тогава да влезе. Но жената наместо да излезе, обръща се към владиката и пред целият мезлиш го заплюва. На жената трябало да се наложи наказанието според „наказателният закон“, но това се не изпълни. Г-н Мелетия поискал да се накаже според законът, дордето е християнка, пък после да бъде свободна, но никой не обърнал внимание на неговите думи, даже и самите българи мезлиш-аар¹. Тие се смели като гевенди², когато ставало това приключение, което ще да каже, че тие одобрявали постъпката на жената и, види се, се не усещали, че като плюе тя в лицето на пастирът им, то плюе на тяхното лице и на лицето на народът и на екзархията. След тая ненаказана постъпка на жената, управителят Маасар паша (това куче е съдило дяконът Василя Левски и другарите му, р.) захваща да принуждава г-на Мелетия да подпечата мазматата за потурчването ѝ, като му казвал, че тя го вече не припознава; но дядо владика не приел да изпълни волята на пашата, дордето се не накаже виновната според законът. (Дядо

¹ Участници в съвета.

² Жени с леко поведение.

владика, види се, е мислел, че в Турция съществува закон. Тежко му на умът! Нека сега после заплюването разбере, че произволът на агата е закон за раята — р.) Но и тоя път му се не зеха думите във внимание. Разгневеният Маасар паша извикал да заведат жената при мюфтията¹ и да се потурчи. Тогава г-н Мелетий става и си отива, а двамата чорбаджии останали в мезлишът. (Ако да не би били нерязани турци, то не би останали — р.) Три пъти пашата изпращал мазматата в митрополнията, за да я подпечатат и три пъти тя се е връщала неподпечатана. Тогава Маасар паша предложил на българските агалари хаджи Мано Стоянов и Пешо Желявски (изроди и шарлатани! — р.) да подпечатат мазматата и после да отидат при владиката и да го накарат насила да я подпечата и той, като го заплашат с изпъждането му из епархията или с други средства. И така, гореказаните двама чорбаджии отиват при владиката, който в това време лежал болен на леглото си (види се, от заплюването — р.), напсуват го, нахокват го и го накарват да подпише мазматата против волята си и против съвестта си. (И той я подписал! Видите ли безхарактерност, подлост и гнусота?! Заплюли го и го псували, а той, за да не изгуби благоволението на шпионите и на предателите, съгласил се да постъпи против волята си и против съвестта си! Браво, калугери! — р.) Сега питане е, де останаха царските закони? (Изяли ги молците и оставили само едната тояга — р.) Защо се не обърне внимание на тая постъпка, която очернява цял един народ? (Зашото тоя народ е роб и стадо от добитъци, а робовете и говедата трябва да мълчат и да търпят — р.)

— „Преди 15 деня бяха докарани тука ихтиманските учители и през най-светлите празници стояха затворени в темницата. Причината на това е, че тие написали една дописка във „Век“, в която описвали злоупотребленията в каазата. Това е пак добрина от Маасар паша: защо да не обалят нему, а седнали да пишат във вестниците? Аз от моя страна го би попитал на кого да обалят? И кой ще да турне край на злоупотребленията! („Ден“ би казал да се оплачат на централното правителство, а ние ще да кажеме да се оплачат сами на себе

¹ Висш мюсюлмански духовник.

си, т. е. да се сговорят град с град, село със село и юнак с юнака, да вдигнат косите си и да изтребят тираните. Тогава вярваме, че ще да се турне край на злоупотребленията. Достига сме се сополивили и оплаквали. Хора ли сме ние, или скотове — р.?

— „От 25 деня насам се е захванал да се прави правителственият конак в София и народонаселението (раята, нали?) си е изпотеглило. Не стига дето работят ангария¹ и селяните и гражданите, но защо да се употребява и кютюкът²? (За да им дойде умът в главата, защото сега е в гърбовете им и в краката им. р.) Сяко запитие, което е оставено да надзирава над работниците, носи по една тояга и колкото пъти те минат да принасят или да изнасят, то има за длъжност да ударя работниците през ръцете. Сам Маасар паша стои и вижда що се върши, но не си струва труд да запрети това нещо. (Така пиши в танзиматът! р.) Но ще ми кажете, че софийските чорбаджии трябва да забележат това на пашата. Аз ви казвам, че тие се страхуват даже и от сянката си, а не да забележават за постъпки, противни на царските закони. (А за какъв дявол сте избрали такива волове и поплювковци за чорбаджии? р.)

— „Колкото за притесненията по селата, то за тях оставям самите софийци да явят, като ги съветовам да се не боят за градския си управител, а да се отнесат там, отдето знаят, че ще да добият цяра за болката си. Нека се не страхуват, а сичко да явяват през нашия свят и народен глас, т. е. през печата. (Напразен труд! Церът на нашата болест се не заключава в това, а в Ипократовият огън и желязо — р.)

— „Четеме във вестниците, че е издадена висока заповед за безоружаването на черкезите в Едирненския вилает. Ние молиме високославното султанско правителство да издаде такава заповед и за Дунавския вилает, защото е жално да гледа човек, че черкезинът с ножът си в ръка отнима и последният залък от устата на селянинът, прави разни пако-

¹ Безплатна принудителна работа.

² Бой.

сти, обири, убийства и не оставя никого да премине, без да му стори някое зло. (Добре. Но кой ще да става тогава ортак с управителите на градовете и със сичките турски чиновници? Кой ще ги храни и облича? Освен това, кой ще да изпроважда пари и подароци на цариградските банкроти. Види се, че дописникът на „И. време“ е забравил да си предположи тие вопросы. Но това не е чудно: в Турция стават такова множество варварски и гнуснави работи, щото и най-бистрият ум се би завъртял наопаки — р.)

— Бунт в Малко Търново! Прочитаме в „Източно време“, че на вторият ден на Великден селяните в това село, като не били благодарни от мухтаринът си Васибеки, привикали го и го поканили да им даде сметка за управлението си. Чорбаджият, наместо да задоволи праведното искание на селяните, отишел право при мюдюринът¹, оплакал се от „бунтовниците“ и помолил го да затвори някого си Желязка, който се бил уж заканил, че ще да го убие. Мюдюринът затваря Желязка. Тогава селяните на брой до 500 души отишли в конакът, обградили тъмницата и викали на мюдюринът да пусне невинният човечец. Мюдюринът отказал. Те разбили вратата на тъмницата (а защо ли не и главата на мюдюринът?) и пуснали затвореният. Оттам отишли да накичат и изедникът си Васибеки. Но като го не намерили у дома му, то пристъпили да съсипят къщата му. Разбира се, че ако да не би избягнало семейството на тоя изедник в къщата на мюдюринът, то народният гняв би се прострял понадалеч и „Източно време“ нямаше да се радва, че безчинствата (?) са ограничени само дотам. „Множество заптии и войска били повикани от околните места и възстановили редът (?!!). 20 души метежници (не ви е срам да наричате метежници оние хора, които си търсят правото! р.) се затворили и един особен изпит се назначил за тях. Освен събарянето на една част от Васибакевата къща, никакви други жалостни случки не станали.“ Ние с радост посрещаме това известие. То показва, че народът е захванал вече да зема това, което му са отнели и което му не дават. А щом захване той да практикува тоя принцип, то революцията, а след нея и свободата, са близо вече. Така е било и с черков-

¹ Управител на съставна община.

ният въпрос, така ще да бъде и с политическият. В началото на първият народа само роптаеше против фанариотското духовенство, но когато се появиха тук-таме подобни безчиния като в Малко Търново, то изведнъж борбата пламна със сичката своя праведна ярост. Ние знаеме твърде добре, че „метежниците“ ще да пострадаят от турското правосъдие, но не можеме да не извикаме: „Да живеят нашите братия и юнаци в Малко Търново! Техният пример е за почит, за уважение и за подражание.“

— „Турското правителство зема данък от раята, за да се грижи за нейната безопасност и благосъстояние.“ Така ли е, г-да защитници на паразитите и на робството? Ако е така, то чуйте какво е станало в Сереският санджак. В „Turquie“ пишат, че в тоя санджак са станали такива наводнения, щото само правителството ще да изгуби до 50 000 лири от десятъкът. А народонаселението? За неговите загуби се не прави никаква сметка; защото би могло да се предвари злото, ако да би бил направен бент на Кара Су и ако да би правителството предвидело последствието от своето безумно невнимание. Олеле, мамко! Има ли да се краде, то банкротите си отварят очите на четири, а трябва ли нейде да се помогне на робовете, то те са и глухи, и неми, и безумни. Такава е тактиката на босфорските разбойници, в касата на които мишките играят на джирит¹.

— Турското правителство е станало твърде изобретателно. Ако и да кара насякъде раята да му работи ангария, но, за да покаже своето тиранско човеколюбие, то плащаше досега известна плата барем на арестантите, които насила му работят и денем, и нощем. За да се отърве от тие излишни, според неговото мнение, заплати и в същото време, за да не изгуби репутацията си като прогресивно правителство, то е наумило да угоди и богу и [м]амону и е обнародвало следующето решение в русчушката пачавра „Дунав“: „Когато престъпниците, които се намират в темниците, се употребяват на правителствени работи, и то с тяхното съгласие и с приличната за това заплата (лъжеш, куче!), то парите, които те приемат, се опропастяват, без да им принесат как-

¹ Прехвърляне на полици.

ва-годе полза (когато е така, то и хлябът, когото вие опро-
пастявате с тях, им не принася никаква полза!); затова една
висока заповед решава, щото отсега нататък тие заплати да
се не плащат, а се дават под лихва чрез обществените каси,
и когато един арестантин се пусне, то да му се дават заед-
но с лихвата.“ Какво отеческо попечение! Видите ли до как-
ва степен турското правителство желае добро даже и на
своите арестанти? Тряба само човек да влезе в турската
темница, за да излезе после из нея богат и почитан човек...
Но питане е: много ли души излизат живи и здрави из тур-
ските темници? Тифосът, охтиката, гладът и безчовечните
мъки пушат само 10 на сто от затворените не за повече от
5 години. А когато е така, то каква е целта на правителство-
то? Не е ли тая: да обкраде и арестантите и като ги лиши
от тие средства за прехрана, да не пуца ни одного жив и
здрав. И това е човеколюбие, шарлатани и разбойници!

[Знаме, г. I, брой 16 от 17 май 1875 г.]

* * *

— Пишат в „Напредок“, че някой си Стойо Димитров от се-
лото Лешка, като отивал на пазар в Балчово да продава хра-
на, отбил се в селото Панджар, Кюстендилско окръжие, е
останал да пренощува в къщата на някого си Минча Рал-
чев. На другият ден домовладиката Минчо, майка му, сестра
му и गरेказаният Стойо се намерили обесени. Кой е извър-
шил това злодейство? Каймакамите от Кюстендил и от Джу-
мая отишли на мястото на престъплението и да дирят раз-
бойниците. Чуеш ли, г-н Есаде? Чуеш ли какво действие про-
извежда твоята заповед да се пази обществената безопас-
ност? Разбойниците отишли да гонят своите ортаци, за да
земат и кефш парасъ¹ за убитите! Черкезите в Кюстендил-
ско не преставали да беснеят (а де ли са тие престанали?).
Близо до селото Игинатица те убили овчарят Ватя Стойчев
и жената му заедно с двамата му слуги. Кюстендилският

¹ Разноски за съдебен оглед, за оглед на местопрестъплението.

каймакамин отишел сам да гони злодейците. Разбира се, че няма и да ги хване, защото не е чудно да се не крият тие търговци в самият негов конак. Ние знаеме, че повечето разбойници турци са роднина на каймакамите и се намират в непосредствено покровителство от турските административни власти.

— Танзимат, танзимат! Равноправност за сичките поданици на дебелата сянка! Ето ви и доказателства. Христиените в село Вошица (близо до Янина) си покачили камбана на черковата, за да славят богът на своето робство. Но турците не позволили това на своите братия гяури; тие съсипали клепалото до основанието, разбили камбаната на хиляди парчета и заплашвали раята с клане. „Бурда чан чалън-маз“¹ — говорили те и гордо и свирепо се разхождали по улиците с пишови на кръстът си и с ножове в ръцете си. В това време никой не е смеял да излезе из къщата си. А законът? А правителството? В Турция няма закон, а правителството е главната пружина на сичките злодейства и разбойничества в държавата.

— Из Солун се оплакват в „И[зточно] време“, че правителството карало българското население да работи ангария² новите пътища. На тая ангария се изкарвали даже и жени. Множество хора били докарани от твърде далечни места. Но пътят тие си свършвали храната, а когато достигвали на мястото, то не намирали нито храна, нито покрив за спане. Мнозина от тях измрели от глад и студ. А освен това на оние, които са работили, плантаторите не давали никакви квитанции и после пак се явявали изново в селото и земали по две и по три лири за направата на пътят. Де се е чуло и видяло подобно робство и подобно безчовечие? Бог да прости умерлите за тяхното скотско търпение, а на живите ум и разум да дава!

— Разбойничеството в Македония е достигнало до своя апогей. Из Солун явяват, че освен многочислените малки

¹ Тук не се бие камбана.

² Принудителен безплатен труд.

хайдущки четици, които систематически обират пътниците по джадетата¹, друга една чета от 40—50 души, предводителствувана от някой си дебралия на име Кумара, опустошава околностите на Флорина, на Кастория и на Пизадери. Във Флорина тя откраднала две деца на някой си богаташ и ги завлякла в планините, заплашвала да оплени градът Кастория, ако някои си лица ѝ не изпроводят известна сума пари. Против тая чета са изпроводени 40 души солдати и 400 души потеря (според „Видов дан“). Но тя, види се, има навсякъде добри сношения и споразумения и затова предваря сичките мерки на правителството. Ние не знаем дали тая чета е хайдущка, или разбойническа и кои са подбудителните причини на нейното явление — плячката ли, или отмъщението, но както и да е, ние не осъждаме тие юнаци, защото да бъдеш разбойник в държавата на разбойниците е един от най-логичните и справедливите изводи². Напротив, ние им пожелаем даже добри успехи, защото хайдутлукът е приятел на революцията.

— Из Битоля известяват, че Горни Дебър се е възбунтувал. На тамошният мютесарифин³ гръмнали, за да го убият, и той побягнал. Войски са изпроводени, за да усмирят недоволните. Какво е това нещо? Хайдутни насякъде. Дебър се бунтува, началникът на четата дебралия, войски кръстосват насякъде — тука трябва да има нещо. Гладът, сиромашията и турските варварства са довели населението да отчаяние. Дали началото на нашата революция е в Македония? А, братя емигранти?

— Из Лозенград (Кръклия) пишат, че турското правителство е погледнало с твърде лошаво око на самоуправството на селяните в Малко Търново. То поискало да види в тяхната частна и справедлива постъпка някакъв си бунтовнически заговор против държавата и пристъпило да извърши своята „отеческа обязаност“. После избягването на краде-

¹ Шосетата.

² Заключение.

³ Окръжен управител.

цът и изедникът чорбаджи Васибеки от праведният гняв на селяните мюдюринът, т. е. неговът ортак, телеграфирал на сичките власти във вилаетът и явил им, че българите се възбунтували и че за да се водвори тишината, са потребни пушки и байонети. На тая новина се притекли, като кучета на мърша, два билюка¹ войска, каймакамиите бунархисарски, кърклисийски, люлебургаски, визански с членовете на мезлишът и с няколко души заплата, бинбашията² родостки и чорленски и началникът на едриненската жандармерия с 25 души заплата. Тие вързали главният поп на селото и 24 души по-първи селяни и под прикритието на една твърде силна стража ги закарали в Родосто, дето ще да се осъдят със сичката строгост на турският закон. А знаете ли какъв е тоя закон? Не въставайте, гяури, против явните и официалните крадци и разбойници, не въставайте, ако тие ви обират посред пладне, ако ви яздат като добитъци, и ако безчестят и маскарят жените ви, дъщерите ви, децата ви и майките ви; не въставайте, защото тоя закон е строг и справедлив и за раята и защото началникът на сичките крадци и разбойници, негово височество [в]еликият везир Есад паша е заповядал преди няколко време на сичките свои административни копон да постъпват насякъде така, както са постъпили и в Малко Търново. „Бийте, колете и обирайте, а аз ще да крещя пред Европа, че преобразования ввеждам и равенство между гяурите и правоверните.“ О, турци, турци! Вие ще да доведете държавният шарлатанизъм до non plus ultra!³

— Пишат из Кюстенджа в „И[зточно] време“, че жителите в околността на тоя промишлен град блаженствуват под дебелата сянка на Абдул Азиса. През зимата те били в такова положение, щото мнозина от тях измрели от студ и от глад, а живите захванали днес да пасат трева, която се родила твърде много по причина, че селяните нямали с какво да посеят полетата си, а правителството им не дало нужното количество семе. Тие яли един вид чорба, която се е готвила със счукан смет от жито и ечемик, размесен с черника. Даже

¹ Роти.

² Командир на дружина, майор.

³ До краен предел.

и кучетата не би яли тези гастрономически и хранителни ястия. Ние би желали да нахраниме харемът на негово величество султанът и тие ястия ние би желали да вкусят държавните мъже на Турция и нашите разпространители на просвещението и на цивилизацията!

[Знаме, г. I, брой 17 от 23 май 1875 г.]

■ ■ ■

— В „Източно време“ пишат из Сливенско, че българите от село Юркчий са на давия¹ с турците за една мера², която последните искат да направят на чеири³, а българите я не дават по причина, че нямат де да си пасат добитъкът. Ще да видиме какъв резултат ще да има тая давия. Научаваме се, че правителството, наместо да пристъпи и да разгледа тая давия, запряло българите и ги принудило да дадат сенет⁴, чрез който се задължават да не пушат добитъкът си в мерата, дордето се не свърши работата. Какво правосъдие! Ами ако на тие сиромаси измре добитъкът от глад, дорде се свърши давията, то тогава що? Ние помниме един пример от подобна давия, която се продължава цели 10 години между Калофер и околните турски села, и готови сме да вярваме, че и тука турската Темида ще да постъпи подло и разбойнически, т. е. и тука ще да смъкне и ризите от гърбовете на гяурите, а давията пак ще да се реши в полза на правоверните.

— В село Чанакчий, което е населено с турци и с българи, любовта между тие два елемента е достигнала до такъв висок градус, щото раята се е решила да напусне бащините

¹ Съдебен процес.

² Селско пасище.

³ Ливади.

⁴ Разписка.

си огнища и да търси други места, за да се засели. Но такива места в Турция нямало. (Ба, има, но те са назначени за черкезите, които са призвани от провидението да поддържат със своето разбойничество съществуването на славната османска империя.) Щом някой турчин се разгневи на някой българин, то през нощта на последният се запалва или къщата, или плевнята, или дюкянът. (А самият стопанин не запалят ли?) Там имало някое си бясно куче на име Дели Мехмедоглу Ахмед, който е направил досега такива злини на българите, щото не могат нито да се опишат, нито да се разкажат. (А могат само да се търпят.) Браво, българи! Браво, робове! Да се обръсне сичкият свят пред вашето търпение! Види се, че дорде турците не захванат да мажат вас, децата ви и жените ви с катран като мишки и да ви палят като машали¹, дотогава няма да ви дойде умът в главата. Търпете, робувайте и недейте се барем оплаква.

— Намерил се в Карнобат един умен и разумен човек, който се е заловил да направи статистика на злодействата, на обирите и на кражбите, които са направили черкезите по оние места и да поднесе тая статистика на правителството, за да види то плодът на своите отечески грижи и старания за щастието на своите поданици, а особено на раята. Според неговите издирвания, само в 6 села в продължението на една година са откраднали 101 кон, 128 вола, 71 крави, 699 овци и кози, 721 кошери с мед и пр., и пр. Сичкото откраднатострува средня цена до 2000 турски лири. А ние се чудиме и маеме, защо народът ни от ден на ден сиромашее! А, г-да редактори на в. „Ден“? „На работа, на работа! На работа на *двойното* (а защо не на четворното?) поле на науката и на занаятите и ние скоро ще да оздравеем и ще да забогатеем!“ Така ли е? Жалко, че в България няма още лудници, а то отдавна вече би посъветвали защитниците на подобни идеи и начала — начала и идеи! — да отидат и да възвестят тая истина на лудите си братия. Работи и се учи, учи се и работи, пък нека сичкият твой труд отива в гърлото на твоите тирани и господари!

¹ Факел, светилник.

— Пак черкези, пак плачове и викове от тях, пак оплаквания чрез вестниците! Страшно нещо е, братя, черкезинът; коли, бие, краде, обира, убива, мъчи... А нашите майки, когато ни изпращат нейде на път или на кяр, ни желаят добър час и добра среща. Но черкезинът не е крив. При сичките злини, които той прави на народонаселението, той принася и голяма полза. В оние господарства, дето паразитствуваният клас се ползува с известно развитие, там съществува страшна полиция против такива явни и възмутителни злодеяния, а това е твърде сигурно средство, за да се замажат очите на робовете. В Турция барем това е добро, че всеки види де лежи злото и кой е главният двигател на тая разбойническа машина. Кой ни е крив, ако ние сме се научили само да търпиме и да се оплакваме? Черкезите са явна бунтовническа пропаганда между нашият народ. Въстанете против тях и вие ще да въстанете против самото правителство. От тая точка на зрението те са безценни камъни за нашето свестяване и за нашата революция. Но да разкажем още един-два случая от техните злодеяния. В „И[зточно]“ време известяват, че черкезите върлували най-много в Ямболското окръжие. Там те убили сега наскоро един българин на име Руси из Иокчерен. Като видял тоя човек още отдалеч, че връз него иде цяла една черкезка чета, той се пуснал да бяга, но бил достигнат и опущнат от някого си Хасана, синът на покойният разбойник Камчери бей. Никой се не погрижил да подири злодейците. Друг един случай, който показва, че и пред разбойниците българите не са равни с турците, се е случил тие дни с един богат турчин на име Хафъз ага. Тоя турчин като се разхождал с конят си покрай селото Анаджилари, срещнал се с една чета черкези, която му заповядала да си предаде и оружието, и конят, и парите. Турчинът се покорил и тие го пуснали. Но после малко на какво им скимнало — тие извикали турчинът, дали му конят и следующето наставление: „Тоя път те прощаваме и ти даваме конят, но ние знаем, че баща ти е богат човек, затова те съветваме отсега нататък да не ходиш без стража. Хвани си двама души сиромаси и с това ще да направиш добро и на себе си, и тям. А сега като се върнеш в Ямбол, можеш да кажеш на каймакаминът, че те е ловил синът на Камчери бея. Ние ходиме из село в село и днес сме на едно място, а утре на друго; ако иска да ни улови, може да се опита. Можете даже да телеграфирате и на сли-

венският каймакамин да дойде да ни гони.“ Тие думи, казани от известният разбойник, са доста, за да ни покажат до каква степен е развито разбойничеството в Тракия под носът на самият Есад паша, който е заповядал да се изловят и затворят сичките разбойници в държавата, но който е забравил да улови и да затвори себе си. В Турция са възможни подобни курйози и несправедливости. Някой си знаменит разбойник-черкезин (се из Ямболско), когото правителството търсело твърде строго, сам ходил с потерите да търси себе си. Търсили вълкът в гората, а той бил в чердата!

— Турското правителство обезоружава черкезите в Едирненският вилает! Обезоружава ги, но само в своите ордени¹ и вестници, а не в действителност. Посмейте се, ако ви дава сърце, на начинът, с който се изпълнява заповедта на великият разбойник Есад паша. Дойдат няколко души заптии в някое село, събират се на купището като петли и който е по-гръмогласен от тях, захваща да кукурнга да си донасят черкезите оружието. Черкезите излязат из своите вертепи, спогледат се помежду си, усмихнат се на своите ортаци и аркадаши, и изнесат една или две ръждиви костурни. После това обезоружавание заптиите заминуват в друго село. Но заминете и вне после тях и вижте ще да имат ли черкезите оружие да ви посрещнат, да ви оберат или да ви убият? Я да беше дадена заповед да се обезоружат българите, ако само би имали оружие, и вижте не щяха ли да им отнемат и брадвите, и мотиките, и череслата, и не щяха ли в това също време да им оберат и къщата? Недей лъга, Есаде, недей лъга, че искаш да доведеш равноправност и безопасност в държавата! Минаха се оние времена, когато светът вярваше на вашите хатихумаюни и хатишерифи. Сега секи честен човек ви счита вече за банкроти, за шарлатани, за разбойници, за калпазани.

¹ Заповеди.

— И евреите захванаха да ни бият! В Кюстендил, с помощта на тамошният каймакамин, те откраднаха едно българско дете на име Атанас, и го заклаха, за да удовлетвори своите фанатически страсти. При открадването на детето, родителите му приплакали на каймакаминът и му се молили да направи обиск в някой си еврейски къщи, но той се отказал и ги изпсувал съвсем варварски. После 4 месеца детето се намерило хвърлено в една бара. Събрал се свят да го види. По свидетелството на докторът, то било убито и хвърлено в реката преди 4 дена. Тялото му било меко, краката му и китките на ръцете му още червени, а извън представлявало на гърлото рана, произведена от нож и широка около 3 пръста; гръбният му кокал пречупен, под дясната ница и зад дясното ухо рани от прободване. По сичко се вижда, че детето е заклано от изкусна хахамбашийска¹ ръка с цел да му се земе сичката кръв. Това нещо възмутило българите, но каймакаминът, който е продал детето и който явно покровителствува евреите, тутакси телеграфирал в София до прочутия българоубиец Маасар паша, че раята се бунтува и че евреите се намират в голяма опасност. Маасар паша, от една страна, изпровожда войска, за да умири бунтът, а, от друга страна, натъркал носът и на дяда Иларiona, че той бил уж причината да се изложат евреите в опасност. За това произшествие се научила и екзархията и наместо да забрани своя митрополит и наместо да поиска да се издирят и накажат убийците на детето, изпроводи едно наставление до своя наместник, в което просто и ясно му казва да уталожи духовете, и да не вдига въпрос за детето. Почудете се, читатели, на турското безчовечие, на нашето търпение и на защитата, която екзархията оказва на своя народ. Почудете се и кажете, не сме ли ние по-долни, по-нешастни и по-презрени даже и от евреите?

[Знаме, г. I, брой 18 от 30 май 1875 г.]

¹ На еврейски свещеник, равин.

* * *

— В Македония върлува голям глад. В гръцкият в-к „Епохи“ съобщават, че една сиромашкиня, която имала 4 деца, като не могла да ги прехрани, тръгнала да търси помощ в околните села; но насякъде тя срещнала страшна бедност и отказване. Като обиколила няколко села заедно с децата си, които премирали от глад, тя изнемошляла и паднала на сред пътят. Когато се събудила от летаргията, в която я бил хвърлил гладът, тя видяла и четирите си деца мъртви до нея! Отчаяна, тя се обесила на едно дърво. Ние стоиме и мислим над това плачевно състояние на раята, мислим и сравняваме нашият живот с животът на другите народи, които са се намирали някога в подобно положение, и виждаме по сичко, че наближава вече денят на революцията. У нас са съществували досега почти сичките условия за бунт, не достигало е само гладът. Ще да видим неговото страшно действие.

— Из Търново ни пишат, че според едно решение на цариградското правителство, сичките данъци ще захванат да се продават на частни лица, както се продава например йошурът. Причината на това решение била тая, че при сегашният ред на събирането данъците, остаяло много бакия¹ и поглъщали се големи суми от чиновниците. Лицата, които купуват данъците, ще да бъдат задължени да ги изплащат в три срока, а тие сами както могат и когато искат да ги събират. Секи, който знае как се събира сега йошурът, ще да си представи, какви нови угнетения и несправедливости се приготвяват за беззащитната рая. Тая търговия ще да влезе в ръцете на различни бейове и чорбаджии и ще да увеличи двойно и тройно официалните и защитените от законът кражби. Идете сега и говорете, че в Турция са невъзможни никакви реформи! А данъкът от пеленачетата, а потурчването нашите народни училища, а тайните правителствени комитети за обирание и убивание раята, а въоръжението на

¹ Недобор, недовзето.

читаците, а поощрението на разбойничеството, а... и колко още други такива? Това не са ли реформи? А ние сме седнали да се оплакваме! Чакайте, още какво сте видели?

— Преди няколко дена в Русчук се е разглеждала една доста интересна давия. Жителите от Тулча, доведени до отчаяние от злоупотребленията на тамошният мютесарифин, се оплакали на валията в Русчук и поискали да се свали от службата техният угнетател. Но сатрапинът Асим паша, вместо да назначи някаква анкета и да види справедливи ли са оплакванията на тулчанци, дава заповед да се докарат даваджиите¹ и хвърля ги сичките в темница. От тях 7 души мюсюлмани са осъдени на заточение, други петима българи са изпратени с конвой в Тулча, за да си дадат поръчители, че няма вече да се оплакват от началникът си, а 15 души по-устатни и до днес лежат в темницата, без да бъдат нито съдени, нито осъдени. Какво правосъдие, като си помисли човек, каква защита за поданиците от официалните влѣхви! Трябва да знаем, че тулчанският мютесарифин се поддържа от правителството за това, за да приложи на практика законът за училищата. Разбира се, че едно добро влече след себе си и друго.

— В предпоследният брой на „Източно време“ е напечатана една дописка из Враня, която е подписана от градската община, от черковното настоятелство, от градските свещеници, от мухтарите и пр. и в която се говори, че Враня заедно с 360 села е неблагодарна от избирането на Кирила за епископ в Скопие — избиране незаконно, но потвърдено от екзархията. Ето що говори между другото дописката: „Сега вече злото и да иска да се предвари, е невъзможно, защото нашата към вас (към екзархията) покорност и чистосърдечие не намериха място във вашите сърца, и вие наместо да ни подадете ръкопомощ да се окопитиме и да видиме де сме, в последното време погазихте правдините ни; но бог е всемилостив и за нас грешни, който ще да отвори обятията на

¹ Тъжителите.

нашите неприятели, които с радост ще да ни приемат като кающи се.“ Ето до какво положение докараха народът нашите чернокапци. Това ли е тяхната благодарност за толкова жертви от страната на неговите патриоти? Единствената заслуга, която можеше да направи екзархията — да прибере народът в едно цяло — и нея не може да окряка. Като си припомним оплакванията из Търново, из Ловеч, из Троян, из Кюстендил и сега из Враня, то със скръб забележаваме, че нашите високопреосвещенства не вършат друго нищо, освен [да] събличат народът, сеят раздор и образуват партии. За нас са твърде важни оплакванията из Враня, дето убийствената пропаганда на сръбските шарлатанствующи патриоти е хвърлила вече своята мрежа, мъти водата и приготвява се да лови историческа риба. Там барем, свети отци, бъдете малко по-човеци и по-безкористни стригачи. В противен случай вие ще да бъдете отговорни пред съдът на нашата нова история.

— Из Свищов ни пишат следующето: „Преди няколко дена 5—6 души разбойници-турци нападناха нощем къщата на един наш гражданин и му зеха 45 лири. Когато тие мъчили българинът, той измъкнал едно ножче, наранил едного от своите незвани гости и успял да побегне. Раненият турчин се улови и българинът го позна, но първият протестува, като каза, че и него така също срещнали разбойниците, били го и го наранили. Справедливият ни каймакамин е изпроводил доктор да леchi раненият, а българинът е затворил и го мъчи да каже кого е той наранил с ножът си. Кой знае? Може да го пуснат, но ако даде още 45 лири и на официалните разбойници“ — Ей, Асиме! Ако си ортак и ти с разбойниците, то защо не накажеш и тогова, който не е можал да се опази и да направи жертвата си да мълчи, а издава и тебе, и каймакаминът. Ортаците от тоя занаят така въобще постъпят.

— Пишат из Варна до гръцкият в. „Траки“, че в продължението на 3 месеца разбойниците по тие места са убили и ранили около 40 души християни. Варненските жители, отчая-

ни от това, че местните власти не могат или не щат да обуздаят тие злодеяния, подписали едно прошение до [в]еликия везир, в което го молят да обърне своето внимание към тая нещастна страна на империята. Смешно нещо! На Есада изпращат не прошения, а ноти и остри забележки, и то не частни лица и робове, а коджами държави и правителства, и той не обръща никакво внимание, та на варненското прошение ще да обърне внимание великият държавен дембелин!

[Знаме, г. I, брой 19 от 22 юни 1875 г.]

• • •

— В един от последните бройове на „Знаме“ ние споменахме за безредиците в Дебър и затова, мислиме, не ще да бъде излишно, ако приведем още някои и други сведения относително тие безредици, които сведения е приел един от виенските вестници из Призрен и които са преведени даже и в един от нашите цариградски листове. „В градът Дебър тие дни произлезе бунт от страната на раята. Причината на тоя бунт беше невнимателността на властта в преброяването на населението. Тая мярка се гледа с лошо око от жителите, защото тие си въобразават, че е предприета с намерение да се наложи някакъв си нов данък. (И за това въображение ли иска? Почакайте и данъкът „диш хакъ“¹ ще да се поднови скоро. р.). Най-жестоко е постъпила властта в преброяването на добитъкът. Числото на рогатият добитък и на овците се е преувеличило (одве или отри? р.), тъй щото данъкът се е умножил *значително* (със 100% не ли? р.). После извънредната люта зима и при свършеното нямание храна умножението на тоя данък е двойна тежест на населението. Но и друго едно съвсем частно обстоятелство е помогнало на незадоволството. Дебърският мютесарифин Али паша се договорил с прочутият разбойнически главатар Репа да го про-

¹ Пари, плащани от българите на угощаваните от тях турци, задето изхабявали зъбите си при яденето.

сти, ако се покори и предаде в ръцете на властта. Разбойникът се покорил и предал, но мютесарифинът тутакси заповядал да го обесят. Многобройните Репови роднини и приятели се заклели да си отмъстят и това принудило мютесарифинът да бяга в Битоля, но по пътят му се случило нещастие: свитата му го оставила и той само чрез едно чудо се избавил от смъртта и стигнал в градът. Като се известил битолският валия Реефет паша, че бунтовниците са на число до 1500, то изпроводил против Дебър един полк пехота и половина батарея от битолският гарнизон, и още един полк стрелци с два топа и няколко ескадрона конница, които са се намирали в Подгорица.“ Досега още няма никакви известия, за да знаеме умирал ли се е бунтът, или не. Ако да се е умирал, то турците щяха да ни се похвалят с бабайлъкът си.

— В „И[зточно] време“ пишат из Русчук следующото: „Преди няколко деня, по два часа и половина по турски сутринта, близо при Ени хамам¹, посред градът, трима души крайовци грабнаха една жена *пред публиката*, турнаха я в една бричка и отведоха я, за да наситят, без съмнение, своите скотски страсти. . .“ — И тая жена има братя, сестри, баща, майка, деца, мъж, роднини и сънародници?! И тие равнодушно са гледали на тая безчовечно оскърбителна сцена?! Трима души крайовци да грабнат една нещастна жена денем и пред публиката, и ни един да се не затече да я отърве, ни един да не извика „дръжте, братия“, ни един да се не хване за оръжие!!! Не, тая публика е била от овце, от добитъчета, от гадове, а не от хора, и види се, че в Русчук действително няма хора. На кой народ по светът, бил той див или образован, вие би могли да направите подобно оскърбление и той да не скочи да ви разкъса на парчета? А в Русчук не минува неделя да не направят крайовците подобно скотско насилие, а синовете на оскърбените майки казват тъй: „Струва ми се, че полицията трябва да излекува туй състояние на работите!!!“ О, говеда! Говеда! О, роёве! Вас скоро ще да накарат насред кръстопътищата да държите ушите на майките си, на сестрите си, на бащите си, на дъ-

¹ Новата баня.

шерите си и вам се ще да се струва, че „полицията трябва да излекува туй състояние на работите!“ Проклятие за вас, робове! Проклятие за тебе, младо поколение, което търпиш подобни унижения и което така равнодушно гледаш на страданията на брата си!

— Сѐ в „И[зточно] време“ са обнародвани грозни оплаквания из Ески Захра, които ние не можеме даже да четем равнодушно, но които раята или нашият български народ търпи с голям стонизъм! Да скрепим сърцето си и да приведем някои от тях: 1) Две кучета, на име Емин бей и Таир ага, женили своите щенета¹ и освен че направили най-големите маскарлъци, каквито са възможни само на турските сватби, но първият от тях измъкнал 1500 лири от раята, като бакшиши за сватбата. А от Таир ага са писнали и децата в утробите на майките си. Достатъчно е да каже тоя звяр *„тая нива е моя, тоя чаир е мой, тая кория е моя, тая мера е моя“*, за да отнеме и онова парче земя, което българинът е облял с кръвав пот, за да го обработи. — А защо селяните из Арнаут-кьои търпят този звяр? Няма ли между тях някой бащин и майчин син, който да му свети маслото? Церът му е за 10 пари куршум. 2) Девоите, които ходят на училище, не могат да преминат из една махала в друга по причина на „безграничната необузданост“ на турските чапкъни. Веднаж (нима само веднаж? р.) тие пресрещнали девоите и изненадано се хвърлили връз тях: на една разцепили главата, друга натъпкали в калта, така щото едвам след половина час могла да се свести, а други няколко се изпоплашили и дълго време лежали болни. Общината се оплакала, но никой не зел във внимание нейните оплаквания. — Е, това не е нещо ново: не зели във внимание оплакванията на общината! А че възможна ли е такава несправедливост в Турция? 3) Няколко новонаписани войници хукнали по кърищата да правят сякакви пакости и обири на хората и да се кривят по нивята. Селяните поискали помощ от правителството, за да се накажат и обуздаят размирниците. От конакът се изпраща милязиминът² с няколко души запнети. Но той, наместо да гони злодейците, станал сам

¹ Малки.

² Лейтенант.

злodeeц и захванал сам да прави по-големи безчиния и теготи на населението. Насякъде карал насила да му *угаждат на кефът*, да му колят агнета безплатно и прочее (това „прочее“ има голямо значение в устата на робовете, р.). Освен това той обичал и да се напива до дъга. Веднаж в нетрезво състояние той щял да смаже с лобут кехаята¹ в едно село. И тъй днес 4 села, Арабаджиево, Ахиево, Аладжалие и Еникчието, са подали жалба на управлението против тоя недостоеен чиновник, пък ще видим какво ще да бъде следствието. — Следствието ще да бъде като сяко друго турско следствие. На жалбаджиите ще да кажат „пек ий, чорбаджилар, биз бакаджаис бу иши; хади гитинис“², а на кучето ще да изтърсят едно „аферим кйополу“³ и ще да го изпроводят пак да дири злодейците и да бие раята, дордето рече „пет“. 4) В чаршията на Ески Захра ставали много обири. Българските пазванти⁴ издирили и уловили някои от крадците, предали ги на „правосъдието“. Когато тях мъчили и изпитвали, то един казал, че крадените пари били заровени извън градът, 7—8 души заптии подкарвали смазаният от лобут престъпник и като дошли до мястото, дето било имането, под предлог, че искал уж да бяга, гръмват и го убиват. „Защо го убиват тъй? Това не е ли достоосъдително прибиране?“ — пита дописникът из Захра. — А! Господине дописниче, нима не знаеш, защо е това! Не само затова, защото крадецът е българин, а и за това, защото тие, които са го убили, са по-големи крадци от него. Тие са откраднали от крадците имането.

[Знаме, г. I, брой 20 от 29 юни 1875 г.]

* * *

— В „И[зточно] време“ пишат из Плевен, че злоупотребленията на чорбаджиите и на заптиите са преминали сяка една

¹ Селски глашатай, пазач.

² „Много добре, чорбаджии, тази работа ние ще видим, хайде идете си!“

³ „Браво, кучешки сине!“

⁴ Нощни пазачи.

граница. Събирането на царските данъци (т. е. кражби) се извършвало с един твърде варварски начин. С тая служба бил натоварен някой си арнаутин на име Мурад чауш, на когото и законът, и правото била тоягата. Преди няколко време той смазал с лобут множество селяни, а в село Крушевица, като затворил до 40 души гяури в зимниците, изваждал ги почти всеки час на небет¹ да ги бие и да ги псува с най-оскърбителните псувни. Тие отишли в Плевен да се оплачат, но тамошният чорбаджия Симеон Хайдutow, като подушил това, привикал нещастните и с различни заплашвания ги отвърнал от намерението им. Без да погледне на почернените от бой меса на селяните, градският хайдутин Симеон им казал да не ходят на конакът, защото ще да ги запрат. Тие си отишли. На такива волове такъв остен се пада. Симеон Хайдutow е обърнал почти сичкият плевенски санджак на своя мошния², а народонаселението на свои безусловни робове. Заедно със своят ортак Али Молла, тоя изверг е пушал суватите³ си в тръстенишките нивя и е направил пагуба на сиромасите, която надминува сумата 1500 лири. А тие зверове са зимали йощурът и пак печелят от него. Тие дни тие са натоварили жито с крина по 10 оки⁴, а когато са прекарали това жито на Дунавът, то са го мерили с крина от 12 оки. С тая кражба тие са печелили по 20 на 100 и никой не е можал да им се възпротиви. Селяните не могат да се оплачат на местните власти, защото Симеон е техен ортак, а в Русчук няма кой да ги чуе. — Тогава защо се не разправят селяните сами по своему? Защо не махнат тоя гад из помежду си? Не, не, търсете правосъдие и вие скоро ще да ви прекарат даже и халки през челюстите и ще да ви разиграват като мечки. Търпение — спасение!

— Из Свищов ни пишат, че на илюминацията в денят на султановото възцаряване заплетието с бой и с псувни карали сиромасите да осветляват къщата си. Достойният свищовски каймакамин Ахмед бей се занимава само с дирението на раз-

¹ Смяна.

² Именне.

³ Добитък за уговяване.

⁴ Стара мярка за тегло, равна на 1283 грама.

бойниците, които в последното време станали дотолкова безобразни, щото не внасяли вече определената сума (половината) от кражбите и от обирите в правителствената каса. Тие дни тие са убили един сиромас на име Лучо, от когото са земали само един пояс и два чифта цървули. Преди 15 деня тие са наранили пазвантинът от долната махала и са му строшили кракът; а преди 10 деня са обрали един търновчанин на име Михал Пантата и го наранили на няколко места. Ахмед бей е твърде ядосан за 54-те лири на Михал, от които той не можал да земе нито една пара. Клетният Ахмед бей! Защо ли не захване той сам да обира и да убива раята, а чака из ръцете на тия нехранимайковци? Хайдутлук, хайдутлук, агалар¹! Хайдутлук, за да не мрете барем от глад!

— Пишат из Солун, че истилямите в кукушката епархия са извършени вече и че народонаселението се е произнесло в ползата на екзархията. Останала само До[й]ранската кааза, и то по причина, че тя не била спомената в правителственото емирнаме². Патриархията е протестувала, че изпитвателната комисия е питала народонаселението по народност, а не по вероизповедание, т. е. питала е така: Какви сте вие, българи или гърци? А на фанариотите се искало да пита така: схизматици ли сте вие, или православни. — Чувате ли, г-да от „Изток“? Защо не протестувате и вие против тая несправедливост? Защо не искате и вие да се формулира това питане така: сърби ли сте вие, или гърци? Според вашите думи и според думите на „филологическият осел“ Милоша Милоевича в Македония няма нито един българин, а сви су србе! Бедните! Сега и кукушката епархия ще да се напълни вече с „шпијунлуци и инквизиције бугарске“.

— Из Тулча ни явяват, че 300 немски фамилии, които досега са живели в руска Бесарабия, са се преселили в Турция, а именно в Тулчанският сандаж. Властите са ги приели радостно и са им дали даже и земя за обработване. Чудете се и се майте! Нашите братия бягат и се преселяват из Турция, а немците, тие втори чифути на светът, отиват да печелят и да блаженствуват под дебелия саянка на агите! Но

¹ Господари.

² Писмена заповед, указ.

не, немецът е навсякъде немец, а сега, при претенциите и под защитата на г. Бисмарка, тие деца на великата германска идея ще да бъдат предтечи на заветното „Drang nach Osten“¹. Преселенията на чужденците са вредителни за нас и в политическо, и в икономическо отношение.

— От сичките почти страни на нашето отечество се оплакват, че правителството е наложило данък даже на котките и на кучетата, а в Мала Азия турската справедливост и равноправност в администрацията е изгубила от тефтерите си цели стотини села, които не са плащали досега никакъв данък. Официалният сирийски вестник известява следующето твърде любопитно откритие в това отношение. Тефтердаринът² Меджедин, който преди два месеца бил открил 93 села, незаписани в тефтерите за данъците, е известил преди няколко дена правителството, че съществували още 78 други, които така също не са плащали никакъв данък. — Почудете се, европейци, на турската администрация! Почудете се, но не мислете, че и с това откритие банкротите ще могат да си поправят финанците.

— Из Трявна ни пишат, че по причина на лошото устройство на рудокопните за каменните въглища, множество наши селяни са затиснати и убити. Работата е, че таваните на тия рудокопи са подпрени с диреци, които твърде често се трошили и поглъщали по една и по две жертви. Инженерите цял ден пиянствуват и спят, а когато им поискаш дърва за подпирание, тие отговарят с псувни и с камшици. Не са ли работниците българи, то и един да не остане, не е голяма беда: „Бир гяур йолмюш, не олур ондан!“³

[Знаме, г. I, брой 21 от 6 юли 1875 г.]

* * *

— Вестник „Дунав“ известява, че турското правителство запретило кругообръщението на новоотсечените сръбски пари

¹ „Стремеж към Изток“.

² Заведущ финансите.

³ Един неверник умрял, какво от това!

в отоманската държава. Ние не можем да проумеем политиката на Есада; уж гледа да бъде се тишина и мир между девлетът¹ и неговите подвластни княжества, пък прави неща, които причиняват само недоволство и раздразнение. Защо на влашките франкове да е свободно кръгообръщението в Турско, а на сръбските да е запретено? Не са ли и двете кралевства васални на един и същият сюзерен? Не ще ли се оскърби достолепието на Сърбия от тая произволна постъпка на сюзеренът? Есаде, сбирай си умът в кратуната, аlko! не — то ще да ти го съберат.

— Според същият вестник в седемнайсет села от каазата Лясковец паднал град на големина колкото яйце, който много повредил сеитбите.

— Прочитаме в „И[зточно] време“, че в едно от бургаските села преди една година някой си човек се убил случайно с пушката на другия някого си. При сичко това стопанинът на пушката бил затворен; но след един изпит, на който присъствувал и главният управител на санджакът, обвиненият се отпуснал. Кадията² не останал никак благодарен от това решение на работата. Едвам пашата заминал за Ахило и Бургас, ето че злощастникът се запрял изново и изново се подложил на изпит. Като се известил за това пашата, заповядал да се пусне запреният, което се и направило. Но кадията не е бил човек, който да си напусне така скоро намерението, и когато пашата се завърнал в градът си, стопанинът на пушката бил пак запрян, като го заплашвали в това също време със сякакви ужасни наказания, ако не даде 6 лири на кадията. За да се избави от ръцете на тие зверове, бедният човек продал единичката си крава и още няколко кози и дава 6-те лири на кадията. Но тоя турски изрод не останал доволен само с това, а накарал запреният с един начин досущ приятелски да подпише едно свидетелство, в което се доказвало виновността му и което кадията изпратил в Одрин, отдето дошла заповед да се пренесе

¹ Държавата, страната.

² Съдията.

давнята за разглеждане в Сливен. В това трето съдене той се осъдил на затвор за една година, който и почнал да отстоява. Но през това време творецът на сичките тие тъги се уволнил и нов паша стъпил да управлява областта, и защото се не намерило никакво копие от никое от четиртех или пет съдения, на които се е подлагал стопанинът на пушката, новият паша турил изново под съд окаяната жертва. Освен това 6-мина гладни селяни са на път, под стража, за в Сливен, 40 часа път, дето ще ги държат като свидетели, дорде се свърши давнята. Виждате ли какво е правосъдието в Турция и каква добра администрация имат агите? Де можете намери на друго място такива любопитни процеси? Но долният процес ще ни покаже още по-ясно и по-нагледно турското правосъдие.

— От Ени Заара се оплакват пак чрез същият вестник от правосъдието на тамошният кадия, който никак не земал въ внимание царските закони, а решавал се по кефът си давните. Ето каква е давнята. Преди седем години продавал се мюлкът¹ на някого си Османа на мезат², за да може да плати на правителството дългът си. Намерили се някои българи, които наддали на мезатът, и воденицата на Османа останала отгоре им. На купувачите дали от идаре мезлиши³ мазбата, а от давай мезлиши⁴ хюджет⁵, как за напред те ще бъдат стопани на воденицата. За по-голяма сигурност хюджетът бил потвърден и в Цариград от Шейх-юл — Ислям капуси⁶. Но сега, когато мюлковете поскъпнаха, синовете на Османа искат да си отнемат воденицата от българите, като казват, че тие не заплатили колкото тя тогава струвала. Захваща се давнята и в туй време, когато българите били отишли в Едирне да си търсят правото, сливеният паша дал воденицата на разположението на Османовите синове. От Едирне българите се върнали със заповед изново да се прегледа давнята им и да им се даде един препис от

¹ Имот.

² Търг.

³ Административен съвет.

⁴ Съдебен съвет.

⁵ Документ за имот.

⁶ Глава на мюсюлманското духовенство и неговото учреждение.

хода на давията, за да го замесат в Едирне. Кадията, като видял, че българите в Едирне ще спечелят давията, завърнал работата да иска от тях свидетели, че тогава не струвала по-много воденицата, отколкото са я купили; а турците да извадят свидетели, че тя струвала. Българите довели от своя страна 150—200 души свидетели, а турците 30—40. Като видял, че пак ще загубят Османовите синове давията, кадията казал, че българите-свидетели се не приемат, а трябва да бъдат турци, защото давията отивала *ш е р а н*¹, а не *н и з а м е н*². И така нагоре-надолу и до днес още не е решена давията и хората не знаят ще да си земат ли воденицата, или не. Тряба да забележите, че воденицата е продадена от правителството и *о щ е н а м е з а т*, че пак българите не могат да си намерят правото. Но, видн се, че не е за българите даром казана турската пословица: *Караденизде гемин олмасън, Влахияда карън олмасън, Девлет-алиеде мюлкюн олмасън*. (В Черното море да нямаш гемия, във Влашко — жена, а в Турско — собственост). Тая пословица трябаше да знаят купувачите на воденицата, но ако не са я знаели, то нека сега да я научат.

— Пишат от Пловдив до „И[зточно] време“, че тая година природата е надарила окръжието им с голямо изобилие. Но тъй като десетъците още не са продадени, макар че има доста спекуланти купувачи, то споповете са още на нивите и хората не могат да наченат да вършеят. Селяните се боят да не би да хванат силни и продължителни дъждове и да развалят пшеницата, както в паметната за българите 1868 г. Провидението е дало, пише дописникът, на страната изобилие от всяка страна, а ние не сме в състояние да се възползуваме от него; не можем да проумеем от що излиза тая правителствена жалостна бавност в продажбата на десетъците. Ние мислим, че в тая комедия няма нищо замисловато и нищо, което да не може да се проумее. Работата е твърде ясна: така е угодно на пловдивският паша, така и прави — не е ли той пълновластният началник поне засега на Пловдив и на неговото окръжие? Каквото ще, такова направва. Дорде ние

¹ Съгласно шерията, мюсюлманският религиозен закон.

² Съгласно закона, наредбите.

носим такива покорни глави, колко-колко още ще си играят и с животът ни, и с имотът ни, и с честта ни нашите начальници-господари!! Работи цяла година като вол, дочекай добра жетва и да не можеш, да не смееш да си прибереш житцето в хамбарите, а да го гледаш натрупано на нивата, дето дъжда може да го развали сяка минута. О, това положение е достойно за завиждане!

[Знаме, г. I, брой 22 от 13 юли 1875 г.]

* * *

— Да се възрадва сяко българско сърце, да се възвесели и да възпее песен хвалебна и благодарна на своите милостиви тиранни! Голямо добро е намислила да направи Високата порта на своите щастливи поданици. Турският хавадиш¹ „Вакът“ известява, че преобразователната комисия в Цариград е решила да направи голямо преобразование в турската администрация. Внимавайте! Отсега нататък вилаетите ще да се преобърнат на мютесарифлици, а мютесарифлиците на каймакамлъци и т. н.; така щото службата на главен вилаетски управител² се унищожава вече. Какво чудесно преобразование! Ще да заменят едно название с друго, за да направят известна една икономийка в правителствената каса, а ще да подложат раята на такива богати кражби и обирри, каквито са възможни само в Турция. Смалете заплатата на чиновникът и той ще да захване да краде и наляво, и надясно. Но това не е нищо. Портата е издала и друга една заповед, с която запрещава на валиите да дават мюдюрски и каймакамски служби на своите олани, чубукчим, кочиаш и сензи², а да избират такива личности, които имат свидетелства от цариградското гражданско училище, следователно, при такъв един ред кражбите са невъзможни или ако и да са възможни, то се облагородяват някак си. Честита рая! Ние се чудиме сега, де ще да се дянат административните чираци на нашите паши и бейове. И на стари ли години тие

¹ Вестник.

² Конегледачи.

ще бъдат олани и чибукчин. Както щете, но това не е прогрес, господа михлюзи¹.

— Из Ловеч ни пишат, че правителството е захванало твърде енергически да събира данъците от раята. „Не може човек равнодушно да гледа, говори нашият дописник, как плачат и пишат сиромашките семейства. Камзамалите², придружени от цели тайфи заптии, ходят из къща в къща и дете не им заплатят, земат каквото им падне на ръка: менци, черги, дрехи, брашно, сирене, ношви, лъжици и сичкото това продават на мезат за нищо и никаква цена. Случва се, щото за 20 гроша данък да продадат на някоя сиромашкия неща, които струват 200 или 300 гроша. В една къща земаха даже и веригата от огнището, а на една девойка съблякоха даже и салтамарката³ от гърбът... Не може вече да се търпи. Аз ви уверявам, че ако зимата ни заварят мирни и спокойни, то напролет и българинът ще да извика: „Хляб или куршум, свобода или смърт.“ — Не, братия, не — бъдете благоразумни и чакайте да захванат да продават децата ви на пияцата⁴ и да режат даже и косите на жените ви и на сестрите ви, пък тогава се хванете за оръжие! О, нещастний народе!

— В И[зточно] време“ пишат, че по причина на смущенията, които станаха в Битоля, правителството е затворило около 40 души битолчани, които държи, за да чурудисат в хапусханата⁵. Сега търси и други още 40, които, може би, ще да постигне още по-грозна съдба. Причините на това са тие: бейовете и самите власти в Битоля са отнели мерата на жителите, за да си направят чифлици и градини, и с това са докарали орачите да нямат де да хвърлят зърно посев. Жителите отворили давия и добили фитва⁶, която им давала право да унищожат сеитбите на бейовете, което тие и пристъпили да извършат. Но местните власти, които по-напред

¹ Изпаднали търговци.

² Бирници.

³ Къса горна дреха.

⁴ Пазар.

⁵ Изгнният в затвора.

⁶ Решение по спорен въпрос, дадено от мохамедански съдия.

били съгласни с това, като видели, че народът се събрал на сеитбите, изпровождат войски, разпръскват народът и улавят 40 души бунтовници! После това тие телеграфисват в Цариград и доказват, че това народно движение било дело на 60—80 агитатори. От Цариград заповядват да се изловят и да се накажат тие бунтовници. И така за няколко деня тъмниците се напълнили със всякакъв вид сиромаси. Дописникът, като говори за това, разправя и за друго благодеяние, което е постигнало раята в Битоля. „Дордето сиромасите плъзнат в занданите, жетвата гние по нивята. Десятъците не са още продадени и полетата представляват едно зрелище, което наранява сърцето на човекът. От Прилеп до Битоля и от Битоля до Костура сичкото сено е изгнило на мястото си. Сега е редът на ечемикът, на пшеницата и на другите жита...“ Чудете се и се майте! В Цариград искат да повдигнат благосъстоянието на страната, а в същото време убиват всеки един полезен труд. Защо лъжете, г. Есаде?

[Знаме, г. I, брой 23 от 27 юли 1875 г.]

— Пишат от Цариград, че управителите на опустошаваните от разбойничеството области приели заповед от Есад паша да земат енергически мерки, за да турят край на тоя бич. Според назе тая заповед е и чудна, и смешна: разбойник заповядва на разбойниците да дирят и ловят пак разбойниците, своите ортаци. Има ли някакъв си смисъл в такава заповед? Но такива гъзбояджилъци¹, мисли си Есад ага, са потребни, за да може да се замажат очите на Европа и да се поднови доверието ѝ към Турция и към нейните даровити политици и дипломати. Ех, вий, господари — пъдари! Не струват вече нито счупена пара вашите шарлатанства: познаха ви вече сички кои сте и какви сте. Сладка ли ви беше черпнята на англичанинът Йорка? Ние сме уверени, че тая заповед, както и сичките други заповеди и закони, които се отнасят до запазването на правдините и на интересите на раята и които сякогаш са оставали „черно слово на бяло книжле“, ще се тури под миндерът; но за да не бъдем голословни, ние съобщаваме долните известия, на които молиме

¹ Фокусничества.

читателите да обърнат вниманието си, и да видят прави ли сме, или не.

— Пишат от Русчук до „И[зточно] време“, че някой си знаменит разбойник на име Арифооглу Шериф, когото полицията търсела твърде строго (?), на 11 юлия дошел в градът на разходка. Полицията се научила, че е в града, и в коя къща се намира; но вместо да отиде тайно да улови разбойникът, тя употребила такива „енергически мерки“, щото сичкият град се научил, че отива да лови Арифооглу Шерифа. Табур агасъ¹, облечен в униформата си, седнал в една кочия и придружен от няколко заптии, отиваше да нападне на Арифооглу Шерифа и да го улови. Но последният, известен во време от приятелите си, побягнал и се скрил другаде. От това вече не се ли види ясно, че табур агасъ е ортак с разбойникът? Тряба да знаете, че от зверствата на тоя разбойник са писнали и турци, и българи. Освен безчислените обирни и убийства, които той е извършил, откак е хванал да върлува, преди няколко дена с девет души другари нападнал на селото Безен, дето обрал някого си Картооглу и убил едного от селяните, които излезли да го гонят. И такъв престъпник турската полиция умишлено изпуска из ръцете си! Кажете ни, не е ли тя примерна пазителка на обществената тишина и безопасност? Но слушайте още едно по-куриозно нещо. Кой в Русчук не знае какви обирни и убийства е правил Гопузоглу Мехмед, а при сичко това днес тоя крвопиец свободно се разхожда из градът и плюска крадените окървавени сиромашки пари, и никой нищо не му казва. Тие ли са „енергическите мерки“, с които ще се изкорени разбойничеството? А, Есад пашо?

— Пишат от Севлиево до „И[зточно] време“. Разбойничеството тука е земало големи размери. За да се опишат сичките приключения, станали от няколко време насам, би било дълга и широка работа; затова аз ще ви опиша само оние, които са станали в тие последни дни: те са достатъчни, за да покажат как се изпълняват царските закони. Нещо

¹ Майор от полицията.

преди три недели двама кърджии¹, като се връщали от полето с кожи, срещат ги трима черкези и след като ги напърили с камите си, земат конете им и отиват да ядат при един овчар. Кърджиите по лаянето на кучетата познали, че там са черкезите; тогава става единът, отива в градът и сичко, що претеглили, разказал на каймакаминът. Но тоя последният, вместо да побърза да улови злодейците, казал на битият и обраният: „И главите ви да са наполовина, пак не отивам да ги гоня по това време.“ А черкезите, като се паяли при овчарят, заминали си. Из пътя те срещнали край селото Добромирка един турчин и го убиил. Селяните, като се научили за това, погват разбойниците и едного от тях убиха, а другите уловили. Миналата неделя се обраха при самият град двама българи, които отивали на плевенският пазар. Но миналата нощ 7—8 души турци разбиват вратата на един българин, грабнуват жената му и я отнасят вън от градът, дето и държали до сутринта да си правят скотският кеф. Злодейците, ако и да се знае кои са, останаха безнаказани, но причината на сичко това са нашите аази², за които друг път ще ви пиша. Иди сега ти после това и не говори, че в Турско няма обществена безопасност, няма администрация, няма ред, няма закони, че тя е царството на произвола и деспотизма, че тя е свърталище и прибежище на шарлатаните и разбойниците; не говори, за да се не разсърдят нашите дълбокомислени политици-дуалисти и нашите всезнающа просветители, които, храни, боже, помагай, в последно време, откак е станала забележителната метаморфоза на един от най-горещите наши патриоти от бунтовник в мирен гражданин, много са се навъдили в Румъния, свърталището на „кометите“, които просветители мислят, че ние трябва да целуваме суровицата, с която ни бият, за да можем с това да придобием „благоволенieto“ на султанът, който тогава всемилостиво ще подари свобода на народът ни, т. е. ще осъди сам себе си на глад и смърт. Не обладават ли талантът на далековидността нашите „мирни граждани“? Не проумяват ли най-добре интересите на народът си и чрез кой път той ще се отърве от турското робство? „Просвещението е нашето спасение“, това е девизата им. Който дръзне да потвър-

¹ Дребни пътуващи търговци.

² Членове на общинския съвет.

дява и поддържа противното, ние му казваме, че не знае нищо, защото горното мнение се поддържа от учени авторитетни и от богати хора. Да!

— Пишат ни от Оряхово, че тамкашните събиратели на данъкът така безчеловечно постъпвали с беззащитната рая, шото техните зверства ни се показват като невероятни. Пролетес, когато времето било още студено, който от сиромасите селяни нямал да заплати данъкът си, заптиите го събличали гол, вкарвали го в реката до шия във вода и го държали там, дорде замръзне от студ. Мнозина сиромаси след това страшно изпитание заболявали и скоро умирали. Сега пак същите, понеже времето е топло, употребявали съвсем други радикални средства. Така например, когато дойдат в някое село, дето има много сиромаси, които хляб нямат да ядат,, а не данък да плащат, заптиите отбират няколко от тях, откарват ги вън [от] селото, връзват ги, повалят ги като заклани добитъци на земята, натрупват отгоре им шубрачки и сено, а сичко това покрият с някоя черга, пак от селото зета, и седат на тоя жив одър да си правят кефът и да пият ракия. Под тежестта на телата на тие зверове пъшкат клетите сиромаси, задушават се от топлина и захваща да тече из устата и носовете им тяхната и без това отслабнала и разредена от глад и лишения кръв. След като си направят кефът и се настоят на живият одър, пазителите на обществената безопасност дръпват по един бой на сиромасите и ги изгонват от себе си. Други още мерки употребявали тие зверове, за да принудят сиромасът да даде и калта изпод ноктите си, да продаде невинността на дъщеря си, за да заплати данъкът на падишахът. Те събличали длъжникът гол, връзвали го у някой плет или дърво и го държат цял ден на слънце да го хапят мухите, дано се някой смили за него и заплати данъкът му. В такова плачевно положение се намира тая част от нашето поробено отечество и няма кой да се погрижи за неговото освобождение. Народът ни пропада от глад и нужда, побеснялото и оголяло правителство посредством своите слуги изсмуква и най-последната му капка кръв, а нашите прослепени просветители го учат да търпи, да се просвещава, че сетне сичко друго ще му

падне със зимбил¹ от небето. Заблудени книжници и фари-
сеи, наистина ли вие не виждате, или не щете да видите сич-
ко това, което ще ви докаже, че ходите из тъмнината; което
ви показва ясно като летния божи ден, че без свобода в на-
шето отечество не е възможно никакво просвещение. Време
е вече да проумеете тая истина и да тръгнете и вие из пра-
вият път, пътят на освобождението на народът посредством
кървава революция. Не се водете след изменниците, защото
и вам ще изменят, както измениха на народът.

— Днес приехме известие из България, че в Сливенският
Балкан е излязла една българска бунтовническа чета. Тя
имала вече първо сражение с турците, в което от послед-
ните паднали няколко души убити и ранени. Тая чета е
привела в страх и трепет сичкото турско народонаселение.
Стягайте се, емигранти, захваща се вече кървавата сватба
и у дома!

— Когато вече вестникът беше турен под печат, научих-
ме се от верен източник, че още 80 души бунтовници излез-
ли в Троянският балкан. Това радостно известие ние
съобщаваме на читателите, като се надяваме, че скоро ще
можем да им разкажем някои подробности върху действия-
та на тая българска чета.

[Знаме, г. I, брой 24 от 3 август 1875 г.]

ВЪСТАНИЕТО В БЪЛГАРИЯ

Когато очите на интересующите се с работите на Балкански-
ят полуостров бяха обърнати към ерцеговинското въстание
и към Сърбия, ето че най-многочисленият народ на Балкан-
ският полуостров не може вече да претърпява апогеят на

¹ Плетена чанта.

турският деспотизъм, вдига байрякът и със своите жилисти ръце докопа ножът и заедно с нашите братя херцеговинци и бошнаци захвана се на борба, която или да го унищожи от лицето на земята, или да го извади от това скотско положение, което е срам и укор на цялото човечество. Ето що пише до крайност стесненият цариградски печат:

„Левант Хералд“ казва:

„Днес ни пишат от Одрин, че Белово е оставено; тамошните жители с родопците се присъединили с въстаниците, на които припасите и оръжията били пълни. Хората от станцията на Белово побягнали в Одрин. В Ямбол са гръмнали против службащите, но никого не убили. Научаваме се, че военният трен, който тръгнал от Сиркеджи скелеси в събота заран, намерил линията на три километра от селото Хадъмкюю развалена. Но никакво злощастие не е станало и подир направата му, железницата заминала. Вчера, в понеделник, от Цариград за Одрин и Татар-Пазарджик замина един трен със 17 вагона, които имаха 400 сандъци с пушки и 2200 сандъци с припаси.

Сарамбей, турско село при последната станция на пловдивската линия, е изгорено в четвъртък срещу петък (22 ап.). В същата нощ много пожари станали в Пловдив и няколко къщи са изгорели. Турското население в Одрин искало да се обръжи, но валията, като се допитал до Цариград, отказал им. Но се обръжват някои башибозуци, за да се изпроводят на мястото на въстанието. В петък с особит трен се изпроводили от Одрин 300 редифи¹ за Татар-Пазарджик, а оттам за Панагюрище, дето се е започнало въстанието, казват от някакво притеснение в събирането на данъка за овцете.

Още по-последни новини из Одрин, пише „Л. Хералд“, известяват, че от събота всичките турски села и чифлици измежду Пловдив и Т. Пазарджик са на пламъци, запалени от българските въстаници, на които числото расте всеки ден. Железницата работи още, но се върти с голямо предпазване и необходимо е да се заловят с войски мостовите и станциите. Кървави сбивания са станали по линията измежду турските и българските работници. Одрин остана 24 часа без гарнизон и волнението беше голямо. Сега стигнаха няколко

¹ Войници от запаса.

редифи и има повечко тишина; многобройни караули обикалят из града. — Всичките пощи по сухо от Цариград за София наедно с австрийската са задържани в Татар-Пазарджик, понеже всички пътища към Ихтиман и Траяновите порти са захванати от въстаниците. Телеграфическата линия измежду Т. Пазарджик и София е също пресечена и за да се съобщят депешите¹, трябва да обиколят много. Тук, в Одрин, в еврейската махала, намериха се подпалителни неща и оттогаз в калето гърците прибират своите вещи, за да могат да се принасят за в час. Тук ни пристигат много бежанци из Пловдив и Т. Пазарджик.

[Нова България, год. I, брой 1 от 5 май 1876 г.]

Вълнуване в Цариград. — Пишат ни от Цариград, че турците като верни признавачи на аллахът и на пророкът наумили да направят втора касапница от тамошните посланици на европейските сили; но преди това тие сторили намерение да премахнат по-напред своят отстъпник падишах и после да трепят гяурите. Миналата неделя 3—4000 турски молли² и ходжи³ поискали настоятелно от султанът свалянието на в [еликия] везир Махмуд паша (тая ли е била причината на паданието на н. в.? Ами стъпалото на везирски пост височество по каква причина ще да падне. р.), което същият ден се е изпълнило. После това 400 ходжи нападнали на султанът, когато той минавал из улиците, но за негово голямо щастие, той сполучил да убегне. (И тия ходжи не са, както се види, достойни последователи на аллахът, когато не можаха да премахнат техният отстъпник падишах. р.) От слухът за нападение иностранните⁴ посолства посланиците събрали повече от 1500 далматинци маринери⁵, които се намират в Цариград, и като ги обрुжили⁶, поставили ги да пазят безопасността на посолствата. Виждате ли, чуете ли, г. Андраши това, ето самите реформи, ето вашите облекче-

¹ Телеграмите.

² Мюсюлмански съдия, проповедник.

³ Мохамедански свещеник.

⁴ Чуждестранни.

⁵ Моряци.

⁶ Въръжили.

ния за християнското население в Турция. Лесно е, г. Андраши, да мисли и да крои човек на патът¹ си проекти за реформи и правдини — не сте рая!

[Нова България, г. I, брой I от 5 май 1876 г.]

НАЙ-НОВИ ИЗВЕСТИЯ

Още едно известие пристигна по въстанието в Търново. Турската войска, що обсажда Дряновския манастир, беше на брой 800, само 12 души се върнали в Търново, другите загинали под българското оръжие.

— Шпиони издебнали в Оряховица една част български оръжия, които бяха под разпорежданието на предобрий работник П-ва. Нападнали го няколко заптиета. П-в се заловил за оръжие и убил един чаушин² и двама нефери³ — неприятелите били множество, успели да го хванат и го затворили — отивали след него и 30 мирни граждани — въстанали голямо число мъже и жени от Оряховица, направили страшна демонстрация в Търновския конак, искали затворниците.

— Въстаниците изгориха много села в Търновско.

— Пощата търновска тази неделя за нигде не отива. Телеграфите са скъсани на много места.

— От победоносните въстаници на Дряновский манастир стигна известия на търновските чорбаджии да им изпратят 7000 опинци с навуца и върви в три дни, това ще бъде изпълнено.

— Русчушкия вали паша канил владиката Григория да иде в Търново да пита воюващите въстаници *що искат?* Владиката казал, че само от митрополията до конака и от конака до митрополията ходва, по-нашироко *не*. (Напред се караха за тлъстата Търновска митрополия преосвещенствата и сега... наричаха я добра крава?! Ама сега страшно боде. р).

¹ Легло, одър.

² Сержант

³ Войници.

— Пътници из Нишко казват: В Ниш и околността му се намират сега до 35 хиляди души турска войска, тая анадолска сган от зверове причинявала на тамошното християнско население такива притеснения и зверства, щото скоро ще да го принудят волею и неволею на въстание.

[Нова България, г. I, брой I от 5 май 1876 г.]

ВЪНШНОПОЛИТИЧЕСКИ
ПРЕГЛЕД

СМУТНИ В ТУРСКО

В предпоследният брой на в. „Македония“ прочитахме в „разни новини и известия“ за появили някои смущения в Албания, по следствие на кои са изпратили, за да се уталожат, няколко военни полкове. Вижда се, че тие смущения са произлезли по следствие на някои строги мерки, зети от главния управител на онази област.

— Военната сила, която се изпратила през таз неделя (мак. 23 юлия) [се] състояла от четири табора¹, сиреч повече от две хиляди души ловци и гренадири от гвардията. Четири други табора имало да се съсредоточат във Варна, за да се пренесат с товарен параплув² в Антивари.

— Турските вестници обнародват нови подробности за бунтовното движение, което се появи през последните дни в Месопотамия. От тие подробности се изважда, че насилствата, които правили племето на Самар, били по-важни от известните от по-преди, а че тие номади ограбили не само казата Рал-Савън, но и Нишивил на пътят, който води до Деар-бекир в Мусул, както още и Джебзире върху Тигър.

— Турция изпратила в Битоля едно голямо количество оръжия и военни припаси с австрийският солунски параход, който отплувал по-предната седмица.

¹ Дружини.

² Параход.

— Известията от Албания предизвестяват отсега свършеното (?) възстановение на спокойствието в разявившата се оная област, благодарение на строгите мерки (!!!) от имп. правителство (така си блънуват обикновено нашите гаджовци. р.).

— При това някои турски вестници известяват, че метежниците предлагат смело (да, това ни иде и нам да повярваме. р.) тези искания, кои според речените вестници са следующите: 1) Да се отдалечат от Шкодра началството и чиновниците на управлението и да се настанят в древната крепост. 2) Да се унищожи гражданският данък. 3) Паданието на гражданското съдилище. 4) Престанването на управителя от гвардията. 5) Да се пресекат войскосъбиранията от волентери¹ за съставляемият табор стражари на пределите. 6) Уничтожението на съдебният съвет. 7) Уничтожението на всяко общо заведение, което напомнява европейските нрави, сир. читалища, общи градини и прч. 8) Да се установи старата система и правосъдието, което се основава върху религиозните разпореждания. При смутът, който беше избухнал на 6 мин., всичките чаршии и заведения били се затворили. А някои фанатици раздразняли турските жители да земат оръжията против местните началства, Войската уловила трима от предводителите на движението.

— Три табора от имп. войска, които пребиваваха в Шумен, по-миналата събота пристигнали в Цариград и отплували за Шкодра в Албания.

— Говори се, че наскоро Турция ще изпрати войска и в Босна, и по пределите на Херцеговина.

[Дума на българските емигранти, г. I, брой 5 от 5 август 1871 г.]

* * *

— „Великата нация“, с която въобще сичките вестници захващат своите политически прегледи, в последното време за-

¹ Доброволци.

нимават президентската реч на Мак Махона, септенатът¹ на неговата изпълнителна власт и оная явна борба между различните партии и принципи, която произхожда както в камарата, така и по сичките краища на Франция. Словото на президентинът, както въобще биват словата на така високо поставените личности, е гладко, умерено, помирително и пълно с надежди и с обещания. Мак Махон се обещава, че ще да нази началата на републиката, че ще да окружи своето правителство с умерени лица от сичките партии и че ще да поддържа добри и мирни отношения с европейските държави. Но види се, че лекът на Франция се не състои в това. Партиите се по-силно и по-силно заявяват своите сили и днешната персалска камара е повикана да реши бъдещето на Франция. Легитимистите² са поканили графа Шамбора да дойде в Париж и да издаде прокламация към народът; а републиканците искат да се утвърди републиката на здрави и на постоянни начала. Ако се не утвърди последната форма [на] правление, то във Франция ще да произлязат нови смутове и нови нещастия.

— Испания се, още се раздира от своята междуособна война и известията, които дохождат от бойното поле на тая страна, противоречат едни на други. Победите, които републиканските войски бяха нанесли преди малко време на карлистите, не принесоха почти никаква полза на правителството, защото, по причина на няманието храна и други военни припаси, тие не бяха в състояние да преследват разбитият неприятел и да го съсипят съвсем. Това е дало време на карлистите да съберат своите сили и да заемат изново своето по-напряжено положение. Но както и да е, а шансовете за успех са от страната на републиката. Серано е отишел в Логроно и попитал е генералите Морионеса и Лацерна, за да се посъветва с тях за планът на нападателните действия, които правителствените войски трябва скоро да предприемат. Той е имал съвещание и със старият маршал Еспартеро, който ако и да би бил малко по-млад, другояче би тръгнали работите в

¹ Промеждутък от време — 7 години; в случая се има пред вид седемдесетгодишната продължителност на президенството на Мак Махон, започнало от 1873 г.

² Монархисти.

Испания. Тоя 83-годишен юнак е обнародвал в един американски вестник следующите няколко думи, които твърде добре характеризуват днешното положение на Испания. Като благодари [на] американците за помощта, която тие оказали на ранените републиканци. Еспартеро се обръща към своето отечество и говори: „Испанию! Нещастно мое мило отечество! Юнашки народе, някога си господар на сичкият свят, народе, който си така успешно и така славно разнасял цивилизацията по далечните страни, сега си ограничен само на единият Иберийски полуостров, па и на него гражданският бой опустошава полетата, като ги облива с благородната кръв на твоите синове. Но това не мъчи моята душа. Испания ще скоро да оздравее от тая болест, която я яде привременно, и ще да бъде доволно свободна и яка, за да напредва в пътят на означената цивилизация и за да достигне онова щастие, за което е тя достойна.“ Тие думи са изречени с надежда при прагът на гробът и показват и добрите, и слабите страни на испанецът.

— Турция напредва по пътят към своята пропаст. Ако европейската журналистика и да не вижда други причини за нейното падение, освен едно близко финансово банкрутство, но нейните отношения към съседите ѝ, а така също и към някои и други европейски кабинети, показват доволно ясно, че смъртта на това честито господарство ще да се придружи и ускори и с други още по-важни обстоятелства. Програмата на Портата под везирството на граховският херой — да бъде крайно ниска и отстъпчива пред по-силните и крайно дерзка и несправедлива към по-слабите — е заплела няколко вопроса, които, ако и да се не виждат важни за европейската дипломация, но твърде лесно могат да заприличат на гордиевът възел. Освен вопросът за правото на Румъния да свързва непосредствено договори с другите европейски държави, който вопрос се реши чрез посредничеството на Англия за ползата на това княжество, на шията на Турция висн и вопросът за Мали Зворник, който сега трябва да земе свършено други размери, и катастрофата при Подгорица, за която Турция твърде скоро ще да бъде принудена да даде съвсем друго удовлетворение, нежели това, което тя дава чрез своята несправедлива скадарска комисия. Освен това

Портата се е спречкала и с една от оние велики сили, които никак не обичат да се шегуват. Тая сила е Северна Америка; причината на спречкването е следующето произшествие. От някое време насам в Сирия е захванало да се разпространява протестантството и между турското население. За тая цел американските мисионери са основали няколко училища. По една заповед от в[еликия] везир тие школи били затворени, а учителите из тях хвърлени в темница. Американският посланик е протестувал енергически против това насилие и поискал е строго да се накажат виновниците на това дело. Портата се е отклонила от категорически отговор и струната между нея и Америка се е обтегнала до такава степен, што е близо до скъсване. Бедната Турция! Каква ли плесница ще да изйде от не съвсем вежливите янки! Но да оставим старото, гнилото и готовото за смърт и да преминем при онова светло явление, което е важно за всичките южни славяни.

— После дълговременни политически „промахи“¹ и после множество дипломатически несполуки, най-после Сърбия дойде в себе си, видя де лежи нейното бъдъще и обърна се към силите на своят свободолюбив народ. При консервативното министерство на Мариновича, на което главната задача беше да тропа по чуждите врата и което без малко щеше да компрометира популярността на младият си господар, сръбският народ се убеди в сичката безполезнаост на цариградските поклонни, на Андрашиевите приятелства и на Мак Махоновите разходки и направи такава смела и похвална крачка пред своето правителство, на която би трябало да завидят множество конституционни народи. Чрез днешната своя народна скупщина той свали гореказаното министерство и пристъпи към оная своя завидна роля, която е повикан да играе в съдбите на славянският юг. Ние имаме пред очите си адресата на тая скупщина към княза Милана и вярваме, че ако тоя път правителството послуша волята на своят народ, то отношенията на младата и силната морално и материално Сърбия към азиатското в Европа купище са определени вече. „Малко има днес такива държави, говори Скупщината на своят княз, пред които да стои такава трудна ж

¹ Грешки.

племенита¹ задача, каквато е задачата на нашето младо княжество“. II по-надолу продължава: „Но за жалост, от словото на ваша светлост за пътуването ви в Цариград народната скупщина видя, че не само отдавна вече са забравени сичките онне свещени договори, които силните султани са утвърдявали с клетва в отношенията си към сръбският народ, но че в Цариград не държат даже никаква сметка за нашите най-свети и най-природни права и длъжности. Нашите братия по език и нашите приятели по историята повдигат всеки ден жалби против нашата студена лоялност. Така също повдигат жалби и нашите еднокръвни братия, на които не е обезпечено не само правото на народ, но и правото на свободни люде. Па освен това, ние не виждаме да се е показала в Цариград барем добра воля да се уреди това безправно положение. Какво повече? Даже и нищожният въпрос за Мали Зворник и за Сакра, при толкова ясни цариградски обвезателства, и днес още се намира в такова положение, в каквото се е намирал и по-напред. Сръбският народ, Господарю, с тежко сърце видя и в това изкуство засвидетелствувана истина, че сичката важност на договорните и на природните обвезателства в Цариград се основава само на една проста сила и че на нашето развитие грози голяма опасност, ако би нашата дипломация и занапред така лесно вярвала думите и добрата воля на турските държавни мъже.“ Дотука е, струва ни се, достатъчно, за да утвърдиме своето мнение, че Сърбия е влязла вече в пътят към своята народна цел.

[Знаме, г. I, брой 1 от 8 декември 1874 г.]

* * *

— По-голямата част от европейските вестници се занимават с препирните, които произхождат във французката камара; но ние не намираме в тях нищо; такова, което би интересувало нашите читатели. Една камара, която в цяло едно заседание не може да реши въпросът за свободата на вероизповеданието, не заслужава особено внимание. Това показва само туй, че между представителите на „първият народ в светът“

¹ Благородна.

се намират и такива богомолни кютюци, които очакват щастието на Франция от падащите от небето чудотворни икони, от графа Шамбора и от миропомазаното дете на седанският херой. Дук Деказ е дал вече отговор на испанският меморандум и тонът на тоя отговор свършено задоволява Испания. Франция се занимава особено с уреждането на войските си. При нейното не съвсем добро финансово положение, това показва, че европейският мир не лежи на трендафил. Франция се надее, че рано или късно Русия и Прусия ще да разменят шапките си. Тиер е казал в едно събрание, че за да уреди французката войска, трябват 100 милиона франка.

— В Испания борбата се е захванала по-сериозно. Сера-но е приел вече командата над северната войска и е отишел, без да земе нито един генералин в своят щаб. На пътят към Тулуза генерал Лома е имал една доволно сериозна битка с карлистите. От последните са паднали около 700 души и е убит един от генералите на тие разбойници. Лошото време е принудило Лома, „който твърде много жалее войската си“, да се върне в Сен-Себастиан.

— В „N. Fr. Presse“ е поместена една дописка из Цариград, която ни разказва, че наместо Хюсеина Авни паша на везирският престол ще да дойде Мидхад паша и че първият ще да остане министър само на военните дела. Разказват, че това променение щяло да стане по причина, че даже и граховският херой се показал твърде мек към васалните (?) княжества, а Мидхад се отличавал в това отношение с особена грубост. Колкото за вопросът за конвенцията с Румъния, то трите велики сили и досега още не са отговорили на нотата на Ариф паша. Тие гледат на това дело като на свършено вече, но Портата се не съгласява с техният възглед. По тая причина турският министър на външните дела е имал доволно жесток разговор с представителите на гарантните сили. — Гледайте Турция! — Комисията за работите при Подгорица не е достигнала още до никакви резултати. Вопросът се повече и повече се заплита. А сега, ако дойде на везирският престол Мидхад паша, то е твърде възможно, щото отношенията между Турция и Черна гора да приемат съвсем грозен характер.

[Знаме, г. I, брой 2 от 15 декември 1874 г.]

• • •

— Новините, които са пристигнали в последните дни из Иберийският полуостров, донесоха крайно плачевно известие, че републиката в Испания е продадена и че синът на Изабела — Дон Алфонс е прогласен вече за цар както от страната на испанската аристокрация, така и от страната на по-голямата част от републиканските войски. И така, Испания, която в продължението на цели 6 години пролива своята кръв, за да се избави от един политически и религиозен деспотизъм, днес от самите свой предводители се е предала пак в неговите нечисти и страшни нокти. Защо е била тая борба? Каква полза принесе тя на Испания? Убита и окървавена от единът край до другият, тая страна се бори само и само за това, за да дойде пак в онова положение, в което е била преди революцията и да почувствува изново сичката сила на ултрамонтанизмът¹, който не пожали нищо, за да я съсипе. Карлистите са негови представители; а тяхната победа над републиката е победа на Ватикан, който изсипа цели милиони злато, за да възкачи своят привържениц на отдавна вече потресеният и съсипаният испански престол. Но както и да е, а тие събития в Испания, при сичката своя сериозност, няма да имат голяма важност за испанският народ, защото никой не ще може да гарантира, че Дон Алфонс ще да се удържи дълго време на майчинът си престол. Испания е такава страна, в която за един господарствен преврат не трябва повече от *осем* деня; а испанският народ има такъв темперамент, щото за него и смъртта е наслаждение. „В оная страна, из която беше принуден да бяга синът на Виктор Емануила, мъчно ще може да спи спокойно синът на Изабела. Неговото господаруване ще да трае толкова време, колкото е потребно, за да си починат борците после едно страшно разбиране.“ В Испания трябва скоро да произлязат страшни събития.

— От новата конференция, за която се говореше, че ще да се събере в Петербург в първите числа на януари, види се, ня-

¹ Стремеж да се разшири папската власт колкото се може повече.

ма нищо да произлезе. На приглашението да участва в тая конференция Англия е отговорила, че тя си остана с онзи същи възглед, който е поддържала на брюкселската конференция. Швеция, Дания и Холандия поддържат мнението на Англия.

— В „Allg. Augsb. Zeit.“ пишат из Петербург, че там скоро (през януария) ще да се събере комисия под председателството на министърът Валуева, която ще да разглежда различни икономически въпроси, а особено въпросът на работниците. Замечателно е, че в тая комисия освен чиновниците, ще да заседават 11 губерньски маршала, 11 председателя из общинските управи и кметовете из московската и петербургската община. От другите съсловия представители няма!

— Новото народно министерство в Сърбия е възбудило кръстоносна война против Сърбия от страната на сичките почти австро-маджарски вестници. В тая война най-много се отличават „Neue Freie Presse“ и „Pester Loid“. Като говорят за причините на Мариновичевото падание и за либералните направления на новото министерство, тие строго осъждат тая промяна и грозно заплашват Сърбия ту със своите хонведи¹, ту със съюзът между Русия, Прусия и Австрия, „който е запазил Турция от сяко едно прикосновение, което би могло да наруши европейският мир, и от сяка една интрига, която би докачила нейната целокупност“. „Чрез революцията Сърбия никога не ще може да осъществи своите притязания“, говори „P. Loid“. Разбира се, че сичките тие заешки тупурдии имат особено значение само за „болният“, а за Сърбия... Сърбия отдавна вече познава своите приятели и люброжелатели.

— Въпросът за клането при Подгорица се намира в оная съща фаза, в която се е намирал още при самото свое начало. Ако европейските вестници и да говорят, че представителите на великите сили са посъветвали Портата да даде по-скоро край на тоя въпрос и че В. порта е дала вече строга заповед

¹ Войски.

да се осъдят виновните и да се изпроводят решенията им в Цариград, но ние виждаме, че действителността говори съвсем противното. Една дописка из Скадар до „Глас Црногорца“, говори следущето: „Тука постоянно докарват по 5, по 10 души везани подгоричани и не преминува нито един ден да не докарат някого; но почти сичките държат едно, т. е. ни един не се признава нито като убийца, нито като свидетел“. А по-надолу дописникът продължава. „Ние се много чудиме, като гледаме колко търпение показват вашите комисари и как могат тие да гледат на такива несправедливости. Тука никой не мисли, че ще могат да се издирят виновните, или ако и да се издирят, то няма никой да се накаже. Вашето държание и отношение много обезпокоява турците; тие са много угрижени, надеят се за нещо и правят големи приготовления, чегато утре ще да ударите на Скадар. Тука непрестанно дохождат войски и топове и прекарват се от едно място на друго. Но ние се никак не плашине от това, ако сте вие оние същи юнаци черногорци. Па освен това и самите наши латини са готови да тръгнат с вас против турците.“

[Знаме, г. I, брой 3 от 22 декември 1874 г.]

* * *

— Ако Гамбета и досега да мисли, че е възможна републиката във Франция с президенството на Мак Махона, но по-голямата част от крайните републиканци са боят да не би и тяхното отечество да постигне такава също съдба, каквато постигна и Испания под председателството на Серана. После септенатът от Мак Махона вече зависи да даде сила на републиканската партия или да приготви Франция за монархия. Мак Махон е санинела¹, който ще да запази Франция или за графа Шамбора, или за парижкият княз, или пък за императорският принц.

¹ Страж, часови.

-- Известията из Испания за печалното променение в тая страна не заключават в себе си нищо замечателно. Дон Алфонс е стигнал вече в Мадрид и временното правителство е предало вече в ръцете му юздите на испанският народ. Белгия е първа, която припозна неговото правителство, а това ще да направят и сичките други държави. Не знаем само здравият разум и темпераментът на испанците ще да припознаят ли над себе си това унижение. Досега е сичко още мирно. „Републиканските генерали“ едни си подават оставката, други си продават саблята, а трети бягат из отечеството си. Страно е във Франция, а Кастелар пише за романският съюз в „Siecle“. — Дон Алфонс е дал пълна амнистия на карлистите.

— Турция се още не отстъпя във въпросът за търговските договори на княжествата с европейските сили. Тя настоява на това, че княжествата са длъжни да искат позволение от султанът. В противен случай Портата протестува и унищожава всеки един договор, който се би заключил с княжествата; а ако се заключи, то отговорността пада връз силите и връз княжествата. Портата няма да се противи със сила (тежко ѝ), но ако би между договорящите се да се породил някаква размирица, то ни една страна не ще да има право да се обръща за това нещо към нея, нито пък ще да смее да предприеме нещо против княжествата, които стоят под защитата на оние договори, които запазват целостта на османското царство. — Хем сърби, хем боли!

— Холандия и до днес още не може да умири ачинците. Известията из Ачин говорят, че холандската ескадра е отишла на западното крайморие против оние държавици, които са се решили да се противят до крайност. Ачинците се готвят за страшен и решителен бой.

[Знаме, г. I, брой 4 от 5 януари 1875 г.]

— Испания влезе вече в редът на европейските държави и очите на сичкият почти политически свят са обърнати сега засега към тая нещастна страна. И наистина, какво не е прекарала Испания в продължението на 6 години, т. е. от онова време когато, после една осмодневна революция, Изабела беше принудена да остави престолът и да бяга из «своето отечество». В продължението на 6 години испанският народ е преминал през толкова фази в своя политически живот, колкото не са преминали другите народи в продължението на цели столетия. Тя е преживяла конституционална монархия, основана на най-широки демократически основи под Амедея, федерална република под Маргала, умерена република под Фигуера, Салмерона и Кастелара, социално-демократическо въстание на юг и карлисто-монархическо на север и, най-после, военната диктатура на Серана, която ѝ доведе синът на Изабела, за да седне на шията на умореният, окървавеният, но несъсипаният още испански народ. Разбира се, че като погледне човек на ходът на сичките тие събития, то ще да помисли, че съвършената победа на свободата е съмнителна и че светът никак не върви напред. Но както и да е, а причините на тие събития са известни и понятни вече за всеки проникателен човек. Кантоналните «интрасигенти»¹ или, по-право да кажем, испанските комунисти могат сега да видят какви последиствия докара техният отпор на републиката; а Кастелар — тоя знаменит оратор, но слаб и безцветен републиканец, който безсмислено беше казал едно време, че «радикалистите донасят великите и либералните идеи на светът, а консерваторите ги осъществяват» — може да се порадва сега на това, че се осъществиха вече неговите либерални и републикански начала! Но това, което стана чрез безумието на едни личности, може би ще се поправи чрез благоразумието на други. Ние виждаме, че при сичките благи намерения, които изказва «детето на Изабела» пред пригответените от новото министерство «народни депутации», и при сичкият ентусиазъм на тие депутации, работите в Испания не са земали още никакъв край. Напротив, днешното тяхно положение е начало

¹ Фанатици.

на нови катастрофи. Дон Карлос, в челото на една войска, която не признава Алфонса за крал, се решил с енергия да се бори за своето «свещено право», а по провинциите републиканците са захванали вече да събират тръни за венецът на настоящият крал. Едно тяло от войските на центърът се е произнесло за ползата на републиката; генерал Морионес се е отказал да припознае избраният си другарин Мартинеса-Кампоса, а една телеграма из Байона с дата от 13 януария явява, че републиканският депутат Леон Мерино е оставил този град и е отишел с няколко души в Сиера Морена, за да поддържа републиката. Сичкото това показва, че новият крал не лежи на трендафил и че ако е влязъл така лесно в Испания, то не ще може така лесно и да излезе. Освен това самата политика на Алфонса XII показва, че той няма да се ползува с особена репутация и пред европейското обществено мнение. «Франкфуртският вестник», като говори за неговият манифест, казва: «Младият крал не е нищо друго, освен чист шарлатанин. В своят манифест той се е нарекъл консерватор и либералец, добър католик и приятел на «модерните идеи»; в същият ден, когато е казал на дописникът на «Times», че неговото министерство е либерално, се е заключил и на папата, че ще да пази вечно правата на светата столица; той не ще да доведе майка си в Мадрид, а зема при себе си за опора оние същи хора, които са служили ней.» Русия, която явно поддържа Дон Карлоса и която за това не припознава правителството на Серана, не желае да припознае и правителството на Алфонса. Германия не гледа с добро око на папският защитник, ако той и да е изпроводил едно писмо до германският император, в което го известява, че стъпил вече на испанският престол.

— Събитията в Испания ще да имат, види се, влияние и на „великата нация“, Французката камара, която се състои от толкова множество партии, щото в нея е невъзможно почти никакво парламентарно вишегласие, не може още да реши окончателната форма на правлението. Септенатът, който е следствие на това разногласие, не удовлетворява ни една от тие партии. Мак Махон, който е балансирувал досега между двата центра и който е работил, за да направи от тях коалиция, която да утвърди неговата седмогодишна власт, не

може и досега да постигне целта си по причина, че републиканската уния не пристава на това. Но както и да е, а партиите стоят още в своите засади, а в това време бонапартистката партия се повече и повече се простира по Франция. Разбира се, че в това отношение са свършено понятни думите на Руе, че и Мак Махона ще да постигне такава също участ, каквато постигна и Серана. Кой знае, може би даже солдатинът и сам да обнажи¹ своята маршалска сабля за ползата на великите разбойници и полицмейстери. На много места по Франция и особено в департаментът Ниевra са произвели големи скандали. За скандалът в Ниевra камарата е отредила една комисия от 16 члена, повечето републиканци, която ще да разгледа насилията и фалшификациите на законът, чрез които е избран за депутатин бонапартистки привържениц. Вестниците говорят, че когато произхождали избиранията в тоя департамент, то „една чета пиеници“ нападнали в салонът и викали: „Да живее Казо! Да живее императорът!“ Събранието било принудено да се разпръсне.

— Въпросът за клането при Подгорица и за уреждането турско-черногорските граници е принял свършено сериозно направление. Турското правителство, което и във външната своя политика е така също нахално и безобразно, както и във вътрешната, поиска да изиграе и Черна гора. Това правителство искаше, щото виновните черногорски поданици да се съдят в Турция и от турските трибунали и никак почти не желаше да удовлетвори исканията на черногорците за подгоричната обида. Това нещо произведе такова грозно впечатление на юначният народ, щото княз Никола трябаше да употреби големи усилия, за да уталожи в народът си жаждата за отмъщение. Черногорският княз е писал на султанът едно писмо, в което му излага доволно ясно, какви условия ще могат да удовлетворят както него, така и народът му; но чегато в отговор на това писмо турското правителство е пуснало двама от своите осъдени на смърт за подгоричното престъпление юнаци. Това явно подиграване съседите си още повече възволнува черногорският дух и пушката беше вече близо да се запне, ако граховският херой не ритнеше Арифи

¹ Извади.

ниша от министерската столица и ако „силите“ се не притичаха на помощ със своите съвети. Европейските вестници говорят, че Турция е съгласна да послуша тие съвети, и мислит, че Черна гора ще да бъде напълно задоволена. За да не съгрешиме в общото мнение, ние се предпазваме от подобни предположения. Подгорическият вопрос твърде лесно може да бъде начало на възточният и „лавата от Ловчена, съединена с лавата на Авала и на Балканът, твърде лесно може да докара „турског цара до дуvara“.

[Знаме, г. I, брой 8 от 12 януари 1875 г.]

• • •

-- Работите в Испания се още привличат вниманието на европейският печат, ако в тая страна и да не е произлязло нищо замечателно от онова време, от когато е влязъл в Мадрид синът на Изабела. Освен известието, че новият крал се е решил вече да свика кортесите¹, които, разбира се, няма за нищо да се противят на войската — която без волята на народът си избра идол и която няма никога да се остави да се потъпче нейният произвол, — по-важните вопросы в Испания са манифестът на Дон Карлоса, който не произведе почти никакво впечатление на народът, бандите, които под предводителството на Тристани, на Мирета и на Сабала се мъчат да се осредоточат около Барселона и които са нанесли някакви си незначителни победи над алфонистите, и най-последен въпросът за германският вапор² „Густав“, който въпрос е твърде присърце на новото испанско правителство, защото под него се крият ноктите на г. Бисмарка. В това отношение Испания ще да изпълни сичките каприции на европейският размирник. Според последните известия, тя е изпроводила особен комисар в Зарауз, който ще да разгледа тоя въпрос с особено внимание. — Серано е тръгнал вече за Мадрид, а Кастелар,

¹ Законодателно събрание.

² Паравоз

който е избран за депутатин, е отишел в Женева. Той е отговорил на своите избиратели, че ако правителството му поиска да положи клетва, то той ще да се откаже от тоя мандат.

— В северните води на Испания се намира от някое време насам една част от германската флота. Това дело на г. Бисмарка твърде много безпокои Англия. Ако причината на това крайсеруване и да са карлистите, които престъпиха международното право с разсипването [на] вапорът „Густав“, но в политиката на Германия се вижда явно намерение да обръща постоянно на себе си вниманието на Европа. Германия захвана своето „величие“, с войната си против Дания и решила се е да върви докрай, т. е. тя ще да свърши или с Русия, или с Англия. В петербургската преса се е появила даже полемика относително сношенията на Русия с Прусия. Мнозина виждат, че „стогодишното приятелство“ на тие две държави ще да изчезне пред въпросът за прибалтийските провинции.

— Опозиционната партия в Гърция е озадачила твърде много правителството. Депутатите от тая партия са оставили народното събрание и при сичките молби, обещания и подкупвания от страната на правителството, тие и досега още не са се върнали при своите занятия. Правителството е принудено или да разпусне камарата, или да промени министерството си. Но, види се, че обстоятелствата ще да го принудят да направи и едното, и другото. — В Гърция в последното време е захванала да се усилва републиканската партия. Това е чудно явление в животът на новите гърци.

[Знаме, г. I, брой 6 от 19 януари 1875 г.]

* * *

— Различните партии във французката камара са дошли вече до едно близко споразумение относително въпросът за формата на правлението. Камарата, чрез едно вишегласие, съ-

ставено от петима министри, от 60 души депутати из десният център и от сичките групи на левицата, е приняла вече предложението на г. Велона и щом се вотира изобщо конституционалните закони на държавата, то ще да се състави новото министерство, което ще да се състои от личности из десният и из левият център. После това вишегласие органите на сичките почти партии и въобще сичката европейска журналистика виждат, че на републиката се даде нова сила и че тя ще да се утвърди заедно със септенатът на Мак Махона. „Le Bien Public“, органът на умерените републиканци, потвърждава това със следующите думи: „Никой не може сега да откаже, никой не може и да помисли даже да откаже, че народното събрание турна първият основни камък на една конституционална република. Неоспоримо е, следователно, че версайлската камара влезе в нов път и че разбра голямата нужда, в която се намира Франция, за да излезе из привременността и невъзможността да се организува друго нещо, освен република.“

— Испания се наира в оная съща фаза, в която влезе после, влизането на Дон Алфонса в тая нещастна земя. При сичките официални слухове, че една голяма част от карлистическите офицери се договарят с новият крал на Испания да преминат на неговата страна, ние виждаме, че Дон Карлос и досега задава страх на своя братовчед. После „патриотическият“ манифест на кралят към противниците си и към народът, и после варварските строгости както от едната страна, така и от другата, даже и официалните известия из Мадрид ни явяват, че борбата е далеч още да се свърши. Тие известия ни говорят, че Лома, по-напрежният републикански генерал, е отнел сичките позиции на карлистите и че Морионес е снабдил обсаденият град Пампелупа с провизия. Във времето на оттеглянето на карлистите към планината Албарчин в Гвенча е произлязла малка една битка, в която карлистите са изгубили около 25 души убити, 62 пленници и едно значително число ранени. Аспетия и Чертона са освободени. Но сичкото това не е обезкуражило Дон Карлоса. Известията из неговият лагер ни говорят съвсем противното и енергията, с която той рекрутира 17-годишните испанци, ни доказва, че той ще да се бори до крайност. — Правителството на конституционалния син на Изабела е издало един декрет,

в когото се позволява на вестниците да разглеждат и да критикуват работите на министрите, но който им запрещава да докачат фамилията на царят, монархията и религията. Възползувани от това право, ние ще да кажем, че тоя декрет показва, че който иска да служи в едно и също време на свободата и на деспотизмът, и който иска да бъде цар на сичките партии в Испания, той е действително шарлатанин.

— Славянската журналистика, а особено чехската, е обърнала особено внимание на разпрята между Черна гора и Турция. Чехските вестници говорят, че между Сърбия и Румъния е заключен отбранителен съюз, и че черногорците и българите се приготвяват да задушат Турция. „Българският народ, говори Браузеке“, е запретнал юнашките си ръце и скоро ще да свали от шията си турския хомот. От тоя народ зависи решението на възточният въпрос. В Сърбия, в Румъния и по границите на България се стоварят голямо количество оръжия, припаси и други военни потребности.“ Доколко са преувеличени тие надежди и известия, ние няма да говориме, но ще да кажем, че днешното положение на Турция е едно от най-критическите. Ако черногорският княз и да слуша твърде много увещанията на трите северни сили, ако княз Милан и да не избира за свои министри някои честни и искрени патриоти и ако румънската „Pressa“ и да говори, че Румъния няма нужда да се излага на опасност и да поддържа Сърбия или Черна гора, ние виждаме, че правителствата барем на двете първи княжества не ще могат да удържат стремленията на своят народ. Ако Чумичовото министерство падна затова, защото със своята умерена политика то не може да отговори на желанията на днешната сръбска скупщина, то ще да падне и още по-консервативното министерство на Стефановича, и неговият наследник ще да бъде Ефрем Груич. Ако се не случи това, то за Сърбия и за нейният княз твърде лесно могат да произлязат лоши последствия. Новото сръбско министерство не ще да дочака даже и падането на великият везир, за когото най-новите из Цариград известия говорят, че то се очаква от ден на ден. Това ще да стане по желанието на Русия, на Прусия и на Австрия, за които „Times“ говори, че тие имат вече полицейска власт над „болният човек“.

[Знаме, г. I, брой 7 от 26 януари 1875 г.]

— Мнозина от французките консервативни патриоти мислят, а може би и досега да мислят, че ако би Франция да остане под управлението на републиката, то тя ще да бъде слаба както вътрешно, така и вънкашно: вътрешно затова, защото ще да се намира в постоянна борба между всевъзможни партии, а вънкашно затуй, защото под тая форма на правлението тя не ще може да придобие симпатиите ни на една монархическа държава и не ще може да намери съюзници в бъдещата си борба с пангерманизмът. Но днес, после окончателното проглашение на републиката и после вътрешните военни, административни и общински преобразования, тая страна е захванала изново да придобива почит и уважение от страната на сичките европейски сили и не е чудно, ако окоото на г. Бисмарка е оставило на време Русия и с внимание следи за сяко едно спогаждане на французките партии в камарата. Виенският в. „Fremdenblatt“, като говори за това нещо, т. е. като доказва, че Франция не може да бъде силна и уважаема под никакво друго правителство, освен под републиката, се изразява така: „Колкото повече Франция бъде силна вътрешно, толкова по-малко утопите на пангерманизмът ще да заплашват мирът на Европа, а частно на Австрия. А това е достатъчно да се уверим, че републиканската Франция ще да има симпатиите не само на Австрия и на Русия, но и на другите второстепенни държави.“

— Известията из Испания противоречат едни на други. Из Байона пишат, че войските на Алфонса са влезли в Естела, че карлистките генерали Мондири и Аргонз са убити от своите собствени солдати и че Дон Карлос се е оттеглил към Вегара; а други известия ни уверяват, че карлистите са нанесли на много места победи на своите противници и че правителствените войски са принудени да спрат за време своите операции. Ние мислиме, че и едните, и другите известия са неверни или преувеличени. Папата е изпроводил едно писмо до Дон Карлоса, в което, ако и да му отдава правото на воюване, моли го да прекрати вече гражданската война, защото католицизмът бил вече удовлетворен, а за Испания е потре-

бен мир, за да изчисти лошите семена на републиката. Мнозина мислят, че това писмо е написано по молбата на Дон Алфонса. Както и да е, но това показва, че нито карлистите са дотолкова слаби, както ни ги представляват мадридските газети, нито алфонските са дотолкова силни, за да потвърдят това на дело.

— В Англия правителството се е заловило за преустрояването на войските си, които са твърде слаби на число сравнително с другите велики сили и полага големи старания, за да унищожи неприятните за нея резултати на конференцията в Петербург. Лорд Дерби е писал на английският посланик в тоя град, че Англия не може да приеме такава една сгодба, която облекчава действията на нападателните войски, а ограничава патриотическият отпор на нападатите.

[Знаме, г. I, брой 8 от 2 февруари 1875 г.]

* * *

— В Австрия и в Германия е произвела твърде голям шум брошурата на австрийският ерцхерцог Йоана Салватора Тоскански, която носи заглавие „Размишление за устройството на австрийската артилерия“. Авторът на тая брошура, като говори за политическите отношения на трите северни сили, казва, че Австрия е длъжна да скрепи колкото се може по-тясно съюзът с Русия и да парализира стремленията, които смятат за разпаданието на Австрия; това е въпрос на времето и за него не трябва никаква война. „Но войната, говори авторът на брошурата, е нужна и трябва да дойде, ако на един от нашите съседи се поиска да усвои хубавата земя покрай Дунавът и ако Германия поиска да разшири своите граници на изток.“ После тие думи австрийският ерцхерцог казва, че Австрия трябва да употреби късото време до войната на въоръжение, което да ѝ принесе барем щастлива отбрана. Германският печат, който иска да скрие ноктите на г. Бисмарка, се е показал твърде недоволен от съдържанието

на брошурата и към самият ѝ автор. Сичките почти хартийни политици на Прусия искат да уверят светът, че империята на „божият промисъл“ няма никакви завоевателни цели. „Австрия, говорят тие, е съседка и приятелка на Германия и нейните интереси са твърде тясно свезани с интересите на последната. Думите: „ако да не би съществувала Австрия, то трябва да се създаде“, вечно ще да имат исторически смисъл.“ Но съвсем друго говорят австрийските патриоти. Тие хвалят искреността и патриотизмът на младият войник и говорят, че времето ще да покаже сгрешил ли е той в съжденията си, или не. Но както и да е, а и тая брошура потвърждава това, че въоруженията на великите сили не е за поддържането на мирът.

— В Испания работите не са се никак изменили. Слухът, който се беше пръснал, че „братовчедите“ са влезли в споразумение да се помирят за щастието или за нещастieto на своите робове, излезе лъжлив. „С революцията аз няма никога да се помирят“, говори Карлос в своята прокламация към четите си. Но „Indépendans“ доказва, че той ще да се помири, защото орлеанските принцове са го поддържали досега само затова, за да убият републиката; а ако се утвърди монархията на Алфонса, то той да се задоволи само с парична награда. Но при сичкото това, кръвопийството се продължава и досега с още по-голямо остървение и от двете страни. А испанският народ страда, Европа мълчи и печатът с хладнокръвие бележи зверствата на католическите принцове!

— В Гърция между правителството и камарата се е отворила такава яма, в която твърде лесно може да падне тронът на Георгия I. Партиите, които са се борили досега помежду си, са устремили своите действия към правителството и, както се види, революцията в тая страна е неизбежна. „République française“, като говори за това положение на работите в отечеството на Перикла, казва: „Ако крал Георги бъде принуден да остави тронът си, то Германия ще да изкара на мейдан принцът на Насау.“ „А Германия, говори друг един французки вестник, има на разположението си толкова множество принцове и суверени, щото може да заеме почти сич-

ките тронове на светът. Но сичкото това още не доказва, че ако народите могат да живеят без царьове, то и царьове могат без народите. По-добре да вникне цар Георги в тая истина; че Гърция няма да се изгуби без него, но той не ще може да се удържи на тронът, ако се меша така деспотически в борбата на партиите.“ Разбира се, кой може да докаже, че у новите гърци не се е възродила идеята за република?

— В Русия особено впечатление прави на славянофилите стремлението на поляците да се сближат с руската народна партия. Ако това сближение и да не се харесва на немците, а особено на техният гений Бисмарка, но то е вече близо да бъде факт, който ще да обърне на себе си вниманието на Европа, а особено на тие, които владеят западната половина от отечеството на Костюшка. Франция, която смята в бъдеще за съюз с Русия и която е почти втора майка на поляците, не може да се не радва на това сближение. Но от сичките други приятели на тие два враждебни досега народа най-много трябва да се радват западните и южните славяни. От това сближение ще да има полза и нашият народ.

[Знаме, г. I, брой 9 от 16 февруари 1875 г.]

* * *

— Известията, които идат из Иберийският полуостров, са твърде неблагоприятни за младата монархия на Дон Алфонса. Помазаникът на Испания, който при стъпанието си на престола се беше обещал, че ще да бъде „цар на сичките испанци“, е окружен сега с такива фанатици, които имат благо намерение да унищожат почти сичките свободни учреждения, които е придобила Испания във времето на републиката. Така например, там се унищожава вече гражданският брак и свободата на образованието, а из войската се изваждат почти сичките командири и офицери, които са били някога си разположени към републиката. Морионес си е подал оставката и на негово място е назначен Басолс. От бойното поле достигат така също лошава известия. При сичката енергия на

правителството карлистите са имали в последното време доста значителни успехи. Ентусиазмът към „детето на Изабела“ се заменява с общо охлаждане.

— Новините из Франция са доста замечателни. Камарата е решила вече окончателно организиране на републиката и новият кабинет е вече съставен от лица, които сега засега отговарят на желанията почти на сичките партии. Сичкото това е произвело силно и радостно впечатление не само във Франция, но и в цяла почти Европа. Мнозина искат да кажат, че отстъпките на либералите и бързото организиране на консервативната република е произлязло по причина на страхът от империализмът. Но и така да бъде, републиканската партия показва, че тя е достойна да управлява и да ръководи Франция. Няма съмнение, че тя рано или късно, като дойде в сила, ще да допълни това, което сега беше принудена да отстъпи.

— В Гърция положението на правителството става от ден на ден по-критическо. Камарата по причина на малочислеността си не е имала от декемврия и досега ни едно заседание и министерството Булгарис управлява страната без никакъв бюджет и без никакви импозити¹. Новата сесия ще да се почне през март, но и тогава, види се, опозицията ще да покаже инатът си. Георги ще да бъде принуден да измени законът за разпусчанieto, а това твърде лесно може да го качурне от престолът. Слухът, че той ще да остави престолът, ако правителството не добие вишегласие в камарата, се потвърждава и от самите гръцки ефимериди².

— Скупщината в Сърбия е вотираля и приняля един проект за отнемание имането на манастирите и за смалението им до цифрата 4. — При сичките мръщения на английското правителство за сключване търговски трактати между Сърбия, Австрия и Румъния, това дело се счита вече за свършено. Граф Андрашия е твърдо убеден, че Турция няма никакво право да се противи на подобни спогодби.

¹ Данъци, налози.

² Вестници.

— Управителът на руска Хива, полковникът Новаков, е влязъл в независима Хива, за да иска една военна контрибуция за новите и честите тюркменски нападения върз руските кервани. Това се никак не хареса на лорд Дерби, и, види се, той скоро ще да има още една сериозна интерпелация в парламентът за руските успехи в Азия.

[Знаме, г. I, брой 10 от 2 март 1875 г.]

• • •

— Работите в Испания се заплитат повече. Обещанията, които Дон Алфонс беше дал на народът си пред сичкият политически свят, се замениха с един ред деспотически мери против сичко, що беше останало от републиката, и илюзиите, които си той правеше при стъпването на майчинът си престол, се замениха с такава една неблагодарност от страна на сичките почти партии, щото в настоящето време правителството на Алфонса има много по-малко значение, нежели правителството на Серана. Младият крал е обиколен от съветници, на душите на които лежат такива политически грехове, щото се боят да свикат кортесите и да произведат избирания, за да не би народът да ги накара да чуят неговата воля. Печатът е обкован в оковите на цензурата повече, нежели в която и да е деспотическа държава, а свободата е много по-малка в Испания под нейният конституционален цар, нежели под дебелия сянка на падишахът. А при това положение на работите карлизмът се повече и повече се усилва. Дон Карлос с енергия организува в Арагон своите партизански чети в регулярна войска. В провинциите на север той има на оръжие повече от 30 000 войска и неговът план е да вдигне наред сичките провинции против мадридското правителство и да ги накара да припознаят неговото. За тая цел той е изпроводил агитатори по сичките провинции. В настоящето време тая тактика е употребена във Валенция, в Католония и в Арагон. Разбира се, че ако алфонистите не предупредят сичкото това и не придобият какъв годе успех, то войната ще

да земе направление на юг и последният бой, който ще да реши съдбата на Испания, ще да произлезе под стените на Мадрид. Дон Карлос ще да командува сам войските си. Не е чудно после това, че както Амедей остави испанският престол за ползата на републиката, така и Алфонс ще да го остави за ползата не на чича си или на сестра си, а на своят страшен противник. Ако това предположение и да е преждевременно, но то се потвърждава от всяка една страна. Алфонистите са изгубили голяма част от своите надежди. Общото вярвание в Испания е такова, щото Естела не ще може да се превземе, и затова алфонистите употребяват сичките си сили, за да заключат някоя конвенция или трактат с Дон Карлоса; но, както се види, няма да успеят и войната няма да свърши така скоро.

Новосъставеният кабинет във Франция изложи своята програма в камарата, по която се види, че той ще да се води по една политика твърде консервативна. Мнозина мислят, че освен изложените пунктове на тая програма, първата длъжност на новото правителство ще да бъде да убие династическите пропаганди в страната и да турне Франция на един ред с другите първостепенни сили. А първото дело, което трябва да направи в това отношение, е мобилизирането на войската и народната гвардия. Но това въоръжение възбужда твърде много безпокойствата на Германия. Когато берлинският кабинет се извести, че Франция съсредоточава войски в североизточните си провинции, то той обяви, че в такъв случай и той ще да разположи два корпуса покрай Рейн. Освен това Прусия е запретила да се продават и изкарват през границите ѝ коне, които Франция беше захванала да купува. Ако пруският правителствени вестник и да иска да докаже, че тая мера на правителството не безпокои общият мир и че тя е предприета само за това, за да не би в случай на нужда Германия да остане без коне, но това дразни твърде много французките политици, а особено радикалните републиканци.

— Русия се повече и повече напредва във вътрешна Азия. Железният път, който една руска компания е зела с концесия от персийското правителство, се прави с необикновена бързина. От друга страна, руското оръжие и руската политика правят големи успехи в земите на тюркмените. Преди

няколко време ние известихме според сведенията на европейският печат, че полковникът Новаков е влязъл в независима Хива, за да иска военно отщетение за нападенията, които са правили хиванците на руските кервани, а сега тие известия ни говорят, че между руските войски и тюркмените се очакват важни събития. Полковникът Иванов се намира пред едно голямо множество тюркменски чети, които се приготвяват енергически да защитават своята дивашка „свобода“. Читателите ни, може би, знаят, че в земите, които отделят Индия от руските владения, произлиза страшна религиозно-политическа борба между тамошните еднородни племена и че тие племена и даже партии се поддържат един от Русия, а други от Англия. Тая борба и тая конкуренция се усилва се повече и повече, и успехите, както се види, ще бъдат от страната на славянската политическа и нравствена сила. Русия е вече първа държава в светът по числото на своите военни сили.

-- Между кабинетите на Австрия и на Италия в настоящето време съществуват твърде интимни отношения. Двата до вчера неприятелски двора се приготвяват за едно заявление на най-ближко приятелство. Франц Йосиф ще да се срещне с италианският цар и за тая среща е избрана Венеция, която е още живо възпоминание за преминалата умраза на двата народа. Той ще да премине през Далмация и ще да бъде поздравен от черногорският княз при Зара. Не се знае дали падишахът на турците ще да изпроводи някой особен дипломатин, за да поздрави своят съсед, или ще да възложи тая мисия на босанският управител. Ако направи първото, Турция ще да покаже, че тя се още се надее на милостта на графа Андрашия; а ако извърши второто, т. е. ако поздрави австро-унгарският монарх чрез сатрапинът на оная страна, която няколко пъти се е оплаквала от турските безчовечия и няколко пъти е правила апел на Франц-Йосифовото човеколюбие, то ще да покаже, че тя не държи никаква сметка за роптанията на раята и никак я не е грижа от новата политика на виенският кабинет. Ще да видиме как ще да посъпят босфорските идиоти и в това отношение.

— В „Gazetta d'Italia“ е обнародван един член, който освен като рекомандува на италианското правителство симпатия към

поробените народности в Турция, но в това също време съветова правителството на султана да приеме дуализмът. „Примерът на Австрия, говори тоя вестник, трябва да бъде главен предмет на размишление у оние, които водят източните дела на Босфорът. Както Австрия даде относителна автономия на своите народности (???), според духът на днешният век (!!!), така също ще да постъпи умно и Портата, ако приеме тоя принцип. Ако Австрия, като остави маджарите да се управляват сами, се усили изново, то не ще ли да се случи това същото и с Турция, ако тя остъпи с добра воля такива също права на българите?“ Колкото тоя възглед на болестта на Турция и да е крив и несъвремен, но той паказва, че даже и тие, които имат твърде темни понятия за животът на раята и на турците, са захванали да лечат неизлечимото. Дуализмът е неприменим за тоя живот от никаква точка на зрението. Освен това Турция не може да даде това, което твърде лесно може да я съсипе, а българският народ няма да приема това, което не отговаря на неговите желания и стремления.

[Знаме, г. I, брой 11 от 16 март 1875 г.]

* * *

— Щастието се е усмихнало на алфонистите в Испания. Във войските на Дон Карлоса произхождат секи ден предателства и неспоразумения. Една голяма част от войската и от нейните предводители е преминала вече на страната на цар Алфонса. Освен генерал Кабрера, на когото прокламацията за помирение направи такъв шум между карлистите, щото Дон Карлос е заповядал да се пушка секи войскарин, у когото се намери подобна прокламация, в последното време са се предали още 26 души, от които един полковник и един офицерин са се представили пред генералът Мартинес-Камнос и са изявили своята покорност. Дон Карлос се намира в Дуранго. Той свиква на оръжие сичките 18-годишни момци в Навара и в баските провинции и енергически събира данък. Народът се отказва. Наварската жунта¹ е оставила Естела

¹ Областен или градски съвет.

и се е преместила близо до французката граница. Провинциите Сантандер и Астурия са очистени вече от карлистите.

— Във Франция един министерски циркуляр заповяда на префектите да не налагат вече своята воля в избиранията на камарата. Тая мяра ще да смали цената на държавното шпионство във Франция. — Париж намери пак случай да изкаже своите републикански чувства. На погребението на републиканският ветеран Едгар Кине са се стекли до 100 000 души, между които са били почти сичките най-първи левичари из камарата. На погребението са говорили речи Виктор Хюго, Гамбета, Лабуле и Брисон. Първият е споменал в словото си, че още в 1831 г. Кине е предсказал за съединението на Германия и за усиляването на Прусия, а вторият е казал, че Кине е първият французин, който се е завземал да съедини демокрацията с гражданството и който е изказал мисълта на свободната школа. Речите на Хюго и на Гамбета са се посрещали с живи възклицания: „Да живее републиката!“ Замечателно е, че на това печално тържество полицията не е участвувала и мирът не е бил нарушен.

— Това, което се силеше Виена—Пеща да направи в Сърбия, се извърши. Чрез един княжески указ народната сръбска скупщина се разпусна и това направи твърде лошаво впечатление на оние, които знаят, че после Св. Андреевската скупщина, тая, която се разпусна сега, е била изражение на волята и на желанията на сръбският народ. После тая постъпка княз Милан ще да изгуби своята популярност не само между своят народ, но и между сичките южни славяни. Телеграмите и адресите на консерваторите не значат нищо при негодуванията на сръбската Омладина. Новите избори са назначени през мая. Ще да видиме и тогава каква песен ще да запеят нашите братя. „У Бугарској и у Босне наши браћа пишу“ няма никакъв смисъл при днешното правителство на младият Обренович.

— Из Лвов ни пишат, че по причина на едно твърде силно социално брожение, което произхожда почти по сичките

краища на Русия, Петербургското правителство се е решило да свика земска дума (парламент), в която ще да се разглежда изново въпросът: как да се предварят разрушителните следствия на това брожение. Ако народната или социалистическата партия в Русия отдавна вече и да е изказала своята програма относително тоя въпрос, но различните руско-швабски барони, на които е противно сяко едно народно славянско движение, и в тоя случай ще да употребяг профилактически средства против „злото“. Наистина, чудно нещо е това, дето вчерашният урок се забравя така лесно даже и от просвещените мозъци.

— Из Виена явяват, че разпята, която е възникнала между барона Хирша и В[исоката] порта за румелийските железни пътища, по желанието на първият и по съветът на пруският посланик в Цариград ще да се пренесе в Берлин и ще да се разглежда от тамошните „доброжелатели“ на Турция. Ако агите и да не са приняли още това хиршо-вертеровско предложение, но не ще могат да се противят, защото и тука играе пръстът на европейският диктатор г. Бисмарка.

— Австрийският император е вече във Венеция, а Турция е изпроводила една ескадра, която ще да поздрави Франца-Йосифа. Босанският управител Дервиш паша ще да представи султанът пред неговият държавен съсед. Какво ли впечатление ще да направи тоя звяр на образованите европейци, когато сичкият негов живот се е състоял в преследования и убивания нещастните християни в Босна и в Ерцеговина!

— Виенският полуофициален лист на румънското правителство „Le Dauid“ превозда из един полски вестник „Час“ следующата кореспонденция из Букурещ: (Помнете само, че тая кореспонденция е писана от поляк) „Множество сандъци, на които експедиторинът обявил, че съдържат смокини (!!!) и които бяха назначени за Русчук, стигнаха преди няколко време в Гюргево. Чиновниците на гарата, като забележили извънредната тежест на сандъците, отворили ги и ги намерили пълни с барут и револвери. Според както се мисли, един

предводител на българската партия, а именно учителът на бълг. училище в Букурещ е онзи, който е изпроводил тие сандъци до едного от своите политически совероизповедници в Гюргево, а който от своя страна трябало да ги изпроводи до чиновниците на руското консулато в Русчук.“ Румънския „Telegraf“, като привожда тая смешна, но подла и гнусна клевета, пита правителството с такава строгост за истинността на това дело, щото ние помислихме, че четем не либералният и опозиционен румънски лист, а някоя официална турска пачавра. Ние би отговорили на тая смешна клевета и на строгите забележки на „Telegraf“ но на нашите читатели е вече известен въпросът за 12-те револвера, затова ние ще да я преминем само с едно усмихване и ще да кажеме само това, че опашатите лъжи трябва да се раждат и от опашати хора.

— В един сръбски вестник пишат из Херцеговина, че изново 30 души християни са побягнали в Австрия от зверствата и преследованията на тамошните турски власти. Освен гладът, сиромашията и разбойничествата Босна и Херцеговина са щастливи и с други още по-големи добрини. Ниде турските власти не са така безчовечни, зверски и мстителни, както в тие страни. А правителствата¹ на Черна гора и на Сърбия проповядват мирно развитие и с различни дипломатически лъжи заглушават гласът на народът си!

[Знаме, г. I, брой 12 от 28 март 1875 г.]

* * *

— Човеческата касапница в Испания не е прекратила още своите действия. Дон Карлос има още под своят байряк около 30 000 души ратници, с които, както се види, дълго време още ще да безпокои своят братов[в]чед. На бойното поле са

¹ В оригинала „правителството“.

произлезли следующите по-главни събития: алфонистите са пръснали една карлистическа банда близо при Тартоса, която е оставила 100 души мъртви и 50 души пленници. Мартинес-Камнос с 8000 души е проникнал близо до Есо-де Унгел и до Салсона пред самото лице на карлистите, без да посрещне никакво съпротивление от страната им. 40,000 души рекрути са турени в действие от страната на правителството. Дон Карлос е заповядал да се опушнат 8 души алфонисти пленници за замяна на убиените в Сан Мартин 8 души карлисти. На това отмъщение е присъствувал генерал Мендери със сичкият свой щат майор. Маркиз де Санта Солонга е писал писмо до Дон Карлоса, в което го известява, че се отделя вече от него. — По-голямата част от професорите на Мадридският университет са си подали оставките по причина, че правителството им е наложило да не преподават нито една такава наука, която да противоречи на догмите на католическата вяра.

— Нотата, която преди малко време отпрати княз Бисмарк на Белгия, за да изяви своите негодувания към белгийският печат и към начинът, с който официалните лица в тая страна се намесиха в черковният въпрос на Германия, както се види, ще да премине без особени последствия. Мнозина искат да кажат, че тая нота е начало на разбъркването на европейският мир, но това предположение си няма мястото. От една страна, нотата показва, че Бисмарк, желае да го не заборава европейската журналистика така, както ще да го заборава донякога историята на разумното човечество; а от друга страна, ни уверява, че европейският диктатор не смята за нищо свободата на оние малки държавици, които са слаби пред грубата сила на деспотическият милитаризъм.

— Евангелическият съюз е имал тие дни едно събрание в Лондон, на което са се чели писма на лорда Руселя, на княза Вестминстера, на лорда Страфорда и на др., относително това как да се подаде адреса на султанът, за да се не преследоват християните в Сирия. На това събрание е решено,

¹ Щаб.

щото с още по-голяма сила да се преследова тая цел. Най-главната резолюция е на архиепископът де Контербури, чрез която той иска, щото адресата, която не може да се предаде в ръцете на султанът, да се даде на лорд Дерби, а той от своя страна да я изпроводи на английският посланик в Цариград със заповед да я предаде той сам в ръцете на турският повелител. Какви безпокойства за дембелите!

[Знаме, г. I, брой 13 от 4 април 1875 г.]

— Едно от знаменитите явления на политическият хоризонт, което твърде лесно може да има влияние на атмосферата на Балканският полуостров, е паданието на министерството Булгарис в Гърция и дожажданието на радикално-демократическият кабинет Трикупис. Тоя кабинет е съставен така: Трикупис е министър на вътрешните работи и президент на министерския съвет. Архалис на просвещението и временно морски министър. Генатас на войната, Ломбардос на правосъдието и Петмеджи на финансите. Това явление е толкова повече важно за нас, защото новият кабинет е проникнат с революционни идеи, което показва, че ако великите сили и да можаха да поддържат консервативните партии в Сърбия и в Румъния, но в Гърция тие не можаха да направят това. Гръцкият народ се показва много по-енергичен и много по-свободолюбив, нежели сърбите и румъните. Новият кабинет е решил да разпусне камарата и да свика сичките гърци представители отвън, отворил е изново университетът, който преди малко време беше затворен по причина, че студентите и професорите зеха живо участие в политическите работи на страната, и изпъдили из служба почти сичките консерватори. Браво, гърци! Вашата енергия заслужава уважение. — Трикупис е онзи, който беше написал строг един член против краля и затова беше арестуван, а Ламбардос е първият политически мъж в Гърция.

— Изборите в Румъния се вече свършват и, както се види,

победата ще да бъде пак от страната на правителството. От повечето места са се избрали депутати от консервативната партия, само в дистриктът Долйо¹ ние четеме [имената] на г. г. Сталжана, на И. Братияна и на републиканецът Кандиано. Причината за това е, че правителството насила предлага своите кандидати и против противниците си употребява чомаги² и байонети³. При изборите в Букурещ произлязоха даже и сбивания между гражданите и правителствените банди. От последните са паднали убити и пребити няколко души. Тежко и горко на румънският народ!

— Междоусобната война в Испания се продължава с първата си опустошителност. При сичките известия, че в всеки един бой губят карлистите, ние видиме, че тие с още се държат в северните провинции на Испания. Тие дни тие са оставили позициите си при Бург-Мадам, но са приели големи помощи оръжие и хора. Скоро тие очакват и множество топове. — Карлистическият предводител Поло е напуснал Дон Карлоса.

— Конференцията за войната в Петербург ще да захване своите дела положително през настоящият месец. Ще да видиме после тая комедия в какви граници ще да се заключат действията на оние народи, които въстават против своите тирани. Ние мислиме, че въстаниците и после тая конференция ще да се считат за разбойници.

[Знаме, г. I, брой 14 от 2 май 1875 г.]

* * *

— Ултрадемократическото гръцко министерство Трикупис—Ломбардос, което се наложи на царят от волята на народът, е захванало вече своите спасителни за страната дела. Него-

¹ Вероятно „Долж“, с център гр. Крайова.

² Тояги, сопи.

³ Щикове.

вата програма е възстановението на конституцията и нейното точно и свято изпълнение, пълна свобода в парламентарните избори и унищожение на правителствените кандидатури, за да може народът чрез своите свободни представители да укрепи конституционалните учреждения и да отстрани всяка една опасност за държавата. Законите, които са вотирани от последната сесия на камарата, ще да се введат привременно до отварянето на идущата сесия. Сичкото това показва, че крал Георги прие съветите на европейските представители да повика нов и либерален кабинет и че не послуша исканията на жената си, която налягаше да напуснат гръцкият престол. Ние не знаем дали за Олга не съществуват вече причини да се бои за своят млад съпруг.

— Някои от европейските вестници се страхуват да не би радикалната партия в Сърбия да надвие в изборите, които ще да се захванат през месец юлия. Тая партия, говорят те, няма да се ограничи само със свалянето на реакционното министерство, но ще да свали даже и династията Обренович и ще да възведе на сръбският престол либералният (?) и енергичният черногорски княз Никола. Чудно нещо! Европейските сили, а особено Русия, съветват правителството на княз Милана да унищожи даже и конституцията като вредителна за партиархалният сръбски народ, а европейската журналистика си измишлява безословни страхове. Впрочем, ще да видиме какво ще да каже сръбският народ във времето на новите избори.

— От бойното поле на междуособната война в Испания дохождат известия, които някак си са неблагоприятни за карлистите. На 13 мая н. с. тие открили батареите си на планината Гаратие и захванали да бомбардируват с 16 топа крепостта Гветария. Техните операции нанесли големи загуби на алфонистите, но не могли да превземат крепостта. Военните вапори „Африка“ и „Сегура“, които се намирали при Зарауз, с енергия запазили укреплението Сан Антон. На обсадените пристигнала помощ. Генерал Монтенегро е съсипал карлистическата фабрика за топове и за фишеци, която се

намирала при Вилахормоза, в провинцията Валенция. Дон Карлос е държал военен съвет от сичките свои генерали и направил е нови займи и нови купувания храна, хора и оръжие.

— Пътуванията и посещенията на императорите по Европа занимават твърде много европейската журналистика. Едни виждат в това съюзи и коалиции, а други сигуранции за общият европейски мир. Ние, ако и да не вярваме нито едното, нито другото, но готови сме да се съгласим на минута, че само всеобщото обезружение ще да запази донейде общият мир, но и то не на дълго време, защото днешното икономическо състояние в Европа рано или късно ще да произведе вътрешни социални бунтове. Това положение кара Прусия, Русия и Австрия постоянно да се въоружават.

[Знаме, г. I, брой 15 от 9 май 1875 г.]

* * *

— Теориите на нихилистите в Русия, види се, са направили големи успехи, ако съдиме по отчаяните някак си възвания на министрите към народът. Царят в рескриптът си, адресуван към дворянството, доказва, че социализмът е обхванал вече империята и призовава благонамерените граждани на бой против партията на разрушението. Рескриптът призовава дворянството да даде помощ на властта, за да изпълни своите длъжности към обществото. Министърът на правосъдието се изразява още по-енергически в една публикувана вече прокламация: „В разни краища на Русия една престъпническа пропаганда заплашва религията, нравствеността и собствеността. Социалистите и комунистите се наказват със сичката строгост на законът, кога влязат в ръцете на правосъдието, но това зло е пуснало такива дълбоки корени, щото правосъдието, оставено само, е в несъстояние да го унищожи. Даже и между ония лица, на които официалният характер и общественото положение би трябало да ги държат далеч от

тие комунистически мечти, за зла чест, се срещат такива, които не се задоволяват да гледат безразлично (индеферантно) на прогресът на злото, но отиват дотам, щото хулят управлението за строгостта, с която то преследова тая вредителна пропаганда. Дордето е още време, сичките благонамерени лица са длъжни да съединят усилията си с усилията на правителството, за да се събори и унищожи тая вредителна партия.“ — Според известията из Русия, правителството е затворило и изпроводило на заточение в продължението на една година до 4000 бунтовници. Забележително е това, че там, дето се намират затворени или заточени социалисти, то сичките арестанти и престъпници стават техни последователи. Но правителството е обърнало внимание и на това. То е издало проект, според когото ще да се направят темници в всеки един град и социалистите ще да се затварят в отделни стаи.

— В Атина се е съставила консервативна коалиция против новото министерство Трикупис—Ломбардос. Целта на тая коалиция е да свали министерството и да унищожи конституцията. Но ако министерството успее да състави нова и либерална камара, то намеренията на тая коалиция няма да се осъществят. — В Гърция се разпространява идеята за република, а новото министерство иска да има приятелски сношения с Турция!

— В Неапол около 200 души студенти са направили демонстрация против правителството. 10 души са запрени, а университетът е затворен.

— В Гота се е отворила на 23 (н. с.) мая конгрес на социалистите. На тоя конгрес са дошли 130 души делегати, които представляват 284 места и 24 443 гласа.

— Камарата на общините в Лондон е приела едно прошение, подписано от 20 000 жители на Бомбай, родени в Индия, в което те искат да изпровождат отсега нататък депутати

из Индия в английският парламент. Те показват на Франция и Португалия, които са дали тая свобода на колониите си.

[Знаме, г. I, брой 16 от 17 май 1875 г.]

— Европейският печат се занимава твърде много със срещата на коронясаните европейски глави. При техните целувки и ръкостискания общият хор пее химни на мирът; само тук-там някой си дисканти¹ по дипломатическо вдъхновение произнасят думата война. За да слуша човек и едните, и другите и да може да стъпи на реална почва в заключенията си, трябва да бъде или Бисмарк, или Горчаков, или Дерби, или Андрашия, или поне тяхно някое мекере². Българският журналист трябва да забележва само фактите и с тях само да се благодари. Срещата на Александра II с Вилхелма IV, говори един вестник, е важна само с това, че както единът, така и другият желаят да унищожат във Франция републиката и да въздигнат царството. Царят уверявал Бисмарка, че общите избори във Франция ще да доведат някои от претендентите на Наполеоновът престол. Ние вярваме това, ако един русец да опровергава това в „Journal de Debat“ Дето не гори, то се и не дими.

— Социалистическият конгрес в Гота е достигнал до резултата да съедини сичките социалистически партии в Германия и да състави от тях едно цяло. Кога ли ще да обърне г. Бисмарк внимание и на това?

[Знаме, г. I, брой 17 от 23 май 1875 г.]

* * *

— Любезностите, които са захванали да произхождат в последното време между Сърбия и Турция и които са следствие на това, че центърът на тежестта на южнославянското обединение е пренесен из Белград в Цетина, са накарали сръбските

¹ Висок детски глас, съответствуващ на женски глас сопрано.

² Подлизурко, подлец.

дипломати твърде безсолно да хвалят новият в[елик] везир, Едно известие из Белград до „Messenger d'Orient“ ни разказва, че Исад паша ще да надмине и Алия и Фуада със своите реформи и преобразования. „Той, говори известието, ще да се рещи да обяви равенство между турците и християните в обязаностите, в почестите и в службите воински. Първата крачка за това равенство ще да бъде направена твърде скоро.“ Не разбираме: от раята са захванали да земат бедел¹ даже и от пеленачетата, и нам ни раказват за някакво си равенство. Да не е това съединението на нашите училища с турските, което трябва да се хареса твърде много на сръбското правителство?

— Между Черна Гора и Турция се е родило ново неспоразумение, което е пак потревожило европейската дипломация. Руският цар е подарил на княз Никола една яхта, която, като дошла в турските води на Адриатическо море, скутарският валия поискал да ѝ запрети да носи черногорска пандера². Той заплашвал да потопи яхтата, ако капитанът не изпълни исканието му. Черногорецът се отказал и струната между ед-вам помирените неприятели³ се е обтегнала пак. От Цариград дошла заповед да се пусне яхтата, но ако капитанинът свали пандерата и я не повдига даже като дойде в Река, т. е. в черногорските води. Капитанът апелирал на руското покровителство и чака инструкции из Цетина. Тоя случай ще да ни покаже свършил ли се е подгоричният вопрос, или не е.

— Обществената безопасност в Белгия е заплашвана твърде много от два съвсем противоположни елемента от клерикалите и от социалистите. Агитациите са големи както от една-та, така и от другата страна, и правителството се упражнява само с арестации. Един случай е опечалил твърде много белгийците и техните приятели. Някой си убиец гръмнал три пъти с револвера си връз полковникът Оливие, но в това време минавал през булевардът братът на кралят и в същата минута побъркал на убиецът да поднови нападенията си,

¹ Военен данък за християни.

² Знаме.

³ В оригинала „помирението неприятеля“.

като изтеглил револверът си и го наранил твърде зле. Известието, че даже и царският брат се разхожда въоръжен с револвер, показва в какво настроение са духовете в Белгия.

— В Италия работите са в още по-незавидно положение. Първият италиански министър Менгети е предложил на камарата да позволи на правителството да употреби енергически мерки, за да запази обществената безопасност в Сицилия. Нуждата от тие мерки е извикана от една асоциация „злодеи“, която се нарича Мафия, която и по организацията си и по влиянието си е надминала даже и ужасната неаполитанска Камора. Правителството иска да направи едно изследование и да издири причините на това страшно явление; по мнозина мислят, че то не може да успее, защото тая тайна асоциация е дотолкова силна, шото може да направи да опустеят местата на нейните преследователи и чрез своите съзаклетници да накара да мълчат сичките жертви на нейните престъпления.

— Испания е в по-лошаво положение. Карлистите, които според официалните сведения из Мадрид губят на всяка една стъпка, са дали няколко битки на алфонистите, от които се види, че нито едните, нито другите могат да спечелят пълна победа. Войната се продължава с първата си сила и отвратителност. Говори се, че правителството на Алфонса ще да отнеме командата над войските в Каталония от Мартинеса-Камноса и ще да я даде в ръцете на Морионеса. Но ако първото и да е вярно, второто не е, защото тие дни в Мадрид се е открило едно републиканско съзаклятие и са арестувани множество офицери. А Морионес е бил главният защитник на републиката на бойното поле. Единственият утешителен резултат от тая междуособна война в Испания е това, че о. Куба твърде скоро ще да се отдели от своята метрополия и ще да установи една нова демократическа република. Правителството на републиката Гватемала е припознало републиката в Куба и е влязло в официални сношения с нея. Това същото ще да направят и Съединените щати, които, освен като припознаят републиката, ще да ѝ помогнат още да прекрати войната и да си избере едно правителство твърде либерално.

[Знаме, г. I, брой 18 от 30 май 1975 г.]

— Дордето сичкият почти европейски печат се занимаваше с разходките, с обедите и с целувките, които ставаха или ще да станат между тримата северни императори в името на упазванието мирът, една статия, обнародвана преди няколко време в руският „Голос“, даде храна на тоя печат да повдигне един твърде забележителен въпрос — въпросът за съюзът между Англия и Русия. Тоя въпрос, ако и да не можа да добие каква-годе реалност по причина, че опозицията в Англия го посрещна студено и с подозрение и че действително е невъзможно да се основе съюз там, дето интересите на две държави са диаметрално противоположни един на други, но из него ние можеме да извлечеме за себе си, ако не друго, то барем това, че в предполагаемият съюз, като едно от условията се туря ненамисането в работите на Восток. „Восточният въпрос, говори „Голос“, трябва да се остави да се реши от местните народи. Както Англия, така и Русия, не трябва да търси нещо по бреговете на Босфорът, на Мраморно море и на Архипелагът — нека то остане на оние, които имат повече право. Нам и на ангелизите е само едно потребно: Босфорът и Дарданелите трябва да бъдат отворени за нашите кораби.“

Но не това, види се, желаят ангелизите. Г-н Фарлей, който по-преди беше издал една брошура, в която съветваше султанът да продаде своите европейски владения и да се оттегли в Азия, днес е издал още една брошура, в която предлага да се основе една компания от кредиторите на Турция, които да земат в аренда Балканският полуостров и да управляват раята тъй, както Ост-индийската компания е управлявала Индия. Ако брошурата на г-н Фарлей и да не е нещо официално, но тя е твърде характеристична за английските стремления на Восток. Но тука ние трябва да направиме едно изключение, т. е. да споменеме за интерпелацията на г. Йорка в долната палата на английският парламент, който на 18 юния, като е говорил за днешното положение на Турция, е изказал едни твърде хуманни чувства за плачевното състояние на нейната рая. Не би било зле да приведем и ние съдържанието на тая интерпелация, но защото тя се отблъснала от камарата даже без гласоподаване, следователно не е

могла да роди никакви последствия за отношенията на Англия към Турция, ние я пропускаме, като изразяваме само своята благодарност към г. Йорка и към неговите едномисленици относително нашите тиранни. Захванаха вече и англизите да говорят и да се безпокоят за смъртта на Турция!

— В Гърция положението на кралят е едно от най-критическите. Военните кораби на Русия и на Англия, които се намират в пристанището Пирей, от ден на ден чакат да приемат помазанникът и да го заведат там, отдето е дошъл. — Трикупис е разпратил един циркуляр до своите подчинени, в който, като ги известява за новите избори на камарата, строго заповядва да се извършат тие избори свободно и без намесата на правителството. Свободната гръцка камара ще да изяви волята на народа и ще да реши участи на Георгия I.

— Множество кореспонденции из Италия до виенските вестници известяват, че в Сицилия владее голямо въннение по причина на проектът на законът на обществената безопасност, вотиран от камарата, а сега вече и от сенатът. Читателите ни помнят, че тоя проект се е явил следствие на въпросът: как да се унищожи тайната асоциация М а ф и я. Префектът от Палермо си е дал оставката. Твърде е възможно да избухне някакво въстание. Правителството изпроважда войска на сякъде, дето се усеща агитацията.

— За усмирението на междуособната война в Испания се е появило едно мнение, което мнозина мислят, че ще да се приеме от мадридското правителство, ако главната атака, която сега скоро ще да се захване против линията на Ебро, свърши своята работа без успех. Това мнение се състои в туй: да се прогласи Дон Карлос за цар на северните провинции и да се остави испанският народ да си почине. Тогава неговите поданици сами ще да въстанат против него и ще да го изгонят. Тоя драгоценен предлог има голяма важност, защото, както се говори от самите алфонисти, царят им се усеща нещастен и иска да отиде при майка си. В Испания са възможни сякакви курьози.

[Знаме, г. I, брой 19 от 22 юни 1875 г.]

* * *

— Социалното и икономическото състояние на Германия, при сичките милиарди, които тя зе от Франция, е твърделошаво. Германските вестници са захванали вече да се занимават с него. Прочутият натуралист и писател Карл Фохт е обнародвал по този предмет един твърде замечателен¹ член² в „Gazete de Francfort“, който е пълен с най-горчиви истини за Германия и за нейното правителство, което, за да покрие своят годишен дефицит от 20 милиона марки, е принудено да наложи твърде големи и тежки данъци на народът. „Истините са твърде горчиви за г. Бисмарка, говори „La Patrie“, но тие са още по-горчиви, като ги говори един германец.“ „Аз мислех, казва Карл Фохт, че Франция е смазана, съсипана и че сичките добрини като дъжд ще да ваят в Германия. Но именно противното се случи. Когато Франция работи, икономисва и печели пари и когато си тя върна почти сичките милиарди, германският народ, далеч от да се обогати, обедня крайно и тегли скъпия, като-речи, в сичките неща.“ Причините на тая мизерия и на това съсипване са страшните въоружения на Германия. Войната я не обогати, а друга една нова война ще да я осиромаша съвсем. — Ще да чуе ли Бисмарк думите на Карла Фохта или не — не се знае, но навярно ще чуе той отчаяните викове на работническите класове в своето отечество. Нийде социализмът се не разпространява така бързо, както в Германия.

— Правителството на Испания е издало нови и твърде строги мерки против карлистите. По-замечателните и по-не-справедливите от тях са тие: да няма право от сега никой да купува имане от карлистите, което се тие отнели от алфонистите, и да се изпъдят от Испания сичките оние фамилии, които имат някой член между въстаниците. При сичкото това войната е зела един твърде грозен характер. Откакто са се подновили операциите на правителствените войски, испанските и европейските вестници са пълни с победи от страната на

¹ Забележителен, превъзходен.

² Статия.

алфонистите. Иовелар с 28 000 алфонисти разбил Дорегаля при Визтабела. Мартинес-Кампос завзел проходите през р. Ебро и на 28 юния обърнал в бягство почти сичките карлистически линии, а Арандо разбил техните чети, когато тие пленили окресностите на Барселона и когато изново бомбардирани градът Молнис дел Рен и след като го превзели, предали се на обири и убийства. Но при сичкото това войната сѐ още не е близо да се свърши. Силите на карлистите са още твърде големи.

— Из Франция освен страшните наводнения, които станеха в нейната южна страна и които причиниха такива големи загуби, щото хиляди хора и стотини милиони франги са погълнаха от водата, няма като речи нищо ново. Решението да се разпусне камарата се е отложило на неопределено време. Замечателно е само това с какви симпатии се ползува тая страна в сяко едно свое нещастие. Цяла почти Европа се е притекла с помощ на пострадалите от наводненията.

[Знаме, г. I, брой 20 от 29 юни 1875 г.]

* * *

— Наближава вече смъртта на турският деспотизъм в Европа. Когато различни Бисмарковци, Андрашиевци и Горчаковци се убедиха вече, че положението на Турция е положение на умирающий и когато поклонниците на тяхната дипломатическа медицина захванаха вече да хвърлят жребии връз мантията на Османа и да делят раята ту между една, ту между друга държава, в Ерцеговина робовете повдигнаха вече глава и викат: „Или смърт или свобода!“ Англия и Русия били съгласни да подновят византийската империя с някакви си изменения и за император в Цариград да поставят зетят на Александра, Единбургският принц; Георги да се принуди да остави Гърция; от България да се състави особено кралство; Сърбия, Черна гора, Босна, Ерцеговина и Стара Сърбия (?) да се съединят, като се съединят и династиите Обренович и Петрович в случай, ако княз Милан умре без наследници;

и за награда за тоя рецепт г. Бисмарк бил съгласен, щото Германия да се простре на юг, а на Австрия да се даде Влашко и Молдова. Такъв е дележът на Турция. Но — дали и робовете мислят така? Дали са доволни и тие от тоя дележ? — Ерцеговинците са изпроводи́ли вече жените си, децата си и старите в Далмация, а тие сами са се заловили да решат своята съдба. Революцията се е вече захванала. Дервиш паша е излязъл с войските си из Мостар и е отишел против бунтовниците. Австрийският генералин Иванович е оставил Рагуза и отишел с два полка войска на ерцеговинските граници с намерение да не допусне далматинците да помогнат на своите въстанали братия. Но при сичко това край селото Драчево е произлязло вече едно кърваво сблъскване, което е озадачило турските войски. Тие отведом са захванали да се централизуват в развълнуваните краища. Но, говори се, че бунтовниците имат превъзходни пушки и че на две места тие са издигнали австрийски знамена. Голяма агитация съществува в Босна и в Албания, но утешителното е това, че общите нещастия и общата съдба са изгладили религиозната омраза между „латините“ и православните. Тие сички действуват сега заедно. Ще да видиме ще ли Сърбия и сега да остане проста зрителница на проливаната кръв на нейните братия, както остана във времето на Вукаловича, или ще да пристъпи към решението на своята задача. Ще да видиме така също и европейската дипломация ще да се умеша ли пак за ползата на тиранизмът, или ще да остави поробените народи в Турция сами да решат своята съдба. Както и да е, а ние още отсега поздравяваме своите братия ерцеговинци с победа, ако тие се не поддадат само на някакво чуждо влияние. Ни един южен славянин не трябва сега да стои със сгърнати ръце.

— Руският министър на просвещението е изпроводил един циркуляр до сичките учебни окръзи, в който ни уверява, че социализмът напредва в Русия с гигантски крачки. В 37 губернии пропагандата е направила твърде големи успехи. „Бързината на тие успехи — говори министърът — може да се препише на това, че пропагандата не е намерила досега ясен и як отпор от страната на обществото, което не може да си даде сметка за значението и за целта на тие престъп-

ни убеждения, а се отнася към тях с апатия, с равнодушие, а даже понякогаж и със съчувствие.“

— Известията из Испания говорят в полза на алфонистите. По-голямата част от крепостите, които се държаха от карлистите, са оставени. Правителствените войски в сяко едно направление преследват бандите, които в повечето случаи се оттегляват с особени съпротивления. Преди няколко дена правителствените войски са земали позициите на карлистите при Тревино после едно страшно съпротивление. Карлистите са се оттеглили на север от Алава и алфонистите са завзели крепостта Витория. Първите са изгубили 400 мъртви и 60 души пленници; а последните следват своят победоносен път към Амезкета.

[Знаме, г. I, брой 21 от 6 юли 1875 г.]

* * *

— Щом избухна въстанието в Ерцеговина, почти сичкият европейски печат се постара да му не даде надлежщата политическа важност и да го представи като един прост протест против турското насилие и против тежките и безбожните данъци; а сега, когато това въстание завладя право на такава политическа важност, в която далновидните политици и приятели на славянството виждат неизбежната смърт на Турция, тоя същи печат прибегна към друга крайност. Въстанието се представи като следствие на някакви си вънкашни комбинации и подстрекателства и като следствие даже на някакви си австрийски стремления на възток. За да потвърди своите виводи и заключения, тоя печат прибегна към следующите аргументи: въстанието избухна на австрийската граница в Меткович, въстаниците повдигат австрийски байряци и викат „да живее Франц Йосиф“, Черна гора не смее да помогне на братията си, а изпровожда войводата Пламенеца във Виена за инструкции, Сърбия пази строг неутралитет и не мисли да доведе някое по-активно и по-свободомислящо правителство; следователно, бунтът е австрийски и е произ-

лязъл по мановението на триумвиратът Бисмарк — Горчаков—Андраши. Разбира се, че сичкото това говорят оние, които не желаят да видят южнославянското обединение и които са готови да решат Восточният въпрос, като разделят само ризите на Турция; на Австрия да се даде едно парче, на Русия друго, на Англия трето, а славяните нека робуват. Но съвсем друго говори самата реалност на работите. Въстанието се не ограничава само в Меткович, а е пламнало по сичка Ерцеговина и се предвожда не от никакви емисари или чужди предводители, а от самите ерцеговски ускоци.¹ После боят при Невесинг, в който, по най-верни сведения, са паднали повече от 300 души турци и около 20 души християни, въстаниците са дали още няколко битки на своите угнетители и в сяка една от тях са удържали ако не победа, то първенство. В битката при Стоца са паднали 12 души турци и е наранен само един християнин; освен това въстаниците са отнели 50 коня с провизия. Из Черна гора са преминали вече множество помагачи и „Изток“ е добил следующата важна телеграма: „Черногорската скупщина е заключила неутралитет, дордето Турция не задоволи праведните желания на народът, но с турското нападение на въстаналите неутралитетът престава.“ От това се види доста ясно, че черногорските главатари са решили, щото тутакси Черна гора да се умеша с оръжие в ръка, ако Турция не удовлетвори исканията на народът и ако нападне със сила на Ерцеговина. Това се е и случило; кръвта се пролива и синовете на Черна гора се промъкват през Грахово на помощ на своите братия. „Петстотингодишният мъченик и роб, говори „Изток“, е повдигнал своята мишца, за да се освободи изпод варварското иго; ерцеговинците са въстанали мъжки да търсят такива правдини, каквито трябва да имат като хора; сръбският народ е прибягнал отчаяно до ятаганът, за да се измъкне от пъклените недра на зверското поганство; Ерцеговина воюва с нож за своята самостоятелност; потомците на Обилича с гореща кръв боядисват вълните на Неретва и свято Косово поле и викат: „Сега или никога! На помощ, братия! Ако би вашите правителства се покажат безчувствени към нашите горчиви мъки, то полетете сами на чети през границите, подайте ни помощ и ние ще да бъдем заедно с вас свободни!“ От сичкото това се

¹ Хайдути.

види, че въстанието в Ерцеговина е народно въстание, което не е следствие на никакви си чуждни стремления, както искат да докажат лизоблюдите¹ на официалните кухни, но което, както се види по множество симптоми², ще да се простре и в сама Босна. Из тая страна се разнасят вече отчаяни гласове за въстание. На „Народни лист“ пишат из Босна между друго и следующото: „Дошло е време да разкъсаме и ние с оръжие нашите вериги! Зората на свободата трябва и нас да огрее. Не щеме и не трябва да пропускаме тоя изгоден случай да се опростим веднаж засякога с нашите дяволи. Време е! Братя наши из Хърватско, из Войводина, из Далмация, из Черна гора и из Сърбия, притечете се на помощ, сега е време! Думи нам не трябват, а дело, дело, и то колкото се може по-скоро!“ Такова е накратко положението на духовете в Босна и Ерцеговина, положение, което задава такъв страх на турците, щото правителството на великият монгол се е побъркало какво да прави. От една страна то известява европейските сили, че въстанието има частен характер и че то скоро ще да го удуши, а, от друга страна, секи ден прави министерски съвещания и против желанието на в [еликия] везир е решило да турне в обсадно положение и Ерцеговина, и Босна, и Северна България: 50 хиляди турска войска с 90 топове е тръгнала вече за Босна, заедно с 2 000 товара оръжие, барут и куршум, — което ще да се раздаде на тамошното турско или мохамеданско население. Освен това Портата заплашва (това е по причина, че въстанието има местен характер!) да завземе и Белград и Цетина, ако не сполучи да умири въстанието. А в това също време Европа какво прави? На жалбата, която въстаниците са отправили до Русия, Австрия и Германия, дипломатията още не е отговорила нищо; Сърбия и Черна гора се двоумят още да хвърлят ръкавиците си на Турция и чакат решението на триумвиратът. Но както и да е, а политическият свят мисли, че Босна и Ерцеговина са изгубени вече за Турция, само че никой още не решава, кому тие ще да се паднат, на Сърбия или на Черна гора, или ще да се съединят до триединното кралевство. Времето скоро ще да покаже това.

— Свикването на сръбската скупщина ще да стане на 27 августа. Народът се намира в твърде голямо волнение. Сяка

¹ Блюдолизците.

² В оригинала е „симпатия“.

от съществуващите три политически партии гледа да привлече народната симпатия, за да одържи победа в изборите. *Консервативната* партия, на която представителите са Маринович и Христич, се обещава да въведе прогрес, мир и тишина в страната; *либералната* дава почти същите обещания с някои твърде малки и незначителни изменения; а *радикалната*, на която в програмата най-главната цел е коренното преобразование на съществуващият строй в Сърбия, пропагандира вънкашна и вътрешна борба: вънкашна с общият враг на сичките южни славяни — с Турция, а вътрешна с домашните „експлоататори и паразити“ на сръбският народ. Последната се ползува с най-голямо влияние и доверие от страната на народът и, както се види по сичко, тя ще да удържи победа в изборите. Това ни дава да разберем, че сръбският народ е въодушевен с идеята за южнославянското обединение и че ние се намираме в преддверието на важни и велики исторически произшествия, които ще да се захванат от Балканският полуостров и ще да се разлеят по сичка Европа.

[Знаме, г. I, брой 23 от 27 юли 1975 г.]

* * *

— Напразно цариградският туркофилски печат се мъчи да ни увери, че въстанието в Херцеговина е незначително, че то вече е захванало да угасва, че скоро ще се въведе в размирната страна мир и тишина. Известията, които съобщават иностранните безпристрастни вестници, ни доказват съвсем противното. Бунтът в Херцеговина напредва и от ден на ден става по-силен и по-страшен за турското правителство. Па и самите турци потвърдяват това с мерките, които приемат против въстаниците. Освен многочислените войски, които са изпратени от Босна в Херцеговина, в последно време от сичките военни центрове на Турция се изпращат войски по сухо и по вода за Херцеговина и за границите на Сърбия и Черна гора. Турция е страшно уплашена, тя гледа смъртта пред очите си и трепери за животът си. Въстанието в Херцеговина е

твърде сериозно, казва „Le Danube“ То е кибритът, който ще запали огън на сичкият Балкански полуостров и който огън ще да направи турското царство на пепел. По недостатък на победи от страната на турците, Дервиш паша издава прокламации ту увещателни, ту застрашителни. Ето каква е последната му прокламация:

„Към народът на Н. В. Султанът! Като е решено да се удуши революцията, според волята на султанът, и в силата на упълномощието, което ми дава везирското писмо от 1 темус (16 юлия), аз заповядвам, щото сякой, който помага на въстаниците, да бъде посечен. Аз обявявам в обсадно положение провинциите, които са под мое управление, и заповядвам секий верен мюсюлманин да има право да улавя и да довежда при мене секиго, когото подозрява, че е намесен във въстанието, или че помага на неприятелите на негово в. султанът. Заповядвам на иностранниците да се съобразяват в сичко с местните закони, докогато трае обсадното положение, което не ще трае дълго, защото звездата на бунтовниците захвана вече да побледнява. Най-сетне, аз заповядвам на сичките еснафи да бъдат готови да ни послужат, когато ние видиме за нужно, без да се оплакват и без да се противят. Гръмът султанов ще падне върху главата на сички, които не постъпват според нашите заповеди, а правосъдието ми заповядва да бъде с тях постъпено строго и немилостиво. Заповядвам никой бунтовник да не бъде скрит или помогнат, и който това престъпи, да бъде убит. Заповядвам в сичките джамии да станат обществени молитствования, за да се изпроси помощта и защитата пророкова заради нашият милостив султан и за неговото царство. Заповядвам тоя декрет да се издаде на три езици, които са разпространени в областта, на гръцки, на турски и на славянски, и молиме господа валиите, които са мои съседи, да разпространят от тая моя заповед достатъчно число екземпляри, за да знае секи, че страната е в обсадно положение, и да се пази.

Издаден е в нашият валийски палат във вилаета Босненски на 7 темуса 1292 от егира (23 юлия 1875 год.).

Дервиш Емир паша”

Тая прокламация е доста, за да покаже, че бунтът е посилен и по-сериозен, отколкото някои предполагат. Почти сичка Херцеговина е обзета от него. Требин е обсаден от въстаниците, съобщенията почти в сичка Херцеговина стават под конвой, а между някои пунктове, например между Мостар и Требин, са совсем прекъснати; числото на бунтовниците от ден на ден расте и те сега, подпомогнати от 1000 черногорци и 400 далматинци, отиват да обсадят и Мостар. В всяка битка надвиват бунтовниците... Бунтът в Херцеговина напредва; това е вече ясно. Но ще ли се разпространи той по сичкия Балкански полуостров, ще приемат ли участие в него сръбското, черногорското, а може и друго някое правителство, за да го усмирят или да му помогнат — ето кое е неизвестното. Ако слушаме последната телеграма от Цариград, в която се говори, че сръбското и черногорското правителство официално изявили, че ще пазят най-строг неутралитет в херцеговинските работи, ако спомниме, че и Австрия е така също успокоила Турция относително своята политика за херцеговинската работа, то ние сме длъжни да кажем, че бунтът в Херцеговина, оставен без сякаква поддръжка от страната на славяните, ще се задуши след една юнашка непосилна борба с турското правителство. Ако ли пък земеме във внимание, че Австрия събира и трупа войските си около турските граници, че Русия принася военните си сили в Кишинев и иска да си земе назад сичка Бесарабия, че славянските близоседни народи помагат на въстаниците с пари и с хора и че и в нашият Балкан вече се развива бунтовническото знаме, то ще хванеме да вярваме, че ние стоиме в преддверие на страшният и нечутият всеобщоевропейски бой, след който има да станат много важни и коренни изменения както в картата на Европа, така и в самият живот на нейните народи.

[Знаме, г. I, брой 24 от 3 август 1875 г.]

НАЙ-НОВИ ИЗВЕСТИЯ
И
ТЕЛЕГРАМИ НА „ЗНАМЕ“

■ ■ ■

— Някаква си депутация от страната на едно евангелическо общество е искала тие дни чрез Портата ауденция от султана, за да му се оплаче от преследованията, които търпят християните в Сирия. Портата е явила на тая депутация, че за такива маловажни работи н[егово] величество не дава никаква ауденция.

— „Daily News“ явява, че ангелизският посланик в Цариград се е оплакал официално пред Портата за търговията с робове, която и днес постоянно произхожда в турско-африканските земи. Великият везир се е обещал на гяуринът, че ще да земе строги мерки, за да предупреди това зло. Струва ни се, че това обещание е хилядо и първо?

— Италианските вестници говорят, че Гарибалди скоро ще да отиде като посланик в камарата, само и само, за да пита италианското правителство по какви причини са произлезли толкова затвори в провинцията Руфи. Италианският патриотин се е отказал даже и от оние сто хиляди франги, които скупщината¹ беше предложила на правителството да му даде в знак на народна признателност. Види се, че Гарибалди и на старините си се не грижи толкова за себе си, колкото за своят народ.

¹ Народното събрание.

— Из Мадрид явяват, че уловеният карлистически генералин Лозано е погубен по причина на прости едни злодейства, които той е направил в последната междуособна война.

— В испанската „Gaceta“ пишат, че две карлистически чети под предводителството на Веласко и на Кукала се опитали да преминат в провинциите Мурция и Албанте, но принудени били да се върнат.

— „Gaceta“ известява, че една карлистическа депутация е уловена в провинцията Валенция. Два члена от тая депутация са убити и секвестровани¹ са множество хартии и други нейни принадлежности.

— Из Петербург пишат, че конференцията за международното право във времето на война, ще да се продължи в столицата на Русия. Времето за отварянето на тая конференция е определено през месец януария.

— Във „Видов дан“ пишат, че американският посланик в Цариград се е оплакал на Портата, че от страната на военните власти в Сирия е погазено домашното право на американските мисионери. (Кой знае какви зверства са произведени! р.) В[еликият] везир се е обещал, че ще да му се даде пълно удовлетворение. (Каквото се даде и на черногорците!)

— Из Цариград пишат, че вопросът за гръцките поданици в Турция се решава в Атина между турският посланик Фотиади бей и елинският министър на вънкашните работи Дели Яни. Тоя вопрос, както се види, ще да се реши за ползата на гърците, защото в последното време Турция е останала свършено без приятели. А между гърците и турците не съществуват никакви съществени пречки, за да се съединят и тялом, и духом.

¹ Поставени под възбрана, задържани.

— „Видов дан“ говори, че въстанието в Буенос Айрес е уталожено вече. Началникът на въстаниците Митар е сложил оръжието си заедно с по-голямата част от своите войски и офицери. — В Уругвай е избухнало ново въстание.

— Из Белград ни пишат, че народната Сръбска скупщина е започнала вече своите патриотически дела. Въпросите, които е тя намерена да реши в тая своя сесия, ще да принесат полза не само на Сърбия, но и на сичките южни славяни. Новото министерство е либерално и надъхано е с велики идеи.

— Из Цетина пишат, че комисията, която е отредена да издири и да накаже убийците на 24-те черногорски жертви при Подгорица, и досега още не е нищо извършила. Турските дипломати лъжат, че тя е наказала престъпниците с по 20-годишен затвор и че правителството на Черна гора е недоволно от това наказание. Кои престъпници е наказала тая комисия, когато тя не признава свидетелството на християните и когато ни един мюсюлманин не свидетелствува право? „Глас Црногорца“ се чуди, че от 24 жертви, избити от турците, ни на една още не се е намерил убиецът? Ние се не чудиме на това, а чудиме се, че и Черна гора захвана да иска „сатисфакции“¹ за такива кървави плесници чрез дипломатически начин, и то от кого? От варварската и от безчовечната Турция!

[Знаме, г. I, бр. 1 от 8 декември 1874 г.]

• • •

— Из Мадрид явяват, че карлистите са уловили един млад ингилизин из рудниците при Кастро Удналеса и че са го задържали като пленник. Те писали до управителят на руд-

¹ Удовлетворение.

ниците и поискали 70 фунта стерлинги, за да го освободят. — Идете после това и не говорете, че Дон Карлос е началник на прости разбойници.

— Из Монтевидео телеграфират, че въстанието в Уругвай е утихнало вече. И тука деспотизмът победил свободата.

— Из Буенос Айрес пишат, до в. „Times“, че правителственият генерал Рока е победил Аредонда и го е заробил почти със сичката негова останала войска. Земята е умилена вече и е издадена амнистия.

— Пишат из Мадрид, че републиканският генералин Ейспуйол е влязъл на 15 декември в Кантавея, развалил укрепленията, които в това време правили карлистите, и освободил 240 мъже и 140 жени, които са принадлежали на либералните фамилии из Бос-Арагон и които са били арестувани от карлистите.

[Знаме, г. I, бр. 2, 15 декември 1874 г.]

* * *

— Из Париж явяват, че бившата испанска царица Изабела е приела една телеграма из Мадрид, от 31 декемврия часът по 12 през нощта, в която я известяват, че гарнизонните войски в Мадрид и по провинциите прогласили вече Дон Алфонса за цар на Испания! Примо де Ривера е главен командантин на Мадрид, а Кановас Кастило началник на алфонистката партия. — Бедна Испания? До какви нещастия достигна!

— Из Мадрид явяват от 1 януари, че маршал Серано, като се не възпротивил на новите променения в Испания,

оставил командата на северните войски в ръцете на генерал Лацерна и тръгнал за Мадрид. Насякъде линейните войски отговорили с привезаност на прокламацията на Дон Алфонса. Спокойствието не било нарушено и новият кабинет се съставил под председателството на Кановас Кастило.

— Пишат из Париж, че новият тиранин на Испания тръгвал вече за Мадрид на 2 януари, а майка му Изабела ще да остане за някое време в столицата на Франция.

— Пишат в „Ромънул“, че младите чехи са държали вече в Прага отдавна очакваното съвещание, на което са участвували около 600 души членове от тая партия. После словото, което изрекъл представителят на тая партия Сладковски, събранието приело следующите решения: почит към народностите, свобода на съвестта, увеличение на чехската автономия, война на реакцията и съревнование в работите на диетата.¹ Влазянието в парламентът няма да се позволява другояче, освен ако една трета от сичките чехски депутати признаят необходимостта от това влазяние.

— Пишат из Рим, че Гарибалди ще да дойде през първите числа на януария в тоя град, за да земе участие в заседанията на камарата и да обяви, че той се отказва от народната порична помощ, гласоподавана от камарата по причина, че не може да приеме нищо от едно правителство, което според неговото мнение е съсипало Италия.

— Из Мадрид явяват, че генерал Лацерна, който е бил оставен в Серана за командантин на северните войски, се произнесъл за ползата на Дон Алфонса. Генерал Дорегерай и полковникът Вериц оставили Дон Карлоса. Последният с множество карлистически баталиони влязъл в Билбао с разбойническите викове „Да живее Дон Алфонс!“

¹ Законодателното събрание.

— Из Байона пишат в „Koll.Zeit“, че мекленбургският военни кораб „Густав“ по причина на опасност влязъл в Гвитарийският залив и ако и да повдигнал пандерата¹ за нужда, карлистите захванали да пушкат връз него. На другият ден корабът заседнал близо до Заранза. Доброволна помощ се подала на капитанинът, но карлистите пушнали няколко пъти и връз лодката, в която бил той, и ранили го в кракът. Сичката стока, която се намирала в карабът, е в ръцете на карлистите. Това зверство от страната на тие разбойници е произвело в Берлин твърде лошаво впечатление.

[Знаме, г. I, брой 3 от 22 декември 1874 г.]

* * *

— Пишат из Мадрид, че новият тиранин на Испания е телеграфисал на папата и уверява светият отец, че ще да бъде — както са били и неговите предшественици — верен син и защитник на престолът на апостол Петра. Така също и министърът на юстицията е разпроводил един циркуляр до църковните сановници и уверява ги, че сношенията със светият престол са подновени вече и че правителството на Дон Алфонса дава пълна протекция на католицизмът. — Да не иска конституционалният син на Изабела да въведе изново инквизицията в Испания?

— Във виенската „Presse“ явяват из Триест, че турско-черногорската комисия се е разишла без никакъв успех. Турците не щели да дадат пълно удовлетворение на черногорците и за това последните са протестирали и излезли от комисията. В Черна гора владее страшно негодувание. — Но дипломатията ще да я умири — не ли?

— В „Будућност“ е поместена следующата телеграма: „Тесанският каймакамин² отне от християнската община до-

¹ Знамето

² Околийски управител.

броволната школска помощ. Злият кръвопиец забит ефенди¹ се заканва явно против животът на Петрановича“. — И там зверства и злоупотребления!

[Знаме, г. I, брой 4 от 5 януари 1875 г.]

* * *

— Из Брислау явяват в „Indepandans“ следующото: Едно писмо из Париж казва, че Руе е рекъл: „След два месеца една извършена работа ще да зачуди и Мак Махона така също, както зачуди и Серана.“ С други думи, че и Франция ще да постигне такава също участ, каквато постигна и Испания. Разбира се, че солдатите само на бойното поле вървят напред, а в всяко друго отношение тие са раци.

— Пишат из Рим, че италианският министър на вътрешните дела е разпратил циркуляр до областните управители, в който запрещава да се събира помощ за пенсията на Гарибалди, защото [то] това било противно на законите на държавата. Циркулярът признава целта за благородна, но казва, че правото да се дават такива народни дарове принадлежи на държавата, а длъжността да решават подобни въпроси принадлежи на правителството. С тая заповед министърът иска да накара Гарибалди насила да приеме дарът, който се е отредил от Скупщината.

— Из Цетина явяват, че черногорският княз е изпроводил едно собственоръчно писмо до султанът, в което му казва, че само следующите малки условия ще могат да задоволят и него, и народът му относително подгорочният въпрос: 1. Виновните да се накажат строго и турското правителство да извести за това Черна гора писмено; 2. В Под-

¹ Полицейски офицер.

горица да се учреди черногорски пазар, който да има свое самоуправление и 3. Да се реши препирнята за турско-черногорските граници и за пасбищата. Това писмо е произвело лошо впечатление на банабаковците.¹

— „Morning Post“ говори, че въпросът за затварянето на Аврелия Сафи и другарите му и пуцанието им из темницата скоро ще да се разглежда в камарата. Сафи е бил затворен като съзаклятник против сигуранцията на правителството и е един от най-добрите републиканци. В разглеждането [на] тоя въпрос ще да земе участие и Гарибалди.

— В „Indepandans“ пишат, че мадагаскарската царица Рановаломаняко I е издала един указ, подписан и от първият ѝ министър, чрез който указ обявява за свободни сичките оние работи, които са докарани на острова от 9 юния 1865 г., т. е. от онова време, когато се е заключил първият трактат с Англия за унищожението на робството. Оние, които са би противили на тоя указ, ще да се осъждат на 10 години затвор в окови. Ние привождаме това твърде важно събитие в животът на африканските диваци, за да дадем пример на Турция и на н. в. европейският дивак робовладелец.

— Из Мадрид явяват, че няколко испански военни кораби са стигнали вече пред градът Зарамза, за да земат мерки против приготовленията на карлистите. Дон Карлос се намира в Дева заедно с пармският княз и с неговите двама другари Касерта и Барди, които чрез една телеграма с енергия протестуват против слуховете, че искали уж да оставят „кралевската квартира“ на Дон Карлоса.

— Из Цариград ни явяват, че министърът на вънкашните дела Ариф паша си е дал оставката и че на негово място е дошел министърът на просвещението (?) Сафет паша. Това променение е станало по причина на въпросът за клането

¹ Самохвалците.

при Подгорица. Европейските сили са се решили да унищожат този въпрос и затова са принудили този „сарп¹ арнаути“ да се кърбикне през главата си. Ще видим ишкинът² и на „просвещението“...

— Брю [к] селският вестник „Nord“, който се счита за орган на руското правителство, е захванал вече явно да говори, че бъдещата негова програма ще бъде да работи за необходимият съюз между Франция и Русия. „Процесът на граф Арнима показва вече какви замисли има Германия относително своите съседни държави“. говори един вестник и намира този съюз възможен и твърде естествен.

— Във „Видов дан“ пишат из Цариград, че турското правителство е издало един закон, според който всеки, който би пожелал да издава политически вестник и който би добил за това позволение от властта, е длъжен да ѝ поднесе по-напред свидетелство от полицията, че той е почтен и способен за този занаят. — Чудна дела твоя, господи! Отец Балабанов е почтен човек, а г. Найденов е способен редактор!

[Знаме, г. I, брой 5 от 12 януари 1875 г.]

* * *

— Пишат из Монтевидео от 15 януария, че една нова революция е свалила председателя Елаври и неговото правителство и поставила е за временен председател на републиката Петра Варела. По-голямата част от бунтовниците са социалисти.

— Из Мадрид явяват, че три хиляди карлисти под командата на Тристани опустошили местността от Барселона до

¹ Силен, лют.

² Ходът, вървежът.

Гранолет, произвели множество злодейства и земали със себе си членовете на няколко общини. Карлистите имали намерение да нападнат на Барселона.

— Пишат из Зарауз, че карлистите са се решили да опушнат капитанинът Зенпелин и други още матроси от вапорът¹ „Густав“, които тие държат като пленници, ако да би испанското правителство поискало да бомбардира градът.

— Една телеграма из Триест, обнародвана във виенската „Presa“, говори, че по-голямата част черногорци, които се намират в Цариград като работници, са повикани да се върнат в отечеството си. Черногорското правителство е попитало австрийската компания Лойд на какви условия се завзема тя да прекара 2000 души черногорци от столнината на Турция до Катаро.

— Пишат от Франкфурт на Майн, че тамошната полиция е разтуряла снчките почти социалистически общества, които са съставили работниците от тоя град.

— В „Romanul“ явяват, че персийското правителство е дало направата на един железен път на един руски генералин, без да обърне внимание на протестациите на пруският барон Ротера, който по-напред е направил условия за тая железница. Това, види се, интересува твърде много Англия и затова лорд Дерби е дал заповед на своят представител в Техеран да поддържа протестациите на пруският барон.

— Пишат из Берлин, че претенциите на германското правителство към испанското за вапорът „Густав“ са следуюшките: 1. Да се заплати стойността на вапорът и на стоката, която се е намирала в него; 2. Да се накажат строго карлистите и да се принудят да пуснат капитанинът и матросите и 3. Да

¹ Параходът.

плати испанското правителство една известна сума штрафт,¹ която ще да се наложи от отечеството на Бисмарка.

— Пишат из Цетина, че на поменът, който е бил направен на Богоявление за памет на оние черногорци, които са загинали в последното време от турците, е бил даден от князът общи обяд, на който са присъствували по-голямата част от черногорските главатари. На тоя обяд народът е викал: „Княже, води нас на турчина!“

[Знаме, г. I, брой 6 от 19 януари 1875 г.]

* * *

— Из Мадрид пишат, че карлистите из Бискаия и из Гуипоская са пристигнали в Навара със сичките свои принадлежности за бой. Войските на правителството са захванали вече своите движения на север. Първите са осредоточили своята артилерия и кавалерия на Рипол и не пущат ни една личност да премине през пътят от Рипол за Вих. Който премине, се наказва с убивание.

— Една телеграма из същият град с дата от 28 януария говори, че правителствените войски са завзели Пуейо по пътят към Пампелуна и че карлистите са се оттеглили без бой. Така също е превземено и селото Артазко.

— „Pester Loyd“, органът на графа Андрашия, като говори за поведението на турското правителство във въпросът за Подгорица, казва: „Турция ни доказва, че няма никаква регулата политика и че е неспособна да гарантува мирът на въпросът.“ „Romanul“, като привежда тие думи, говори сле-

¹ Глоба.

дующето: „С други думи, г. Андрашия е разположен и вярва, че е в сила да гарантува той тоя мир със своите хонведи.¹“ При тие думи на „Romani!“ ние ще да притуриме, че което е в несъстояние да направи Андрашия, то ще да го направи преорганизираната румънска войска.

— Из Лондон явяват, че Англия се е решила да не изпраща нито един делегат от своя страна на международната конференция в Петербург. А това е голяма спънка, за да се приведат в действие „човеколюбивите закони“ на войната.

— Из Петербург пишат, че при приемането на дипломатическото тяло руският цар е казал на тамошният турски посланик следующите думи относително въпросът за зверствата при Подгорица. „Ако Портата не бъде малко по-умна, то последствията за нея ще да бъдат пагубни.“ Бедната Турция! Кой ли я сега не тегли за ушите, кой ли ѝ не удря плесници! А граховският херой мига като куче под мусандра².

— Из Белград ни пишат, че по причина на едно непоразумение между министрите либералният кабинет на Сърбия си е подал оставката. Князът е приел тая оставка освен оставката на г. Калевича и на г. Перучанаца. По-подирните известия ни казват, че г. Калевич е вече в камарата като депутатин. Мнозина мислят, че от тия променения в Сърбия ще да произлязат важни последствия. Правителството и князът ще да приемат или войната с Турция, или своето дискредитиране.

— Пишат из Естела от 24 януария, че Дон Карлос ще да командува сам лично войските си в боят, който мислят да му дадат войските на правителството, за да избавят Пампелуна от обсада. Силите на правителството се състоят от 80 бата-

¹ Войска.

² Долап, бюфет.

лиона със 120 топа, а силите на карлистите от 80 баталиона с 40 топа. Последните имат добри позиции. Ще да видиме на коя страна ще да остане правото на по-силният тиранин.

— Из Мадрид явяват, че генерал Лома е превзел сичките позиции на карлистите и че Морионес е внесъл провизия в Пампелуна. Карлистите се оттеглят повечето без бой — Русия е припознала Дон Алфонса за цар на Испания.

— Из Париж явяват, че Франция е обявила официално, че тя нито е желала, нито желае да работи против политиката на трите северни сили в работите на Восток, а особено в това, що се отнася до Сърбия, Франция не ще и не може да забраня Турция.

[Знаме, г. I. брой 7 от 26 януари 1875 г.]

* * *

— Пишат из Мадрид, че испанското правителство е заповядало на Руиз-Зорила, който, ако и да не е републиканец, но прави силна пропаганда за ползата на републиката, да остави отечеството си. Зорила е преминал във Франция.

— Пишат из Бургос от 11 февруария, че Дон Алфонс пристигнал в тоя град и че карлистите пушкили връз трезъл¹, който возил помазаникът на Испания. Те не могли да наранят никого, но повредили множество вагони.

— Из Петербург явяват, че руското правителство се бои, като Англия не ще да земе участие в международната конференция за войната, да не би нейният пример да последват и другите второстепенни държави.

¹ Влакът.

— Из Прага явяват, че австрийското правителство е за-
творило множество чехи по причина на следующата демон-
страция: В народният театър в Прага се давала пиесата „Ра-
багас“, която не е нищо друго, освен една сатира против ре-
публиканците. Посетителите захванали да свирят и достиг-
нали до такова негодувание, шото захванали да хвърлят на
сцената китки и корони от слама и да искат да се прекъсне
представлението. Властта била пресилена да направи това,
защото работата щяла да достигне до бой.

— Из Байона пишат, че при Хулкамо в Нова Кастилия
е произлязла една доста сериозна битка между карлистите и
алфонистите. Официалните известия из Мадрид говорят, че
в тая битка карлистите са изгубили 400 души убити и ране-
ни; а частните кореспонденции на множество европейски
журнали ни уверяват, че половината от това число принадле-
жи на царските войски.

— В земунският сръбски лист „Граничар“ пишат из Бел-
град, че тутакси при съставяннето [на] новото министерство
княз Милан повикал в палатът си 25 души посланици от раз-
лични бои, за да им изяви своята неблагодарност към настоя-
щата Скупщина. Князът рекъл на тие скупщинари, че ако
Скупщината продължава да извършва и занапред така дела-
та си, то сяко едно властвование в Сърбия е невъзможно.
„Дето за 5 деня се поднасят 37 интерпелации, казал князът,
там е невъзможно да се владее.“ После като се обърнал към
едного от посланиците казал: „Вне с вашата интерпелация
не сте нападнали Чумича, а право мене.“ А после с още по-
силен глас извикал: „Кой е тоя Адам Богославлевич, който
поднася интерпелация за „Застава“? Нима той не знае, че
административните работи на правителството не подпадат под
контролата на Скупщината?“ Като привожда тие думи, кня-
зът е земал към Скупщината съвсем императивен тон. Но
как ще да се отзове тя на това, ще да видиме после някой и
други ден. Сичкото това са явления, които не слухтят на
добро.“

[Знаме, г. I, брой 8 от 2 февруари 1875 г.]

* * *

— Пишат ни из Лвов, че берлинската полиция или сѣ едно политиката на пруският канцлер е изпѣдила и отправила във Варшава тие дни доктора Олендзки, редакторът на един от най-добрите периодически журнапи, който носи название „Tygodnik Wielkopolski“. Главната вина на г-на Олендзки е пропагандата, която той е правил за сближеието на поляците с русите. Органите на г. Бисмарка доказват, че г. Олендзки не е бил никак полски емигрант, а е живял във Великополската познанска провинция с руски пашпорт и че е бил даже в някакви си близки сношения с петербургският кабинет. Ако тая Бисмаркова примка и да е твърде смешна и ако неговът страх и да е твърде преувеличен, но и тоя факт доказва, че руско-полското сближение е в пътят на своето осъществление.

— Из Цариград ни пишат, че улемите¹, а с тях заедно и едно множество турски фанатици, са подали прошение на В. порта, в което молят правителството да спре разпространението на християнството в Сирия. „Ние, казват поклонниците на Мохамеда, проповядаме панислямизъм, даже извън нашата държава, а протестантските мисионери в Сирия секи ден откъсват по няколко фамилии от старовременните мюсюлмани. Или изпъдете тие кучета из държавата, или ние ще да ги избиеме.“ В [еликият] везирин е решил на сект начин да изгони мисионерите и се не бои да не изгонят и него.

— Из Мадрид явяват, че карлистите в Бискайя и в Навара са придобили нови помощи и че тие се приготвяват да нападнат на Билбао. Слухът, който се беше пръснал, че едно голямо количество оръжие се е стоварило близо до Ондарца, се потвърждава. Това показва, че Дон Карлос скъпо ще да продаде испанският престол на братовчеда си.

¹ Мохамедански богослови.

— „Gaceta“ явява, че сичките почти карлистически комитети в Европа са се унищожили. Но при сичкото това Дон Карлос продължава борбата си с още по-голяма сила и с още по-голямо остървение. Фабриката за оръжие в Азастия, за която се говореше, че е оставена от карлистите, и до днес се намира в техните ръце.

— Из Версал явяват, че предложението в камарата щото ни един от членовете на оние фамилии, които са владели във Франция, да няма право да се избира за председател на републиката, се отхвърлило от 543 гласа против 43. Това е скръбно нещо за Франция.

— Из Петербург явяват, че Англия е изпроводи́ла на едно от войнствените племена в Централна Азия 5000 пушки. Един английски полковник е отреден да научи това племе как да употребява новото оръжие. Англия употребява всевъзможни средства, за да възпре успехите на Русия във вътрешна Азия. Но когато и да е, а северният колос ще да премести Севастопол в Индия.

— Из Лондон известяват, че Портата се е разсърдила. твърде много на испанският цар Алфонса. Причината на това е, че той изпроводил особен представител в Букурещ, за да извести възкачванието си на престолът, и че с това е припознал Румъния за независимо господарство. Портата няма да влезе в дипломатически сношения с Испания, дорде не получи от нея изяснения за тая важна постъпка.

[Знаме, г. I, брой 9 от 14 февруари 1875 г.]

* * *

— Из Атина явяват, че гръцкото правителство е наредило, щото в сичките гимназии в Елада да се воведе преподаването на турският език. Това нещо е направило голямо впечат-

ление в Цариград. Но то си има и своето оправдание. Гърция мисли да играе важна роля в съдбите на Турция и за това има нужда от хора (войници или дипломати), които да познават езикът на Настрадаин Ходжа. Браво, Гърция!

— Из Цетина пишат, че княз Никола е явил на европейските консули в Скадар и в Котор, че Подгоричната разпря не е още свършена. Тя е още висящ въпрос, за който генерал Игнатиев прави уговори с Портата. Черна гора търси дипломатически „сатисфакции“, а злодейците, които се бяха отсъдили от скадарската комисия, са пуснати от турското правителство и разбойничат по албанските планини!

— Пишат ни из Лвов, че на 16 февруария часът по 9 зоранта австрийската полиция в Краков е арестувала полския патриотин Малчевски по причина, че той е написал една брошура, в която призовава поляците да се съединят с русите и която проповядва общо славянско сближение. „Чудно нещо, говори нашият дописник, защо полицията на цванцигерите не арестува и своят херой ерцхерцога Йоана Салватора Тоскански, който така също е написал брошура, която е много по-опасна за немците нежели брошурата на г. Малчевски и в която той предсказва сблъсквания не само между немците и славяните, но и между австрийците и прусациите. Види се, че понятието за справедливостта у тираните е твърде еластично в известни случаи. Но както и да е, а ние скорс ще да запеем песента на всеобщото братско съединение и скоро ще да означим смъртта и на Австрия, и на Турция.“ Ако сяка молитва и да няма на краят си а м и н , но ние ще поздравим славянството с новите симптоми на новият живот.

— Един западен лист, който постоянно негодува против Турция и против турското господство над християните, описва положението на турското господство със следующите няколко думи: „Турското правителство, а особено неговите финансии се намират в най-жалостно положение. Разточителността на Абдул Азиса няма никакви граници. Той има почти толкова жени, колкото е имал и Соломон, само [че] няма нито капка от Соломоновата мъдрост. Той кити босфорските

брегове с грамадни палати и пръска страшни суми за техните украшения. Преди малко време той е изпроводил нарочно човек да обиколи светът, за да му донесе из Япония саксии за цветята. Секи ден за него се готвят 94 блюда ядене, а той почти сякога обядва сам. В неговите яхъри се ритат 800 коня. Парите отиват само за по-главните проценти, а за да се заплащат тие проценти, то трябва да се правят сѐ нови и нови заеми. В 1862 г. доходът на Турция е бил 11 милиона ф. стерлинги, а сега от същите свои народи тя смъква 18 милиона фунта; но и тая сума е недостатъчна. В 1869 г. е заемено 22 милиона ф. с., в 1871 г. 5 700 000, в 1872 г. 11 милиона, в 1873 г. 10 мил., а сега тя негоцирува изведнаж цели 40 милиона. До Кримският бой тя не е имала никакъв дълг, а сега дългът ѝ е 150 мил. ф. стерл. Това я тласка към едно твърде близко банкрутство. Наистина, нейните държавни извори са големи, но тие са неразвити и безполезни, за да може да излезе из днешното си положение. Русия гледа на това безумно пропадание на Турция и говори се, че преди малко руският император е казал: „Турция ще да падне сама, щом Европа престане да ѝ дава пари назаем“. — Бедната Турция! Кой ли ще да оплаче нейното 500-годишно съществуване? Дали европейските чифути, или нашите дуалисти?

[Знаме, г. I, брой 10 от 2 март 1875 г.]

* * *

— Из Лондон явяват, че Германия е купила едно голямо число коне за своята кавалерия и че тие дни тя ще да захване да ги прекарва на континентът. Такива купувания са станали и от страната на Франция. Приготовляват се великите неприятели!

— Из Мадрид пишат с дата 15 март, че генерал Саламанка е завзел една твърде важна позиция при Португалета, от която може да се завладее долината Саморостро и която води към Билбао.

— Пишат из Петербург, че сичките сили, които земаха участие в брюкселската конференция, освен Англия, са приели призованията, които им е отправил руският кабинет. Конференцията ще да почне делата си през първите числа на месец майя.

— Из Мадрид явяват, че укрепленията на линията при Навара са близо вече да се свършат и уверяват, че тая линия е дотолкова силна, шото не ще може да се превземе от карлистите. Като се свърши тая линия, правителствените войски ще да почнат изново своите операции против карлистите.

— Пишат из Рим, че преди няколко деня шестима пруски офицери са имали среща с Гарибалди и че са били приеми с голямо радушие. Четирмата от тие офицери са се били против Гарибалди във Франция в 1871 г. Кой се е надеял тогава, че шлемът и червената риза ще да си стискат някога така приятелски ръцете!

— Из Прага известяват, че изборите за Диетата са били назначени на 15 и на 18 марта. Агитацията е голяма от страната и на двете партии, т. е. от страната на младите и на старите чехи. Първите имат своите кандидатури в 42 провинции, а вторите в 72. Младите рекомандуват¹ в своят избирателен манифест да се напусне въздържателната политика.

„Morning Post“ явява, според някакви си известия из Берлин, че в скоро време ще да произлязат страшни сбивания между въстаниците в Туркестан и войската на полковникът Иванова. Тюркмените се приготвяват за едно енергическо опирание.

[Знаме, г. I, брой 11 от 16 март 1875 г.]

¹ Препоръчват.

■ ■ ■

11. Мадрид телеграфират, че карлистическият генерал Дорегерай се е оттеглил с 14 баталиона по направлението към Барбастро, следователно четири провинции са изпразнени вече от карлистите. Баштата на Дон Карлоса бил арестуван на станцията в Хендая и изпроводен в Билбао.

— Из Петербург пишат, че Русия от ден на ден се въоръжава сѐ повече и повече. Войската ѝ са простира до 900 хиляди редовна, освен нерегулярните казашки трупи, които се считат повече от 121 000. Сичките манастири в Полша са преобърнали на казарми.

Из Лондон явяват, че пруските вестници, ядосани на Англия за противната ѝ политика в отношението на германските заносчиви¹ претенции, се оплакват, че английските риболови в Северното море правят големи пагуби на немските рибари и поискали, щото да се намесят пруските власти в тая неправда. Една анкета, която се отредила по желанието на сама Англия, доказва, че оплакванията на тие вестници са безосновни. Доказало се даже, че английските кораби сякога са стоели на 8 и на 9 мили далеч от пруските. — Военният деспотизъм на Прусия не може да се побере в своите круповски топове!

— Пишат из Прага, че чехите са искали да направят голяма демонстрация на празникът за спомен на Хуса, но властта им усетила намерението и запретила им това удоволствие. Славяни!

— Из Берн явяват, че работниците, които преди няколко време се бяха отказали да работят на фабриките с намерение да принудят капиталистите да им увеличат платата с 60%,

¹ Високомерни,

и досега още не са се върнали на работите си. Работническите бунтове в Германия са захванали да стават систематични.

[Знаме, г. I, брой 20 от 29 юни 1875 г.]

— В Сан Мигуел (на о. Салвадор) е избухнало голямо въстание. Причината на това е запрещението да се не чете пастирското писмо на един калугер. Двама генерали и едно твърде голямо число граждани са убити от народът. Множество здания са ограбени и изгорени. Загубата възлиза до един милион долари. Войските захванали да действуват и досега са избили мнозина от въстаниците. Английският военен кораб „Фантом“ е извадил на сухо един отряд пешаци, за да помогне на гарнизонът да отиде в Сан Мигуел. Но въстанието расте.

— Из Петербург пишат: че сега наскоро ще да излезе един царски указ, който ще да смали числото на празниците и ще да запрети на калугерите да ходят да просят милостиня.

— В „Епоха“ пишат, че карлистическият генерал Дорегерай е наранен и гледа да се оттегли, за да се лекува. Карлистите са разбити на много места и бягат разпръснато към французките граници.

— Из Берна явяват, че работниците от тунелът Сен Готард се възбунтували и като се въоружили, пресекли съобщенията на тунелът при Голцин. Пристигнали войски, работниците ги посрещнали с камъни и тие захванали да гърмят; от работниците паднали двама мъртви и множество ранени; останалите се разбягали.

— Из Белград пишат, че сичките ерцеговински ускоци¹, които са се намирали в Сърбия, са отишли в отечеството си. Между тях се намира и знаменитият агитатор Любигратич.

1

— Пишат от Бург Мадам, че генерал Арнондо е победен от Сабала и е изгубил сичката си кавалерия. Той бил нападнат близо до Виш. Множество ранени алфонисти са закарани към Пичерда, дето Мартинес Кампос² е побягнал само с една ескорта.

— Из Белград явяват, че княз Милан е оставил ненадейно столнината си и е заминал за Виена. При тръгването си князът е обнародвал един манифест, в който явява, че оставя Сърбия само за няколко дена. Това заминаване на князът във Виена има голяма важност. То ще да реши поведението на Сърбия в днешните критически обстоятелства на Балканският полуостров. Мнозина мислят, че войната с Турция е неизбежна.

— Загребският в. „Обзор“ прави позив да се съставят хърватски, сръбски, словански и чехски своеволни чети, които да отидат на помощ на херцеговинците с храна, с хора и с оръжие.

— Из Дубровник телеграфират до „Изток“, че турците са изгорили сичките старци и деца в селата Горици и Габели, а ерцеговините са изсекли сичките турци при селото Добра. Цяла Ерцеговина се е възбунтувала. Нужда голяма за оръжие. На помощ, славяни!

— До „Видов дан“ телеграфират из Дубровник следующето от 18 юли: „Вчера е бил голям бой при Круса и Дабра. На последното място ерцеговинците са отнели три топа. Паднали са 280 души турци.“

¹ Хайдути.

² В оригинала Катрос.

— Из Атина явяват, че гръцкият народ прави големи манифестации за ползата на ерцеговинците, но правителството се прави, като че не съчувствува на това (?!). Панос и Стайкос, които принадлежат на българската (?) партия, са арестувани. Големи демонстрации са станали преди няколко дена. Народът е викал: „Да живее Ерцеговина! Да подадем помощ на нашите братия! Да живее Трикупис! Да живее царят!“

[Знаме, г. I, брой 23 от 27 юли 1875 г.]

* * *

— Известяват от Петербург, че в Кокан (в Туркестан) избухнал бунт. Бунтовниците свалили от престолът ханът и изгонили децата му. Войската се съединила с бунтовниците.

— Известяват от Тифлис, че в една от кавказките области народонаселението се побунило и избило руският гарнизон. Главният военен началник на Кавказ пратил войска, за да удуши бунтът.

— Из Каир известяват, че суданският управител е явил на своето правителство, че абисинският цар е събрал множество войски на границите и се приготвя да нападне египетските владения. Хадивът изпроводил тутакси големи помощи. И там война, и там бой!

— В „Глас Црногорца“ пишат, че от Черна гора в Ерцеговина са преминали познатите ерцеговински юнаци Лука Петкович, Вуло Хаджич, Лазар Вочаца, а стях заедно войводата Богдан Зимонич, който от 1863 живее в Черна гора. Зимонич е отишел право на Троглав, посред Ерцеговина. С него са се съединили банянци и други съседни племена, от които е изпроводил няколко стотини души на помощ на въстаниците.

— Сѐ в тоя вестник пишат, че въстанието е преминало даже и Тара и че народът от Долни Калашан и Плевеля се е повдигнал на оръжие. „Досега, говори черногорският вестник, ние знаем три чети. Едната предвожда Митар Робоч и в тия чети има и двама турци. Другата чета е ударила на Ковач планина и е посекла байрактарят Дедалин и Махмуда Джаковца. Махмуд е посечен от един турчин, който се намира в тая чета. Третата чета се е повдигнала из Плевеля.“

— Из Виена се потвърдява, че въстаниците в Ерцеговина са обсадили вече Требине, преди което е произлязъл един бой, в който въстаниците са изгорили няколко требински предместия, населени с турци.

— Из Рагуза явяват, че 800 души турци са били забиколени при Невесин от 200 души ерцеговинци и били разбити съвършено. Турците са изгубили няколко топа и сичката си провизия. Селим паша е ранен. Относително провизията потвърдява и русчушкият в. „Дунав“, само с други думи: „разбойниците я откраднали“!

— Из Рагуза телеграфират, че на 29 юлия заранта бунтовниците са били нападнати от турският гарнизон на Требине. Турците са искали да отнемат един манастир, завзет от ерцеговинците, за да ослабят обсадата на крепостта, но са били отблъснати после един бой, който се е продължавал цели 7 часа. Турците са имали големи загуби.

— Във „Видов дан“ пишат, че въстаниците, подпомогнати от черногорците и от „турските христие“, са ударили вече и на Мостар. По пътят те са запалили Драчево и Згонево. Боят е бил страшен и продължителен. И от двете страни са падали множество убити и ранени. Общи сбивания произхождат твърде често, но ни едно от тях няма решителен характер.

— До „Изток“ телеграфират из Дубровник още от 27 юлия, че на Умз при Стоца е произлязла жестока битка. Две стотини низами са разбити свършено. Третата е положила оръжието си. Утре се захващат операциите на Требине. Лука Дангубич с 15 души другари е запалил гюмрюкът¹ на Обърц.

— Се до тоя вестник телеграфират из Триест от 27 юлия следующото: „Чува се да е паднала крепостта Требине. Четите около Требине се състоят от 700 души. Австрия като че ли ще да пусне турците през Клека.“

[Знаме, г. I, брой 24 от 3 август 1875 г.]

¹ Митницата.

ОБЯВЛЕНИЯ,
РЕДАКЦИОННИ БЕЛЕЖКИ
И СЪОБЩЕНИЯ

ИЗВЕСТИЕ

— Имам чест да известя на съотечествениците си, какво тия дни ще се печати малкий ми труд: Първи поетически опити — проза и стихотворения.

Х. Ботев Петков

[Дунавска зора, г. I, брой 21 и 22 от 1 и 8 април 1868 г.]

— Писма и дописки, освободени само от пощенска плата, ще се отправят чрез г-на Х. Д. Паничкова за редакцията на Думата.

Дописките ще се изгарят.

[Дума на българските емигранти, г. I, брой 1 и 2 от 10 и 25 юни 1871 г.]

— Писма и дописки, освободени само от пощенска плата [и] цената на вестника ще се отправят до настоящите г-да брата Василев и, тютюнджии, за редакцията на Думата.

Дописките ще се изгарят.

[Дума на българските емигранти, г. I, бр. 3, 4 и 5 от 8, 17 юли и 5 август 1871 г.]

— Доде излезе изпод печат на брошура тая народна историческа развойна драма, в коя българските въстаници под храбрите войводи Хаджи Димитра и Стефана Караджа показаха преди три години, че не всичко е убито у народа, ний мислим за добро да гудим като за уценение пред читателите няколко отломъка от нея с надежда, че тя не само ще възбуди народното чувство, но още и с радост ще се посрещне от всеки българин като спомен на нашите мъченици за свободата на злочестото ни отечество.

ОТ РЕДАКЦИЯТА

— До настоящия трети брой Дума-та не можа да излиза редовно по причини, че печатаринът, после и словослагателите бяха се поболели — и друго — нямахме гарант и покровител. Днес с благодарение известяваме, че всичко това се оправя и ний ще следваме редовно, като г-на бр. Василеви от съчувствие към идеите ни приеа длъжността на гарант на емигрантската ни Дума.

Подир това нека някои си интриганти в Браила, на кои като трън в очите е политическия ни въпрос и кои се зарадваха за спирането на „Свобода“ и намръщиха на появяването на Дума-та — нека пръскат слухове, че ний не ще можем да следваме. Признаваме се, със слаби средства начнахме, но вестникът ни няма разноските на „Свобода“, и редакторът му не живее по хотели и не държи цийтори¹, като тези, що пръскат подобни слухове. . . Свободните хора под сичките меридиани съчувствуват един другиму и нашите емигранти няма да ни оставят да млъкнем. . .

Бързай, побратиме Каравелов!

[Дума на българските емигранти, г. I, брой 3 от 8 юли 1871 г.]

— Писма и дописки ще се изпращат до г-да БРАТЯ ВАСИЛЕВИ в Браила, Букурещката улица № 92 при Отел Доуфратци.

¹ Цийтори — метресни, леки жени.

Убедително молим г-да настоятели [те] да ни явят колко спомоществователи са подписани, та колко броя да им изпращае. р.

[Дума на българските емигранти, г. I, брой 4 от 17 юли 1871 г.]

ОБЯВЛЕНИЕ

— В Букурещ ще скоро да захване да се издава нов юмористически (смешен), с карикатури, вестник, под заглавие „Будилник“. За тоя вестник ние ще да изпроводиме до неделя друго обявление, придружено с първият брой. Ще да изляза един път на месецът. Цената на вестникът е 10 франка. Имената на предплатниците ще да се изпровождат до печатницата на „Свобода“, страда Вергулуй № 33.

Стефан Вълчанов

[Свобода, г. II, брой 28 от 25 декември 1871 г.]

ОБЯВЛЕНИЕ

— От идущата неделя ще почна да издавам в Букурещ сатирически вестник под название „Будилник“, който ще изляза три пъти през месеца — веднаж с карикатури и два пъти без карикатури. Цената му ще е за година 12 франка, а за половин година 7 фр. Който господа желаят да бъдат спомоществователи на тоя вестник, нека изпратят по-скоро имената си по тоя адрес: К. Петрович, strada Vergului № 33.

Х. Петков

13 априлия 1873 г.

— Ние бяхме явили още лани, че в Букурещ ще да изляза български сатирически вестник „Будилник“; а сега можем да увериме българската публика, че тоя вестник ще да

се появи на свят не по-късно от Гергьовден. Редакторът на
гоя вестник ще бъде г. Христо Петков.

[Независимост, г. III, брой 30 от 14 април 1873 г.]

★ ★ ★

— Молиме онези господа, на които изпращаме първият брой
на „Будилника“, да ни явят по-скоро — ако ще бъдат спомо-
ществователи — имената и адресите си, за да знаем: де колко
броя да изпращаме.

[Будилник, г. I, брой 1 от 1 май 1873 г.]

★ ★ ★

— „Будилникът“ ще излиза три пъти през месеца — вед-
наж с карикатури и два пъти без карикатури. Цената: в Ру-
мъния за година е 12 фр., за половина година 7 фр.; а в дру-
гите земи се прибавят и пощенските разноси. Писма, допис-
ки и пари се изпращат до Х. Б. Петкова, улица Вергулуй № 33.
Писма неплатени не са приети.

[Будилник, г. I, брой 1, 2 и 3 от 1, 10 и 20 май 1873 г.]

★ ★ ★

— „Будилникът“ позакъсня, но не по наша причина, а по при-
чина на пощата и книжарницата, отдето купуваме книга.
Власи! Не разбират български, та да им разправиш, че тряб-
ва да дават и те книга и марки тъй, както даваме ние вест-

ници. Книжаринът, види се, разбира, но казва, че няма такава книга, каквато искаме ние — на юнашка.

За това молиме нашите настоятели да ни явят: де колко спомоществатели имаме, а нашата че-че-че-честна публика да... тя знае какво — да имаме с какво да вадим очите на власите.

[Будилник, г. I, брой 3 от 20 май 1873 г.]

ОБЯВЛЕНИЕ

— Не е отдавна онова време, когато поробените народи в Гърция се считаха за роби и от самите европейци и когато картата на Балканския полуостров се делеше ту между едни, ту между други европейски държави. Това време, както се види, мина вече. Последните политически събития в животът на „болният човек“ — които, от една страна, означиха частта на неговата смърт, а, от друга, показаха какви нови елементи щат да заменят скелетът на турският деспотизъм, — подадоха повод на много европейски политици да напишат цели програми и трактати за рационалното решение на Восточният вопрос. Всичките тие програми и трактати, които говорят за разсичането на тоя „гордиев възел“, първата роля в това дело отдават на нашият народ, като на най-многочислен от сичките други племена на Балканския полуостров. Едно от тие знаменити съчинения е и книгата на руският генералин Липранди „Восточният вопрос и България“. Генерал Липранди е пътувал дълго време из България, знае нашето положение, нашият характер и нашата история и затова неговата книга по своето безпристрастие е твърде важна за нас както в политическо, така и в етнографическо отношение. По тая причина ние се решихме да начнем от нея и да преведеме по-интересните в това отношение за нас книги. Книгата ще да излезе на големина от 18 печатни листа¹ и цената ѝ ще да бъде 4 франка. Които от нашите родолюбци желаят да помогнат на народът си да знае онова, що пишат за него чуждите

¹ Кд.л.

писатели, ние ги молим да се подпишат спомоществователя
и да изпроводят имената си в редакцията на „Независимост“.

Букурещ, 1874 г.
10 февруария

Л. Каравелов
Х. Ботйов

Р. S. Молиме оние наши спомоществователи, които не желаят да бъдат напечатани имената им, да ни явят своята воля.

* * *

— Писма, дописки и цената на вестникът ще да се изпроваждат до редакцията: Калеа Мошилор нумеро 122, в която ще да става и подписката за вестникът.

За обявления се зема за ред 20 бана¹.

Писма неплатени се не приемат.

[Знаме, г. I, брой 1 — 10 от 8 декември 1874 г. — 2 март 1875 г.]

* * *

— *Г-ну? в Германия.* Известията, които сте добили из България, види се, не са верни. Ние нямаме никакво известие. Лицето, за което мислите да е тука, се намира в друга държава.

Г-ну? в Русчук. Ние изпълнихме своето обещание, а сега остава да изпълните и вие своето. Пишете ни какво става по вашите страни.

[Знаме, г. I, брой 1 от 8 декември 1874 г.]

¹ Дребни румънски монети.

* * *

— Г-ну N. N. в Белград. Известявайте ни, молиме ви се, какво става по западните страни на нашето отечество. После малко време ние и сами ще да имаме възможност да добиете сведения из тоя заглъхнал за нас край. Вие знаете, че изведнаж се не може.

— Г-ну П. в Турну-Мъгурели. Какви зверства и ангарии са извършили правителствените копои в Ловеч и в Плевен? Из Никопол ни пишат невероятни неща. Пишете ни, ако сте известни, какво е произлязло.

[Знаме, г. I, брой 3 от 22 декември 1874 г.]

* * *

— По причина на празниците и на това, че закъсняхме с първите три броя на вестникът си, „Знаме“ не можа да излезе преминалата неделя. Сега то се вече управи и ще да излезе редовно всяка неделя.

— Г-ну Г. П-ву в Болград. Помолете от нашата страна г-на Ф. да земе на себе си трудът да ни бъде настоятел. Ако се съгласи, то ние ще да известиме за това тамошните наши пренумеранти¹.

[Знаме, г. I, брой 4 от 5 януари 1875 г.]

* * *

— Букурещкият медицински факултет е дал, от отварянето си досега, докторски степени на следующите 4-ма български студенти, които с успех са следвали медицината и блистател-

¹ Абонати.

но защитаваха своите дисертации: г. Славков из Търново, г. Чобанов и г. Странски из Калофер и г. Хаканов из Казанлък. От сичките тие млади доктори само г. Хаканов се е решил сега засега да си отиде в България. Ние би желали, щото и единът, и другите да¹ обичат народът си така също, както са обичали и обичат науката.

[Знаме, г. I, брой 6 от 19 януари 1875 г.]

— Г-н у? в Русчук. Отговорете ни категорически ще да изпълните ли просбата ни, или не. Досега ние сме получили от вас само едно писмо. А от ваша страна ние би трябало да заслужаваме по-голямо внимание.

Г-н у Н. П. в Белград. До нас достигат лошави слухове из западните краища на България. Пишете ни, молиме ви се, какви маскаралъци стават по оние места.

Г-н у Г. З. във Фокшан. Желанието ви ще да бъде изпълнено. Изпроводете рукописът да го прегледаме. За него не можеме още нищо да ви обещаем.

[Знаме, г. I, бр. 7 от 26 януари 1875 г.]

* * *

— С удоволствие се научаваме, че настоятелството на тукашното българско училище „Св. Кирил и Методия“ се е решило вече да даде по-добро направление на това единствено българско заведение в Букурещ и отредило е вече епитропи, на които е наложило изпълнението на тая приятна и похвална длъжност. Като споменуваме това, ние не можеме да се не обърнем към тукашните наши младежи и да им напомним, че и

¹ В оригинала „ще“.

тие така също, както и старците, са длъжни да се притекат със своята нравствена и материална помощ. От толкова български учреждения, които потънаха в Лета по причина на нашата неспособност, са останали само черковата и училището „Св. Кирил и Методия“. Но и тие две необходими наши учреждения се намират в не съвсем завидно положение, ако земем във внимание, че тие са основани, за да служат за център на нашето сближение и споразумение. Черковата се посещава от едно твърде малко число поклонници, а учениците в училището са повечето влахчета. А ние знаем, че крайните на Букурещ са населени с едно твърде голямо число българи. За да може да се изправи тая вопиюща несъстоятелност барем относително училището, то освен материалните средства, които са твърде недостатъчни, тука трябва и много други помощи — трябва воля, съчувствие и пропаганда по българските махали. Ние се научихме, че при другите двама български учители за учител на румънският език се е отредил г. К. Цанков. Ние се радваме на това и за да принесем една малка помощ и от своя страна, приемаме да земем един какъв и да е предмет в това училище и да ходим барем по два или по три часа в неделата без никакво възнаграждение. Това е съгласен да направи и г. Л. Каравелов. Ние мислим, че почтените г-да епитропи ще да приемат това наше предложение на драго сърце.

— До нашите пренумеранти в Румъния. Съществуването на всеки един вестник зависи от предплащането годишната цена на абонаментът му. 8 брой на нашият вестник излезе, а ние отниде още не сме получили пари. Това е тежко за нас, които нямаме друга поддръжка освен своите пренумеранти; затова молиме всеки, който приема вестникът ни, да бъде добър да ни заплати най-късно до 10 брой.

— До нашите пренумеранти в Болград. Настоятел на вестникът ни във вашият град г-н Петър Фитов. Стойността на абонаментът ще бъдете добри да внесете на негова милост. Ние вярваме, че барем вие ще да бъдете малко по-акуратни от другите наши пренумеранти.

[Знаме, г. I, брой 8 от 2 февруари 1875 г.]

* * *

— Его высокоблагородиу Николаю Христофоровичу Палаузову в Одессу. Ние изпроваждаме няколко листа от вестникът си в Одеса, но не знаем дали ги е пропуснала цензурата. Лицето, до което изпроваждаме пакетът, ни отговаря, че не е получило сичките броеве. Ако причината е цензурата, то, молиме ви се, разпоредете се да ни се върнат задържаните листове.

— Г-ну Н. Н. в Николаев. Получихме писмото ви и ще да ви отговориме малко по-късно. Явете ни в кой град и до кое лице да изпроваждаме листът и ние ще да изпълниме желанието ви.

— Г-н Христо Сяров подарява едно годишно течение от „Знаме“ за българските ученици в Прага. Листът ще да се адресува до Академическият спелек в тоя град.

— Преминалата неделя вестникът ни не излезе по причина отсъствието ни из Букурещ.

[Знаме, г. I, брой 9 от 16 февруари 1875 г.]

* * *

— По едни твърде важни причини, а особено по причина на безпаричието, „Знаме“ прескочи още една неделя. Отсега ние ще да бъдем по-акуратни.

[Знаме, г. I, брой 10 от 2 март 1875 г.]

— По причина на някакви си частни неспоразумения с притежателят на печатницата „Свобода“ ние сме принудени да печатаме листът си на друго място. Тие неспоразумения задържаха 11 брой, когото и препечатваме изново. Това е причината, дето и закъсняхме с тоя брой. Скоро ние ще да имаме своя собствена печатница и „Знаме“ не ще да вижда никакви пречки в своето издание. Засега молим сичките наши кореспонденти, приятели и спомоществователи да адресуват сичко, щото се отнася до редакцията и до администрацията на листът ни, по следующият адрес: Redacția „Zname“, str. Vergului № 6.

— Виенското българско дружество „Напредок“ е издало своят отчет за годините 1873/4. От отчета ние видиме, че капиталът на Дружеството е 11 716 фиоринта и 42 крайцера. От доходите на тоя капитал Дружеството поддържа един ученик.

[Знаме, г. I, брой 11, от 16 март 1875 г.]

— Ние молиме още веднаж нашите настоятели и кореспонденти да не изпроваждат вече нищо, щото се отнася до редакцията или до администрацията на „Знаме“, по вехтата адреса или на името на г-на Л. Каравелова, защото с това дават причини да се заплитат още повече отношенията ни с това достопочтено лице. Редакцията и администрацията на „Знаме“ не са имали и нямат нищо общо с г. Каравелова.

По причина на типографически съображения, листът ни ще да излязат отсега нататък не в неделя, а в петък.

— Г-н Христо Сяров из Стара Загора подарява 5 годишни течения от „Знаме“, от които 3 желае да се изпроваждат в Румъния, а именно до гюргевското, до браилското и до

галашкото училища, и две до някои общества в България. — Ние благодариме г-на Сярова за симпатиите му към българските революционни идеи.

— Молиме оние наши настоятели, на които изпроводихме календари за 1875 година, да побързат да ни известят колко парчета са продали и колко са останали, а главното да ни внесат стойността на продадените.

[Знаме, г. I, брой 12 от 28 март 1875 г.]

* * *

— При сичките си обещания да бъдем акуратни в изданието на „Знаме“ ние не можахме да устоиме на думата си. Причината на това е, че още нямаме своя печатница. До неделя ние мислиме да изправиме тоя недостатък.

[Знаме, г. I, брой 14 от 2 май 1875 г.]

* * *

— В Букурещ, както и друга година, 11 майя, т. е. денят на нашите равноапостоли братия св. Кирила и Методия, ще да се празнува с особено тържество. Утринта ще да има тържествена служба в българската черква „Св. Кирил и Методия“, а вечерта, часът по 7 и половина, угощение в градината Оплер. Призовават се сичките българи от столицата да присъствуват утринта на божествената служба, а вечерта да заповядат на банкетът. Билетите за угощение се намират у г-на Ив. Кавалжиева. Цената им е 7 франка единът.

[Знаме, г. I, брой 15 от 9 май 1875 г.]

— Ние благодариме оние наши братия, които благоволиха да поздравят чрез нас тукашното българско общество, което така също празнува 11 майя, денят на нашите апостоли Кирила и Методия. Благодариме така също и българското общество в Турну Мъгурели, което не забравило да поздрави двата еднокръвни и близки народа черногорци и сърби. За уверение на тая благодарност ние присъединяваме своят глас с техният и викаме: „Дано 11 майя стане занапред празник на нашата свобода, дано в тоя ден ни [е] празнуваме тържеството на дунавската конфедерация! Да живеят южните славяни! Да живее българският народ! Да живее свободата!“

— Умоляват се настоятелите и прономерантите на „Знаме“, които още не са заплатили, да внесат по скоро дългът си [и] да ни улеснят при издаването на вестника.

[Знаме, г. I, брой 16 от 17 май 1875 г.]

— Г-да Душо Х. Деков и Д. Манчев са земали инициатива, за да придумат селяните в Пловдивско да основат едно общо земеделческо училище близо до Кетилика. Тяхното поканване се посрещнало с голяма радост от селяните. Сега се чака само позволение от правителството.

— Тие дни в Букурещкият медицински факултет е свършил курсът на науките си е защищавал дисертация за степен на доктор още един наш съотечественик, г-н Михаил Атанасович из Ниш. Ние би желали, щото младият доктор да не забравя своето отечество, което има голяма нужда от образовани медици.

— Научаваме се, че г. Д. Манчев е подал прошение на правителството, за да иска позволение да отвори една типография в Пловдив. Ако сполучи г. Манчев в просбата си, то ние сме готови да паднеме на колена и да въздадем хвала както нему, така и на турското правителство. Но намерил е г. Манчев черкова да се кръсти!

[Знаме, г. I, брой 18 от 30 май 1875 г.]

* * *

— При сичките препятствия и преследвания от страната на нашите противници, ние успяхме вече да турнем изданието на „Знаме“ на здрави основи и да определиме донейде своята деятелност в общата борба за освобождение [на] нашият мъченически народ. Ние основахме вече печатница под фирма „Знаме“ и с открити гърди и чело влазяме в редовете на нашата многочислена революционна партия. Но преди да потвърдим думите си с факти, ние сме длъжни да направим тука едно кратко обяснение. Векът на отделните личности отдавна вече е минал и човеческата борба за свобода изисква множество ръце и мозъци. Когато ние приехме изданието на „Знаме“, то бяхме уверени от едно цяло събрание, че листът ни ще да се земе под покровителството на емиграцията, и с това условие се натоварихме с тежката обязаност и отговорност да бъде той изражение на чувствата, на мислите и на стремленията на нашата революционна партия. Следвали ли сме ние тоя път, или не, то е друг въпрос. Не се мина много време и един от членовете на това събрание (ние не споменуваме името му, защото той е твърде добре познат на нашата емиграция), който искаше да осредоточи сичко в ръцете си и с това да убие политическият въпрос за ползата на своята нова деятелност, употреби най-гнуснави и най-подли средства за съсипването на листът ни. С помощта на няколко души свои клевети¹, той е пропагандирал и пропагандира из Румъния с цел да намали числото на нашите пренумеранти и писал е на няколко души свои приятели да му помогнат да отнеме

¹ Поддръжници, другари.

от нас изданието на „Знаме“, като е не престава в това също време да нарича деца, шарлатани и безумци оние, с които е работил до вчера и на които е целувал даже и пети-те, а честни, искрени и патриоти тие, които до вчера е псувал и кичил с най-гнуснавите епитети, но които сега му помагат да извършва своите спекулативни литературни операции. Но ако нашият петгодишен патриотин и да не можа да постигне целта си, а, напротив, още повече ни помогна със своите под-лости и интриги, то неговите постъпки ни дават право да се обърнем към оние, които имаха доверие към нас и които не могат да гледат равнодушно на днешното положение на сво-ето отечество, и да им явиме, че за интересът на нашата на-родна революция, за интересът на нашата човеческа свобода и за интересът на това, което е и нам така също мило, както и на всеки честен патриотин, ние сме принудени да стъпиме в борба със сичко, което е против нас и което ни се изпречи на пътят волно или неволно. Ако вестникът ни представлява стремленията на оние, които са в несъстояние да изменават всеки час своите убеждения, и ако нашият глас, който не е глас на една или на две личности, а на една доста многочис-лена партия, намира отзив в сърцето на нашата емиграция, ние ще да издигнеме знамето си още по-високо и ще да вика-ме, дордето удари часът да се намериме с друго още по-по-ложително оръжие в редовете на своите приятели и другари. Дотогава, повтаряме, ние ще да се бориме против сичко, кое-то спира стрелата и маятникът на нашето народно въстание.

— Известно е на нашите читатели, че преди пет месеца ру-мънското правителство беше конфискувало в Гюргево едно сандъче с револвери и фишеци, които се изпроваждаха до едно частно лице, за да ги продаде на оние нещастни българ-ски работници, които се връщат из Румъния в своето опусто-шавано от разбойници отечество и на които турските по-гранични власти отнемаха оръжието и изпроваждаха своите официални банди злодеи, за да ги обират и убиват посред пладне. Известно е така също какъв шум повдигна турският, фанариотският и една част даже от румънският печат, когато до изострените уши на тие наши приятели достигна грозният

слух за конфискуването на опасното сандъче. Тука се преплетоха и революционни комитети, и руски консулства, и панславизми, и бунтове и . . . числото на револверите се покачи от 12 на 1200 и при единицата на сандъците се притуриха още няколко нули. Това не стигаше: за да се даде по-голяма важност на престъплението, някои си смиреномъдри наши подлизурки в Гюргево направиха една адреса до русчушкият сатрапин, в която просто и ясно казваха, че сандъкът е изпроводен от някои си чапкъни с намерение да развалят спокойствието в турската държава и че тие, като мирни и честни (?!) търговци, не разделят делата и стремления на развратните вагабонти. Адресата беше написана просташки, безграмотно и в пълен смисъл на думата клеветнически; но изпроводи ли се тая адреса на валията, или не, ние не знаем, достатъчно е, че тя съществуваше и се носеше из дюкян в дюкян да се подписва, за да ни даде право да заплюеме всеки, който е цапнал в нея своето „честно и благородно име“. Досега ние не направихме това и мълчахме, защото „чапкънинът“ и „престъпникът“ в изпроважданието на сандъчето бяхме ние и защото до вчера това сандъче се намираше в пивницата¹ на гюргевският трибунал. Но сега, когато чрез законен съд румънската юстиция се произнесе в наша полза и ни върна 12-те револвера и трите хиляди и двеста фишека, то ние ограждаме себе си от сяка една клевета както от страната на кляузинческия² печат, така и от страната на нашите гюргевски безумци, и бързаме да успокоиме турският в [елик] везир, който в последното време е отправил една твърде мила нота до представителите на европейските сили, в която им явява, че множество иностранны търговци изпроваждат тайно оръжие в Турция, но отсега нататък той няма да позволи това, а, напротив, ще да конфискува сичко, което поврежда спокойствието на дембелите. Г-н Есад може сега спокойно да спи и да сънува, че държавата на н[егово] величество е в пълна безопасност и че раята при сичките протестации от страната на разумното и неподкупното човечество ще да робува вечно.

¹ Изба, зимник.

² Клеветнически, интригантски.

— Г-ну? в Германия. На сичките ваши вопросы ние ще да отговориме твърде скоро. Досега трябаше да мълчиме, но не по тая причина, която мислите вие. Ние скоро ще да се видиме. Обнародвайте о н о в а в чехските вестници.

[Знаме, г. I, брой 19 от 22 юни 1875 г.]

* * *

— Г-н К. С-в в Румъния. Писмата, които получихме извън, изискват да се срещнеме колкото е възможно по-скоро. Прибързайте да дойдете или ни пишете после колко деня да ви чакаме.

— Г-ну Каракашу във Фокшан. Ръкописът е у нас, но не сме го още прегледали сичкият. Като се улесниме, ще да го напечатаме. Ако ли не, то ще да изпълниме второто наше желание.

— Г-ну? в Германия. Получихме и петото ваше писмо. Постъпете тъй, както ни пишете. Ние сме съгласни в сичко.

— Г-ну в Олтеница. Отговорете ни на писмото.

[Знаме, г. I, брой 20 от 29 юни 1875 г.]

* * *

— В предпоследният брой на „Балкан“ е напечатано едно обявление, написано от *другого*, а подписано от г. Ив. П. Аже-нова, чрез което се приканват управителите на продадената

вече печатница „Отечество“ от страната на нейните акционери да се съберат и в продължението на 48 часа или най-късно до следующата събота да си предадат сметките за управлението и за положението на тая печатница. Онзи, който е прочел това обявление и който не знае как е работата, би намислил, че действително тука говори власт с власт, сила със сила и право с безправие и че действително тука съществуват такива акуратни акционери, на които едвам после четири години — откак се е затворила печатницата — е дошло на умът да дирят сметки и да искат да видят в какво положение е техният имот. Работата е твърде проста и съвсем другояче. Сичките почти акционери са подарили своите акции на тукашната българска черкова, която от своя страна е продала вече тая печатница. Само един г. Димитраки хаджи Василиу, председателят на *„Дружеството за разпространение полезни знания“*, не е подарил своите акции на черковата, а ги е харизал г-ну Л. Каравелову. А г. Каравелов, като човек, който, според убеждението си, не желае да харизва нищо нито на черкови, нито на манастири, търси способ да земе пари за тие свои подарени акции. Тая е единствената и главната причина, т. е. тие са оние няколко души акционери, които са помолили г. Аженова да обнародва своето захласнато обявление и да дири от умряло магаре петала. Ние би попитали г. Аженова щеше ли господство му да иска сметка от управителите на печатницата, ако да би я купили той и г-н Каравелов и ако да би заплатили само по един франк за оката на буквите, както им се искаше и както тие сами изповядваха това? Ние знаеме, че тям е твърде тежко, дето изпуснаха тоя келепир, но . . . тогава кой щеше да обнародва подобни безсмислени обявления?

— Мястото, което н[егово] в [еличество] султанът на турците беше подарил на Екзархията за построяването на едно висше българско училище, и досега още не е преминало във владението на последната. Причината на това били някои *си малки чиновници*, които искали твърде *големи бакшиши* за подаръкът. Идете сега и се не чудете! Когато в Цариград височайшата воля на царят над царете се изпълнява с такава точност, то с каква ли точност се изпълнява тя в про-

винциите?! О, шарлатани, шарлатани! Вие благотелствувате раята само за това, за да ви чуят европейците и да ви похвалят, а всъщност даже и вашите подаръци служат, за да крадете и да събличате народът! Не, не! Дръжте си това място, за да го направите гробище на умирающият вече ваш деспотизъм!

[Знаме, г. I, брой 21 от 6 юли 1875 г.]

— Нещо преди два месеца няколко души славяни, прибивающи в Букурещ, бяха земали инициатива да се основе едно славянско дружество, на което целта да бъде следующата: да поддържа сближение, съгласие и дружба между сичките славяни, да приема вестници и книги от сичките славянски наречия и да дава различни забавления, беседи, пения, декламации, народни представления и т. н. После няколко многочислени събрания от българи, сърби, руси, чехи, поляци и пр., това дружество се осъществи, като изработи вече свой устав и като събра достатъчно материални и интелектуални средства за своето съществуване. Дружеството се нарече „Славянска дружина“. На идущето събрание, което ще да стане сега в събота на 19 юлия, ще да се избере Управлението на „Славянската дружина“, което ще да се състои от един председател, един подпредседател, един касиерин, един секретар и от един отбор, съставен от 8 души членове-съветници, в лицето на които ще да бъдат представени сичките славянски народности. Като споменуваме за това важно и похвално дело, ние не можеме да не изявиме своята дълбока скръб, че от нашата многочислена народност в Букурещ твърде малцина зеха участие в съставянето на това дружество. Даже и нещо повече. Ние с удивление забележихме, че и оние, които през сичкия си съзнателен живот са проповядвали братство и сближение между славяните, днес не земат (или барем не са зели досега) участие в това дружество. Ние не знаеме как да си обясниме

това противоречие между думите на един човек и тяхното приложение на практика. Или там, дето инициативата не е наша и дето ние не първенствуваме — там ние нямаме работа! Както и да е, ние рекомандуваме това дружество на нашите читатели и в името на нашите славянски интереси ги приканваме да се запишат членове на „Славянската дружина“. Оние членове, които живеят в Букуреш, плащат 10 фр. при записването си и 2 фр. всеки месец; а оние, които живеят вън от Букуреш, плащат годишно само 20 франка.

— До нашите пренумеранти в Болград. Настоятел на нашият вестник в градът ви е г-н Петър Фитов. Молиме ви да внасяте стойността на абонаментът на негова милост.

— Г-н у П. Фитову в Болград. 80-те екземпляра книги „За славянското произхождение на дунавските българи“ от Д. Иловайски, които ви се изпроводиха чрез г-на Иванова, са наши, а не на г. Каравелова. Ако сте ги продали, то, молиме ви се, изпроводете ни парите. Ще да ни задължите с услугите си.

— Г-н у С. С. в Браила. 30-те екземпляра книги от Иловайски, които се намират у вас, са наши. Ако сте ги продали, то изпроводете ни парите, ако ли не сте, то върнете ни книгите.

— Г-н у Д. П. в Турну Мъгурели. Ние напълно вярваме във вашата честност и искреност. Ако стане нужда за нашето свидетелство, то ние няма да скриеме истината.

— Г-ну Скобелеву ла Мора де Абур. Г-н Каравелов ни не е казал, че е приел от вас 8 фр. за „Знаме“. Ние не искаме и да знаем това. Платете ни за вестникът.

[Знаме, г. I, брой 22 от 13 юли 1875 г.]

ДО РЕДАКЦИЯТА НА в. „BALKANUL“

Нам е твърде жално, че вие не можете или не искате да ни разберете. Ние съобщихме на читателите си едно известие, което вие сами потвърдявате и което не е нито тайна, нито гряба да бъде тайна; а вие се сърдите и, като мислите, че наие „твърде много безпокои издаванието на друг един български лист в Румъния“ (о, твърде голяма чест си правите, г-н Цанков!), заключавате, че ние водиме против вас полемика, че нападаме на българското издание на „Балкан“ и че искаме даже да го удушим, преди да се появи то на свят. Това е за нас донкишотски смешно. С известието си, че „Балкан“ ще да се издава и на български, ние водиме полемика с вас! С известието си, че сте искали субвенция от старите, ние нападаме на българското издание на „Балкан“! А с известието, че г. Каравелов ще да земе участие в редакуванието на това издание, ние искаме да го удушим (не г. Каравелова, а изданието), преди да се появи то на свят! Не е ли това и смешно, и глупаво? Наистина да говори човек онова, което не е било, е измишленне или, по-просто да кажем, лъжа; а да приписва някой някому такива стремления, които той не притежава и против които е даже въставал и въстава, е проста и чиста клевета. Вие не можахте да ни докажете, че в известието си ние сме казали нещо противно на истината. Но можете ли ни приведе барем един факт из нашият частен или обществен живот, който да потвърди думите ви, че ние сме монополист в народните работи, че ние се занимаваме само с лични интереси и че това, което съобщихме относително „Балкан“, има в себе си барем една капка страст? Ако не можете, то ние имаме пълно право да ви заподозреме в клеветничество, защото не е достатъчно да кажете, че еди-кой си е такъв или иначе, и да искате да ви повярва някой изведнаж. За сяко нещо хората преди сичко искат доказателства. Освен това недейте ни говори за благородство и за лични интереси, за страсти и за велики народни цели, защото с това ни теглите с кука за езикът и ни принуждавате да повдигнем вопрос, в които ще да се види кому трябва да се рекомандува повече благородство в отношенията ни като журналисти, като обществени деятели и просто като частни хора, и то не твърде отдав-

на, а откогато редакцията на „Знаме“ се отдели от монополистът г. Каравелова. Недейте говори нам това, което ние с аргументи можеме да препишем *вам*; недейте, защото сега не е време да подвождаме линия под нашите поведения. Затова ние и после ще да имаме доста време. А сега ще да ви кажем само това, че като се отправяме към вас с тие може би и остри думи, ние нямаме пред очите си само вас, но и г. Каравелова, с който вне, да ни простите изражение-то, съставлявате нещо като двуипостас в монополът на народните работи. Тие са нашите последни думи, върху които, ако стане нужда, ние ще да се повърнеме и до неделя.

— Когато вестникът ни беше вече под печат, ние получихме из Белград едно възвание към сръбският народ, подписано от 9 души патриоти, които приканват сръбският народ да се притече на помощ на оние нещастни ерцеговинци, които са намерили прибежище от турските зверства в Далмация. Ние сме поканени да преведем това възвание и на български език, но мястото на вестникът ни не позволи да направиме това тая неделя. Ние ще да обнародваме особено възвание и към нашата емиграция; а сега молиме тукашните наши патриоти, стари и млади, богати и сиромаси, да отредят една комисия, която да се погрижи да събере каква-годе помощ за нещастните майки, жени и деца на въстаналите наши братия. И гърците даже се притекоха на помощ, а ние — срамота е, господа! Ние сме славяни и страданията на Ерцеговина са страдания и на нашето отечество България. На помощ, братия!

[Знаме, г. I, брой 23 от 27 юли 1875 г.]

— Дружеството „Славянска дружина“ се установи вече и избра свое управление, което и захвана делата си. За председател се избра г. Кларич (хърватин), за подпредседател г. Дунин (поляк), за секретар г. Пахар (словак), за касиерин

г. Теодорович (сърбин). В отборът се избраха двама българи, двама чехи и двама сърби. За поляците и за русите се остави празно място. Уставът на дружината се поднесе на правителството и се одобри. Ние желаеме добър успех на това в много отношения полезно дружество.

[Знаме, г. I, брой 24 от 3 август 1875 г.]

* * *

Продават се в редакцията „Знаме“ следующите книги:

1. Иловайски. За славянското произхождение на дунавските българи. Превод от руски. Цена 1 фр. и 10 бана.

2. Песни и стихотворения от Ботйова и Стамболова. Цена 80 бана.

3. Стенни календар за 1876 г. с портретът на Дякона Василия Левски. Цена 50 бана.

Печатат се:

1. Кърджали. Крайдунавска повест от М. Чайковски. Превод от чехски. Цена 4 фр.

2. Борбата на американският народ за независимост. Разказ от Карла Тума. Превод от чехски. Цена 1 фр.

НУЖНО ОБЯСНЕНИЕ

— Нашата емиграционна журналистика онемя. (Това е престъпление в днешните обстоятелства, когато народът ни събира сичките свои сили, за да излезе на отчаяни борби срещу своите петивековни притеснители.) Освен физическата сила народът трябва да излезе и със своето морално оръжие. (Журналистиката е едно от първите средства за революцията.) Подбудени от тоя принцип, ние, няколко души емигранти, които вчера сме се откъснали от тялото на народът и които познаваме както неговите интереси, така и

неговото положение, се решихме да учредим настоящия седмичен вестник и с това да изпълним една от първите свои обязанности към своето отечество. (Ние вярваме, че нашата емиграционна публика и в тоя случай ще да покаже своят патриотизъм, когато делото е да се разяснят силите, положението и интересите на тоя народ и да му се представи сичкото това пред очите.) Вестникът е потребен за народът, но народът в настоящето време е не в състояние да поддържа своят глас. Това трябва да направи емиграцията.

Когато е така, то елате, братия, да помогнете и в това отношение на народът си. Той няма да заборава нито тогава, който умира, нито оногава, който му помага.

Поддържанието на един истинно революционен и народен лист е само по себе си голяма помощ.

— От прибързаното излизане на 1-й брой на „*Нова България*“ много новини от полето на херцеговското и българското въстание останаха непоместени в настоящият брой; също по тая причина и правилното заглавие на вестникът липсува. С продължаванieto си ние ще допълним недостатъците.

[Нова България, г. I, бр. 1 от 5 май 1876 г.]

ПИСМА И ТЕЛЕГРАМИ

ДО НАЙДЕН ГЕРОВ

Милостивий благодетелю!

Ида с настоящето си да ви прося да ме простите, че ви не писах от Цариград, като в Пловдив ви се обрекох, защото срам ме беше да ви пиша, като няма за какво, че кога да излязя пощата, нищо дотогава не бях свършил и ето зашто. След десетидневно пътувание пристигнах в Цариград на 9-й много късно. На утрента, в неделя, зашто празник, на посолството няма никой. Отгдето ще земем дрехи затворено и брата ви няма на хана. А пък в понеделник, зашто излязя пощата, всички си имат работа. Едвам по вечеря занесохме писмото на посолството, гдето го дадохме на слугите да го дадат на Новакова, зашто не ни позволиха да отидем сами при него, че бил сега вечерял, а ний отидохме в канцеларията при отца Акакия, та му се молихме дано завърши тая работа за утре, а той каза, че ще се труди, дано бъде за утре, и ни заръча да отида утре часа по 12, та да ми каже, што ще да бъде и така ний отидохме. На утринта във вторник отидох при брата ви, който ми даде 49 кар [бовни]¹, а другите 11 взех от Брадинова, одих, та ми зе Брадинов нужните, като: сюртюк², панталони, елек, ризи, шапка и сандък, а други дреболии, които ми са сега най-нужни, не зех, зашто се думаше в Пловдив, че ще ми дадат освен форма и др. нужни, но чакай да видим! Доде часът 12, одих при отца Акакия, който зел едно свидетелство и ми го даде и ми ка-

¹ Руски монети.

² Горна дреха, дълга до коленете.

за нди си земи билета и влез в парахода, че време минува. Зех за 18 рубли билета, та влязох в парахода и на 14 того влязох в Одеса, гдето се представих при г-на Н. М. Тошков и комуто дадох писмото ви и писмото на баща ми, което получих още в Цариград. Той, като прочете писмата, каза: „Ну добре, видя щем.“ И така, като седя празен, ходя при българчетата, та ги разпитвам за всичко и от които се научавам, че в месеца им давали 20 рубли, от които давали 10 на квартира, 1 за свещи и така им оставят 4. Сега аз, като постъпя, нямам ни форма, ни завивка, ни постелка, ни шапка, ни нищо, с четири карбовни на месец мога ли си купи всичко това, като за едни само дрехи иска[т] 60 рубли! Затова аз ще искам да постъпя в първата гимназия, в която дават всичко нужно, само че не ща да съм на квартира и при българчета.

Няма друго что да ви пиша, но...¹ поздравя, ще бъда в надежда за на...

Х. Петков

Одеса, 1853 ноем., 16-го.

Да прощавате за писмото, зачтото нищо нямам още наредено.

Същия

ДО БАЩА МУ

Невъзможно е да се търпи и стои. Тукашните учители и наредби не са човешки, но зверски. Тряба да бъде човек от камък, за да може да ги изтърпи...

[Одеса, около 1865 г.]

¹ На това място листът е скъсан.

ДО Д-Р ГЕОРГИ АТАНАСОВИЧ

До господина доктора Атанасовича,
члена на „Добродетелната дружина“.

Господине докторе!

Като следвах образованието си в Одеса, лани всред зима получавам писмо от застарелия си без време баща Ботя Петкова, който с двадесет и пет годишното си учителствование в Калофер едвам е могъл да прехраня досега семейството си, писмо, което, като прочетох, принудих се да се уволня, та като първороден син да отида да чуя последната воля бащина, а главното да поддържа изпадналото ни семейство. Но като отидох и поех учителската длъжност на баща си, той с божия воля полека-лека се поуправи и готов беше да захване длъжността си пак, ако калоферци, кои повнят за-слугите му, не му определиха малка една пенсия, с която той както и да е ще може да се прегледа. А аз, както и баща ми, като имам пред очи не само семейството ни, но и цялото ни злочесто отечество, с родителска благословия и с надежда, че родолюбивите български синове ще ми помогнат, реших се да отида да свърша започнатото в университета. Но като нямам средства за това, дори и за пътни разноски, и като малцина в Букурещ познавам, които да ми помогнат, то приемам чест да се обърна с молба към Вас, като член на „Добродетелната дружина“, да благоволите да се помогне на един беден ученик, който ще бъде както Вам, тъй и на „Добродетелната дружина“, твърде признателен.

1867, 9 ярия [ноември] 21
Букурещ

Христо Б. Петков¹

Приех 2 желтици. Х. Б. Петков¹

¹ Върху писмото има следната резолюция:
„Намервам за добро да се помогне на г-н Петкова за път до 2 # от
тази година. Dr Ath anasovici“

ДО НАИДЕН ГЕРОВ

Добрий бай Найдене!

С последното си до родителите им известях, че съм сторил намерение да си дода, зачтото надеждата, коя имах, за да свърша образованието си в някой университет, се разби като в камък подводен: едно, че браилчани, откато ме лъгаха цяла година, за да им върша работа, че ще ме проведат в Прага, най-после ми отказаха с извинение, че „завещението на г. Петковича било лъжливо“ (!!!) — и друго, здравето ми изисква да напусна тукашното медицинско училище, кое аз избрах по неволя, откато ми отказаха браилчани. Вий, бай Найдене, трябва да знаете туй училище, но не зная съгласни ли сте, че то е добро, за да убие здравето и способностите на един колко-годе развит момък. Както и да е, ще Ви се моля, при другите добрини, что сте правил за мене, да притурите още една — да ме рекомандувате¹ на някоя община за учител; както напр [имер] на Карловската или Захралиската, кои, както се научавам, имали нужда от учител. Аз Ви уверявам, бай Найдене, че познаванията ми не щат ме засрами в предаването на гимназиалните предмети, зачтото откак съм оставил 5-ий клас на гимназията — ето три години, — аз съм се трудил и готвил за учителско поприще.

Надея се, бай Найдене, ще се погрижите за мене и за семейството ни, кое се надее да види помощ от мене, и ще известите чрез телеграфа г-на Христия за някоя по-свясна община, та да се прибера.

При [е] мете искрените ми поздравления и бъдете уверени в предаността на уважаващия Вас.

Букуреш, 8 8/врия [октомври] 1868.

Хр. Б. Петков

¹ Препоръчате.

ДО НАЙДЕН ГЕРОВ

Букурещ, 21 8/ври [октомври] 1868.

Добрий бай Найдене!

Попреди Ви бях писал и с нетърпение чаках отговор, за да изляза от това гнусно положение, в което съм паднал, откак съм излязал из училището, и което, ако не земе някой участие, може да ме погуби. Аз по причина на боледуванието си в Браила, паднал съм в такава бедност, чото, освен че съм останал гол и бос, но се нуждая даже и за насущния си хляб. Нямаше кому да [се] оплача и помоля да ми помогне, освен на бай Христия — нему аз припахнах със сълзи да ме снабди с разноски, за да си дойда и захвана за работа, но пред очите ми причерня, като получих отказ, кога космите ми се свиваха на главата, като виждам, че зимата ме веч захваща. Аз бях отчаян и навремена ми дождаха такива припарки, чото, ако да се повтарят, може да ме докарат до престъпление или да ме убият. — Днес дождах пак да му се моля; и той вникна в положението ми — даде ми поне съвет: да се обърна към Вас с настоящото си да Ви моля да му пишете Вий, та тогава да ми даде 10—12 лири, за да се постегна и дойда. Това малко ме поутеши, като ми даде надежда, че Вий ще бъдете толкоз човеколюбиви да направите туй преголямо добро за един несчастен, който във всичкия си живот ще Ви благослава, сир. да се поръчите, че ще се наплатя в късо време чрез когото благоволи бай Христю. Вярвайте, бай Найдене, че аз не ще да се покажа тъй безчувствен и неблагодарен, да Ви се не отплатя за туй добро и на бай Христия парите. Всичко что имам сега, е малкия ми труд *Първи поетически опити*, за които бях публикувал в „Дун. зора“, че ще ги напечатат и които може да съставят книжка от 15—20 печатни листа, и превод *Органическо възпитание човека* от д-ра Шнеля; тях аз исках да продам някому, но тука няма кому — затова, добрий бай Найдене, бъдете милостиви, та за по-скоро телеграфирайте на бай Христия да ме улесни, телеграфирайте, за да се не забавя, та да захване по-лошо време.

Моля Ви, бай Найдене, умилюстите се за един, който Ви има и почита като пръв благодетел.

Надея се на добрината Ви и в томително чакание остаям Ваш предан.

Хр. Бот. Петков

ДО ХРИСТО ГЕОРГИЕВ

Милостивий бай Христе!

Съвестта и честолубието не ме допускат да Ви се оплача устно, като видя, че причина на днешното ми положение е мойта неопитност, или по-добре да кажа, моето лекомислие, дето се поведох по обещанията на хора, за кои не беше ничто да ме излъжат, догде им се свърши работа; срам ме е и да ви пиша, като от такъв неопитен родителите му чакат да видят помощ; срам ме е, добрий бай Христе, но длъжността към родителите ми, а особено към баща ми, който е по-горен за мене от баща, като ми е дал първоначалното образование, побужда ме на това, а още повече като се надея, че Вий ще се омилюстите, ако не за мене неопитни, то поне за бедното ни семейство, което, както ми пишат от Цариград, останало без никаква подпорка. Днешното ми положение и живота ми в Браила ще бъдат за мене урок, урок, когото никога няма да забравя, а още повече тогава, който ми помогне да изляза от това недостойно за колко-годе развит момък положение. Няма кому другиму да се надея и да се моля, освен Вам, и Вас, добрий бай Христе, ще имам за благодетел. Вий видите, и без да Ви казвам, че съм останал гол и бос, та ме е срам да се покажа пред приятели, а не да се явя при родителите си, кои вместо да утеша, още повече ще наскърбя, като хвана да се нуждая аз от тях. — Затова, добрий бай Христе, в името на честта си, Ви моля да ми дадете 10—12 лири, за да се постегна, а главното да си откупя потребните книги, кои, както ви казах, заложих във време на болестта си в Браила за 8 ж., и с

това бъдете уверени ще направите добро, кое ще ми бъде всякога на памет, за да ви имам и почитам като пръв благодетел, а семейството ни непрестанно да Ви благодари. — Аз като се наредя в някоя община и на баща ми ще се поднови пенсията, таз зима ще се трудя да Ви се наплатя чрез когото благоволите. Вярвайте, че за 10—12 лири няма да си зачерня лицето пред Вас и пред бай Найдена, както го и не зачерних оназ година пред добрия Тодораки в Одеса...

Надея се на добрината Ви и на чувствителното Ви сърце и съм Ваш предан

Христо Б. Петков

Букурещ, 23-й 8/врия [октомври] 1868.

ДО КИРО ТУЛЕШКОВ

...Пиша ти, приятелю, че аз останах тука (Букурещ) с намерение да стана учител на българското училище; но силно се излъгах. Достигнах до такова жалостно положение, което не можа ти описа. Живея съвършено бедно, дрипите, конто имам, се съдраха, и мен ме е срам да изляза деня по улиците. Живея на самият край в Букурещ в една ветраничава воденица, заедно с моят съотечественик, Васил Дяконът. За препитанието ни не питай, защото едвам на два и три деня намираме хляб да си уталожим гладът... Тие дни мисля да държа сказка в читалището „Братска любов“, но как ще да се явя, не зная! При сичкото това критическо положение, аз пак си не губя дързостта и си не изменявам честното слово... Приятелят ми Левски, с когото живеем, е нечут характер. Когато ние се намираме в най-критическо положение, то той и тогава си е такъв весел, както и когато се намираме в най-добро положение. Студ, дърво и камък се пука, гладни от два или три деня, а той пее и се весел. Вечер дордето ще легнем — той пее; сутрина, щом си отвори очите, пак пее. Колкото и да се намираш в отчаяност, той ще те развесели и ще те накара да забравиш сичките тъги и страдания. Приятно е човеку да живее с подобни личности!...

[Букурещ, ноември—декември 1868 г.]

Хр. Ботйов

ДО ПАРИЖКАТА КОМУНА — 1871 г.

Paris
Comité de la Commune

Salutations fraternelles et cordiales de la part de la Commune Bulgare.

Vive la Commune!

Revolutionnaires émigrants
Ботюф, Попов

Превод

Париж
Комитет на Комуна

Братски и сърдечни поздравии от българската комуна.
Да живее комуна!

Революционери емигранти
Ботюв, Попов

ДО С. Г. РУБИНЩАЙН

Одеса, Коблевская, (дом) Акен
София Григориевна Рубинщайн

Предайте на маман да не пише засега; брат Ник. замина,
адреса не остави. Попов не е сигурен, уведомете Клара.

Ч а в д а р

[20 декември 1871 г.]

ДО КИРО ТУЛЕШКОВ

Намерих един приятел, влах, който е бил преди три години прокурор. Разказах му моят план. Той го одобри и ми отговори, че и той е отчаян, защото нямало на тоя свят правда. Покани ме да му стана другар.

[Около 1871 г.]

ДО АНАСТАС ПЕТРОВИЧ

Impemerie de l'état
Belgrad

Anastase Petrovich

Dites à Panajote qu'il vienne ici jusqu'au 20 août

Botoff.

Букуреш, 15/27. VIII. 1874

Превод

Държавна печатница
Белград.

Анастас Петрович,

Кажете на Панайот да дойде тук до 20 август

Ботйов.

ДО МИХАИЛ ГРЕКОВ

Побратиме Греков!

Преди няколко време Либен ви беше писал писмо относително работата, която сте се съгласили да вършите с него,

а вие не сте му отговорили. Коя е причината? Той с нетърпение чака да се споразумеете вие там и да му пишете да захване вече. Вие знаете, че 14 октомврия наближава и тогава се свърша годината на вестникът. Не трябва ли от тогава да се захване? Ако трябва, то прибързайте да му явите колкото се може по-скоро, за да си нареди работата, а главното пригответе пари за хартия. А ако не сте могли да победите фантазиите си, т. е. ако не сте се споразумели, то му пак явете, за да си търси човекът хал на главата. Поздравление.

Ботйов

P. S. Изпращам Стамболову Шатрияна. Нека ме извини, че закъснях. Книгата беше изгубена — едвам я намерих. Тебе пиша с пощата писмо, в което ти се оплаквам за нещо. Гледай дано ми помогнеш барем ти.

Ботйов

Букурещ, 16 7/врия [септември] 1874.

Захванете преводът на Шатрияна.

Същ.

ДО ИВАН ДРАСОВ

Букурещ, 22 септември 1874.

Побратиме Драсов!

Писмото ти от 11 септемврий получих, но не можах да ти отговоря тутакси, защото бях затрупан твърде много с работа. Радвам се, че си здрав, но и аз те не бръсна. Делото отива зле, ако аз и да си изпълнявам обязаностите по възможност. Мушкам, но кого? И тие ли, които са избрани да мушкат? Когато замина оттука К. Цанков (избраният), то му дадох билети, за да даде в Браила, в Галац и в Болград,

и му наумих решението на събранието — да се събере едно количество от 20 лири и да се изпроводи на отсрещните да си завършат работата. На 20 септемврий и аз получавам писмо из Брапла, в което ме съдят, че им не изпращам билети. Това ще да каже, че Цанков е забравил не само решението на събранието, но и умът си под полите на някоя фея.

Както и да е, работата ще да се поправи, но щото ми е, когато ние още от пръв път се показахме неточни в изпълнението [на] своите обещания! Аз писах в Галац и питам Рафаила приемал ли е той билети, или не и, ако е приемал, завършил ли е някоя работа; но нямам още отговор. Из България така също нямам никакво известие. Там трябва да са пиени или заспали. Днес им пиша пак — дано ги събудя. На Панайота (войводата) още не съм писал нищо, защото се боя да го не излъжа някак си невинно. От сичките Ч. Р. К. само Слатина се показва малко по-деятелна. Колкото за Гюргево, сега чакаме да видим какво яйце ще да снесат. След малко време ще да ти пиша пак.

Питах ме, решил ли съм се да взема изданието на в. „Независимост“, или се боя. Какво да ти пиша? Аз се, байновата, боя защото е неприятно нещо да спи човек по водениците и да мисли, че това прави за отечеството си. А аз съм изпитвал тая неприятност едно време, когато се бях положил на обещанията на знаменития патриот, (който сега ще да се потурчи) Войников. Но ти ще да кажеш, че в такива случаи човек не трябва нищо да жалее. Добре. Нека ме обвини някой в користолюбие и нека каже, че аз не съм презрял даже и това, с което съм можал да бъда много по-полезен на отечеството си. Самоволната сиромашия уби и талантът ми, и животът ми, и родителите ми. А каква полза аз принесох на отечеството си? Никаква. Наистина, най-голямата добродетел в светът е любовта към отечеството, но какво да правиш, когато са малцина ония хора, които да разбират, че тая добродетел е естествено е основана на друга — на любовта към ближният? У нас е така: останеш без парче хляб, то ти си слуга, а станеш ли слуга, то ти си роб и тебе се не дава да работиш нищо човеческо, нищо самостоятелно. Ти трябва да не пищо да не знаеш. Това съм аз изпитвал и затова се боя да оставя училището и да взема вестникът. Но между думите: боя се и не ща има голяма разлика, затова пиши ми и посъветвай ме какво да правя. При мене са и двамата ми братия, за които няма кой други да се погрижи, освен

мене. Каравелову не пиши, че съм се опаквал от съдбата си. Той не може да ми помогне, защото и той е като мене. Дôпъти повече. Прощавай.

Ботйов

ДО ИВАН ДРАСОВ

Букурещ, 12 декемвр [и] 1874 г.

Г-н Драсов!

Както знаеш, на 26 декември ще стане събраннето; ако имаш възможност, умоляваш се да додеш.

Приемни братските ни поздравления!

Г[ълъб] Панов, Хр. Ботйов, Л. Каравелов

ДО ИВАН ДРАСОВ

Брате Драсов!

Ако да би ти знаял в какво положение съм се намирал досега, то никак не би се сърдил, че не съм ти писал досега. Едвам сега съм се поуправил малко нещо. Учителството съм оставил още от ноемврия и на мое място е брат ми Стефан; това е добро, от една страна, защото ние сме тука три гърла, които трябва да ядат. Брат ми дойде с намерение да отиде в Прага и си свърши науките, но принуди се да остане учител! Аз криво-ляво следвам вестникът, и, както виждам, приема се добре от нашата емиграция. Не зная само аз отговарям ли на нейните надежди. Ако аз да би бил малко по-свободен и по-спокоен, то барем първите членове щяха някак си да бъдат по-обмислени. Освен вестникът, аз имам и

други главоболия. А не мога да бъда машина. Отсреща ми се обещаха да ми намерят един или двама дописници, но — нищо! Мълчат си хората. За „Мацини“ у нас има 370 абонати. Вчера съм ги привел в ред. Тряба сега да се види колко има у Д. Попова и у тебе, пък да се турне книгата под печат. Само едно ще да ти кажа на ухото: ти трябва да подкаляш Каравелова, защото той сега има много работа в печатницата, та не зная как ще да я печати. А тая книга би трябало скоро да излезе. Моят Липранди замръзна. — Редакторът на Знание е Каравелов. Тая работа ще да отнеме много сили, много надежди и ще да отвлече донейде вниманието на емиграцията. Но пак нищо. Няма какво да се прави. Сиромашията е престъпление. Да ти разкажа сега за събраниято. Отсреща и оттука дойдоха доста лица, но без никакъв резултат на работите си. Лицето, което обхожда България — нямаше го. Мнението на Каравелова и на Адженова беше да се избере едно пълновластно лице из България, [което] само да се споразумява с тях, само да основава комитети, само да влиза в споразумение с държави и правителства и само да управлява и администрация, и финансовата част на Централният комитет. Това възбуди ропот и недоверие у отсрещните и отчасти у отсамните, което се изяви след малко време. Когато дойде Стамболов, то той ни разказа сичко за отсреща (работите там вървели добре), но отиде си някак недоволен. Той искаше разпространението на Знание, за да може да обикаля България, но то му се не даде. Той имаше малка нужда за пари или нужда за малко пари, но не намери. На събраниято се избра една комисия, която ще да приведе в ред отсамните работи до 1-ий март, която ще да свика пак събрание и която се състои от Л. Каравелова, Цанкова, Адженова, Тома Пантелеева и от едно отсречно лице. Пантелеев е оставил мене на своето си място. Из Браила не дойде никой — види се, че има някаква сръдня. Това ти пиша, но не зная да не съм излъган в своят песимистически възглед.

Стамболов дава добра надежда, та не зная — може на 1-ий март да се яви нещо по-сериозно. Тогава непременно трябва да дойде и Панайот. Ако можеш, ела и ти. Без тебе и без г. Панайота няма нищо пак да стане. Твойте бележки за уставът и др. се не разгледаха даже. Мен не идеше да ги предлагам, а други не намери за нужно.

Прощавай, че ти пиша така неразбрано и невежливо. Аз те благодаря, че ти барем ме насърчаш и че Стамболов ме само обича. Той ми обеща да може барем 30—40 листа да разпространи в България от вестникът. Сега пращам само 20. Пейов не пише, а в България работите вървят добре. На събранието! На събранието! Тогава трябва да се говори. Брате Драсов, потърпи и ти дотогава, пък ела, ако можеш. Пожертвувай времето си, ако то и да е твърде скъпо.

И как се пък случи! Когато имам най-много работа, тогава да ти пиша. Ей сега приех писмото ти от 16 януарий.

Бъди здрав, весел и се с тие чувства.

Букурещ, 20. I. 1875 г.

Твой Ботйов

ДО ХРИСТО СЯРОВ

Сяров!

[Сандъ]¹кът, когото извадихме с тебе от пощата [в Юргево]¹, не бил пристигнал в Русчук. Иди, [моля ти]¹ се, у Киселова и попитай Ставря каква е работата. Не е ли щял да го земе турчинът, или не са му го дали? Блъсков пише, че няколко пъти изпровождал блажния да го иска. — Виждано направиш нещо с билетите, дордето си там. — Поздравлявам те.

25/2, Бук [урещ], 1875.

Хр. Ботйов

¹ На това място писмото е повредено.

ДО ИВАН ДРАСОВ

Брате Драсов!

Бързам да отговоря на писмото ти от 15/3 т. м. да се по-разговоря и аз с тебе. Разговорът ми е скърбен и неприятен, но няма какво да се прави. Ти си длъжен да слушаш. Едно само ще да те моля — да бъдеш искрен и да ме обвиняваш най-строго, ако ме намираш в нещо виновен. Преди сичко ние трябва да бъдем искрени. И така — слушай. В преми-налото си писмо аз ти писах, че делата отиват добре, че от-среща се работи и че на 1-ий март ще да стане събрание. То-ва беше или барем излезе гола безсъвестна лъжа. Доколко отиват добре работите аз ще да ти кажа малко по-после, а за работите отсреща, то не ще и приказка. Волон е затворен в Русчук за скандалът с французите и с тоя скандал са пре-плетени и комитетски работи. Защо? — Ще да видиш. Стам-болов се крие под листо от свирепите преследвания на тур-ското правителство, а Никола, че се скарал с Грекова, не ще да знае за нищо. Той се е отказал да върши каквато и да е обща работа. А ние? — Ние сме си още по-големи и по-важ-ни деятели. Освен от тебе и от П. Юрданова из Зимнич, аз не съм получил досега ни едно писмо. Какво те е събрание намерило! Господни Панайот има пълно право да гледа на нашите дела като хилави, но твърде много се лъже, ако ми-сли, че причината на това сме сички. Аз по-скоро ще да об-виня себе си нежели емиграцията, която при добро направ-ление би направила действително големи работи. Причината на тоя сън са лицата, които са се завзели да я водят, а в действителност я люлеят, за да се не събуди. Не само че не работим за прогресът на делото, но и гледаме даже да го убиеме.

По коледното събрание В[оло]в в бил донесъл някоя друга пара, за да си купи револвери. Парите той оставил на Кара-велова и си заминава. После няколко деня у Каравелова се донесе едно сандъче и на Ботйова се заповяда да го адре-сира до Димитра в Гюргево. Аз направих това, без да зная нито колко са револверите, нито кой ги е купил, нито за де-ще да се изпроваждат. Това беше за мене мистицизъм, за-щото никой ми не казваше и аз никого не питах. Каравелов

изпроважда това нещо в Гюргево и пише, че от руското консулато ще да додат да си го земат, а, от друга страна, изявява на железницата, че в сандъчето са свещи. В Гюргево дотолкова тежките свещи възбудили подозрение, полицията ги конфискувала, повиква Димитра и той обажда, че сандъчето е изпроводено от Каравелова за консулатото, а за уверение изважда и Каравеловото и консулското писмо. Но знаеш ли на кой консул? На бедният Стамболова! След няколко деня у нас се яви тукашният пръв прокурор и подири Каравелова. Каравелов показва голямо малодушие. Той се уплаши и аз бях принуден да зема сичкото отгоре си. Процесът стана в такъв смисъл, в какъвто съм писал и във вестника. Аз ходих в Гюргево да искам револверите, бих оттам депеша¹ на министърът, защото ми ги не дават, но отговорът беше да дойда и ги искам в Букурещ. Тука като дойдох, генералният прокурор ми каза, че мене ще да ме съдят. Кога ли ще бъде тоя ден? Аз би отишел при министърът и работата се би свършила без гласност, но няма с кого. Каравелов се извинява, че не знае влашки и че той се не меси в политика; Цанков, редакторът на в. „Балкан“ и един от членовете на революционната комисия, не ще, защото нямат известие от тая работа, главното, защото не желае да се компрометира пред румънското правителство. А Адженов... О, това златно теле, което се вмъкна от Каравелова в работите само за да покаже, че и зайците ходят на война, не дава да му се спомене за тая работа. Сега аз чаках да дойде братовчед ми, д-р Чобанов, из Плөөш (той е на правителствена служба) и ще да отида при министърът. Ще да ти пиша какво ще да я извърша. На първия март събранието не стана. Аз попитах Каравелова да разпратя ли писма за свикване, но той ми не позволи. Писах само в Зимнич, защото Юрданов ме попита чрез депеша да доде или не. И какво събрание щеше да стане, когато актовете и протоколите от първото събрание не съществуват вече! Когато се уловиха револверите, то Адженов дойде и поиска да му се унищожи подписа или да се дадат актовете нему, за да ги скрие. Комитетът му ги даде и тие вече не съществуват. Видиш ли геройство?...

Г-н Панайот проектира в писмото си до тебе добро нещо за съставянето на комитетът, но то става при други обстоя-

¹ Телеграма.

телства и с други хора. От ония, на които девизата е „азбуката“, т. е. по-вярно, парата, нека той не очаква нищо. На лятото събрание, на което беше и ти, помниш ли, че аз предложих да се викат някои и други от тукашните младежи, но Каравелов въстана против това и нарече тие момци кюлханета¹, затова, защото, тие му били потребни, за да състави с тях своето „Дружество за разпространение полезни знания“ и да ги убеди, че на българският народ не трябва вече свобода, защото неговият предводител е вече богат човек? Тъй си е играл г. Каравелов сякога с доверието, с любовта и с надеждите на милиони хора! Прости ме, че аз ти говоря така искрено и откровено. Аз мисля, че ти не си от ония, които искат само да крещат, а да не вършат нищо. Освен това мене ми е скръбно, че и аз съм един от излъганите в надеждите си. Затова прави, каквото правиш, а лятос ти трябва да бъдеш тука, за да видим какво да се направи. Пейов е още студент, Стамболов позна Каравелова, а аз съм отделен вече от него. Аз ще да зема типографията на старите, т. е. на в. „Отечество“, и ще да издавам клетото „Знаме“, ако ще би и гладен да ходя.

Струната между мене и Каравелова се скъса вече окончателно. Затова, защото аз го имах като брат по дела и по помишления, той и хората му щяха да ме изпроводят тие дни във влашките рудници за сол, но не успяха. Сега той се грижи да убие *Знамето* и да ме дискредитува² пред ония, които го още не познават, но не зная дали ще да успее. Аз няма никому да правя мили очи и няма да му възпрепятствувам в това. Аз желая да се обдържа барем дотогава, когато дойдеш и ти, па тогава да отворя с него полемика за начала, за характер и за политическа деятелност. Дотогава аз ще да следвам тъй, както съм захванал. Драсов! Аз съм обиден зле от Каравелова и аз няма да му простя нито една от неговите политически подлости. Аз събирам сила и материал и вярвам, че брошурата ми или политическата рубрика на *Знаме* ще да направи епоха в животът на емиграцията ни. Това не е лична омраза или жажда за отмъщение. Ако отмъщението и да е такава също добродетел, както и благодарността, но аз ще да постъпя съвсем другояче, защото

¹ Негодници, долни хора.

² Злепостави, компрометира.

между мене и него има въпроси, които не са вече частни, а общи.

Но да оставим вече това. Аз ти казах, че зима печатницата и ще дам на *Знамето* по-живо направление и нужната редовност в изданието. Гледай само и ти, та проводи някоя полезна (разбираш в какво отношение) книжка, за да може да се даде работа за първи път, пък после ще да видиме. Аз би можал да напечатам „Мацини“, но не зная дали го можеш зе от Каравелова. Аз си зимах „Липранди“, но от 300 пренумеранти¹ той ми даде само 180. 11 брой [на] „Знаме“ той ми конфискува и аз го сега препечатвам у Андрича. Аз имам да зеам от него 14 лири за аритметиката и 14 за Иловайски, но защото за първата той не бил зел още пари от Данова и защото втората е конфискувана от рум. правителство заедно с револверите, той ми запря листът за 200 франка и ми записа още 30 жълтици за печат на Иловайски. Нямаше да ми бъде тежко, ако глупостта с револверите да беше направена от мене и ако да имах барем известие за това. Но аз пак захванах за това, което е за неизказване и което няма край. Ти, мой брайно, пиши на Пеева и тук-таме по Влашко и земи мерки, за да можем на лято да турнем някаква работа на ред. Ето сега кой от кого трябва да иска *съвети*. Пиши ми колкото е възможно по-скоро по тоя адрес: Vergului, № 6 — Botiof.

Приеми братските ми поздравления и бъди искрен към любящият те.

Букур [ещ], 16 март 1875.

Ботйов

Пращам ти няколко непотребни за мене марки. Ако не са излезли от мода, то употреби ги за писмата си към мене.

Из Диярбекир са побягнали двама души: един сърбин и един българин. Сърбинът не съм виждал, ако и да е дохождал тука, а българинът е из Загра, на име Стоян Заимов, който е бил учител по тамошните села. Диярбекирските братия са направили твърде зле, гдето пишат, че са побягнали.

¹ Абонати.

Тамошните арапи казват пред правителството, че тие са се удавили. Стоян е сега при Сярова, който преди 3—4 дена е дошъл тука, но аз не можах да го видя. Ценович му намерил 2000 фр. и той утре или в други ден ще да се принесе тука. Стоян се е наговорил да побегне с Марина Луканова, та не се знае да не е побягнал и той. Сърбинът е побягнал два месеца преди Стояна. Той е бил голям шарлатанин.

Същият

ДО ГЕОРГИ СТОЙЧЕВ

23. 3. 1875, Бук[уреш]

Г-н Стойчов!

Писмото Ви от 19 марта получих и Ви благодаря, че сте се погрижили за „Знаме“. Относително абонатите в градът Ви ще да следвам така, както ми пишете. Но Вие видите, че аз съм се вече отделил от Каравелова и ще да зимам особена печатница, затова, моля Ви, изпроводете ми колкото пари сте събрали, защото имам голяма нужда. Поздравете г. Широкова и приемоте от него 10 fr. за календарите.

Братски поздравления

Ботйов

ДО ИВАН ДРАСОВ

Брате Драсов,

Аз закъснях да отговоря на писмото ти от 23 март, но ти ще да ми простиш, като прочетеш настоящето ми. Благодаря ти за съветът и за участието, което земаш в положени-

нието ми. Вярвам в твоята искреност и в твойт патриотизъм и надея се, че и ти няма да ми откажеш в тие неизбежни качества за един какъвто да е борец за свободата. Слушай! Преди три дения пристигна тука един момък из Одеса под име Петков, който донесе радостната вест, че Стамболов е вече в Одеса и че скоро ще да дойде в Букурещ. Псевдонимът Петков се явява при Каравелова, открива му *намерението* си и поисква да се види с мене и с Ангелова (приятел на Стамболова). Каравелов, ако и да ме беше видял вечерта в кафенето, казва му, че аз съм вече зарязал вестникът и че съм побягнал из Букурещ по причина, че ме преследвало тукашното правителство. Два дения стои това момче у Каравелова, без да му дадат възможност да намери нито мене, нито Ангелова. В разстояние на това време г-н Л. К. не забора-вил да ме опише с най-черните бои и да каже, че той писал насякъде, за да ми убие съществуването (т. е. вестникът). Най-после това момче дохожда при мене и в два часа разговор се разбрахме помежду си. Петков е изпроводен от Стамболова, за да заеме мястото му като апостол в България и заслужава пълно доверие и уважение. Той има сичките качества за пропагандист и ползува се с сичките рекомендации¹ от Стамболова. Без да му влизам в душата, Петков ми открива, че той познава Каравелова и делата му като политически деятел по-добре от мене, че знае нашето неспоразумение с него и че той е дошел нарочно, за да изравни тие неспоразумения. „С Каравелова ние не можем вече да имаме нищо, защото той е изгубил доверието на народът, казваше нашият приятел. — Секи счита Каравелова за спекулант и за човек, който при смъртта си трябва да повтаря думите на Августа: „Добре ли си изиграх ролята?“. Ние трябва да го оставим настрана и на мира, а ако той пожелае да ни препятствува, то да го унищожим и нравствено, и материално.“ Тие думи ме накараха, та показах твоето писмо, на което днес отговарям, и Петков ме задължи да ти пиша, да те поздравя от страната му и да ти изложа в няколко думи програмата му.

Той е на мнение да се основе тука чисто народна печатница, в която да се печатат различни книжки, брошури, прокламации, за да се развие революционната литература у нас. Около тая печатница да се основе един кръг от деятели, до

¹ Препоръки.

които да се изпроваждат точни и верни сведения за страданията и положението на народът в политическо и икономическо отношение, за да бъде сяка една наша дума основана на факти; да се отворят места по крайдунавските пунктове за стоварване на оръжие и др. такива; да се съживят и свържат частните комитети в Румъния под нагледванието на особен пропагандист, който да ги обикаля секи три месеца; да се изпроваждат ту едни, ту други пропагандисти в България в по-голямо число, за да се приготвят по-скоро духовете; да се прехвърлят отсам компрометираните, за да бъдат готови за тукашните чети и т. н., и т. н. Главното е, че финансовите извори са вече намерени, стига само началото да бъде удачно.

В късо време отсрещните комитети ще да разполагат с големи суми. Ти, брате Драсов, ще да се почудиш на средствата, които ще се добият в едно твърде късо време. Първият добър знак ще да бъде за тебе това, като те известя, че съм получил 200 лири, за да изплатя печатницата и да я преместя в особена къща. Засега чакам Стамболова и един руско-бесарабски българин из кишиневската гимназия. На 16 тоя месец печатницата (която ще да зема) по интригите на Л. К. се продава на мезат¹. Той и Адженев ще да конкурират с мене, но не вярвам да успеят, защото продавачите съчувствуват повечето мене, нежели на дружеството („Полезни знания“). Но на 16 аз няма да разполагам повече от 50 наполеона, земани назаем, защото Каравелов е писал насякъде да ми не пращат пари. Вестникът бил негов и той щял скоро да го земе от мене и да го даде в ръцете на другиго!! — „Мацини“ гледай да земеш, но заедно с абонатите. — Революверите не съм още земал, но ще да се земат. Утре отивам пак на Гюргево за тях. Ще да гледам дано зема от тамошният комитет 10 наполеона назаем. Ти гледай, както-както, лятос да дойдеш; средства ще да се намерят. — *Тук аз прибрах пак хъшовете около мене. Добри души, съчувствуват на оживяването на емиграцията.* Едно само ме бърка сега, че вестникът не може да излиза още редовно; пари няма бе, братко! Но отсега ще да се управи. Писа ли писма тук-там из Румъния? Пиши, защото мене не прилича. Ще да помислят, че интригувам. Пиши и г-ну Хитову.

¹ Търг.

Новост. Руските социалисти в Лондон и в Цюрих ме викат да отида при тях или да им стана комисонер. Тие искат да влязат в сношение с нашите революционери. Предлагат ми да се меним с пропагандисти, с паспорти и др. . . . „Мы готовы помочь вам и нравственно, и физически, т. е. и словом, и мышцам“, ми пише един мой вет съученик Судзиловски. Аз му отговорих, че се земам да им бъда комисонерин на книгите, а за повече, ще да чакам да реши събранието. — По празниците ще да стане събрание в Търново. — Панов е вече в Париж и на свое място е оставил някого си Паничерски. Той е добър момък, но е сляп привърженик на Л. Каравелова. Павел Икономов е вече дописан член на тукашното дружество и се не занимава вече с политически работи. Панов сякаш че е в Япония. Разбира се, че секи, който вижда как вървят работите ни, изстива и мълчи. Но нищо, аз си давам кураж. Сичко ще да оживее при пролетта на нашата деятелност. Ти трябва да опишеш софийските работи и политическата деятелност на своите познайници, приятели и другари, ако не за обнародване, то поне за архива. Ще дойде време, Драсов, когато деятелността на секиго ще да има важност за нашата история. . . В преводите си бди проповедник на революцията и защитник на сиромасите. Нашата революция трябва да се сее в народът, а не между чорбаджиите. За „Законите на Швейцария“ нямам никакво понятие, но мисля да е добро нещо. Но стига толкова. Прости, че ти пиша така набързо и така неразбрано.

Прегръщам те и съм твой за всякога.

Хр. Ботйов

Букурещ, 12 априлий 1875 г.

Р. С. Тома е вече тука с фотографията си. Сяров те поздравлява нарочно. Греков на Азовското море в едно село оженен. Кат намеря адреса му, ще да ти пиша. Той бил голямо магаре.

Същия

ДО ГЕОРГИ СТОИЧЕВ

12/4 1875, Букур [еш]

Г-н Стойчов!

Причините, които са ме накарали да се отделя от Каранелова, са отсрещните българи. Тие ще да ми помогнат да се сдобия с печатница и да бъда в сяко едно отношение техен. По-преди ми пишехте, че сте събрали някоя пара за „Знаме“ и не ги изпроводихте. Коя е причината? Боите се да не престане „Знаме“? Това желаят мнозина, а особено Л. К[аравелов], но техните желания няма да се осъществят. Какви променения ще да станат в нашата емиграция! На колко души патриоти ще да излязат подлостите наяве! Потърпете само малко и ако имате доверие, то помогнете ми в тие критически минути.

Поздравлявам ви: Хр. Ботйов

ДО ПАВЕЛ ИКОНОМОВ

12/4 [18]75, Букуреш

Г-н Павле!

Причините, които ме накараха да се отделя от Каравелова, са оние същи българи, които ме принудиха есенес да почна изданието на „Знаме“. В нашата емиграция ще да произлязат големи променения. А на тяхното течение аз не можах да устоя. Отсрещните ще да ми помогнат да се сдобия с печатница и ще да бъда в сяко едно отношение техен. Това ви пиша, г-не мой, за да ви наумя, че и вие сте длъжни да ми помогнете барем с оная част доверие, която се изисква за поддържането на „Знаме“. Ако се боите да ми изпроводите някоя пара от спомоществованията, то кажете г-ну Скарлату да ми изпроводи барем стойността на календарите (ако са се продали), за да се поддържа в началото. Отнийде не съм приел счупена пара. Поздравлявам ви братски.

Хр. Ботйов

ДО ДИМИТЪР ГОРОВ

Бае Димитре!

2 май [18]75 г., Букурещ

Недей ми се сърди, че ти не писах досега. Причината беше тая, че щом дойдох из Гюргево в Букурещ, то памерих две телеграми: една от Чобанова, а друга от Стамболова. Трябаше да отида и при едного, и при другиго. В Къмпина се бавих три дена, а в Браила два. Чобанов ми даде пари и Стамболов е вече при мене. Печатницата ще да се земе сега в неделя и работата ни ще да тръгне като по масло. Колкото за момчетата, то, щом дойдох и се научих, че са при Сярова, и постъпих пред полицията така, както ми беше заръчал. Сяров скри момчетата и каза на ортакът¹ си да ми не дава 680 гроша. Но както и да е, а работата щеше да се свърши, ако да не бяха алежерите². Полицията си имаше друга работа. Сега вече аз издирих де спат момчетата и ще да ги дам в ръцете на полицията. Освен аз, за това се грижи много и Шиваров. Не бой се, след няколко дена момчетата ще да бъдат в Гюргево. Недей мисли, че аз ще да се покажа така неблагодарен към теб и към гюргевските мои доброжелатели. Тяхната добрина аз никога няма да забравя. Поздрави ги нарочно и им кажи да ми се не сърдят. Сам бях, а пък работа до уши. Така също и ти не ми се сърди: приятелството ни трябва да бъде вечно. Утре ще да зема парите от Сяровият ортак. Ама магаре-човек бил, ха! На Каравелова дадох 15-те наполеона. Прости ме, че и сега много бързам. Днес излязя 3 н а м е и ще да се управи отсега. Отсякъде ми пишат и ме насърчават. Стамболов трябва да дойде скоро в Гюргево. Той е скаран с Каравелова. Поздравлявам тебе, домашните ти и съм твой искрен

Ботйов

¹ Съдружник.

² Изборите.

ДО ДИМИТЪР ГОРОВ

Букурещ 16 [юни] 1875

Димитър Горов

Г'юргево

Утре с първия трен ела тука да се земе типография. Без тебе не може. Ела непременно.

Ботйов

ДО ИВАН ДРАСОВ

Брате Драсов!

Наистина 4 пъти става ми пишеш, а аз нито веднаж не съм ти отговорил. Причините на това бяха тие, че аз нямах нищо важно да ти съобщя и че бях дотолкова записан, щото и сам не знаях какво да правя. Сичко се беше струпало на моята глава: и процеси, и семейни нещастия, и кавги с доброжелатели, и хайдутлук, и борба за печатницата, и ходене на-сам-нататък за пари, и много-много още други. Аз знаях, че тебе ти е тежко, дето ти не отговорих, но ние сме помежду си дотолкова близки, щото мислех, че ти сякога ще да простиш.

Сега вече има какво да ти пиша, ако и то не пълно. Ти знаеш, струва ми се, че Стамболов е вече заедно с мене. Но той има две-три недели откакто е заминал да обиколи нашите влашки българи и да види какво ще да се прави. Мислех да чакам да дойде и той, пък тогава да ти пиша, но не: за да те извадя от недоумение, пиша ти преди това. Аз земах вече печатницата на старите за 5000 франка, платих 1250, а другите ще да плащам с полици на три пъти за 14 месеци.

Тие пари заемах от братовчеда си, а кусурът¹ ще да видя отде. Това ме не плаши. Стамболов, като дойде, ще да ти изпроводиме стотина франка, за да прескочиш насам. Потърпи още две-три недели. Отсреща нямаме скоро известия, а старите не струват за споменувания. Там уж работят, но ние нищо не знаем. Преди месец проваждахме нарочно човек оттука, но оттам ни отговориха да се приготвим за събрание, та че тогава ще видиме какво ще да се прави. Стамболов за това и тръгна. „Мацини“ земах, но *той* [Каравелов] не даде абонатите по причина, че били писани в писма, които му трябали. Тряба някой си да ги препише, а мене не уйдисна. Но ще да се земат.

На въпросите ти да отговоря — не мога сега. Като се върне Стамболов — белки. Но по-добре е да оставиме, когато дойдеш ти, пък тогава. Аз ще да бутна сичките тие въпроси и в „Знаме“ и захванах уж, но като журнална статия, то ще да бъде май сакато и украсено. Впрочем, ще да пазя истината. Сърбия (правителството) си яде майната... Аз мисля, че трябва чукание и че трябва да се покажем самостоятелни. Ние от подобно правителство не ще да имаме никога помощ. Ах, колко би било добро да можеше и г. Панайот (Хитов) да се откаже от тяхната помощ, но де пари! Дано на това идущо събрание направим нещо. Г-н Панайот е необходимо да живее тука. Ами ти не можа ли да се научиш, кой е просил пари от сръбското правителство в името на редакцията на *Знаме*? Аз нямам никакъв хабер². А тука трябва да има някаква комедия. Попитай г. Панайота. — Революерите се земаха вече. *Знаме* ще да следва. Хитров и Колйов живеят: Strada Noua № 1 Photographie. Хранов и Каравелов станаха ортаци — книжари, но първият не е дошъл още. Ще да се изиграе, май с хлапе, но майната му — нека помиришат и други знаменитото цвете.

Безпаричието ще да ме принуди да се ожения, за да можа да работя, но недей мисли, че моята шия влиза в хомотът. Само един хомот съм можал да нося, и то е хомотът на Каравелова, с убеждение, че аз принасям някаква полза на народът. А то... пази боже! — Тая неделя гладувах два дена, а печатница вече имам; но не казвай никому. Днес съм добре. Такъв живот ми убива способностите, но дано не се продължи дълго време. Дано се даде храна на сърцето ми и на

¹ Остатък.

² Известие.

душата ми, т. е. дано влезе в друга фаза нашият политически въпрос. Сега трепнеш, а крилата ти подрязани. Сичко принудено, без въодушевление: иде ти и да плачеш, и да псуваш... Но аз се не отчайвам: скоро ще да запая по-весело! Дей гиди хайдутлук, че пак хайдутлук! Де го Раковски, за да станем другари и да преобърнеме сичкото хорско злато на олово и на желязо! А сега — прави сметка на голотани¹, които даже и на хляб не стават. Драсов! Аз съм готов за целта да употребя сичките страшни средства, освен подлостта и лъжата, защото преди сичко трябва да сме човеци, после вече българи и патриоти... — Прощавай, в главата ми се въртят лоши мисли и една друга [се] затрупват... Познай и по писмото ми. В лош час съм сега...

Прегръщам те, целувам те и съм твой

Хр. Ботйов

Приеми портретът ми за спомен на късият ни живот заедно, а на дългото ни братство и приятелство разделни един от други.

Букуреш, 26 юний 1875 г.

ДО ДАНАИЛ ПОПОВ

Б а й Д а н а и л е,

Недейте се сърди, че ви не отговорих досега на писмото. Причините бяха тие, че от два месеца насам аз бях твърде много записан, както с нарежданието на печатницата, така и с други някои работи, които бяха облегли само на мене. Днес съм вече по-свободен. Вие ми пишете, че някой си поп, от заточените, е написал брошура, която искате да [се] напе-

¹ Монети от десет стотинки.

чата. Ако е за *Знаме* и ако не е твърде дълга, то аз я би обнародвал; а ако не, то може да я напечатам и отделно, само, разбира се, като ѝ поуправя слогът. Ако е у вас това произведение на страдалецът, то изпроводете го да го видя. Едно условие само ще да ви предложи. Аз съм в началото на своята печатарска дейтелност, следователно съм къс в средствата. Добре ще да бъде, ако се съгласите да купите вие хартията за печата, а после от продажбата на книгата да ви се върнат парите. Така също и аз: като си извадя разносните за печатът — остатъкът можеме да употребим за каквото общеполезно дело желаете. Можем например да го изпроводим на заточените. Много ви съм благодарен за сведенията из Диарбекир. Пишехте ми, че имате някакъв си списък за измрелите досега страдалци. Изпроводете ми го да го обнародвам. Не зная добре ли постъпвам с дописките ви. Пишете ми откровено за това.

Онова теле из Браила е безумно. Аз му натърках носът в едно писмо и вярвам, че ще да си налегне дрипите, г. е. ще да остави настрана пачаврата си. Той е сляп поклонник, но именно затова го и презирам. Не обръщай внимание на бълвочите му. — Откровено да ви кажа, вие минувате за привържениц на Каравелова, затова и мнозина от *новите* ви считат за съучастник в сичките негови подвиги. Ако не бях се отделил от него, то и аз щях да си пострадам. Знаете ли, че той — дордето бях у него и без да зная аз — е искал 150 жълтици от сръбското правителство за редакцията на *Знаме*? Той предвиждал, че аз ще да зачеша неговите патрони и искал да налее злато в устата ми, като глътне и той, разбира се, половината за миситлик.¹ Това ми пише Панайот. Какво искате от подобен човек? Но той е потребен, защото служи за добър оригинал на моите повести. Характерът на Нено чорбаджи има много общо с неговият характер. Впрочем, извинете ме, че аз захванах за това, което може и да ви не интересува. Аз ще да чакам още няколко време, дордето се срещна с някои и други лица, пък ще да си премеря и името, и характерът, и честността си с неговата. За великите хора трябва и материал за биографията им, а в продължението на две години аз съм го изучил твърде добре. Не е останало къс-

¹ Посредничество.

ше в душата му, за да не проникне моята двугодишна изпит-
ливост. Студизмът¹ е верен, а материалът грамаден.

Жално ми е, че при дохожданието ви в Букурещ не мо-
жахме да се срещнем, за да засвидетелствувам благодар-
ността си и искрените почитания към вас. Приемете ги сега
писмено и извинете доброжелателят си.

Хр. Ботйов.

Букурещ, 28 юний 1875 г.

ДО ИВАН КЪРШОВСКИ

Брате Кършовски!

Вестникът ще да Ви се изпровожда отсега, защото досега
сичко е вървяло с краката нагоре. Песента Ви е твърде дъл-
га. Как да я поместя, като ще да захване цели две колони?
Освен това аз трябва да ѝ поправа правописанието, и като
го поправа, тя ще да изгуби и ритмите си, и смисълта си. Без
да Ви л[ъ]стя, Ви казвам, че ми харесва песента, но не мога
да я поместя. И аз имам такива дълги стихотворения, но за
да ги поместя, трябва да прекъсна подлистникът, което е не-
изгода за мене и неприятно за абонатите.

Поздравлявам те и съм като сякога

твой Ботйов.

6 юния 1875
Букурещ

¹ Вероятно — проучване, изучаване.

ДО ИВАН ДРАСОВ

Букурещ, 1875 год., юлий 7

Б а й Д р а с о в !

Последното ти писмо приехме и според него ти пишеме в Белград. Тука, във Влашко, народните ни работи са в твърде лошо положение или, за да бъдем по-точни, *няма общи народни работи*. Каравелов не само се е отказал да работи, но още и тези, които желаят да продължават да работят, гледа да ги изстуди и да ги направи като себе си *просветители*. Ти знаеш добре, че у него има документи, които могат да повредят много на народа ни, ако той някой път, движим от своя гняв или подъл интерес, се реши да ги изпрати отсреща. Многого обвинения и подозрения, които падат отгоре му, неговите глупави и лъжливи слова и действия, на които сме ние първите свидетели, и шарлатанското му оттегляване от работите ни народни — сичко това ни кара да му не вярваме нито за бодка счупена. *Документите* трябва да се земат от ръцете му, трябва да се орежат ноктите на дивия звяр, иначе... Но да го оставим настрана; нека умрелите ровят умрелите, а ние да видим какво да правим с живите.

Навярно вече в Белград вече по-отблизо сте познати с херцеговинското въстание и знаете по-добре от нас доколко е то общо и сериозно и дали ще може да се поддържа един-два месеца, в което време ние ще можеме да подигнем и нашия народ на бой за свобода и да си помогнем един другиму взаимно, като разделим силите на общия ни враг. Ако е ерцеговинското въстание силно и доста разпространено, трябва ли да се говори, че вече не е време да стоиме със сгърнати ръце и да чакаме да ни падне свободата от небето със зюмбюл? Не е ли нужно, изключително необходимо, да се сбегнем, колкото е възможно по-скоро, да се посъветваме, що да работим и как да работим, и да захванем да прилагаме на практика нашите решения? Това е, мислим ние, свята длъжност на всяка чиста българска душа — и кой е народен и добър трябва да се покаже сега, в критическото положение на работите. Че нашия бунт ще има успех, това е нещо, което

не трябва да се доказва, особено в сегашното критическо финансово положение на Турция, и при бунта в Херцеговина. Правителството, турско, няма пари да плати лихвата на дълга си и никой от европейските банкири не желае да му заеме, а ако стане бунт в България, още повече никой не ще дръзне да си изложи капитала на очевидна загуба — тогаз? Отде ще земе правителството нужните пари за поддръжка на войната и вътрешната администрация? Не е ли то в твърде критическо положение? Не е ли успеха на востанието ни, само ако то стане по-общо, очевиден? Тогава трябва ли да стоим и да бъдем прости зрители на драмата, в която трябало би и трябва да бъдем сами ние актьори? Размислете за сичко, що ви пишем, с Панайота, и, ако скоро и двама не можете до в Букурещ, за да свикаме събрание, то отговорете ни, за да знаем що Вие мислите за този въпрос. Ще чакаме скория ви отговор. Но хиляди пъти по-добре е, според нашето мнение, ако и двама додете в Букурещ, за да направим едно общо събрание, на което да се разгледат подробно сичките наши народни работи, минали и настоящи, за да можем по-умно да работим за бъдъщите.

Драсов! Дето питаш: ще може ли да ти се намерят пари за връщане — отговаряме ти да бъдеш спокоен. По-скоро ела да се видиме. И Панайота да доведеш.

Твои приятели:
Хр. Ботйов
и Стамболов

ДО ПАНАЙОТ ХИТОВ

№ 21

Букурещ, 14 август 1875
печат на БРЦК

Брате Панайоте!

Вчера, след като заминахте, дойдоха представителите из Браила — Т. Пейов, Галац — Рафаил Атанасов, Плоещ — Райчо П. Гръблев, Болград — Н. Минков, Крайова — Зенов-

ски. Събрахме се, но болградският представител не присъствува, ако и да се обеща, че ще дойде. Нам се струва, че познатите Ви г-да Цанков & Каравелов са го отвърнали!? Другите г-да представители одобриха наредбата ни и подписаха, само крайовският — Зеновски, не подписа, понеже му не било позволено; но щото се отнася за помощта из градът им, ще ни се внесе без друго. Зеновски сам за себе си одобрява сичко и вярваме, че като им разкаже, ще земат без друго участие. Също и другите представители се обещаха, че ще си внесат назначената им помощ. Надяваме се, че и болградските ще убедиме. Научаваме се, че г-да Цанк[ов] & Карав[елов] ги убеждавали, че ще захванат голяма работа със старите, та за това не трябва да дохождат при нас. Ние им сърдечно желаеме да успеят! По-напространно ще Ви чви г-н Ценович, който по заповедта ни утре ще тръгне.

Бъдете здрави и дерзайте. Ваши

Д. Шопов, И. Т. Драсов, Чобанов, Ботйов,
Д. Ценович

ДО ФИЛИП ТОТЮ

Букурещ, 1875, август 21
№ 2

Български революционен
комитет
в Букурещ
№ 30

Уважаемий ни войводо!

Вам трябва да е известно вече, че в България се приготвява силно всеобщо въстание и че това въстание скоро ще да избухне.

Всичките революционни комитети в България бяха изпратили свои представители в Букурещ и на едно общо събрание се реши да Ви поканим да додете, за да вземете командата на една огромна и добре организирана чета.

Ние вярваме във Вашият патриотизъм и във Вашата постоянна готовност да послужите на своето потъпкано и поробено отечество и за това изпращаваме нарочно едного от членовете на тукашния революционен комитет, а именно г-на Христа Ботйова, с когото, като се споразумейте, молиме да дойдете незабавно в Букурещ.

Сега е време да покаже всеки своите достойнства и своята любов към отечеството си, сега е време да види и нашият народ бял свободен ден. Вие, уважаемий ни войводо, сте един от първите синове на България, Вие сте жертвували за нейната свобода и имот, и живот, Вие сте напълнили България с името си и със своите подвиги — не оставяйте сега надире от своите другари и приятели, покажете, че у Вас не е угаснала любовта към отечеството си, а елате да нанесете страх и трепет на нашите тирани и да оставите името си вечно в българската нова история. Уверени във Вашият патриотизъм, чакаме да Ви прегърнем братски и заедно с Вие да кажем: Да живее България! Да живеят нейните достойни синове!

Индж. Д. Шопов
Членове И. Т. Драсов
на Хр. Ботйов
комитета Д-р Чобанов
Д. Ценов [и ч]

Печат с
надпис: Български ре-
волюц. комитет
Букурещ
1875

ДО ИВАН ДРАСОВ

Брате Драсов!

Моето отбиване в Браила излезе твърде щастливо: щом излязах из железницата, се срещнах с един мой приятел, който идеше нарочно при нази за споразумение. Тоя човек е от четата на Хаджи Димитра, а сега е слуга на мошията на С. Берон. Като му разказах мисията си и положението на работите, той се разпали дотолкова, щото се реши да пожертвува и ризата си от гърбът. Аз му казах, че на отсрещните трябва да дадем 400 жълтици за барут и куршуми, и той се съгласи утре да се върне на мошията, да вземе тия пари и да ги донесе до вечерта на Пейова, за да ви ги изпроводят. И така, в друг ден вие ще да получите тие пари. Щом ги получите, то да иде един от вас в Гюргево и да даде тия пари на някого от тамошните, за да ги занесе тутакси на Иванча. Можете, мисля, да ги предадете и на Кара Михала. После това да напишете едно благодарително писмо до тоя момък и да го насърчите както трябва. Той има около 1000 жълтици и е готов да ги пожертвува, за да обручи сам една чета и да я предвожда. А той е вреден¹ човек. Името му е Христо Македонски. Вижте адресът му в адресите на вестникът.

Из пътят се срещнах с един влах от официална нога и научих от него много неща. Тукашното правителство ще да гледа на сичко през пръсти. Работете само по-енергично. Вчера вечер в Букурещ се е съставил комитет за помагане въстаналите провинции в Турция. Тоя комитет се състои от българските медици, в него е и *Цанков*. Внимавайте, че тие ще да искат да ослабят действията на нашият комитет и под вид на това да събират пари и да ги употребят по свое усмотрение. Тие са ходили при Давила и той им е казал да не спят, а да работят. Всичките влашки министри са на Синай при князът на съвещание. Войската е в движение. Както и да е, вие си отваряйте очите на четири и бъдете по-сериозни. В мене се разигра вече хъшовският бяс. Тая нощ на 1 1/2 часът заминавам за Яш. Сега сме тука у Пейова всички наед-

¹ Способен, сърчен.

но. Прощавайте. Тукашните събират пари, но цариградските ще да се забавят още два-три деня.

Искам да се отбия в Галац, но не можа — ще да закъснее. Прощавайте.

Ваш Ботйов

Браила, 22 август 1875, часът 11.

ДО БРЦК В БУКУРЕЩ

Редакция „Знаме“, Букуреш

В сряда ще срещна одеските. Работите могат да бъдат добри, ако са добри и нашите. Страх ги е да си развалят кариерите мнозинната, които се решават да дойдат. Какво прави Хитов? Отговорете: Николаев, Соборная № 6.

Ботйов

ДО МИХАИЛ ГРЕКОВ

Брате Гр[еков]

Три деня става вече, откакто съм дошел в Николаев по мисията на Комитетът. Обиколих Киш[и]нов, Одеса и Николаев. Работата ни отива добре. Революцията е готова, парите ще да се съберат и след 5—6 деня ще да чуеш, че цяла България е на оръжие. Букуреш кипи. Каравелов е отстранен от сичко. Земи инициатива и събирай пари, пък ги изпровождай до Минкова. Пушки ще да зема от Одеса.

Сега за мене: аз имам типография, издавам „Знаме“, проповядвам бунт. Преди 10 деня в Букур[ещ] имахме голя-

мо събрание из България, из Сърбия (Панайот) и из Румъния; решихме: бунт! Сичко у нас оживява, сичко жертвува. Панайот ще да мине с 2000 души през Сърбия. От Одеса земах Филипа, за да мине през Влашко с още няколко души войводи. Тук наши офицери подават оставка. А в България? О! Там ще да скочи и мало, и голямо. Дадохме им 1000 жълтици за куршум и барут. Емисари за сигналът изпроводихме 15 [души], с тях е и Стамболов, който цяла зима беше при мене.

Тайно: Цариград ще да запалим на 30—40 места.

Прнех последното ти писмо. Жално ми е много за тебе, но ти можеш да принесеш още голяма полза на България. Събирай пари!

Прегръщам те, целувам те и съм твой

Ботйов

Поздрави Бояджов и жената му.

Аз тръгвам за Букурещ, и оттам за Петербург. Напред! Напред!

Имаме хора и в Цетина, и в Белград, и в Атина.

Пак той

30 август 1875 г., Николаев

ДО РЕД. НА В. „ЗНАМЕ“

Браила, 30 [септември]¹ 187 [5 г.]

Редакция „Знаме“, Букурещ

Посрещнете другарите довечера. Аз тръгвам утре. Гответе се [?] Наскоро [?] идат още момци.

Ботйов

¹ Нов стил.

ДО СТ. ЗАИМОВ

Прочетох писмото ти на Стоила и той, като безграмотен човек, моли ме да ти отговоря следующето: той не може да дойде в Гюргево, защото за това ще да трябват разноски, а той няма вече счупена пара. „Като продам, казва, сапунът — аз зная накъде да отида.“ Ще да отиде, види се, на някоя мошия. И защо ли ви са такива хора? Ако имате обща къща и ако ви трябват хора, то при мене има няколко хъшлака, ако щете да ви ги проводя. Аз съм съгласен да им намеря и пари за железницата, само и само да се отърва от тях. И Славков е съгласен да дойде, но и той страда от общата болест — безпаричието! Отговорни ми, моля ти се. Поздрави приятелите. Твой като сякога

Ботфев

18 ноември 1875

ДО ДИМИТЪР ГОРОВ

Добрий бае Димитре!

В писмото ви до Славков прочетох няколко реда, с които го питате, ще мога ли да платя полицата на 12 декемврия, какво ще да правя с вестникът и кога ще да платя вашите 500 франка. Аз съм твърде благодарен, че се интересувате така много от моето положение, затова, ако и да не писахте мене, а на Славкова (защо ли?!) — за длъжност счетоводител да ви отговоря. Вие ми направихте такова добро с вашата гаранция и с вашите 500 франка, щото аз никога не ще си позволя да ви турна в затруднение както с посрещането на полиците, така и с плащането на вашите пари. За полиците аз имам вече 50 наполеона и до 12 декемврий ще да може да намеря още 12½, следователно, от тая страна бъдете *спокойни*. Колкото за вашите пари, щом посрещна

първият къщ¹, след няколко деня ще да ви изпровода чрез Кирила барем половината пари, а за остатъкът ще да се моля да ме почакате до края на януарий, т. е. още един месец от вадето на полицата. Това аз мога да направя, за да отговоря на добрините, които ми направихте. А вне, ако вижда-те тая възможност за несъстоятелна, т. е. ако ви е страх, че аз не ще мога да заплатя нито полиците, нито вашите пари, то има лек на това: вие можете да си вдигнете гаранцията, а за парите си да протестира-те полицата ми на 1-ий януарий. Сичкото това оставам на вашата добра воля и на съветите, които ви би дали някои мои приятели (на които не съм направил никакво добро), или неприятели (на които така също не съм направил никакво зло). Впрочем, толкова за нашите частни отношения или интереси. А колкото за вестникът, то аз ще да го захвана, но не по-рано от 15 декемврий или ако го не захвана, то ще да издам две брошури, с които ще да платя на оние абонати, които ми са платили за година, и ще да изкажа в тях — брошурите — онова, което не може да се изкаже във вестникът. Аз съм захванал вече. Може моите брошури и да не се харесат някому, но с тях аз ще да дам материал на други по-достойни от мене хора да изобразят нашето нищожество... За друго вие ме не питате в писмото си до Славкова и затова не ще да продължавам.

Приемете братските ми поздравления и не забравяйте вашият признателен *слуга*

Хр. Ботйов

Букур [еш], 18 ноем [ври] 1875

ДО СТЕФАН СТАМБОЛОВ

Бае Стамболов!

После отговорът ми до г. Горова, мисля, че е излишно да отговарям на разсъжденията ти в последното писмо. Ще

¹ Вноска.

ти благодаря само за това, че в тоя случай ти се показваш лоброжелателен към мене, като ме запазваш от зачерняване „пред себе си и пред другите“. Вярвам, че ме запазваш добре и от чуждо зачерняване, което мисля да е станало цел на някои мои „приятели“. Така ли е? Ако е така, то хиляди пъти ти благодаря! Аз съм виноват и съм ти длъжен в много отношения, но искам да те и извиня пред някои други интересующи се за това лица; затова прости ме, дето не ти пиша днес по-напространно. Ние скоро ще да се срещнеме.

Твой приятел Хр. Ботйов

Букур [еш], 11 декемв [ри] 1875

Н. В. Моля ти се, това, което имаш лично с Драсова и с други, не меси и мене в него. Аз и тъй пострадах твърде много от тоя човек. Освен дето ме подигра с 95 фр., дадени нему назаем (това аз му прощавам), но той е една от главните причини на моето днес лошо положение. Но нищо! Аз ще да изплувам из това блато.

Кажи на Иванча, че сръбският консул доби заповед да дава паспорти на нашите политически бежанци. Вчера ме вика и ми иска списъкът на тие бежанци. Но аз ги не познавам. Направи, ако щеш, такъв списък за гюргевските и ми го изпроводи. Ако не щеш, то пак ми пиши, за да извадя барем на тукашните двама-трима.

Същият

ДО ДИМИТЪР ГОРОВ

Бае Димитре!

Приех писмото ви и виждам, че както вие, така и Стамболов твърде много се грижите за моето лошо положение. Благодаря ви. Станкович протестува полицата, но Чобанов

дойде и, като видя работата, обещаше да изпроводи после два деня един бон от 1000 франка и да се заплати вторият къщ. И така, вие се избавяте от всяка една неприятност в този случай. Аз чакам бонът.

Аз признавам, че вие ми направихте голяма добрина, но никак не можа да си обясня, защо не сте дали 200—300 екземпляра от Иловайски на Кирила? Аз съм ви длъжен 25 наполеона, за които имате и полица: как ще да ви платя, когато вие ми не давате да продавам от книгите? Утре брат ми тръгва с книги по Влашко — моля ви, проводете ми барем 300 от книгите, за да се продават с другите. На 2-ия ден на Коледа аз ще да дойда в Гюргево. На писмото ми, в което ви предлагам да ви платя на 1-ия януарий половината от дългът си, а за половината да ме чакате още един месец — вие ми не отговорихте. Това ме подсеща на туй, че вие не сте приели предложението ми, а като притуря и издаването на книгите, мисля, че желаете, щото действително да не мога да ви платя, а да ви турна в положение да протестувате полицата и да покажете и публично, и фактически добрините, които сте ми направили. От думите вие трябва да преминете на дела. Не е ли така? Правете каквото ви учи умразата, която имате към мене, но не забравяйте, че ние ще да се срещаме, както казва г. Стамболов, твърде често, ако аз и да съм принуден да оставя Букурещ за няколко време. Не се знае кой в какво положение ще да бъде. Светът е колело. Затова добре ще да бъде да си прощаваме погрешките и да гледаме човечески, ако не приятелски да се споразумяваме. Приемнете поздравления на приятелят ви

Ботйов

Букурещ, 12 декем [ври] 1875

ДО ДИМИТЪР ГОРОВ

Бае Димитре!

Моля ти се, дай на Христа 100 книги от Иловайски и 100 на Кирила, за да ми ги изпроводи; аз, щом зема песни от

евреннът, ще дойда и ще ти донеса 200—300. Засега нямах пари и земах само 100, които и дадох на Христа да ги продава. Ако Кирил не може да намери пари и да даде на Христа за път, то, моля ти се, дайте му — 10—15 франка. Остатъкът дайте на Коля Обретенов. Нека той земе и от Драгостинова 16 франка, които ми той дължи, а аз колкото е възможно по-скоро ще да му изпровода една или две лири. Ако иска песни, то съм готов и песни да му изпровода. Нека ми се не сърди и да не ме сравнява с Каравелова. Камата му е земена от мене и се намира в кучешки зъби, гдето е и револверът, за когото ви говорих да отидем с бае Костаки да го земем. Но тя не е изгубена и аз скоро ще да я зема и ще да му я донеса. Моля ви се, бае Димитре, изпълнете молбата ми и пр.

Ваш приятел Хр. Ботйов

Букур [ещ], 8 януар [и] 1876

ДО ТОДОР ПЕЕВ

Драгинко Пейов!

Не обичам да пиша безсъдържателни писма, затова ти не отговорих, ако и да бях длъжен да направя това. — Види се, че самият наш живот е безсъдържателен, ако секи път, щом зема перото, неволно ми се изпречва въпрос: що да пиша? Въпросите решени, целта обозначена, времето и разстоянието определени, следователно тука се не иска молитва, а мотика. А ние какво правиме? Носиме с решето вода и мислиме, че оплодотворяваме с това башината си нива. Каква ирония за хора, които при средства би могли да направят чудеса! Не зная как мислите вие (ти и други) за себе си, но аз се признавам вече в тоя общ наш порок и бързам да произнеса над себе си праведният приговор. Пейов! Ние не сме направили и стотна част от онова, което би могли да направиме. Слава богу и дяволу, природата не

ни е обидила¹ нито умствено, нито физически — защо следователно седиме на припек и плачем, че петлите ни кълват носовете? Признанието смялява вината и нравствено, и юридически, затова аз се и покаях. В продължението на 8 години аз видях сичките наши герои и патриоти и виждам, че големи хора вършат малки работи, а големите работи се вършат от малки хора. Гиганти тръгнаха по купищата и събират мъниста, за да нанижат наниз от слава на майка си, а пигмеи се покачили на необозрими конкили и посягат със своите къси умове да уловят месеца за рогата! Наистина, ние сички сме непразни с велики идеи, но ти, Ботфев, ако си пигмей, то слез от тие конкили и потъни в калта на ничтожеството, а ако си гигант, то възседни своята идея тъй, както Александър е възседнал своя Буцефал... Пейов, не се смей! Аз не съм способен да тропам по портите и да пея балдевските песни на патриотически маниер. Нека правят това други. Аз ще направя ръцете си на чукове, кожата си на тъпан и главата си на бомба, пък ще да изляза на борба със стихните; ако падна, то нека съдиите ми кажат, че настоящето ми писмо е било последното безсъдържателно писмо, а ако стана аз сам съдия, то ще да дам съдържание и на своите глупости. И така, сбогом. Аз утре заминувам за Трнест и на прощаване ти казвам, че ако ти искаш да ми направиш *едно добро*, т. е. да печаташ „П. списание“ у мене, то споразумей се с брата ми и захвани. Яви му само колко ви печатат колата в Браила, на какъв формат и на каква хартия, и бъди уверен, че тука ще да ви стане с 25%, а може и с 30% по-евтино. Това би било наистина добро за мене, защото с това ще да се поддържа брат ми, който не може да ме последва, и моят наследник, който скоро ще да се яви на света... (Видиш ли, че в редовете на човечеството аз няма да оставя празно място?) Извини ме, че ще да ти кажа искрено, защо по-преди ти не отговорих на предложението, което ми правеше в писмото си до Драсова. В това също писмо, в което ме питаше за условията на печатанieto, ми явяваше, че книжката е дадена във Виена под печат, след, да се споразумяваме за следующата, която не знаях кога ще да излезе, за мене беше нещо като ирония.

¹ В оригинала „...природата ни не е обидела“...

После сичкото това приеми братските ми поздравления
и не забравяй

Ботѝов

12 февр. 1876

Букур [ещ]

Р. S. Поздрави Драсова и му кажи, че аз съм заминал
вече от Букуреш и съм оставил брата си, жена си и работ-
ниците си само с 50 фр. Ако Г-му разполага с пари, то не-
ка бъде добър да им изпроводи 40 фр. по следущият ад-
рес. Veneta Botiof, str. Rumeora № 15, Bucureşti. С това
Г-му като човек ще да си заплати дългът, а като приятел
ще да ми направи и той едно добро. Добро видение.

ДО КИРИЛ БОТЕВ

Кирил Ботѝов, Бълг [арско] училище
Гюргево

Земи си сичките неща и ела по-скоро. Земи от Димитро-
ви Симишовото рисуване. Чакам те утре.

Б р а т ѝ в

Букуреш, 15 [май] 1876¹

ДО СЕМЕЙСТВОТО МУ

Мили ми Венето, Димитре и Иванке!

Простете ме, че аз ви не казах къде отивам. Любова,
която имам към вас, ме накара да направя това. Аз знаях,

¹ Датата е по нов стил.

че вие ще да плачете, а вашите сълзи са много скъпи за мене!

Венето, ти си моя жена и трябва да ме слушаш и вярваш в сичко. Аз се моля на приятелите си да те не оставят, и тие трябва да те поддържат. Бог ще да ме запази, а като оживея, то ние ще да бъдем най-честити на тоя свят. Ако умра, то знай, че после отечеството си съм обичал най-много тебе, затова гледай Иванка и помни любящият те

Христ¹

17 майя 1876,
„Радецки“

ДО ИВ. ГРУДОВ, ИВ. КАВАЛДЖИЕВ
И Г. СТРАНСКИ

Г-да Грудов и Кавалджиев, и Странски!

Пиша Ви пред едно знаменито събитие. Щом се качат приятелите и от Бекет, работата е свършена. Големият препятствия посрещнахме в качването на вапорът, но постоянството и решителността добиха своето. Скоро ще да извикат 200 гърла: „да живее България!“ Чувствата, които напълнят сега душата ми, ме правят като лев: аз съм тронут от любовта и предаността на своите другари. Нашата девиза е: юначество и великодушие. —

Работете, братя, работете! Сега е времето да покажем своите способности и своят патриотизъм. Ние сме щастливи, че и най-малките способности могат да намерят арена и да добият славно име между народът ни. Бързайте да запишем имената си в историята на нашето освобождение!

Аз съм весел и радостта ми няма граница, като си на-

¹ На гърба на писмото Христо Ботев саморъчно е отбелязал: „Това писмо да се предаде на жена ми Венета Х. Ботйова в Букурещ.“

умя, че „Моята молитва“ се сбъдва. Но колко по-весел и по-покоен щях да бъда, ако да знаех, че Вие няма да оставите жена ми и детето ми да теглят черно тегло! Знайте, че който не обича родителите си, жена си и децата си, той не сби-ча и своето отечество.

Странски!

Иди у дома, поздрави жена ми, детето ми и повни, че ако бъда жив, то ще да бъда най-признателният твой приятел.

Приемете, г-да, най-искрените ми поздравления и не забравяйте Вашият

Ботйов

„Радецки“, 17 майя 1876

ДО ПРИЯТЕЛИ

От вапора „Радецки“ (между Турно Мъгурели и Бекет)

Приятели!

От Гюргево и Турно се качихме повече от 100 души; след тази върви турски вапор с башибозуци, но духът на момчетата е превъзходен. От Корабия до Бекет ще да се качат още 100 юнака; по сичките признаци планът ще се осъществи; след няколко часа ние ще да целунем свещената земя на България.

Благодаря Ви, приятели, за доверието, което имахте към мене, и за любовта, която показахте към моето поробено отечество.

От страна на сичката чета ви принасям най-дълбокото си почитание.

Четоводец: Х р. Ботйов

17 май 1876 год.

От вапора

Н. В. Новата станция за България село Козлодуй, 2 часа горе от Ряхово.

ДО КАПИТАНА И ПЪТНИЦИТЕ
НА ПАРАХОДА „РАДЕЦКИ“

Monsieur [le] Capitaine!
Messieurs les Passagers!

J'ai l'honneur de vous déclarer qu'il y a dans ce bord [des] insurgés bulgares dont j'ai l'honneur d'être le Voïvod. C'est au prix de notre bataille et de nos instruments aratoires, c'est au prix de grands efforts et du sacrifices de nos biens, c'est enfin au prix de tout ce qu'il y a de plus cher dans ce monde que nous nous sommes procuré (à l'insue et malgré les poursuites des autorités du pays dont nous avons respecté la neutralité) ce que nous était nécessaire pour courir à l'aide de nos frères insurgés qui combattent si bravement sous le Lion Bulgare pour la liberté et l'indépendance de notre chère Patrie — la Bulgarie.

{ Nous prions Messieurs les passagers de ne s'inquiéter point, et de rester tranquilles. Quant à vous Monsieur le Capitaine j'ai le pénible devoir de vous inviter pour rendre le bateau à ma disposition jusqu'au débarquement, en vous déclarant en même temps que votre moindre opposition me mettrait dans la triste nécessité d'employer la force, et malgré moi me venger du détestable événement sur le bateau «Germania» à Roustschouk en 1877.

Dans tous les deux cas notre cri de guerre est celui ci:

Vive la Bulgariel
Vive Franz Joseff!
Vive le Comte Andrachyl
Vive l'Europe Chrétienne!

1876, Mai 17
sur le bateau

H. Botioff

Die Unterzeichneten bestätigen die Aechtheit dieses
Schriftstückes.

Dojmi
Second

Engländer Cpt.
Capor.
M[ani] p [u]l [an] t

Has dell
l-ter Maschinist

Превод на български

Господин капитан!
Господа пътници!

Имам чест да ви обявя, че в тоя параход се намират
български въстаници, на които имам чест да бъда войвода.

С цената на нашия добитък и на нашите земеделски се-
чива, с цената на големи усилия и с пожертвуване на наши-
те блага, най-после с цената на всичко, що е най-скъпо на
тоя свят (без знанието и въпреки преследванията на влас-
тите в страната, чийто неутралитет ние уважихме), ние си
доставихме това, което ни беше необходимо, за да се прите-
чем на помощ на нашите въстанали братя, които се сражават
тъй храбро под българския лъв за свободата и независи-
мостта на нашето скъпо отечество — България.

Ние молим господа пасажерите никак да не се безпокоят
и да останат спокойни. Колкото за вас, господин капитане,
аз имам тежката длъжност да ви покана да поставите пара-
хода на мое разположение до самото ни слизание, като в съ-
щото време ви заявявам, че и най-малкото ваше съпротив-
ление ще ме постави в печалната необходимост да употре-
бя сила и въпреки волята ми да си отмъстя за отвратителна-
та случка върху парахода „Германия“ в Русчук през 1867.

И в единия, и в другия случай нашият глас за бой е
следния:

Да живее България!
Да живее Франц Йосиф!
Да живее граф Андраши!
Да живее християнска Европа!

Хр. Ботйов

1876, 17 май
на парахода

Долуподписаните потвърждаваме истинността на това писмо

Дойми
помощник

Енглендер кап.
Капор
контрольор

Хаздел
I-ви машинист

ДО ЕВРОПЕЙСКИ ВЕСТНИЦИ

Двеста души български юнаци под предводителството на Христа Ботйов, редактор на в. „Знаме“, орган на революционната партия, днес заробиха австрийският параход „Радецки“, който насилствено накараха да ги прекара през Дунавът. Излязоха на десният бряг между градовете Ряхово и Лом паланка, отвориха знаме „Свобода или смърт“ и отидоха на помощ на своите въстанали братия българи, които отдавна се борят със своите петвековни тирани за своята човешка свобода и народни права. Тие вярват, че европейските образовани народи и правителства ще да им подадат братска ръка.

ДО АНГЕЛ ИОЦОВ

Сирачел

Благополучно преминахме Дунава, от Козлодуй до Баница малки сражения, в бърдата голям бой, имахме 6 убити и няколко ранени, днес почивка. Пригответе хляб, 40 чифта царвули, защото има в четата момчета с чепици, и 40 оки тютюн. Тая вечер сме ви на гости.

[19 май 1876]

Главен войвода: Хр. П. Ботев
Секретар: Георги Апостолов

РАЗПИСКИ, ПРОТОКОЛИ И ДРУГИ ДОКУМЕНТИ

РАЗПИСКА

Долуподписаний приех от Росийско-императорското в
Пловдив Вицеконсулство 60 руб [ли] сребрени (шестдесят) за
разноски по пътя оттук до Одеса.

Христофор Петков

Пловдив
1863, окто[м]вр [и] 29-й
Свидетел *Ботю Петков*

ЗАЯВЛЕНИЕ ЗА ПОСТЪПВАНЕ В МЕДИЦИНСКОТО УЧИЛИЩЕ

Domnule Directore!

Cu celu mai profund respectu viu a Ve supunula cunoştin-
şa Domnei Vostra, că eu sub-semnatul de religia ortodoxă, na-
ţia Bulgară, născut în oraşul Caloferu, districtul Philipopoli, termi-
nând cele VI clase gimnastale în gimnasiul din oraşul Odessa,
şi acum avind dorinta d'a ocupa arta de Medicina, Ve rogă
cu respectu a me insuma şi pe mine între numărul elevilor din
Şcola naţională de Medicina, incredinţindu-Ve că intot d'aunu
o să am conduita şi staruinţa ceruta;

Binevoiţi, Domnule Directore, a aproba cererea mea.

Alu Domnei Vostra prea supusă
şi devotat elev

Christo B. Petcoff

Domnei Salle
Domnului Directore al Şcolei Naţionale de Medicină din
România.

Превод:

Господин Директоре!

С най-дълбоко уважение ида да Ви донеса до знанието
Ви, че аз, долуподписаният, по вероизповедание православен,
по народност българин, роден в град Калофер, окръг Плов-
дивски, завършил шестте гимназиални класове в гимназията
на град Одеса, и сега, имайки желание да усвоя медицинско-
то изкуство, моля с почит да зачислите и мене между учени-
ците на Националното медицинско училище, като Ви уверя-
вам, че винаги ще имам изискуемото поведение и прилежание.
Благоволете, Господин Директоре, да уважите молбата ми.

Ваш най-покорен и предан ученик

[Букурещ, септември 1868 г.]

Христо Б. Петков

До Господина
Директора на Националното медицинско училище в Румъния.

МОЛБА
ЗА ОТКРИВАНЕ НА БЪЛГАРСКО
УЧИЛИЩЕ В БУКУРЕЩ

Domnule Ministru,
Subsemnatul dorind a deschide uă şcola esternă pentru a
profesa în limba bulgară următoarele

citirea,
scrierea,
calcul,
catechismul,

Vă rog cu respect, Domnule Ministru, să binevoiţi a mi acor-
da permisiunea a preda suscitutele lecţiuni, pentru a putea ve-

ni în ajutorul compatrioților mei cari sunt lipsiți de mijloace de a putea înețe limba maternă.

Primii asigurarea preossebitele mele considerațiuni si respect ce vaport.

Christo Petcoff

Dei sale

Domnului Ministru al cultelor și instrucțiunei.

Превод:

Господин Министре,

Подписаният, желяейки да открия едно училище за преподаване на български език [със] следните предмети:

четене,
писане,
смятане и
катехизис,

моля Ви почтително, господин министре, да благоволите да ми се издаде разрешително да преподавам поменатите уроци, за да мога да принеса полза на монте сънародници, които са лишени от възможността да се учат на майчиния си език.

Приемете уверенията в моята отлична почит и уважение, които храня към вас

Христо Петков

[Букурещ, декември 1868 г.]

До господина Министъра на вероизповеданията и просветата.

ДНЕВНИЦИ

НА СЪБРАНИЕТО НА БЪЛГАРСКОТО
КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО В БРАЙЛА

Дневник I

Днес на 1 октомври 1871 г., като се събрахме съгласно с дневник III от 25 юлия тази година в местността на дружест-

вото за събрание, председателят на настоятелството г-н Николай Ценов поиска най-първо да се види дали има узаконеното число представители, за което г-да представители [те] заявиха своите пълномощия, от които се видя, че узаконеното число представители го има. Това като стана, председателят обяви, че събранието е пълно, открива се и може да пристъпи към задатакът си, след което сичките представители пристъпиха към избирване председател и деловодител за през събранието, и по вишегласие се избраха: за председател — г. Николай Ценов, а за деловодител — В. Друмев. След това пристъпи се към избирване на комисия за разглеждане счетоводите на дружеството и за комисари се избраха по вишегласие: г. Д. Ценович, г. Кишишов и г. Л. Радулов, на които се възложи, като разгледат счетоводите, да дадат на събранието отчет за резултатът на задатакът си, който и да представят на следующето заседание, което се определи да стане утре на 2 окт., часът по 9.

1 октомври 1871 г.
Браила

Председател

Д. П. Войников
В. Д. Стоянов
Хр. Ботев
В. Друмев
Сава Д. Мънзов

Кишишов

К. Попович
С. Р. Берон
Н. Ценов
Д. Ценов [ич]
Лука Радулов
В. Попович

ДНЕВНИК II

Днес на 2 октомври 1871 г., часът по 9 преди пладне, като се събрахме съгласно с вчерашний дневник на заседание, извършихме следующето:

1. Избраните комисари за разглеждане сметките на настоятелството прочетоха отчетът си, който се прилага при този дневник в архивата на дружеството. Според тойзи отчет се видя, че настоятелството на дружеството изпълнило си е точно обязаностите съгласно с бюджетът, за което събрание-то в името на сичките спомагателни членове изрази благодарност на настоятелите.

2. Пристъпи се към съставяние бюджет за на-
ступившата третя година на дружеството. Събра-
нието, като прегледа доходите, които има друже-
ството за напред, намери, че от съществуващите ка-
питали в касата събрани има лихви за наступивша-
та година франки 3991,19
също от капиталите, които са в Одеса за 1-идущи
януария до 25 юлия, лихви руб. кн. 919.52 x 305 2804.50
сичко фр. сичко фр. 6795.69

Върху основание на тези доходи състави се следующият бюджет:

1. За изтеклите два месеца (август и септември) разнесло настоятелството по основание на устава фр.	1665
Други за отпечатвание на третята и четвъртата книж- ка на „Период. списание“ фр.	1560
2. За наем на местността до 25 юлия 1872 фр.	900
3. За служител и осветление фр.	875
4. За възнаграждение на двата действителни члено- ве за 10 месеца (от 1 окт. до 25 юл. 1872) фр.	2350
5. За погашение от дефицит на миналата година фр.	500
сичко — фр.	7850

Събранието достигна до тойзи резултат с щедрото по-
жертвование, което направиха родолюбивите господа Нико-
лай Ценов и Стефанаки Берон, които приеха да допълнят не-
достатъкът от 1054 фр. 31 б., с които разноските надминуват
доходите, така също и с жертвата на действителните члено-
ве, които склониха на молбата на събранието да служат за
10-тях месеца с по десет (10) желтици # месечна заплата и с
доброволното отказвание на г-на Дринова от цялогодишната
си заплата занапред.

Петстотин франка (500), които се прекарват за погашение на дефицитите от миналите години, събранието зе тая мярка, като имаше пред вид, че от първата година дефицитът от фр. 4040.4 държи се в сметките с тази цел, за да се погаси от доходите, тъй също и дефицитът от втората година фр. 2858.58, който се допълня от г-да Ник. Ценов и С. Берон, според дневникът на събранието от 1870 г. е под същото условие, за да се изплати от доходите на дружеството. Поради това събранието намира за добре тая година да отдели тая част от доходите на дружеството за погашение на казаните дефицити.

Подир това събранието пристъпи към избирване на ново настоятелство. С тайно гласоподаване избра за такива: г-на Николая Ценова — председател, с най-голямо вишегласие.

„Костакя Поповича

„Д. Петровича

„Петракя Симова

„Ст. Берона

за застъпници:

г-на Ан. Константинова

„А. Куртовича

„Мих. Станчовича

„Л. Радулова

„Панайота Симова

За издаване на „Период. списание“ събранието намери за добре да се заемат мерки, за да се съберат парите от подписаните абонати, тъй също и за нови абонати, каквото да може с тейзи пари, както и от извънредни доходи, колкото се явят, както и редовни нови доходи от нови участници на дружеството и нови внасяния, да излезва съразмерно число книжки. И това стана, за да не се закача капиталът на дружеството съгласно с уставът и с общото желание на сичките спомагателни членове на дружеството.

След извършването на сичко това събранието, като имаше пред вид големите услуги, които е направил на българският народ, особено в книжовното поле г-н Гавриил Кръстович, прогласи го за почетен член на дружеството съгласно с чл. 17 и 24 на уставът.

И тъй събранието, като си свърши задатъкът, разиди се,
като подписа настоящият дневник.

Браила, 2 октомври 1871, часът по 8 вечерта

Председател на събранието: Н. Ценов
К. Попович
С. Р. Берон
Д. Ценович
Лука Радулов
Кишишов
Сава Д. Мънзов
В. Попович
Хр. Ботйов
Д. П. Войников
Б. Д. Стоянов
В. Друмев

ПРОТОКОЛ
НА ЗАСЕДАНИЯТА
[НА БРЦК В БУКУРЕЩ]
ОТ 20 и 21 АВГУСТА 1874 г.

Днес на 21-й август 1874 г. в местността на Л. Каравеловата печатница се събрахме на заседание и решихме следующите:

1) Състави се привременен Централен български революционен комитет, на който членовете, по вишегласие избрани, са следующите: г. Л. Каравелов и Х. Ботев в Букурещ, г. г. К. Цанков и Г. Панов в Болград и Т. Пейов в Браила.

2) Длъжността на тоя революционен комитет е да прави възвания към частните революционни комитети в разни градове на Румъния за събирвания парични помощи за разни комитетски потреби, да държи сношения с частните революционни комитети в България и да свика главно събрание от всичките частни комитети в Румъния и Българско.

3) За съживяване угасналите частни комитети в разни градове и села в Българско подир катастрофата в Софийско

избра се и се опълномощи Русчушкият частен комитет в лицето на неговите представители да прави всичките възможни усилия да приготи за главното събрание представители от всичките частни в Българско комитети и да даде отчет за своите деяния на Централният комитет. Срещу разносните, които ще последуват поради съживяването на угасналите комитети, както и поради откритието на нови до главното събрание, реши се Централният комитет да внесе на частният комитет в Русчук най-малко бр. 20, или двадесет турски лири, най-късно до 20-й септември тая год. За тая цел даде се на частният Русчушки комитет чрез един от неговите представители едно пълномощно писмо с дата от днес. Това писмо ще да важи до 26 декемврия тая година — денят на главно[то] събрание, което има да прегледа както действията на Централния комитет, така и на всичките частни в Румъния и Българско.

4) Колкото парични помощи се съберат от разните частни комитети, реши се до главното събрание да остават у председателят на всякой един от тия комитети, освен известни неизбежни за комитетски нужди количества, които всякой частен комитет има да внася на Централният комитет, както се каза в 3-й чл. на тоя дневник.

5) Задължи се Централният комитет да съобщи всичките решения от заседанията на това събрание на г. П. Хитова в Белград и щом Централният комитет се извести от частните, че се е събрало достатъчно количество пари за поддържането на г. П. Хитова, да се повика да живее в Букуреш и оттук да зима участие в управлението на комитетските работи до главното събрание.

Букуреш, 21 август 1874 г.

Прибавление 1-во. Срещу приемването на парични помощи от членовете на частните комитети Централният комитет издава разписки, които поверява на председателят на всеки един частен комитет.

Прибавление 2-ро. [За] издирването на угасналите комитети, както и откриването на нови в разни градове и села в Българско, задължава се Русчушкият частен комитет и всякой друг в Българско да работят с начин най-мирен, каквото

да не възбуждат ни най-малко преследование на работата от страна на неприятелите.

В. П. Кулев
И. Т. Драсов

Л. Каравелов
Т. Пейов
К. Цанков
Г. Панов
Хр. Ботйов
Д. Иванов

печат с надпис: Български револ.

Централни комитет

Крумовски пред[ставител] П. Волов
Асеновски С. Стамболов
За Кубратовски пр. М. Греков
П. Н. Йорданов
Т. А. Черныйов

ПЪЛНОМОЩНО,
ДАДЕНО ОТ БРЦК В БУКУРЕЩ
НА РУСЕНСКИЯ РЕВОЛЮЦИОНЕН
КОМИТЕТ

Привременният централен таен революционни комитет упълномощава Кубратският революционен комитет да извърши следующите:

1) Да издири и съживи угасналите подир софийската катастрофа тайни комитети в България и да състави колкото е възможно повече нови революционни комитети.

2) Откриванieto на тие частни комитети ще да става по следующият начин. Председателят на първият частен комитет ще да си избира няколко членове, а пък те — други и другите — трети и т. н. Заедно с по-отбраните си членове при откриванieto на втори частен комитет в най-ближният си град или село председателят ще да назначава само председател, а тоя последният други свои членове, както се каза погоре. Така също ще да прави и вторият частен комитет при отварянieto на третият, и т. н. За тая цел секи частен комитет ще да работи с най-мирeн начин и с най-голяма осторожност, щото да не възбуди никакво подозрение от страната на нашите врагове.

3) Да пригoтoви представители за главното събрание, което ще да стане на 26 декември тая година. Тие представители ще да бъдат снабдени с редовни пълномощни писма, които ще да им се дадат от сичките съществуващи частни комитети.

Това пълномощно има сила до 26 декемврия — денят на
главното събрание.

21 август 1874 г.

РАЗПИСКА¹

Брой 215

Господ [ин] Христо Сяров из Гюргево е заплатил 14 фран-
ка за вестник „Знаме“, т. е. от брой 1-й година 1874 до брой
52-й година 1875

1875 февр [уари]

Хр. Ботѣвъ

БЕЛЕЖКА КЪМ ПОЛИЦА

Aceasta polița s'a achitat cu cărțile de 1000 exemplare de
„Slavianscko Proishojdenie“ na Dunavskite bolgare“ — Ilo-
vaisky

Превод:

Настоящата полица се изплати с книгите 1000 екземпля-
ра от „Славянското произхождение на Дунавските българи“ —
Иловайски.

ПРОТОКОЛ НА „НАРОДНОТО СЪБРАНИЕ“

Събрани днес на 12 август 1875 в къщата на Д. Ценович,
след дълги разисквания върху народните ни работи, реших-
ме следующето:

¹ В оригинала подчертаните думи са печатан, а останалите — ръко-
писен текст.

Неизбежно нужно е при днешното сгодно време да прогласим всеобщо въстание в Българско. Това наше решение се потвърждава и от Българско с особени писма.

Въстанието ще се почне така: г-н Панайот Хитов, щом стигне в Белград и се увери положително, че не ще му препятствуват сърбите, ще организира една голяма чета от 500—1000—2000 и повече юнаци българи и ще се опъти за в Българско през сръбските граници, но преди това той се задължава да ни телеграфира, щото в това също време да изпратиме 4—5 лица, които да дадат знак за всеобщо въстание. Също и ние от Влашко да организираме 1—2—3 или повече чети от неопределено число юнаци и изпратиме в Българско. Ако ли в противен случай сърбите откажат и поискат да му препятствуват, то той (Панайот) се задължава да се върне по-скоро тук, за да можем гореказаните чети да организираме още по-добре, с които ще мине той. Г-н Панайот ще телеграфира до редакцията „Знаме“ (до Хр. Ботйова или И. Т. Драсова).

Избра се комитет от пет члена, именно: Д. Ценович, Драгоя Шопов, д-р Хр. Чобанов, Хр. Ботйов и И. Т. Драсов, който ще се денонощно старее за събиране пари от Влашко и другаде, изключително Българско; да се споразумява с влашките и други българи за организуването на четите и въобще за добрия успех на въстанието. Тоя комитет ще има особен сега направен нов печат с друга форма и ще има и леточислението. Старият изгубва своето значение по причина, че Каравелов се отказва да работи и не дава печата. За касиер се избра г-н Драгоя Шопов. Писар, председател и пр. са петмината. Определиха се няколко лица апостоли, които ще минат тайно или явно в Българско, за да приготвят бунта. За тия лица се определиха 150 # (сто и петдесет) авст. жълтици. Реши се да се повика с особен човек г-н Филип Тотю от Одеса. За тая цел се определиха 100 # (сто) австр. жълтици. За канцелария на комитета засега се определиха 50 # (петдесет) ав. жълтици. Тия пари се определи да се съберат от следущите във Влашко градове, за което се писаха особени писма, и се определи до 17 т. м. да се внесат тук на касиера Др. Шопова. Ето градовете:

От Галац — Рафаил Атанасов . . . 50

„Букурещ — Драгоя Шопов . . . 100

Не внесоха на
назначения ден, за-
това им се теле-
графира.

„ Александрия — Илия Широков . . . 20
„ Зимнич — Венко Наботков . . . 10
„ Бекет — Пантелей Вълнев . . . 15
„ Пловещ — х. Параскева Маринов . . 20

„Браила

{ Тодор Пейов 50
{ Стефан Берон 100

„Т. Мъгурели

{ Данаил Попов 50
{ П. Мишайков 50

„Слатина

{ Кулев 20
{ х. Ионо х. Стоянов 20

„Гюргево

{ Андрейолу Атанас 50
{ Димитър И. Горев 50

„Олтеница —

{ Димитър Петров 20

„Крайова

{ Бр. х. Данаилови 50
{ Зеновски 50

Не внесли, те-
леграфира се

{ Болград — Петър Фитов . . . 30
{ Исмаил — Дъбо [в] ски . . . 20

≠ Всичко 605

Назначените по тия градове лица са упълномощени да съ-
берат тия пари.

И така, свършва се заседанието със сърдечно желание: Да
живее българският народ! Смърт на неприятелите!

Панайот Хитов
Д. Шопов
Хр. Ботйов
Д. Ценов [ич]
И. Т. Драсов
Чобанов
Р. [А] танасов
Т. Пейов

Представители
крумовски

{ П. Волов
{ П. Енчев
С. Н. Стамболов
Д. И. Горев
Б. Н. Райкович
Т. Пантелеев
Р [айчо] П [опов]

ДНЕВНИК

На 13 август 1875 дойдоха, одобриха и подписаха следую-
щите лица: из Галац г-н Рафаил Атанасов; от Браила г-н Т.
Пейов; из Крайова г-н Зеновски не прие да подпише, по-
неже му не било позволено. А от Болград г-н Николай Мин-
ков дойде в градът, но не присъствува на събранието. Из Тър-
ново М. К. Сарафов, из Пловдив г-н Райчо П. Гръблев. При
това реши се за в нужда да се събираме всеки ден на 11 и
на 5 часа, щото, ако е нужно, да стават и заседания.

Чобанов
Д. Ценович

Д. Шопов касиерин
Ботйов Драсов

На 14 августа приехме от г-на П. Х. [итов] из Т. Северин
телеграма, с която призовава г-да Д. Ценовича, Зеновски
Пантелеева да отидат в Белград. Ценович ще тръгне утре в
3 часа след пладне. Телеграфирахме на Зеновски и Панте-
леева да се приготвят. Ще отидат ли, или не, нямаме от тях
известие. Но при всичко както за Д. Ценовича, така и за тях
направихме пълномощни писма да им служат, дето трябва.
Ако те не отидат, пълном. им писма ще се върнат. За пътни
разноски се определиха по 10 (десет) наполеона за всекиго,
но с това условие, че ако приемат и троицата да харчат от
себе си, тия пари ще се върнат в комитет [ската] каса и ко-
митета ще им е благодарен.

Букурещ, 14 авг. 1875

Д. Шопов
И. Т. Драсов
за г-н Х. Чобанова — И. Т. Драсов
Ботйов Д. Ценович

На 15 август се видя за нужно да се прати г-н Стамболов за Гюргево и Зимнич. Количеството от Гюргево се реши да се даде нему. За това се писа в Гюргево да му ги дадат. Писа се също и в Зимнич да го приемат като наш човек и ако има от нещо нужда, да му се помогне.

Д. Ценович
Хр. Ботйов

Д-р Чобанов
И. Т. Драсов
Д. Шопов

По подбуждението на Д. Ценовича писахме и в Питещ на г-на Петра Кисимова да внесът 30 (тридесет) жълтици австр.

Букур [ещ], 1875 — август 18

По желанието на Петра Кисимова, писа се на Николай Костовича подобно писмо.

1875, авг. 20

Понеже делото ни зема по-голям размер, видя се за нужно да се повикат за сътрудници на комитета г-да К. Цанков и Ив. Кавалджиев. Г-н Ботйов, понеже [ще] отсъствува, оставя (упълномощава) за свой наместник г-да членовете на комитета.

1875 август 20
Букуреш

И. Т. Драсов
К. Цанков
Ив. Кавалджиев

индж. Д. Шопов
Ботйов

ПЪЛНОМОЩИЕ

Господин Панайот Хитов като пръв и главен деятел в народните ни работи се упълномощава от Българският комитет в Букурещ да работи с всички приятелски на народът ни правителства и частни лица за интересът на народа ни. Дава му се и пълна власт да прогласи въстание в Българско; а за тая цел му се позволяват всевъзможни начини, които той види за добри и успешни на въстанието.

Букурещ, 1875
август 12

Д. Ценович
Хр. Ботйов
И. Т. Драсов
Д-р Чобанов
Д. Шопов

печат на Бълг.
рез. комитет —
Букурещ — 1875 г.

РАЗПИСКА

Днес на 1875 г., августа 20, приех от г-на Драгоя Шопона, каснеринът на Бълг. революц. комитет в Букурещ, сто (100) австрийски жълтици, които комитетът ми определи, за да отида в Одеса и да доведа войводата Филипа Тотя. За уверение се подписвам.

Хр. Ботйов

ОСТАВКА

Защото моите убеждения се не посрещнаха в много отношение с убежденията на останалите членове на Бъл. револ. комитет в Букурещ и защото от това се породил неискреност помежду на зе, то, за да не бъде отговорен пред съвестта си, намерих за нужно да престана вече да действам като член на Комитетът. Затова моля своите досегашни другари да ми одобрят и приемат настоящата оставка.

Хр. Ботйов

Букурещ, 30 септ. 1875

РАЗПИСКА

Приех от г-на Тодора Пейова фр. 320, словом триста и двайсет, предплата за отпечатването на 11 и 12 книжка от „Периодическо списание“.

Хр. Ботйов

Букурещ, 19 март
1876

СМЕТКА ЗА ПРИЕТИТЕ ОТ ПАВЕЛ КАЛЕНДЖИ 5000 ФРАНКА

За Филип Тотя и Кекерова 2 пушки . . . фр.	550
„ 25 тесака ¹	230
„ 4 пушки, искани от Ф. Тотя	690
„ 800 капзи	88
„ 70 патрондаша	390
„ 1 чанта	20

¹ Воинишки ножове.

За разноси на Ковачева и на други	60
„ точение на тесаците	16
„ чизми на Кекерова	40
„ телескоп за Ф. Тотя	110
„ 2 чанти на Кекерова и на Ф. Тотя	44,75
„ мушама за Кекерова	28
„ телеметър за същият	17
„ церове	10
„ пътни разноси на Хитрова и Ковачева	96
„ компас на Кекерова	10
„ ядение на хотелът	109,75
„ Бекет, за торби и куршуми	1000
„ железницата до Гюргево	36,75
„ полицата на Смилова	1000
„ доплащание на 25 револвера	459,75

Сичко фр. 5000

Хр. Ботйов
Д. И. Горов

Букурещ, 9 май 1876

БЕЛЕЖКИ ОТ ДЖОБНО ТЕФТЕРЧЕ

[Стр. 1]

Его високоблагор. Кишеневскому уездному исправнику
Ивану Степановичу Иванову.
Тома Атанасов.

[Стр. 2]

При Вознесенската черкова седи дяда Първо и син му
Найден, офицер.

Никола Славчов, подп. оръдник.

Заплатено от Котенти до Кишинев 2.4

Ви . . .¹ (20) 25

В отг. 35

Николаев, Hotel Орнанди, 15 №

[Стр. 3]

Европейс [ка] гостинница, 25 №

75 за багаж.

40 за каруца.

Рустем Али Игиш в Лом.

Молла Осман

Дели Юсеин

Молла Абдиш в Лом

Чифджикът в Оряхово.

[Стр. 4]

3 — 96 Село Дългошеви, поп Захариев
75 унук Никола и Георги Тикваров
47

5 — 17

Христо Карагюзюлу, Гаваз Русскаго имп. посольства.
Буюк дере.

[Стр. 5]

Супичич, член на Славянският комитет в Одеса. — Орлов,
председател Сл. ком.

Теодор Стоянович Николаев, подпоручик 57 пехотнаго
. . .¹ полка.

[Стр. 6]

Щаб-квартира, г. Херсон.

¹ Неразчетена дума.

Програмата на мат. факултет в Румъния. Какви екзамени се изискват от студ [ентите], като искат да бъдат учители в лицейте.

Студенту Новор, университета В. Васинисаеву.

[Стр. 7]

Димитър Славов из Кибанка

Николай Бонев, юнкер в Замостском полку, чрез Пармакова.

[Стр. 8]

Георги Дим. Измирлиев, юнкер в Любенском пехотном полк, в Одессу.

Петър Николаев Пармаков, прапорщик в горният полк
Деню Гайдаржиев, юнкер в същият полк.

[Стр. 11]

Квартира Филипа

На углу Неженской и конной дом Тележниковой № 57, квартира № 22.

[Стр. 12]

Солонович 1 год. и Новакович $1\frac{1}{2}$ год., Филипович са
содерж. на счет на г. Минкова.

Ленц, директор на реалното училище в Николаев.

Георги Йотов, секретар в рус [кото] консулство в Яш.

[Стр. 13]

Райчо и Славков [. . .]¹ 20

От Одеса до Кишинев.²

6 р.

¹ Думата неразчетена.

² На останалата част на страницата има цифри-сметки. Подобни сметка има и на страница 15, 16, 17, 30 и др., които тук не даваме

[Стр. 14]

Дадох Филипу	8 лири
И после пак	50 р.
За паспорт	11,40
За гостини [ица]	9
На Филипа	5
До Киприян	4
На Славкова	20
На извошник	1/2
За ядене	95 к.
Филипу	15 р.

[Стр. 15]

Работите са добри.	
Изпълнете обещанието си.	
На вапорът от Одеса до Галац	30
На Филипа	6 р. 40
От Кишинев до Одеса	5

[Стр. 16]

Стоил Мильов
 Стоян [Иванов]
 Иван
 Мустафа Ахмед

[Стр. 18]

Нико Ботяно, str. Cazerae № 21.
 Димитър Т. Ночев от Пирдоп.

[Стр. 19]

Сеф сени севени
 Хак иле иксаанеси
 Севиеени — Мъсьри

Султанин¹

[Стр. 20]

Дадени на Стефана книги да продава:

„Песни“	200
„Кремуций Корд“	180
„Календари“	200

Проводено в Болград до Петра Фитова:

„Песни“	200
„Кремуций Корд“	60
„Иловайски“	80
„Календари“	200

[Стр. 21]

Получено от Стефана франка	36
----------------------------	----

[Стр. 22]

Дадени на Христа книги да продава:

„Песни“	100
„Кремуций Корд“	100
„Иловайски“	100
„Календари“	200

Проводени в Крайова до братия х. Данилови:

„Песни“	180
„Кремуций Корд“	130
„Календари“	200

[Стр. 24]

Дадено на евреина за подвезия:

От Стефана	5 фр. 67 с.
------------	-------------

¹ Превод на български;
Обичай, който искрено те обича,
Макар да е на най-долно стъпало.
Не обичай, който не те обича.
Макар да е в Египет султан.

От мене	5 фр.
От мене	15 фр.
За каруца	80 с.
В печатницата	50
	26.97

[Стр. 26]

Донесъл еврейнът книги от „Песните“:	
Веднаж	100
Други път	200
Трети път	200
И четв [ърти]	300
	800

[Стр. 29]

Кирил
Войновски
Димитър
Ганчо
Пехлив [анина]
Атанас
Христо
Андрей
7
Димитър
Габровчето
Никола
Илия
Русо
2

[Стр. 31]

За Турну отиват:

Кирил
Войновски
Димитър Чизмарът
Ганчовът слуга
Стефан Мускарът
Янко Станев
Андрей Христов
Илия Тодоров
Руско Стоянов
Петър Иванов
Стоян Николич
Върбан Гьоргеv
Христо Иванов

[Стр. 32]

Павле Александров (Казанлък)
Георги Паунов (Самоков)
Иван Гергьов (Ченге)
Стайчо Димов (Тулча)
Христо Аврамов (Тетово)
Никола Алексев (Шабла)

[Стр. 35]

Стефан Кръстев (Пива, Ерц[еговина])
Петко Енчо [в] (Лясковец)

[Стр. 41]

Х. Георги Найденов (Троян)
Сава Вътoв (Врачанско)
Цвятко Петков (Ловеч)
Стефан Буюклу (Шумен)
Христо Йосифов (Троян)
Никола Михайлов (Ени-Захра)

[Стр. 42]

Пенко Грозьов (Ловеч)
Данаил Митьов (Ловеч)

Станьо Хитров (Ловеч)
Тодор Иван [ов] Дюлеков (Клисура)
Минчо Наков (Клисура)

[Стр. 43]

Илия Добрев (Копривщица)
Стефан поп Димитров (Габрово)
Илия Васил [ев] (Русчук)
Христо Маринов (Троян)
Иван Цанев (Тетевен)

[Стр. 44]

Сава Танасов (от Сливен)
Стайко Кольов (Дряново)
Дочо Цвятков (Троян)
Илия Йолов (Враца)
Цанко Минков (Турия)

[Стр. 45]

Павле Димитров (Орханлие)
Кольо Колчев (Крамолин, Търновско)
Неделчо Тенчов (Крамолин)
Гроздан Стойчев (Попкьой)

[Стр. 46]

Антон Андрей [ев] (Колишарци), Трявна

[Стр. 50]

Йовчо Пенков (Жер [ав] на)
Марин Николов (Едирне)

Simion Богдан [ов] (Варна)
Никола Иванов
Слави [от] Търново

[Стр. 52]

5 лири на Ангелакия
1 лира на Давида
2 лири на наш Стефана
1 лира на Кирила
1 лира за мене за чизми

[Стр. 55]

Marko Brutar, Calaraşu
Ivancio Simion, langa Malachi Popescu
Calaraşu
Andrei Matiof.
Bechet
I. Danciof

[Стр. 56]

Да отидат момчетата или при Г [а]нчо Стойков, или при
Димитър Марков в Турну.

[Стр. 58]

Тодор Петков
Никола Мартинов
Сава Пенев
Антон Гудович
Gratis
Маньо Антонов
Bacau
Buzeu

[Стр. 75]

У Стайка

Да събера момчета

Димитър Панков (Чирпанско)

Дамян Димитров (Чирпанско)

Димитър Генчов (Горни) Турчета)

Тодор Илиев (Ловеч)

Пенчо Христов (Микра, Ловч [анско])

[Стр. 76]

Петър Дойчинов (Микра, Ловч [анско])

Димитър Дишли (Сливен)

Йордан Кършовски (Елена)

Димитър Чизмарчето (Пирдоп)

Слугата на Ганча (от Сопот)

[Стр. 77]

3 на печатницата

4 на хотел „Габров [ени“]

2 на оборът

Ангел Стоянов

Никола Минчов

Георги Начов

Никола Тодоров

Иван Пенчов

[Стр. 85]

Доброто, което струвам на ближният си, струвам го на бога.

Приятели! Днес часът по 9 ще да целунеме свещената земя на нашето отечество! Благодаря ви за доверието, което имахте към мене, и за любовта, която показахте към своето нещастно отечество. Живи или мъртви ние ще да бъдеме...

БЕЛЕЖКИ ВЪРХУ ПИСМО
НА ЯНКО АНГЕЛОВ

4 за Видин
3 за Калафат¹
3 за Калафат
2 за Видин
5 за Лом Паланка
5 за Радуевац
26

УДОСТОВЕРЕНИЕ,

дадено на капитана на парахода „Радецки“

Wir Endesunterzeichneten bescheinigen hiermit, dass wir, Insurgenten für Bulgarien, den Capitän vom Schiffe Radezki mit Gewalt gezwungen haben ohne Station auf türkischer Seite zu landen.

Die Insurgenten für Bulgarien
Cheff: Botiof

Превод на български

Ние, долуподписаните, удостоверяваме с настоящето, че ние, въстаниците на България, със сила принудихме капитана на кораба „Радецки“ да спре на турския бряг, ако и да няма станция.

Въстаниците на България
Войвода: Ботйов

¹ Цифрата написана неясно.

ВЪРХУ ПОДАРЕНИ ПОРТРЕТИ ПОСВЕЩЕНИЯ

1. Върху портрет, подарен на Величко Попов:
„В памет на комунистическите ни подвиги брату Вел. Попову, Хр. Ботйов, 1 майя 1875, Букур[ещ].“
2. Върху портрет, подарен на отец Герасим Рилски:
„В знак на уважение отцу Герасиму, 5 майя 1875, Хр. Ботйов“.
3. Върху портрет, подарен на Васил Маринов:
„За памет на познайнство г-ну В. Х. Маринову, Хр. Ботйов, 17/5, 1875, Букур[ещ].“
4. Върху портрет, подарен на Михаил Паничерски:
„За памет на познайнство г-ну Паничерскому, Хр. Ботйов, 17/5, 1875, Букур[ещ].“
5. Върху портрет, подарен на Петко Киряков:
„В знак на искреното ни приятелство и за вечна памет, що аз съм имал с г-на Петка, оставям позата си заедно с братята си. Напомнявайте си за н[ас], Хр. Ботйов, Гюргево, 1876 майя 10.“

Христо Ботев (първият седнал вдясно) с българи — ученици в Одеса, 1865 г.

Les délégués des Bulgares
 réfugiés en France
 à Paris le 17 mai 1871

Paris
 Comité de la Commune

L'émigration bulgare est
 considérable de la part de
 la Commune Bulgare.
 Vive la Commune!
 Proletariats immigrants
 Bolchev. Prof

Препис от телеграмата на Хр. Воте и В. Попов до Парижката комуна, 1871 г.

УРОЦИ

ЗА

ПЪРВИТЕ ЧЕТИРИ

АРИТМЕТИЧЕСКИ ПРАВИЛА

И

ЗА СЧЕТОВЕТЕ.

ОТЪ

МИХАИЛОМ

(ПРИБЛИЖИТЕЛНО ПУСКОМ)

БУКУРЕЦЪ

1873.

Заглавна страница на преведената от Хр. Ботев книга „Уроци за първите четири аритметически правила“

ЗА СЛАВЯНСКОТО ПРОИСХОЖДЕНИЕ

ДУНАВСКИТЕ БЪЛГАРЕ.

ИЗСЛѢДОВАНИЕ

ОТЪ

Д. ИЛЮМИНСКИ.

(Преводъ отъ русскя).

БУКУРЕЩЪ.

Издаде „Дружеството за разпространение
полезни знания“.

1875.

Заглавна страница на преведената от Хр. Ботев книга „За славянското
произхождение на дунавските българи“

225 V

КРЕМУЦИЙ КОРДЪ

ДРАМА

ТРИ ДѢЙСТВИЯ

Н. КОСТОМАРОВА.

[Преводъ отъ руски]

Cornelio Costo et Asinio Agrippa
consulibus, Crematius Cordus
postulatur novus ac tunc primum au-
dito crimine quod, editis Annalibus
laudatque M. Bruto C. Cassium Ro-
manorum ultimum dixisset.

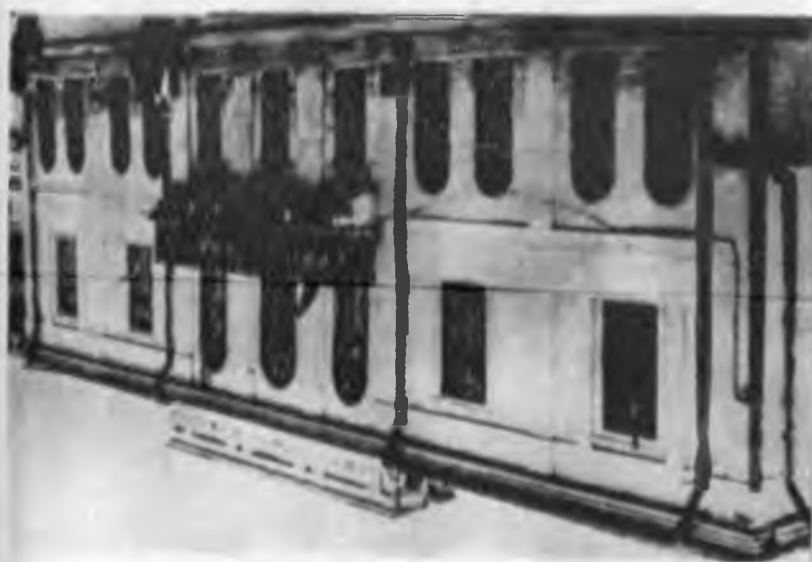
Tacit. Ann. L. IV. XXXVI.

БУКУРЕЩЪ.

ВЪ ПЕЧАТНИЦАТА „КРЕМЪ“
1875.

Заглавна страница на преведената от Хр. Ботев книга „Кремуций Корд“

Средства на гражданского населения в лагере

Въ паметъ на коню-
на-бавката ми на-
вн. Францъ Вел. Поповъ

Хр. Ботевъ

1 Мартъ 1875

Бухаръ

Автограф на Хр. Ботев върху подарен портрет на В. Попов

[illegible]

12 March 1924
Padayca =

Писмо на Хр. Ботев до семейството му — 17.V.1876 г.

Венета и Иванка Хр. Ботеви

[illegible]

Писмо на Хр. Ботев до Ив. Грудов, Ив. Кавалджиев и Г. Странски — 17. V. 1876 г

Дагоберт Енглендер, капитан на кораба „Радетски“

Корабль „Радех“

Козлодуйскіят брат ъс стария и новия паметник

Паметникът на Хр. Ботев в гр. Враца

ПРЕВОДИ

КРЕМУЦИЙ КОРД

ДРАМА

В

ТРИ ДЕЙСТВИЯ

ОТ

Н. Костомарова

(превод от руски)

Cornelio Costo et Asinio Agrippa consulibus, Cremutius Cordus postulatur novo ac tunc primum audito crimine quod, editis Annalibus laudatoque M. Bruto C. Cassium Romanorum ultimum dixisset.

Tacit, Ann. L. IV. XXXIV.

БУКУРЕЩ
В ПЕЧАТНИЦАТА „КРЪГ“
1875

ДЕЙСТВУЮЩИ ЛИЦА

Тиверий, римски император
Сеян, негов любимец
Кремуций Корд, историк
Пинарий Ната, историк
Сатрий Секонд, поет
Фирмий, сенатор
Вибий, старец, изгнаник
Юний Вибий, негов син
Сенатори
Роботи на Кремуция Корда
Помпилия } римски граждани,
Аврелия }

Действието произхожда в Рим в царуването на Тиверия,
в 25 години после рож. Хр.

КРЕМУЦИИ КОРД

ДЕЙСТВИЕ I

шпиони

I

Силон в палатите на Сеяна. Стените покрити с мрамор, первазите с кости от костенурки. Стълбовете със сребърни завои, креслата от слонова кост, масите от бял мрамор. До вратата стоят Сатрий, Пинарий, Юний Вибий и няколко души Сеянови клеврети. Слугата ходи на пръстите си.

СЛУГАТА. Тс, иде! *(Сичките се изправят и се приготвяват да посрещат. Сеян влиза облечен в прозрачна копринена туника, в бяла тога със златни пискюли, със златен венец на главата си. Тълпата извиква: „Да живее любимецът на боговете!“ Сичките се покланят до земята, Сеян горделиво клюма с глава.)*

САТРИЙ *(приближава се подобострастно и поднася на Сеяна тетрад от пергамент)*. Дозволи ми, достойний приемнико на Мецената, светлий покровителю на науките и на изкуствата, високий любимецо на Аполона, дозволи ми със страх и с благоговение да се насладя с неизчерпаемото щастие — да обърна милостивият поглед на твоите очи към слабото произведение на моята муза, която ще да престане да завижда на музата на Виргилия и на Горация, ако звуковете на моята кротка свирка се чуят под живителната сянка на твоите стъпки.

СЕЯН. Добре, добре! (*зема тетрадът*). Наистина тука половината от сичките послания на Горация. Ти си бил плодовит поет (*преобръща листовете*). Ууу! Що е това? Троянски херои, нимфи богове?! Да не произвождаш и мене от някой полубог?

САТРИЙ. Според твоята висока душа — аз съм мечтал в своят поетически възторг, — ти си потомец на великият Диомеда.

СЕЯН. На поетите се не придижда! Благодаря ти за усердието, но аз, добрий мой приятелю, не обичам да ме лъстят в очите... Земи си произведението, чети го с приятелите си, с познайниците си — разпространявай го колкото можеш повече... аз ще да ти дам хилядо сестерции за преписване... Тряба да се поддържа в публиката добрият вкус: в нашето време са твърде малко добрите поети... Но аз не обичам да ме лъстят — повтарям ти. Разпространявай, продавай своето съчинение и аз ще да заповядам на едилите да предлагат на гражданите да го купуват, за да получиш достойна награда за своят поетически труд. Но сè пак ще да ти кажа — аз не обичам да ме лъстят. Впрочем, аз сякога ще да бъда милостив към тебе.

САТРИЙ. Твоята милост е по-висока от сичките твои благодеяния!

СЕЯН (*обръща се към Юния Вибия*). Това що е у тебе?

Ю. ВИБИЙ. Донесение против врагът на императорът и на отечеството.

СЕЯН. А! Против кого?

Ю. ВИБИЙ. О, ако да би можал моят език да засъхне за неболето ми, преди да изговори това ужасно, но някога си дотолкова сладко за моето сърце име! О, ако да би се разкъсало сърцето ми от скръбта, която го разяда, преди да угасне в него чувството, което му е вложила природата! Но заклевам се в боговете! — няма за мене други по-свещени узи, освен тне, които ме обвязват да бъда верен на цезарят! Това е... донесение против моят престъпник баща.

СЕЯН. Колкото е похвална и изумителна твоята постъпка, ако донесението ти е справедливо, толкова е тя ужасна ако донесението е противно на истината — което аз не ща да предполагам. Баща ти беше заточен за това,

защото, без да знае добре работата, се заплете лъжливо в донесението против Либона Друза; ако Либон Друз и да се окаже престъпник и ако доносителите и да получиша достойна награда за своята ревност към истината и към правосъдието, но откри се, че баща ти, без да знае работата, е свидетелствувал против Либона само из едно желание да не изгуби участието в наградата, която чакаха откривателите на престъпникът. Цезарят, като награди другите, наказва при това баща ти, защото нашият цезар е образец на справедливостта. Ти си длъжен да помниш това, мой добрий приятелю... Е, какво е направил баща ти?

Ю. ВИБИЙ. Недоволен от неизчерпаемото милосърдие на цезарят, който му остави животът и го наказва отечески със заточение в Галия, той сее престъпни и лъжливи слухове за тебе — дерзае да те клевети и да те обвинява в убийство, в прелюбодеяние, — казва, че Тиверий държи Рим в окови, а сам се намира в робство у тебе — и възмущава с гнуснави измислици глупавата тълпа. С него е заедно и Корнут, който му изпраща пари, за да произведе бунт в Галия.

СЕЯН. Ужасни клевети, които потърсят душата, клевети, без съмнение достойни за наказание. Аз трябва да представя твоето донесение на цезарят. Но, като похвалявам усърдието ти, не мога да се въздържа да те не посъдя. Ти си направил примерно нещо, като не жалееш даже и баща си за благото на отечеството, но... ти ми напълни гърдите със скръб. По природата си аз не съм отмъстителен и повечето съм наклонен да простя на баща ти, отколкото да го преследвам, но за нещастие работата, като се касае [и за] мене, касае се цялото ни отечество, и тежката длъжност ме накарва да удуша врождената си наклонност — да заборавам обидите. Но както и да е, а аз се пак ще да се постарая чрез своята молба пред господарят да облекча участва на баща ти. (*Обръща се към Сатрия*). Похвално нещо е да служи човек на музите, а още по-похвално е, когато с това служение се съединява и служенето на отечеството. Рим е пълен с разврат, с лихонмство и с тайни замисли против общественят ред. Да се изкоренява къклицата е достойно дело за всеки верен син на отечеството — а

така също и за поетът. Видиш ли какъв е Вибий? За цезарят и за отечеството той не е пожалил даже и баща си: ето пример, когото ще да поставя аз за подражание на сичките млади граждани в Рим. Ти си поет, биваш в кръгът на поетите, на учените, на софистите; между тях има множество с лоши намерения, незабележени от правосъдието, тие тайно, като зъме, изхвърлят отровата на своите мнения; да ги открива човек по-отрано и да им не дава възможност да вредят по-нататък на обществото е важно и спасително дело. (*Обръща се към Пинария*). Ти си историк и често, разбира се, биваш между своите събратия; за съжаление, тие твърде малко оправдават покровителството, което оказва императорът на изкуствата и на техните служители. Например, мене се пад[н]а в ръцете история под название — *Анали на Римската република* от Кремуций Корда... просто възмутително нещо. Авторът хвали злодеецът Брута и нарича убиец божественият Юлия Цезаря, а Касия — последен от римляните! Какво ви се струва?! Та само за това едно би трябало да се отсеке тая ръка, която се е осмелила да напише подобни изречения. Сичката тая история, от началото и до края, е напълнена — ако не с явно престъпни, то с двусмислени изречения и с неуместни похвали към напрежната свобода, а следователно — с неблагоприятно разположения към настоящият ред на работите. Цезарят не обича тие възгласи за свободата, за гражданските правдини и за славата на стария Рим, под които обикновено се стараят да скрият възбужденията си към необузданост и към безначалие. Без съмнение, за подобни неща Кремуций Корд би трябало да се предаде на съд пред сенатът. Злодеецът, на когото престъпните намерения не са разкрити напълно, ще да стане още по-дерзновен. Справедливостта изисква, щото сичките тайни замисли на неблагоприятният да бъдат изявени, за да може, тъй да кажа, да се изтреби самият сок на злото. Без съмнение, ако Кремуций Корд е дерзвал да напише подобни редове в своята история и с това е похвалил безсрамно убийците на Юлия Цезаря, то се разбира, че той е питал злата и към императорът, и към съществуващият ред на работите. Това трябва да се докаже по-ясно. Импераго-

рът би желал, щото сичката тайна на душата на тоя злонамерен човек да бъде разкрита... Разбира се, съобразно със строгата истина и без никаква клевета, която се наказва по-строго от сичките други престъпления.

САТРИЙ. Моля се на боговете да ни подарят възможност да заслужим твоето внимание! Но — колкото ние и да напругаме своите слаби сили — сичките наши заслуги не ще да бъдат достойни за един милостив поглед на нашият цезар.

СЕЯН. Прекрасно, добрий мой приятелю. Прощавайте. Надейте се на моята благонаклонност. *(Отива си. Тълпата се покланя.)*

II

В градината на Кремуция Корда.

Сатрий, Пинарий, Фирмий — влизат.

САТРИЙ. Полека, полека! Да не би да ни видят из прозорците! Насядайте, приятели, между дърветата и гледайте да не развалите работата. Вие ще да бъдете свидетели, а затова напругайте слухът си, когато захване да говори Кремуций Корд. Ни една дума не трябва да изпущате.

ПИНАРИЙ. Аз ще да се кача на тоя бук; той е дотолкова клонест, щото ма не могат видя, ако ще би даже и под него да дойдат. *(Качва се на дървото.)* Дървото е дотолкова високо, щото ако би да ме видат от улицата, то ще да помислят, че съм орел.

ФИРМИЙ. Гледай да не хвърли някой в тебе някоя стрела. Колкото за мене то аз по-напред ще да си откъсна една мидийска ябълка и ще да вляза в шиповникът. Ако там и да е неприятно да се седи, но оттам се чуе по-добре и е по-безопасно: там никой няма да влезе... а когато захванат да ме бодат иглите, то аз ще да се прохладявам с ябълката.

САТРИЙ. Добре. Седете мирно. Аз отивам. *(Отива назад; после се връща от друга страна и дохожда до прозор-*

ците на къщата.) Кремуций, приятелю!... Ах, богове! Възможно ли е... Ти имаш такава прекрасна градина и сега е такъв възхитителен вечер, а ти седиш затворен в своята дупка, дето е така душно и тясно. Аз дойдох да те извлека и за да успея по-вярно, притекох се в градината ти. Искam и тебе да завлека тука. Мене ми е мъчно, приятелю: дойдох да разсея с тебе тъгата си. Излазяй по-скоро.

КРЕМУЦИЙ (из къщи). А! Ти ли си, любезний Сатрий? Добре си дошел — заповядай.

САТРИЙ. Къде? В къщи? — За никаква цена! Каква неволя имаме да се печем между стените, когато заходящото слънце ни позволява да си поотдъхнем най-после от убийствената горещина? Който влезе в такава градина, той не излазя из нея скоро. (Кремуций слазя.) Каква прелест! Какви разкошни дървета! Какви блестящи цветя! Да седнем тука, приятелю.

КРЕМУЦИЙ. Да седнем, ако щеш. (Сядат.)

САТРИЙ. Ти си занимаш вечно със своята история; потънал си в преминалото и не щеш да знаеш какво произлазя около тебе. Наистина, множество работи са тъй лоши, щото се бих скрил от тях не само в къщи, но и в гробът; но се пак това синьо небе на нашата щастлива Авзония, тая бляскава зеленина, тие отливи от даровете на Флора и Помона — сичкото това струва наистина да се поживее на светът. Има още много неща на земята, които ни накарват барем на време да забравяме и тираните, и шпионите, и лъстителите... Е, как върви твоята работа?

КРЕМУЦИЙ. Аз свърших вече своят труд.

САТРИЙ. Как? Доведе ли своята история до нашето време?

КРЕМУЦИЙ. Доведох я до Филипинската битва. С краецът на републиката ще свърша моята история.

САТРИЙ. А по-нататък не щеш да продължаваш? Наистина, приятелю, не те съветвам. Даже и с това, щото си написал, бъди по-предпазлив, сега е такова време, щото могат да се придерат до сказанията и за отдавна преминалите времена. Аз ще да кажа за себе си, мене ми са твърде мили музите, но понякогаш ми дохожда печална мисъл да се разстана с тях.

КРЕМУЦИИ (*настрана*). Да видим музите доволни ли са от тебе... (*Нему.*) А защо?

САТРИЙ. За това... между назе да бъде казано... музите обитават там, дето цъфти свободата. Тираните не обичат даровете на Аполона, ако и да му принасят жертви. Какво нещо е поетът? Преди сичко той е изтълкова-тел на волята на боговете, възбудител на смъртните към добродетел, пазител на чувствата за прекрасно-то — сега той е най-жалкото създание. На неговият възторг са наложени окови: той е паяц, който забавля-ва силните, роб, който е обязан да преспива своят гос-подин от безсъница после тлъстият обяд. Или хвали Ливия, Сеяна, или — не пиши. Па и какво говоря? И да ги хвалиш е опасно. Ще да кажат: „Той под лъстението иска да скрие своите зли замисли“, а навремени просто ще да кажат: „Какво е той захвалил настоящето и жи-вите? Той мисли за тях... а като мисли, то ще и да намисли нещо!“ А изпитай се да възпяваш старината... „Той не обича настоящето.“ Не бутай нито старото, ни-то новото — възпявай ливадите, горите, полските ним-фи... „А! Ще да кажат тука, той се отдалечава да не хвали цезарят, дето ще да каже, той го не обича; той не смее да заговори за настоящето, дето ще да се каже, той се бои да не изкаже нещо, следователно има нещо такова, за което би могли да го накажеме.“ А ако не, то ще да намерят, може би, някаква алегория, каквато поетът не е даже и предполагал; па най-после той е и затова вече виновен, защото е поет, а не сичките поети са угодни на цезарите. Понска ли той да разбие своята лира и да осъди себе си на питагоровско мълчание — и тука той не може да избегне подозренията: „Защо той най-напред пишеше, а сега мълчи? Да се следи за него!“ А трябва само силният да каже — да се следи за еди-кого си — и такъв тутакси влиза в беда. Цеза-рите и поетите не могат да живеят в едно господарство.

КРЕМУЦИИ. Аз не съм съгласен с това. Мене ми се струва даже напротив — барем у нас. Във времената на рес-публиката латинската муза е прекланяла глава пред чуждоземната, пред гръцката муза; само от времето на Августа ние чухме звучните мантуански и сулмонски песни на родният език на Лациума.

САТРИЙ. Сулмонските песни! Сулмонските песни! А за Сулмонският поет забравяш?! Добра беше за него милостта от покровителят на музите. Бедният излия на чужбина посред варварските народи. А защо и за какво? Той дълго време не хвали нито Августа, нито Мецената, нито Агрипа, живееше си в мирът на боговете или се присмиваше над римските прелестници. „А! — говореха тогава при дворът на Августа. — Той е човек неблагонамерен, той не търси покровителството на силните, той е вредителен“ — и сичко му поставиха за вина, даже и неговите елегии, защото тие били съблазнителни. А у Хорация има повече съблазнително, но Хораций е кадял таман на Августа и сичко е било обяснено от добра страна. Стига само веднаж да те помислят за неблагонамерен — не можеш се управи вече. Как не лъсти Овидий край Дунавът — сичко беше напразно. „Лъжи — говореха тогава в Рим, — той иска само да се измъкне из нещастieto, а не мисли така, както пише.“

КРЕМУЦИЙ. Дарованието насякъде ще да си пробие път и талантът няма да угасне под бремето на нещастieto; а човек не може да премине без нещастия на земята. Поетът напразно не е казал, че боговете мешат в урната на живота равно и щастieto, и нещастieto; ако не едното, то другото — а живееш ли на земята, няма да избегнеш последното; у едного такова, у другиго друго, а на всекиго е еднакво тежко неговото нещастие; един се топи в изгнание, поразен от немилостта на императорът, други се мъчи от неизлечима болест, на трети е отровен животът от семейно нещастие. . . Има едно найужасно нещастие, пред което са безсилни сичките други страдания: това нещастие е нечистата совесть и тежестта от чуждата кръв и от чуждите сълзи. Ето истинското нещастие, любезний Сатрий! Да ни опази Юпитер сички ни от него. . . Но пак сичкото се услаждава с търпение и с чувство на собственото достойнство; страданията на добрите хора възвишават тяхната душа; а страданията на лошавите прибавляват при техните пороци и други нов порок — малодушнето. Тряба да избягваме тоя порок. Не се предавай на скръбта; помни, че собствено не нещастieto, а скръбта, която произлиза от нещастieto, ни мъчи. Така също се не предавай силно

и на радостта — по-лесно ще да пренесеш неприятността, когато те постигне.

САТРИЙ. Ти говориш справедливо: няма нищо по-скръбно от нечистата съвест; но, знаеш ли, нашият век е такъв, щото и честният човек може лесно да стане безсъвестен.

КРЕМУЦИЙ. Това може да бъде само тогава, когато твоят честен човек не е бил честен, а само се е показвал такъв, а действително той е бил сякога покрит безсъвестник. На светът няма такава сила, която може да поколебае честният човек.

САТРИЙ. Не думай това! А Сеян? А Тиверий? Да ти кажа за себе си. Аз си се занимавах мирно с поезията; изведнаж дохожда при мене един Сеянов клевет и ми казва, че любимецът желае да му напиша нещичко.

КРЕМУЦИЙ (*настрана*). Захваща да се изказва — или да изпитва...

САТРИЙ (*продължава*). Какво ще да правиш? Не послушай — ще захване да мъсти! Ще да те обвинят като неблагонамерен, ще да ти прислушат двусмислените думи, ще да ги претълкуват — и ето че къщата ти е обиколена с войскари и тебе водят на съд или в темница... Като пресметнах сичките ти последствия, видях, че благоразумието изисква да изпълня волята на Сеяна. И аз му написах една ода. Ха! Ха! Ха! Ти не можеш си представи какво глупаво създание излезе от моята ода! Бавиевите творения са Енеида пред моята ода! В нея аз произвеждам Сеяна от Диомеда и Сеян я прие благосклонно и заповяда да я разпространяват, за да се поддържа добрият вкус!... Е, кажи ми, приятелю мой, не е ли това подлост? Аз презирам любимецът, а длъжен съм да го хваля в своите стихове. Зная, че аз се унижих в очите на оние, които ценят изкуството, а в същото време — съгласи се — аз не можах да постъпя другояче. Какво би ти направил на мое място?

КРЕМУЦИЙ. Аз не съм поет и не мога да бъда в такова положение.

САТРИЙ. Добре; ти си историк. Е, какво би направил, ако би изведнаж Сеян да ти заповяда да опишеш царствование на Тиверия?

КРЕМУЦИЙ. Това мене никога няма да предложат, защото

сякога ще да намерят хора, които по-добре от мене познават съвременната история, с която се аз не занимавам.

САТРИЙ (*като помълчава малко*). Приятелю мой! Аз съм дошел при тебе за важна работа. (*С тайнствен вид.*) Аз съм дошел да те предупредя и да те предпазя като приятел.

КРЕМУЦИЙ. От що и от кого?

САТРИЙ. На, например от шпиони, от зложелатели, от клеветници.

КРЕМУЦИЙ. Аз се не боя от шпиони, защото не правя нищо противозаконно; презирам клеветниците, защото тие са затова клеветници, за да ги презираме.

САТРИЙ. Но се пак трябва да бъдеш осторожен. Говори се, че уж в твоите Анали има нещо волно, уж че ти твърде много хвалиш свободата. Аз те съветвам да си прегледаш рукописът и да го не пуцаш в светът, дордето не замениш някои места с други; за приятелите си, разбира се, ти можеш да го оставиш тъй, както си е, и даже да напишеш повече правда.

КРЕМУЦИЙ. Аз съм готов да чета пред целият Рим това същото, което чета и с приятелите си. — Аз не живея в настоящето; аз съм историк; аз съм гробокопател; мъртвите няма да искат сметка от мене. В Рим няма такъв закон, който би осъдил историците, които говорят свободно за това, което е отнесено от времето.

САТРИЙ. Няма закон?! А че какъв закон има в Рим, освен произволът на тиранинът и на неговите любимци? Законът е потъпкан, законът е осмелян; законът е изчезнал заедно с добродетелта: лъжата, раболепието са се възцарили наместо по-напрежните добродетели! О, времена! О, нрави! — е викал Цицерон. Но какво би казал ти, великий вития, ако да би повдигнал сега из гробът почтената си глава, която ти принесе жертва на възникващият тиранизъм? Де е форумът? Де са комициите? Де са трибуните — защитниците на слабите?... Тях са заменили сега шпиони! Шпиони! Нищо не може да изрази сичкият ужас на тая дума, неизвестна в старият Рим. Скоро занаятчиите ще да оставят своите работни стаи, а търговците своите дюкяни и ще да захванат да [се] късат един другинго

с предателства, защото това е по-ползователно и по-леко. Шпионството е станало сега средство, за да достигат хората до почести, както по-напред достигаха чрез храбростта и любовта към отечеството... Тежко и горко на онзи гражданин, който се не посмее над фарсът на онзи комически актьор, който се е харесал на Тиверия или на Сеяна! Вечеряш ли ти с приятелите си — заповядай на слугите си да погледнат под масата, зад стълбовете, не е ли се скрил нейде си шпионин. Ако не намерят — бой се от гостите си, особено когато фалернското вино захваща да ти побърква езикът; повтаряй в себе си стихът на Овидия: „Галюса е погубило невъздържането на езикът му при употреблението на виното.“ Бой се от жената си, ако коварният прелъстител намери път към нейното сърце — тои ще да направи донесение против тебе, жената ти ще да го потвърди и тебе ще да изпроводят на заточение или в темница, а имането ти ще да дадат на шпионинът; и ако на врагът ти не омръзне скоро своята жена, то той ще да се ожени за нея, и децата ти ще бъдат длъжни да го наричат свой баща, а за тебе не щат да смеят даже и да споменат. Бой се от своите собствени деца, на които си ти дал живот и дихание. Ако дъщеря ти иска да се омъжи за някой освободен роб, то не ѝ препятствувай — в противен случай тя ще да отиде да те наклевети пред правителството! Ако твоят син падне в разпутство, то го не възпирай — в противен случай той ще да те наковлади пред правителството! Ти мислиш, че ще да го накажат като отцеубийца, както в старо време — никак; него ще да го турнат за пример на юношеството, като образец на вяността към господарят и към отечеството. Бой се от своите робове и ги не наказвай, ако крадат от тебе — в противен случай тие ще да направят донесение против тебе! Не надявай се на това, че по старите закони робът не смее да свидетелствува против своят господин. Законът за оскърблението на величеството не знае това право, защото пред него сичките са робове; па, освен това, от тебе ще да купят твоят роб, така щото ти не ще да смееш да го не продадеш, ще да го освободят — и сичко ще да тръгне по законен път. Бой се от своите отпущени робове, бой се от се-

киго, комуто си оказал някакво благодеяние; сега е в обичай да се плаща за добро с предателство и когато узнае императорът това, то на шпионинът ще да се счете за голяма добродетел неговата неблагодарност... Ето какво е положението на римският гражданин под управлението на тиранинът, който, като порабошава Рим, е станал достойно сам роб! И още чий?! На отпущеният роб, който е влязъл в хора с това, че в младостта си се е продавал на старците, после е правил пезевенклик, а най-после се е занимавал с шпионство — върховният източник на благополучието! Сичките знаят, че той е убил Друза, живее с неговата вдовица — само Тиверий не знае това, защото неговият любимец го утешава със всякакви измислици в развратът. Но скоро, види се, ще да дойде ред и до Тиверия; любимецът ще да изпроводи в Елисейските полета по-напред семейството на Германика, после и Тиверия — ще да заповяда да го направят бог, а после ще да грабне властта и ние ще паднеме на очите си пред новият владика, когато така също с време ще да поместиме на Олимп.

КРЕМУЦИЙ. Без да те прекъсна, слушах аз твоята реч, но малко разбрах от нея, защото нищо от това аз не зная и нищо от това ме не занимава. Освен това, ти сам на себе си противоречиш. Ти няколко пъти извиква: бой се, бой се! А сам се не боиш да говориш за това, от което дотолкова трябва да се боиш. От това аз заключавам, че да се боя трябва аз, а не ти, и затова за мене е по-опасно да слушам, отколкото за тебе да говориш.

САТРИЙ. Кремуций! Приятелю! Какво говориш ти? Защо така студено отговаряш на моята разпаленост? Или тебе ти се не харесва, че аз, като считам себе си в безопасност, като считам тебе за честен човек, едвам ли не единственият в Рим, захоротувах с тебе свободно и излях заветната скръб за отечеството си?... Ах, Кремуций! Други би помислил, че ти си способен да присъединиш своето почитено име в числото на шпионите и на предателите. Прости ми за тая дума, която се изскубна от огорчение! Аз съм далеч от подобна мисъл за тебе. Но мене ми е твърде прискърбно, дето не намерих в тебе приятел... види се, аз съм недостоеен да бъда твой приятел.

КРЕМУЦИЙ. Аз съм приятел на сичките добри хора и съм доброжелател както на добрите, така и на злите; на последните, разбира се, не може да се пожелае нищо друго по-добро освен обръщението в пътят на истината.

САТРИЙ. Ти си стоик — аз видя това. Обичам те от сичкото си сърце, но, признавам се, мене никак ми се не харесва строгата мъдрост на законът: нейните последователи са честни, праводушни, но твърде студени.

КРЕМУЦИЙ. У нас, в Италия, е твърде горещо, за това не е зле, ако вътрешната студенина на кръвта умирява донейде външната жегата.

САТРИЙ. Да. — в Италия е твърде горещо, — същи ад; Флегетон се разлива из палатите на Плутона; има сичките принадлежности на адът; и Мигера — Ливия Августа, и Тизифона — Ливия, вдовицата на Друза, и прекарвачът на душите в мъката — Сеян, и кривите съдии и Гарпии — шпионите.

КРЕМУЦИЙ. Аз не искам да кажа това, а туй, че слънцето у нас пече — и повече нищо.

САТРИЙ. Чрез странният каприз на Аполона пече, но не грее; така барем, колкото пролетта и да е пробуждала умрялата зеленина — свободата на Рим спи непробудно.

КРЕМУЦИЙ. Сатрий, ако искаш да бъдеш с мене познаник, то не говори за настоящият ред на работите; аз не мога нито да го хваля, нито да го хуля, защото аз го не познавам; ако ли не, то търси си други събеседници, които би били способни да ценят твоето красноречие.

САТРИЙ. Кремуций! Аз те не разбирам... Ти искаш, щото аз, твой приятел, да въздържавам своите чувства пред тебе така, както и на тържището?

КРЕМУЦИЙ (*става и доближава до шиповникът*). Я гледай, харесва ли ти се тоя трендафил? Нали е много хубав? Това е моето любимо цвете — каква приятна миризма! Аз ще да откъсна и за тебе. Ах, не! Тоя е по-хубав. (*Отива към онзи корен, дето се е скрил Фирмий.*) Ах! Що е това? Зъмя? Не — подобие на човек! В шиповникът! Крадци! Крадци! Ей! Хора! Тичайте тука. (*Приличват се робовете.*)

САТРИЙ (*настрана*). О, проклетият дивак.

КРЕМУЦИЙ. Какво аз виждам? Сенаторът Фирмий! Римски

сенатор в шиповникът с полуняздена ябълка! Сенаторът влязъл в чужда градина, разбира се, с намерение да краде ябълки или круши?

ФИРМИЙ. По-полека! Ако си познал, че съм сенатор, то не креши да те чуват и слугите.

КРЕМУЦИЙ. По-полека, сенаторе. Ти си си скъсал латакливията у шиповникът. Види се, че много ти се е искало от моите плодове, ако си се решил да се наслаждаваш с тях в такова неприятно място; но, види се, че ти са харесали твърде много, ако не си усещал, като са те боли иглите по тялото. Не щеше ли да бъде по-добре, ако да би дошел при мене и да ми поискаш, аз ти би дал из уважение към твоето сенаторско достойнство. Слуги! Накъсайте ябълки, круши, мидийски ябълки и напълнете му сичката туника; въртнете я нагоре и завържете я около шията му; напълнете с плодове ръкавите му, а ръцете му вържете отзад, за да могат по-добре да се държат плодовете. *(Слугите извършват това.)* А сега потърсете из градината няма ли още някои подобни посетители. Но затворете вратата, за да не побегне някой оттука.

СЛУГАТА. Господине, господине. Ето още един там, на букът, но качил се е така високо, щото не може да се достигне.

КРЕМУЦИЙ. Кой е той? А, това е Пинарий Ната, историкът. Не е чудно, че като е дошел да краде плодове, гой, наместо да се качи на ябълката, покачил се е на букът: не пръв път той прави подобни погрешки; и в историята си той е приемал Сципиона Африкански за Азиатски... Я слез от букът, историко, па седни по-добре под неговата сянка и като Титира ни разкажи, на кой бог ти въздигаш олтари?

ПИНАРИЙ. О, срам! Е, безчестие! Не, Сатрий! Проклет да бъдеш! Ти ме вкара в тоя срам! Аз ще да си отмъстя! *(Слазя.)*

ФИРМИЙ. Аз — удуших се! Кремуций, смили се над мене, освободи ме, недей ме безчести...

ПИНАРИЙ. Кремуций! Ние сме в твоите ръце и ти, разбира се, можеш да ни обезчестиш, но каква полза ще да имаш от това? Пусни ме — аз ще да ти благодаря.

КРЕМУЦИЙ. С какво? С историята от твоето изделие ли?

НИНАРИЙ. Смей се над моята история колкото искаш, но аз я не променявам с твоята, защото твоята доведе в градината ти гости като нас. Ние не сме крадци — ние сме шпиони; ние сме свидетели, повикани от Сатрия да потвърдиме клеветата му против тебе. Сатрий ни научи да се скриеме между дърветата, а сам те извика и те вмъкна в разговор за събитията от настоящето време за това, за да те накара да се изкажеш и така да паднеш в отворения капан. За сичкото е крив Сатрий. Пусни ме — аз ще да предам него вместо тебе.

САТРИЙ. О, злодейство! Измама!

НИНАРИЙ. Аз ще да те предам, хайдутино! На какво ние можеме да бъдем свидетели сега? Какво чухме ние от Кремуция Корда освен нежелание да отговаря на твоите думи? Ние изпитахме Кремуция Корда: той е човек благонамерен; но ние чухме от тебе дерзки думи за правителството и не знаем защо ги ти произнася — може би ти наистина мислиш така. Ако ли не, а искаше само да измамиш историкът, мислиш ли ти, че божествения Тиверий ще захване да хъха на твоето коварство? Може би на Кремуция и в главата да не е дохождало подобно нещо, а ти хвърли на него подозрение, сеятелю на лъжливи слухове! Обезчестителю на властите! Трепери — аз ще да те предам. Кремуций ще бъде свидетел, Фирмий ще да потвърди донесението, защото великодушният Кремуций ще да го съжали и ще да го пусне.

САТРИЙ. Нашите намерения са открити, но, Кремуций! Аз ти не съм враг, а съм приятел само на себе си, както и ти, както и всеки човек. Се едно — други се би възползувал от твоята погрешка и получил би от това полза; а когато е така, то защо да се не възползвам аз. Защо разпръсна ти из публиката своите анали, които са до толкова прекрасни, доколкото са недостойни за настоящето време? Тие са възбудили подозрение в Сеяна и Тиверия; тебе припознаха за човек неблагонамерен и неразположен към правителството, защото ти обичаш старината и свободата, за която даже и не споменуват при нашият двор. С една дума — тебе счетоха за престъпник, но по-напред искаха да изпитат твоите мисли и Сеян избра мене в числото на другите. Ако да би се

аз отказал, то би заслужил гневът на Сеяна, а тебе не би принесъл никаква полза: сѐ едно — други би направил това същото.

ПИНАРИЙ. Ето още едно ново доказателство за престъпността на Сатрия Секонда. Той клевети любимецът: той говори, че Сеян го научил. Възможно ли е това? Па и как са се осмелили твоите уста да изхвърлят такава клевета против оногова, комуто ти вчера поднасяше стихове и го сравняваше с боговете?

ФИРМИЙ. За боговете — смили се над мене, Кремуций! Аз ще да ти бъда полезен.

КРЕМУЦИЙ. Слуги! Изхвърлете сенаторът през оградата на градината. Нека лежи там на улицата и нека яде моите плодове.

ФИРМИЙ. Кремуций! Заклевам те в памятьта на твоят баща! Аз не ще мога да понеса тоя срам — аз ще да се убия.

КРЕМУЦИЙ. Толкова по-добре. Вършете, слуги, това, щото ви е казано. (*Слугите изхвърлят Фирмия.*) Сега, слуги, изтеглете езикът на Сатрия и набодете го на няколко места; неговият език е привикнал да бърби, да лъжи и да клевети — нека понапухне на няколко деня; това ще да бъде полезно за жителите на градът Рим.

ПИНАРИЙ. О, Кремуций! Благодаря ти! Ти направи добро нещо. Аз ще да напиша против него донесение, а тебе ще да оправдая и ще да те турна за свидетел. Твоите робове така също чува това.

КРЕМУЦИЙ. Ти и в своите постъпки си така също глупав, както и в своята история. Троица вие сте се наговорили да ме погубите и при първата несполука се обърнахте един против други; сега секи из вас мисли само за себе си и иска да се изкачи по гърбът на другиго; но ти си от сичките най-подъл... Късайте [се] сега един другиго; то е достойното за вас возмездие. Погуби Сатрия, погуби диването Фирмия, погуби най-после и сам себе си. Продавайте един другиго и побъркайте се в своите клевети така, щото един на другиго да служите за палачи. Слуги! Вържете ги наедно; тие са сега задушевни приятелни. Изхвърлете ги и двамата на улицата.

ПИНАРИЙ. Кремуций! Аз ще да те предам, когато е така, аз ще да кажа, че ти потвърждаваше думите на Сатрия. Аз ще да ви обадя и двама ви.

САТРИЙ. Лъжеш, мръсникo! Аз се признавам за сичко и ще да отида на смърт, но няма да излъжа за Кремуция. Ако и той и да ме обезчести, но аз съм достоен за това! Ние не можахме да го погубим — ще да загинеме сами! Аз те уважавам, Кремуций! *(Слугите изхвърлят чрез оградата и двамата, свързани наедно.)*

КРЕМУЦИЙ. О, Рим! О, нещастна Италио! Бедно мое отечество! Каквото и да стане с мене — никакво нещастие, никакви мъки са не в сила да надвият оная скръб, която къса сърцето ми, като се смисля за твоето унижение! Моята скръб е застаряла и скрита навеки; аз ще да умра с нея. Няма кому да я завещая!... Защо хората искат да ме погубят? Далеч, далеч от тях. Ако успея да се избавя из тая примка, то ще да оставя Италия; ще да бягам в Германия, даже в Сарматия... Там барем аз няма да виждам падението на моят народ, няма да слушам латинското слово в устата на злодеите и на предателите. *(Отива си в къщи.)*

ДЕЙСТВИЕ II

ТИРАНИН

В палатите на Тиверия. Стените обработени с бронзови листа и с изпъкнали изображения на различни митологически събития; хрустални колони, сребърни кресла и столове. Тиверий лежи на богато леговище, обвесено от едната страна с губер. До него седи Сеян.

ТИВЕРИЙ. Моята скръб е неизлечима, както е невъзвратима загубата на моят Друз. Ах, ако да било справедливо, че сенките на умрелите се явяват на живите, защо и моят син да не ме посети барем на един миг, в едно леко съновидение? Аз изгубвам вече вярата в боговете — аз се скланям към мъдростта на Епикура; сичкото е работа на случаят; инак, ако да би съществували богове, то тие не би ми отнели преждевременно синът, а по-скоро би хвърлили в мрачния гроб мене — изнемощял от години и от несполуки. Сеяне, напразни са твоите усилия да ме развеселиш. Както потокът, който, като го подприщат, по-силно се стреми да разкъса преградите и реве — така и моята скръб: колкото повече ти искаш да я потуляш със своето дружеско участие, толкова по-неумолимо ме тя мъчи! Мене са противни вече въздухът, светлината... Аз би желал да вляза в гробът, аз би желал да не съществувам! Сичко е безсилно против моите страдания! Само едното нищожество може ги излечи — нищожеството, на което за образ е даруван нам сънят!

Ах, какво наслаждение е да спи човек! А аз съм дотолкова нещастен, щото и сънят бяга от моите очи. Аз съм малко спал днес. Ах, Сеяне! Ако да би можал някой да ме направи като Епимнида? Ух, какво страшно и невиносимо стеснение усещам в гърдите си!

СЕЯН. Преодолявай себе си, господарю; отдалечавай от себе си черните мисли. Сутрена твоите припадци са по-силни, но по-вечера ще да ти олекне. Пийни от живителната влага на Бакха. *(Подава му чашата.)*

ТИВЕРИЙ *(пис с жадност)*. Да! Какви жалки създания би били ние, ако да не съществуваше на светът вино? Но от ден на ден мене ми става по-зле. Аз усещам — това вино не само ме не облекчава, — напротив, още повече усилва болестта ми!

СЕЯН. Припомни се, че има още една утешителница за човеческият род — добрата Афродита.

ТИВЕРИЙ. И тя скоро ще остави в мене само едно тъжно възпоменание за себе си. Аз, види се, скоро не ще да бъда никак в състояние да се ползвам от даровете на Патоската богиня. Ти казваш — добрата Афродита? Тя е добра и щедра само за младите, а за нас, старците, тя е скъперница, ревнива! Напразно мойт медик ми дава даровете на Ескулапа: колкото по-често аз прибягвам до тях, толкова повече усещам, че моите сили слабеят и изстива огънят на моите желания. Понякогаш би искал да бъда по-добре просяк, нежели господар; просекът спокойно ще да пренесе такова лишение — даже и когато е здрав; жените се отвърщат от неговите дрипи; но аз, който повелявам над милиони хора, аз, за когото и най-прекрасната матрона е готова да измени на мъжът си, да остави децата си, да заборава срамът, аз — както онзи страдалец в адът, измъчен от глад, гледа на вкусните яденета и не може да се наслади с тях, защото устата му са малки...

СЕЯН. Както твоята власт е безгранична, така са и неизтощими твоите наслаждения. Или у нас, у верните твои слуги, няма да достигне въображение, щото с нови измишления да направим разнообразен твой живот...

ТИВЕРИЙ. Сичко ми омръзва. Новото нещо ме занимава само за ден, за два: после едно и същото омръзва и, най-

после, нищо вече няма да измисляш, за да заглушиш мъчителната скръб.

СЕЯН. Днес аз съм ти приготвил ново развлечение в градината.

ТИВЕРИЙ. Какво е то? Нещо като спинтерии или друго такова.

СЕЯН. Няма да ти кажа. Неожиданността увеличава наслаждението.

ТИВЕРИЙ. Добре, добре, но наистина, струва ми се, че нищо не е в сила да ме развесели: днес ми е твърде лошаво.

СЕЯН. Може би това е следствие на вчерашната вечеря. Готвачът с особено изкуство беше опекал германският глиган. Не бива ли да земеш нещо за бълване, щото със свободен стомах да пристъпиш днес към наслаждение?

ТИВЕРИЙ. Не ща. Аз ставам мрачен и жесток. Едно, което е останало още да ме развлича, то са страданията на моите врагове и сълзите на техните жени и деца. Аз съм жесток, Сеяне. Аз презирам човеческият род, защото хората са достойни за презрение, защото се лъжат и порабощават твърде лесно. Римляните са най-лоши от сичките!

СЕЯН. Благодарение на твоите верни слуги враговете ти са безсилни. Сенатът ги осъжда сякога на смърт, а ти ги съжаляваш и ги прощаваш.

ТИВЕРИЙ. Съжалявам ги, казваш ти. Не, Сеяне — не ги съжалявам, а увеличавам техните мъки. Ето удоволствие, което е по-драгоценно от Бакха и от Венера!... То ми не омръзва. Каква полза да убиеш врагът си? Един миг, няколко часа — и него го вече няма, и той е спокоен, той е по-щастлив от мене, защото, при сичкото мое могъщество, при мене пак ще да се върне убийствената тъга! Каква полза да го мъчиш даже и с най-страшните оръдия? Няколко дена страдания — и той е спокоен, а аз се пак страда! Но да го лишиш от честта, да обезславиш неговото име, да му отнемеш жената, децата, имането — и да ги дадеш на шпионинът, на неговия враг, а него да запратиш в чужда земя и да му даваш едно нищожно парче хляб, щото в безсилната своя злоба дълго време да се къса и да проклина сяка една минута от своето съществуване: или да го захвърлиш в темница-

та, да го лишиш от светлина и от въздух и заедно с това от ножът, от ядът — сичко, което може да прекрати животът му, — да го приковеш за стената като куче и да му изпровождаш из средата на живите само такива вести, които режат сърцето му много по-остро от всеки един кинжал — сто наслаждение! А тука още и друго: да видиш глупостта на цял един народ, глупост на хиляди, да чувствуваш себе си по-горе и по-умен от тях... да!... Аз преследвам благородният човек и уверявам сичките, че той е вагабонтийн — и сичките вярват на това, и ме величаят за най-добродетелен и за най-справедлив. Ти много пъти си ме упреквал за това, че аз давам двърде много воля на сенатът и оставям дирите от старата република; ти ме съветваше с помощта на войската да утвърдя самовластнето. Ах, Сеяне! Ти знаеш, че е по-приятно да се приготвяваш за наслаждението с Венера, нежели тогава, когато си наситиш вече страстта; по-приятно е да ловиш зверът на лов, нежели да го уловиш... Само гладният пролетарий — вълкът, като улови добичето, го изяда; благородният тигър, преди да го одуши, играе си с него, изпуска го из ноктите си, чегато му дава свобода, но после се хвърля след него и пак го покрива със своят убийствен крак. Аз обичам да гледам на моят котак, когато хване някоя птичка и оставя и толкова сила, щото да може да подхвърка; котакът я изпусне из ноктите си веднаж-два пъти — и как се тя радва, клетата! Но всеки път мъчителят я лови изново и така я довежда до смърт с продължително уморяване. Когато аз гледам на подобни сцени, сякога мисля за себе си и за Римската република. Аз не искам изведнаж да унищожа свободата на Рим: аз обичам да я унищожавам! Тие проблески от съпротивление против моята власт, тие стремления на пламенни души, които се унищожават лесно чрез донесенията и чрез работелпният съд — доколко ми се харесва това! Тука има някаква си борба, в която аз усещам себе си победител. Моето положение е като положението на страстният комарджия, комуто сякога върви на картите... А стадото шпиони, които ми служат, се стараят да се отличат с подлост; а после често губят сами себе си с това същото оръжие. Ах, колко е това весело, колко е смешно!

Римският народ глупее, става подъл, без да забележи това; само аз сам забележвам това; аз един разумявам кое е благородно и кое е ниско; само аз уважавам оние, които преследвам, и презирам оние, които благодетелствувам. Аз тържествувам; аз чувствавам, че съм по-горе от сичките, защото виждам истината, лъжа сичките и имам право да се смея над сичките. В Рим е останало вече малко благородно и високо: аз захващам да съскам шпионите един против други. Аз ще да отпусна юздата на своята власт, ще да дам на римляните да подишат свободно, ще захвана да покровителствувам литературата, любовта към истината, за това, за да се явят изново хора, а не безсмислени скотове, за това, за да имам изново кого да изстреблявам. Това е — лов... Но да се захванем за работа, Сеяне. Какво ново има!

СЕЯН. В Сенатът е произлязло едно твърде любопитно дело. То се представлява на твоето окончателно решение. Сенаторите чакат в двореца. Работата се е захванала по поводът на Кремуция Корда.

ТИВЕРИЙ. А! По поводът на историкът, за когото ми говореше ти. Той е човек благороден и, следователно, мой недоброжелател. Е, какво?

СЕЯН. Той, както ти е известно, цезарю, е написал Аналите.

ТИВЕРИЙ. И е разхвалил в тях Римската република.

СЕЯН. Разхвалил е Брута и е нарекъл Касия последен от римляните.

ТИВЕРИЙ. Само това едно му не позволява да живее на воля. Но това, струваше ми се, е недостатъчно, за да се осъди по законен ред. Аз бях заповядал да намерят у него по-голяма вина.

СЕЯН. Така, цезарю. Аз исках да го улова в по-голямо престъпление и поръчах да извърши тая работа Сатрий Секонд, поетът — т. е. заповядах му да увлече Кремуция в разговор за настоящето време; и така ние би могли да намериме предлог да го осъдиме за оскърбление вашето величество.

ТИВЕРИЙ. Е, какво твойт поет?

СЕЯН. Извърши работата твърде поетически, т. е. крайно глупаво: сам влязъл в примката.

ТИВЕРИЙ. Така му трябва на глупецът? Е, как тъй?

СЕЯН. Заедно с историкът Пинария Ната и със сенаторът

Фирмий тие влезли в градината на Кремуция Корда; Пинарий и Фирмий се скрили между дърветата, а Сатрий извикал Кремуция, но наместо да го накара да се изкаже, той захванал да псува тебе и да говори дерзко за такива предмети, за които даже и да се споменува не бива. Кремуций не разделял неговите мнения и не отговарял на неговите вопросы; после тръгнал из градината и открил скритите. Пинарий, разгневен на Сатрия за несполуката и сърдит за безчестието, с което ги наградил Кремуций, подал донесение против Сатрия, преписал в него неговата реч и Сатрий, дивакът, се съзнал в сичко и увеличил своята вина, като прибавил, че уж аз съм го подучил.

ТИВЕРИЙ. Глупец! Мръсник! Той е достоен за прилична смърт. Ти, разбира се, се яви в Сенатът и понска справедливост — така ли?

СЕЯН. Разбира се — и исках защита против клеветата. Из желание да спаси себе си, Сатрий се отказал от своите думи, оскърбителни за твоята особа, но при сичко това говорил, че той искал да изпита Кремуция по своето си желание.

ТИВЕРИЙ. А Кремуций?... И против него ли е направил донесение?

СЕЯН. По-напред Пинарий уверявал, че Кремуций отговарял с двусмислени възмутителни изражения, но Сатрий и Фирмий отхвърлят това и сам Пинарий се е отказал от своите думи, но само донася, че Кремуций в своите Анали е поместил възмутителни възгласи, похвалил е Брута и е нарекъл Касия последен от римляните.

ТИВЕРИЙ. Това не може да се опровергае. А Фирмий?

СЕЯН. Той се заклал, като оставил една записка, че безчестието, което опозорило неговото сенаторско достойнство, го принудило на самоубийство.

ТИВЕРИЙ. Е, а сенатът какво?...

СЕЯН. Признал Сатрия за виновен в произнасянето непристойни хули за императорът с желание да улови Кремуция и осъдил го на заточение в Галия, без да му отнеме имуществото. Пинария Ната са припознали за виновен в лъжливи донесения против Кремуция, че уж последният отговарял одобрително на престъпните думи на Сатрия; но защото другото донесение против Кремуция

Корда, относително Аналите, излязло справедливо, то са решили да ограничат неговото наказание с кратко-временен затвор в темницата. А колкото за Аналите, то работата за тях са отредили да се предаде на личното усмотрение на твое величество.

ТИВЕРИЙ. Добре: досега аз съм смаявал наказанията — сега ще да ги увелича. Тряба да се научат шпионите, за да бъдат по-умни и по-осторожни, освен това трябва щото в Рим да не мислят, че уж ние подбуждаме шпионите: напротив, нека мислят, че ние сме към тях по-строги, нежели към другите. Тая строгост няма да отнеме охотата на шпионството: ние ще да накажеме двама, а ще да наградиме петдесет. А в това също време — и чрез наказанието на двамата — ние ще да придобиеме от народът похвала за нашето правосъдие. За да погубиме Кремуция Корда, по-напред ние ще да го приласкаеме, ще да дадем нему имането на шпионите, а после ще да се придириме до Аналите и народът ще да говори: „Ето справедливостта на цезаря! За лъжливото донесение против Кремуция той награди обиденият, а за вината го наказва!“ — Аз ще да се скрия зад коворът, а ти ще да играеш моята роля. В отчаянието си Сатрий ще да каже нещо, което аз не трябва да чувам.

Тиверий пише на сенатският приговор, после се скрива зад коворът. Сеян излиза и после се връща с няколко души сенатори; след тях Кремуций Корд, Пинарий Ната и Сатрий Секонд.

II

ЕДИН ОТ СЕНАТОРИТЕ. Римският сенат, като реши работата за оскърбление величеството от гражданинът Сатрия Секонда, до която работа са прикосновени гражданите Пинарий Ната и сенаторът Фирмий, Сенатът с благоговение чака утвърдението на негово величество.

СЕЯН. Господарят е болен и не може да ви види, отци. Той е препоръчал мене, на своя верен слуга, да ви предам приговорът. Ето подписът на неговата свещена ръка. Тряба да ви кажа, че законът *de lesu majestatis*, който е установен от Сенатът и утвърден от императорът,

има такава цел, щото в самият зародиш да удушава престъпните помишления и да не допуска да се разпространяват във вреда на републиката. Секи е длъжен да обажда, ако чуе нещо зловредно. Но главното достойнство на донесението е истината. Изявителят на злото предупреждава злото, затова е и достоен за награда, както и секи, който окаже услуга на отечеството си; затова отечеството и награждава доносителят; но колкото е похвално да явяваме пред законът действителните злоупотреби, толкова е глупаво и престъпно да правиме лъжливо донесение против някой гражданин. Законът *de lesu majestatis* е установен не с цел да умножи донесенията, а с цел да ги смали. Императорът желас, щото добрите граждани да живеят спокойно и да вкусят плодовете на своите трудове, без да бъдат обезпокоявани от клеветниците. Какво може да бъде по-лошо нещо от клеветата? Клеветата погубва честта на гражданинът, разваля неговото семейно благополучие, черни неговите заслуги пред отечеството му. Цезарят от сичките други пороци най-много ненавижда клеветата. Много сърд към сичките престъпници, той е неумолим само към клеветниците. Пинарий! Тебе те не било срам да клеветиш гражданинът Кремуция Корда и после със своите собствени думи си обличил клеветата си.

ПИНАРИЙ. Но това, великий господине, що съм казал аз за Аналите, е справедливо и следователно моето донесение не е съвсем лъжливо.

СЕЯН. Онова, що говориш за Аналите, не може да се счете за твоя особена заслуга: едно съчинение, което го чете секи — не е тайна. Но ти си оклеветил Кремуция Корда, че произнесъл уж непристойни думи за цезарят. Сенатът те е осъдил на кратковремен затвор в темницата, но цезарят, който сякога е смекчавал присъдите на сенатът, сега е изменил за тебе своето обично милосердие и увеличава ти наказанието. Според неговата воля, изяснена в написаните от неговата собствена ръка думи, освен затворът в темницата, трябва да те пратиме на заточение в отдалечената Палестина, а имането ти да дадеме на обиденият Кремуций Корд, като отнемем от жената ти и от децата ти правото връз него.

ПИНАРИЙ. Господине! Застъпете се за моите сирачета пред държавният цезар.

СЕЯН. Не мога, Пинарий Ната, да се моля за тебе: цезарят е твърде разгневен. Колкото за Сатрия, то неговото злодеяние е по-горе от сяко едно милосердие. На цезарят беше угодно да избере мене за известител на неговата воля. Преди сичко, почтени отци, аз ви повтарям това същото, което говорих и по-напред, че аз по своето незлобие и постоянно нежелание да направя зло даже и на враговете си, прощавам го за клеветата. На колени аз се молих пред цезарят, за да го помилва, но Тиверий е непоколебим в своят праведен гняв. Сатрий според своето собствено признание и според показанието на гражданите Пинарий Ната, сенаторът Фирмия и Кремуция Корда се обвинява в следующето: той отишъл при Кремуция Корда и захванал противозаконен разговор с цел да увлече Кремуция и да чуе от него нещо престъпно. Но неговите думи били дотолкова гнусави и заключаваели в себе си такива безумия, щото тяхното произнасяние — ако и да е било с цел да изпита другиго — е твърде голямо престъпление и ако допуснем такива постъпки за издирване мислите на гражданите, то е сѣ едно да оставим произнасянието на хулителните думи без наказание; с тоя способ разпространителите на зловредните слухове и хулителите на властите ще да прикриват своите дерзости с благовидният предлог да изпитват уж другите; освен това цезарят желае, щото секи да се наслаждава спокойно под неговото правление, а никак да се не бои от донесения, извлечени с хитрост; и затова заповядва — Сатрий Секонд, за пример на другите, да се предаде на смъртно наказание, а имането му да се даде така също на обиденият Кремуций Корд, като се отнеме правото връз него и на жената му, и на децата му.

КРЕМУЦИИ. Аз изявявам желание да се откажа от имането на Сатрия Секонда и на Пинария Ната и давам го на техните семейства.

ПИНАРИЙ. Да те наградят безсмъртните богове със своите благодеяния!

САТРИЙ. Аз отивам на смърт и последната моя дума е проклятие за тебе, Сеяне — убийцо, прелюбодеецо, подбудителю! Аз се унизих дотолкова, щото се реших да служа тебе и затова получавам достойна награда. Кре-

муций Корд! Аз ти исках злото... справедлив е съдът на небето! Прости ми, Кремуций, прости ми! (*Извождат го; той вика.*) Прости ми, благородна душо, прости ми! (*Извождат и Пинария.*)

СЕЯН. Сега да поговорим с тебе, Кремуций Корд. Сенатът е предал на личното разглеждане на негово величество работата за твоите Анали. На цезарят беше угодно да ми заръча да ги прочета по-напред аз, за да видя трябва ли да се произвежда за тях дело по съдебен път, или да се оставят без никакво внимание. Ти ли си писал тие Анали?

КРЕМУЦИЙ. Аз.

СЕЯН. Аз съм ги чел вече по-напред. Някои си прекрасни места ме възхитиха и аз ги представих на негово величество: господарят ги удостои със своя милостив поглед. Но за това други едни места ме накараха неволно да те моля да ми дадеш едно малко обяснение. Аз съм далеч от това — да подозревам в тебе някакво си злоумишление, но в твоето съчинение има такива двусмислености, които показват, че ти предпочиташ преминалото от настоящето. Разбира се, ти си умен и учен писател: ти разбираш, че само от времето на богоподобният цезар отечеството ни се наслаждава със спокойствие и ред. Но ето, например, почтений писателю, обясни ми, как трябва да разбирам твоите похвали към Брута и изражението за Касия — че той бил последен от римляните.

КРЕМУЦИЙ. Това само по себе си е ясно. Това се отнася към Брута и към Касия.

СЕЯН. Но Брут и Касий са били злодеи, възмутели? Не е ли така?

КРЕМУЦИЙ. Брут и Касий принадлежат на историята, която не знае нито гняв, нито пристрастието на партиите...

СЕЯН. Това ние знаем... Но аз желая да чуя от тебе какво мнение имаш ти сам за Брута и за Касия? Харесват ли ти се тие хора?

КРЕМУЦИЙ. Аз не съм живял с тях. Моето мнение е изказано в историята ми, в която, да кажа, аз съм съдил за тях не като за живи, а като за умрели.

СЕЯН. Но ако да би били тие живи, то ти се би съединил с

тях? От одобрителното за тях мнение аз мога да се опаявам от тебе за това.

КРЕМУЦИЙ. Касий и Брут са невъзможни в настоящето време. Ако да би се родил аз в тяхното време, то не би бил такъв, какъвто съм сега, пък и ти, господине, в тяхното време не би бил такъв, какъвто си сега.

СЕЯН. Ти се отклоняваш от правият отговор на моите въпроси... Аз не обичам това... Твоите възражения за Брута и за Касия показват, че ти недоброжелателствуваш на Юлия Цезаря, а следователно и на Августа Цезаря, а следователно и на Тиверия Цезаря.

КРЕМУЦИЙ. Аз не мога да доброжелателствувам нито на Юлия Цезаря, нито на Августа — тие ги няма вече на светът, аз нищо не говоря и не смея да говоря за Тиверия.

СЕЯН. Сичката твоя история е напълнена с възгласи, които показват, че ти обичаш старината и искал би нейното повръщане.

КРЕМУЦИЙ. Аз обичам отечеството си, обичам неговата история, защото се занимавам с нея; а да желая да се повърне старината, ще да каже да стана безумен. Онова, което е преминало, не може да се върне: това всеки знае.

СЕЯН. Ти решително не искаш да ме разбереш и скоро ще да ме накараш, против собственото мое желание, да заговоря с тебе по-строго.

КРЕМУЦИЙ. В какво престъпление желаеш ти да ме обвиниш, господине?

СЕЯН. Желая! Бива ли така да говориш? Аз никого не желая да обвиня. Твоите постъпки ме накарват против моето желание секиму добро да те обвиня в неблагоприятно положение към твойт господар и благодетел.

КРЕМУЦИЙ. Де ти са доказателствата, господине?

СЕЯН. Доказателства? Той иска доказателства! Какви още доказателства трябва, когато твоята книга е пълна с такива възмутителни неща? Ти наричаш Брута и Касия поведни от римляните! Дето ще да се каже, ние — какви сме? Не римляни? Варвари — тъй ли? Ти хвалиш отцеубийците и злодеите; дето ще да се каже, и ти си такъв,

КРЕМУЦИЙ. Аз не съм наричал нийде и никога варзари оние римляни, които са живели после Цезаря. Аз не съм нито отцеубийца, защото не съм направил нищо такова, за което би заслужвал тие названия. Аз виждам, че моята история ти се не харесва; не харесва се тя може би и на Тиверия Цезаря; но това ще да каже, че аз нямам дотолкова дарование, за да напиша другояче. Аз не съм казал нищо оскърбително против Тиверия Цезаря или против неговото семейство — с една дума — законът за оскърбление величеството се не простира на моето поведение.

СЕЯН. Послушай ме, добрий мой приятелю — приеми моят искрен съвет. Твоите отклонявания няма да ти послужат за нищо — уверявам те. Само едната похвала към оние лица, които са припознати за вредителни, е вече престъпление. Твоята история е написана с хитро намерение да се възволнуват умовете: ето какво ще да ти кажа аз, добрий мой приятелю. Като верен слуга на господарят си и на отечеството, аз съм длъжен да представя твоята история в Сенатът с обяснение, че цезарят я намира достойна да се предаде на съд. Но има още способ да избавиш себе си... За мене лично е съ едно: аз нищо не печеля, нито губя, но аз ти искам доброто и затова ти предлагам едно средство. Най-добре е смилено да се признаеш на своят господар (*Сеян се удря с чувство в гърдите*), че ти си виновен и че се каеш за това, щото си написал; можеш да кажеш, че това се е случило неволно — от увлечение, а никак не от зло намерение. Уверявам те, че сичко това ще да ти се прости; цезарят е милостив към оние, които искрено се признават в своите заблуждения, а аз, приятелю мой, на колени ще да му се моля за тебе. Може би негово величество ще да бъде дотолкова милостив, щото ще да ти позволи да заличиш оние места, които бият на очи, и да ги замениш с други нови и въобще да прибавиш в твоята история такива мисли и изражения, които би показали, че ти си искрен и доброжелателен. По-добре е така да постъпиш: казвам ти, ще да спечелиш, мой добрий приятелю.

КРЕМУЦИЙ. Аз не съм направил нищо противозаконно. В Рим няма такъв закон, който да осъжда историкът за

това, че е изобразил събитията от преминалото време. Аз не признавам себе си за виновен, защото никой не може да бъде наречен виновен без съд, а аз не подлежа под съд, защото не съм направил и не съм казал нищо, което би откривало моето неразположение към настоящето правителство. Аз съм готов да се оправдая пред Сенатът, ако ти желаеш, господине, да ми наложиш обвинения за моите Анали. Само волята на цезарят — а не законът — може да ме погуби; нека постъпи цезарят, както иска, но аз никога няма да кажа, че съм виновен, когато съм прав: това аз не направям, ако ще би и със смърт да ме заплашват. Добрата слава е поскъпа за мене от животът, а с лъжа аз не ща да изкупувам животът си. Има други много по-достойни от мене хора: нека цезарят поръча тем да напишат най-достойна история. Твоите обвинения, високий господине, не са работа на законът, а просто — исторически въпроси; но с високите лица аз не смея да се вдавам в разсъждения за историята.

СЕЯН. Дето ще да се каже, ти искаш, щото въпросът за твоите Анали да постъпи в Сенатът! Твърде ми е жално, че ме лишаваш от удоволствието да те избавя.

КРЕМУЦИЙ. Ако да бях аз престъпник, то, при сичкага твоя сила и при сичкото твое доброжелателство, ти не би можал да ме спасиш; ти ме би извлякъл изпод орудията на палачът, но ти не би бил властен да ме извлечеш изпод мъчителните орудия на съвестта, която наказва по-зле и по-продължително от сичките други палачи.

СЕЯН. Слушай, Кремуций Корд. Ти се основаваш на законът: това е похвално. Но не забравяй, че има един закон, който е по-горе от сичките начертани от Сенатът закони, тоя закон е вярността към своя господар: той трябва да бъде написан в сърцето на всеки честен и благоразумен гражданин.

КРЕМУЦИЙ. Аз не съм престъпник тая вярност. Така барем ми говори съвестта.

СЕЯН. Добре, ако ти говори така съвестта; аз желая, щото и Сенатът да каже съобразно с твоята съвест... Ти не приемаш моите съвети: жално ми е, много ми е жално!

Моля те барем само за едно: не мисли, че аз ти искам злото; по волята на цезарят и по твоето собствено упорство аз съм принуден да стана твой обвинител; но при сичко това аз ще да употребя сичките мерки, за да те оправдая. Прощавай, добрий мою приятелю.

Кремуций си отива. След него и сенаторите.

III

ТИВЕРИЙ (*излиза иззад коворът*). Тоя Кремуций Корд трябва да загине. Неговото безкористие, неговото видимо нежелание да се ползува от нашите милости показват, че той има благородна душа: ако такива хора бъдат много, то нашата власт е нетвърда. Как се той основава на законът! Ти му говориш за моята воля, а той ти разправя за законът! И тоя човек е историк! Историкът е важно лице в господарството. Историкът е изтълковател на съдбата на народът, обяснител на преминалото и — следователно — известител на бъдещето. Такива историци, като Кремуция Корда, ние уважаваме, но тие ни не трябва. Нам са потребни такива историци, които би хвалили това, което се нам харесва, а осъждали би онова, което ние не любим; историци, които за една кривача злато, за един милостив поглед на силният човек би преобърнали наопак събитията и даже безчестно би съчинили други несъществуващи... С какво ще да привлечеш Кремуция Корда? Злато — той презира, милост — той не търси. Забележи ли ти как решително и как хитро се отрече той от твоето предложение — да преправи историята си! О, тоя човек е от републиката! Той е опасен човек! Той е страшен човек!... Да се предаде на съд!... Нищо не е, че няма закон против него. Нема не може да се тълкува законът на различни страни? И какво, наистина, тие се основават така на законът? Аз ще да им покажа, че уважавам законът само за това, защото мене се иска така; законът е за слабите твари, а за цезарят — няма други закон освен неговът собствен произвол... А тие шпиони? Тие сичките са достойни

за свойт жребий... О, Рим, Рим! О, народе, жадний
за робство, както комарджия за пари, както сладостра-
стният за жена! Ти сам подаваш за себе си камшик! Аз
те бия — и те уверявам, че те обичам; аз те впрягам в
хомот — и те уверявам, че съм пазител на твоето спо-
койствие! Унижавайте се, римляни, унижавайте се и уте-
шавайте презиращият вас Тиверия!!

ДЕЙСТВИЕ III

ИСТОРИК

I

В къщата на Кремуция Корда. Кремуций и тъпа робове.

КРЕМУЦИИ. Обрядът за освобождението е вече извършен! Вие сте свободни, приятели мои. Благодаря боговете, че успях да ви окажа благодеяние. Вчера аз продадох своят чифлик: ето парите, които зех за него. Жена и деца аз нямам, нямам така също и близки роднини; раздавам ви това по равна част. Прощавайте и не забравяйте своят господар!... Вие ми служихте вярно... благодаря ви. Струва ми се, аз не съм заслужил с нищо вашите проклетия. Аз съм се обхождал с вас кротко; вие не сте изпитвали камшикът по гърбовете си; вие сте били сити и облечени; аз съм ви обичал като деца; а ако съм направил някому от вас неприятност, то простете ме и забравете я!

ЕДИН ОТ РОБОВЕТЕ (*пада в краката му и плаче*). Господарю наш! Баща и благодетелю наш! Не щеме ние да се махнем от тебе, дордето се не довериш нам, на твоите верни слуги. Аз не съм грък — аз няма да оставам своят благодетел, ако ще би даже и да ме биеш — аз няма да се махна от тебе! Ти имаш нещо зло на душата си... Или враговете ти искат да те погубят? Кажу ми, кой е твой враг; па който и да е — аз умея да въртя камата. Мъничък ме отнеха мене от баща ми и от

майка ми; тие бедните останаха далеч там край Дунавът; може би и да са ги убили римляните или да са ги продали нанякъде... Мене ме е мъчил като скот свирепият войскарин; колко пъти аз исках да се удавя... за щастие той ме продаде на тебе и ти ме утеши, ти ме прегърна и аз не съм видял милост от никого друго, откакто съм се отделил от родителите си. Аз нямам никого на светът, при когото да се прислоня... Защо ми са твоите пари? В нашата земя не знаят що е пара и живеят щастливо. Недей ни изпъжда от себе си... Ако, може би, цезарят се е разгневил на тебе, то побегни с назе; ние сме у тебе седем души дунайци; да бягаме в нашата далечна земя; там ние ще да те поиме, ще да те храниме, като баща ще да те гледаме. У пас хората са добри: ще да те приемат като свой. Да побегнеме, татко наш!

КРЕМУЦИЙ. Добрий дунаецо! Ти знаеш, че аз обичам твоят народ. Аз сякога съм слушал с участие разказите на твоите бащи. Ах, там е много по-добро, нежели в нашата Италия!

РОБЪТ. По-добро, татко наш! Сто пъти по-добро! Вашата Италия е проклета земя; а у нас беше добро, мирно, дордето не бяхте дошли вие. Но по-нататък на север има една земя, дето не е стъпил още римски крак. Да бягаме там! Нанстина, там е по-студено, нежели в Италия, но затова хората са по-добри...

СЕДЕМ РОБОВЕ (*падат в краката на Кремуция*). Татко наш! Побегни с назе! На ръце ще да те понесеме!

КРЕМУЦИЙ. Напразен труд, приятели мои! Вие мене няма да спасите, а ще да погубите сами себе си. Цезарят има кого да проводи, за да ни стигне. До вашата земя е далеч. Възползвайте се по-добре от свободата и бягайте по-скоро из Италия. Вие сте твърде простодушни. Вие говорите сичко, щото ви дойде на умът... вие не струвате да живеете в Италия.

РОБЪТ. Та това е цезарят, татко мой, цезарят е твой граг...? А нема той е безсмъртен.

КРЕМУЦИЙ. Мълчи! Нито дума повече. Махнете сс от мене: аз ви заповядвам.

РОБЪТ. А кой ще да ти служи? Остави някого от нас. Ти сичките отпущаш.

КРЕМУЦИЙ. Махнете се, повтарям ви!

Робовете си огиват.

РОБЪТ *(като излиза)*. Цезарю, цезарю! Дано не доживееш до довечера! Бутни ти само нашият добър господар!... Ние не сме гърци — ние ще да умеем с животът си да заплатим за нашият благодетел! *(Отива си.)*

Двама други робове, не от дунайците, отиват в едно къше. Кремуций сяда замислен.

1-ЯТ РОБ. Тоя варварин не обича гърците за това, защото гърците са по-умни от другите народи. Приятелю Филотет, ето случай да станеме и ние хора! Ние сме сега свободни. Хайде да предадем тоя дунаец!

2-ЯТ РОБ. Добре, приятелю, да го предадеме. *(Излизат.)*

КРЕМУЦИЙ *(сам)*. Моята участ е решена по-напред. Няма спасение за оногова, когото Сенатът поиска да погуби. Тие само за очи ще да ме повикат на оправдание, а после се пак ще да ме погубят. Да погина в цистъг на годинните си! Да не успея даже да изпитам сладостта на животът, да погина тогава, когато насреща ми се усмива слава и ме чака любов!... Но защо ли се пак не доверя на своите добри дунайци?... Уви! Напразна мисъл. Мене ще да ме уловят и краят на моят живот ще да се помрачи със страх. Да последвам примерът на Катона?... *(Замисля се.)* Не! Да отмъстиме на тиранинът с неговът собствен съд! Ако ме осъдят — това ще да бъде най-ужасно, най-неправосъдно дело, което се е случило когато и да е в Рим! Нека мъчителят го извърши и с това да обезслави още повече своята памет! Нека се набират неговите злодеяния! Колкото тие бъдат повече, толкова той ще да се яви по-отвратителен — толкова по-неумолимо ще да се обруши над него съдът на провидението и съдът на потомството!... *(Влиза един едил.)*

ЕДИЛЪТ. Гражданино Кремуций Корд! Сенатът те вика на отговор.

КРЕМУЦИЙ. Аз съм готов. Да вървим. *(Отиват.)*

II

Заседание в Сенатът. Тиверий седи на издигнато място.

1 СЕНАТОР (*поднася му делото*). Ето, господарю, делото на Вибия. Синът му Юний Вибий обажда баша си, че разсява уж възмутителни слухове и клевети граждани-нът Сеяна, който се ползува с твоята милост, и освен това, че уж бившият претор Цецилий Корнута му изпро-вождал пари, за да изпълни своите възмутителни наме-решия. Робовите на Вибия, като ги мъчиха, потвърдили думите на сина му. — Освен това, че донесението на Юния Вибия е истинно, се доказва още и с това, че Це-цилий Корнута, разбира се, като чувствувал себе си ви-новен, побързал да се избави от смъртното наказание със самоубийство. За това Сенатът припознава Вибия за виновен и осъжда го на смърт; но лишава Юния Вибия от награда за предателството и наказва го с временно изпъждане из Рим по причина, че е оскърбил каза-ният закон, който предписва безгранично уважение към родителите.

ТИВЕРИЙ. Постъпката на Юния Вибия трябва да бъде при-позната за пример на честност и верност към отечест-вото.

2 СЕНАТОР. Цезарю! Като се връщаше Вибий от изпитът, яростна тълпа народ го обиколила и без малко щяла да го убие. Тълпата викала: „Отцеубийца! Отцеубийца! Да го смъкнем от Тарпейската гора!“ За да предупре-ди народният бунт, Сенатът счете за благоразумно, за да не раздразни тълпата, да покаже, че съществува ува-жение към родителската власт.

ТИВЕРИЙ. Събранието на избраните отци трябва да прези-ра виковете на необузданата сган. Аз ще да заповядам да се издирят подбудителите на волнението и да се на-кажат безжалостно. Злоумишленията не ще се прекра-тят, дордето връзките на семейството се не свързват с вяността към господарят и към отечеството. Трябва да уважаваме родителската власт — аз показах вече това, като наказвам непокорните деца; но отечеството е по-високо и по-драгоценно от сичко. Да са даде на синът на Вибия сичкото имане на баша му и, освен това,

да му се дадат десет хиляди сестерции за награда на такава примерна вярност към общото благо и спокойствие. На престъпникът Вибия аз смекчавам наказанието и заменявам смъртта със заточение в някой отдалечен остров.

1 СЕНАТОР. Аз предлагам да се затвори на островът Донуза или Гиара.

ТИВЕРИЙ. Тие два острова са безводни. Аз искам, щото самото наказание на престъпникът да бъде усладено с грижите на правителството. Да се изпроводи на островът Алюргос. Да му се обяви.

Ввождат Вибия във вериги. Влазя и син му.

ВИБИЙ. Цезарю! Заповядай преди сичко да ми избодат очите, за да не гледам на своят срам! Каквото наказание и да ме чака, аз съм достоен за него, защото съм дал живот на такова едно чудовище...

1 СЕНАТОР. Мълчи, престъпнико!

2 СЕНАТОР. Отказването ще да ти увеличи вината. Разкай се!

ВИБИЙ. Аз съм невинен.

3 СЕНАТОР. О, закоренелий злодеецо!

4 СЕНАТОР. Вибий! За разпространението лъжливи слухове за цезарят, за клеветата против Сеяна, почетен с милост от господарят, и за опитването да възбунтуваш Галия Сенатът те признава за виновен против законът за оскърбление неговото величество и осъжда те на смъртно наказание; но цезарят, по неизреченото свое милосърдие, смекчава ти наказанието, като повелява да ти се замени смъртта със заточение на далечният остров Алюргос.

ВИБИЙ. Цезарю! Не отвърщай от мене твоите високи очи, ако и да съм в окови. Аз бях един от обвинителите на Либона Друза. В това също време, когато другите получиха награда, мене осъдиха да си оплаквам дните в Галия: това беше награда за службата ми на тебе! Сега, само по предателството на сина ми, който е потъпкал сичките човешки чувства, мене ме признават за виновен, без никакви явни доказателства. *(Пада на колене.)* Цезарю! Великий отец на римският народ! Аз пода-

вам жалба против Сенатът! Мене ме осъдиха несправедливо.

ТИВЕРИЙ. Аз твърде много уважавам избраните отци и не ще да приемам жалби против Сенатът от безделници, недоволни от нашето милосърдие. Сенатът не осъжда невиновните. Махнете го оттука!

ВИБИЙ. О, съдба! Достойно ме ти наказва за предаването Либона Друза! Аз съм поразен със собственото си оръжие. (*Към сина си.*) Тебе оставям вечно проклетие. Нека сънят да бяга от твоите очи! Нека всеки един залък от храната ти да бъде бавна отрова за тебе! Нека жената ти да бъде прелюбодейница, а децата ти да те надминат с престъпления, а мене с нещастия! Проклинам сичкият твой род, сичкото твоё потомство! Нека сичките, в които ще да тече кръвта на Вибиевци, бъдат осъдени от съдбата на болести, на мъчения и на всеобщо презрение!

3 СЕНАТОР. Юний Вибий! Като признателност за твоёто доносение, цезарят и Сенатът те награждават със сичкото имане на твой престъпен баща и, освен това, с десет хиляди сестерции.

ЮНИЙ (*пада на колени*). О, великий господарю!

ТИВЕРИЙ. Остави чувствата на благодарност в гърдите си и не изпускай ги на свят. Гледай с верността си да заслужиш оказаната тебе милост. Иди си! (*Юний Вибий си отива.*)

1 СЕНАТОР. Сега трябва да разгледаме делото на Кремуция Корда.

2 СЕНАТОР. Напомням на събранието, че делото на Кремуция Корда затова беше и представено на цезаревото усмотрение, защото Сенатът се видя в невъзможност да го реши по досегашните закони. Като се връща пак в Сенатът, ние се намираме в същите обстоятелства, в каквито се намирахме и по-напред. Тряба предварително да се издаде закон, под който би подпадало престъплението на Кремуция Корда.

3 СЕНАТОР. Такъв закон трябва да се издаде; но ние нямаме право да съдим по него Кремуция Корда: неговото дело е постъпило у нас, преди да се обнародва този закон. Наистина законът за оскърбление величеството се не простира на него право, но неговата книга може да

бъде припозната за престъпна по съдът на Сенатът. Във времето на божественият Августа беше издаден сенатус-консултус, който ни обвезва да преследваме и да унищожаваме оние съчинения, които явно развращават нравите. А какво друго би могло повече да развращава нравите, ако не това съчинение, което възбужда към безначалие, към непокорност на властите и неуважение към тях? Дерзките изражения в книгата на Кремуция Корда, за Брута и за Касия, възбуждат умовете да предпочитат старото безначалие пред новият ред и тишина; освен това, съчинителят, като хвали Брута и Касия — отцеубийците и злодейците — одобрява постъпките на такива престъпници. Сенатът може да осъди съчинението на Кремуция Корда на публично изгаряние, като най-безнравствено и което възбужда към безначалие и недоволство, и наложи на едилите като непременно obligation да отнемат екземплярите на тая книга от частните лица и из дюкяните, и да се предупредят сичките граждани, че които скрие у себе си това съчинение, то ще да се подложи под наказание. А самият автор да оставим на волята на императорът, като помолиме при това негово величество, щото да се отнемат средствата от Кремуция Корда да вреди за в бъдеще общественото спокойствие със зловредни съчинения.

ТИВЕРИЙ. Аз одобрявам твоето мнение. Надея се, че сичките отци ще да го приемат. То е здраво и съобразно със законът.

НЯКОЛКО ГЛАСОВЕ. Ние подаваме своите гласове!

ТИВЕРИЙ. Съставете тутакси приговор!

2 СЕНАТОР. Съдебният ред изисква, щото като осъждаме престъпникът, да чуеме и неговото оправдание.

ТИВЕРИЙ. Неговите оправдания са напразни. Но за да се упати святостта на законът, повикайте го. В това време пригответе приговорът.

В това време, когато един от членовете пише приговорът, вводят Кремуций Корда, който като се покланя, забира се малко отдалеч със спокоен вид.

1 СЕНАТОР. Кремуций Корд! В написаното от тебе съчинение: „Анали на Римската република“, Сенатът освен

много други неуместни възгласи за старото време, които показват твоето неразположение към настоящето правителство, намерил е хвалба към Брута и изразение за Касия, „че той бил последен от римляните“. Сенатът признава твоето съчинение за престъпно, първо, за това, че то оправдава отцеубийците; второ, за това че като хвали убийците на божественият Юлий Цезар, възбужда недоброжелателство към сичкият негов божествен дом и следователно към негово величество Тиверия Цезаря. За това сенатът счита твоето съчинение за такова, което развъртава добрите нрави и възмушава общественото спокойствие. Какво можеш да кажеш за своето оправдание?

КРЕМУЦИИ. Избрани отци! Вие обвинявате моите думи, а не делата ми: престъпни работи вие не можете да намерите у мене. Но моите думи не докачат нито Тиверия, нито майка му, нито никого от оние лица, които се запават от законът за оскърбление величеството. Вие ме укорявате за това, че съм похвалил Касия и Брута; но от сичките историци, които са писали преди мене, ни един не е споменал за тях, без да отдаде чест на техните дарования. Тит Ливий, най-знаменитият от писателите както по красноречие, така и по истиността дотолкова е хвалил Помпея, щото Август го нарече помпеянец. И при сичко това, туй не развали между тях доброто съгласие. Тит Ливий не е наричал разбойници и отцеубийци, както правят новите историци, нито Африония, нито Сципиона, нито Касия, нито Брута, напротив, той ги е именувал хора знаменити. В съчинението на Азиния Полиона се говори за тях с голяма хвала; Месала Корвин е наричал Касия свой полководец — и двамата тие са били обсипани с почести и награди. Марк Цицерон възнесе Катона до небесата: какво направи диктаторът Цезар? Той го не повика на съд, но му отговори с друго едно съчинение, в което опроверга неговите мисли. Писмата на Антония, словата на Брута, които оскърбяват Августа, разбира се — несправедливо, стихотворенията на Бибула и Катула, които са пълни с неудоволствие против цезарят, не са запрети и се четат свободно. Божественият Юлий, божественият Август не преследваха тие съчинения — и как

да не превъзнася човек тяхната умереност и мъдрост? Ако властителят пренебрегва оскърблението, то само по себе си губи сяка една сила; напротив, оскърблението придобива вяра в народът толкова по-силно, колкото повече възбужда гняв у оногова, към когото е о[т]правено. Не ще да говоря за гърците; у тях свободата е достигала до самоволие; секи, когото са оскърбляли с думи, предоставяли му са и да се разправи с думи. Но у нас никога не са отнемали правото да се говори свободно за оние, които смъртта е избавила от ненавист и пристрастие. Дали ще да помисли някой, че аз искам да възбудам гражданите към междусобна война и да доведе Касия и Брута на Филипинските полета с оръжието в ръка? Нима мислят, че после шейсет години тяхната памет не ще да се съхрани в историята, както чертите на лицата им в техните изображения, които самият победител не заповяда да унищожат? Потомството безпристрастно раздава секому принадлежащата нему слава и ако мене постигне вашето осъждане — потомството ще да спомни не само за Касия и за Брута, но и за мене*.

3 СЕНАТОР. Сенатът намира оправдателната реч на Кремуция Корда за неудовлетворителна. В неговото съчинение се намират такива изражения, на които смисълът е явно престъпен — без никакви обяснения, и за това Сенатът го осъжда — като такова, което развращава добрите нрави и възмущава общественото спокойствие — на изгаряние и унищожение, а Кремуция предава на волята на императорът, като моли негово величество да приеме мерки, за да се отнеме от него възможността да вреди обществото с разпространение подобни мисли — както писмено, така и словесно.

ТИВЕРИЙ. Желая, колкото е възможно, да се съедини правосъдието с милосърдието. Желая, щото Кремуций Корд да види своето заблуждение и да се разкае! А затова наказвам Кремуция Корда със затвор в темницата на неопределено време до нашето усмотрение. Неговото имане повелявам да се земе в хазната на съхра-

* Сичката тая реч наистина е била произнесена от Кремуция Корда.

нение, дордето се освободи владетелят му. Одобрявате ли това решение, отци?

1 СЕНАТОР. Отеческо наказание!

2 СЕНАТОР. Твоят гняв е милосърд, господарю!

3 СЕНАТОР. Сенатът ти принася благодарност за това, дето облекчи трудовете му със своята мъдрост.

4 СЕНАТОР. Това неизречено милосърдие трябва да поколебае упорната душа на престъпникът!

5 СЕНАТОР. И да извлече из очите му сълзи от разкаяние.

КРЕМУЦИЙ. Не сълзи, избрани отци, а смях — казвам, — защото вашият съд показва, че римляните са недостойни вече за сълзи! Как да се не смее човек над това, дето вне, като се решихте да ме погубите, по-напрсд приготвихте мойг приговор — пък още ме викахте да говоря оправдателна реч, която не може да ме спаси? Вне се боите да тъпчете правосъдието — а се срамувате да снемете от вашето съдовнище одеждата на правосъдието! Нима властта, която не надминува кратковременният живот на един човек, може да заглуши гласът на вековете?... О, великий цезарю! Аз нямах никакво зложелателство против тебе; аз загинавам невинно, неосъден даже и от твоите собствени закони, а поразен единствено от твойт произвол! Ти си велик и могъществен: аз съм нищожен и безсилен. За тебе е лесно да смажеш бедният историк, да изтребиш даже неговото писание: никой не ще смее да се застъпи за него и да ти каже истината. Но и ти си смъртен, както и аз. И за тебе ще да настане потомство... и тогава ще да се яви историк, който ще да отмъсти за мене и ще да отмъсти безжалостно. Той ще да те повика пред страшният съд — не пред работният Сенат, а пред студената и неумолимата история — и никой не ще може да те защити! Без да се бои от шпионите, той ще да предаде твоето име и сичките твои явни и съкровени дела на отдалеченото потомство; той ще да разкаже за моето отсъждане на сичките народи до края на земята. Ще да се изгуби може би Римската империя, течението на времето ще да отнесе и римският народ от лицето на земята — но няма да погинат страниците на твойт страшен съдия, и

чуждите племена после хиляди години ще да произнасят
проклетия над убийците на Кремуция Корда!

Излазя; след него стражарите.

3 СЕНАТОР. Нечувана дерзост!

4 СЕНАТОР. Удивително дълготърпение у цезарят!

ТИВЕРИЙ. Законът го осъди — а аз не мъстя на враговете
си: аз ги презирам. Сега, избрани отци, установете та-
къв закон, който би отнемал от подобните врагове на
редът и на добронравнето възможността да оправда-
ват себе си с юридически извращения. (*Към 3-ият се-
натор.*) Предложи на отците.

3 СЕНАТОР. Аз предлагам засякога да се установи такъв
закон, според който всеки писател — историк, поет,
философ, оратор, за най-малкото похваляване това,
което е несъгласно с настоящият ред, за най-малкото
неразположение към това, що влиза в правилата на
настоящото правителство, а така също за сяко едно
изражение, което, преди да се разгледа от Сенатът, би
било припознато от волята на цезарят за такова, което
заклучава в себе си престъпни намерения — да се дава
под съд в силата на законът за оскърбление величест-
вото. Заедно с това и съчиненията на престъпникът
трябва да бъдат изгаряни и унищожавани засякога, а
сичките оние, които против съдебният приговор се ос-
мелят да скриват у себе си такива съчинения, да под-
лежат под съд в силата на тоя същи закон.

ТИВЕРИЙ. Тряба да се прибави при това, че осъжданието
им трябва да става не другояче освен после явни дока-
зателства. Да ни опазят боговете от нещастieto да
осъдим някога някой невинен или на самият виновник
да назначим наказание по-голямо от престъплението
му! Вредно е за благо на отечеството да допускаме
злоумишлените хора да избягват достойното наказание:
но ние сме готови сякога по-скоро да простим десет
виновни, нежели незаслужено да накажем един неви-
нен!

4 СЕНАТОР. Приемаме едногласно предложението за но-
вият закон.

ГЛАСОВЕ. Приемаме го съвършено.

- 2 СЕНАТОР. Съобразно с обичното милосердие на цезарят, аз предлагам на Сенатът да ограничи строгостта на постановлението ни, като включи едно условие, че под този закон ще да подпадат само такива съчинения, на които противозаконното направление бъде припознато от сичките гласове. Твърде строгият закон ще да убие съвсем стремлението към литературата.
- ТИВЕРИЙ. Условията побъркват законите. Колкото е по-прост законът, толкова е по-ясен.
- 3 СЕНАТОР. Който е искрен и доброжелателен към своя господар, той няма да се уплаши от този закон. Законът преследва злите, а не добрите. Добронравният и верният гражданин е по-добър, нежели великият, но развратният и метежният поет.
- 1 СЕНАТОР. Законът се утвърди. Сега трябва да се напише на табулите и да се разпространи, както следва.
- ТИВЕРИЙ (като става). Прощавайте, сенатори отци; благодаря ви за трудовете, с които съблюдавате правосъдието и пазите благосъстоянието на господарството. *(Излиза; след него вървят сенаторите; 2-ият и 5-ият сенатори вървят заедно.)*
- 2 СЕНАТОР (към 5-ият, като показва на 3-ият). Забележи ли ти как се той подмазва за милост от цезарят? Колко е той бърз, за да му послужи! От него трябва да се бояме... А ние съвсем напразно осъдихме бедният историк!
- 5 СЕНАТОР. Него ли само ние сме съдили и осъдили напразно! Аз те не би съветвал да включиш условия в такъв закон, който е съставен по-напред в умът на цезарят. Тиверий погледна днес сърдито на тебе. А на когото Тиверий погледне сърдито, нему бива зле. Какво да говорим за историкът! Двама ние не можахме да го защитим. По-добре да мислиме за себе си.
- 2 СЕНАТОР. Имаш право. Несправедливостта ме беше докатила днеска... Впрочем, струва ми се, аз не казах нищо противно. Да — по-добре е да бъде човек сенатор и спокойно да си почива в своя чифлик после съдебните занятия, нежели да съхне нейде си в заточение... Да вървим.
- 5 СЕНАТОР. Разбира се, нам е добре... да се пазиме, за да

ни не бъде зле. (*Излизят. 3-тият и 1-ият сенатор се възс-
спират.*)

3 СЕНАТОР (*като показва на 2-ият*). Забележи ли?... Той погледна вторачено на мене, после захвана да шепне... Днес цезарят остана недоволен от него. Утре да отидем при Сеяна и да му докажем, че онзи, който иска да внесе в законът такива условия, които явно клонят към ограничение властта на цезарят от Сенатът, подлежи вече някак си под съд по силата на законът за оскърбление величеството.

1 СЕНАТОР. Да отидем. (*3-ият сенатор си отива; 1-ия възс-
пира 4-ият.*)

1 СЕНАТОР (*показва на 3-ият*). Вика ме да отидем при Сеяна — утре прави донесение...

4 СЕНАТОР (*с живост*). Да го предупредим. Да отидем днеска! (*Излизят. Салонът се изпразня.*)

IV

Улица в Рим
Помпилия и Аврелия

ПОМПИЛИЯ. Добро утро, Аврелио! Ти идеш от мегданът?... Защо се събира там народ? Там гори огън, ми казаха, но не ми казаха защо.

АВРЕЛИЯ. Ти не знаеш ли? Когато е така, то ти няма да отидеш, като се научиш. Там горят Аналите на Римската република — съчинението на нещастният Кремуций Корд.

ПОМПИЛИЯ. О, богове! До какво доживяхме ние.

АВРЕЛИЯ. Полека! Подобни възклицания са нетърпими, особено на улицата! Имате ли вие у вас това съчинение?

ПОМПИЛИЯ. Едилът питаше вчера мъжът ми за това. Той отговори, че у нас няма.

АВРЕЛИЯ. Заровете го в земята, ако го имате. В противен случай, твоят мъж ще да осъдят за оскърбление величеството.

ПОМПИЛИЯ. Бедният Кремуций! Аз го не познавах лично, но сърцето ми заскърбя за него, като за приятел, когато

чух, че са го хвърлили в темницата и може би ще да проседи в нея през сичкият си живот...

АВРЕЛИЯ. Утеши се! Той е римлянин и предпочете смъртта от неволята.

ПОМПИЛИЯ. Той се уби?

АВРЕЛИЯ. Него го лишиха от възможност да се прободее в гърдите: той се отказа от ядене. Напразно стражарите го заплашвали, напразно даже са вдигали камшик върз него. Херойски претърпя той девет мъчителни дена, ако и храната и да е стояла пред неговите очи; на десетият — той изпуснал дух и изрекъл последните думи: „Кажете на Тиверия, че историята ще да отмъсти за историкът.“

ПОМПИЛИЯ. Велики човече! Достойний служителю на истината! Да бъде твоята лучезарна памет напечатана в сърцата на римляните! Да послужиш ти като предмет за уважение в най-добрите времена, ако боговете се умилостивят и ни изпроводят такива времена. Позволили ли са барем да се предаде трупът му на огън и на погребение?

АВРЕЛИЯ. Като престъпник, той е хвърлен от недостойни ръце в безславната земя отвъд Тибър!

ПОМПИЛИЯ. Да попитаме стражарите, които са го ровили, за гробът на страдалецът, да намериме земята, която е осветена с неговият прах, да я украсим с цветя и да я почетеме с възлияния.

АВРЕЛИЯ. Това е безумие! Защо да погубваш себе си, когато от това никой не ще да има полза? Паметта на Кремуция Корда ще да се украси с неувядаеми цветя от страдания за истината, и добрата дума, казана мълчешката от честните граждани, е най-драгоценна от сичките възлияния!...

К р а й

РАЗПИС ЗА НАГРАДИ

1) В държавите, дето има най-много свободни хора, там има най-малко шпиони. А в държавите, дето има най-много шпиони, там има най-малко свободни хора. Защо е това тъй?

2) Дали в ония първи държави затова има свободни хора, защото няма шпиони, или затова няма шпиони, защото има свободни хора — а в тия държави дали затова няма свободни хора, защото има шпиони, или затова има шпиони, защото няма свободни хора?

3) Какъв лек да се намери за това? Дали не би било добре да се преместят свободните хора в ония държави, дето има много шпиони; а шпионите да се преместят в ония държави, в които има много свободни хора?

Тия вопросы желаем колкото е възможно по-скоро да се решат. Който ги реши най-добре, ще добие уверение за нашата особена благонаклонност (което нам нищо не струва, но и него нищо не ще да ползува.)

Самодържецът на в. „Жижя“.

[Будилник, г. I, брой 3 от 20 май 1873 г.]

РАЗГОВОРИ С ДЕЦАТА

(из И-ра)

Празни страхове — измислици

Всеки човек желае да знае причините на всичко, що се върши около него, и това желание го има във всички си живот — от люлката до гроба. Туй е изпитвал всеки със себе си. Кому в детинство не е доходяло наум защо вали дъжд, защо расте трева, защо навремени месеца бива пълен, а навремени му се види само едното крайче, защо рибата може да живее във водата, а котката не може?... Хората тъй искат да придирят причините на всичко, що се върши около им, щото за по-добре измислят лъжлива някоя причина, като същата не знаят, нежелат да я оставят на мира и да не мислят за нея.

Такова любопитство, да знаят какво и как става всичко, зверовите нямат. Звярът тича по полето, яде каквото му се падне по вкуса, но никога не помисля защо тича, защо може да тича, отде му се е зела храната, която яде. А хората за всичко това се грижат.

Вижте какво излиза от туй, че колкото повече неща знае човек и колкото по-отблизо и по-подробно ги знае, толкова повече той има власт над тях. Зверовите с недовършения си ум и малките деца с незнанието си са най-слаби и най-немошни. Не мислете, че децата само затуй са слаби, защото са малки — слонът е много по-голям, но нищо не може [да] свърши повече от детето там, дето се не иска ни големина, ни сила.

Кога човек иска нещо да направи, то по-напред трябва да *знае* свойствата на нещата, с които ще нещо да прави. Нещата сами по себе си слушат човека, но слушат го и из-

пълняват волята му, доколкото той умеи да им заръча, сир. доколкото ги той *знае*.

Нещата нима слушат човека или му се противят. Тъй се казва то само за краткост, те нито знаят за човека, нито мислят за себе си и съществуват си на руда, на кюлче, на жълтица, на пръстен, както им се случи; те нямат нито нает¹, нито грижа, нито воля. Реката тече — тече, защото земята е стръмна, а не че тя иска да тече. Човек я подприща и на водата като е с е едно, тя престава да тече и хване да се натича. Доколкото знае човек силата на водата, силата на подприщането, височината на бреговете и другите условия, дотолкова той може да кара водата, като върши своята *работа*, да изпълнява и *неговата воля* — да върти колела, да реже дърва, да пои ливади, да вдига корита. От това вий вече видите, че дотолкова ний умеим да управляваме природата или нещата, що са около нас — *доколкото ги знаем*, като ги управляме едни против други или като ги съединяваме по свойствата им.

Вий искате да отрежете клонче от дърво и да си одялате пръчица. Вий земате нож, сир. къс желязо, тъй лято, ковано, точено, щото едната му страна изострена, и захващате да режете, като знайте, че растителните влакна не могат да се опрат на желязото.

Съвсем напротив — което не знаем, то не само че не е в нашата воля, но ний сме дори в неговата, *то ни мъчи*. Хората повечето ги е страх от това, що не знаят, защото от него мъчно се бранят.

Ето тук се и случават, че хората за по-добре измислят лъжлива и празна някоя причина, нежели да си останат да не знаят. Като приемат лъжливата причина за знание, за разбиране, като я вярват, те се лъжат и мислят, че са завладели страшното явление.

Да земем за пример *гърмежа* и да видим как са мислили хората за него, кога са били прости и неучени и как мислят сега, като са станали по-образовани.

Хората били учудени от блясъка на светкавицата, от ечението на гърма, те видели запалени дърва, убити хора, убити

¹ Намерение, желание.

говеда и после пак същата тишина, облаците минували, небето се изяснило. Наместо да дирят причината, да сравняват, да обмислят, те ето как разсъждавали: «Ний чухме гръм и трясък, види се, *някой гърми*» и зели да търсят (тук е сичката грешка) не *какво гърми*, а *кой гърми*. Гърми горе, трясъка пада отгоре, следователно и *гръмникът* живее горе. Черните облаци, мрачното небе показват, че той се сърди; на кого? То се знай, че повечето на онези, които убива.

Какво да се прави и как да се умилостави тоя зъл гръмник? С унижение, с поклони, с молби за помилване. Тъй са правили хората хиляди години и наум им не идяло, че гръмникът бие безсмислено скали и дървета, които не могат да бъдат грешни, и това си изяснявали тъй, че гръмникът ги бий, за да треперят грешните, а другите да му познаят силата. И такъв безсмислен и безжалостен дивак искат да умилоставят със сладки думи, с поклони, с дарове. А всичко това се прави, за да се заглуши страха пред неизвестна опасност.

Помните гръцката вяра, те на сичко са имали по един бог, на морето и огъня, на небето и земята. И със сичкия си ум хора възрастни, полководци, търговци, като тръгвали за по море — ходели да поговорят за това с медна кукла, вричали се да ѝ принесат в жертва кокошки и телци, да окачат дрехата си в храма ѝ — ако куклата им прати добро време за пътуване.

Ний се смеем на техния морски бог, който се вози в черапунка, впрегната с четири делфина, и държи тризъбец в ръка, тъй както се вий смейте на куклите, с които сте някога разговаряли като с живи, туряли сте ги да спят, давали сте им церове — а вий и тогава усещайте, че не са живи, но искаше ви се да вярвате и вярвахте. Но полека-лека умът ви хвана да наяква и като зе да зима връх над детинското ви въображение, вий от ден на ден се по-малко хванахте да вярвате, че куклата е болна или че спи. Тъй са живели цели народи — доде знанието за природата не надви мечтанието за нея.

Когато хората придобиха повече опит и знания в природата — те иначе хванаха да мислят за гърмежа и за светкавицата; вместо да питат *кой* гърми, зеха да търсят *какво* гърми и полека-лека дошли до причината, а като я намериха,

зеха да се бранят от нея не с молитви вече и поклони, не с кокошки и свещи, принесени в жертва, а с оръдия, наречени *гръмоотводи*.

Тъй също действа знанието в другите неща и предмети: насякъде ни то избавя от страха, а дето и то не може да се избави от зависимост — там ни учи да избягаме вредните действия.

Преди да идем по-нататък, аз ще ви разкажа как в детинство съм се избавил сам от един *празен страх*.

Право да си кажа, аз ме не беше много страх, ала се не бях свободен от таз страна. И мене бяха напълнили главата със сякакви чудесии, как таласъмът доходя нощя в яхъра и язди конете и за да не доходя, хората държат пръч в яхъра. На дванайсет години аз зех да се препирам с нашите хора, но да ги отвърна от туй, то се знай, не можах.

Не е чудно, бедните тия хора са обречени на тъмен живот, на тежка работа, на простотия — те нямат време да се учат, да мислят, с тяхното време се ползуваме ний; и ако светлината до тях не доходя, то трябва да знаем, че ний им я отнемеме. А да ги осъждаме е голямо престъпление; при това много по-за чудене е, че хора учени и образовани навремени разсъждават не по-добре и от тях и че сами повечето вярват в такъв или иначе таласъм и държат в къщи или в яхъра някакъв си *пръч* против него.

Бях на дванайсет години, лeтoм живеехме на село. Зад нашата къща имаше дол, обрасъл с бор и ели, тоя дол минаваше през полето и достигаше до две могили, и те обрасли с бор. Тия могили, види се, да са били насипани над гробовете на убити в старо време войскари.

Там два пъти бяха отравяли съвсем ръждясали оръжия и в преданията у селяните остана бе тъмен спомен за някаква си битка. Тези могили те наричаха «проклети». Със страх ходеха там нашите селяни; а за жените и приказка не ще, ни една не отива, като се мръкне — не затуй, че ги беше страх от вълци — то щеше да е твърде естествено, а страх ги беше от някакви си *духове*.

Нашите слуги не по-малко вярваха в тези чудеса. Аз се препирах с тях, смеех им се за страха. «Но наместо да говориш — рече ми един, — я иди нощя там.»

— Защо да не ида?

— Кога?

— Когато щеш; на, днес, кога си легнат сички.

— А отде ще зная до кое място ще идеш?

— На първата могила до големия бор има конска глава.

— Зная.

— Нея ще донеса.

Мястото, кое трябваше да мина, надали имаше половина час, и то половината поле. Доде виждах да свети прозорецът на нашата къща, аз си вървах из пътеката и за повече дерзост пеех дори и песни, но кога влязох в гората, страхът ме изду. От що ме беше страх, не знаех, но сърцето ми тупаше силно, краката ми се пъняха и като се закачах за храстето, насмалко щях да се върна. Но аз надвих страха, додох до главата, натикнах я на тояжката си — и беж назад.

Нашия човек, макар и да ме захвали, но се си държеше своето и ми думаше, че «навремени нищо не става, а навремени — става».

На втората и на третата нощ аз ходях там, без да ме накара някой, и сърцето ми вече не тупаше тъй, и аз се не плаших, като се закачах за храстите. Ето как минуват празните стракове.

Но от що именно се боеха нашите хора и селяните на могилиите? От щото се боят хората при мъртво тяло на гробищата? Те се боят, че мъртвецът *не е наистина умрял*, а се е раздвоил някак си — тялото особно и животът на туй тяло особно. А от това се боят хората, защото по инстинкт збират¹, че тука има нещо *несвясно*. А то от какво друго ще се боят? Хората сами искат да живеят подир смъртта си, скърбят и плачат, кога умре някой от тях, дето ще рече, трябва да се радват, че духовете на умрелите са цели и ни се явяват.

Духът без тяло е страшен, защото не можем и не знаем как да си го представим; дотолкова страшен, щото човек обично му дава *тяло* или най-чудовито и грозно, или извън пътя хубаво.

Вий трябва да сте виждали написани дълги, изсъхнали, увити с бели савани мъртъвци, с дупки наместо очи. Също трябва да сте виждали и мънички къдрави главички, изписа-

¹ Навярно печатна грешка от разбират.

ни без трупове с две или с четири крилца, залепени отзад на долната челюст или там, дето се начева вече шията. От само себе си се разбира, че нито кости в платно, нито глава без гърди, потребни за дишание, и без корем, потребен за пицеварение, не само не могат да разбират и говорят, но не могат и да живеят. Ала хората по-лесно си въобразяват тия глупости, нежели *жив дух*, сир. *жив въздух*, газообразна личност без сякакви *водни и твърди части*. Това дотолкова е несвясно, щото човек оставя безтелесния дух настрани и измисля някакви си грозотии.

На туй може да ви кажат, че *духовете* може да имат въздушно или ефирно тяло, невидимо за нас, тънко, леко и прозрачно.

На нашата земя такива неща няма, па ако и да има, то те с умрелите нямат нищо общо. При това не мислете, че *прозрачност* и въздушност са нещо по-горно, по-високо. Ако човек можеше [да] се разрежи тъй, щото съвсем да просвети, то от това щеше да стане само по-грозен и не щеше да го бива за нищо. Добрата кръв и добрия мозък са гъсти, добрите мускули са пъргави, въздушни мускули нищо не можеха върши; с газов мозък не можеше се мисли.

Невидими с просто око животни има безкрай, всичките *наливчати* животинки: но и те колкото и да са дребни, се не са само от въздух или само от влага, и те си имат корички, твърде тънки, но кои после се преобръщат на вар или тебешир. Те са прозрачни, защото животът им е на най-долня степен; за да може мухата или осата да живее, тя трябва твърде много да се сгъсти, да изгуби прозрачността си и на места да налякне, както крилата на бръмбара или краката на скакалема.

Тялото на кое да е животно — на червея, на слона, на човека — става от ядене, пиене и дишане. Зарад това му трябват части твърди, водни и въздухообразни. Доде тези части работят наедно и ни една не зима връх над друга — тялото *живее*. Ако на животното отнемем корите, то кръвта и сичката влага, що се обръща в съдовете му — ще се пролее, газовете, що се намират в нея, ще се изпарят и разнесат, твърдите части ще изветрят, изсъхнат и ще станат на гнила или вар.

Общата работа (животът) на тия твърди, водни и възду-

хообразни вещества, доде те продължават пищеварението, то не можем я отдели от тия части (сир. тялото). Тъй както не можем отдели граничната линия от два мегдана не на чертежа, а от самите мегдани.

Да се изясни таз *обща работа*, що задържа частите на тялото в известен вид, в известна деятелност, е задача мъчна, но пътя към решаването ѝ е явен — *физиологията и химията*.

Да не знаем напълно нещо, глупаво е да правим какви щем предположения. Е, сега видяхме до какви безумия са дохождали хората, като си изясняли гърмежа; да се повтарят такива грешки, не е за прощаване.

Измислиците не само бъркат разбиранieto, но не ни дават право да гудим¹ въпроса; тогава по самото питание се види, че въпроса по-напред е решен.

Тъй въпросът: може ли душата да съществува без тяло? — съдържа цяло глупаво разсъждение, като въпросът е основан на туй, че душа и тяло са две неща различни. Що щяхте да кажете, ако ви попиташе някой: може ли черната котка да излезе из стаята, а чернотата ѝ да остане? Ще го помислите за луд — а и двата въпроса са съвсем еднакви. Тогава, разбира се, че който може да си представи чернотата на излязла котка или лястовичка да хвърка без крила и гърди, той лесно може да си представи и *душа без тяло*, такава *цяло*, на кое частите са унижовени... А след туй такъв защо да не го е страх на гробищата или на моилата да се срещне с давно умрелите, кои ходят без мускули, само с кости, кои говорят без език.

Има хора, кои без най-малко основание казват, че души-те на умрелите отиват на *други планети*; това не е по-лесно за разбиране.

Как ли се те тъй дигат в океан от кислород и селитрород, без да се вкиснат в него или съединят с водорода, с въглерода? Но душата няма *химически* свойства. Ами какви? *Физически* ли? — не. А се *движи*?

Предмет, кой няма ни физически, ни химически свойства, който е без форма, без качество и количество, ний казваме, че не съществува и наричаме го: нищо.

Тук ще ни гудят за сравнение електрическата искра; но

¹ Поставим, слагаме.

електрическата искра е твърде богата с химически и физически свойства, пък сѣ не можем да предположим, че има съзнание — а нали е то *главното*, щом искат от душата, отделена от тялото. За да се съзнаваме, не можем да бъдем ни твърди като кремен, ни водни като вода, ни редки като въздух; трябва да сме *леденец или каша като мозък*.

За пръв път, аз мисля, има за какво да си помислите и поговорите с другарите и учителите си, само ако се не боят и те от *таласъм* и не държат *пръч*.

[Дума, г. 1, бр. 1 и 2 от 10 и 25 юни 1871 г.]

ЗА СЛАВЯНСКОТО ПРОИЗХОЖДЕНИЕ
НА
ДУНАВСКИТЕ БЪЛГАРИ

ИЗСЛЕДВАНИЕ

ОТ

Д. ИЛОВАЙСКИ

(превод от руски)

БУКУРЕЩ
ИЗДАЛО „ДРУЖЕСТВОТО ЗА РАЗПРОСТРАНЕНИЕ
ПОЛЕЗНИ ЗНАНИЯ“

1875

ОГЛАВЛЕНИЕ

I. Теорията на Енгеля и на Тунмана. Венелин и Шафарик. Названията хуни и българи. Бъркотия в народните имена у средновековните летописци.

II. Утургурите и кутургурите на Прокопия и на Агатия.

III. Йорнанд, Манасия. Легендата на Теофана и на Никифора за разделението на българите и за тяхното разселение.

IV. Невярното мнение за характерът на славяните и за преобразяването на българите. Съседството им с истиннохунските елементи. Силата на славянското движение.

V. Чърти на нравите и обичаите у дунавските българи. Тяхното облекло и наружност. Мнимата им свръзка с камските българи.

VI. Търговските договори. Началото на писмеността и на християнството у българите.

VII. Филологическите прийоми на финоманите. Разглеждането на някои и други лични имена и отделни думи.

VIII. Разписът на българските князове със загадъчните фрази. Признаците на чистият славянски език у старовременните българи. Заключение. За въпросът на днепровските прагве.

А. ИСТОРИЧЕСКИ ДОКАЗАТЕЛСТВА

I. Теорията на Енгеля и на Тунмана. Венелин и Шафарик. Названията хуни и българи. Бъркотия в народните имена у средновековните летописци.

Вопросът за произхождението на русите естествено довежда изследователят до въпросът за произхождението и на другите народи, които са живели някога си в нашето отечество и които са се намирали повече или по-малко в близки отношения към нашите прадеди. Между тие народи първото място, като речи, принадлежи на българите. За това ние счетохме за необходимо да посветим на този народ особено изследование, т. е. да разгледаме колкото е възможно по-вярно оние основания, върху които се е съставило господствущото за него мнение. В настоящата монография ние изнасяме пред вниманието на образованата публика резултатите на това разглеждане.

Кои са били българите? Де е било тяхното отечество? На кое семейство от племената принадлежат тие?

Отговорът на тие въпроси вече отдавна е изказан: българите — казват нам — са били финска орда, едноплеменна с хуните и с угрите, която е дошла от бреговете на Волга на Дунавът, смесила се тука със славяните и приела техният език. Така е решила немската наука в лицето на Енгеля, на Тунмана, на Клапрота, на Френа и на някои други, които са дохождали до този въпрос.* След тях в този същи смисъл се е изказала и по-голямата част от славянските учени, в чело на които стои знаменитият Шафарик. Но били са и други учени, които са считали старовременните българи за чисти славяни. Аз няма да говоря за писателите от преминалото столетие — каквито са например Сум и Ранч, — които са оставили подире си почетни, но малко удовлетворителни за нашето време трудове. Аз ще да премина право

* T u n m a n n — Untersuchungen ueber die Geschichte der oestlichen Voelker, 1774, E n g e l — Geschichte der Bulgaren, 1797, K l a p r o t h — Tableaux hist. de l'Asie. 1826. F r a e h n — Die aelt. arab. Nachr. über die Wolga — Bulgaren, b Mém. de l'Académie, VI. Ser. T. 1.

към известният Венелина. Тоя талантлив карпаторус в своето съчинение „Древние и нынешние болгаре“ въстана пламенно за защита на славянското произхождение на българите против татаро-финската теория на Енгеля и на Тунмана, която може да се турне в паралел със скандинавската теория на Байера и на Шлецера за произхождението на русите. Съчинението на Венелина произведе в своето време доста голямо впечатление и намери усърдни последователи, особено между българските патриоти. Но учените авторитети се отнесоха към неговите мнения твърде неблагоприятно. Шафарик отхвърли неговите заключения, като родени „от страст към новосказания и от особени понятия за народната чест и слава“ (Славян. Древн., т. II, кн. I). Тоя същи приговор са потвърждавали досега и другите писатели-слависти, които са говорили за тоя предмет.

А между това Венелин е бил близо до истината, но я е затемнил, като се пуснал по стремленията на своето пламенно въображение. Но, при сичкото това, неговото съчинение „Древние и нынешние болгаре“ е произведение на още млад и доволно неопитен учен (той е бил едвам 27-годишен, когато се е появила тая книга в печатът). След време малко по-спокойните изследвания го би накарали да се откаже от някои и други крайни изводи и заключения; това можеме да предполагаме, като гледаме на неговите по-нататъшни трудове. Смъртта го грабна твърде рано (в 1839 година, на 37-годишна възраст).

А в какво се е заключавала главната погрешка на Венелина?

Той видял, че тюрко-финската теория за произхождение на българите явно противоречи на техният исторически живот; той се усетил, че в основата на тая теория трябва да има различни недоразумения; но от него избягнало най-същественото от тие недоразумения. У някои средновековни писатели българите се наричат ту хуни, ту българи и това обстоятелство е послужило за най-важно основание на тюрко-финската теория. За да докаже славянството на българите, Венелин захванал да доказва невъзможното, т. е. че самите хуни заедно с Атила са били славянско племе, и не само хуните, но и хазарите, аварите, па още и готите, гепидите, франките и т. н. — сичките тие не са били нищо друго

освен славяни. Разбира се, че такова едно увлечение е трябвало да създаде и сурово отрицание.*

Но защото доводите, на които е основана тюрко-финската теория, са събрани и изложени по-ясно и по-логично от другите писатели в безсмъртният труд на Шафарика, то при разборът на тие доводи ние ще да вървим по тоя същи ред, по който тие са сгруппирани у авторът на „Славянските древности“.

Първото и най-важното (както ние забележихме) основание, на което е изградена гореказаната теория, е това, че у средновековните летописци българите се наричат хуни. Да се запрем колкото е възможно по-надълго на това доказателство и да разгледаме доколко то издържа историческа критика.

Хуните, в тесен смисъл на думата, по сичките признаци са били едно от племената на източно-финската или чудската група на народите и са принадлежали на нейната угорска ветва. В старо време тие са обитали в прикаспийските равнини (степи) между Урал и Волга, били са съседи със скитските народи от арийското семейство и никак не са били никакъв си нов народ, който е дошъл в Европа право из дълбочините на Средна Азия, от границите на Китай, във втората половина на IV век. У Птолемея, следователно във II век, тие се споменуват вече като народ съседен с роксаланите (той говори, че тие са живели нейде си между тие последните и между бастарните. Lib. III, cap. 5). Амиан Марцелин е забележил, че за тях излегка споменуват и старовременните писатели (Lib. XXXI, c. 2). Но после победите над готските племена и после покорението по-голямата част от източна Европа, това скромно и едвам известно дотогава име станало твърде гръмогласно; по тогавашният обичай то се разпространило между покорените народи, както между родствените с него, така и между оние, които са били съвсем от друго потекло, т. е. то се разпространило в известията на чуждоземните писатели; но самите народи обик-

* Но при сичкото това и досега се срещат такива трудове, които земат за изходна точка сѐ пак хуните. Ще да покажа съчинението на г. Кръстовича; История Българска, ч. I, Цариград, 1871. По-близо, нежели Венелин, е отишъл до истината неговият последовател Серг. Уваров в своята дисертация *De Bulgarorum utrorumque origine*, Dorpat, 1853. Но той не е довел тоя въпрос до надлежщата ясност и критика,

новено се държат за своето народно име, което мислят твърде рядко и твърде мъчно. Така византийските историци причисляват понякога с хуните и готското племе гелидите (Пасхалната хроника) или употребяват без разлика названията хуни и славяни („хуните или инък славяните“, говори Кердин, като разказва за тяхното нашествие в Тракия в 559 г.). А Прокопий бележи, че славяните в своите обичаи и в своя начин на живот имат много общо с хуните. Сходството на битовите черти не малко е способствувало да се смесят различни варварски племена под едно общо име и от средновековните летописци ние твърде малко можем да искаме точно етнографическо разпределение на народите по езикът. После това, когато аварите в VI век наложили своето иго на някои и други славянски племена, които са обитали по бреговете на Дунавът, тие племена се наричат понякога авари и то в оная епоха, когато аварското иго се обърнало вече на предание. („Склавите, които се наричат и авари, говори Константин Багрянородни в своето съчинение „За управлението на империята“, гл. 29.)

Ако името на господствущият народ е преминувало на чуждите племена, то, разбира се, че още по-лесно се е утвърдявало то и у оние племена, които са били родствени помежду си. Така угрите, които са дошли на Дунавът в IX век, у византийците се наричат или турци, или хуни, когато тие сами наричат себе си маджари; а тяхното славянско название угри не е нищо друго освен съкращение от сложното име хуногури или унгури, отдето с унищожението на носият звук произлязло името угри. На друго място* ние имаме вече случай да забележим, че това народно име има свързка с названията на някои реки и среща се по различни краища на Русия; така ние имаме Югра на североизток и Ингра или Ижора на северозапад и сичките тие места са населени с фински или с чудски племена. Последното обстоятелство потвърждава, от една страна, родството на Атиловите хуни със съвременните унгури, а от друга [страна], онова положение, че славяните, както техни най-стари и най-близки съседи, са знаели твърде добре това родство на финските племена, ако тие последните и да са се разселили така нашироко; в това също време византийските и латинските писатели очевидно се бъркат в лабиринтът на

* Русский вестник“, 1872, Декабрь.

варварските народни имена. Под общото или родовото название хуни у тях се срещат много видове имена: акацири, буругунди, кутургури, утургури, ултинзури, унигури, савири, сарагури и пр., и пр.* Почти сяко едно от тие названия има още и свои варианти. От страната на историографията би била голяма погрешка да счита сичките тие народи като ветви на едно и също хунско или угорско поколение. С хуните се причисляват понякогаш едвам ли не сичките обитатели на дунавската и на юговосточната европейска равнина; но ако сичките тие народи да би били наистина хуни, то къде са тие изчезнали така бързо и откъде са се появили изведнаж на тяхното място съвсем други народи, с изключение само сравнително неголямото племе угри! Ясно е, че под тие названия се крият други племена, и то повечето славянски. С една дума, в известният тоя период думата хуни се е употреблявала въобще, за да се означат варварите в Южна Русия и придобила е почти географическо значение; тя е заменила по-напрежната дума скити. Но както и да е, а последното название е преживяло хуните и самите хуни в историческите източници твърде често се наричат скити. На това географическо значение между друго указва и Йорнанд, който говори, че страната на северовосток от Дунавът се е наричала Хунивар.

Колкото за окончанието на народните имена на у н и, г у р и или г а р и, то това окончание никак не означава тюркски или фински народи; то се е изхвърляло или се е притуряло, без да се изменява коренният смисъл на названието. Да земем например у Прокопия названието *утургури* или *утигури* с неговите варианти, у Агатия и у Менандра *утригури* и *витигури*, а в заимстваното от Йорнанда *витуго-ри*. Ако махнем окончанието, то ще да получим коренното название *ути* или *вити*, а като земем в съображение древното юсово произношение (*ѡти*), то ще да имаме *онти* или *анти* — известното вече название на восточните славяни. Витичи или вятичи в нашата летопис е само вариант на същото название (собствено *ванти* или *вантичи*); с него има свърз и името на старият град Витичева на Днепър. Така също *кутургурите* на Прокопия, *котрагирите* или *котригурите* на Агатия и на Менандра — у Теофана и у Никифора имат форма *котраги*, следователно коренното на-

* Гл. „*Memoriae Populorum*“, I, 451.

звание ще да бъде к у т и или к у т р и (може би даже скути или скити). У Йорнанда ние срещаме с а т а г а р и или просто с а т а г и, които са били народ сарматски или алански; а ние знаем, че сармато-аланите не са били хуни. В числото на оние народи, които са били подчинени на хуните, Приск споменува за някакви с а м а л з у р и; но тука се подразумяват очевидно о с т р о г о т и т е, които са имали един княжески род Амали. Да припомним така също названието и на едно германско племе г е р м у н д у р и и проч. Следователно окончанието на г у р и и на г а р и не е принадлежало на никаква определена група.

И така, освен своето сегашно име българите се явяват у средновековните писатели под твърде разнообразни названия, например хуни, хунохундури, хунобундобулгари, киме-рияни, масагети, скити, котраги, мизи и даже влахи*. Важната погрешка на историографията се заключава в това, че тя е излагала първоначалните съдби на българите на основание единствено на това тяхно име в източниците и изпущала е изпред очите си множество известия, в които българите се явяват под други имена. За главна и изходна точка в историята на българите обикновено се е земало сказанието за разделението им на пет части между синовете на Куврата и за преселението на Аспаруховата част по бреговете на Дунавът едвам във втората половина на VII век. А сичката тяхна предидуща история се явява във вид на няколко разхвърлени тук-там свидетелства, т. е. в такива свидетелства, в които се споменува само думата българи. Под това име тие се срещат собствено у по-новите писатели (Геофана, Кедрина, Зонара); но срещат се вече у тях в разказите за втората половина на V век, т. е. за оная епоха, която е настанала после падението на великата хунска държава. Българите в това време захванали да правят нашествия през Дунавът в Тракия и скоро станали дотолкова страшни, щото в началото на VI век императорът Анастасий изградил дълга стена от Мраморно море до Черно, за да запази от тях столицата си. Но как е могло да се случи, ако вярваме в хрониката на Теофана, щото българите да са дошли при край Дунавът откъм Танаиса и Меотида във втората половина на VII век, ако почти преди два века тие, по известието на същият Теофана, се явяват вече в Тракия и

* Гл. „Memoriae Populorum“, II, 442.

столицата на византийската империя се загражда с нова стена, за да се запази от тия варвари? Над тая несъобразност не се е заpirал досега ни един от славянските учени, които са писали за българската история. Повтарям, главното недоразумение се е заключа[ва]ло в названията. Само доволно по-новите византийски летописци се захванали да употребяват името българи и тяхната начална история до това време се е основавала повечето на известията у Теофана и у Никифора, т. е. на писателите от първата половина на IX век, и на още по-новите компилатори, като на Кедрина и на Зонара. При това техните разбъркани разкази за Куврата и за неговите пет сина, които разделили българският народ между себе си, са се приемали буквално, т. е. без никаква критика.

В това също време по-напрежните византийски писатели ни съобщават доволно обстоятелни сведения за съдбите на българите до втората половина на VII век, само под други имена.

II. Утургурите и кутургурите на Прокопия и на Агатия

Писателите от VI век като Прокопий, младият негов съвременник Агатий и продължителят на Агатия Менандър съвсем не употребяват името българи, а наричат ги утургури и кутургури. Такова също явление представлява и Амиан Марцелин, който, като разказва за нашествието на хуните срещу готските народи, не знае Йорнандовите остроготи и визиготи, а нарича ги грутунги и тервинги; а Прокопий, ако и да е бил съвременник на Йорнанда, така също не знае остроготите и нарича ги тетраксити. Името българи така също не е било неизвестно във времето на Прокопия, защото за тях споменуват западните или латинските летописци от VI век като Комис Марцелин и Йорнанд*. В тоя случай ние

* Гл. някои и други случаи на най-старо споменувание името българи в любопитното изследование на г. Дринова; „Заселение Балканскаго полуострова славянами“ (Москва, 1873 г., стр. 90), а така също и в *Romanische Studien von Roesler* (Leipzig, 1871 г., стр. 234 и 235). От византийските историци първият, който е употребил името българи, е Теофилакт Симоката. А той е писал в първата четвъртина на VII век, следователно той е бил почти съвременник на Менандра.

намираме замечителна аналогия с името Рус. Византийските писатели употребяват това име само от IX век, а ние видиме, че западните летописци споменуват за него по-рано — например същият Йорнанд и после него равенският и баварският географи. Както името руси у най-старите византийски писатели се крие под имената анти, скити, тавроскити и др., така и българите дълго време се крият под имената хуни и други показани по-горе народи, а особено под названията утургур и кутургур с техните варианти. Ако никой от последователите на тюрко-финската теория собствено и да не отхвърля родството на българите с кутургурите и с утургурите на Прокопия или на Агатия*, но, повтарям, никой от тях не е обърнал внимание на противоречията между сказанията на Теофана и на Никифора за дохождането на българите край Дунавът в VII в. и известията на Прокопия и на Агатия. Последните са писали за съвременни тем събития и за това тие трябва да служат като проверка за по-подирните писатели. Да се обърнем към тия известия.

Ето същността на това, което съобщава Прокопий за началото на българската история (За Готската война, кн. IV, и За учрежденията, кн. III и IV):

Зад Танаис, между Понт и Меотида, обитават „утургури, които някога си са се наричали иначе кимерияни“; по-нататък на север живеят „безчислените племена анти“; а там, дето се открива Кимерийският проток, се намират готите, „по прозвание тетраксити“. Някога си великият народ хуни или кимерияни са се покорявали на един цар; но след смъртта му двамата негови синове, Утургур и Кутургур, разделили между себе си народът; чрез техните имена една част се е нарекла утургури, а другата кутургури. Кимерияните или хуните са обитали отвъдната страна на Меотида, а на отсामната са живели готските народи, „които някога се са наричали скити“. После това, когато някои от тие народи оставили тие места, а именно когато вандалите отишли в Африка, а визиготите в Испания, веднаж — „ако само мълвата е справедлива“ — няколко кимерийски младежи, като гонили една лан**, преминали през Меотида и открили брод

* Тие даже просто считат кутургурите и утургурите за един и същи народ с българите, например; Шлецер (Allgem. Nord. Geschichte, 358) Тунман (32—34), Енгел (254), Чортков (О переводе Манасиной летописи, 47) и Рйослер (236).

** Един вид рогачи или елени; лат. Cervus dama.

през нея. Кимерияните се възползвали от това откритие; тие тутакси са въоружили, преминали на другият бряг, нападнали на готите и избили мнозина от тях; останалите се избавили с бягство*. Последните преминали през Дунавът и получили от римският император жилища в Тракия; една част от тях постъпила на римска служба под име федерати; а другата част по-после тръгнала за Италия под началството на Теодориха. Местата, дето по-напред са живели готите, сега били заети от кутургурите. Ако тие и да получали ежегодно големи дарове от императорът (от Юстиниана), но сѐ пак не преставали да преминуват Истърът и да правят нашествия в римските провинции, ту в качеството на съюзници, ту в качеството на неприятели. В това също време утургурите се върнали по бреговете на Меотида, тука тие стъпили в борба с останалите при тие места готи-тетраксити. Най-после, по взаимното съгласие тие два народи се разместили на противоположните брегове на протока, който съединява Меотида с Понт, дето утургурите и заети своите по-напрежни жилища. Там, отвъд таврите и тавро-скитите, на границите на римската империя лежат приморските градове Херсон и Боспор, на които стените, като овехтяли, императорът Юстиниан заповядал да се изградят изново. Освен това той изградил крепостите Алустон и Горсувит (сега Алушта и Гурзуф). Особено той укрепил града Боспор, който бил съсипан от варварите и който се намирал няколко време в техните ръце, но после бил върнат от императорът изново под властта на римляните. А другите два града, Кипи и Фанагурия, които още от старо време принадлежали на римляните, били превземени не твърде отдавна от съседните варвари и съвсем разорени. „А страната между Херсон и Боспор държат в ръцете си варварите, а особено хуните.“

Ние приведохме из съчиненията на Прокопия най-съществените данни за историята на българите. Но при това необходимо е да забележим, че неговите географски показания могат да бъдат применени само в общите черти, защото в своите частности тие се не отличават с голяма точност

* Баснята за тая лан, която показала на хуните път през Меотида, Порнанд отнася към първото хунско нашествие на остготите, т. е. към времето на Германриха.

и заключават в себе си някаква си бъркотия и противоречия. Той е писал, види се, за тая страна само по един слух, а сам не я е виждал и не е имал ясно географическо представление за нея. Така например по смисълът на неговите известия готите-тертаксити или остроготите са обитали по напред нейде си на западната страна на Меотида, т. е. при Азовско море, отдето били изгонени от хуните — кутургурите и утургурите на Балканският полуостров, а кутургурите залянали техните по-напрежни места. Но утургурите, като се връщали из походът, се срещнали изново с готите-те [т]ракситите, следователно не сичките остготи са били изгонени из Южна Русия от българите, които той нарича с общите имена хуни и кимерияни (последното име, види се, им е дадено за тяхното живение около Кимерийският Боспор). После упорна борба противниците заключили мир и наместили се по взаимно съгласие: готите се заселили в Таврида, а утургурите заняли пак своите по-напрежни места отвъд протокът, т. е. при край устията на река Кубана. И така, на основание „Заготската война“ у Прокопия, ние можем да заключим, че в неговото време тетракситите и утургурите са се отделяли едни от други с Боспорският проток. Но в друго едно негово съчинение. „Заучрежденията“, той ни съобщава, че тетракситите са населяли приморската страна Дори; а тая страна никак не е лежала по бреговете на протокът. Тя се е намирала в най-южната част на Кримея, дето, по причина на гористото местоположение, готите още дълго време са запазили своята народност. От друга страна — според думите на Прокопия за поселението на варварите, а особено на хуните между Боспор и Херсон — се види ясно, че не сичките утургури са преминали обратно на Кубан, но че по-голямата тяхна част е населяла източните страни на Таврида и че тука тя и наистина се е намирала в тясно съседство с готите-тетракситите. Това съображение се потвърждава и от същият Прокопия. Той казва, че тетракситите и утургурите, като заключили мир, живели после едни с други в дружба и в съюз; но на друго едно място ни съобщава такива данни, които не съвсем потвърждават искреността на тая дружба, ако не и от двете страни, то барем само от страната на готите. А именно: в двайсет и първата година на Юстиниановото царуване тетракситите, които били християни, изпроводи до императорът четири

посланика и молили го да им назначи нов епископ на мястото на други един, който неотдавна умрял. На тържественото им приемане посланиците, като се бояли от хуните-утругури, обявили само тая причина на тяхното посланичество; а после в тайните преговори тие обяснили каква полза може да добие империята, ако се постарее да поддържа раздорите между съседните варвари. (За Гот. война. кн. IV, гл. 4.)

Така също не е ясно кого именно подразумява Прокопий под името тавроскити, като говори, че „приморските градове Боспор и Херсон се намират отвъд таврите и тавроскитите“. (За учрежд., кн. III, гл. 7.) На друго място („За Гот. война, кн. IV, гл. 5) Прокопий разправя, че равнината около Меотийското езеро занимават хуните-кутургурите и че една част от нея принадлежи на скитите и на таврите, затова се и нарича Таврика; а после това говори за известният храм на Диана, в който е била жрица Ифигения. Въобще обичаят у византийските историци да смесват в своите известия за скитските страни и басните на старовременните писатели поддържа бъркотиите на тие известия и прави ги още по-заплетени. След малко под име тавроскити византийците подразумяват преимуществено русите; а в гореказаното място у Прокопия това име може да се отнесе и към готите-тетракситите и към хуните-утургурите, които са живели и по двете страни на Боспорът. А същите руси без съмнение се крият у него между оние „безчислени племена анти“, които са живели на север от земята на утургурите. Последното название, както ние казахме вече, заключава в себе си тоя същи корен, който антите и витячите, а в известен случай тоя корен може да загатва и за общото произхождение на тие народи. Самата борба с готите и пропъжданието им из Южна Русия са били общи предприятия на хуните и на антите, т. е. на българите и на русите, защото и последните така също са били някога си съседи на готите. На това съвокупно действие против тях от страната на славянските племена, както ще да видиме по-после, явно указва и съвременникът на Прокопия Йорнанд.

При сичките показани от нас по-горе някои и други неточности в съчиненията на Прокопия, неговите известия са за нас драгоценни до най-висока степен и трябва да служат

като изходни точки за решението на тие вопросы, за които ни е сега думата. Във времената на Юстиниана I, бележи той, хуните, славяните и антите със своите почти катагодишни нашествия са опустошили Илирия, Тракия, Гърция, Тракийски Херсонес и сичките страни от Йонийско море и до предмestiaта на Цариград; а по причина на изстреблението и пленението на жителите в тие области всеки е можал да види „почти скитски пустини“ (Hist. Arcana, с. 18). В своята история за готската война Прокопий изобразява цял един ред подобни нашествия, които са се предприемали ту от славяните и от антите отделно, ту заедно с хуните и с кутургурите. (А у Теофана и у другите по-подирни историци, които разказват за тие войни, наместо кутургурите на Прокопия се споменуват или просто хуните, или българите.) Юстиниан изгражда един дълъг ред крепости покрай Дунавът, за да запази империята си от неукротимите варвари. Но това не е мешало на последните да преминуват през реката, като са се ползували особено от онова време, когато е тя замръзвала. Но както и да е, а със силата на приеманите мерки варварите, които са били натоварени с плячка, често са били разбивани във времето на своето завръщане от походите из византийските провинции. Техните нападения са се усилили особено в краят на Юстиниановото царуване, когато императорът, според думите на един писател (Агатия), остарял и когато отслабнала неговата енергия във войнишките учреждения. В това време, в отношение към варварите, той усвоил такава една политика, която била основана повече на хитрост и на вероломство, т. е. той се старал да ги изстреби, като възбуждал между тях раздори и като ги въоружал едни против други. Разбира се, че такава една политика е била плод от неговата собствена опитност и хитрост, а не се е явила по причина на съветите от готите-тетракситите, за което ни разказва Прокопий. Юстиниан е плащал катагодишен данък на съседните с империята кутургуги; но защото и с тоя данък не е можал да въздържи от нападенията такъв един народ, който се е намирал под властта на мнозина и рядко съгласни между себе си князове, то той се е старал да придобие дружбата на утургурите с частни подаръци. Утургурите по причина на своята далечност са били почти безопасни за византийските провинции на Балканският полуостров, но,

от друга страна, тие са могли да бъдат полезни съюзници против своите едноплеменници.

В 551 г. 12 000 кутургури под предводителството на князът си Хинияла преминали с помощта на панонските гепиди през Дунавът и захванали да произвеждат своите обични грабежи и разорения. Тогава Юстиниан изпроводил посланици при князовете на утургурите. Посланиците упрек[н]али варварите за това, че тие, предадени на празност, позволяват на другите да разоряват техните съюзници римляни. Тие твърде изкусно погъделичкали жадността на варварите, като указали на кутургурите, които се не задоволявали от катагодишният паричен данък, а още ограбвали римските провинции и освен това, по причина на своето високомерие, не мислили да делят плячката си с утургурите, така шото тие последните нямали никаква полза от тая плячка. Разбира се, че подобни коварни внушения са се придружавали с големи дарове и с обещания за други още по-големи. Утургурите повярвали думите на посланиците, събрали дружина и присъединили с нея още 2000 свои съседи готи-тетраксити. Под предводителството на княз Сандила тие нападнали на жилищата на кутургурите, разорили ги и отвлели със себе си множество техни жени и деца. Във времето на това нападение са се възползвали хиляди римски пленници, които се намирили у робство у кутургурите и които побягнали в отечеството си, без да бъдат преследовани от някого. А в това също време самите римляни прибързали да известят Хинияла за бедствието, което постигнало неговата земя. Това известие така също е било подкрепено с една не малка сума злато. Тогава кутургурите прибързали да заключат мир с римляните и без никаква плячка отишли да защитят своето собствено отечество.

В мирният договор е поместено и такова едно условие: оние кутургури, които не ще могат да защитят своята родна земя, да се върнат в римската империя и императорът ще да им даде земя в Тракия с обвезателство да я защитават от нашествията на варварите. И наистина чрез силата на това условие една част от кутургурите, която била победена от утургурите, отишла със своите жени и деца при римляните и добила земя в Тракия. В числото на нейните предводители е бил и някой си Синио, тоя същи, който се е бил под знамената на Велизария против вандалите, като един от начални-

ците на наемните хуно-славянски дружини. Слухът за такова обръщание на работите довел Сандила до голямо негодование. За да си отмъсти на римляните за обидата, той изгонил своите едноплеменници из земята им; а тие после това намерили прибежище в римската земя, в която се и ползват с много по-големи удобства, нежели в своите по-напрежни жилища, защото тая земя е изобилна с вина, с драгоценни тъкани и със злато и защото освен това тие имат там възможност да се наслаждават с римските бани; а в това също време утургурите, при сичките свои трудове и заслуги, продължават да обитават безплодните пустини. В такъв смисъл утургурските посланици са изложили своите оплаквания пред императорът, но не писмено, а според обичаят на варварите устно, при което тие са произнесли своята реч така, „като да би била написана“, бележи Прокопий. Но византийското правителство, разбира се, е умеело с прелъстителни увещания и с богати дарове да успокои негодуванието на своите съюзници.

Като рече същото това, само в още по-големи размери, се е повторило после седем или осем години, за което подробно разказва продължителят на Прокопия Агатий* (Agathiae hist., L. V). Това се е случило във времето на знаменитото нашествие на кутургурите във Византийската империя под предворителството на князът им Заберган в 559 г. Техните пълчища се разделили така: една част тръгнала за Гърция, друга за Тракийски Херсонес, а сам Заберган със 7000 отбрани коняници пристъпил към Цариград. За да избави столицата си, императорът повикал из уединението престарелият Велизария и той с една шепа наскоро събрана войска действувал така сполучно, щото Заберган бил принуден да отстъпи. Отрядът, който бил изпроводен в Гърция, се върнал, като не можел да се промъкне през Термопилите. А тие, които обсаждали Тракийски Херсонес, така също не могли да го превземат. От подробностите на тая обсада нека обърнем внимание на едно обстоятелство. Като не сполучили да превземат градът по сухо, варварите направили доволно изкусни лодки от тръстика и на тая легка флота се опитали да напад-

* И Агатий така също, както и Прокопий, употребява общото название хуни и дели ги на кутригури и утигури; но при тие две названия той притуря още две племена; ултинзури и буругунди.

нат откъм морето. Началникът на гръцкият гарнизон Герман земал навреме своите мери и опитването на неприятелите останало без успех. Но това потвърждава, че кутургурите не са били същи хуни, които, както е известно, не са били способни за никакви морски предприятия; това опитване указва на понтийските славяни, които с еднаква решителност са действували и по сухо, и по море.*

Когато се събрали сичките отряди, то Заберган ги повел назад; но той не направил това дотогава, дорде не получил от римляните значителен откуп и дорде ги не накарал да изкупят така също и своите пленници, като ги заплашвал, че в противен случай той ще да ги избие. Юстиниан се старал, колкото било възможно, да удовлетвори алчността на варварите, само да ги накара да се махнат от пределите на неговата държава. А в това време той изпроводил послание до князът на утургурите Сандила. В това послание императорът го пак укорял за леността и за безпечността, с които той допуснал да се ограбват римляните и да им се отнима златото, което било назначено за техните съюзници; той го заплашвал, че за в бъдеще ще да прекрати обикновената заплалата на утургурите, че ще да я даде на кутургурите и че ще да заключи с тях съюз, като с народ много по-решителен и по-силен. Такива едни укори и заплашвания достигнали твърде лесно до своята цел. Сандил тутакси събрал войска, разорил жилищата на кутургурите, а после това, когато тие последните се връщали с огромна плячка откъм Дунавът, ги пресрещнал, разбил ги и отнел им сичката плячка.** Агатий прибавлява, че тая хитра политика на Юстиниана повдигнала между варварите такива междуособни войни, които ги довели почти до взаимно изстребление. Ако известието за изстреблението и да е твърде преувеличено, но се пак жестоките междуособия между двата главни български народа са принесли своят обикновен плод: тие дотолкова отслабнали,

* По поводът именно на това нашествие от кутургурите Кедрин се е изразил „хуните или славините“; а съвременникът на самото събитие, африканският епископ Виктор Тунуненски, ги нарича наместо кутургури просто българи. Roncal Vet. lat. Chron. II. 377.

** Замечателното сходство в описанията на двете нашествия, 551 и 559 г., ни накарава да подозреваме някакво си недоразумение. Двата писатели, Прокопий и Агатий, не разказват ли всъщност за едно и същото събитие?

щото скоро подпаднали под игото на други варвари, които се явяват вече под името авари. А че кутургурите не са били съвсем изтребени, това се види от следующето показание. Според думите на Менандра, в царуването на Юстиниан II, в 574 год., аварският каган Боян изпроводи 10 000 кутургури да опустошат Далмация; той потребовал от императорът онзи същи данък, който получали кутургурите и утургурите от Юстиниан, на основание, че тие два народа са се покорили сега на аварите. Но както и да е, а под аварското иго се е намирала собствено западната ветва на българите, т. е. кутургурите, а възточната ветва или утургурите после няколко години, според известието на същият Менандра, се среща в зависимост от други нови завоеватели, които са се появили в едно исто време с аварите. Ние говорим за турците, които по-после се наричат вече хазари.

III. Йорнанд, Манасия. Легендата на Теофана и на Никифора за разделението на българите и за тяхното разселение.

Да сравним сега известията на Прокопия с известията на неговият съвременник Йорнанд, епископът Равенски. Той е бил от смесено готско-аланско произхождение, из Долна Мизия, и очевидно е имал какви-годе сведения за народите на Възточна Европа; но и у него така също тие сведения се не обхождат без явна бъркотия и без преплитание в тях старопременни баснословия. Ако той и да не дава на понятието за хуните такъв обширен обем, какъвто дават византийските историци, но понякогаш той причислява с тях и други народи, като например българите; но тие последните той знае и под тяхното собствено име.

Като преброява съвременните с него обитатели на Скифия (гл. V), Йорнанд говори за „многочисленият народ виниди, на които имената се изменят според различните племена и места, в които тие обитават, а главните техни названия са склавини и анти“. Склавините, според неговите думи, живеят от Мусиянското езеро (Балатон) до Днепър и до Висла, а на възток от тях и до Дунавът живеят антиите, които били още по-храбри, нежели склавините. Дунавът той нарича Днепър, като се основава на туй, че това име му дават самите

туземци. Но възточната граница на антите Йорнанд е определил невярно: тяхно средоточие е бил Днепър (да си припомним, че Прокопий ги счита за съседи на утургурите, т. е., че тие са живели покрай брега на Меотийското езеро). По-нататък, нейде си зъди агаците над Понтът, той помещава жилищата на българите, които за нещастиета наха твърде известни за нашите грехове. „Оттука именно войнствените хуни са нахлули някога си с двойно нашествие връз другите народи. Едните от тях се наричат аулзягри, а другите авири, а както едните, така и другите живеят в различни места. Аулзягрите живеят около Херсон, дето жадният търговец докарва своите скъпоценни азиатски стоки; лете тие се скитат по широките равнини и избират места с богати паши за своите стада, а зиме отиват към бреговете на Понтът. Колкото за хунгурите, то тие са известни със своите кунни кожи, с които снабдяват търговията.“ Тука ние видим у Йорнанда явно смещение същите хуни с оние народи, които заедно с тях са действovali против неговите любезни готи. Но за какво двойно нашествие говори той? Ние мислиме, че тука трябва да се разбира, първо и първо, движението на същите хуни, които, като се съединили с възточните сармато-славянски народи (споменати у Амниана Марцелина под общо име алани), са нахлули в IV век връз готите, което и подбудило една част от тях, а именно визиготите, да избягат на Балканския полуостров. А второто движение, разбира се, не е нищо друго освен пропъжданието и другата част, т. е. изпъжданието остроготите из Южна Русия от същите сармато-славянски народи, т. е. от антите и от българите, след стотина години или във втората половина на V век; а това именно е оная война на кутургурите и утургурите с готите, която ние срещаме у Прокопий. По-нататък, какви са били тие хуни-аулзягри, които са обитали нейде си около Таврически Херсонес? По сичко се види, че това са Прокопиевите хуни-утургури, а тяхното име аулзягри (или вулзягри?) може би представлява същата, само развалената дума вулгари и Равенският епископ, разбира се, на основание, че тие са живяли в по-отдалечените места, ги и отличава от другата ветва, която той нарича собствено вулгари, т. е. от кутургурите у Прокопия. Като разделя хуните на аулзягри и на авири, Йорнанд забравя после да каже нещо за авирите; а

наместо тях говори за хунугарите, които били богати с кунни кожи. Разбира се, че тие последните са и съставляли истинското хунско или угорско племе, което е обитало в страните покрай Волга и Дон, отдето са излезли настоящите угри и дето по-после срещаме буртасите или мордвата и други още фински народци, които са се занимали със звероловство.

На друго място в своето съчинение (гл. XXIII) Йорнанд се връща пак при славянските народи, които той нарича с общо име виниди или венети, и казва: „Тие народи, които са произлезли, както аз казах, от един корен, имат три имена, т. е. венети, анти и склави; тие свирепствуват сега за нашите грехове.“ Ние видяхме, че последното изражение той е употребил по-горе именно за българите. Ясно е, че и в двата случая той говори за враждата на славянските народи против готите и за оние нашествия на кутургурите, на антиите и на славяните през границите на източната римска империя, които са известни нам от византийските писатели. Най-после, някои и други второстепенни названия на хуните (собствено българите), които привождат византийците, се срещат така също и у Йорнанда например: улцингурите (ултинзури у Агатия) и витугорите (витигури у Менандра); но той ги не причислява с хуните, както правят това византийците, а ги отнася към оние няколко народа, които още са се намирали под хунска зависимост във времето на Денгизиха, синът на Атила (гл. LIII).

Но да се върнем и да поговорим за съдбата на българите според византийските източници.

Във втората половина на VI и в първата четвъртина на VII век ние намираме кутургурите под игото на аварите и спомагателните българо-славянски дружини във войските на аварският каган. По-напрежното название хуни и кутургури захваща малко по малко да се заменява с други имена. Но до каква степен народните имена още дълго време са не се установявали и са се бъркали, това показват известията за нападенията на Константинопол в 626 год., т. е. във времето на знаменитата борба на император Ираклия с персидският цар Хозроя. В това също време, когато на азиатският бряг на Боспорът се появила персидска войска, то от европейската страна Цариград е бил обколен от пълчищата на аварският каган, който бил съюзник на Хозроя. Според известията в „Пасхалната хроника“ и у патриарха Никифора спо-

магателните войски на каганът са се състояли от с л а в я н и; Теофан споменува българите, славяните и гепидите, и при това дава названието хуни изключително на аварите, а Манасия нарича аварските помагачи тавроскити. Когато обсадителите се опитали да подействуват на градът откъм морето, то е замечателно, че първи са се появили не самите авари, а техните славянски помагачи със своите „еднодървенки“. Манасия говори: „Князозете на неистовите тавроскити, като събрали своите кораби с безбройното число войници, покрили сичкото море с еднодървени лодки.“ Народите, които са обсаждали Византия, той характеризира със следующите думи: „Персиецът се е уподоблял на бодливият скорпион, свирепото племе скити на ядовитата змия, а тавроският народ на скакалци, които и ходят, и хвърчат“ (т. е. които действуват и на сухо, и на море. Ed. Bon. 162). Под името скити тука, както се види, се разбират аварите, а под името тавроскити се означават очевидно българските племена, които са живели покрай самото Черно море и които са били привични на мореплаване. Да забележим, че Манасия е писал в XII век, когато с името тавроскити византийците са означали въобще южноруските славяни. Патриарх Никифор, писател от първата половина на IX век, следователно човек, който е живял много по-рано до събитието, нежели Манасия, говори, че в морското сражение под стените на Цариград славянските лодки били разсеяни и че в това сражение били избити дотолкова славяни, щото морето наоколо приело ален цвят; а между техните трупове се намерили и множество жени. Последната черта съвършено съвпада с известието на Прокопия, който е забележил, че във времето на хунското нашествие (т. е. на кутургурите или на българите) в римската империя, обикновено после техните сблъсквания с римските войски, римляните са намирали на бойното поле между убитите варвари и женски трупове. Тие черти потвърдяват, че тука се говори за едно и същото племе, което се явява в историческите източници под различни имена*.

Нападението на аварският каган в 626 г. на Цариград се свършило несполучно. Из сичко се види, че от тая несполука

* Да си припомним, че според известието на Лъва Дякона и на Кедрина, тавроскитите (русите), които са воювали против Цимисхия в България, така също са имали със себе си жени и че между убитите твърде често са се намирали и женски трупове.

и от произлязлото после това отслабване на аварското могъщество са се възползвали българите, за да придобият отново своята независимост. Така барем, според известieto на Никифора, после няколко години, Куврат, предводителят на хунохундурите, въстанал против аварите, изгонил ги из своята земя и заключил съюз с император Ираклия. Тука можем да се усетим, че и самото въстание против аварите не е произлязло без участието на византийската политика, която сякога се е старала да въоружава един против други съседните варвари.

Да преминем сега до разказът на Теофана, на Никифора и на Анастасия за разделението на българите и за тяхното преселение отвъд Дунавът, т. е. на онзи именно разказ, на когото учените и досега още основават началната българска история*.

„Хуно-българите и котрагите — говори Теофан — най-напред са обитали зад Евксинският Понт и Меотийското езеро. В последното се влива великата река Ател, която протича от океанът през сичката сарматска земя, и реката Танаис, която изтича из Кавказките планини; а от сливането на тие две реки се образува реката Куфис, която се излива в Понтийското море близо до Некропил при носът, който се нарича „Овча муцуна“, т. е. там, дето се влива Меотийското езеро в Понтът между Боспорът и Фанагурия. От това езеро и до реката Куфис лежи старовременна или велика България, която се нарича иначе земя на котрагите, съплеменици на българите.“ Тука ние видиме, първо и първо, твърде побъркани географически сведения. Така например реката Ател, т. е. Волга, е смешана с Танаис или с Дон, а Куфис, т. е. Кубан (у старите и Гупанист, и Танаис) е представена като резултат на тяхното сливане. Но общото указание на кубанската страна като на старовременно отечество на българите съвсем съвпада с известieto на Прокопия за първобитните жилища на кутургурите и утургурите.

Във времената на Константина (Погоната?) — продължава Теофан — предводителят на българите и на котрагите Кронат, като умирал, завещал на своите петима синове да се не

* Theophanis Chronographia. Ed. Bon. 545—550. Nicephori Patriarchae Breviarum. Ed. Bon. 38—40. Anastasii Bibliothecarii Historia Ecclesiastica. Ed. Bon. 179—182.

разделят помежду си, а със своите общи сили да се борят против вънкашните неприятели. Но синовете не изпълнили неговото завещание, разделили бащиното си наследство и разпръснали се по различни страни. Най-големият, по име Б а т б а й (у Никифора Б а я н), останал със своя дял на бащината си земя; вторият, Котраг, преминал отсам Танаис; четвъртият отишел в Панония, дето после се покорил на аварският каган; петият отишел в Пентаполис, или в Равенският екзархат. А третият брат, А с п а р у х, преминал Днестър и Днестър и задрел се при край реката Онгъл. И така, когато братята се разделили, то многочисленият народ, т. е. хазарите покорили сичките земи, които лежали зад Танаис около. Понтът, и наложили данък на дялът на Батбая, който „той плаща и до днешния ден“.

По-нататъшните и твърде побърканите известия у гореспоменатите писатели разказват, че Аспаруховите българи, които са се намирали недалеч от Дунавът, захванали да преминуват през тая река и да опустошават Мизия и Тракия. Тогава император Константин Погонат предприел против тях поход (678 г.). Но тоя поход се свършил несполучно и българите скоро наводнили страната между Дунавът и балканските теснини, по която се и заселили, като покорили тамошните седем славянски племена, а освен това и племето северяни (сърбите). Освен това българите отместили тие племена по-нататък на юг и на запад.

Ние трябва да се чудим на това, как такива писатели като Шафарик не са могли да обърнат внимание на очевидните противоречия между тие разкази и между несъмнените исторически факти, даже и между тях самите. Например излазя, че само после смъртта на Куврата, който свалил аварското иго, българите се разделили и по-голямата тяхна част оставила своето кубанско отечество. Следователно до неговата смърт тие сичките са живели отвъд Меотийското море, на Кубан? Но известно е, че аварите са господствували в Панония, в Дакия и въобще отсам Меотийското море; а на възточната негова страна са господствували турко-хазарите. Оно-ва събитие, което писателите от IX век изобразяват за извършено в разстоянието на няколко години, като го отнасят към втората половина на VII век, не е нищо повече освен обикновено легендарно предание, което се повтаря в началната история, като речи, у сичките народи. Умиращият баща

завещава на синовете си да живеят заедно и в съгласие; а синовете не изпълняват обещанието си и разделят се — сичкато това е очевидно легенда. Разбира се, че тя се е съставила за това, за да обясни широкото разпространение на българският народ, на когото ветвите около началото на IX век са се простирали вече от Волга и от Кавказ до Апенините.

Ние видяхме вече, че българите са преминували през Дунавът, нападали са на Мизия и на Тракия и доходили са до стените на Цариград още във втората половина на V век; но и тогава, разбира се, тие са предприемали тие походи не право из своето старо отечество, т. е. не от бреговете на Кубан. Ако съберем сичките известия за това, то ще да видиме, че българите, като изпъдили остготите из Южна Русия, тръгнали тутакси след тях към запад и с някои и други свои племена заняли земята между Днепър и Дунавът. Следователно не откъм Дон, а просто откъм Дунавът тие са правили своите нашествия през пределите на византийската империя в продължението на две столетия, т. е. от втората половина на V и до втората половина на VII век. Но тие се не ограничили само с едни нашествия. Твърде често българите са постъпвали като наемници на византийска служба, а понякогаж са получали от императорът и земи в Мизия и в Тракия и селили са се там с условие да защитават тие земи от вънкашните неприятели.*

Естественият исторически ход на събитията ни довежда до следующето заключение относително българите. Хитрата политика на Юстиниана I, която положила начало на взаимните раздори и междуособия между князовете, и настаналото после това аварско иго задържали на някое време тяхното преселение през Дунавът. Но в първата половина на VII век в средата на българите, които са живели около Дунавът, както се види, е произлязъл преврат, за да се съединят под един княжески род. Такова съединение произхожда обикновено от притеснението на иноплеменниците, а българите в онова време, освен от аварите, са били притеснявани и от наступавшите откъм азовските равнини новите съплеменници на същите

* Ние видяхме, че Прокопий съобщава вече за такива поселения от кутургурите. Това име не е изчезнало безследно на Балканския полуостров. Според справедливото замечание на Рйослера, то живее и досега в названието куцовласи (Romaenische Studien, 236),

хуни, т. е. от угрите. Появява се силният княз Куврат, който е сполучил да отхвърли аварското иго. Тутакси после това българите възобновяват своето стремление през Дунавът и във втората половина на VII век една доста голяма част от тях се поселява в Мизия и в Тракия, дето тя и намира някои свои съплеменници, които успели да се заселят там по-рано, а така също и някои други славянски родове, които, както се види, били твърде слаби, за да се противят на такова едно силно наводнение. Следователно това време е било оная епоха, в която българският народ се е утвърдил окончателно в южната страна на Дунавът; а по-напред тоя народ е живял дълго време на неговата северна страна и изпровождал е своите дружини в Мизия, в Панония, в Илирик, даже и отвъд Адриатическо море. После отиването на българите на запад след смъртта на Куврата легендата свързва и подпадането на техните прикаспийски съплеменници под властта на хазарите. Но ние знаем, че българите-утургурите, според известието на Менандра, още във втората половина на VI век са подпаднали под властта на турците, които после това са се нарекли хазари. В разказът на Теофана ние трябва да обърнем особено внимание на това, че дялбата на Батбая „и до днешният ден плаща данък на хазарите“ (ние казваме дялбата на Батбая, а не сам Батбай, както свидетелствува буквалният смисъл, който по тоя случай приписва на Батбая сто и петдесет годишен възраст). Оттука е ясно вече, че във времето на тоя историк, т. е. в първата половина на IX век, българи са съществували още в своето старо отечество около Азовско море и че тие са се намирали още под хазарското иго. Това свидетелство е важно за нас, защото за азовско-кубанските българи ние ще да поговорим и на друго място (когато разгледаме въпросът за тмутраканските руси).

Надеяме се, че ние показаме достатъчно несъстоятелността на най-важният пункт на тюрко-финската теория, т. е. това, дето българите се наричат хуни в някои и други средновековни източници. Така също ние изнесохме пред вид и недостатъкът на критиката от страната на европейската учена историография, която е повтаряла относително българите съмнителните известия на по-новите писатели, без да ги съгласува с известията на по-старите. Да се обърне сега към другите страни на гореказаната теория, т. е. към етнографическите и филологическите доказателства.

В. ЕТНОГРАФИЧЕСКИ ДОКАЗАТЕЛСТВА

IV. Невярното мнение за характерът на славяните и за преобразяването на българите. Съседството им с истинно-хунските елементи. Силата на славянското движение.

Отдека се е появило на Балканският полуостров такова многочислено и гъсто славянско население?

По някои и други признаци няма никакво съмнение, че сармато-славянската стихия е съществувала там още в старо време на един ред с келтическата и с германската; но до така наречената епоха на великото преселение на народите тая стихия била твърде слаба. Почти сичките историци са съгласни с това, че силният прилив на славяните откъм Дунавът се е извършил в V век; особено се е той увеличил после падението на хунската държава и после отиването на остготите в Италия. Но как се е извършило това преселение на славяните през Дунавът? Шафарик, който постоянно е проповядвал за необикновено мирният и кроткият характер на славянското племе, говори следующето: „Славяните, като търсили нови жилища, никога не са дохождали в Мизия и в околните ней земи изведнаж, с шумотевици и с гърмотевици, а, напротив, дохождали са тихо, на отделни части и поселяли са се в тях с дозволенията и със знанието на гръцкото правителство. Такова мирно и продължително преселение на един земеделчески народ не е могло да обърне вниманието на гръцките историци, които са тичали само подир звукът на оръжието и записвали са само количеството на проляната на бойното поле кръв, затова ние и не намираме в техните творения нищо за туй преселение“ (Слав., Древ., т. II, кн. I).

Замечателно е, че подобна характеристика за мирното преселение никак не бърка на тоя същи писател да изобразява цял един ред славянски нашествия в земите на византийската империя. А византийските историци, на които се той основава, никак не мълчат за това, че тие нашествия са били придружавани със всякакъв вид жестокости, които никак не съответствуват на понятието за някакво си кротко и миролюбиво настроение на славянското племе. Например

Прокопий в своята „Готска война“ разказва как във времето на едно нашествие в Тракия в 550 г. славяните изгорили жив римският военачалник Азвалда, като изрязали по-напред ремици от гърбът му. (Това изрязване ремици, като съдим по нашите приказници, е било във времето на войните нещо обикновено у славяните.) Въобще оплакванията на византийските писатели против жестокостите, които са правили славяните, са съгласни напълно с техните разкази за варварствата, които по-после са правили русите във времето на своите нападения на Византия, например в 865 и 941 г. Според думите на Прокопия, славяните са нападали почти всяка година. Тези нападения, първо и първо, са правили славяните, които са живели вече на Балканския полуостров, а второ, оние, които са доходили от северната страна на Дунавът. Последните твърде често са се селили в Мизия, в Илирия и в Тракия близо до своите едноплеменници; а византийското правителство по неволя им е отстъпвало по-после заетите от тях земи с обикновеното обвезателство да дават спомогателни дружини на империята. Следователно преселението на славяните в земите на византийската империя никак не е произходило тихо и незабележено за историята, напротив, то се е извършвало със силата на оръжието и се е придружало с голямо кръвопролитие; а това, повтарям, византийските историци и не мислят да премълчават. В това население Балканския полуостров със славяни без никакво противоречие главната роля принадлежи на българите; тяхното движение през Дунавът се е начало от втората половина на V век, а във втората половина на VII век то се е свършило с окончателното тяхно утвърждение в Мизия и в значителната част на Тракия и на Македония.*

В половината на IX век българският народ е приел християнството, а заедно с него и свещеното писание на славянски език. Ясно е, че в онова време той е бил вече славянски народ. А защото неговото тясно съжителство със славя-

* Примери за постепенното въдворение на славяните през Дунавът гледай в „От заселени Балканского полуострова славянами“ от Дринова. Жално е само, че г. Дринов при това е изпуснал от пред очите си главната маса на славянското население, т. е. на българите, и като основава своите заключения на мненията на Шафарика и на други авторитети, не е турнал под анализ доказателствата на тюрко-финската теория.

ните се счита от времето, когато той се е преселил през Дунавът, т. е. от втората половина на VII век, то излиза, че и той се е ославянил в продължението на сто и петдесет години. Венелин е показал твърде сполучно тая слаба страна на Тунмано-Енгелъвата теория: такова бързо и пълно преобръщане на могъществено племе завоеватели в народността на покорените, и освен това в народност съвсем чужда, не е съобразно с нищо и не намира в историята никаква аналогия. Ние изново се чудим как дълбокомисления[t] Шафарик не е запрял своето внимание над тая важна точка и ограничил се е само със следующото замечание: „Тука в много отношения ни се представлява такова също явление, каквото се е повторило вече след двесте години и с руският народ, когато при тамошните славяни дошли варягите. Предводителите на воинствените полчища, ако и немногочислени, но храбри и изкусни във войната, се вмъкнали в земите на миролюбивите славяни, които се занимавали със земледелие и със селско стопанство, присвоили върховната власт над тях и, като се заселили помежду им, дотолкова полюбили výhodите от образованият граждански живот, щото в късо време се сродили с новите свои поданици. приняли техният език, техните нрави, техният начин в животът, даже заедно с тях и самото християнство, преродили се съвсем и станали от уралски чуди подземски славяни“ (Idib. 266). Ние видиме, че незабвеният автор на „Славянските древности“ намира аналогия за преобръщането на финските българи в такова също или даже още по-бързо преобръщане и на скандинавските руси и славяни. После изследванията, които посветихме на въпросът за произхождението на русите*, ние смело можем да кажем, че показаното сравнение си няма никак мястото. Никаква друга, несъмнено историческа, аналогия ни не е представила тюрко-финската теория. Забележително е още това, че и нашият норманизъм от своята страна намира аналогия за бързото преобръщане на русите в славяни с такова също прераждане и на българите. И така, и двете тие мними теории се опират една на друга.**

* Гл. „О произхождени руси“.

** Тоя същи идилически възглед за съвършенното подчинение на завоевателите под влиянието на покорената народност е разделял и многоуважаемият, но твърде рано грабнатият от смъртта Гилфердинг. „Много

Преобръщанието или смешението на различни народности, от които произлизат нови типове и нови националности, а така също преобръщанието на един народ в други, става по такива също неизменно действащи закони, както и сичкото друго на светът; гигантски крачки, отстъпления и и д и л и ч е с к и и з к л ю ч е н и я тука не биват и не могат да бъдат. Дунавските българи се явяват пред нас не някакъв си смесен преходен тип, а цял и читав славянски народ; ако е имало някакви чужденародни смеси, то тие отдавна вече са преработени от силната господстваща стихия и оставили са само някои малки дири. А ако приемнем гореказаната теория, то, напротив, ние би имали пред себе си едно бързо преминуване на силен господстващ народ в друг по-слаб и освен това подчинен, а това явление съвсем противоречи на историческите закони. Историята чегато нарочно е поместила на един ред с българите и други народи, за да свидетелствуват, че е невъзможно да стават такива преходи. Ето вече около 1000 години откакто ордата угри се е заселила посреди славяните; но и досега тие не само че не са се ославянили, но, напротив, благополучно разпространяват маджаризацията между нашите едноплеменници. Европейските турци живеят повече от 400 години между славяните и гърците, а и досега още не са се нито ославянили, нито огърчили. Румъните почти от сичките страни са били обиколени от славяни, живели са в продължението на няколко столетия общ политически и религиозен живот със славянските българи, имали са черковно-славянска писменост и се пак не са се преобърнали на славяни. Въобще финските племена не съвсем лесно преминуват в други народности; а за доказателство на това служи северната и източната част на Европейска Русия. Ако тие племена и да не са племена господству-

орди — говори той — в продължението на цели векове са нападали откъм Уралските планини или из Средна Азия на земеделческите славяни и почти сичките са упазвали между мирното и питомното славянско племе своята дива и изключителна народност, както аварите, маджарите, печенегите, половците, татарите, турците и много други; отраднo изключение между тях представляват оние полски (степни) пришелци, които даже и когато са надминували славяните със силата на своето оръжие, са се покланяли пред тяхната духовна сила, сродявали са се с тях и са ставали техни защитници и братя. Такива са били хуните, които германците дотолкова мразят; такива излязоха и българите“ (Съчиненията на Гилфердинга, I. 26).

юши (каквито са били българите), т. е. ако тие и да не се представляват лишени от всяка политическа самостоятелност, бедни и слаби; но тяхното обрусяване се извършва твърде бавно и постепенно в продължението на много столетия и из тая постепенност ние не виждаме никакви изключения.

Ако се обърнем към българите и ако потърсиме някакви особени условия, които би могли да благоприятствуват на тяхното бързо преобръщане в славяни, то ние няма да наведем никакви подобни условия. Защитниците на тюрко-финската теория са указвали само на едно смекчающе обстоятелство, т. е. на малочислеността на българите, които покорили Мизия, защото тие са съставляли една петя част от Кувратовата орда; освен това тие уж били отдалечени от едноплеменните с тях фински народи.* Но тая малочисленост, която е предполагал вече и Шафарик, няма никакво основание и делението Кувратовата орда на пет части не е нищо повече освен една ипотеза. Ние видяхме, че въобще разказът за това деление има чисто легендарен характер. Напротив, сичкият ход на българското движение показва, че главната маса на българите се е съсредоточала на Дунавът, освен това една значителна част от тая маса се е преселила в Мизия, като, от една страна, покорила славяните, които са живели там, а, от друга, като ги отместила по-нататък към юг и към запад. По сичките признаци тука е било многочислено и гъсто българско население.

По-нататък, ако дунавските българи да би били фини, то няма никакъв повод да се говори, че тие са били отдалечени от родствениците с тях народи. Първо и първо не трябва да изпускаме от пред очите си това, че тие никак не са се намирали в изолирано положение в отношение към другите ветви на своето племе. Една значителна част от тях се е намирала още на северната страна на Дунавът, в Дакия; освен това, според смисълът на сказанията за дележът на Кувратовите синове, излязая, че до Аспаруховата част откъм северовосточната страна, т. е. от страната на Днепър и на Азовско море, се е допирала дялбата на вторият брат, а откъм северната страна дялбата на четвъртият. Последната част, т. е. панонските българи, които са се заселили при река Тиса, не само

* Гл. „О переводе Манасиной летописи“ Черткова стр. 64) и съчиненията на Гилфердинга (I. 26).

че не са губили свръзките си с долнедунавските българи; но после, когато било съсипано аварското царство, тие са се съединили изново със своите едноплеменници. Ако българите да би били същи хуни, то тяхната народност би намерила могъществена поддръжка и в самият аварски народ, когато историографията така също причислява с хунските племена. Българите са се намирали няколко време под игото на аварите; но и после освобождението си от това иго тие още дълго време са живели в съседство с аварите на Дунавът. Но тие два народа не само че не са могли да се слоят, но, напротив, ние виждаме между тях ожесточена борба; тая борба се е прекратила само после съвършеното съсипване на аварското царство, което било унищожено със съединените усилия на франките и на българите в началото на IX век. Българите „изтребили съвсем аварите“ — забележва един византийски писател (Свида). Ние не мислиме, че това известие може да се приеме буквално. Из сичко се види, че съвсем не сичките авари са били изтребени; но тие, разбира се, по-после са се съединили със своите едноплеменници, т. е. с угрите (ако само тие последните са били техни едноплеменници).

А угрите, нима тие са живели далеч от българите? Никак. Тие са били техни съседи от незапаметни времена още в равнините на Южна Русия, отдето постепенно са се повдигали на запад; а в първата половина на IX век, според византийските известия, ние намираме вече угрите съседи на българите при долният Дунав. Ако българите да би били и сами угорско, т. е. финско племе, то после аварите тяхната народност би трябало да получи силна поддръжка и от страната на угрите. Като земем във внимание българите, които са останали и от двете страни на Азовско море, и близките до тях племена на крайволжските фини, ние би получили почти непрекъснато финско население на огромното пространство от уралските планини до балканските. Как са могли дунавските българи при такива условия да се преобърнат на славяни? Напротив, тогава на сичките южноруски и дунавски славяни би грозила опасност да се преобърнат на фини. Но самото дело се състои в това, че тоя ред на угорските народи е бил нарушен от великото българско племе. В отношенията към настоящите угри ние не само че не намираме от страната на българите никакво родствено влече-

ние, но, напротив, виждаме такава също племенна ненавист, каквато и в отношенията им към аварите.

Най-после да земем първоначалните хуни, т. е. хуните на Атила. Напразно би било да се мисли, че после падението на неговата държава тие хуни са били изтребени сичките или че са се върнали пак на възток. Напротив, една част от тях е уцеляла в Дакия и в Панония и облекчила е после завоеванието на тие страни от аварите, така също както попосле останките на хуните и на аварите са облекчили завоеванието на среднедунавската равнина от угрите. Йорнанд говори, че една част от хуните заедно със синовете на Атила са отишли при бреговете на Понт, т. е. в оние места, дето някога си са обитали готите. Твърде е възможно, шото тие хуни да са се върнали после пак заедно със своите едноплеменници угрите в Панония — и да са помогнали, за да се възстанови изново царството на Атила. Освен това едно не-голямо количество от същите хуни заедно със сарматите (т. е. със сърбите) се е основало в Илирик. По-нататък най-младият син на Атила Ернак се заселил със своите хуни на край на Малка Скития (в Добруджа) на един ред с аланите, над които е тогава началствувал царят им Кондак. (Разбира се, че тие алани, увлечени от хуните откъм задонските равнини, са били, разбира се, съплеменници на българите, а може би и оние предови дружини на същите българи, които им са отворили път към Дунавът.) Братовчедите на Ернака, Емнедзар и Узиндур, заняли съседната част на Брегова Дакия, отдето хунските князове Уто и Искалм преминали със своят народ по-нататък на юг. „Потомците на тие хуни — притуря Йорнанд — се наричат сакромонтизии и фозатизии“ (сар. L).

Следователно ето колко хунски елемента са имали българите около себе си и ако тие сами да би били хуни, то, разбира се, тяхната народност би намерила изобилна храна за своето опазване и за своето по-нататъшно развитие, както ние видиме това у угрите. А в това също време българите, напротив, малко по малко са ославянили сичките чужди елементи, които са се намерили посред тях. От друга страна, тие останки от хуните, които са се намерили между българите, по естественият ход на работите не изведнаж са се предали на славянството и още дълго време са съставлявали чужда народност, която се е намирала в някакво си пре-

зрение у българите и която е упазила своите разбойнически привички. На това нещо указва следующето известие. Менандър в 573 г. говори, че на аварското посолство, което се връщало из Византия, нападнали „така наречените скамари“ и ограбили го. Теофан в 764 г. така също споменува за българските разбойници, „които са се наричали скамари“. По сичко се види, че споменатите по-горе Йорнандови сакромонтизии не са нищо друго освен преименувано название от скароманти или от скамари. Ние си позволяваме да сбlijим с това название славянската дума скамрах или скоморох. Тя е една от онова множество народни имена, които са се обърнали в ругателни или насмешливи нарицателни имена. Аналогия с него ние можем да представим нашата (руската) дума чудах, която е произлязла от народното име чуди [1].

И така, ако допуснем предположението, че българите са били едноплеменници с хуните и с угрите, то тяхното бързо и коренно преобръщане на славяни би се появило като събитие не само извънредно, но просто и с нищо несъобразно. Ето защо ние смело можем да утвърждаваме, че българите, които са дошли на Дунавът, не са могли да бъдат нищо друго освен славяни. Само това положение може да ни обясни защо тутакси после окончателното заселение на българите в Мизия ние видим усилено славянско движение почти по сичкият Балкански полуостров. Славянизацията в VIII век е направила такива успехи даже и в южните части на полуостровът, щото Константин Багрянородни бележи следующето: „Ославянила се *ἑσθλαρῶδη* и оварварила се в това време сичката страна, когато чумата е свирепствувала по сичката вселена, а римският скиптър е бил в ръцете на Константина Копронима“ (*De thematibus occidentis*). А как е могла да произлезе такава една славянизация в VIII век, когато силното и господствующето над славяните племе е било [от] чуждо за тях финско произхождение? Отде би изведнаж земали сила оние доволно слаби славянски народи, които са венали до това време в земите на империята? Но и въобще славянският елемент е захванал да изявява гръмогласно своето съществуване на полуостровът само после по-

* За тие същи разбойници скамари говори и Евгипий в житието на Северина. (Гл. Мет. Рор., II, 526.)

явлението на него българите, т. е. от V век. Теорията, която ни тълкува за това, че дунавските славяни по своят мирен характер даже не са били способни за никакви изявления, а са чакали за това предводители, които и дошли във вид на чуждо и съвсем несимпатично за тях угорско племе (както руските славяни са чакали дохожданието на варягите, за да изявят на светът за своето съществуване) — тая теория е съвсем произволна, не основава се на никакви исторически свидетелства и съвсем е несъобразна с историческият смисъл. Очевидно е, че дохожданието на българите е подкрепило славянският елемент на Балканския полуостров и съобщило с на славянското движение такава сила, щото византийската империя е била принудена да напегне сичките средства на своята висша гражданственост, за да турне преграда на това движение. И наистина с превъзходството на своята организация тя сполучила не само да го възспре, но след време да произведе и обратно движение, т. е. да потресе и да ослаби българското господство и изново да огърчи множество местности, които станали вече почти славянски*.

* За решението въпросът за българската народност може да способствува особеното изследование за оная българска колония, която, според баснословният разказ на византийците, е преминала в Италия право от Азовско море с петият син на Куврата. А по известията на Фредегерия (гл. 72) и на Павла Дякона (кн. V, гл. 29) просто една дружина българи, „която произходила из азиатска Сарматия“, побягнали из Бавария от преследованията на кралят Дагоберта на число 700 души под началството на князът си Алзека и около 667 година се населила във Беневентското херцогство с позволение на кралят Гримоалда. Тие зянали тука три села: Сепино, Изерния и Бояно. (И тая дружина, на число 700 души, която се е разместила в три села, новата историография е считала за петя част на сичкият български народ!) По-нататъшните съдби на тая колония са неизвестни. В XV век в тие същи места са се заселили нови славянски пришелци а именно из Сърбия. (Гл. за това нещо „Письма“ де-Рубертиса в „Чтен. Об. И. и Д.“, 1858.). Обръщаме вниманието на нашите слависти към тоя предмет. Може би някога да им се случи да открият следите на споменатата българска колония в местните средновековни източници, каквито са грамотите, преданията, топографските имена и др. т.

V. Чърти на нравите на обичаите у дунавските българи. Тяхното облекло и наружност. Мнимата им свръзка с камските българи.

Ако се обърнем към другият ред доказателства на тюркофинската теория, т. е. към обичаите, то и тука ние ще да намерим, че тие доказателства, които са нахвъргани повърхностно, имат само подобие на научни изследования и лишени са от всестранно критическо разглеждане. Ето в какъв вид са изложени тие у Шафарика. „Равномерно начинът на животът и обичаите на природните български господари са решително неславянски, например принасяние човеци и зверове в жертва на боговете, свещено омивание краката си в морето, множество жени, падание долу на очите си пред лицето на князът и длъжността да го славят, носение пред войската конска опашка наместо знаме, клетва над гол меч и разсичане в това също време кучета на части, употребление човечески кратуни наместо чаши, биение уловеният крадец с тояга по главата и бодение с криви железни куки в ребрага, носение широки шалвари по обичаят на турците, седение на прегънати колена с петите отзад (според обичаят на персите), предпочитание лявата страна от дясната, като почетно място“ (271—272).

Днес е доказано вече, че за да се решават етнографическите вопросы, сходството и различието на обичаите представлява най-слабата основа и че общи чърти на животът и на религията могат да се срещат не само у оние народи, които са родствени по произхождението си, но даже и у оние, които живеят в съвсем различни части на светът и които нямат никакви сношения помежду си. Ето защо оние доказателства, които имат подобен характер, трябва да се съставят с голяма предпазливост и да се различават съществениите действително родствени чърти от общите, които не принадлежат дотолкова на известна народност, доколкото на известната степен в гражданствеността или произлизат из влиянието от един народ на други съседни, а особено на подчинените племена. Защитниците на Тунмано-Енгелъвата теория, първо и първо, не са обърнали внимание на твърде ясните свидетелства на източниците. Ние срещаме вече общи чърти у Амияна Марцелина в описанието животът и харак-

терът на хуните и на аланите. Аланите („старовременните масагети“ — разяснява Амиян) са такъв също чергарски, конни и воинствени народ, каквито са и хуните. Освен това ние намираме у аланите такива чърти, които са съвсем еднакви с обичаите у червенокожите диваци на Новият свят, например скалпироването неприятелските глави.* Но аланите ни под какъв вид не могат да бъдат отнесени към монголските и към татарските племена, с понятието за които ние сме привикнали да свезваме представление за чергарски и конни народ. Любимото питие на татаро-монголските чергари е кумисът или кобилското мляко; но, както е известно, и старовременните литовци и сармати така също са употребявали това питие. Същият Амиян, като се възхищава с храбростта на аланите, обяснява воинственият характер на персите с това, че тие са от едно и също произхождение със скитите-аланите (другите писатели наричат аланите сармати); с това свидетелство се решава положително въпросът, че последните принадлежат на арийското семейство. А българите са излезли именно из оная страна и от оная група на народите, която Амиян описва в IV век под общото име алани, които са обитали отвъд Дон и Азовско море, и ние имаме пълно право да заключим, че българите са принадлежали на скито-сармато-аланската група.

По-нататък Прокопий, като описва нравите на склавините и на антите, говори: „Тие преминуват суров и груб живот като масагети и също като тях са покрити с кал и със всякаква нечистота; в това също време между тях има твърде малко зли и лукави хора; но при сичкото си простосърдечие тие имат хунски нрави“ (De Bello Gott. I, III, с. 14.). Кажете ми, какво по-ясно свидетелство можеме да искаме от източниците, за да видиме сичката неоснователност на гореспоменатите вече доказателства? Склавините и антите, т.е. дунавските и руските славяни, имат хунски нрави. Ако под името хуни трябва да подразумяваме тука настоящите хуни, то на основание на тие също съображения ние можеме да повтаряме мнението на Венелина за славянството на Атила и на неговите хуни, което в нашето време е почти невъзможно да доказва човек сериозно. Но ние видяхме, че Прокопий под

* Червенокожите индийци имат обичай да одират кожата от главите на своите неприятели. Прев.

името хуни разбира преимуществено българските племена, които в неговото време са играли едва ли не главна роля в политическите отношения на империята от страната на дунавската граница, и за нас е свършено понятно постоянното смесиване с тях антите и придунавските склавини. В неговите разкази за нападенията на империята ние обикновено срещаме тие три народа: хуните, антите и склавините, и срещаме ги ту разделно, ту заедно. В неговото описание вандалската и готската войни ние пак срещаме в числото на спомагателните или на наемните войски тие същи хуни, анти и склавини; тие повечето пъти се споменуват като отлични коняници и стрелци. Общото или родовото название хуни, както ние вече говорихме, се заменява понякогаж у Прокопия с видовните (племенните) имена кутургури и утургури и понякогаж и с друго общо название масагети. (Да си припомним, че Амиян нарича масагетите алани.) И така, за сходството на битовите чърти у славяните и у българите ние имаме положителното свидетелство на Прокопия, който ги е видял сам и който е можал да наблюдава техните нрави, като е придружавал Велизария в неговите походи. Следователно и от тая страна, на която, повтаряме, можем да се основаваме твърде условно и предпазливо, източниците говорят не за ползата на тюрко-финската теория.

Ако сравниме някои и други обичаи в частност, то пак ще да срещнем общеславянски или общеварварски чърти. Например клетвата над гол меч е била така също в обичай и у русите; употреблението човечески кратуни намясто чаши е съществувало едва ли не у сичките варварски народи; ние го намираме у германците даже в VI век, ако си припомним историята на лонгобардският крал Албоина. Знамената или байряците сконските опашки (свойствени почти на всеки един народ, който неотдавна е излязъл из своят чергарски живот или из конният бит), предпочитанието лявата страна, седението с прегънати колена на петите (и още „по обичаят на персите“, които никак не са турски народ), широките шалвари (които, според известието на Ибн-Фоцлана, са били така също в употребление и у русите) и пр., и пр. — сичкото това са чърти, които никак не можем да припознаем собствено за фински (2).

Известно е, че някои принадлежности на облеклото, а така също причесванието на косата и брадата са се подчиняли

не само в нашето време, но и в сичките времена на различни влияния или на така наречената мода. Българите още от най-старите времена са живели в съседство с хунските народи, намирали са се доста дълго време в зависимост от хуните и аварите и затова не е никак за чудене, ако според едно византийско свидетелство (на Свида) се е появило в тяхното облекло нещо общо с аварите. Даже самото свидетелство, че уж „българите променили своето облекло и приели аварското“ (Мет. Р. I., 758), показва вече, че българите и аварите не са се считали за едно и също племе (3). А какво именно облекло са заимствovali българите от аварите, Свида не обяснява; причесването на косата у тие народи е било различно. Теофан и Атанасий говорят, че аварите са носили дълги косми, причесани назад и уплетени в редици; а останалата тяхна външност е приличала на хунска (Мет. Рор., I, 644). Но както ние вече видяхме, под името хуни в оние времена византийците са разбирали преимуществено българите. Прокопий, като говори за партните на циркът, описва тяхното модно облекло и причесване, което тие усвоили по образецът на масагетите и на хуните; а известно е, че под името хуни и масагети у него се разбират именно българите. Главните чърти на тая мода са съставлявали: обръснати страни (бузи) и бради, подстрижена наоколо глава с китка косми на тилът, ръкави на дрехата твърде тесни към гървнята и твърде широки към рамото, плащи, долни дрехи и различни видове „хунски обувки“ (Hist. Arcana, с. VII). От тие сравнения ние можеме да заключим само това, че българите и аварите са носили различно причесани коси, а облеклото им е било еднакво.

Че обичаят да си стригат брадата и главата е принадлежал собствено на българите, потвърждава и едно българско свидетелство, а именно „разписът“ на първите български князове. Там е явно казано, че дордето тие са държали под своето князуване отвъдната (северната) страна на Дунавът, то са били „с острижени глави“. (Обзор Хронографов Андрея Попова. 25.) Следователно после българското утвърждение в Мизия и в Тракия българската аристократия е захванала да изменява своето причесване, разбира се, под влиянието на византийците. И така, описаните от Лъва Дякона, обръснатата брада на Светослава и неговата „оголена“ глава с перчемът, както излиза, са представля [ва] ли общи чърти със

старовременните българи; само руските князове са упазили своите стари привички по-дълго време, нежели българските. Впрочем, от една страна, още във векът на Светослава не сичките руси са бръснали брадите си; някои си са ги запущали и са ги завивали като грива (Ибн-Хаукал); а, от друга страна, в тоя същи век се срещат български велможи се още с подбръснати наоколо глави (Liutprandi Legatio).*

Да обърнем вниманието си на историческата етнография на бръснатите български глави. Нима е това собствено хунска черта? Същите хуни са били без бради и за това нещо ние имаме явното свидетелство на Амияна Марцелина; само той напразно обяснява това обстоятелство с туй, че още при самото им рождение тем са правили на страните никакви си резки. Същите чудски народи, които още не са се смесили с арийците, и в нашето време представляват тоя същи безбради тип, без да правят никакви резки на страните си (остяките, вогулите и самоедите)**

Ако преминем от косата и от облеклото до типът на лицето, то и тука ние няма да намерим никакви известия, че българите са имали общи черти с настоящите хуни, които са поражали европейците със своето безобразие. Най-голямата част от съвременните българи имат чист южнославянски тип. Разбира се, че ако и да се срещат (особено в крайдунавската равнина) множество физиономии, които имат еднакъв тип с тюрко-финските народи, то това се обяснява с историческите съдби на българите. Множество хунски и угорски смеси са влезли в българският организъм още до утвърдението им през Дунавът; но и после това още дълго време

* „Bulg aroꝝum nuntium, ungarico more tonsum“. говори Лиутпранд. Но защо да бъде „остриган по унгарският обичай“? Оголената наоколо глава е съставляла старобългарски обичай, както доказва това Прокопий и разписът на българските князове. Твърде е възможно, щото и уугрите тоя обичай да е преминал от българите.

** Ето едно от очевидните доказателства, че понтийските скити не са били нито чуди, нито монголи: фигурите на тие скити, на различни предмети, добиени при разкопаванията в Южна Русия, са снабдени с различни бради. Обичаят да си бръснат брадите се е разпространил, както се види, между тях във времената на римското господство по северните брегове на Черно море. Така например, по думите на Диона Хризостома, още в I век после р. Х. между жителите на Олвия, които са били полу-гръцко, полуварварско произхождение, той срещнал един човек, който бил остриган по римски, за да покаже себе си за приятел на римляните.

се е продължал приливът на тюркските елементи. Да си припомним само, че после изстребителните войни на Цимиския и особено на Василия II — когато българското господарство ослабнало и подчинило се на Византия, — множество места в България са запустели. В продължението на X век ние видим цял ред печенежки нашествия; а в XI век цели орди печенеги са се заселили по полянските части на България с позволенията на Византия. След печенегите са последовали нашествията и колонизацията на половците; след половците са дошли татарите; най-после и османските турци така също са внесли своята част. Замечателно е доколко е била силна и живуща коренната славянска народност на българите: тя е усвоила сичките чужди елементи, защото сичките тие откъслещи от тюркските народности са станали българи и по езикът, и по нравите и обичаите, но тие са останали множество следи във външния тип и в характерът на новите българи (4). Освен това неблагоприятното влияние на чуждите смеси се е отразило по-после в недостатъчното с [т] ремление към националното единство и към самобитността. И така, ние видим българите в постоянно и в твърде тясно съприкосновение с тюрко-финските народи от самото начало на тяхната история и до последните векове. Съществува ли такава вероятност, щото тие при такива условия да бъдат в състояние да се преобърнат в славяни и да противостоят на сичките чужди смеси, ако да не би били коренна славянска народност? Разбира се, че не. Историческите закони са непреложни.

„Българите — говори Шафарик — са приносили човеци и зверове в жертва на боговете.“ А кой народ, който се е намирал в степен на варварството, не е правил това? Известно е, че жертвоприношенията, даже и човечески жертвоприношения, са били в обичай и у русите даже във втората половина на X век. В числото на някои и други езически обряди у българите е било и разсичането кучета на части. Но и русите са правили същото това, като съдим по известията на Ибн Фоцлана. Българските съдии са мъчили крадците и разбойниците с пръчки и с железни куки. Но мъчения, даже и най-варварски, са съществували и у по-образованите народи. А това доказателство ли е, че българите са били финско племе?

Да продължиме разглежданието на доводите, които при-

вожда Шафарик за ползата на неславянско [то] произхождение, т. е. за „ранното вкоренение мохамеданството между крайдунавските българи, на което дирите, според думите на папа Николая, се виждали у тях даже и после принятието християнската вяра (860—866 г.), а особено многоженството, разпасването при приемването светинята, покриването главата си с турбан в храмът, суеверното убивание животни, сарацинските книги и др. такива. Види се, че дунавските българи и после утвърдението си в Мизия са продължавали по-напрежните свои дружески сношения със своите брагия, които останали на Волга и от които без съмнение още от VIII век са приняли първите начала на мохамеданството, което по-после отстъпило място на християнството“ (272). Мнението за мохамеданството на дунавските българи, както видиме, е изградено на твърде слаби основания. Тие основания са заимствовани по преимущество из „Отговорите“ на папа Николая I в 866 г.* Тутакси после кръщението си българите се обърнали към папа Николая I с молба да възвиси България до степен на отделен патриархат и с това заедно му предложили един ред вопросы, на които целта била да се разяснят някои други недоразумения относително новата религия. От тие вопросы, на които папата изпроводи своите отговори, се види доволно ясно, че българският народ се е държал още за множество езически обичаи. Например въпросът: „Бива ли да имат по две жени и ако не бива, то какво да правят соние, които вече имат“ — тоя вопрос никак не служи за признак на мюсюлманство; многоженството е езическа чърта и то е съществувало у сичките славянски народи. По-нататък обичаят да се разпасват, когато пристъпят към каквото и да е свещено дело; носението някаква си платнена повезка на главата си (*Ligatura lintei*), която новопокръстените не били още привикнали да свалят, когато влязат в черкова (5); продължаващите се между народът идолски жертвоприношения — сичкото това са несъмнени останки от езичеството.

От сичките български вопросы само един има отношение към мохамеданството. „Какво да правиме с нечестивите книги, които сме получили от сарацините и които имаме у себе

* Responsa ad consulta Bulgarorum. Acta Conciliorum. Ed. Harduin, V, 353.

си?“ — питат българите. „Непременно да ги изгорите“ — отговаря папата. Но какви са били тие сарацински книги и от кого са ги получили българите, затова няма никакви по-нататъшни указания. Неизвестно е били ли са тия книги чисто мюсюлмански, или са принадлежали на друга някоя източна секта, предшественица на българското богомилство. А този предмет става още по-темен, като виждаме, че тука никак се не споменува за каквато и да е мюсюлманска пропаганда. В заключение на своите въпроси българите се молят да им се даде чиста и съвършена християнска вяра: „Защото — говорят тие — в нашата земя са дошли из различни места множество проповедници като гърци, арменци и други, които ни учат различно.“ Разбира се, че ако в България са дохождали проповедници из различни страни, то е могла да проникне и мохамеданската проповед, а особено чрез помощта на многочислените славяно-български колонии, които са се заселили в Мала Азия в VII и в VIII век. Така например в царуването на императора Константина Копронима в България произлезли силни междуособия, във времето на които е била свалена династията на Аспаруха и бил е поставен княз (Телец) от друг род. По причина на тие междуособия множество български славяни оставили своите земи и с разрешението на византийският император се преселили в Мала Азия при река Артана. Числото на тие преселенци уж преизвишало 200 000 души (според известието на Теофана). Следователно ако наистина и да би се появили дори от мюсюлманска пропаганда у дунавските българи, то в този случай посредници са могли да се явят българските колонисти из Мала Азия (4).

Но както и да е, а сношенията със сарацините в оние времена са били твърде обикновени, а особено на земите на византийската империя, дето българите са се срещали с тях ту в съюз с Византия против тях, ту наопаки. Но тюркофинската теория съвършено изпуска от пред очите си тая близост на Мала Азия и на Сирия и сношенията на българските царе даже с египетските халифи; а за подкрепление на своето мнение тя прави предложения за непосредствената връзка на дунавските българи с камските и за силното мохамеданско влияние от бреговете на Кама по бреговете на Дунавът. Но, изпърво, мохамеданството се е утвърдило в Камска България само в X век; а в VIII век, ако и да за-

хванали да проникват по тия места зачатки от това учение, то тие са били още твърде слаби. Второ, източниците не споменуват за никакви сношения на дунавските българи с камските. По-близо до последните са живели таврическите и таманските българи; но и тие са останали чужди на мюсюлманството, ако то и да е проникнало в съседната стях Хазария. И така, сичките тие предположения за мюсюлманството на дунавските българи без никакво съмнение са извикани само от едно желание да се приведат в жива свръзка с камските (за които ние ще да говорим на друго място). Но, повтаряме, източниците никак се не съгласуват с такова едно желание.

VI. Търговските договори Началото на писмеността и на християнството у българите

Самите последователи на тюрко-финската теория указват на една чърта, която се намира в някакво си противоречие с тая теория. „Българите са принесли откъм волжските равнини замечателна способност за възприемане цивилизацията“ — забележва един от най-новите изследователи на византийско-славянският мир и след това указва на тяхната търговска дейтелност.* И наистина, едвам българите се утвърдили в Мизия, то тутакси влезли в търговски сношения със своите съседи. България скоро станала търговска посредница между Византия, между Германия и между западните и възточните славянски земи. Това нейно значение е определила твърде сполучно нашата летопис, като е вложила в уста на Светослава известните думи, че в Преслав на Дунавът „сходятся вся благая“ из различни страни. Търговията е ставала в оние времена особено по речни и по морски пътове; а судоходството, както е известно, не е в характерът на чисто полянският чудско-татарски народ. Последната чърта потвърдяват не само хуните, хазарите, печенегите, половците и татарите, но и съвременните угри, които, при сичкият свой вън-кашен европеизъм, не са могли да станат търговски народ, ако тие и да са живели по-напред около бреговете на Черно

* L'Empire Grecque au X siècle. Par Rombaud. Paris, 1870.

море и ако да са владели после една част от бреговете на Адриатика и ако и да живеят сега по бреговете на такава корабоходна река, каквато е Дунавът. Българите, напротив, щом се утвърдили отвъд Дунавът, то първото тяхно стремление било да отнемат от гърците морските пристанища като Одесос (Варна), Истрополис, после Анхиал, Месемврия, Бургас, Созополис.

На постоянната и значителната търговия на българите с Византия указват търговските договори на българските князове с гърците, които са съвършено сходни с такива също договори от страната на руските князове. Първият и известният нам договор е бил заключен от княз Кормезия (а според мнението на някои си от Тервеля) във времето на императора Теодосия Адрамитина в 714 или в 715 година. Статиите на този договор са определяли цените на най-скъпите стоки, постановявали са взаимното предаване побегналите престъпници и вменяли са в обязаността на търговците да имат печати или правителствени белези на своите стоки. Разбира се, че този договор е бил писмен, защото около сто години после това българският цар Крум изпраща заплашително писмо до императора Михаила Рангаба и трябва мир не по други какъвто и да е начин, а на основание на Кормезиевият договор (Теофан и Анастасий). А във временното разстояние между Кормезия и Крума ние имаме известното пак на същият Теофана за договорът на българите с гърците във времето на Константина Копронима, в 774 г., при което и двете страни са обменили с писмени договори и грамоти. (Theoph. Ed. Bon. 691 и 775.)

Доколко е била значителна търговската конкуренция на българските търговци с гръцките в самата Византия, показват събитията от втората половина на IX век. В царуването на Льва VI Философа, чрез една интрига на гръцките търговци, които подкупили, когато трябало стоварянето на българските стоки в 888 г. е било пренесено из Цариград в Солун. Ако този град и да е бил втори търговски град в империята после столицата, но положението на българската търговия се изменило значително и станало по-лошо: българските кораби са били длъжни да обикалят сичкият Тракийски полуостров и да преминуват покрай Цариград, за да достигнат до Солун. В това също време митото за техните стоки е било увеличено. Знаменитият български цар Си-

меон принял горещо до сърцето си оплакванията на своите търговци и оттука произлязла неговата жестока война с гърците. В този случай ние пак намираме поразителна аналогия с русите, които са воювали с гърците за нарушението търговските договори и за притеснението на техните търговци. Самата руска търговия с Константинопол, както се види, е вървяла по един път с българската търговия и в много отношения е следовала подир нея. Замечателен е така също и общият мореходен начин у русите и у българите. Както едните, така и другите не достигнали до развитието на своите морски сили и двата народа, както се види, не са отишли по-нататък от своите едnodървени „лодки-едnodървки“, които наистина са били пригодни за речно и за морско плаване. Още в 626 година, т. е. в онова време, когато аварският каган е обсаждал Цариград, ние видяхме на Боспорът тие лодки у тавроските българи. Тие също български едnodървки ние срещаме и после при бреговете на Мала Азия около 100 години подир това произшествие във времето на императора Лъва Исаврианина (Nicephor. Ed. Bon. 63). Разбира се, че в по-нататъшното развитие на морските сили относително Русия са възпрепятствували скитническите орди, които са я отрязали от морето, а относително България политическото падение на това царство във втората половина на X век и настаналото след това изгубване на българската самостоятелност. Приливът на тюркските народи, т. е. на печенегите и на половците в XI век, така също не по-малко е задържало развитието на българската образованост.

Речта за българската търговия ни довежда до въпросът и за началото на българската писменост. Това начало историците обикновено отнасят към времето на цар Борисовото кръщение и на апостолската дейтелност на Кирила и Методия, т. е. към втората половина на IX век. Но вярно ли е това мнение? Отговаряме отрицателно. Ние видяхме вече съществуването писмени договори още преди цар Бориса; първият и известният нам (според Теофана) договор се отнася към 714 и 715 година. Ако сравним с тие данни споменатото по-горе известие на Прокопия за посолството на утургурският княз Сандила при императора Юстиниана в 551 г., във времето на което посланикът изложил своите поручения устн о, то ще да дойдем до следующето предположение: българската писменост е изникнала в периодът на времето

между втората половина на VIII век. Но каква е била тая писменост? Разбира се, че е била славянска. Посланическите грамоти и писмените договори с гърците предполагат при гръцкият текст и съществуването на славянски преводи, подобни на оние, каквито ние намираме при договорите на Олега и на Игоря.

Свидетелствата за писмените договори и послания на българските царе не принадлежат на никакви си по-последни известия, които са се сложили под влиянието собствено на Кирило-Методиевата грамота; за доказателство на това служи самият автор на тие свидетелства, Теофан, който е живял по-рано от св. Солунски братия и който е бил съвременник на Крума. Тука може да се предложи един въпрос: не са ли са писали гореказаните договори само на гръцки език? Но, изпърво, това предположение се не подкрепя с никакво свидетелство в източниците; второ, на това нещо противоречи съществуването славянски преводи и при договорите на русите с гърците. У нас се е повторило същото явление; при княжеският двор грамотите са се писали на славянски език много по-рано, т. е. преди да се утвърди окончателно в Русия християнството. Освен това двата известни Олегови договора не са били първи руски грамоти от тоя род, защото в тях самите се заключават загатвания за други по-напрежни договори, които следователно се отнасят към IX век.

В Русия началото на писмеността съвпада с началото на християнството. Първото свидетелство за кръщението на русите, както е известно, се заключава в окружното послание на патриарха Фотия в 866 година. А у дунавските българи въдворението на писмеността така също, както се види из сичко, се намира в свръзка с началото на тяхното християнство. Историографията обикновено възводи християнството на българите към кръщението на цар Борис Михаила и на неговите бояре, т. е. към втората половина на IX век. Но тя забравя, че това кръщение е представляло само окончателното тържество на християнството в България. Не е никак вероятно, щото при такова близко съседство с Византия да не е проникнало християнството в България много по-рано. Че наистина това е било така, ние имаме свидетелството на Костантина Багрянородни и на Кедрина. Според техните думи, приемникът на Крума Муртагон (или Критагон), който е князувал в първата четвъртина на IX век, като

забележил, че българският народ отпада малко по малко от езичеството и преминува в християнство, повдигнал гонение против новопокръстените и предал на смърт оние, които се не съглашали да оставят новата вяра. Освен това разпространението християнството между българите историците приписват на един пленен гръцки епископ (Cedrenus. Ed. Bon, II, 185, Mémor. Pop., II, 563). Но, както се види из сичко, християнството е съществувало вече между тях. Българите са заняли страната, която е била населена повечето с техни славянски съплеменници, които още от старо време са живели на Балканският полуостров, влазяли са в съставът на византийската империя, и, разбира се, ако не сичките, то една част от тях са били вече християни, когато са се утвърдили тука българите. От тие именно туземни славяни християнството твърде рано е могло да проникне между българите. Има причини да се мисли, че у последните е съществувала силна християнска партия, с която езичеството се борило дълго време. Из сичко се види, че не без свързка с тая борба са произходили и оние вътрешни смутове, с които е означена историята на България в VIII век, т. е. със свалянето и с убиването някои и други от нейните князове, и може би, по преимущество оние, които особено са се сдружавали с Византия и които са показвали наклонност към християнската религия. Така барем ние имаме пример из втората половина на VIII век за князът Телерика, който е бил принуден да се избави с бягство из България; той отишъл при дворът на императора Лъва IV, бил покръстен от него, оженил се за неговата родственица и получил чин патриций (Theophan) 698).

Езичеството дълго време и упорно се е държало между дунавските българи, разбира се, по причина на техните почти постоянни войни с Византия, която се е стремела да подчини тие българи: тие са се отнасяли подозрително и враждебно към гръцката религия, като са се боели не само от церковното, но и от политическото подчинение. Но както и да е, а християнството се е вмъкнало в България постепенно и неотразимо. Ето защо историята няма никакви точни и определени свидетелства даже и за кръщението на самият цар Бориса. Относително неговото обръщание в християнство ние имаме само две недостатъчни легенди. Едната от тях приписва това обръщание на Борисовата сестра, която се

върнала из гръцкият плен, дето се просветила с християнска вяра; а другата го туря в свръзка с картината на страшният съд, който бил нарисуван на стената в княжеският дворец от гръцкият монах-живописец Методия (продължителят на Константина, Кедрин и Зонара). Третьото известие, което е по-достоверно, говори, че Борис е приел християнството във времето на една несполучна война с гръцкият император Михаила, за да получи мир на вигодни условия (Симеон Логофет, Лъв Граматик и Георги Монах). Но той, разбира се, е бил подготвен за това обръщание. Историята не знае точно даже годината на Борисовото кръщение. Можеме само приблизително да кажем, че то се е извършило скоро после 860 година (6).

Напразно историографията се е старала да свърже ввожданието християнството в Дунавска България с дейността на солунските братия Кирила и Методия, като зема за това само единственото основание, т. е. сходството на името на последният с гореспоменатият живописец Методия (ако никакво свидетелство и да ни не казва, че братът на Константин е бил живописец). Изпърво, и самата хронография едвам ли допуска тая хипотеза. Според смисълът в житиетата на Константина и Методия, почти тутакси след пътуването им в Козария е настанала мисията им в Моравия, следователно мъчно е да си предположи човек, че братията по пътят към тая страна, тъй да кажем мимоходом, да са покръстили българите, както говорят някои учени, и в това също време да ги снабдят (пак мимоходом) със славянска писменост. Ако приемем известията на западните летописци, то кръщението на Бориса се е извършило не по-рано от 863 или от 864 г., т. е. в онова време, когато братията са се намирали вече в Моравия.* Второ, в това също време ние видим силна борба между гръцката и латинската черкова за господството им над България и колебанието на самият Бориса между тие две влияния. Ако Борис да би бил покръстен скоро от Кирила и Методия, то ни се показва няколко чудно неговото обръщание в 866 година в Рим с вопросы, които се отно-

* Летописът на Хинкмара. Pertz. I. 465. Гл. за това нещо Byzantinische Geschichten von Weiss. Graz. 1873 (II. 79) и Viek i Djelovanje sv. Cyrilla i Methoda. Racki. U Zagrebu, 1859 (147—148). А така също глед. *Очерк истории православных церквей* от Голубински, Москва 1871 (стр. 26 и 239).

сят до новата религия. В тие вопросы са споменува за различни проповедници в България, но не е загатнато ни най-малко за солунските братия. Третъо, не е никак вероятно, щото такъв важен подвиг, много по-важен, нежели ходението им при сарацините и козарите — щото тоя подвиг, т. е. кръщението на българите и даруването им славянска писменост, да е бил преминал със свършено мълчание в панонските житиета на св. братия, ако наистина тоя подвиг е бил извършен от тях. По сичките признаци се види, че една част от дунавските българи са били вече християни още преди Кирила. Разбира се, че тие са имали славянска писменост, а така също и начало от преводът на свещеното писание. Ако славянската писменост да не би съществувала по-напред у българите, а е била введена само във времето на Бориса, то би било мъчно и да си обясни човек онова процветание на българската писменост, което се е захванало още във времето на самият Борис и което е достигнало до такава замечателна степен във времето на неговият приемник Симеона. Но за отношенията на Кирила и Методия към славянската писменост ние ще да поговорим на друго място (по поводът за азовско-черноморска Русия).

И така, ако българският народ е създал в IX и X век богата славянска писменост, с която е надарил и другите славяни, то се пита: а кога е бил тоя народ неславянски? И можал ли е той да не бъде коренни славянски народ?

С. ФИЛОЛОГИЧЕСКИ ДОКАЗАТЕЛСТВА

VII. Филологическите прийоми на финоманите. Разглежданието на някои други лични имена и отделни думи.

Сега да преминем в областта на оние доказателства, на които тюрко-финската система особено е мислила да основе своите изводи, т. е. в областта на филологията или собствено в областта на личните имена. Когато говорихме за произхож-

дението на русите, ние вече имяхме няколко пъти случай да покажем сичката несъстоятелност и сичката произволност на подобни доказателства. Филологията само тогава може да прави точни изводи, когато има пред себе си езикът на народа с достатъчно количество лексически материал и с граматически форми. Ако филологическата наука и да е направила големи успехи в областта на езикознанието, то тя е твърде слаба, за да решава етнографически въпроси из областта на отдавна преминалите векове, и то на основание на някои и други отделни думи, така също, както и оная наука, която се нарича палеонтология, на основание на някои и други парчета от кости понякога определя обемът и строението на допотопните животни (впрочем не сякога достоверно).

Разбира се, че личните имена отразават в себе си корените и характерът на словопроизводството в народният език. Но за да дойдем до тие корени и за да изясним характерът на словопроизводството, ние сме длъжни преди сичко да възстановим народното произношение или фонетиката на известните имена; а това бива възможно твърде рядко, защото тука се говори за такива имена, които не съществуват вече в живо употребление и които са дошли до нас, предадени в чужд(е)земна и развалена форма, а понякога и с няколко варианта. Най-после, личните имена и прякорите доволно често са преминували от един народ в други по причина на близкото им съседство, по политическата им зависимост, по родствениите съюзи и др. т., следователно между тях могат да се срещат и такива, които ако и да са от чуждо произхождение, но не показват, щото лицата, които са ги носили, да са принадлежали на това чуждо племе. Ние знаем, че в историята на всеки един народ могат да се срещат чуждепленни лица, които са се намирали на служба у туземни или близки тем по някакви си други причини господари (7). При сичките тие съображения да разгледаме пак доколко са справедливи думите на Шафарика, че уж „следующите имена на всеки безпристрастен човек ще да се представят както по вътрешният, така и по външният свой вид като такива имена, които не заключават в себе си нищо славянско“.*

* Куврат, Батбай, Котраг, Алтицей, Алзек, Кубер, Аспарух, Тербел, Кормезни, Телец, Сабин, Паган или Баян, Умар, Токт, Чериг, Карадам,

1. *Куврат* или *Кубрат*. Кажете ни, как такава дума, на която основният слог е *врат* или *брат*, не може да бъде славянска? Нима рязанецът Евпатий Коловрат и českата аристократическа фамилия Коловрати не са славяни? Тоя същи корен се среща и в началото на някои славянски имена, например Вратислав или Братислав (отдето е и Брячислав). Самото име Куврат може би да е съкратено от Колуврат, т. е. Коловрат. В разписът на българските царе (в „Обзор хронографов“ от А. Попова, I, 25) то се среща в още по съкратена форма *Коур'т* (8). Почти тая съща форма ние намираме и у патриарха Никифора, а именно *Кураг* *Κουρατος*. Но и с това се не ограничават неговите варианти; така у Теофана то се среща във формата *Кробат* или *Кроват*. А кровати византийците са наричали хорватите — название, което, както е известно, е славянско. Да споменем и за формата *Курбат*, която съществува в нашите (в руските) старовременни актове и от която е произлязла фамилията *Курбатови*. (Да не заборяваме, че личните имена и фамилиите прякори твърде често съхраняват такива думи, които отдавна вече са излезли из народното употребление.) Най-после, ако предположим в това име старовременното юсово произношение (*Къврат*), то ще да получим почти същото име Кунрад или Конрад, което се среща не у фините, а у немците и у поляците.

2. *Батбай*. Легендата за разделението на българите нарича така най-големият Кувратов син. Но това име, ако и с леки варианти, се среща неведнаж в историята. У Йорнанда ние имаме Бабая, князът на придунавските сармати, който победил Теодорих Остготски (сар. LV). По сичките признаци се види, че тие сармати са били същите българи, които в онова време са се появили вече в придунавските страни, отдето една част от тях отишли след остготите. А сармати Йорнанд очевидно нарича славянските народи и в секи случай не тюркските. Разгледваното тука име е било остатък от твърде далечна старина. Още Геродот говори, че главният бог на скитите, който съответствува на гръцкият Зевс, се е

Крум, Мортагон, Пресиям, Борис, Алм, Ахмед, Талиб, Мумин, Боил, Чигат, Мармес, Книн, Ицбоклия, Алогоботур, Конартикин, Булин, Таркан, Калутеркан, Кракрас, Елемаг, Кавкан, Боритакан, Ехацин, Добет, Била, Боксу, Гетен и др. (Славян. Древн., т. II, кн. I, 269—270).

наричал Папай *Ραπαῖος*. Коренът на тая дума *пат* или *бат* е общеарийски и присъствува в оние думи, които означават баща (собствено *питател*), каквито са санскритската *pitar*, зендската *patar*, гръцката *πατήρ*, латинската *pater* и т. н. Той и досега се е упазил в нашата (рус.) дума *батя*, *батюшка*, женската *баба*, *бабушка*. А у сърбите думата *бабо* и сега означава баща (9). Да си припомним още, че според известieto на Йорнанда, бащата на императора Максимиана в III век е бил гот по име *Мека*, а майка му аланка, по име *Абаба*. Следователно, как може да бъде това име неславянско, а непременно турско или финско? Колкото за неговите варианти, то патриарх Никифор на едно място нарича големият Кувратов син *Базиян*, а на друго — *Баян*.

3. *Котраг*. Според легендата той е бил втори син на Куврата. Това име потвърждава само тождеството на българите с котрагите, с котрагурите или с кутургурите. Ще да укажа на старо-чeskото име *Кутра* (гл. Славянский Именслов от Морошкина) (10).

4. *Аспарух*, четвъртият син на Куврата. В гореспоменатият разпис на българските князове той е наречен *Исперих* или *Исперик*. А тоя вариант указва на славянските уменшителни имена, които се окончават на *ик* или на *ко*. И така, защо трябва да считаме и това име за тюркско, когато и сам Шафарик му дава персидско произхождение? Но персидският език, както е известно, принадлежи на арийските езици, а в старите времена той е бил ближен със славянският. Че това име не е нито финско, нито турско, показва неговото съществуване и у аланите. А именно в V век у Приска в числото на аленските предводители се споменува и някой си *Аспар*, на когото чрез помощта император Лъв I е бил обязан за своят престол (Мет. Рор., IV, 336. Освен това името Хаспар съществува и у немците). Разбира се, че Аспарух, Асперих или Исперик не е нищо друго освен уменшителна форма от Аспар (както Рюрик от Руря.) Това обстоятелство потвърждава оная наша мисъл, че българите и аланите са били родствени сарматски племена.

5. *Тербели* или *Тервел*, приемникът на Аспаруха. Ние не виждаме никакво основание, както е направил Шафарик, да не признаваме в това име присъствието на славянски корен. За пример на погрешните филологически тълкования на знаменитият славист ние ще да приведем следующото. Константин

Багрянородни в своето съчинение „За управлението на империята“ (гл. 34) говори, че названието на областта *Тервуния* или Тербуния на славянски език означава „укрепено място“ (твърдина). Струва ми се, че това указание е твърде ясно. Но из съвременният славянски език не е лесно да се обясни едно такова значение и Шафарик преспокойно го е отхвърлил. Той утвърждава, че Константин в тоя случай „е погрешил твърде много“, защото в друго едно негово съчинение („За обрядите на византийският двор“), „преправено впрочем в XI век“, прочита *Травуни*, а в сръбските грамоти *травунийска земя*. Оттука Шафарик заключава, че тая дума е собствено илirro-латинската *Трансвуня*, а в славянският превод *Захлумие* и че в секи случай съвременното название на тая област Требине „по никакъв начин не означава твърдина, както тълкува това Константин“. (Славян. Древ., т. I, кн. 2, стр. 445.) А ние видиме, че в настоящето тълкование излиза прав византийският император от X век, а не славянският филолог от XIX столетие. Изпърво, Шафарик не е взел във внимание дотолкова обикновената прегласовка, по причина на която Тербуния (при пълногласието си Теребуния) се е преобърнала на Требине. Второ, той изпуска от пред очите си едно място из руската летопис, именно за 1114 година. „И рече Володимир: требите (вариант *теребите*) путь и мостите мость.“ Тука „теребите путь“ е ясно употребено в смисъл да се укрепи, да се устрои, и, от една страна, е разяснено в какво именно се е състояло това укрепление: „мостите мости“. В старовременна Русия устройството на пътищата се е ограничавало собствено с направата мостове и с насипването и прокарването пътища чрез мочорливите и непреходимите места. Думата „*теребить*“ съществува у нас (у русите) и досега, ако и да е получила друг някакъв си отенък по смисълът (11). Следователно Константин е определил съвършено вярно значението на старовременната Тербуния или на сегашната Требине в смисъл на твърдина. Може би и личното име Тербел (Тервел в разписът на българските князове) е от един корен с названието Тербуния и неговата съответствена форма в древньо-руските имена би било Тербило или Теребило, като нашето летописно название Твердило, с което тя би се съгласувала не само по своята форма, но и по значението си. (*Теребиха*, гл. Именословът на Морощкина.)

6. *Кормезии*, в разписът на българските князове *Корми-*

сош. Аз пак не виждам никаква причина, защо името Кормеш или Кормесош да бъде не славянско? Защо например то не може да бъде от един корен с думата *кормчий*?

7. *Телец*. Да доказваме, че тая дума е чисто славянска, би било излишно. Ще да укажем още на имената *Теля*, според „влахо-българските грамоти“, и *Теля*, според Писцовите книги“ (гл. у Морошкина). Разбира се, че от тоя същи корен произлиза името и на други български княз, който е живял в VIII век, т. е. името на *Телерика* (според друго едно известие Черига). Тоя Телерик и гореприведеният Есперик потвърждават, че имената на *рик* са принадлежали не само на немците, но и на славяните, в което досега са се съмнявали норманистите. (Шафарик е забравил в това отношение и своето собствено име.)

8. *Баян*. Че тая дума принадлежи на езикът на възточните славяни, това е засвидетелствувано в „Слово о Полку Игореве“. Коренът на това име, както се види из сичко, е един и същи с глаголът *бая* — говоря нещо (врачувам), следователно думата *баян* произхожда от *вещун* (врач) (12). То се е употребяло у русите още в XIII век (гл. Морошкина). Същото име е носил и един от аварските кагани, а това ни указва на славянската смес у аварите или на родството на каганите със славянските князове. Подобно у аварите славянски имена се срещат така също и у староугорските князове.

9. *Умар*, според разписът *Оумор*. Ние имаме довольно славянски и немски имена на *мир* и на *мар*; но Шафарик го сближава с арабското име Омар. Разбира се, че и в такъв случай това не е доказателство за неговото тюрко-финско произхождение (13).

10. *Крум* с неговите варианти *Круми* и *Крем*. Защо ние да не можем да сближим това име, според коренът му, с нашите (с рус.) названия: Кроми, Кремл, кремник и кремен? (14).

11. *Борис* или *Богорис*. Да счита някой подобно име за неславянско, а за финско било би с нищо несъобразно. Това име е едно от най-употребителните славянски имена; на неговото разпространение указват и множеството варианти, които се срещат в източниците: Борило, Борко, Борик, Борич и др. (15). Интересно е, че освен Борис у българите се среща в

X век и друго едно разпространено староруско име Глеб (Glabas, гл. Mem. Pop., II, 628).

12. *Алогоботур*, един от военнопочетниците на цар Симеона. Това име е предадено от византийците не съвсем вярно: неговото истинно произношение, разбира се, е *Алобоготур*. Съвършено такова изменение срещахме ние и у Симеона Логофета: наместо Богорис той пише *Гоборис*. Разбира се, че Албоготур е дума съставена от *ал* или *ар*, *яр* и от *боготур* или *богатир*. Следователно тука ние имаме такъв прякор, който има сходство с Яртура Вселовода в „Слово о Полку Игореве“*.

За да не уморяваме вниманието на читателите, ние ще да се ограничим с примерите на тие 12 имена из числото на оние, за които Шафарик е обявил, „че не заключават в себе си нищо славянско“. В числото на останалите, които той споменува, има и такива, които принадлежат не на дунавските, а на камските българи (Алм, Агмед и пр.), следователно тие никак не влизат в настоящият въпрос. Други някои имена чрез тяхното изкажение (развала) или просто чрез мъчнотия-

* По някакви си причини и у нас (у русите) съществува мнение, че думата *богатир* не е славянско произхождение или че ние сме я заели от татарите, и за доказателство на това привождат туй, че преди татарското владичество тя се не среща в писмените паметници. Но, изпърво, има и множество други думи, които без никакво съмнение са се употребляли от народът и които случайно не са влезли в оние немногочислени паметници за преди татарската епоха, които са дошли до нас. Второ, думите *бог* и *тур* без никакво съмнение са славянски; а когато е така, то защо като се сложат наедно, тие дават татарска дума? Третьо, думата *богатир* съществува и у западните славяни, т. е. у поляците, и у чехите. А приведеното тука име на българският военнопочетник показва, че тая дума твърде дълго време преди татарското владичество е съществувала и у южните славяни. Следователно обяснението, че това име се е появило под татарско влияние, е било основано на недостатъчното негово изучение. Аз няколко пъти вече имах случай да укажа на това, че у нас и досега още продължава да господствува явна наклонност да се тълкува сяка една дума, колко-годе мъчна за обяснение чрез чуждестранно влияние и че в речникът на татаро-финските народи има много общо с речникът на арийските, а особено на восточно-славянските народи. Не трябва да забравяме най-старото и тясно съседство на тие народи още в най-старовременна Скития и в Средня Азия. Следователно речникът и на едната, и на другата група на тие народи отразява влиянието на доисторическите времена и по-скоро можеме да предположим влиянието на арийските народи като по-даровити и по-рано развити, нежели на съседните народи от северната или от ураломонголската група.

та да им се намери смисълът едвам ли могат да се обяснят с речникът на който и да е език (като например Иибокля, Ехаций и др. т.). Най-после някои и други имена и наистина могат да бъдат тюрко-фински, което е твърде естествено, но и това никак не е мешало на българското племе да принадлежи на славянският корен. Тука са имали влияние по-напредното господство на хуните и на аварите, съседството на угрите и родствените свръзки между княжеските фамилии на единът и на другият народ. Освен това в числото на болярите и на дружините, както и у нас между русите, както се види, са се намирали хора от действително угро-тюркско произхождение. Най-после Йорнанд говори ясно: „Секиму е известно, че множество (чужди) имена се усвояват от който и да е народ чрез употреблението; така например римляните са земали доволно често имена от гърците, сарматите (славяните) от германците, готите от хуните“ (гл. IX. Той, както се види, смесва заедно действително заимствованията имена с общите по родството на корените; например това може да се каже относително славяните и германците). Както една част от хунските имена е преминала у славяните, така и наопаки имена със славянски или с германски отенък се срещат у хуните, аварите и угрите; такива са: Валамир, Онегиз, Баян, Лебедин, Вологуд и др.

В статиите си за норманизмът ние няколко пъти вече сме забележавали, че напразно би било да се търсят между старовременните имена у различни народи непременно такива имена, които да свършват на *слав*. Тая приставка захваща да влиза в мода само от IX век. Множество старовременни имена у сичките почти славянски народи не подпадат под славянското словопроизводство (Чех, Бех, Гериман, Мун, Балде, Гаталд, Мик, Крок и др.). А туранският отенък би трябвало да се яви особено силен у източните славяни, т. е. у русите и у българите (относително руските имена гледай моята статия в „Русск. Вестн.“, 1872, декември). Но както и да е, а в старобългарската история се намират и такива имена, които са носили общеславянски отенък, като например имената на мир: Драгомир в VIII век, Добромир в X; в числото на Борисовите предшественици ние имаме Владимира, а в числото на неговите приемници Властимира. В споменатият погоре разпис на българските князове освен оние имена, които ние вече приведохме, със славянски отенък се срещат: Го-

стун (който ни напомня нашият легендарен Гостомисал и князът на бодричите или историческият Гостомисал от IX век), *Безмер* и *Севар* (последното, види се, произхожда от един корен с името на славянинът Сваруна у Агатия). В тоя разпис остават само първите две имена с чужди отенък, т. е. *Авитохол* и *Ирник*; но ние знаем, че и самите лица, на които тие принадлежат, са твърде съмнителни. Разписът говори, че Авитохол е живял 300 години, а Ирник 108. Първият се отзовава с подражание на библията; а вторият едва ли не е отразил в себе си в съкратена форма смутно възпоминание за остготският Ерманирик, който някога си е господарувал над народите в Южна Русия, и това е още по заварване, защото Ерманирик, според думите на Йорнанда, е умрял на сто и десет годишна възраст.

Но да се обърнем и към готите. За оние, които обичат да изкарват староруските и старобългарските имена из чуждите езици, аз предлагам един ред от готски имена из книгата на Йорнанда: Галмал, Изерна, Унилт, Атал (без малко не Ател, т. е. Атила), Ансила, Мека, Книва, Респа, Ведуко и др. Нека означените любители се потрудят да ми обяснят тие имена из немският език или да ми намерят такива също имена у другите германски народи. А ако тие не са в състояние да направят нито едното, нито другото, то по тяхната логика би трябвало да се обяви, че готският народ не принадлежи на немската група.

При числото на българските княжески имена ние можем да присъединим и оние, които срещаме в историята на хуните-кутургурите и утургурите, каквито са *Синио*, *Зеберган* и *Сандил*, които никак не принадлежат в числото на чисто хунските имена. Първото от тие имена ни напомня умалителната форма *Синко* в Игоревът договор. Заберган или неговият вариант *Заберга* може да се сближи по коренът с *Beurgus*, аланският княз в V век, за когото споменува Йорнанд. Относително името Сандил и неговият вариант Сандилх, ако вземем във внимание старовременното носово произношение (*Съдил*), то ще да получим чисто славянско име Судило или Судилко (и сложното Судислав).

Ако обърнем внимание на оние българи, които се срещат в дружините на Велизария и които са означени у Прокопия с общите названия хуни и масагети, то и тука така също ние можем да видим славянска стихия. Изпърво, тука няколко

пъти се споменува един от предводителите на коняниците *Айган* или *Айга*, родом масагетин. А у Менандра имаме *Анагая* или *Анангая*, предводител на утургурите при бреговете на Меотида (както се види, един от приемниците на Сандила). Види се, че това име е вариант на Прокопиевият Айган, ако лицето и да не е едно и също.*

По-нататък, в „Готската война“ на Прокопия между началниците на хунските дружини се срещат масагетите *Дзантер*, *Хорсоман* и *Ешман*, имена чисто арийски, а не тюркофински. Името Дзантер ни напомня известният скитски цар Дантур или Идантур. Ешман, види се, е тождествено име с българските Сисмани или Шишмани. Хорсоман с неговият вариант *Хорсомант* очевидно е произлязло от славянското божество Хорса. (*Амант* съответствува на немските имена с окончанието на *мунд*, на литовските на *мунт* и на славянските на *мут* и на *мид*.)

Тоя Хорсомант е бил също славянски богатир (юнак) както по своята сила и мъжество, така и по извънредната своя храброст и по пристрастието към спиртuoзните питиета. („А масагетите са най-големи пияници от сичките други смъртни“ — е забележил Прокопий, *De Bel. Vand.*, L. I., c. 12.) Веднаж, когато готите обсаждали Велизария в Рим, то Хорсомант с няколко византийски коняници се срещнал със 70 души неприятели. Коняниците се спуснали да бягат; но той сам стъпил в бой, отбил неприятелите и гонил ги до самият лагер. След няколко време той бил ранен в пищялът така, щото не можел вече да се качва на кон. Тая рана го доводжала до гняв и той грозил да отмъсти жестоко на готите. Когато му станало по-добре, то веднаж, като се напил

* В разписът на българските князове при техните имена повечето пъти се повтаря това, че тие са били от родът *Дуло*. Няма ли нещо общо между тоя родоначалник и означеният утургурски княз Судило? Така също ние ще да си позволим да сближим утургурският Анангай със споменатият в тоя разпис род *Угаин*, на когото е принадлежал княз Телец. За Гостуна в разписът е казано, че той е бил на местник от родът *Ерми*. Може би тоя Ерми указва се пак на готския Ерманирик. Впрочем и у аланите така също съществува това име: между синовете на споменатият по-горе Аспар е бил и Ерминарик. А че името Ерман или Герман не е било чуждо за славяните, показва староческото Гериман и староруското Ермак.

по своят обичай до полупияно състояние във времето на обедът си, той обявил, че отива против неприятелите сам и пешак. Като дошел до Пинчианските врата, той казал на стражата, че има някаква си поръка от Велизария в неприятелският лагер. Стражата, като знаела разположението на Велизария към него, го пропуснала. Неприятелите го счели най-напред за бежанец; но когато той захванал да пуща стрели срещу тях, то на него нападнали 20 души. Хорсомант ги избил и тръгнал напред. На него нападнали нови тълпи; най-послед, обиколен от сичките страни, той паднал, като избил порядъчно количество неприятели. Да, това историческо събитие, което е засвидетелствувано от Прокопия, се явява като откъслек из нашите богатырски приказници!

Ето още един пример из „Готската война“. Анкона насмалко би била превземена от готите, ако тоя път да не би присъствували в крепостта двамата витязи, Улимун тракийецът и Вулгуду масагетинът: тие приняли участие в битката и отблъснали неприятелът със своите мечове, но върнали се в града силно изранени. Втората половина на името Вулгуду ни напминава Гудите на Олеговият и Игоревият договори. С носовият звук то ще да се окончава на *гунд* или на *ганд* и наистина в същата Готска война се среща хунът *Олдоганд* и освен него хунът *Улдах* (с придиханието това име би трябало да се произнася Вулдах или Вулдай). Освен това у Агатия от тая съща епоха ние имаме *Регнаря*. Разбира се, че това име е едно и също с готското Регнар, за когото споменува Прокопий в Готската война, но Регнар у Агатия не е гот; той е родом хун от племето витигори (т. е. утургури). Ясно е, че под общите имена хуни и масагети в тие случаи се крият не настоящите хуни или угри, а сѐ пак същите славяно-българи.

Но стига за имената. Тюрко-финската теория намира и други дири от угорските наречия в езикът на българите, например думите: *боиледи*, *таркан*, *аул*. Но как може думата „боиледи“ (*boilades*) да бъде доказателство за угорското произхождение на българите, когато такава дума съвсем няма във финските езици? Означава ли тая дума *билите* в „Слово о Полку Игореве“, или просто руската дума *боляри*, в секи случай тя трябва да бъде поставена в числото на доказателствата именно за славянското, а не за финското произхождение на българите. Константин Багрянородни в своето

съчинение „За церемониите на византийският двор“ споменува за „шест велики боляди“, като за най-горни сановници при българският господарин. Тие велики боляди съвсем съответствуват на оние руски „велики (или светли) бояре“, за които се говори в Олеговият договор. Тоя същи Константин привождат българските титли *Конартикин* и *Вулии Таркан* (ibid. 6 *Κοναρτικῆνός καὶ ὁ Βουλίας Ταρχάνος*); а тие титли, както се види, са носили по-старите синове на българският господарин. Може би Конартикин е развалена от гръцкото предаване дума наместо Контаркан (в X век в числото на българските посланици във Византия се среща Калутеркан), т. е. втората половина на думата е същата, както в титлата Вулии Таркан. А последната дума, види се, означава велик (велики) таркан. Ние се не земаме да обясним произхождението на думата „таркан“. Да предположим, че тя и наистина принадлежи на източните езици; но и в тоя случай това не е доказателство за финското произхождение на българите. Известно е, че титлите най-лесно се заемат от чуждите народи. (Нима нашите титли цар, император, граф и др. т. са славянско произхождение?) Освен това и самата дума „таркан“ от никого още не е обяснена филологически из финските езици; а че в нея се заключава, според тълкуванието на Шафарика, думата *хан*, то и това тълкование е произволно; освен това нам е неизвестна титлата хан у собствено финските народи. А думите на *кан*, *хан* и *ган* се срещат в сичите езици. За пример ще да укажа на персидският полководец Нахорагана в VI век и на византийският патриций Теодорокана в X столетие. Последователите на тюрко-финската теория считат хазаро-аварската титла каган или хакан за тождествена с татарският хан; но тая еднаквост е гадателна. Ние мислиме, че титлата каган, която по-рано от другите народи се среща у кавказките, най-напред е принадлежала не на туранската, а на иранската група. Въобще филологията при обяснението на подобни думи доволно често доказва своя произвол и своята несъстоятелност в решението на историко-филологическите въпроси, ако тя не търси поддръжка в строгата историческа критика.

Колкото за думата *аул* — дворец, — че тая дума е уж еднаква с киргиската *аул* или с маджарската *ол* — то тука, както се види, се крие някакво си недоразумение. Някои си византийски писатели (Теофан и Зонара) споменуват, че гър-

ците в 811 година превзели Крумовата авла (αυλήν): „така българите наричат жилището на своят господар“ — разяснява Зонара. Но как можеме да отнасяме думата „авла“ изключително на татарските или на финските езици, когато тя е съществувала и в гръко-латинските наречия? Твърде е възможно, щото тя да е преминала от гърците и у други някои варварски народи, ако не принадлежи към общите елементи в лексиконът на туранската и на иранската група. Освен това тука се представлява въпрос: няма ли в означената фраза нещо пропуснато у византийските писатели или собствено у Теофана, от когото са заемали другите компилатори; а той се е изразил съкратено: „Крумовата така наречена авла.“ Може би тука е трябвало да се каже: Крумовата авла или така наричаният двор? терем? палата? и др. т.) (16).

Въобще няма това е научно-филологически прием: да намериме у българите няколко думи, които приличат на татарски, и на това основание да утвърждаваме, че тие не са славяни? И сичкото това да се предполага в туй също време, когато българите са живели в постоянно съседство именно с урало-алтайските народи и освен това значително време са се намирали в зависимост от тях. При такива условия в техният лексикон неизбежно би трябвало да се намерят няколко фино-тюркски елементи, а особено тие елементи са могли да се отразят в личните имена, във висшите титли и др. т. На такова основание ние би могли да отнесем и старовременните руси към тюрко-финските племена. Без да говорим за после татарската епоха, която е оставила някои и други дири в нашият лексикон, но и в дотатарската ние срещаме не малко имена и думи, които имат сродство с финските и с тюркските, което е свършено естествено при о [т] давнашните и при близките отношения на източните славяни към техните северозападни и югоизточни съседи.

VIII. Разписът на българските князове със загадъчните фрази. Признаците на чистият славянски език у старовременните българи. Заключение — За въпросът за днепровските прагове.

Тука аз ще да спомена за един откъслек, който, както се види, би трябвало да даде свършено тържество на тюрко-

финската теория. Именно в интересната и твърде добросъвестно съставената от г. А. Попова монография *Обзор-хронографов русской редакции*, 1866 г. (кн. I, стр. 25) е обнародвана една вставка из един хронограф, който се нарича „Елински летописец“, според списъците от XVI век. Тая вставка заключава в себе си онзи разпис на старовременните български князове, за когото ние имаме по-горе случай да споменем вече няколко пъти. Тука ние намираме някакви си загадъчни фрази на един непонятен език*. Последователите на Енгелъ-Тунмановата теория са прибързали да обяснят тие фрази с помощта на маджарският лексикон и на други още фински наречия. Излазя, че на сяко едно княжение е съответствувала формула, която обозначава неговото княжение. Например: „а лет ему *дилом твирем*“, означава „аз съм изпълнен, аз съм свършен“; *шегор вечем* — „аз съм помощник“, *верейналем* — „аз живея в кръв“ и пр. (гл. Съчиненията на Гилфердинга, I, 23). „Обичаят да се дава прякор на годината — забележва Гилфердинг — е обикновен на възток, и ние можеме да полагаме, че българите са го заимствували още тогава, когато са странствували между Волга, Дон и Кубан. В нашата записка сяко едно княжение има подобно прозвище (прякор). Тие прозвища представляват любопитен паметник за езикът на завоевателите, т. е. на българите, до сливането им със славяните и служат като несъмнено свидетелство за произхождението на Аспаруховата орда“ (стр. 22).

* Да приведем напълно тая вставка: Авитохол жил лет 300. Род ему доуло, а лет ему дилом твирем. Ирник жил лет 100 и 8; род ему доуло, а лет ему дилом твирем. Гостун наместник сын 2 лета; род ему Ерми, а лет ему дохс твирем. Коурт 60 лет держа; род ему доуло, а лет ему шегор вечем. Безмер 3 лета, а род ему доуло; а лет ему шегор вечем. Сий пят князь держаша княжение обону страну Дуная лет 500 и 15 с остриженями главами. И потом приде на страну Дуная Исперих князь тожде и доселе. Исперих князь 60 и одно лето; род ему доуло, а лет ему верейналем. Тервел 20 и 1 лето; род ему доуло, а лет ему текоучетем твирем. 20 и 8 лет, род ему доуло, а лет ему двеншехтем. Севар 15 лет; род ему доуло, а лет ему тохалтон. Кормисош 16 лет, род ему вокил, а лет ему шегор твирим. Син же князь измени род доулов, рекше вихтун винех; 6 лет, а род ему оукил ему имяше горалем. Телец 3 лета, род ему оугаин; а лет ему сомор алтем. И син много род оумор. 40 дний, род ему оукил, а ему дилом тоутом.

Темните фрази на гореприведената записка, според мнението на тълкователите, не са нищо друго освен паметник на онова финско наречие, на което са говорили старовременните българи и което още дълго време е съществувало заедно със славянският език. Но такова едно заключение, както щете, е съвсем предивременно. Изпърво, значението на самите фрази е изтълкувано още твърде гадателно и тие очакват своето разяснение от оние учени, които би знаели добре възточните наречия. Освен това не е никак разяснено произхождението на тая записка и времето, към което се тя отнася. Най-после на какъвто чужеплеменен език и да са принадлежали темните изречения, ние не видиме никакъв повод да заключаваме, че тоя език е именно онзи, на когото са говорили старовременните българи. Ако тие изречения принадлежат на финският език, то се пак да не забравяме близкото съседство на угрите и остатъците на същите хуни, които дълго време още са могли да съществуват посред българите. В ходенето на Атанасия Никитина „През три морета“ се срещат татарски фрази; но можеме ли от това да заключиме, че авторът на това ходение е бил от татарско племе? Или да предположим, че езикът на нашите офени, който съществува и досега, е оставил диря в някой писмен паметник в допетровска Русия. Може ли да се заключи оттука, че тая Русия е била неславянска? И така, споменатите загадъчни фрази според нашето крайно разумение никак не потвърждават тюрко-финската теория. Освен това не означават ли тие по-вярно някаква си сметка, нежели формула? Няма ли тие някакво отношение към сектата на богомилите? Въобще нека почакаме по-напред тяхното по-удовлетворително разяснение, нежели да правиме какви-годе положителни изводи*.

* За пример на несполучната филология на финоманите аз ще да спомена още и за доказателствата на Рйослера. В своята книга за румъните той посвещава особена статия за произхождението на българите, дето развива тюрко-финската теория и старае се да я подкрепи с нови филологически съображения. По тоя повод той предлага следущият, както се види, твърде тънък прием. В румънският език се срещат думи, които очевидно са финско произхождение; а защото румъните в продължението на няколко столетия са живели в Мизия между българите, отдето после постепенно са преминали на северната страна на Дунавът, то тие фински думи не са ни повече, ни по-малко освен именно оние елементи, които са влезле в румънският език из старобългарският.

И така ние не видиме никакви сериозни доказателства за съществуването на финският език у българите. Напротив, съществуват неоспорими свидетелства, че езикът, на който сатие говорили, е бил чист славянски език. Изпърво, тяхното народно название *болгаре* или *волгаре* принадлежи на славянският език; то произлиза от славянската дума Волга, която е еднаква с думата *волога* или *влага*. А у тюрко-финските народи Волга, както е известно, се е наричала или Ра, или Ател. По-нататък оная страна, в която са живели българите, преди да се преселят през Дунавът (според известието на Теофана и на Никифора), тие са я наричали Онгъл, т. е. угл, ъгл. А в Южна Русия и досега още съществуват реки с название Угла или, както ги ние произнасяме сега, Ингула. После своето преселение през Дунавът българите при князът си Тервеля принудили гърците да им отстъпят южният склон на балканските планини около Черно море. Патриарх Никифор прибавлява, че тая област „се нарича сега“ Заго-

Той предлага за примери някои и други думи, които сближава с угорските, с остяцките, със самоедските, с естонските и др. Но такова твърде тънко наглед съображение не издържа ни най-малката критика. Да начнем от това, че и самото изследование на Рйослера за произхождението на румънският народ, при сичките вънкашни признаци на ученост и на добросъвестност, въобще е изградено на доволно слаби основания.

На едно от заседанията на Московското археологическо общество, а именно през март в 1871 година, аз имах случай да изкажа своето мнение за произхождението на румънският народ. В основата на тоя народ е легнало племето даки, следователно въпросът се заключава в следующото: на кое семейство от народите са принадлежали даките? Аз представих своите съображения за ползата на това мнение, че даките, както се види из сичко, са били келтическо племе. Аз съм прибавил, че в бурната епоха на великото преселение, което се е открило с движението на хуните и което се е свършило с поселението на българите и на угрите край Дунавът, румънската народност се е запазила преимуществено в гористите убежища на Седмиградия; а оттука, после преминуването главната маса на българите през Дунавът, румъните изново колонизирали полянската част на старовременна Дакия, т. е. северната страна на Дунавът (гл. „Древн. Моск. Арх. Об.“, т. III, вып. 3). После това мене се случи да прочета книгата на Рйослера, *Românische Studien*, която излезе в същата 1871 година. Той доказва: изпърво, че даките са били тракийско племе; второ, че уж ръмънската националност във времето на преселението на народите се е запазила на юг от Дунавът, отдето е тя колонизирала неговата северна страна. Тука не е място да влизаме в разбор на неговите доказателства; на мене тие се показаха до толкова слаби, щото не измениха моето мнение. И така, думите из румънският лексикон, който той счита за старобългарски, аз предлагам

р е. Дето ще да се каже, по-напред, т. е. преди появляването на българите, тя се не е наричала Загоре. Да не забравяме при това, че Теофан и Никифор са писали в началото на IX век, следователно тие съобщават българо-славянско название още в оная епоха, която е предшествувала на предполагаемото преобръщане финските българи в славяни. Въобще след българското появяване на Балканския полуостров ние видиме твърде бързо умножаване от славянски географически названия в Мизия, в Тракия, в Македония, в Елир и даже в сама Гърция и никакъв признак от фински названия. Тука ние захващаме да срещаме множество такива имена, които като да са били пренесени право из Русия, каквито са Вишеград (Вишегория), Смоленск, Остров, Верея, Переяслав (Преслав), Плесков и др. Тая черта напълно съответствува на наводнението тие провинции със славяни в VII и в VIII век, което е и накарало Константина да каже: „ославянила се е цялата страна“. Ясно е, че с българското утвърде-

да се обяснят чрез съседството с друг един народ, който действително е финско произхождение, т. е. с маджарите, а особено чрез пограничното съжителство с тях в Седмиградия. Но още по-рано от маджарите техните предшественици хуни така също са могли да оставят няколко думи в румънския лексикон. Разбира се, че в езикът на румъните съществуват множество думи от действително българско, т. е. славянско влияние. Замечателно е, че Рйослер се изошрява понякога да тълкува с финско произхождение и очевидно славянски думи. Например влашкото *lopata* и българското *лопата* със значението на весло той произвежда от остяцко-самоедското *lap* (254). Но и в руския език ние имаме думата *лапа* с нейните производни *лапот* и *лопата*. Или румънското *tote* — сестра той сближава със самоедското *tati* — по-млада жена (256); но ние имаме думата *tetя*, *тетка*, което означава сестра на бащата или на майката. По-нататък румънското *siŋciŋbea* — дъга Рйослер сближава с остяцкото название на дъгата *raiŋgot*, което означава лъкът на гръмотевицата, и със самоедското *Nimbaŋci* — покровът на Нума или собствено покровът на мечката. С помощта на различни напъвания той се мъчи да докаже, че думата *siŋciŋbea* има почти същото значение, следователно представлява един откъслек от старовременната самоедска митология (256 — 259); а оттука просто заключава, че дунавските българи са остяцко-самоедска ветва. По-произволни филологически сближения и виводи, по нашето мнение, е мъчно и да се измислят. Тука особено е оригинално това, че тълкователят, който обяснява финския елемент в румънския език чрез българското влияние, не указва на никаква финска стихия в самият български език. Но наместо разностранен научен анализ тие тълкователи вървят с преднамерена идея, т. е.: „а защото старовременните българи са били хуни или фини, то“ и т. п.; а чрез това в своите напъвания и виводи тие дохождат понякога до наивност (17).

ние на Балканският полуостров, славянският елемент е добил силно подкрепление, което никак не би могло да се случи, ако българите да би били фини, а не славяни. За такова едно бързо и коренно преобръщане на господарствущото финско племе в покорената от тях народност, както ние забележихме по-напред, не може да бъде никаква дума: то е противно на сичките исторически закони.

Ако предположиме, че българите и наистина са били финско племе, което се е подчинило под влиянието на покорените славяни, то и в такъв случай, разбира се, то би изгубило своята народност не изведнаж, а постепенно; то би оставило не няколко думи, а дълбоки дири в езикът, и не само в лексиконът, но и в граматиката. Освен това в такъв случай необходимо би трябало да произлезе смешение на двата езика; а от това смешение би трябало да се появи нов тип от друг език, даже и при пълното обладание на славянският елемент. Наместо това ние видиме в IX и в X век необикновено богато развитие на българската писменост с чист славянски език. И каква писменост! Която е легнала в основата на сичката славяно-християнска образованост. А какъв е бил говоримият език на българите в оние времена! Няма ли за това нещо какви-годе указания? Има. В 1016 г., във времето на войната, която е била предприята от императора Василия против българите, веднаж българските подгледачи, уплашени от приближението на самият Василия, прибързали в лагерьт и извикали: „Бежите, цесары!“ (Βεῖθε δὲ Τῆσαιρ — Кедрин). Това е вече откъслек не из лексиконът, а из граматиката (тука е упазано даже свойството на църковнославянският език да се изменява *г*-то на *з* пред *и*-то, ако само гръцката буква *з* е предала вярно звукът). Само тая фраза ни дава вече ясно понятие, че сичката маса на българският народ в онова време е говорила на чисто славянско наречие, което би било свършено невъзможно, ако предположиме, че българите са били едно произхождение с угрите.

Но ако българите са били славяни, то могат да ни попитат: а защо тие от самото начало не са били наречени славяни в източниците? Ние ще да отговориме тука същото, щото казахме в своите разсъждения за русите, т. е. че българите, както и русите, не са наричали сами себе си славяни. Това име е преминало у тях по-после, когато названието *славяни* е захвадало да се обобщава, т. е. когато от видовно е

станало родовно. Най-напред славяни (собствено склавини) се е наричала една част от дунавските или от илирските племена, които са били съседни с римската империя. От най-близките тие съседни средновековните латински и византийски писатели са принесли след време това видовно име и на другите народи, т. е. на ония, които са били родствени със склавините. Оттука е произлязло това обобщение на известното име, което славяните са осмислили, т. е. от склавини са се преобърнали на славяни. Че това обобщение е произлязло по един собствено книжевен път, доказва съществуващото досега у по-голямата част от славянските народи незнание, че тие принадлежат на славяните и ако тие узнават за това, то го узнават само из книгите. Освен това българите не само че не са наричали себе си славяни, но без никакво съмнение, тие са говорили на такова едно наречие, което се е отличило от езикът на оние славяне, които по-рано от тях са обитали край Дунавът: защото българите са били едвам ли не най-восточната славянска ветва. Без никакво съмнение тя е имала множество особености в произношението сравнително с отдалечените от нея югозападни славяни. Отношението между тях е било приблизително такова също, каквото е било и между готите, т. е. между восточнонемската ветва и франките или алеманите, т. е. западнонемските племена. Различието в езикът между готите и алеманите или между сегашните шведи и немци е било даже по-голямо, нежели между восточните и западните славянски народи. Самите готи в средновековните източници се не наричат нито тевтони, нито германи; но оттука не следва, че готите са принадлежали на друга някоя не немска група от народите.

Преселението [на] восточнославянският народ край Дунавът в съседство със славяните от югозападната ветва ни и обяснява, защо на Балканският полуостров са се явили на един ред две такива славянски наречия, каквито са сръбското и българското. Чудно нещо е, дето филолозите, които тълкуват за финското произхождение на българите, в това също време най-малко от сичко са обръщали внимание на техният език. А отде се е земал тоя старобългарски или церковно-славянски език, който е така пълен, крехък и богат? Малкото оно-ва разваляние и изменения в тоя език са се захванали не от времето на българското преселение през Дунавът, а след

приливът на действително тюркските народи. Последователите на тюрко-финската теория, като се мъчат да се облекчат на филологията, са погрешили повече от сичко против тая наука: като указват на няколко непонятни за тях имена и думи, тие съвсем са изпуснали от пред очите си *езикът* на народът.

В заключение, нека подведем общото заключение на своите доказателства за ползата на славянското произхождение на дунавските българи против тюрко-финската теория на Енгеля, на Тунмана, на Шафарика и на техните последователи.

1. Основателите на споменатата теория са били въведени в заблуждение от названието хуни, което някои и други средновековни летописци са придавали на българите. Но под това название у тях се явяват разнообразни народи, които са обитали във Восточна Европа и между другите славянски народи. У византийските писатели от VI век българите се наричат или с общото име хуни, или с частните названия контрагури, утригури, ултинзури и др. У писателите в VIII и в IX век тие се наричат смешано ту хуни, ту българи. У последните писатели се явява легенда за разделението на българският народ между петимата синове на Куврата и за тяхното разселение по различни страни само във втората половина на VII век. Немската и славянската историография е приняла тая легенда за исторически факт, т. е. тя се е отнесла към нея без надлежаша критика, и на нея е основавала началната история на българите; но ние видиме, че тогава, когато тяхната предишва история и техните движения към Дунавът са разказани от писателите на VI век (от Прокопия, от Агатия и от Менандра), но само тие не употребяват името *българи*. С една дума, най-новата европейска историография наместо да разясни бъркотията в народните имена на средновековните историци е изграждала изкуствени теории на основанието на тая бъркотия, т. е. на основанието на различни недоразумения. И така, тя е изпуснала от пред очите си ясно обозначеното в източниците отечество на българският народ, т. е. кубанската низменност; не е забележила и съществуването на таманските и на таврически-те българи от IV и до X век включително (т. е. от появляването на утургурите и до известията за така наречените черни българи), а свързвала е дунавските българи непосредствено

с камските и произвеждала е първите от последните. И така, защото коренните хуни са били угро-финско племе, а камските българи се считат така също за фински народ, то историографията е обявила за фини и дунавските българи. Но българите въобще не са били коренни хуни или угри; а смесената народност на камските българи още не е достатъчно разяснена. Има поводи да се мисли, че тие са били славяно-българска ветва, която постепенно е изгубила своята народност посредством туземните татаро-фински племена. Признаците за нейното славянство са се отразили в арабските известия от X век.*

2. Доказателствата за ползата на финското произхождение, които са основани на народностните нрави и обичаи, не издържат никаква критика. Тие са или общи черти на различни езически народи, или просто родствени с другите славяни, а по преимущество с източните. Но онова, което най-много противоречи на споменатата теория, е бързото и

* Сега, когато ние вече знаем, че старовременното отечество на българите е била земята между Азовско море и Долня Волга и че тоя народ е бил от славянски корен, за нас получават смисъл и оние арабски известия за камските българи, които ни се показваха чудни и несъвместни с тюрко-финската теория. Така, Ибн Фозлан, който е посетил лично камска България в първата половина на X век, постоянно нарича българският цар „цар на славяните“, градът Болгар „град на славяните“ и сичката оная страна „земя на славяните“. Ибн Хардадбег нарича Волга „славянска река“. А според известното на Димешка камските българи са считали сами себе си за народ, смесен от турци и от славяни. По-последните мюсюлмански писатели така също отличават българите от другите туземни племена, например от „дивите“ башкири и мещеряки (глед. *„Болгар на Волге“* от Березина). Ако волжко-камските българи да би били финско произхождение, то тие би се слели твърде лесно с местните угорски племена и образovali би доволно гъста еднородна националност. Но ние не намираме такова нещо. Види се, че угро-тюркските елементи са притискали със своята маса българо-славянският елемент, но не са могли да го усвоят съвършено. От своята страна българо-славянският елемент, който е положил основание на господарствения живот в тая страна, е бил твърде слаб числено и твърде изолиран (особен от другите родствени народи (особено от онова време, откогато е приел мюсюлманството), за да ославяни туземните угорски и тюркски народи. Именно тая борба между разнородните елементи и обяснява съществуването на определен национален тип и слабостта на господарството у камските българи, ако тие и да са имали развит гражданственост. То е било махнато лесно от лицето на историята после наводнението на татарската орда. Но както и да е, а съществуването на промишлени и търговски градове и въобще способността за приемането цивилизацията обнаружват, че висшият пласт на населението не е бил чисто фински.

коренното преобръщане на дунавските българи в славяни, преобръщане, което противоречи на сичките исторически закони. Ако българите да би били фини, то не би могли да усвоят така лесно народността на покореното племе, и толкова повече, когато тие са били не само господствующи, но и силен и могъществен народ. Но освен това в близко съседство с него са се намирали и действително фински народи, каквито са маджарите и останките от същите хуни, които неизбежно би трябало да подкрепят българската народност, ако тя да би била финска. (Само съществуването на маджарите е доволно да опровергне сичката изкуствена теория на финоманите.) Наместо това ние видим, че после българското утвърждение на Балканският полуостров славянският елемент е получил по тие места могъществено подкрепление и захванала се е силна славянизация във византийските области.

3. Опитванията на финоманите да потвърдят своята теория с филологически данни, а особено личните имена на старовременните българи, така също откриват недостатъците на техните критически прийоми и особено недостатъците на сравнително историческата филология. Тълкуването известните имена се отличава с произволен, едностранен и повърхностен характер. Имената са дошли до нас повечето чрез чужеземно предаване, развалени и без определеното тяхно произношение. Освен това личните имена по-лесно от сичко са преминували и са се заимствували от един народ у други. Въобще тоя елемент не сякога е надежден, за да се определят старовременните народи. Най-после в повечето случаи има възможност, щото при най-близкото разглеждане да се намерят славянски основи и в българските имена. Отсъствието и най-малката забележена финска стихия в езикът на българският народ явно противоречи на теорията на финоманите. А цветущата старобългарска или църковно-славянска писменост, която българите са дали и на другите славянски народи, окончателно унищожава тая теория.

Като излизаме вече из добиените от нас изводи относително българската народност, ние се надееме в по-нататъшните свои изследвания за началото на Русия да обясним, че оние южноруски племена — за които споменува мимоходом нашата начална летопис, а именно за *угличите* и за *тиверците*, — са били собствено български племена. Угличите в руската летопис, както е известно, се отождествяват с *ултините* на Константина Багрянородни, които той споменува в число-

то на подвластните на Русия славяни. Но тие ултини, които византийският писател от X век нарича славяни, са същите *ултинзури*, които Агатий, писател от VI век, отнася към хуните (т. е. към българите).

Разяснението на българската народност незаемно за самият автор между друго го доведе до разрешението едно от оние недоумения, до които се той досегна в своите предидущи изследования. Именно като доказвахме, че на славяните и от двете паралели, на *славянската* и *руската*, са принадлежали известните названия на Днепровските прагове у Константина Багрянородни, ние тогава забележихме следующето: „Впрочем, на кое именно племе са принадлежали първоначално така наричаните имена на праговете — на северните ли, или на по-южните славяни от Киевската Русия, — ние се не земаме сега да решиме“ (О мнимом призвании Варягов, „Рус. Вест.“, 1871, ноември). В настоящето време, когато ние вече знаем, че на юг от киевските руси са живели славяно-български племена, можеме вече направо да предположим, че славянската паралел представлява в имената на праговете не повече и не по-малко освен българските варианти на по-древните, т. е. на славяно-руските названия. И ако филологите погледнат без предубеждение на тие варианти, то ще да се убедят, че тие действително заключават в себе си признаци на църковно-славянското, т. е. на старобългарското наречие.

Така също и някои други обстоятелства в началната руска история, които са се показвали досега не съвсем понятни, получават смисъл от разяснението началната българска история. Например сега, когато ние вече знаем, че българите още от IV или от V век се срещат на Кубан, и във восточната част на Кримей и живеят там още в IX век, то се отстранява и самият въпрос за това, какви са били и де са обитали *черните българи*, за които се споменува в Игоревът договор и в съчинението на Константина „За управлението на империята“. А тие черни българи, от своя страна, изясняват до някоя си степен произхождението на руското тмутраканско княжество и оная роля, която е играл Корсун в историята на нашето християнство. И така, ние се повече и повече се убеждаваме в несъстоятелността на оние легенди и на оние изкуствени теории, които са затъмнили началната руска и въобще славянска история.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Ние мислиме противното. Думата *чудак* произхожда не от собственото име *чуд*, а от нарицателното *чудо*. Под думите „Иван начудил“ русите подразумяват, че Иван е направил нещо необикновено, нещо извънредно, нещо *чудно*, което излиза из пределите на обществените приличия; а когато българинът говори, че Петър е „чуден човек“, то с тие думи той иска да каже, че Петър не е в своето нормално положение, т. е. че той не живее като другите хора. У южните славяни думата *чуден* се дава именно на оние хора, които имат отличителен характер. Тая дума съответствува на латинската *mirabilis*, на немската *wunderlich*, на французката *bizarre* и на руската *странный*. У сърбите думата *чудо* означава даже зло, нещастие, неблагодарност. „Не чини добро, да те чудо не нађе“ — не прави добро, да те не постигне някое нещастие, някоя неблагодарност („Срп. рјеч.“ от Вука Караџића.) У македонските българи под име чудо довольно често се подразумява глупост.

2. А доказано ли е, че тюрко-финските племена са се отлича [ва] ли именно с тие особености? Над голи мечове са се клели и кълнат се русите, гърците и испанците; употреблението човечески глави наместо чаши е съществувало и съществува у германците, у американските индийци и въобще у сичките груби воинствени племена; съвременните европейски войски носят конски опашки даже и на главите си; от старите византийски икони се види, че и гръко-римляните са седели с прегънати колена на петите си; сърбите (които Шафарик припознава за славянско племе) и италианците в Сицилия и до днес още предпочитат лявата страна пред дясната („седни от лявата страна до сърцето ми“, говорят мно-

жество сръбски песни); най-после, широките шалвари са свойствени на сичките народи, които живеят по горещите страни. Тряба да кажем и това, че маджарите, които са припознати вече от историците за хунски наследници, са носили (носят и до днешния ден) тесни беневреци.

3. Оние българи, които се наричат шопи и които населяват софийският, пиротският, нишкият, берковският, белоградчишкият, трънският, брезнишкият, кюстендилският и др. окръзи, т. е. северната част от Македония и западната част от България, и до днес още подбръсват главите си, оставят отзад дълги перчеми и уплитат ги на плетници; а ние знаеме вече, че именно тие местности са били населени със славяни преди появляването на българските дружини. Така барем мислят почти сичките славянски историци, а особено Шафарик. Освен това тие българи носят бели тесни беневреци, агнешки широки шапки и шарени ръкави. Тука сме длъжни да забележим и това, че шопите говорят чисто славянско наречие, което се отличава отчасти от наречието на дунавските българи — имат чисто славянски физиономии (руси коси, сини очи и жълти мустаки) и индоевропейски тип.

4. Разбира се, че и това заключение е твърде слабо. Ние срещаме у русите и у малорусите повече индивидууми с татарски типове, нежели между българите, сърбите и арнаутите. Освен това, у западните и у източните славяни съществуват множество немски и татарски обичаи, а ни един от нас, освен поляците, не може да каже, че русите или чехите не са славяни. Колкото за характерът на новите българи, ние не знаем какво и да кажем. Сърбите са пред очите ни. Главните отличителни черти на съвременния българин са следните: 1) той обича да се труди и да събира; 2) той обича семейния бит; 3) той е миролюбив, наивен и добродушен; 4) той е наклонен да съблюдава в къщата си чистота и порядък; 5) той не обича вънкашната слава. Венелин, Микензия и Урби, Киприан-Роберт, Раш и други съвременни наблюдатели над българския живот потвърдяват нашето заключение. Кажете ни, молиме ви се, в какво именно се заключава характерическото сходство на българския народ с тюрко-финските племена? Маджарите, османските турци и азиатските народи въобще ни доказват противното. Но нам могат да отговорят, че в езикът на новите българи се срещат множество турски думи, че новите българи носят полу-

азиатски дрехи, че множество техни обичаи са еднакви с обичаите на османлиите и пр. Сичките тие предположения са преувеличени. Секи, който е изучил животът на съвременните българи, ще да се съгласи с назе, че османското влияние е пуснало много по-дълбоки корени в езикът, в животът и в характерът на сърбите, нежели на българите. Българинът по-малко от сичките други народи и народности, които населяват Балканският полуостров, е разположен да се подчинява на чиего и да е влияние. Така например у българският народ съществуват две наречия, из които едното се употребява в къщата му, от жените, а другото — на пазарят, от мъжете. Българката и до тая минута е увардила своята първоначална чистота в сяко едно отношение. Подобно явление ние срещаме даже и в Бесарабия. Бесарабските колонисти (мъжете) мешат в разговорът си множество руски и молдовански думи, които губят секи един смисъл между семействата им. Ако българинът в България говори: „аз подадох един арзухал на пашата“, то бесарабският гагаузин казва: „бен язъм бир прошение и подадох го на негово благородие отеки гюн“. У руските татари, немци и фини ние видиме същото явление. За сходството на българските обичаи с тюрко-чудските ние не желаеме да говориме, защото ако са глупави доказателствата, то са глупави и отрицанията. Ние би желали по-напред да знаем нравите и обичаите на горекананите племена, а после вече да ги сравняваме с българските.

5. Даже и „православнейшите“ гърци доскоро влазяха в черковите с покрита глава. Фесът или чалмата, които тие носеха, се сваляше само във времето на „прянос“ и на „Со страхом божи“. Но и това още не е нищо. Под фесовите си или под чалмите си гърците носеха бели платнени фесове, които тие не сваляха никога. Можеме ли после това, молиме ви се, да заключиме, че гърците в първата половина на XIX век са били мохамедани? Народните обичаи се менят до толкова бързо, щото техните доказателства за произхождението на тоя или оня народ нямат никакво значение. Да приведеме няколко съвременни примери. Русите имат обичай да се бият „на кулаки“, а ангелизите с „бокс“; русите и шведите обичат да се пързаят по ледът; маджарите и малорусите обичат да ядат сланина; гърците и американските индийци ядат таралежи; у мохамеданите и мормоните съще-

ствува многоженство; малорусите покриват главите си с бели кърпи и облачат бели дълги ризи, когато освещават своите „кути“ на бдени вечер, а старовременните българи са носили в храмовете бели покривала... А какво произлиза от сичкото това? — Ни един историк не може да заключи из тие нищожни обряди и обичаи, че ингилизинът и русинът, маджаринът и малорусинът, турчинът и мормонинът са родствени или едноплеменни. Ние мислиме, че с непростителна глупост да доказваме, че българинът не е славянин само затова, защото той се не пързала по ледът и защото не пие водка, когато неговите братя руси даже и пътуват с шейна и когато са пияни от утринта до вечерта. И така, българите са славяни затова, защото са говорили и говорят славянско наречие — всичките други разсъждения и предположения са будалащина.

6. За кръщението на българите съществуват две мнения: едни мислят, че тие са били кръстени от 860 до 861, а други говорят, че това кръщение се е случило именно в 869 година. Съществува и трето мнение, което ни разказва, че Борис и неговите боляри са се кръстили в 861, а последните останки от българското езичество са били унищожени в 869 година. Ние мислиме, че последното мнение е по-достоверно.

7. Ако бъдещата историография да би пожелала да основе своите изследования за съвременните християнски народи по техните собствени имена, то би трябало да заключи, че тие народи са били гръко-римляни. Ние знаеме, че съвременните руси имат обичай да дават на децата си такива имена, които съществуват в календарът, т. е. които са или еврейски или гръко-римски. Слушайте и това. Преди двацет и пет години в България се беше появила мода да дават на децата си християнски или гръцки и римски имена, т. е. да подражават на русите. Така например Стайко се прекрояваше на Стефан, Ганчо на Гаврил, Драгоя на Григория, Пею, Петко, Пейчо и Първан на Петър, Любен или Либен на Личо и на Илия, Нончо на Иван, Стайка на Анастасия, Танчо на Тодораки и пр. Днес ролите се промениха изново. Съвременните българи захващат да търсят своите стари имена или да прекрояват гръцките на български. И така днес Теодор се преобразява на Богдан, Георги на Бранислав, Стефан на Станислав, Васил на Бо-

рис и пр. И сичките тие изменения се случиха в продължението само на $\frac{1}{4}$ столетие! Да се опитаме и друго. Ние би желали да знаеме какво заключение ще да произнесат лингвистите над българските имена: Ганчо, Пройчо, Цоко, Личо, Лила, Цана, Цено, Балйо, Славчо и пр.? Ако ние да не би знаели, че гореказаните имена са уменшителни или „ласкателни“, т. е. ако ние да не би знаели, че Ганчо произхожда от Гаврил, Пройчо от Продан, Цоко от Стоян, Личо от Любен, Лила от Велика, Лала от Рада, Цана от Стоянка, Цено от Стойчо, Балйо от Бранивой, Славчо от Славей и пр., то би написали обширно съчинение за испанското произхождение на българите и произвели би българо-гръцкото име Панчо (Павел) от Донкишотовият херой Санча Панча. А от какъв корен произхождат руските имена Гапка (Агапка), Дуня, Груша, Финка, Варя, Саша, Маша и пр.? Ние мислиме, че ако някой високоучен филолог да би пожелал да обясни произхождението на тие имена по фонетиката, без да познава в тоя случай руският народ и неговите обичаи, то негово словесие¹ би ни разказало, че Гапка или Агапка е останало от татарите, защото само в тюрко-финският език съществува думата а га, че имената Дуня и Груша са славянски, че името Финка свидетелствува за близките отношения на русите с фините, че името Варя мирише на варяг, че Саша произхожда от българският прякор Сисман, Сишман, Шишман и че името Маша съответствува на татарската дума маша (щипци). Така ли е? Но да обясниме на нашите читатели произхождението на гореказаните имена, защото без това обяснение мнозина от тях могат да се съгласят с гореказаният филолог. Гапка или Агапка произхожда от Агапия, Дуня, от Евдокия, Груша от Агрипина, Финка, Фенка или Феня от Теодосия, Варя от Варвара, Саша от Александра и Маша от Мария. Идете после това и обяснявайте произхождението на народът по неговите собствени имена! Освен това имената на българските царьове са били записани от гърците, които и до днешният ден при записването на чуждите думи правят погрешки. Едно шопче, на което името било Боривой Хаджич, отишло по своите търговски дела в Гърция и дало пашпортът си на атинската полиция. Когато било свършило работата си и когато пожелало да се върне

¹ Титла на учен човек или писател.

назад, то гръцкото правителство му дало гръцки пашпорт, в който било написано: „Воривоис Азис, родом из Тринис (Трън), елинии“, и т. н. Секи, който познава гръцкият език, знае, че в тоя език не съществуват буквите *б, ш, дж, ч, щ* и *ж* и че гърците имат особена страст да прилагат после всяко име гръцкото окончание *ис* или румъно-цънцарската частица *ки*.

8. Името Курт съществува и до днешният ден. Умалителните или ласкателните от това име са Къньо, Кунчо и Куньо. В Софийският округ съществува мъжко име Куртман, а в кюстендилският — женско име Къбра: „Къбро ле, къдра невесто!“ (Пес.)

9. Сръбската дума бабо произхожда от турската баба (баща), бабалък — тъст или баща на жената ви, бабаити — юнак, първи между другите, и пр. По-голямата част от сръбските селяни наричат баща си *тато*.

10. Думата кутро в сегашното време означава ниско, дребно, малко човече. „Мълчи, кутро, непорасла“ (детска) игра.)

11. Под думите „*тряба, да изтребим, изтребител*“ българите и до днешният ден подразумяват победа, победител. „Тие намерили хайдуците и изтребили ги“. „Изтребили гората“ — изсекли я.

12. По нашето мнение, мъжкото име Боян и женското Бояна, които съществуват и до днешният ден у българите, произхождат не от *бая*, а от *бой*. Секи вече знае, че русите произнасят буквата *о* като *а*, следователно заключението на г. Иловайски губи своето значение. Името Борис така също се изменява в устата на русите на Барис.

13. А не произхожда ли това име от думата умор, уморител?

14. У южните славяни и до тая минута съществуват имена Каменко, Камен, Върбан и пр. А кой може да ни докаже, че името Крум, Кремен или Крем не произхожда от цветето крем (*lilium*) или от кремък? Твърде лесно може да бъде, щото това име да добива своето начало и от думата *гръм*. „Разгръмил неприятелят си“ — победил го; „разгръмител“ — победител.

15. У българите и до днешният ден съществуват (мъжки)

имена: Боян, Бойко, Борчо и Боривой и (женски) Бойка, Бояна и Боя.

16. Ние знаем, че думата авли или авлион е гръцка, ако тя да е усвоена даже и от арабите. Авлия в тесен смисъл на тая дума се подразумява такава една къща, която е заградена със зид или със стобор (гл. „Српски Рјечник“ от Вука Караджича). Из думите на Теофана се види, че българите са наричали авли само царските палати, когато византийците под тая дума са подразумявали сяко заградено място, следователно в преведената от г. Иловайски фраза Теофан е желал да се подсмее на варварите, у които не съществуват нито дворове.

17. Българското или славянското влияние на румънският народ е замечателно съвсем по друга причина. Ние срещаме у румъните най-много такива думи, които са свойствени на народите при първоначалното тяхно развитие. Така например земеделческите оръдия, домашните принадлежности, оръдията при домашните занятия, с една дума първите проявления на румънската цивилизация, са се развили под ръководството на славянските народи. За пример ние ще да споменем само няколко думи: *plugû*, *ralița*, *cosa*, *cosor*, *proțepû*, (на колата), *rasboi* (разбой или стан за тъчение), *suvelca* (совалка), *scripete* (скрипци), *vârtelnița* (въртяшка), *rașnița*, (ръчница), *grîpca* (огрипка), *copaia* (копаня), *coșu coșnița* (кош, кошница) и др. т. Разбира се, че румънските филолози, които имат голямо сходство с Елагина, с Ламански, с Милоша Милоевича, с покойни Раковски и пр., мислят и за тоя очевиден факт другояче. Така например румънският буквоед г. Хаждъу ни уверява, че румънският народ е създаден преди дяда Адама и че неговият език служи за корен не само на хиндо-европейските наречия, но и на хотентотският синтаксис. Едно от най-главните техни доказателства за това дело служи фалшивото мнение, че влахините са до такава степен патриархални, благонравни и народолюбиви, щото ни една от тях не желае да свеже своята съдбина със славяните и с другите народности, следователно тие са съхранили и до днешният ден своята първоначална индо-зендо-дако-румънска чистота. Това заключение се доказва и с лингвистически примери. Бедната лингвистика, до какво унижение е тя достигнала! А г. Шлайер

се още се мъчи да ѝ даде научно-историческо значение. Освен това, ние познаваме даже в Букурещ около сто души български емигранти, които са женени за румънки и които са произвели деца румънчета. Но тука не му е мястото да се разпространяваме за това дело, защото самите факти ни доказват обратното.

П р е в о д а ч ъ т

ВОЗТОЧНИЯТ ВОПРОС И БЪЛГАРИЯ

от генерал Липранди

ПРЕДГОВОР

Избухналият в Кандия бунт изново разбуди Восточният въпрос. Сичките повременни издания на Западна Европа, а след тях и другите се заловиха за него и секи според умът си захвана да го решава. Едни, така също, както и Петър Пустинник, свикват кръстоносен поход, за да изгонят турците из Европа, и тогава, наместо да дадат свобода на славяните, разширяват Гърция до Цариград и подчиняват ѝ някои и други славянски области. Има и такива мъдреци, които искат да съставят от тие области соединено господарство и да направят Цариград негов Вашингтон. Други, след изпъждането на турците, мислят да разделят сичкото тяхно европейско имане между съседните държави. За да се достигнат едните или другите цели, хероите на гореказаните мнения преди сичко търсят средства да възбунтуват славяните против тяхното законно (?) правителство, които, по тяхното мнение, ако въстанат заедно, ще могат и сами да решат тоя въпрос. Разбира се, че в единът и в другият случай на Западна Европа би се представил сгоден случай да се намеси в това от нея сама възбудено събитие.

Най-после, не дотолкова горещите западни тютори на славяните в Турция мислят, че ще да бъде доволно и това, ако тие накарат Портата да даде на поробените от нея християни по-свободни и по-човечески наредби. Но сичките тие изказани мнения се съединяват в едно: „окото на Русия е обърнато към Цариград; тя сее бунтовническо семе и др. т. Тя е главният враг на Западна Европа; тя е тайната възбудителка на въстанията.“ А доказателство на своите безсмис-

лени предположения те привождат създаденото от тях сами духовно завещание на Петра Велики. С една дума, в устата на западния печат Восточният въпрос е въпрос на Русия. Няма ни една безсмислица, която да не би се разпространила от западните бързописци върх руската политика срещу Турция. Насякъде, дето и да би избухнал бунт, тие тутакси захващат да решат, че Русия, чрез своите възбудители, е запалила пожар и подклажда огънят.¹

Въстанието на кандиотите, което даде повод да се повдига много пъти потъпканият Восточен въпрос и въпросът за разширяването на гръцкото кралство, се състои от два въпроса, от които единият е религиозен, а другият историко-политически.

Първият е оня, който естествено възбуди съчувствие у християните въобще, а особено у нас към кандиотите, с които сме ние една и същата православна вяра, която сме заняли от гърците. У нас това съчувствие беше чисто християнско и нямаше в себе си нищо политическо. Русите подадоха помощ само на старците, на жените и на децата, които не приемаха никакво участие в бунтът, но които изгубиха къщите си и сичкото си имане, и много се мъчиха от глад и от студ при брегът на морето. Положително може да се каже, че великодушието на русите — което е отличителна черта на техният характер, — в такъв случай би простряло ръка да помогне не само на християните, но и на същите мохамедани, евреи и идолопоклонници: тука на първо място стоеше човечеството.

Не едно такова чувство или побуждение е руководило,

¹ Мене се струва, че не е далеч онова време, когато безредиците в Испания и опитванията на фенияните щат да се припишат на подбужданията на Русия. Стига само някой западен журналист да прокара някак си тая мисъл и тутакси за нея ще да се залови сичкият тамошни печат. А няма не дрънкаха някои си, че последното въстание (1856 година) в ангелизка Индия е било повдигнато от русите; че ангелизите и французите, когато отиваха върз Пекин, видели руси, които, преоблечени в китайски мундири, стояли на батаренте и защищали градът от нападение. Освен това едвам ли Русия не е причина на опустошителните наводнения във Франция и Англия и на големият сняг, който прекъсна навреме техните сношения по железните и по другите пътища и др. т. А може и провалянието на ледът на едно из изкуствените езерца, на което ангелизката аристокрация се упражняваше в пързаяние — е било приготвено от русите; а може и кверстарското разгръмяване е така също тяхна работа!

може, някои други християни, които ако и да подадоха такава също помощ на кандиотите, но в това също време изпроводиха на бунтовниците във въоружени волентири, подбудители, оръжие, пари, припаси и др. т. В това също време, казвам аз, великодушието на тие християни се простираше дотам, щото искаха да възбунтуват и Балканският полуостров: такава е сравнителната черта между русите и другите западни народи.¹

Вторият въпрос, който е и главен във Восточният въпрос, е историко-политически. Публицистите на Западна Европа, а донейде си и някои от нашите малко или даже съвсем непознати с християнските области на Балканският полуостров, впускат се сега в такива разсъждения, които малко или много могат да омаят не само читателите, но и да имат влияние и на сношенията на държавите със своите сведения за взаимните отношения на народностите в тие християнски области, за техните стремления и др. т.

Главното население на Европейска Турция се състои из славянски племена: българи, сърби (в княжеството Сърбия, в Босна, в Ерцеговина, в Черна гора, в Стара Сърбия и в Хърватско), после арнаути и власи. Между арнаутите наполовина има славяни, а в княжествата народът е повечето от славянско произхождение, а не — каквото искат западните да му навлекат — от латинско. Между сяко едно из казаните тие племена живеят, в голямо или в малко число, гърци, арменци, евреи и цигани, а така също у сяко туземно славянско племе има много или малко отстъпници, от които едни са приняли мохамеданството, а други католицизмът. Турци няма само в крайдунавските княжества Влахия и Молдавия, които се освободиха от тях по силата на Едирненският мир; а в Сърбия тие вече оставиха крепостите. Но княжествата (освен голямото число българи и една част семиградски и други преселници) са пълни и постоянно се пълнят с нашите разколници от поповщинското съгласие и със скоп-

¹ Ако тая помощ е била направена досега в небивала громадност (като изключиме 1812 г.), която изведнаж се е съставила то и това се оправдава с религиозно чувство, което подбудило за поддържане да се облекчат нещастните, от които ние (русите) приехме учението Христово, а сега се още предполага и родствена връзка между царските домове на тия господарства.

ците. Първите са много на десният бряг на Дунавът, близо до неговото устие, т. е. в България. След това не мога да не кажа, че в княжествата, а особено в северните части на Молдава от 1830 г. са захванали да се трупат поляци-емигранти, които земат с аренда мошии и остават да живеят там. Тие са напълнили окръжията Герци, Дорохай и даже Ботушан и това тяхно преселение се усилва и продължава и досега. Колкото и да е важен този предмет, за да се изложи в своята пълна вярност, както трябва, но тука той не може и не трябва да има място. Главният предмет тука е България и българите; като разглеждам него, разбира се, потребно ще бъде да се кажат няколко думи и за техните съседи.

Юли 1867 г.

Спб.

ВОЗТОЧНИЯТ ВОПРОС И БЪЛГАРИЯ

Сега, когато вестниците захванаха да говорят за движението на българите, и не само че това движение става в определени места, но уж че въстанието е близо да стане общо, аз мисля, че в сегашно време не ще да бъде излишно, ако запозная обществото с България и с българите, и то повечето по тая причина, че от сичко що е до днес писано за този предмет, се види неточно запознаване на страната и на нейното население. Печатът е търпял даже и такива писатели, които са отричали и самото съществуване на българското племе на Балканският полуостров. А между това то е едно и положително едно из сичките подвластни християни на Турция, което както със своята многочисленост (около пет милиона), така и със своите съществени свойства, може да даде важно поправление на така нареченият **Восточен вопрос**.

Запознат отблизо с тая страна (не по едните само книги), а така също и със свойствата на това замечателно и от всяка една страна достойно за внимание племе; свидетел в продължението на повече от десет години на неговите мирни и покрити с пот трудове, повечето земеделчески и домашни;

така същото и тогава, когато то е с оружието в ръце [нещо], в което не беше мъчно да забележа преимуществото на българинът пред сичките други съседни нему славянски племена, аз мисля, че ако действително българите са се решили на общо въстание, то Восточният въпрос или, по-право да кажа, съществуването на Европейска Турция може да бъде разклатено до самото му основание; защото да оставим настрана крайдунавските княжества, т. е. сегашна Румъния, но и освободената току-речи Сърбия и отделената съвсем Гърция не би имала сила да направят това, което шат да направят българите сами.¹

Но преди да изкажа с няколко думи своето мнение върху това, що казах сега, нека видиме как по-голямата част от печатът разбира България.

Нека попита някой: де е България? Сегашните всеведущи поборници за соединението на една народност с друга и строителите на господарствата, които така много се грижат за гражданствеността, за преуспяването и за човечността, шат да отговорят, че на запад я отделя от Сърбия течението на река Тимок, че восточна нейна граница е брегът на Черно море и най-после, че Балканът е нейна южна граница.

Така е показана България и на сичките знаменити карти: на Данвиля, на Малтебрюна, на Балби, на Гулемина и на др., а в това число и на нашите².

¹ Аз разбирам това само тогава, когато действително избухне общо движение.

² Тука не мога да не забележа и това, че повествователите за сегашните събития на Восток, твърде често говорят за Тракия, за Тесалия, за Македония, за двете Мизии, за др. т. стари названия, които нямат сега никакви землеписни предели. Гърците от восточната империя, като завладели земите, които по-напред са принадлежали на римляните, дали им са название „Ром, Рома, Романия“. Турците, като отнеха тие земи от гърците, нарекоха ги „Рум“, както восточните народи са наричали въобще сичките владения на римляните в Европа, в Азия и в Африка с думата „Ерзерум“, която на персийски език ще да каже „земя на римляните“, и др. т. Независимо от това, турците дълго време са наричали завсеваните от тях страни по името на техните последни туземни власти. Така тие са наричали Сърбия „Лаз-веляет“ (Лазарева земя, от името на княза Лазара, последният сръбски княз, който е паднал на Косово поле); Северна Албания — „Иван-или“, която са покорили докрай при Ивана Кастриота; Молдавия — „Богдан“, и други такива. Цяла Турция е разделена на велаети (губернаторства), санджаки, пашалъци, аялъци, войводства и т. н.

Но турците знаят Молдавия и Влахия, знаят Сърбия и Босна, знаят Черна гора и двете части на Албания, знаят даже и своята Хърватия (Баня лука), знаяха и Гърция. Границите на сичките тие поменати области тие определят твърде ясно. Но тие същи турци, на които във владенията европейците начертават границите на България, не я тие не знаят; тие знаят само българите, които живеят почти в сичките санджаци (т. е. по политическото, а не по географическото разпределение), и главното тие твърде добре знаят, че несравнено по-голямо количество българи живеят във от онова пространство, което на картите е определено под названието България, а именно, че тие са натрупани на юг от Балканът, дето господствующо население е българското. Тая страна е, в която не само селата, но и много от градовете са населени изключително от българи. Ще да начна от географическата България, а после ще да премина към оная, дето е събрана масата на българското племе и съставлява главната негова сила.

Предполагамата или географическата България заключава в себе си около 1 800 000 жители и по своето физическо положение се дели на три части: 1. На *Восточна*, която се разделя на две половини: а) на Северна или Бабадагско окръжие³, и б) на Южна или Добруджанско поле⁴; 2. На *Средня* или Дели-орман⁵ и 3. На *Западна* или пространството, което се нарича Видинско⁶. Във восточната част: а) Бабадаг-

³ На восток от устието на Дунавът до Мидия, граничи с Черно море, на север и на запад до Хърсово — с Дунавът, а на юг от Хърсово до Мидия — с Добруджа.

⁴ На север това поле се отделя от Бабадагското окръжие с линията от Хърсово до Мидия; на восток от Мидия до Варна е Черното море; на запад от Хърсово до Росовата е Дунавът, а от Росовата навътре се отделя от Дели-орман с линията към Пазарджик. Оттук това пространство захваща да се стеснява към Черно море, дохожда почти до самата Варна и допира до Девненският лиман, който съставлява южната граница към Балканът.

⁵ Дели-орман има за граница на восток Добруджа, т. е. линията от Росовата през Пазарджик до Девня и до Балканът, на юг захваща от Девня и по северният склон на Балканът и покрай Камчикът достига до Осман пазар през клонът на Балканът и покрай реката Кара Лом (Черни Лом) допира до Русчук. На север (от Русчук до Росовата) тече Дунавът.

⁶ Восточната граница на това пространство минава покрай реката Кара Лом, от Русчук до Осман пазар, северната мие Дунавът от устие-

ското окръжие или област е населена повечето със запорожци, некрасовци и власи преселенци, които населяват цели села покрай Дунавът и на недалечно от него разстояние; а турците обикновено населяват градовете, крепостите и паланките в Бабадаа, в Кара-Керман, в Хърсово; по селата и по чифлиците тие са малко. Българи, като речи, тука няма, тие съставляват едва $\frac{1}{10}$ част от народонаселението на това пространство; б) Добруджанското поле е населено повечето с мохамедани, турците живеят в градовете покрай брегът на Черно море, т. е. в Кюстенджа, в Мангалия, в Каварна, в Балчик и до самият град Варна, който така също е населен повечето с турци; после в Пазарджик, който се намира на границата на Делиорманското пространство; най-после покрай Дунавът в Черна вода и в Росовата. Най-главните турски села са: Муса бей, Конгаз, Байрах дере, Бехтъркбой, Карасу и др.; останалите села са населени с татари. В последно време тук беше отредена земя за една част от черкезите, които бяха захванали да се преселяват из Кавказ. Власите тука са малко и се намират покрай брегът на Дунавът, от Хърсово до Росовата. Българи така също се срещат малко, и то повечето работници по чифлиците и твърде малко по селата към Пазарджик и в сами него, така щото на това пространство тие едва ли съставляват една десета част срещу мохамеданите и власите.

Северната част или пространството* Дели-орман е средата между Силистра, Русчук и Шумен, отдето той пръска своите клинове. Жителите на сичкото това пространство носят название „делиорманлие“. Турците живеят в градовете и в крепостите и съставляват несравнено по-голямо число от християните, а именно: в градовете Силистра, Тутракан, Русчук, Провадия, Енипазар, Ески Стамбул, Шумен, Разград, Осман пазар, Ески Джумая и в другите не толкова значителни паланки, както: в Яалъ кавак, Чатал, Тюрк Арнаутлар и Каург. Въобще тука трябва да забележим, че сичкият северни склон на Балканът от Черно море до Чатал е населен

то на Лом, в Русчук, до устието на Тимок; западната захваща от големи Тимок (който отделя Сърбия) и нагоре по него достига до Гургусовец, а от Гургусовец покрай Малки Тимок до неговите извори; южната граница съставлява склонът на Балканът от Осман пазар до изворът на Малки Тимок.

* В оригинала „пространствата“.

повечето с турци, а южният с българи. А самият Дели орман, т. е. пространството, което се намира между Тутракан, Разград, Шумен, Каурга, Алфатар, Каравелкьой и Кючюк кайнарджик и в които се намират гъсти гори, прорязани от теснаци⁷ е населено с турци, известни със своята свирепост, дивота и грабежи. Тие разбойници ограбват и убиват не само чуждестранните, но и своите. Само на това пространство по селата има турци до 200 000, а българи едвам до 30 000. С една дума, по сичкото средно пространство на описваната тук България можем да кажем, че турци има $\frac{4}{5}$, а българите и други племена $\frac{1}{5}$. Собствено български села тука има твърде малко и то повече по източната страна на това пространство. В тия страни българите са размествани много или малко с турци. Влашки села се срещат по брега на Дунавът и на недалечно от него разстояние, от Расово до Силистра, а по-нагоре, до устието на Лом, тие се срещат твърде рядко. Край Дунавът, между Силистра и Тутракан, има село Попкьой, в което живееха само едни наши (руски) расколници и бежанци⁸. В 1829 г., когато аз се намирах с войската в тие места, това село беше празно и сега не зная дали са се върнали жителите в него, или не.

Най-после, третата, или западната част на географическа България, като начнем от реката Кара Лом на запад и се приближим към видинският санджак, а особено към юго-запад захваща да прилича много или малко на България. В това пространство се намират градовете Търново, Габро-

⁷ В тие същи теснаци Филип Македонски, като се завръщал с огромна плячка после походът си срещу Атея, царят на скитите, бил нападнат от тривалите. Тук той изгубил значителна част от своята плячка и бил наранен в кракът. Тая рана го направила хром през сичкият му живот. Много пъти той негодувал върху тая вечна повреда и в тоя случай младият Александър, който съпровождал баща си в тоя поход и който му избавил животът, казал: „Как можете вие да негодувате против това, което на всяка стъпка ви напомнява вашето мъжество?“ Но това е история.

⁸ В 1824 г. когато било позволено на шпионите да издирват побягналите жители в Бесарабия, тогава едно голямо число от поселившите се вече в тия места както жителите от градовете Рени, Тучков (Исмаил), Килия, поселението Вилково, така и из вътрешните места на Бесарабия и из Новорусийските губернии, в продължение на много години побягнали през Дунавът; едни се заселили в околността на Бабадаа и в Даяни, някои преминали в Поп-кьой, имало така също и такива, които пожелали да отидат дори и в Мала Азия.

по, Враца, Ловеч, Плевен, и др., дето главното население се състои повечето от българи. Така също по тие места се срещат много села, в които няма нито един турчин. А в южната част на Видинският пашалък покрай Балканът и вътре в него народонаселението е чисто българско, което се съединява с българите от Нишко, от Софишко и с българите, които са по-нататък, на юг от Балканът. В тая южна част на Видинският пашалък турци, като речн, никак не живеят; тие се срещат само по главният път из Видин за Ниш и за София. По тоя път са направени кули, в които се намират по няколко души въоръжени заптии и стоят в тях като в постоянна обсада, от която се избавят за няколко часове, само тогава, когато преминуват турските потери. Тука съществува постоянна война на българските хайдуци с турците и навремени техните чети биват доста значителни, а навремени и съвсем се изгубват, за да могат изведнаж да направят някакво изненадано нападение върх тайфата на някой бей или върх чиновниците, които събират данъкът.

В северната част на тая третя или западна страна на България, покрай Дунавът, така също живеят българи: в Свищов, в Никопол, в Оряхово или Рахово и в Жибра, но тука тяхното население не може да се сравни с турското. Тука по брегът на Дунавът се срещат влашки села, но не толкова много, колкото във възточната част. А северната и западната част на Видинският пашалък и самият град Видин заключават в себе си несравнено по-малко чисто българи, отколкото турци, които са се усилили тука още повече после освобождението на Сърбия и които са едни от най-злите и най-решителните турски войски. И така, северната, западната и южната част на Видинският пашалък заключават в себе си повече от $\frac{1}{2}$ турци и по-малко от $\frac{1}{3}$ българи. Това също може да се каже и за северната част на Русчукският пашалък. В тая западна част на България се намират някои места, които изключително са населени с българи, както например местата от Видин на юг, т. е. по направление през Белоградчик, към Ниш и към София, а другите споменати по-горе места, т. е. тие, които се намират на юго-изток от Русчук, са много или малко размешени. Но ако в тая част на България българското народонаселение и да надминува турското, но българите повечето са пръснати на големи пространства по селата и се занимават повечето със зе-

меделие и със скотовъдство, когато турците се намират сякога събрани в куп по кранщата и по другите укрепени места и сякога са въоружени.

Въобще християнското и мохамеданското население в географическа България взаимно могат да се надпреварят в първенството, и ако би то и да надтегне (освен некрасовците, запорожците, молдованците, власите, гърците, арменците, циганите, евреите и др. т.) на страната, собствено на българите, то на всеки случай положението им тука е съвсем противоположно на задбалканската България, Загора и ще да бъде сякога зависима от турците, защото тука сичкото мохамеданско население е въоружено и съсредоточено на купове: както напр. в Добруджанското равнище, в делиорманските гори, във Видинският пашалък.

Освен това [в] по-важните укрепени градове като Варна, Шумен, Силистра, Русчук, Видин почти сичките жители са турци, освен многочислените гарнизони, които постоянно се намират там; тъй също и във второстепенните градове и крепости, дето тие са повечето. Турското население в градовете относно се към християнското население, както три към едно. Още трябва да знаем, че некрасовците, запорожците, гърците, евреите, арменците, циганите сякога ще да земат страната на турците, а не на българите (молдованите и власите в това отношение са хора нищожни) и сякоя според свойствата си и способностите си ще да помагат за запазването на турците като господствующо племе. Отлични в това отношение могат да се покажат гръцките изверги, които да бъдат както и сякога предатели на славянските племена пред турците. А освен сичкото това, определяемата от географите България дотолкова не прилича на същата България, щото по-скоро може да се уподоби на пространна и укрепена казарма, която турците като завладели, утвърдили се в нея. Тука тие владеят множество укрепени места и пространства, които могат да им послужат като добра физическа отбрана, както например делиорманските гори. А българите в тая България са невъоружени, пръснати по сичкото това пространство, и само на юг от Видин, както по-горе забележих, захващат да показват масата на своята народност, която се простира и се повече и повече усилва в онова пространство, което се даже и не признава от географите за България, но което, напротив, има това преимущество против турците, от

което тука то е съвсем лишено. Самите нрави, обичаи, характер, способности и направления на българите, които живеят на север от Балканът, различат от тях, що живеят на юг от него; а това произлиза от туй, че в първата, т. е. в Северната България — по причината на нейното постоянно почти военно положение — тие са привикнали на такава покорност, каквато българите на юг от Балканът съвсем и не знаят.

Като направих дотук кратко описание на *географическа* България, аз ще да премина към *ентографическата* или настоящата, която българите са населявали във времето на бурната и страшната самостоятелност на своето царство и в която тие и днес повече от четири пъти са по-многочислени от своите едноплеменници, които живеят в географическа България.

В описанието на последната, т. е. на географическа България, ясно беше, че колкото се приближаваме към Балканът, от левият бряг на Кара Лом, и по северната част на Видинският пашалък, захващат се села, в които живеят българи, неразмесени с турци, а така също колкото повече се приближаваме на юг, тие села се превалят през Балканът и се явяват вече в чистият свой народен състав. Тая висока част на България, в която по цели окръжия се не срещат турци, се намира на онова пространство, което по направлението на юг се стеснява и свършва на клин, а именно захваща от Търново, от София, (даже и от Ниш), от Пловдив и най-после се спуска към Серес, който се намира недалеч от Егейско море, покрай което българите са вече размешени наполовина с гърци. В тая висока България, която европейците неизвестно защо наричат Македонска България, се считат повече от 2¹/₂ милиона българи и не повече от 100 000 турци, които живеят по градовете; а на запад и на юг се срещат цели окръжия, в които рядко можем да срещнем турчин. Както тука, така в сичките окръжия на висока България други език не съществува, освен българският. Това място определят планините, които се простират между Колар, Матица. Островът, Верея и по долините на Места и Водена. Понататък на юг се захваща гръцко население; но по-значителната дължина на онова пространство, което се протака надолу покрай Архипелага, принадлежи пак на българското племе, което занимава тука градовете Буюк Бечик на езерото

Бечик или Болба, Пазария или Пазир-джерид на Сидеро или Сидер капуси.

Б. Р. В горнето описание на България от г-на Липранди се срещат доста големи географически и етнографски погрешки. Но защото книгата е обтрупана с много забележки, ние оставяме да направим нашите в края на подлистникът.

По-първите места на *Горня България* — освен горепоменатите — са: Татар Пазарджик (тука с разрешението на Махмуда II е построена съборна черква, единствената, която има камбана), Кюстендил и сичкият негов пашалък, Карлово, Калофер, Железник, (Демир жилер). Верея или Берое, Берхоя, сичкият аялък Разлог и сичките околности на знаменитият Рилски манастир, околностите на планината Доспат (Деспот-даг), Куманово, Кратово, Брезник, Радомир, Дупница, Джумая, сичкото окръжие на Враня, Самоков, сичкият бивши Пловдивски пашалък, сичкото окръжие Царин Брод, Габрово, Шипка, Вратца, Шаркьой или български Пирот с окръжието си. На това пространство, по пътят из София към Ихтиман, се намират теснаци, известни под названието Демир капу или железни врата; тие теснаци са населени изключително само с българи: Белоградчик, Вербар, св. Никола, Кюприя, Белилово, Хвостница, околностите на Стара планина, сичкото окръжие на Ниш и много други, от които по-голямата част, както по-горе забележих, са съвсем необитаеми от турци — в другата част тие са твърде малко. Тука се счита на 20 души българи един турчин, но и то повечето в градовете, дето се срещат търговци гърци, арменци, евреи и др.

Между православните българи, които живеят в тая България, т. е. в Кратово, в Брезник, в Радомир, в Кюстендил, в Дупница и в Джумая, наполовина живеят католици или унияти. Православните наричат тие свои съотечественици — католици шопи, т. е. простаци⁹, и в страната, дето живеят, тие са известни под името павликени и пострумци, защото живеят повечето по бреговете на река Струма.

И така, населението на българите в тая горня част, във

⁹ Тие шопи ние не трябва да смесваме с православните шопи, които живеят около София, Ниш и около планината Витоша.

от географическа България и от другите места на възток, на запад и на юг от главната маса на тоя народ, можем да разделим, даже и по самата природа на местността, която тие населяват, на три раздела, от които всеки един има свой главен град, а всеки град от 30 до 80 и повече хиляди жители.

1. *Горна България* е обиколена в средата с непристъпни планини и в която главният град е св. София, т. е. *Средец* или *инък Триядица*. Тоя град има за българите такова значение, каквото има за нас (русите) *Киев*. Тука принадлежи и *Търново*, който така също се почита от българите, като последния столинна на техните царе. Двата тие градове имат наоколо си манастири, от които първо място захваща *Рилският*.

2. *Загорето* или *Загория*, в която главна точка е *Филипол*, когото турците наричат *Филибе*, а българите не другояче освен *Пловдив*. Той прави значителна търговия с *Цариград*, с *Мала Азия* и с *Виена* и изкарва навън ориз, жита, дърва, сахтиян и груби вълнени платове. В градът има няколко православни черкови¹⁰. В *Загорето*, и то собствено по градовете, турците са някак повече. Най-после:

3. *България*, която европейците наричат *Македонска*, има за главен град *Серес*. Тя достига до заливът *Контеса* и до *Атонският* нос. В северната половина на тая част живеят, тску-речи, само едни българи, а в южната, като захванем от склоностите на *Серес*, към морето българите са размесени с гърци:

От споменатото тяло, или по-добре да кажем от сърцето на българското племе, се простират вече клонове на разни страни, дето това племе се размесва с други племена: така напр. по южните поли на *Балканът* между българите се срещат вече турци, както в *Ески Захра* (но тука са много и българите) и в *Казанлък* или *Котел* (и тука българите са несравнено повече.* В *Ямбол* българите са $\frac{1}{3}$ част, но през

¹⁰ В „Руският вестник“ за 1867 г. в № 3 е поместена една любопитна записка от някой си българин, в която числото на жителите на тся град се определя около 91 300 души (в моето време, т. е. в 1829 г., това число беше малко по-голямо от 60 000), между които освен българи и турци има арменци, цигани, цинцари, (т. е. куцовласи), маджари и павликяни. В градът има 5 български черкови, 6 гръцки (?), 1 католическа и 1 арменска. Освен това има 31 джамии и 1 синагога (хавра).

* Писателят разумява *Казанлък* еднакво за *Котел*—*Казан*, както го наричат по турски. р.

реката в градецът Каргун българите са $\frac{9}{10}$. В Сливен от 20 000 жители половината са българи. Във Виза и в нейните околности има $\frac{2}{3}$ българи, в Карнобат $\frac{2}{3}$ са българи, в Айтос $\frac{2}{3}$ българи, но в Русо де Кастро и в Бургас главното население са турци, има така също и гърци, а българите са само една четвърта част. Недалеч от тоя град често се срещат села от българи, както напр. Казъл Сахля, Буюк Боялък, Вакова, Ак бунар (старовременна Беловежа) и др. т. в Анхиал (Ахило), в Месемврия и в Созопол турците и гърците съставляват $\frac{3}{4}$ от населението, а българите $\frac{1}{4}$. Тука въобще на трима българи се пада един турчин.

От Пловдив по течението на р. Марица (Малка Морава или Моравица) до Едирне сичките ханища по пътят, които се наричат могоанджи, се държат от българи и тука¹¹, както и насякъде, българите управляват имането на турците или го земат с кирия от ленивите и безгрижните спахии и извличат от него голяма полза. Техните села се намират по страните. В градецът Узунджово главното население се състои от българи, в него става панаир, който се продължава един цял месец и на който дохождат търговци из различните страни на Европа и на Азия: търговията с кожи захваща едно от първите места (особено търговията с така наречените златки, т. е. известна порода куници, които се въдят твърде много в Горня България и в горите на Босна). В Едрине от 100 000 жители 25 000 са българи¹², 45 000 турци, а другите са гърци, арменци, евреи и цигани. В Кърклия (Лозенград) от 8000 жители повечето от половината са българи. От Лозенград на възток към морето, в Търново (Малко Търново), в Самоков и в околностите на тие два града са българи, в Мидия българското население е $\frac{1}{4}$, а околните села са само от бъл-

¹¹ Тука показват една пещера, в която се е крил змеят, когото убил св. Георги. Българите и турците причисляват тоя светия сски на своето племе. Впрочем турците се покланят и почитат много угодници на нашата черкова. Тука не би било място да говоря за това подробно, но ще да забележа само, че това познание би можало да принесе полза из тоя фанатизъм на турците.

¹² Околностите на Едирне показват, че и в старите времена в тие места са живели славянски племена, така например множеството названия на местностите; Марица, по български Миравица; после градовете: Чернич, Троянопол, Черна река; в Македония реките: Струмица, Стружница, Вредица, Ежава, Бистрица, Яница, а около Селеник паланките Погоряне, Пещера, Равник, Яница и др. так.

гари; така също в Агтебал, във Василико жителите са само българи. Българи живеят доста и в Силиврия (гл. б. 1); в Чорла тие захващат почетно място, но арменците са повече — с една дума до самият Цариград ние намираме заселени българи. В Инджега, малък манифактурен градец, главното население се състои от българи. В Димотика много български села се простират до Енос, а после на запад до бреговете на морето; в Енидже¹³ и в Родосто от 40 000 жители 8000 са българи; в Галипол в тоя същи размер, но в Каракьой и в Руско или Казан са само едни българи. В Алар Исар българите са $\frac{5}{6}$ и тука се види, че българското население се увеличава и гръцкото и турското слабеят. Селеник (Солун) е пълен с българи едвам ли не наполовина с гърците. Въобще в южната част нататък, наречената Македония и Тесалия. Явно е, че в народонаселението, което се състои от 2 милиона души, българите не отстъпват на гърците. Българите се простират чак в Ливадия и срещат се даже в Морей.

Южната част на Сереският пашалък наполовина вече е размешена с гърци, а на запад се срещат и арнаути. Тука, както и насякъде, българите предпочитат да живеят по селата, а градовете оставят на гърците. И по тая причина пътешествениците виждат малко българи; защото тие живеят надалеч от пътищата. Но при сичко това и тука българското народонаселение е несравнено по-многочислено от гръцкото.

В Охрида и в неговото окръжие българите са размешени повече от половината с арнаути-христиени; така също в околностите на Охрида, на Манастир или Битоля, на Скопия (Ускюп), на Воскопол живеят цинцари, известни в народът под название „куцовласи“. Тие власи са останки от оние свои прадеди, които Аврелиян изведе из Троянова Дакия. Българите са ги нарекли така за това, защото тие не са нито едно, нито друго, т. е. нито власи, нито българи. Думата *куц* на български и на гръцки означава хром.¹⁴

Из сичко това, що по-горе изложих, се види, първо, че географията неправилно определя границите на България, т. е. онова пространство, на което живеят четири пъти по-

¹³ Тука расте най-добрият тютюн.

¹⁴ Малоруското *короткий*; сравни немското *к у р з*, латинското *курт* и т. н. О. Б.

малко българи, нежели на юг от Балканът и че тука тие само в едно тяло, неразмешани с турци, са до 1 500 000, което число е два пъти по-голямо от числото в географическа България, в която тие са размешани наполовина с турци и с други племена; и второ, че българското племе се простира на твърде голямо пространство и от своят център, т. е. горня България, дето то, на число, както казах, около 1 500 000 народонаселение пуца своите клонове на сичките четири страни, дето много или малко се смешва с други племена, но при сичко това изобщо удържа връх над турците. Така, на север това племе се простира до бреговете на Дунавът и по сичкото негово течение, от устието на Тимок до Черно море, на възток до Черно море, т. е. до устието на Дунавът почти до самият Воспор и Цариград; на юг до Воспорът, до Мраморно море, до Дарданелите и до Архипелагът; на запад до границите на Албания.

И така българското население, на число повече от четири милиона (гл. б. 2), със своите краища допира до три морета, а из средата текат много плавателни реки. При многото граждански добродетели, които обладава българското племе, то трябва да чака най-щастлива бъдъщност, ако само примките на римската пропаганда и на различните други западни утопии не възпрепятствуват на това.

Като оставим настрана старите български преселения в различните места на Неаполитанското царство, на Мала Азия и др. т., в сегашно време голямо число от това племе се памира и извън настоящите свои граници; българи има в пределите на Русия, в Бесарабия; има, и то твърде много в Молдова, а особено във Влашко; има в Банат; има в Сърбия; има в Албания, има дори и в самата Гърция. Насякъде тие заемат най-почетно място между гражданите и насякъде са най-трудолюбиви земледелци. Досега тие са били съвсем чужди от политически впечатления, насякъде са упазили много или малко своите обичаи, своят характер и съчувствуват едни на други, без да гледат на разстоянието, което ги отделя.

Ни една част от отоманската империя не е така населена и обработена, както тая, в която живеят българите. А от достоверни сведения се види, че българското народонаселение се умножава, а турското от година на година смалява¹⁵. Се-

¹⁵ Тука би било дълго да говоря за това.

га е потребно кратко историческо описание на България¹⁶.

Преди да се основе здраво българско царство на десният бряг на Дунавът, т. е. в древните Мизия и Тракия, дето са се памирал вече някои славянски племена, българите още от началото на V век няколко пъти са преминували през Дунавът и са опустошавали не само Мизия, но прехвърляли са се през Балканът, прониквали са на запад в Македония и на юг до Едирне и по-нататък, явявали са се пред стените на Византия и връщали са се с голяма плячка, така щото гърците никога не са били в състояние да се възпротивят на техните нашествия.

В края на VII век Аспарух, един от петте синове на българският цар Кубрат, след смъртта на баща си, в 670 г. после рожд. Хр., като се отдели от братията си¹⁷, дошел е подвластните нему племена до левият бряг на Дунавът и се утвърдил в южната част на тогавашна Бесарабия, т. е. на онова пространство, което българите нарекли *Онгъл* и което наистина, като се намира между реките Дунав, Прут, Днестър и между Черно море, съставя някак си *Ъгъл* или клин¹⁸. Като се утвърдил Аспарух така, скоро захванал вой-

¹⁶ Не считам за нужно да говоря нито за старовременните жилища на българите, нито за тяхното произхождение, нито за съмнението на историците: принадлежали ли са към славянските племена оние българи, които са се появили на левият бряг на Дунавът, или не. Аз ще да направя само кратко извлечение из пространният труд за България въобще.

¹⁷ Според завещанието на Кубрата, синовете му не трябало да се разделят. От тях само най-големият брат Батбай или Ботоай, а според други Ваян или Боян, останал на бащиното си място и, отслабен от разделът с братията си, паднал под игото на аварите. Един от братията му Контраг или Котраг, преминал реката Дон; други влязъл в Панония и като се помирил с аварския хаган, станал негов поданик. Най-малкият от братията, Алцек или Алцекон, отишел още по-нататък и без да причинява вред на оние страни, през които преминувал, влязъл в Италия, дето ломбардският цар Гримоалд го проводил при сина си Ромуалда, херцогът Беневентски, да му назначи места, в които да се населят българите. Ромуалд им назначил много градове, в числото на които са били Сопинум, Баянум и Изерния, и дал Алцеку титла Гасталдн. Павел Диакон, който е писал повече нежели 150 години после поселението на българите, свидетелствува, че българите и в неговото още време държели своя език и своите обичаи. Впрочем в Неаполитанското царство и в сама Гърция и досега множество местности са опазили своето славянско название.

¹⁸ Замечателно е, че и татарите, които се преселили след няколко столетия в това пространство, нарекли са го *буджар*, което на техният език така също означава *ъгъл*, цър. слав. *ънгъл* и др. т.

на с гърците. Той преминал през Дунавът, разбил до край (867 г.) гръцката войска, която бил довел император Константин Погонат и осъдил източните императори да му плащат даждие. По тая причина 678 г. трябва да се счита за начало на българското царство на десният бряг на Дунавът.

За да се не впускаме в изложението на историята, което тукъ би било и дълго, и излишно за предположената цел, нека забележим само, че Българското царство, което със слава е съществувало в продължението на няколко столетия, било е сякога като гръм за източните императори, които са му плащали данък. Неведнаж българските царе са заключавали сичката гръцка империя само в стените на Византия, неведнаж тие са опустошили с меч и огън сичките нейни околности и неведнаж със своите собствени ръце са забивали стрели и копия в *брамата* (вратата) на Влахерна. Само родствените връзки на императорският дом са избавляли Византия от крайното ѝ покорение на българите. Императорите са давали за жени своите близки родственици на българските царьове и сами са се женили за български княгини; а такива сродявания ние видим, че ставали у тях даже и тогава, когато българите не са били още освятени с християнството.

Мнозина от императорите във времето на своите междуособия са се спасили от бягство при българските царьове, намирали са у тях защита и помощ да стъпят пак на изгубеният си престол; мнозина знатни гърци и големци така също са побягвали при българите и са постъпвали у тях на служба, а в самият Цариград ние срещаме из българите в различни времена не само господарствени мъже, пастири и доблестни военачалници, но даже три български династии: една на Юстиниана, друга на Василия Македонски и третя на войвода Витоша или Йоана Дука Ватаци, които със слава са заемали престола на Багрянородните¹⁹.

Във времето на руският княз Рюрика България е съществувала вече в пълното свое величие и слава от пределите на Моравия до Черно море: тя е имала за граници с Русия

¹⁹ Подобно явление се случи и пред нашите очи: горделивият и гиздавият дом на Хабсбурците не се възспре да се сроди с фамилията на Бонапарта, за да избави Виена и нищожните останки на своята империя.

Карпатите и Днепър, на запад се е простирила до Адриатическо море, на юг до Мраморно, до Архипелаг и до Бяло море. Херсон е бил волни търговски град и се е намирал под покровителството на българите и на гърците. Пространството на техните жилища е достигало до Азовско море и близо до Каспийско, недалеч от което са живели покрай Волга техните едноплеменници. В онова време, когато се раздели французката монархия, България е била една от първостепенните държави в Европа; в пространството на нейните владения са влизали тогавашните около нея области, които после са станали известни под название: Молдова, Влашко, Унгария, Сърбия, Босна, Хърватско и Славония; на юг тя е имала Мраморно море, на запад Адриатическо, а на изток Черно море. В началото на IX век Крум пренася своята столица из Преслав в Анхиали, главният град на Брегова или Бреговица, с цел да владее над Черно море. В IX и X столетия ние видим столицата на българското царство в Лихнида или сегашна Охрида. Тогава цяла Албания до Лариса и до Янина се е намирала под властта на това царство. Четвъртата столица ние намираме в Търново, така щото това пространно царство, освен увеселителните дворци²⁰, е имало четири столицы: на изток Анхиа, на запад Охрид, на север Търново, а в средата Преслав (старовременно Маркианопол). София или Триядица е била временна столица: тоя град е свещен град за българите и досега се почита от народът за своя столица.²¹

²⁰ Като напр. Проница, която се е отличала със своята пищност, и много други.

²¹ После половината на IX век, когато България приела християнството, тя е била разделена на 10 господарства или наместничества, от които половината са се намирали на юг от Балканът. Сяко господарство или княжество, ако него е управлявал някой от царска кръв, се е подразделяло на *уреди* (войводства). В това време крайгранична българска крепост на север е бил градът Буда (Будин, Офен), който после станал столица на Унгария. Законите, които са съществували в България още от VIII век и от които една част се е запазила у някои и други немски летописци, доказват доста ясно гражданското устройство на това царство. Свидетелство привождат един твърде любопитен отрывок из тие закони: българският цар Крум попитал пленените аvari по кои причини е паднало тяхното царство, а тие му отговорили: „За това, че взаимните обвинения станаха твърде чести и бяха причина да се изгубят между нас най-благоразумните и най-мъжествените хора; за това, че съдиите станаха другари на крадците и на несправедливите хора; за то-

Около половината на IX век, българите опустошават градините и дворците в околностите на Цариград, Месемврия, на Едирне, на Атина и на много други и в числото на богатата плячка изкарват (не първи и не последен път) множество статуи за украшение своите градове.* Българският цар Александър се е наричал: „В Христа Бога благоверний цар и самодържец всем българом и гръком.“ В някои и други съвременни летописци българските царьове са се наричали тогава и императори. В опазената грамота, дадена [на] Рилският манастир, четем следующото: „Йоан Шишман, во Христа Бога благоверний Цар и Самодържец всем българом и гръком.“ Във времето на кръстоносците гръцките императори са обязани на българите за връщанieto на престолът им изпод властта на латините. Българският цар Йоан I. в 1206 разбива Балдуина в габровските теснаци, зема го в плен и го затваря в своята столница Търново, дето след време го предава на страшна смърт, по причина на някакво си подозрение, което българската царица свършила на него: а Йоан Асен II, като заключи союз с никейският император Ватаци, съвсем ослаби владичеството на латините в Цариград.

ва, че от изобилието на вината се опиваха и в пиянството си правеха сякакви глупости; защото хората се развратиха чрез рушвети и сякакви подаръци; и най-сетне, защото ние сичките бяхме станали търговци и за нищо друго не мислехме, освен как да се мамим и как да се лъжем. Крум като изслушал това, събрал сичките български първенци и наредил следующото: Ако някой обвинява другиго, то да се обкове в жезла и тогава да се слуша обвинението му, и ако се случи, че той клевети, тогава да се убие. Никой да не дава храни на крадецът, или, ако не може да се отърве иначе, той да му даде, но в същото време да го набеди: на крадците да се строшават коленете; да се изкоренят сичките лозя; ако ли някой поиска нещо, нека да му се даде много, за да не бъде принуден да иска и втори път. Ако би някой да не слуша горните закони, и той ще бъде осъден. Имало е още и други много наредби, които съдържавали същият дух. В 714 год. Тербел заключва мир с Византия и главният член на този договор бил, щото да се дават фактури за стоките и да им се удара *дамга*. В това време дали е било еднакво и у западните господарства? Ако европейските историци представляват тогавашните българи като варвари, което и доказват с това, че когато в 811 год. Крум разбил императорът Никифора, накарал да отсечат главата му, да я обковат със злато и да пие из нея здравица на славянските князове, то нека тези историци разгърнат тяхната съвременна история, после нека я сравнят с българската и ще видят, че то време у тях е имало по-големи варварщини.

* В превода липсва бележка 22.

Непрестанната борба на българите с възточните императори, от които тие са откъсвали област след област и крепост след крепост, не им е бъркала в същото време да воюват и с другите народи, които са се намирали на север и на запад от тях: с Панония (сегашна Унгария) и с разни славянски князове. Българите опустошават Сърбия и изкарват из цели области жителите, та ги преселяват в България, де то тие са оставали в продължението на седем години, и са всювали с далматинците, хърватите и с др. От 824 година българските царьове са изпроваждали посланици при немските императори, при папите и при другите крaльове; техните посланици са ходили при франките, в Бавария, в Педерборн и в други места. Тях са приемали императорите Людовик, Арнулф и др. и изпращали им са посланици, за да определят взаимните граници, да заключават съюзи, търговски договор... Българска династия е украсявала византийският престол в продължение на няколко столетия: тя е успяла да поддържа падналите сили на това господарство и да му даде управители, с които се гордее византийската империя.²³

Могъществото на българското царство е процъфтявало, без да гледа на усилията на възточните императори, които са прибягновали и към оръжие, и към тайни възбунтувания в неговите области. Но това царство не устоя срещу великият княз Киевски Светослава: с един удар той завладя неговата столнина, Велики Преслав, (Несторов Переяславец), сега Ески Стамбол (Стари Стамбол, Цариград), която е била тогава средоточие на търговията в тая част на Европа:

²³ В числото на заточените из Македония във Влашко българи, които после получиха позволение да се върнат, бил е някой си Василий, родом из *Белира*, около Едирне (славянски Одрин), който бил населен само със славяни. В 867 г. Василий стъпил на византийският престол под името *Василий Македонянин*, или *Македон*, т. е. както е забележил вече Симеон Логофет (в своите анали), „женере Македо, Адрианополитан *патриа*“, а според Георгия Монаха, „ин агро Адрианополитано“. Неговите синове: Лев Философ, Александър, унукът на Константин Багрянородни и другите му потомци: Роман и Константин са царували със слава. Тая династия е била втора славянска династия, а и от двете византийската империя е имала най-добрите свои госпадари; първата, както е вече известно, е била основана от Юстиниана I и от племенникът му, знаменитий Юстиниан, родом из Дардания, наречена изпосле *Стара Сърбия* или *Раса*.

гърците са изпращали там злато, скъпи платове, вино и плодове; чехите и маджарите — коне, камъни и др; русите — кожи, восък и мед.²⁴ Цар Петър умрял и Светослав владял в България две години. Той я оставил, защото го повикала престарялата му майка Олга, но след две години (970г.) той се пак явил в България, която считал вече за своя област. Цар Борис срещнал Светослава с войска на бреговете на Дунавът; великият княз Киевски разбил събраните там българи и гонил ги чак до Преслав, който е бил запазен, освен с градските стени, още и с особена вътрешна крепост, на високо място, където се е намирал царският дворец. После кръвопролитен бой, Светослав завладял градът и обсадил крепостта; царът се защищавал до последня крайност, но и крепостта, и дворецът били земени с пристъп (юрюш), дето паднал и сам Борис, а брат му Роман бил земен в плен. Светослав приел кърмилото на управлението в България.

В продължението на една година и нещо си Светослав отнел от българите 80 градове, от които по-голямата част били такива, които византийците никога не са могли да превземат. Император Иоан Цимисхий, като не желал да има такъв опасен съсед, който бил извикан от самите гърци за съюзник против българите, проводил посланици да му предложат мир и голяма сума пари, за да остави България. Светослав отхвърлил и едното, и другото, като се заканил да изпъди гърците из Европа. Цимисхий захванал да се приготвява за война и събрал сичките свои сили из Европа, Азия и Африка. Светослав приканил българите²⁵ и печенегите и тръгнал за Цариград; той достигнал до Пловдив и до Едирне, но тука по причина, че печенегите са изменили, той изгубил битката, но със слава отстъпил през Балканът към Доростол (сегашна Силистра), когото укрепил и останал в него да чака гърците. На другата година Цимисхий, със сичките свои сухопътни сили, преминал Балканът и изненадейно нападнал на предната част от войската (авангардата)

²⁴ И досега епископът, който се назначава за Шумен, три часа далеч от Ески Стамбол, се нарича във ферманите „Епископ Преславски“. Аз замълчавам за дирите, които видях в 1828 г. и които свидетелствуват за пространството на тоя старовременни град

²⁵ Българите, като приели страната на Светослава, навлекли на себе си гневът на Цимисхия, който, като се избавил от Светослава, решил се както и да е да покори България.

която Светослав оставил в Преслав²⁶, разбил я и завладял столнината.

Като се възцарил пак българският цар, той обявил, че „воюва за българите“, с което и привлякъл мнозина из тях. Цимисхий тръгнал по-нататък. Светослав го чакал твърдо укрепен на 5 часа разстояние²⁷ от Доростол. Тук станал бой, в който победата 12 пъти преминавала из ръце в ръце; най-после Светослав влязъл в твърдините на Доростол и в продължението на два месеца не преставал да отбива сичките нападения на гърците, да излиза из градът и сам да напада на техният укрепен лагер. Много пъти флотата му опустошила бреговете на Дунавът и отнимала приготвените от гърците припаси. Цимисхий, отчаян да надвие русите със сила, предложил на Светослава да свършат войната с двубой, но великият княз Киевски му отговорил, че „той няма нужда от неговите съвети, а ако му е омръзнал животът, то има много средства да се избави от него“. Като узнал, че мнозина от най-знатните българи му изменили, защото били *подкупени* от византийците, той ги предал на смърт и качил се на своите „ладии“. Тука бил заключен сгоден за Светослава мир. Цимисхий му предложил да се срещнат, което и станало близо до Силистра: Цимисхий седял на кон край брегът на Дунавът, а Светослав в своята ладия; после това русинът потеглил за у дома си със сичките свои ладии, на които гръцката флота, която през сичкото това време стояла при Доростол, не смееа да нападне.²⁸

²⁶ Цимисхий заповядал да преправят Преслав и за чест на своето име го нарекъл Йоанопол, но това название не могло да се утвърди.

²⁷ Ако може да се допусне предположение за събития, които са се извършили преди няколко столетия, то тая среща трябва да е станала на равнищата при Афлатар, защото само на това място е било възможно да стане такъв бой, какъвто е ставал в старо време и какъвто са го описали неговите съвременници и участници. Освен това има и други дири, които водят към това заключение. Аз съм бил няколко пъти на това място и веднъж, основан на думите на тамошните жители, че тука много пъти се е намирало дълбоко заринато и неизвестно сега оръжие, намерих едно като (бердим), което беше твърде тежко, и предадох го в 1830 г. за време на Венелина в Букурещ. Аз разказах своите заключения Теплякову, който разкопаваше за изследования местата около Девня. Но струва ми се, че той нямаше вече време да обърне внимание на Афлатар*.

²⁸ Ще да кажа мимоходом. Колко е жално, че нашите живописци.

* Началото и край на тази бележка са предадени непълно в превода, отпечатан във в. „Нова България“.

Тука се представя чудно едно сближение на обстоятелствата. От внимателното изучение летописните известия за войната на великият княз Светослава отвъд Дунавът в очите на човекът се хвърлят следующите заключения. Светослав дохожда като съюзник на гърците против българите; но като вижда, че българите му са род и по племе, и по език, той се явява вече като техен съюзник, връща престолът Роману и, подпомогнат от българите, отива връз Византия. А този съюз е извикал изново старата историческа умраза между гърците и българите и тая умраза сега е била още по-силна, като българите имаха случай да се срещнат (ако и по причина на гърците по-напред отрицателно) с русите. За да отстранят и напред толкова едно срещане, най-напред Цимисхий, а после Василий Българоубиец са се старали със всичките си сили да поробят България.

Ударът, който Светослав нанесе върху могъществото на българското царство, помогна на това; този удар е бил единствената причина, дето гръцките императори захванаха да земат връх над българите, и ако после ние и да срещаме някои други славни царьове, които са достигали до стени на Византия, то България не е имала вече онака веществена и нравствена сила, която е била необходима, за да поддържа геният, който се е появявал у нейните царьове; тя е се слабела и слабела, дорде най-после и падна под игото на гърците, които впрочем няколко пъти е потрисала. Няма никакво съмнение, че ако да не би срещнал Светослав такъв противник, какъвто е бил Цимисхий: най-велик полководец в онова време, господар, който, със своя гений и със своите знаменити дела с голямо усилие е поправил грешките на своите предшественици, то, разбира се, падението на Византийската империя би се случило цели три столетия по-напред, и руският щит или българското знаме би се развявали на древните стени на Византия, столицата на Константина Велики.²⁹

които се занимават с исторически епизоди, не са обърнали внимание върху разказът на Лева Диакона, който така ясно изобразява тази среща. Изобразяват множество такива сцени, които би могли да се оставят на школата на Тенер*.

²⁹ Знамето или гербът на България е бил такъв: разярен лев, изправен на задните крака, предните си държи разпрострени чсга иска да хване нещо; на главата му златният венец на славата.

* Последните изречения са предадени непълно в превода, отпечатан във в. „Нова България“.

Аз приведох тие обстоятелства, които може и никак да се не отнасят към предназначението на настоящето изложение, но аз исках по-напред да покажа онова историко-политическо значение, което България има за нас, и, заедно с него да покажа и на онова географическо-етнографическо незнание тая, тъй да кажа, класическа за нас страна, което едвам ли и нашият учен свят не споделя с цяла Европа. Няма ни една книжка за България, в която ние да не основаваме сичките свои сведения на разказите на чуждестранните съвременни пътешественици.

Тука аз ще да се спра да направя едно кратко изложение собствено за българите, като главен предмет тука, и ще да забележа онова *общо* у славянските племена на Балканският полуостров, че тие сичките имат много или малко своя славна история, имали са своя вековна, един от други, независима самостоятелност, свои династии и др. т. Тие са имали твърде чести сбутнования помежду си, водили са едни с други изстребителни войни, покорявали се един други и най-после са попаднали под игото на турците. Такива сбутнования са родили у тях взаимната умраза — нещо, което съществува въобще у сичките съседствени народи, у които сякога остава нещо за задня мисъл. Така също и у славянските племена, които са под властта на Турция, тая умраза съществува. В началото тя е преминувала по предания за тяхното могъщество, за тяхното разорение от съседните племена, което им се е разказвало от най-старите в семейството, като нещо, което тие сами са чули от своите дедове; това се е пяло и в песните, с които тие племена са твърде богати. Най-после нещо преди 150 години се е появила на славянски език историята на славяните от Мавроурбина (1722 г. на итал. 1601) и после, след един век нещо, и историята на Раича (1795 г.)³⁰ Подир нея захванаха да се появяват исторически откъслечи, в които най-много се е отличил недавно умрелият Вук Стефанович Караджич. А такава една подкваса за войнствените и много или малко живи племена не само че е про-

³⁰ Аз не казвам за чуждестранните писатели, повечето немци (австрийски), които са се трудили да разработят историята на южните славяни. Тие трудове не са били достъпни за славяните в Турция, но за това ние сме се радвали, че ни се предоставят материали за турските славяни!

държала тая взаимна умраза на едно племе към друго, но още повече я е разпаляло (гл. заб. 3).

С една дума сичките гореказани племена гледат едно на друго не само недоверчиво, но даже и злобно.³¹ А в последните петдесет години при това взаимно разпаляне се е присъединила и общата завист към Сърбия, която смъкна от себе си турското иго не толкова със своето собствено мъжество, колкото по причина на своето щастливо географическо положение, което даде възможност на руските войски, в своята война (1805—1812), да поддържат въстанието на Кара Георгия (Черни Георги), което въстание изпърво е имало за цел само една лична защита. Най-главните войводи, като са били известни вече хайдуци, скоро привлекли при себе си хайдуците из Босна, из Албания, из околностите на Олимп — многочислената чета кърджалии, но най-много юначните и от сичките най-решителни български хайдуци. А тие пришедли и основаха главната сила във въстанието под название бекяри или момци.³² От друга страна, щастливото положение на Сърбия извика и дипломатическото покровителство на Австрия към тая позната ней страна, дето са се подвизали нейните велики полководци с голяма или с малка сполука: при това още Австрия споделя с турците владичеството над сръбското племе по левият бряг на Дунавът, т. е. в Срем, в

³¹ Сичките тие племена се спогаждат само в едно, т. е. в недоверието и даже в положителната злоба към гърците или по-правилно към фанариотите; но народът не различа тие две названия; той знае само това, че фанариотите, които сякога са били неприятели на славяните, говорят гръцки и живеят в Цариград, а това е и доволно. За причините на такава обща умраза по-надолу аз ще да направя едно кратко описание.

³² Когато работите в Сърбия почнаха да се поправят, то мнозина от туземните войводи, по вродената си любов към фудулукът, захванаха да се показват неблагодарни към капитаните на тие пришълци, били са даже и тайни убийства; за това бекярите или момците, от които някои си се обогатиха, захванаха да оставят Сърбия, още преди да излязат русите, а после и сичките преминаха във Влашко и в Молдова и станаха стражари у тамошните господари. Само войводата хайдук Велко запазил своите и, като продължавал войната, паднал в Неготин. Така също и войводата Младен е опазил една част от своите бекяри, но след побегването на Кара Георгия не можал вече нищо да направи. — Бекяр, собствено, ще да каже човек неженен: сърбите, защото тие са служили за известна заплата, са ги наричали по нейде си още голи сини (голи синове), бездомни. Момис произлиза от думата м о м а — девица. О. Б.

Банат, в Бачка и др. т. Не казвам, че политиката на Австрия към Сърбия, която допира до нейните граници, е била така също безкористна, както политиката на Русия, която е отдалечена с твърде голямо пространство. Но каквито цели и да е имала Австрия, то е било сѐ едно; защото из сичките турски области, само Сърбия в 1804 година, при гореканзаните условия, е могла да изпита щастието си в борбата с турците.

Няма да говоря тука за положението, в което тя се е намирала, когато е била разделена от съобщниците на знаменитият видински бунтовник Пазвантоглу (из после паша) между четирмата босненски еничари (някога си из отстъпниците), известни под названието *дахии*³³; но ще да забележа, че главна задача на дахиите е била да изстребят сичките оние, които наистина или само по едни разкази са се считали за хора юнаци. Дошел най-после редът и до Кара Георгия, отслужен вече австрийски фелдфебел, който е служил в 1790 година във войската на (Фрейкор). Аз не ще да описвам началото на въстанието, неговото продължение, интригите, взаимната вражда на войводата и сичко, що се отнася на това; ще да забележа само, че и досега още няма безпристрастно печатано изложение за това събитие, което в много отношения е любопитно, а в сегашно време е поучително.³⁴ Обръщам се към България и към българите.

За събужданieto на българската народност и за пълното нейно тържество в успехът, трябва да се отстранят още много съществующи в това препятствия. Ако тие се не победят, то

³³ Тие дахии са били: Аханлия, Байряктар Мехмед-ага Фечич, Молла Юсуф и най-свирепият от тях Кичюк-Алия.

³⁴ Сведенията, които ни съобщава известното съчинение на Л. Ранка (издадено в лето 1844. Това издание е преведено на руски от П. И. Бартевева под заглавие: „История Сербии по сербским источникам“, Москва 1857), са твърде едностранни: повечето от тие сведения идат от известния Вук Караджич, който, както опитът ни показва, не навсякъде е имал верни известия и освен това и сам на много неща е гледал не тъй, както трябва. В различни сръбски повременни издания и в отделни книги в последните две десетилетия се появи вече доста голямо количество материал за това толкова замечателно време, който материал на много и на много неща дава съвсем друга светлина. Така също ние чакаме много и от материалът, събиран и отдавна съставляем от Лазара Арсеневич, бившият член на сръбският съвет, и сега покойник, който на много неща е бил очевидец, в много работи участвувал е и занимавал вярно сичко що е видял или чул някога.

не може и да се помисли за общо и единодушно въстание на българският народ. Най-главните от тие препятствия се заключават в тамошното духовно управление, което е въведено от турското правителство или по обмислени политико-административни мерки, или по други, просто случайни появяния от своекористните намерения на гръцкото духовенство, но което, в всеки един случай, туря могъществена преграда на българите, за да могат да достигнат до съзнание своята собствена сила.

За да обясним това обстоятелство, ние трябва да бутнем такава една струна, до която още не сме се допирали напълно. Историческата вражда на гърците и на българите (и въобще на другите славянски племена), която се е начала още от онова време, когато българите основали независимо господарство в пределите на източната Римска империя, още повече се усилила, когато тие приняли християнството. Тая вражда преминува през сичката история на българите до подпаданието им под турците и, по предание из род в род, се продължава от турското покорение и до сегашното време: тя се състои в това, че в сичките времена гърците са се старали да изгонят природните български архипастири и да назначат свои подвластни на цариградският патриарх. Първото неприятелско сбутнувание по причина на духовните работи в България е било при Симеона. Възползуван от слабостта на гръцката империя, Симеон приема титлата *цар български* и, по свидетелството на ръкописните български паметници, назначава патриарх във Велики Преслав. Гърците не признавали нито Симеон за цар, нито главата на българското духовенство за патриарх. Симеон, с оръжието в ръце, славно е поддържал както едното, така и другото достойнство. При унукът на Симеона, после походът на великият княз руски Светослава в България, император Цимисхий отнима царското достойнство от Бориса и българският патриарх Дамияна подчинява на цариградският святителски престол. До първите години на XIII век България се е намирала в зависимост от цариградският патриарх и само в славното царуване на Иван Асеня II (1217—1241) тя е получила изново, със съгласието на императора И. Ватаци и на четирмата вселенски патриарси, свой самостоятелен патриарх. Редът на тие български патриарси, които са святителствували в Търново, на число четиринайсет (първи е бил Йоаким I, а последни Евтимий), са

записани в българските синодици и сега даже се споменуват тайно от гърците в някои уединени манастири в България. Сичката история за подновяването на Търновското патриаршество от цар Иван Асеня и даже грамотата на императора Ватаци и на четирмата патриарха, дадено в тоя случай от тях, са се опазили в българските ръкописи. Но гърците не щат ни да знаят, ни да чуят, че в духовно отношение България е била отделена от цариградският патриарх.

Тие са се покорявали на обстоятелствата, както това било при цар Симеона и при славната династия на Асенъвците, но щом само тие подпаднали под турското владичество, тутак си захванали да се стараят пред султаните, за да подчинят България на цариградският патриарх.

Още в 1463 година българският патриарх се е наричал патриарх търновски и над цяла България³⁴; но коварните патриарси-фанариоти със своите клевети и интриги и със своята жедност да придобият богатство намерили възможност да уверят Портата, че е опасно да се оставя на българският патриарх и на неговите епископи изключително влияние на един толкова многочислен и воинствен народ, какъвто бил българският народ. Султанът видял от тая предлагана мярка, че такова едно осредоточение на духовната власт в ръцете на цариградският патриарх ще да избави Портата от главоболнето да търси друго политическо осредоточение за различните и подвластните ней племена, и за това се съгласил да я приеме. По причина на тие гръцки интриги, покрити с маската на преданост към блистателната Порта, българският патриарх и неговите епископи са били подчинени на гръцкият патриарх. Скоро после това гърците прекъснали възвояданието българските епископи на чин патриаршески и за епископи в България захванали да се назначават гърци, които не само че са били равнодушни към нуждите и благосъстоянието на своето паство, но са гледали и бързали само и само да се награвят с богатства и да се върнат в своето отечество. Повечето от тие епископи и досега още не знаят български език³⁵. Патриархът, който е купил своето утвърждение, продава

³⁴ Български патриарх тогава е бил Евтимий и после него и при турците са били още двама.

³⁵ В 1856 г. в България са били четири митрополити или архиепископства: в Търново, в София в Силистра и във Варна и 16 епископства, от

архиепископските и епископските места, а тие които ги купуват, от своя страна се стараят да си изберат колкото е възможно повече подвластни свещеници. Богатият поп може да купи до 20 енории³⁶, които да бъдат за него като 20 обработени полета. от които само той има право да събира плодове, и дето освен него никой няма право ни да кръсти, ни да венчее, ни да погребее и др. т.: за сичкото това се плаща неопределена една заплата, която сякога била произволна, а много пъти и твърде значителна³⁷. Ако долното духовенство, т. е. попове и причътът, и да се състои от природни българи, но грозната на гръцкият епископ обуздава сякога от тях, ако само в него се появи и малко разположение към своя народ: той тутакси изгубва своето място, а затова епископите и предпочитат да избират попове повечето груби и невежествени люде. Освен това правителството е дало много привилегии на попове, а на места, дето то мисли да види дух на непокорност, тие привилегии са още по-големи. Разбира се, че в такова положение селските български свещеници не смеят и да помислят не само да дадат на народът да разбере своето значение и да събудят в него чувство за народност или за общо съучастие с другите православни, но в секи един

които по-главните са били в Пловдив, в Кюстендил, в Серес, във Верей, в Скопия и в Шумен (тоя се нарича Преславски, Ески Стамбол). В Охрид и във Видин бяха унищожени.

³⁶ У мене в отделението на волентирите партизани в 1829 г. служиха два български попа, но не като свещеници, а като войници, обржени от главата до петите, които с особена ярост се хвърляха връз турците. Единът от тях из Серес не бил в състояние да удържи своята енория по причина, че новият епископ увеличил нейната цена. Другият поп из Пловдив оставил своята енория от страна по тие същи причини, но най-много за това, защото убил един турчин, който похитил дъщерята му. Той се яви при мене с пушката на рамо, с пищови и с ятаган на поясът и с двама така също обржени синове. И тримата служиха с най-голямо отличие, както въобще служат сичките българи.

³⁷ Това същото е било и в Сърбия. В началото на въстанието Кара Георги, както бил в Ужица, научил се, че в близкото село умрял един сърбин и стои няколко дена за това, че попът иска от семейството му такава сума пари, която то не могло да плати. Георги тутакси провожда един от своите хора да даде тайно на вдовицата исканата от попа сума, а оттам да отиде при него и под предлог че и нему умрял някой си роднина, да пригответи гроб на редът с оня, в който щял да се погребее единкой си. На другият ден, когато донесли мъртвото тяло на гробът, явил се и Кара Георги. Като се свършил обрядът, той заповядал да турят попът в пригответия гроб и да го закопаят жив, което тутакси било изпълнено.

случай го възпират от всяко стремление и ако не умеят в това, за което ние имаме доста примери, тие стават просто шпиони и предават предполагаемото покушение.

От такива предателства гръцкият епископ сякога добива голямо възнаграждение от правителството и попът — особена милост от епископът, а навремени и благословение от гръцкият патриарх³⁶. Следователно, не само всяко общо, но и всяко частно въстание, а особено стремлението на народът да се освободи от игото на турците и на фанариотите би лишило поповете от сичките техни веществени ползи. Така турците са научили българите да не отделят вярата от отечеството, а Портата като иззе в ръцете си по-горното духовенство, което състои само от подлизници фанариоти, господствува и се обляга на духовенството като на свое оръдие, продава скъпо и скъпо духовните места и с това накарва сякога да пази да не би да изгуби купеното си място и с тоя способ, като оковава със седем или с осем хиляди попове едно народонаселение от почти 5 милиона, удържа го от всякакви опитвания за общо въстание. Няма съмнение, че ако да не би били тие обстоятелства в България, то народът би захванал да различа духовната власт от гражданската и не би се удържал от такива опитвания; ако тоя народ — при сичко невежество на поповете и при сичките притеснения, които търпи от тях — и да е твърде много привезан на вярата (доказателство на това служи туй, че между българите като-речи няма отстъпници), българинът кротко се повинува на своите духовници, с които заедно работи на полето, и сляпо

³⁶ Постъпките на по-голямата част от тие гръцки владици надминува всяко едно въображение. Не ща да отегчавам читателите с примери, които съм събрал за преминалите времена; ще да кажа само, че и после гюлханският хатишериф ние срещаме в различни места в България, че епископите не само че си са позволили навремени да наказват до смърт мнозина от своето „стадо“, за да ги принудят да им внесат произволно наложените суми, и не само са си позволили да бият със своите собствени ръце, да венчават жените на живи мъже, като ги затварят в темници и др. т., но има и такива, които събират при себе си из сичката епархия млади, а особено хубавички момиченца и, под вид на школа, отварят харем, за да се ползват от тях заедно с главният турски началник. Били са даже много случаи да станат някои момичета непразни и др. т. Сичкото това не е основано само на устни разкази. Сръбската газета („Сръбске народне новине“) много пъти е печатала за подобни произшествия със сичките им подробности и с имената на самите епископи и на самите жертви.

следва измислените и наложените от тях пости, въздържания, покаяния и др. т., които той свято изпълнява, ако би даже случаят и да го отдалечи от отечеството му. В това отношение нито сърбите, нито гърците могат да им послужат за пример. У българите се не среща ни една шега, ни една поговорка, която да се отнася към попът, когато у гореказаните народи, а особено у сърбите, тие са твърде много (гл. заб.). Следователно, дотогава дордето у българите съществува гръцки владика и дордето духовенството в България се определя по тоя начин, дотогава владиката ще да бъде главна преграда да се не развие у народът мисълта за неговата сила.³⁹

При това трябва още да се притури привезаността на българите към семейния живот, към земледелието, към градинарството, към скотовъдството и към някои и други привични тям запътния и занаети в своето отечество, с една дума, към мирните и безметежните трудове. Тие се грижат повечето от сичко за своето спокойствие, могат да търпят повече от другите общите притеснения, но за частните умеят да отмъстват така, шото турците биват принудени с множество окръжия да бъдат крайно осторожни, инак многобройни коняници-хайдучи, които излизат не за грабеж, а за лично отмъщение, могат да турнат местната турска власт в затруднително положение. Само в средата на България, т. е. в околностите на София, на Ниш, на Пловдив и в околните гори, от 1780 г. и като-речи до сегашното време, ние видиме, че не едните само хайдучи, но и народът много пъти се е въоружил по цели общини против турците: но из това ние едва ли можем да заключим, че убеждението в своите собствени сили е захванало съзнателно да се появява у народът. Защото, като вникнем безпристрастно в тие събития, ние виждаме, че повод за частните въстания в тая част на България са били отделните само угнетения, които е търпял народът от нашите и от другите началници, и особено по причина на подбуждането от някои други сърби, които са искали да направят

³⁹ Тука трябва да забележим, че *бялото* духовенство в България съвсем се отличава със своите свойства от *черното*, т. е. от калугерите. В числото на калугерите, които се намират в крайна бедност, може да се срещне почти у всеки искрено съчувствие към своят народ. Като пограмотни някак си от бялото селско духовенство, тие имат повече понятие за своето историческо значение.

смутни в съседните тям страни, за да могат после да ги при-
несат и у тях си.

Но щом само Портата се е научавала за тие притеснения, които почти сякога са дохождали до нея чрез представителите, които са изпровождали въстаниците, тя е удовлетворявала повечето справедливи техни искания и българците ако и да са били сякога убедени, че рано или късно тие пак щат да претърпят това същото от местните власти, връщали са се при своите мирни и любими занятия, а само техните хайдуци са били сякога на стража, за да мъстят за частните притеснения на своите общини или на своите окръжия. Само тие, можеме да кажем, че съставляват въоружената сила на България и само у тях може да се действа, за да се възбуди съчувствие и да се съедини тълпата на народът, която в сичко се обляга на тях. Тие, са така да кажем, *народни представители*⁴⁰. В това отношение на гражданското угнетение България прилича на Ирландия. Турските султани и ингелизките царьове сякога показват вид, че са снизходителни към нещастieto на своите иновърни поданици, щом само това нещастие достигне до тях, в такава една степен, която да заслужи тяхното внимание; тогава тие защищават тие свои поданици против безчовечието, против жедността и против насилието на своите министри и на своите главни местни власти, които изповядват друга вяра и които се усилят да гълтат плодовете от иновърците. И в Турция, и в Англия участието и намесата на султанът или на царят в разправните между поданиците и министрите бива достатъчно, за да успокои навреме народът.

Събужданието на българите да съзнаят своите собствени сили и тяхното направление към народност е направено от *самата Порта*. В 1789 година, когато Русия заедно с Австрия обявиха война на Турция, султанът, като чувствуваше своето безсилие да се противи с открити сили, прибягна към малка една война, като прикри своите граници с Австрия с многочисленни чети от волентири. Омер, бащата на известният босански хайдук и полуславянин Пасвана, събра многочислени редове български волентири и с голям успех действуваше

⁴⁰ Числото на хайдуците приблизително можем да определим не помалко от 50 000 души.

против австрийците в Сърбия.⁴¹ За неговите заслуги в тая война той е бил награден твърде щедро; той получил чифлиците Берза и Керче и е бил направен байряктар на видинският везирин Мелек паша; по тук със своите дерзки постъпки, а особено с откритите нападения против святостта на Коранът, той въоръжил против себе си улемите: правителството заповядало да го уловят, но той показал такова упорство, щото къщата, в която се затворил, била земена с пристъп и изгорена, а той сам, като противник, който се уловил с оръжието в ръце, е бил наказан със смърт.

Син му Осман, който стана известен под името Пазван-оглу, намерил възможност да прибегне при ускоците в Босна, оттам при гегите в Албания, които се бяха възбунтували против султанът, после бил със своите хайдуци на служба у молдавският княз Маврогени и най-после имал случай да се запознае с Кара Георгия и да се побратими с него. Като се върнал в 1792 г. в чифликът си Керче, той съставил заедно с Георги Кърджалията многочислена чета хайдуци под название кърджалии⁴², и заедно с присъединените бежанци еничари нанасял ужас и на самият Цариград. Огромната цена, която била назначена за главата на Пазван-оглу, дала повод някому си, който желаел да се възползува от тая награда, да представи в Стамбол друга една глава и да увери правителството, че тя е на Пазван-оглу. Тая глава султанът заповядал да се окачи пред вратните на сараят. Разбира се, че тая радост не се е продължавала дълго време. В Ца-

⁴¹ Който в продължението на много години е опустошил турските области и според преданията, шадил уж само францисканските калугери и мисионерите на папата. Изпосле той е бил хванат с измама от турците и в Прищина набие на кол.

⁴² Мнозина из тия кърджалии са били признати от султанът за паши, за бейове и др. т. Най-известните от тях освен видинският везирин Пазван-оглу са били: Хаджи Маноб, Дели Кадрия, Кара Плейсия и Гушенец-Алия, които като завладели Сърбия и я разделили на четири части, приели названието *дахии*. Жените, които са ходили заедно с кърджалиите и които са били преоблечени в мъжки дрехи, са се наричали *гивендии*. Впрочем и в сегашното време, ако да не би се измамили, Арслан бег, Тофие-баша и другите предводители на многобройните арнаутски чети в 1829 и в 1830 година, които Рашид паша приема при себе си и ги избил предателски, та и тие, може би успели да добият барем пашалъци за себе си. Ако тяхното въстание и да е било с цел да се възпротивят на вождаците от правителството преобразования (?), то действително тие са били войводи на четите.

риград узнали скоро, че мнимозакланият Пазван-оглу, с 10 хиляди еничари и с многочислени чети хайдуци, завладял Видин, дето обесил сичките, които земали участие в смъртта на баща му, и тръгнал да бие съседните паши.

Тие паши, като видели, че е невъзможно да му се възпротивят със своите собствени сили, подбудили тамошните българи да се въоръжат против кърджалиите и раздали им оръжие, което тие не са имали тогава.⁴³

Разбира се, че всеки други народ би се възползувал от такъв благоприятен случай, за да поиска да възстанови своята народност, но главното добро за българите е спокойствието за техните земеделчески занятия. По-голямата част от техните въстания, които са ставали изпосле, са имали само една цел: да се избавят от частните притеснения и ако са достигвали това, то не са мислили вече за нищо повече. Освен това българите са привикнали с духът на турското правителство. И наистина трябва големи усилия, изкуство и знание свойствата на този народ, за да се промени образът на неговите мисли и да им се даде друго направление, а това е причината, дето това въоръжение на българите от самата Турция, която се разкъсваше тогава от междоусобия, не послужи за ползата и на самите българи. Може [би], тие не са имали предводител; но както и да е, а между тях не е имало и дълго време още не ще има единство и безредиците са се продължили.

По-голямата част от тях се съединили с Пазван-оглу, който с тяхната помощ и в продължението на десетгодишната борба със султанът няколко пъти е побеждавал войските на великият везир и на Али паша Янински. Неговите подчинени главатари и кърджалии завладели Сърбия и Белград и изгонили из нея турските гарнизонни войски. Известните четирма дахии разделили помежду си Сърбия; тогава султанът,

⁴³ Без малко това същото щеше да се повтори и в 1853 г. Известният полски бунтовник и потурняк Чайковски (Садък паша), като изходил България, подал на Портата проект да въоръжи 60 хиляди българи, за да действуват с тях против Русия — които уж изявили съгласие за това. Говорят, че султанът се съгласил да приведе този проект в действие, но Рашид паша изказал сичката опасност на една такава мярка, като предсказвал, че българите щом получат оръжие, изведнъж ще да се съединят с русите и ще да увлечат след себе си сичките свои съплеменници. И така проектът се развалил.

като видял своето безсилие, утвърдили Пазван-оглу за видински везирин и за везирин над цяла България. Тука той владял като неограничен повелител. Скоро Сърбия въстанала под предводителството на Кара Георгия. Пазван-оглу, а след него и Мила паша, който наскоро застъпил неговото място във Видин и който се противил на нововведенията на Селима III, предложил на сърбите да се съедини с тях, но сърбите отхвърлили неговото предложение. Това е било една от главните причини да се появи у българите омраза и злоба към сърбите, а видинците да се предадат на страшни жестокости в Сърбия.

После тия събития, в продължението на няколко години в България е било спокойно, но в 1821 година, когато се изяви етерията (заверата)⁴⁴, многочислени чети български хайдучи

⁴⁴ Известният със своето юначество бинбаши Сава, родом българин из околностите на Селеник, твърде много съдействувал за съчувствието на българите към гърците, но гърците по своето природно самохвалство не умели да се възползват от това, а, напротив, не само оскърявали българите на всяка стъпка, но още ги подвергали предивременно на турското мъщение. Така бинбаши Сава умел да състави в околностите на Свищов, голяма чета, за да се съедини с княз Ипсиланти, при когото били изпроводени и посланици из Свищов в Букурещ, които приготовили сичките средства, за да се премине Дунавът и да се завладее самият Свищов. Тие посланици са били 17 души, между които са се отличили хаджи Михал из Сливен, хаджи Иван из Осман пазар и хаджи Михалаки из Пловдив. Но Ипсиланти не мислил вече тогава да минува Дунавът, за което постоянно говорил по-напред, а мислил вече повечето за границите на Австрия. Той принял всенародно свищовските посланици в Колентина, говорил с тях с горделива дерзост и като-речи ги изпъдил. Като се връщали в Свищов, един от тях, хаджи Михал из Сливен, се разболял и останал да пренощува в Зимнич. Неговите другари, на число 16 души, преминали в Свищов, и тутакси изгубили главите си. Произшествието в Колентина било вече известно... Около четиристотин души българи, които били замешани в това съзаклятие, имали същата участ (няколко стотини други, из опасност да не бъдат открити, се промъкнали в Гърция). Само един х. Михал останал жив и щом се научил за това произшествие, в същата нощ прибягнал при пандурите, а оттам в Кронщадт (в Семиградия), дето скоро и умрял. Неговият син, който дошел заедно с майка си, изпосле получил европейско образование и говори на различни езици: в 1830 г. той беше избран от българите, които бяха дошли из Сливен в Букурещ. С него аз се виждах често и в 1831 година го оставих в Букурещ. Тоя човек е замечателно лице и ако още е жив и не си е променил мислите, но той заслужава внимание; а това в единът и в другият случай е важно. Но стига толкова за това. Ще да забележа само, че после това сичко на българите е било запретиено да носят оръжие; но и тука тая мяра е била приемена строго само за българите на

наводнили Македония и проникнали даже в Пелопонес. Последният пристъп върху атинският Акрополис е бил увенчан с тие български хайдуци. Един из тях, Марко Бочар, родом из Водена, който отишъл при сулиотите, е станал знаменит в цяла Европа под името Марко Бочариг.

Бившият генерал адютант на цар Отона, хаджи Христо, е така също българин, родом из Казан, или по български Котел, (дето и досега живеят неговите роднини).⁴⁵ Когато работите захванали да земат лошаво направление, то братът на княза Александра Иписиланти се обърнал в Морея и принял началството над 300 български хайдуци-коняници, които са и били единствената конница на гърците в тяхната борба с турците. Освен споменатите българи, които са станали, така да кажа, исторически лица в Гърция, и сега се намират множество българи, които са отишли там във времето на войната за независимост и които като служат както във военна, така и в гражданска служба, със своя характер, със своето постоянство и със своето строго изпълнение на своите обязанности, тие са умели да придобият любовта и на народът, и на правителството⁴⁶. В 1828 г. българските хайдуци са били спокойни, а жителите равнодушни, но се пак по-голямата част от тях оставяха селата си при нашето приближение така също, както са правили и във войните на Румянцова и на Каменски.* Там, дето жителите са оставали в селата си, излязяха насреща ни и видеше се, че се радваха на нашите успехи, но с това се сичко и свършаше. А когато ние се спряхме под Шумен и под Варна, то в числото на турците, които безпокоеха нашият тил и нашите съобщения, се срещаха и българи. Тука аз разбирам само българите из географическа България, които нямат същите свойства, които имат българите отвъд Балканът.

В 1829 година, когато стана известно, че от жителите на

север от Балканът, а тие, които живеят на юг, а особено на югозапад и досега имат оръжие, освен това на мнозина от тях местните власти дават позволение. Тие българи не ще да имат нужда за оръжие.

⁴⁵ Тая година (1868) заедно с гръцкият цар дохожда и неговият генерал адютант хаджи Петър; той е чист българин.

⁴⁶ За доказателство на това ни служи туй, че когато после превратът в 1843 г. в Атина в заседанията на народното събрание беше решено да се изгонят из Гърция баварните и фанариотите (което се и изпълни още тогава), то ни един из българите не е бил изпъден из службата си.

* В превода погрешно написано Кременски.

десният бряг на Дунавът ще да се състави едно отделение от волентири-партизани, то това известие, което се разнесе по цяла България, обещавахе на българските хайдуци, като представители на народът, големи надежди за успех в техните отважни предприятия; но скоро техните ожидания изчезнаха, защото тие узнаха, че в това отделение ще да се приемат само оние от техните съотечественици, които войната е заварила на левият бряг на Дунавът. От десният бряг да се земат беше запрето и това нещо аз бях длъжен да обявя на испроводените до мене още по първото известие избрани представители⁴⁷. После боят при Кюлевча, когато нашата армия премина през Балканът, някои и други окръжия се показаха като да ни съдействуват, но бързото наше движение към Едирне и мирът, който тутакси подир това последва, възпряха може по-голямото развитие на това направление у българите, което за пръв път се изяви в наша полза. Когато нашите войски захванаха да излазят из България, то оние от нейните жители — особено из Сливен и из неговите околности, — които, за своята дружба към нас имаха причини да се боят да останат в къщата си, потеглиха след нас със сичките свои стада и със сичката своя покъщнина. На тие семейства беше обещано да им се дадат места да се населят във Влашко, в Молдова и в Бесарабия. За нещастие не сичките тие обещания бяха изпълнени⁴⁸, а може и да бяха разбрани зле от българите, та за това тие, като престояха в голямо едно число на лагер в околностите на Букурещ и на Галац, с надежда да им се отделят места за населяне, изгубиха току-речи сичките свои стада. Между това Махмуд издаде ферман, в който обнародваше, че ако българите и другите бежанци се върнат в своите къщи, от денят на издаването тоя ферман до едно определено време, то ще да получат сичкото свое имане и няма да бъдат наказани. А в това също време дойдоха в княжествата под различни предлози двама турски чиновници, които са били там преди войната (във Влашко дойде Ямболският аянин Юсеин ага и в Молдо-

⁴⁷ Някой си из тях, които прибягнаха във Влашко, а други дойдоха през Сърбия с единствена цел да влязат в отрядът, бяха приети от мене и се показаха най-добри слуги. За това се говори подробно в описанието действията на тоя отряд.

⁴⁸ Неомислено обещание! Сичките земи в княжествата принадлежат на мушнерите, следователно какво им е било обещано?

на Баш-бешли Ариф—ага⁴⁹), и обнадежиха българите, че не трябва да се боят от нищо, и най-после ги убедиха да се върнат в първите свои жилища зад Балканът. Тие се върнаха, но върнаха се вече без имане и, освен това, оставиха голямо множество измрели от болести, от страдания и др. т.⁵⁰

Само малка една част българи, които се упътиха за Бесарабия, бяха тутакси заселени. Сичките обстоятелства, които придружаваха това преселение, са имали за българите най-неблагоприятни впечатления.

Размножението на даскалите, т. е. на селските и на градските учители в България в 1832 година положи основите на огромни тайни общества. В 1834 година тая българска етерия почна вече своите тайни събрания. Тия събрания са ставали в горите и в манастирите, които се намират близо около Търново. От сичките места са се стичали съзаклятници в тие манастири, под предлог на празникът св. Богородица, и ноцта са се събирали на гробищата или в близните гори, дето сливовицата, за здравieto на България, е подкрепяла поклонниците. Това се е продължавало така до 1838 година и съзаклятието достигнало до своят край. Захванали да размишляват вече за планът как да се почнат действията, но изведнъж тоя план бил открит от един предател грък. Някой си българин из София, който бил пазарен да поправи турските крепости в тая част на България и който, като протомайстор или калфа-баши е имал под ръката си 2000 души българи работници, трябвало да начне с тях действията и да послужи като средоточие на въстанието; но той бил предаден и обесен заедно с хаджи Йордана, почтен един старец из село Елена в търновското окружие, и с Иваница, богат едни търновски търговец. Един от най-деятелните членове на съзаклятието, даскал Антон из Търново, сочинителят на една гръко-българска граматика и бил проведен в Цариград.

⁴⁹ Ариф ага (с когото аз бях твърде отблизо познат в Яш, преди да се начне войната) е бил причина да изникне в третият разряд на бсерите съпротивление против регламентът; това съпротивление е ръководил някой си Сиян.

⁵⁰ Нещо около сто семейства не пожелаха да се върнат или за това, че техните действия бяха някак си по-явни, или за това, че тие бяха вече заключили условие с княз Караджа да им отстъпи една част земя край градецът Плоещ. Мнозина от тие българи са много добри майстори да правят пушки.

град в терсената⁵¹, а другите главни съзаклятници били предадени на мъки и изтезания от турският съд. Вследствие на тие мъчения мнозина били наказани със смърт, а между тях и игуменът на един из манастирите в околностите на Търново. Мнозина от мъчените обадили, че и търновският митрополит Иларион е бил един от главните техни съучастници. Митрополитът се уплашил, проклет обвинителите и искал тяхната смърт. Той сполучил да остане непобутнат, като заплатил една доста значителна сума на турците; освен това не е било и вероятно, щото тоя стар фанариотин да е участвувал наистина в такъв един заговор, който е бил съставен само от иноплеменен нему народ, па когото благосъстоянието е било противоположно на неговите собствени интереси, а толкова повече като той е бил сякога изявлен враг на българската народност⁵². Из сичко това ние трябва да заключим, че мъчените без никаква милост съзаклятници са искали с това показание да отвлекат вниманието на турците от своите съотечественици, а заедно с това и да излеят ядът си барем върху одного от фанариотите, които са до толкова умразни на народът.

Жестоките мери, които приеха местните турски власти, не можаха да изгасят запалената искра у българите. Още през тая същата година според едно съставено съзаклятие изведнъж повече из 200 села се събрали до 20 000 българи и обсадили крепостта Шаркьой, която служи като един от ключовете на София. Българите наричали себе си верноподаници на султанът, но при това обявили на войската, че тие няма да отстъпят от крепостта дотогава, дорде се не установят с положителен закон техните невинности и дорде се не унищожат произволните, които тие търпят. Един от пограничните

⁵¹ Казват, че изпосле той уж бил освободен чрез влиянието на нашето (рус.) посолство.

⁵² Когато в 1834 година одеските българи (Н. С. Палаузов и В. Е. Априлов) се решиха да отворят в своето отечество Габрово едно взаимно училище, то тоя митрополит Иларион със сичките си сили е противодействувал на техните намерения: той запретил да се учи църковно-славянският език и искал да въведе гръцкият, но с усилията на гореказаните българи и със свалянието на Илариона българският език зема връх и габровското училище (па което Априлов завеща 60 хиляди рубли) стана пръв разсадник на школите, които се основаха в България.

сръбски стражи дошел при българите с една част от своите хора и от името на Милоша им обещал помощ, оръжие и барут. Милош, който може и да не е знаел това, проводил тутакси да хванат неговът княз и дал го под наказание⁵³. После това той проводил при българите своят министър на външните работи Аврама Петрониевича, който ги и убедил да се разотидат по къщата си.

Българите проводили заедно с Петрониевича свой посланик при султанът с молба да се турят в действие обещаните тем по-добри закони, но това ходатайство не е могло да бъде напълно успешно.⁵⁵ Без съмнение българите би придобили несравнено повече, ако да не би се вмешал Милош, комуто тие поверили себе си. Милош е гледал да угоди повечето на султанът, нежели на българите. Въстанието при Шаркьой — в продължението на което българите са видели как са се спасявали от тях с бягство страшните в обикновено време и богатите султански субаши — е оставило у тях дълбоко впечатление. Българите обичат да разказват за това произшествие, към когото имат доверие, и Шаркьой е станал за тях синоним с мястото за сборище и за осредоточение.

В 1839 година българите из Загорето са мислили да направят това същото, което било направено в Шаркьой и многочислени чети хайдуци от 100 до 150 души се показали вече в теснаците на македонските гори. Сичко възвещавало едно скорошно избухване в долините. В това време умрял Махмуд и тутакси след него е бил обнародван в Гюлхането известният хатишериф. В 1840 г. през март, в денят на 40 мъченици, който е един от народните български празници, се строшил мостът на Марица в Едирне, дето починали 72 души. Това обстоятелство е било прието от българите за предвещание, че е настанало вече време да се скарат с турците. Турците и българите захванали едни други да се плашат.

⁵³ Подобни постъпки [на] Милоша се срещат често през неговият живот.

* В превода липсва бележка 54.

⁵⁵ Направени били само някои и други изменения, а именно: смалила се зависимостта на селските старейшини от турците; освен това сяко едно село могло да избира и да издържа още един старейшина, който бил длъжен да има двама помощници, които да знаят да четат, да има печат, за да го прилага на съдебните актове от тая първа инстанция.

България захванала да се вълнува в различни видове от остатките на търновското тайно общество. В това същото време се появили и филортодоксите, които били посветили себе си да разпространят тайнственото учение на мистицизмът, който е принадлежал само на гърците. Дванайсет души свещеници, които са се почитали от народът за апостоли на възвращащата се небесна София, тичали на гръко-българските села и викали раята на взаимно съединение, за да принудят турците да ѝ върнат цариградската „Св. София“. И така, сичките тие народи са се стремили към една религиозна цел, когато избухнало въстанието в Кандия, и българите на север от Селеник последвали даденият пример. Първите техни возмутителни викове се зачули в Кръклия (Лозенград), но като се не решавали да останат на откритите места, тие захванали теснаците на горите. От това време се прекратили сичките сношения на столицата със северните крепости, сичката страна покрай Цариград била заема от хайдуци, които са се земали да пазят стража в тая възвълнувана страна и което тие са изпълняли много по-добре, нежели обикновените стражи на правителството. Сичките пътешественици, сичките дипломатически куриери на чуждестранните държави са преминавали под нозите на тие разбойници, тъй като да би било насякъде мир, когато сблъскванията на християните с турците произлязло вече в различни места.

Българите от Загорието чакали предлог, за да въстанат, и случай за това скоро им се представил. Повод на това е било похищението едно българско момиче на име Агапия или Агапня, което отвлякъл племянникът на нишкият паша.⁵⁰ То-

⁵⁰ Сръбската газета (Сръбске народне новине), която се е издавала в Белград, разказва за това произшествие така: племянникът на нишкият паша залюбил една българка, на име Агапия, и я откраднал от хорото. Като я довел в харемът си, то преди да се ожени за нея, принуждавал я да се потурчи; тя се противила, турците я турнали на мъки, но тя си останала непоколебима. После това улемите решили, че тя трябва да се лиши от невиността си. Уплашена от това, Агапня се потурчила. Когато баща ѝ и нейните роднини дошли, за да я откупят, то им обявили, че Агапня не е вече християнка. Позволили им да я видят. Агапня със сълзи се хвърлила в прегръдките на своите роднини и виковете им се смесили. Кавазите ги разделили тутакси, роднините си отишли, а Агапня затворили в една кула заедно с други още за това назначени момичета. В 1856 г., във времето на коронацията (на руския цар Александра II), българите, които дохождаха в Москва и които често ме посещаваха, потвърдиха това показание, а така също и много други неща.

ва се случило през пролетта на 1841 г. Българските селяни въоръжени с коси, побързали да разбият вратата на темницата и освободили своята мома. Въстаниците са имали двама предводители: Милое, който още в първата си младост е бил хайдук при Кара Георгия, и Гаври, свещеник из Лесковец.⁵⁷

Българите се укрепили в теснакът Котна боаз и там нишкият епископ заедно със своите свещеници е дохождал да ги придума да се върнат у дома си, но това опитване било напразно. Скоро после това българите, които въстанали във видинският пашалък и които били изгонени из него със силите на Юсеин паша, се съединили с нишките, при които прибягнали така също и българите из окръжията Шар-кьоф и Враня. Въстанието станало страшно. Нишкият управител Мустафа паша се обърнал с най-убедителна просба към сръбският княз, за да придума той българите за негова полза. Милош тутакси събрал сенатът и при сичко, че мнозина мислят, че Милош е покровителствувал тайно на това въстание, сръбското правителство решило да пази в тоя случай пълна неутралност (невмешаване). Вследствие на това княз Милош обнародвал строго запрещение на сърбите да се мешат в работите на българите и обградил границата с войска, за да прекъсне сяко едно съобщение на въстаналите българи. Между това необучените войски на пашата изгори-

⁵⁷ Няколко месеца преди това въстание Милое и Гаври дохождали няколко пъти в Сърбия, за да се оплакват от турците. Тие се молили на сенаторът Родайковича (войвода в Алексинац и началник на карантинът) и на граничарският началник, Младена Вукомановича, да се застъпят за тях. Като изложили сичките притеснения, които тие търпели и които още повече се увеличили после Гюлханският хатишериф, тие, като съзнавали своето безсилие, молили се на сърбите за помощ, за да захванат въстание. Сичко, което се осмелили да направят сърбите, се състояло само в това, че им дали 600 оки барут и няколко пушки. И с тие средства гореказаните двама предприемчиви българи се приготвяли да стъпят в борба с турците. Но както и да е, то по съвещанието със своите едноземци тие предварително изпроводили посланици в Цариград, за да се молят на султанът за облекчение на данъците. Посланиците били уловени в Пловдив и в окови изпроводени в Ниш. Тие се избавили от смърт с откуп, който на драго сърце бил приет от скъпият Мустафа паша. Притесненията, които е правил тоя паша на християните, са били дотолкова големи, щото даже мнозина от най-богатите нишки турци търговци се молили на пашата за облекчение, но той ги изпъдил, като заплашвал и сами тях.

ли повече от 150 български села между Ниш и София, набивали мъжете на кол, безчестили жените и после ги хвърляли в запалените къщи или ги увличали със себе си в робство. От сичките страни българите се стремили в горите и викали: „в шумата, в шумата!“, което щяло да каже: „хайде да отидем в гората и да станем хайдуци!“ Две хиляди турци коняници преследвали българските хайдуци, които тоя път са се показали достойни на своите прадеди; от сичките тие надменни спахии едвам само 30 души са се върнали живи. После това победителите изгонили турците из Дербент или Корвинград, а тутакси подир това с едно изненадано нападение (юруш) пропъдили из крепостта Ак-паланка 2-те хиляди арнаути, които се намирали там с 2 топа, и заняли тоя теснак, който им е откривал път за София. Милое прикривал тогава Ниш и имал със себе си повече от 10 000 селяни, които преди две години обсаждали Шар-къой, но тие не са имали у себе си друго оръжие, освен криваци брадви и черясла от плуговете, и с тие средства тие са искали за своята земя само по-добро постановление, нежели това, което било обнародвано в гюлхането. Българският калугерин Кене, който бил изпроводен в Белград да се моли на европейските консули, да се вмешат за ползата на българите, върнал се и известил своите съотечественици, че той бил приет насякъде зле и че сичка Европа даже и Франция обвинява техните действия.

В същото това време 6000 арнаути, под началството на Якуб паша, и няколко полкове низами или обучена войска, под предводителството на Юсеин паша Видински, побързали да освободят Ниш. Тие намерили българите укрепени при Лясковец. После кръвопролитни сбивания българите, ако и да били въоружени зле, решили се на общо сражение, по-подир едно силно сблъскване разпръснали се, като оставили на бойното поле 300 души убити и множество ранени. Милое, който е прикривал отстъплението и който по тая причина е бил заобиколен на един час далеч от Ниш, едвам успял с 15 само най-решителни юнаци, които му били останали, да се хвърли в кулата Каменица, близо до селото Матеевци. Ако тая кула и да не била укрепена, но турците не смели да я земат с пристъп, а докарали из Ниш десет топове и след дълги топовни гърмежи, в продължението на 24 часа, разбили кулата. Милое, който бил изранен на няколко

места, като нямал вече надежда да избегне от турците, опущнал се сам с пищовът си, за да избави останалите свои шестима другари от обязаността да го защитават. А другарите му със саблите и с пищовите в ръце промъкнали се между турците и се скрили в близката гора.

При сичко това, че тие събития не са се продължили дълго време, но сичките околни български крепости захванали да усещат голям недостатък за храна и, според свидетелството на очевидците, ако такова положение на работите да би се продължало още твърде късо време, то тие би били принудени да се предадат.

Хайдуците би могли още да продължават борбата, но тие не са имали общ началник и за това, като дошли в разстройство, една част от тях преминали в стара Македония, дето се и съединили с гръцките клефтета. В това време арнаутите, след като се умири страната, пуснали се да правят най-страшни насилия и с това принудили Юсеин паша да ги смири със сила, а най-после да ги изгони и разпръсне. Султанът свалил нишкият паша и изпроводил Тейзик бея като комисар в Ниш и в София да изследува причините на въстанието, но, от една страна, златото, а, от друга, отчаянието на българите, което произлязло единствено от равнодушието на европейските консули, накарали ги да се смирят.

Сръбският карантин в Алексанец принял до 8 хиляди бежанци, а другите се промъкнали във Влашко и в Молдава.⁵⁸

От онова време досега в България не е ставало ни едно замечателно въстание, но малка една война и досега се продължава от хайдуците, които се изпроваждат, както по-горе видяхме, от оскърбените български семейства.

Тука аз мисля, не ще да бъде излишно, ако кажа няколко думи за българските хайдуци, на които значението принадлежи само на българите от Горня България, т. е. не от оная, която се определя от географията на картата. Положението на тие планински българи се отличава в сяко едно отношение от българите в географическа България, даже много или малко и от оние, които живеят по направлението на

⁵⁸ От преминалите във Влашко българи около 100 души се решили да се върнат в отечеството си и тръгнали към Бранла, но изпроводените подире им влашки войски ги разпръснали, като им възпрепятствували да преминат Дунавът.

возток към Едирне и по-нататък до бреговете на Черно море и на Пропонтида, на юг към Селеник и на запад към Охрида. Народонаселението в тая гориста страна се състои, както вече казах, изключително от българи и върши почти сичко, каквото и да поиска. Тука можете да срещнете по пътищата издигнати кръстове, а на обществените кладенци надписи из св. писание със славянски букви, което в Северна България и в някои други нейни места никой не би се решил да направи от опасност даже да не подпадне под смъртно наказание.⁵⁹ Не само тука въобще, но и в много други места в Южна България, когато коняници българи влизат в някой град, то не слезат от конете си, което в цяла почти Северна България и досега още строго се изпълнява. С една дума само в Горня България българинът чувства себе си някак си совершенно свободен, като обезпечава себе си с непристъпни места и със силата на своите хайдуци, която е твърде страшна за оние турци, които нарушават неговото спокойствие. Множество семейства в тая страна имат по някой свой юнак на това поприще. В тоя случай характерът на българинът представлява поразителна противоположност. Земледелческото свойство, което господствува както тука, така въобще у сичките българи; тяхната привезаност към спокоен, семеен и трудолюбив живот, за когото тие претърпяват понякогаш големи притеснения, изведнаж, като стане някой хайдук, се преобръщат съвършено. Той става жив, самонадеян и страстен за юнашки живот. Притесненията или оскръбленията, които е претърпяло онова семейство, из което е излязъл един или ня-

⁵⁹ Но и на север от Балканът има села, като например около Тутракан, Ески Емид, дето половината от жителите са българи; тие последните се уважават от турското население. В 1829 г. аз имах близки сношения с тие села и много пъти съм ходил в тях: после заключването на мира аз намирах чорбаджии, български старейшини, избрани и уважавани от турците; така също и в Саир саклар, в Теке-баба (тука е имало някога си манастир на орденът Бекташи, които са изстребени заедно с еничерите), дето се въди една твърде добра порода коне, които се продават скъпо и които особено се уважават от бошняшките наездници. Аз казах вече, че сичките чифлици се намират под управлението на българите, от които мнозина ги земат даже на откуп и пр. Тука могат да се приведат множество неща по тоя предмет, но това би било твърде дълго, а, може би, за мнозина и неинтересно.

колко хайдуци, тутакси се прекратяват⁶⁰ и турците захващат да уважават това семейство, защото знаят, че мщението непременно ще да намери нарушителят на техните права; а българите никак не могат да помислят, че тие притеснения произлизат от султанът, и за това говорят, че като постъпят така, то помагат само на правителството, да управлява държавата и да изкоренява злото, което произлиза от неправилното изпълнение на обязаностите от местните управители. Тие хайдутите съществуват сякога на голямо или малко число, според обстоятелствата, и обикновено съставляват чети много или малко многочислени. Тие си избират измежду себе си воеводи, които в строгият смисъл, по понятието на европейците, не са друго нищо, освен разбойнически началници, когато главната тяхна цел е тая, да нападат именно на онава лице, което е оскърбило или притеснило техните семейства. Но тие не изпускат случай да нападат и на турските кервани, на арменците, които събират данъкът и приходите; с една дума, хайдутите употребяват сичките средства, за да не допускат турците да посещават техните села.⁶¹

⁶⁰ „Пашата ме ограби или оскърби, а аз изпроводи един хайдук“, говори спокойно бащата на семейството.

⁶¹ Случва се, щото събирателят на данъкът в някое окръжие, като си свърши работата и излезе из него прикрит почти сякога от стража, напада се от тие хайдутите, които, като отнемат събраната сума, половината разделят между себе си и неговите ясакчи, които почти сякога биват едно с хайдутите, другата половина връщат в окръжието, отдето е събран данъкът. Твърде често се случва, щото събирателят на данъкът се убива от самите свои пазачи, за да не може да ги обвини в това, че не са шели да го защищават. Отнеменият така данък се не иска втори път. Впрочем това нещо са правили неведнъж и влашките господари: като са изпращали данък в Цариград, тие са правили условие с разбойниците от десният бряг на Дунавът, които, като са обирали хазната, делили са я наполовина с господарите. Най-знаменитите места, освен гореказаните, дето са се събирали българските хайдутите, са: балканският проход при Игипка, местата на юг от Ихтиман, пътят из София за Етрополе или Слада; в родопските планини; теснаците при Крешна, през която преминува пътят из Сърбия за Серес, из Прищина за Скопия (Юскюб), Кочаник, през Млав и пр. Хайдушките песни възпяват в тие места подвигите на знаменитите воеводи: Новака, Груя, Инджето и др. Много пъти българските хайдутите са се появявали и на пътят от Русчук за Шумен.

(Продължението се прекъсва засега)

УРОЦИ

ЗА

ПЪРВИТЕ ЧЕТИРИ
АРИТМЕТИЧЕСКИ ПРАВИЛА

И

ЗА СЧЕТОВЕТЕ

ОТ

Михайлова
(превод от руски)

БУКУРЕЩ

1873

УРОК I

Секи от вас, аз мисля, желае да се научи да смята, желае да знае аритметика.

Потребно нещо е. Човек занаятчия или търговец не може без това.

През сичкият си живот ние купуваме и продаваме, а как лесно може да се измами такъв човек, който не знае да счита и да смята добре. Измамят го, па после му се още и смеят.

А да се научи човек на аритметика не е никак мъчно.

Знаете ли вие сички барем малко да считате? До десет трябва да знаете сички. Но за да се уверя, аз трябва по-напред да ви изпитам.

Колко главни имам аз?

Една.

А колко крака?

Два крака.

А колко дена държи Великденът?

Три.

А колко крака има котката?

Четири.

А колко пръсти имам на ръката си?

Пет.

А колко работни дни има през неделата, ако се не случи из средата някой празник? Изведнаж може и да ви е мъчно да сметнете; по-добре да ги преброим заедно.

Понеделник — един ден.

Понеделник и вторник — два дена, и сряда — три, и четвъртък — четири, и петък — пет, и събота шест. И така шест дена работни има през неделата.

А с неделята заедно колко деня стават?

Седем.

Тичат две кучета, колко крака имат те?

Колко ли? — Осем.

А колко пръста щях да имам аз на двете си ръце, ако отрежех от дясната си ръка един пръст.

Девет.

И така ние с вас току-речи се научихме да считаме до девет; но ако би да ви се случи да напишете, например, че имате девет ябълки, или пет репички, или друго нещо такова, то вие, кой знае, може и да не знаете как да напишете.

А това е съвсем лесно. Ето на, гледайте как се пишат известните вече вам девет числа.

Един или единица се бележи ето с

какъв знак	1
Два	2
Три	3
Четири	4
Пет	5
Шест	6
Седем	7
Осем	8
Девет	9

Сичките тия знакове се наричат цифри.

Да направим сега няколко примера:

Вие сте, да речем, на чужбина и искате да напишете писмо на майка си или на баща си. Вие пишете, че слава богу сте живи и здрави, и между другото искате да им кажете, че печелите на ден седем гроша и девет пари. И искате да напишете тия числа с цифри.

Ето вие и пишете:

7 гроша и 9 пари.

Видите ли колко е лесно?

Ако искате вие, например, да си запишете, че сте похарчили, да речем, за ядене шест гроша и седем пари. Как ще да напишете това?

А ето как: 6 гроша и 7 пари.

Такива примери можете да намерите, колкото искате; но да захванем ние да считаме по-нататък.

Да прибавим при деветте единици още една единица, ще да получим десет единици.

Десетте единици хората обикновено наричат десетак или десетица.

Ако при един десетак прибавим една единица, то щат да станат единайсет единици, ако притурим две — дванайсет, три — тринайсет, четири — четиринайсет, пет — петнайсет, шест — шестнайсет, седем — седемнайсет; осем — осемнайсет, девет — деветнайсет.

Ако ли при един десетак притурим други още един десетак, то щем да получим два десетака, или дваисет единици.

По-нататък считането върви по-лесно.

Ако при дваисет притурим една единица, то щем да получим дваисет и една, ако притурим две — дваисет и две, и т. н.

Ако притурим цял десетак, то щем да получим три десетака, или триесет единици.

По-нататък, като притуряме по една единица, ще да получим триесет и един, триесет и два, и т. н. Най-после, ако притурим при трите десетака други десетак, то щем да получим четири десетака, или четиресет единици.

По-нататък пак същото — четиресет и един, четиресет и два, четиресет и три, и т. н.

Пак да притурим един десетак — ще да получим пет десетака, или петдесет единици.

По-нататък:

петдесет и един,

петдесет и два,

петдесет и три, и т. н.

Пак десетак — стават шест десетака, или шестдесет единици.

По-нататък:

Шестдесет и един,

шестдесет и два, и т. н.

Пак да притурим десетак — стават седем десетака, или седемдесет единици.

Изново като притуряме по единица, ще да получим седемдесет и един, седемдесет и два, и т. н.

Да притурим цял десетак, ще да получим осем десетака, или осемдесет единици.

По-нататък пак по единица:

осемдесет и един,
осемдесет и два,
осемдесет и три,
осемдесет и четири,
осемдесет и пет,
осемдесет и шест, и т. н.

Изново десетак — ще да станат девет десетака, или деветдесет единици.

Като притуряме по единица, ще да получим:

деветдесет и един,
деветдесет и два,
деветдесет и три, и т. н.

А как се бележат сичките тия числа?

Особни знакове за това няма, па и много добре, че няма.

Инак, как щяхме сичко това да запомним!

А тие се бележат с известните вече нам девет знака и с още един, който се нарича нула.

Тая нула се бележи така:

0.

И така десетте се пишат:

1 и 0		10
елинайсет така		11
дванайсет	"	12
тринайсет	"	13
четирнайсет	"	14
петнайсет	"	15
шестнайсет	"	16
седемнайсет	"	17
осемнайсет	"	18
деветнайсет	"	19
двайсет	"	20

А защо се бележат тъй, може да попитате вие?

А ето защо.

Ние сме се условили да пишем числото на единиците на първото място, а числото на десетаците на второто, като считаме от дясната ръка към лявата.

Кога искаме, например, да напишем единайсет, сир. един десетак и една единица, то на първото място туряме 1, което означава (показва) единица, а на второто се пак 1, което показва десетак, и става:

11.

А кога искаме да напишем дванайсет, сир. един десетак и две единици, то на първото място туряме 2, а на второто 1,

12.

Тринайсет, сир. три единици и един десетак — на първото място 3, а на второто 1,

13.

Сичко това вие разбрахте, но кажете ми сега как се пишат десет единици, сир. тъкмо един десетак?

Разбира се, че на второто място трябва да турнем 1, но на първото какво ще да турнем?

Единици няма, и ето защо ние сме се условили да туряме на първото място 0 (нула).

И така десет, или един десетак, се пише така:

10.

Видите ли, 0-та показва, че няма единици.

И затова, когато искаме да напишем двайсет, то на първото място туряме пак 0, защото в двайсете има само два десетака, а единици няма — а на второ място туряме 2:

20.

И така, като туряме на първото място единиците, а на второто десетаците, ние трябва да пишем тия числа така:

двайсет и един . . 21
двайсет и два . . 22

двайсет и три . . .	23
двайсет и четири . . .	24
двайсет и пет . . .	25
двайсет и шест . . .	26

Но защо пък непременно да изписваме сичките числа наред: по-добре е да земем да ги пишем размесено.

Например, да се опитаме да напишем четири десетака и седем.

По-напред написваме 4, които показват четири десетака, а после 7, които показват седем единици:

47.

Сега да напишем осем десет и три. Туряме по-напред 8, които показват осем десетака, а после 3, които показват три единици:

83.

З а д а ч а. Вие вече знаете сичките цифри. За да навикнете, потрудете се сами да напишете: триесет и един, седемдесет и два, петдесет и четири, деветдесет и осем, два и три, шестдесет и девет.

УРОК II

Кажете ми, колко единици има в девет десетака?

Деветдесет единици.

А ако захванем да притуряме по една единица, то как трябва да считаме по-нататък?

деветдесет и един,
деветдесет и два,
деветдесет и три,
деветдесет и четири,
деветдесет и пет,
деветдесет и шест,

деветдесет и седем,
деветдесет и осем,
деветдесет и девет.

А ако притурим при деветте десетака един цял десетак,
то щем да получим десет десетака, или така наречена **сто-
ти н а** — сто единици.

По-нататък считането върви както и по-напред:

сто и един,
сто и два,
сто и три,
сто и четири,
сто и пет, и т. н.; после
сто и десет,
сто и единайсет,
сто и дванайсет,
и т. н.
Сто и двайсет,

сто и триесет,

сто и четириесет

Но ако притурим при стотината девет десетака, то щем
да получим сто и деветдесет; а при тях като захванем да
притуряме по единица, ще да получим:

сто и деветдесет и един,
сто и деветдесет и два,
сто и деветдесет и три,
сто и деветдесет и четири,
сто и деветдесет и пет,
сто и деветдесет и шест,
сто и деветдесет и седем,
сто и деветдесет и осем,
сто и деветдесет и девет.

Ако при сто и деветдесет притурим един десетак, то
щем да получим сто и още десет десетака, или иначе да кажем,
две стотини или двесте единици.

По-нататък считането върви така:

двесте и един,
двесте и два,
двесте и три,

двесте и четири,
двесте и пет, и т. н.
Двесте и десет,
двесте и дваисет,
двесте и триесет, и т. н.

Като притурим при двете стотини още една стотина, ще да станат три стотини, или триста единици.

По-нататък пак:
триста и един,
триста и два,
триста и три,
триста и четири, и т. н.

Ако при трите стотини притурим още една стотина, то щем да получим четири стотини: още стотина, ще да получим пет стотини, или пет стотин единици.

И като притуряме така се по една стотина, ще да получим:
шест-стотин,
седем-стотин,
осем-стотин,
девет-стотин.

Ако при девет стотин притурим една цяла стотина, то щем да получим десет стотини, или една хиляда, и като притуряме при хилядото по една единица, ще да получим:

хилядо и един,
хилядо и два,
хилядо и три,
хилядо и четири,
.....
хилядо и десет,
.....
хилядо и дваисет,
.....
хилядо и триесет,
.....
хилядо и сто,
.....
хилядо и двесте.

И най-после, като притурим при хилядото още хилядо, ще да получим две хиляди, още хилядо — три хиляди и се тъй като притуряме по хилядо, ще да получим:
четири-хиляди,

пет-хиляди,
шест-хиляди,
седем-хиляди,
осем-хиляди.

Ако притурим при деветте хиляди още хилядо, то щем да получим десет хиляди, или един десетак хиляди.

Като притуряме пак по хилядо, ще да получим единайс-сет хиляди, дванайсет хиляди, и най-после щем да дойдем до дваисет хиляди, или два десетака хиляди.

По-нататък като притуряме по десет хиляди, ще да полу-чим:

триесет-хиляди,
четириесет-хиляди,
петдесет-хиляди,
шестдесет-хиляди,
седемдесет-хиляди,

осемдесет-хиляди и най-после деветдесет-хиляди. Като притурим още един десетак хиляди, ще да получим сто хиляди, или една стотина хиляди.

Като продължаваме по-нататък да притуряме по десет хиляди, ще да получим:

сто и десет хиляди,
сто и дваисет хиляди,
сто и триесет хиляди,
и т. н.

Като притурим при едната стотина хиляди друга стоти-на хиляди, ще да получим:

двесте-хиляди, пак стотина:

триста-хиляди,
четири-стотин хиляди,
пет-стотин хиляди,
шест-стотин хиляди,
седем-стотин хиляди,
осем-стотин хиляди

и най-после девет-стотин хиляди.

Но как да напишем сичките тия числа с цифри?

Да земем например една стотина, или десет десетака.

Ние знаем, че единиците се турят на първото място, а де-сетаците на второто, като считаме от дясната ръка към ля-вата.

А в стотината има десет десетака и единици няма, тъй-
щото на първото място туряме 0, а на второто 10 десетака:

100.

Сега да напишем десет, сир. две стотини или два-
десетака.

На първото място туряме 0, а на второто 20.

И това число ще да стане така:

200.

Ние видиме, че двете тия числа се пишат с три знака, и
на третото място стои цифрата, която показва колко са
стотините.

На второто място се намира 0.

Но какво показва тая нула?

Числото на стотините показва цифрата, която стои на
третщото място, а десетаци няма.

Следователно 0-та на второто място показва, че няма де-
сетаки. И така 0-та се туря там, дето няма нещо, напр. сто-
тини, хиляди и т. н.

Така например девет-стотин се пише така:

На първото място е туря 0, защото няма единици, на
второто пак 0, защото няма десетаки, а на третото най-послед-
е туря цифрата девет, която показва девет стотини:

900.

За пример да напишем пет-стотин и осемдесет и два, сир.
пет стотини, осем десетака и две единици.

На първото място пишем . . . 2,

на второто място пишем . . . 8,

на третото място пишем . . . 5,

и числото ще да стане така:

582.

Да напишем сега:

седем-стотин и петдесет и шест.

На първото място ще да турнем 6,

" второто " " " " 5,

" третото " " " " 7,

и ще да получим 756.

А как ще да напишем ние хилядо, сир. десет стотини.

Ето как:

На първото място ще да турнем 0,

„ второто „ „ „ „ 0,

защото няма нито десетаци, нито единици;

а на третото ще да турнем 10,

защото в една хиляда има десет стотини.

И така ще да получим 1000.

Както видите, хилядо се пише с четири знака; а цифрата, която показва числото на стотините, стои на четвъртото място, като считаме от дясната ръка към лявата.

И така, ако искаме да напишем две хиляди, то трябва само наместо 1 да турнем 2. А на третото място ще да си бъде 0, защото няма стотини.

Но ако искате да напишете четири хиляди и пет-стотин и четири-сет и два:

На първо място трябва да турнете 2,

на второ място „ „ „ 4,

на третото „ „ „ 5,

и на четвъртото „ „ „ 4

и ще получите:

4542.

Сега да напишем три хиляди и осем-стотини и пет:

На първото място туряме 5,

„ второто „ „ 0,

защото няма десетаци.

На третото място туряме 8,

а на четвъртото място „ 3,

3805.

Седем хиляди и деветдесет и два:

На първото място 2,

„ второто „ 9,

„ третото „ 0,

защото няма стотини

и, най-после, на четвъртото място 7,

и става:

7092.

Ако ли поискаме да напишем десет хиляди, то на четвъртото място трябва да турнем 10, тъй щото числото ще да стане от пет знака:

10 000.

И цифрата, която стои на петото място, от дясната ръка към лявата, ще да показва колко са десетациите хиляди.

Така например да напишем триесет хиляди.

На първото, на второто, на третото и на четвъртото място трябва да турнем по една 0, защото няма нито единици, нито десетаци, нито стотини, нито хиляди, а на петото 3 и щем да получим:

30 000.

А ако ни дотрябва да напишем, вместо триесет хиляди, шестдесет хиляди, то трябва само на петото място вместо 3-те да турнем шест.

Да се опитаме да напишем седемдесет и две хиляди и осемстотин и шестдесет и два:

На първото място туряме	.	.	.	.	2,
„ второто	„	„	.	.	6,
„ третото	„	„	.	.	8,
„ четвъртото	„	„	.	.	2,
„ петото	„	„	.	.	7

и излязят:

72 862.

Сега да напишем шестдесет и девет хиляди и осемстотин и двайсет и един — ето:

69 821.

Ето сега ние писахме 30 000 и 60 000; ако вместо 3-те или 6-те турнем девет, то щем да получим: 90 000.

А като притурим при 90 000 още десет хиляди, то ще да

получим десет десетака хиляди — или сто хиляди. За да ги напишем, трябва вместо 9 да турнем 10, и ще да излезе число:

100 000.

Това число, както видите, е с шест знака и на шестото място стои цифрата, която показва колко са стотините хиляди.

И така, за да напишем напр. седемстотин хиляди, то на шестото място трябва да турнем 7.

Да напишем сега триста и десет хиляди и петстотин и деветдесет и три:

На първото място туряме	.	.	.	.	.	.	.	.	.	3,
„ второто „	„	„	.	.	.	.	.	.	.	9,
„ третото „	„	„	.	.	.	.	.	.	.	5,
„ четвъртото „	„	„	.	.	.	.	.	.	.	0,

защото няма хиляди

На петото място туряме	.	.	.	.	.	.	.	.	.	1,
а на шестото „	„	„	.	.	.	.	.	.	.	3

и получаваме: 310 593.

Ако земем деветстотин хиляди,

900 000.

и притурим при тях още сто хиляди, то щем да получим десет стотини хиляди, или така наречен м и л и о н.

Милionът ще да стане със седем знака, защото на шестото място ние трябва да турнем 10:

1 000 000.

По-нататък считането върви твърде просто, тъй както вървеше със стотините и с хилядите, т. е.

милион и един,

милион и два, и т. н.

милион и десет,

милион и единнайсет, и т. н.

милион и двайсет,

милион и триесет, и т. н.

милион и сто,

милион и двесте, и т. н.

милион и хилядо,
милион и десет хиляди,
милион и сто хиляди,
и така щем да дойдем до два милиона, и тогава на седмото място ще да турнем 2:

2 000 000.

Ако захванем ние да туряме по един, милион, то щем да дойдем, най-после, до десет милиона, които трябва вече да напишем с осем знака, защото на седмото място трябва да турнем 10:

10 000 000.

Като считаме по-нататък, ще да получим единайсет милиона, дванайсет милиона и, най-после, двайсет милиона, и тогава на осмото място ще да турнем 2. Тая цифра показва числото на десетациите милиони.

И така, като притуряме по десет милиона, ще да достигнем до сто милиона. А като притуряме по сто милиона, щем да достигнем до хилядо милиона, или както обикновено се наричат м и л и а р д.

Сто милиона се пишат с девет знака и на деветото място стои цифрата, която показва колко са стотините милиони.

100 000 000.

А ако поискаме да напишем седемстотин милиона, то трябва само на деветото място наместо 1 да турнем 7.

700 000 000.

Милиардите се пишат с десет знака и на десетото място стои цифрата, която показва колко са милиардите:

1 000 000 000.

Ако продължаваме да считаме по-нататък, то щем да получим десетаци милиарди, стотини милиарди, билиони и т. н., и колкото да считаме, никога няма да достигнем края!

Сега да напишем няколко числа, а после да ги прочетем:

72 621 534 121.

Изведнаж да се прочете такова число е мъчно, но не толкова, колкото мъчно се струва от първи път. И наистина, в това число има единайсет цифри; следователно цифрата 7 показва десетаци милиарди, защото стои на единайсетото място, 2 показва милиарди, 6 — стотини милиони, 2 — десетаци милиони, 1 — милиони, 5 — стотини хиляди, 3 — десетаци хиляди, 4 — хиляди, 1 — стотини, 2 — десетаци, 1 — единици.

Следователно, ние имаме седемдесет и два милиарда, и шестстотин и двацет и един милион, и петстотин и триесет и четири хиляди, и сто и двацет и една единица.

А за да се не бавим да смятаме толкова надълго, по-добре е да постъпим така:

Да речем, че ни трябва да прочетем числото:

426217259215.

Как щем да го прочетем — за първи път скоро не може да се сметне. Но да земем да отделяме от дясната ръка към лявата по три цифри и да им туряме значета, например запетаи. Щем да получим:

426,217,259,215.

Пред първата запетая щат да бъдат хилядите, пред втората милионите, а пред третата милиардите.

Като знаем това, лесно ние ще можем да прочетем:

Четиристотин и двацет и шест милиарда, и двесте и седемнайсет милиона, и двесте и петдесет и девет хиляди, и двесте и петнайсет единици.

Да прочетем още и това число:

36721523492.

Туряме му запетаи и получаваме:

36,721,523,492.

Четем:

Триесет и шест милиарда, и седемстотин и двайсет и един милион, и петстотин и двайсет и три хиляди, и четиристотин и деветдесет и две единици.

Да повторим сега едно и друго:

Да си наумим, какво стоеше на първото място?

Единици.

На второто ?

Десетаци.

На третото?

Стотини.

На четвъртото?

Хиляди.

На петото?

Десетаци хиляди.

На шестото?

Стотини хиляди.

На седмото?

Милиони.

На осмото?

Десетаци милиони.

На деветото?

Стотини милиони.

На десетото?

Милиарди.

А за да навикнете да пишете числа, ето ви и няколко примера. Напишете:

а) Десет милиарда и тринайсет хиляди и двесте и пет единици.

б) Един милион и една единица.

в) Пет милиарда и шест милиона и осем единици.

г) Девет милиона и триесет хиляди и тринайсет единици.

УРОК III

ЗА СЪБИРАНИЕТО

Секи човек купува, но не секи умее да сметне колко трябва да заплати за купеното.

Да сметнем например: колко пари ще да похарчите вие, ако си купите 2 мекици и заплатите за тях 4 пари и още един семид и заплатите за него още 6 пари.

Едни считат на пръсти.

6 пръста ще да рече 6 пари за семидът; и още 4 пръста, ще рече 4 пари за мекиците, правят сичко 10 пръста, следователно за това, що сте купили, похарчили сте 10 пари.

Опитайте се сега да сметнете сами. Кажете ми например колко пари би имали вие, ако ви дадеше баща ви 8 пари, вуйка ви 3, и кръстникът ви 5?

5 кръстникови и 3 вуйчови, като сметнете, правят 8 и трябва да притурите още 8. Като притурите на пръсти, правят

девет,

десет,

единайсет,

дванайсет,

тринайсет,

четирнайсет,

петнайсет,

шестнайсет.

Следователно сичко 16 пари.

А сметнете тъй, без пръсти, колко гроша щяхте да имате вие, ако в единият ви джоб имаше 1 грош, в другият 3, а в третият 6.

Трябва да се съберат 6, 3 и 1.

6 и 3 правят 9, и още 1 — десет.

А ако земете от нейде още 5 гроша?

Ще да станат петнайсет.

Тука трябва да ви кажа и това, че наместо да се пише 3, и 4, и 5, хората за по-лесно пишат $3+4+5$, като турят между събираемите числа, сир. тия числа, които събираме, знакът (+), който се нарича *плюс* и който показва, че числата, между които той стои, трябва да се съберат.

Тъй също и наместо думата: *правят*, употребява се такъв знак (=), който се нарича знак за равенство.

И така, наместо да пишем:

5 и 8 правят 13,

ние пишем:

$$5+8=13.$$

Числото, което излезе подир събирането, нарича се *сума* и в нашият пример ($5+8=13$) 13-те са сума.

Да решим сега такава задача:

Колко лакти шаяк ще да отиде за един кат дрехи, ако за сюртукът трябва 7 лакти, за панталоните 4 лакти и за джилетката 3 лакти:

7 и 3 правят — десет. И още 4 — правят:

единайсет,

дванайсет,

тринайсет,

четиринайсет.

Следователно:

$$7+3+4=14.$$

И тъй, за един кат дрехи трябва 14 лакти.

А решете такава задача:

Влязла жена в един дюкян и купила:

свещ за 7 пари

сол за 5 пари

и пипер за 4 пари.

Колко пари тя е заплатила?

$$7+5=12$$

$$12+4=16.$$

Заплатила е 16 пари.

А кажете ми, колко гроша харча аз на ден за трима дюлгери, ако плащам

на първият 7 гроша

на вторият 5 „

а на третият 8 „

$$\begin{array}{l} 5+7=12 \\ 12+8=20 \end{array}$$

Харча 20 гроша.

Ако в една задача влизат малки числа, то такава задача се решава твърде лесно. Но често се случва да имате работата с големи числа.

Иска се например да съберете 321 и 243.

Вие подписвате 321 под 243 или наопаки 243 под 321 — то е съ едно, — тъй шото единиците да дойдат под единиците, десетациите под десетациите и стотините под стотините:

$$\begin{array}{r} 321 \\ 243 \\ \hline \end{array}$$

Сега да начнем да смятаме единиците с единици, десетациите с десетаци и т. н.

$$\begin{array}{l} 1+3=4 \\ 2+4=6 \\ 2+3=5 \end{array}$$

и числото, което получаваме от събирането и което, както по-горе казах, се нарича сума — подписваме го под числата, които събрахме:

$$\begin{array}{r} 321 \\ 243 \\ \hline 564 \end{array}$$

От тука се види, че в събирането трябва да се събират единици с единици, десетаци с десетаци, стотини със стотини и т. н., а за да ни бъде лесно да събираме, то и подписваме единиците под единиците, десетациите под десетаци и т. н.

Да се опитаме да съберем 723 с 451.

Подписваме 451 под 723, и така:

$$\begin{array}{r} 723 \\ 451 \\ \hline 1174 \end{array}$$

$$\begin{aligned} 1+3 &= 4 \text{ единици,} \\ 2+5 &= 7 \text{ десетаци,} \\ 7+4 &= 11 \text{ стотини.} \end{aligned}$$

Но какво нещо са тия единайсет стотини?

Десет стотини са една хиляда; следователно единайсет стотини имат една стотина повече, сир. тие са хиляда и сто; следователно ние имаме хилядо и сто и седемдесет и четири,

Сега да съберем 758 със 171.

Подписваме 171 под 758:

$$\begin{array}{r} 758 \\ 171 \\ \hline \end{array}$$

и събираме $1+8=9$ единици,

$$5+7=12 \text{ десетака.}$$

Но какво нещо са тия 12 десетака?

Десет десетака са една стотина и още два десетака стават сто и двацет, а имаме още 9 единици — правят сто и двацет и девет.

$1+7=8$ стотини и 129, правят 929. Сè едно щеше да бъде, ако получехме от събирането на десетациите стотина и я съберехме с другите стотини.

Тъй също трябва да правим, ако би да ни се случи да имаме работа с единици, със стотини, с хиляди и т. н.

Да речем например, че искаме да съберем 8942 с 5689:

$$\begin{array}{r} 8942 \\ 5689 \\ \hline 14631 \end{array}$$

$$2+9=11=1 \text{ десетак} + 1 \text{ единица.}$$

1 единица пиша и помня, че имам още един десетак, който трябва да притурия при другите десетаци.

$4+8=12$ десетака и с останалият по-напред един десетак правят 13 десетака или сто и тридесет: трите пиша, а стотината помня.

$9+6=15$ и със стотината, която помня, правят 16 стотини или хилядо и шестстотин, пиша 6, а хилядото помня.

$5+8=13$ хиляди и 1 помня — правят 14 хиляди; следователно, имаме сичко 14 631.

Тука, за да не забравяте, аз ще да ви наумя, че в тая задача числата 8942 и 5689 са събираеми, а 14 631 — сума.

Обърнете повечко внимание на следующата задача:

Тряба ни да съберем 1 321 456, 1 521 623, 5 891 156 и 8 915 212. Подписвам ги едно под друго тъй, както по-напред казахме:

1 321 456
1 521 623
5 891 156
8 915 212
17 649 447

$$6+3=9+6=15+2=17$$

7 пиша, а 1 помня

$$5+2=7+5=12+1=13+1=14$$

4 пиша, а едно помня

$$4+6=10+1=11+2=13+1=14$$

4 пиша, а едно помня

$$1+1=2+1=3+5=8+1=9$$

пиша 9

$$2+2=4+9=13+1=14$$

4 пиша, а едно помня

$$3+5=8+8=16+9=25+1=26$$

6 пиша, а 2 помня

$$1+1=2+5=7+8=15+2=17$$

пиша 17 и получ [ав] ам:

17 649 447.

Тряба да ви кажа, че много пъти, наместо да казват 1 помня или 1 наум, хората казват едно на ръка. Но то е сѣ едно.

Тая задача, която сега решихме, не показва друго нищо, освен едно просто считане; по-добре да се заловим за такива задачи, които да ни накарат да помислим малко нещо.

Например, да решим такава задача.

Един майстор държи четворица души работници. Колко гроша харчи той на ден, ако на единият работник плаща.... 9 гроша

на другият . . . 7 гроша

на третият . . . 5 „

на четвъртият . . . 5 „

и за ядене харчи . 20 „

а за други разноси в къщи харчи толкова, колкото плаща на първият, на вторият и на четвъртият работници?

Сичките работници наедно получават:

$$9+7+5+5=26 \text{ гроша.}$$

За ядене майсторът харчи 20 гроша, и най-после, за къщи разноси му отиват $9+7+5=21$ грош.

Като събереме сичкото това, ще да получим:

26

21

20

67 гроша.

Толкова харчи майсторът на ден.

Сега да решим друга:

Бървели трима сиромаси:

единият имал в кесията си 15 пари,

вторият в джобът си 34 „

а третият имал в едно възелче толкова, колкото имали първият и вторият и още 8 пари; колко пари са имали и тримата.

първият имал 15,

вторият „ 34,

и третият имал 15, и 34

и още 8, сир. 15

34

8

57 пари.

Следователно, и тримата имали $15+37+57$, сир.

15

37

57

109 пари.

Ето ви още три задачи:

1. В Цариград има една голяма каменна къща на 5 ката:

на вторият кат живеят 9 души

на третият 27 „

на четвъртият 29 „

на петият живеят толкова, колкото на вторият и на третият, а в долния толкова, колкото живеят на четвъртият, на вторият и още двама души. Колко души живеят в счиката къща?

На вторият кат 9

на третият , 27

на четвъртият 29

на петият $9+27=36$

на първият $9+29+9=40$ души.

Следователно, в къщата живеят $9+27+29+36+40$, сир.

9
27
29
36
40
141

Ще рече сичко 141 човек.

2. В селото Гламаво живял някога богат търговец Хитър Петър. Той имал:

капитал 8 910 гроша
стока за 1 893 „
и да зема от шуря си . 253 „

Колко пари е имал той, ако си е продал стоката и е спечелил от нея 258 гроша, освен това, ако е зел и парите от шуря си и ако дядо му умрял и му оставил толкова, колкото той спечелил от стоката и колкото му бил дължен шуря му.

Капитал той имал 8 910 гр.

стока за 1 893 „

и като продал стоката взел 258 гроша повече, сир.

258
1 893
2 151

2151 гроша.

Следователно, имал

8 910
2 151+
11 061

11 061 гроша.

Но зел парите си и от шуря си, 253 гроша, и имал още 11 061, стават:

11 061
253
11 314

11 314 гроша.

Оставил му и дядо му толкова, колкото той спечелил от стоката, сир. 258 гр. и още колкото му бил дължен шуря му — 253 гр., сичко:

$$\begin{array}{r} 258 \\ 253 \\ \hline 511 \end{array}$$

511 гроша.

И тъй, Хитър Петър имал

$$\begin{array}{r} 11\ 314 \\ + \\ 511 \\ \hline 11\ 825 \end{array}$$

11 825 гроша.

3. Купили сте вне, да речем, 3 топа шаяк.

В единият топ има . . . 183 лакти.

В другият . . . 183 лакти и още 19 лакти.

В третият толкова, колкото има във вторият и още 13 лакти.

Колко лакти има в сичките три топа?

В 1-ят 183

във 2-ят 183+19

$$\begin{array}{r} 183 \\ 19 \\ \hline 202, \end{array}$$

сир. 202 лакти.

В третият 202 лакти и още 13, сир.

$$\begin{array}{r} 202 \\ 13 \\ \hline 215, \end{array}$$

215 лакти.

Следователно и в трите топа има:

$$\begin{array}{r} 183 \\ 202+ \\ 215 \end{array}$$

600 лакти

Има 600 лакти.

УРОК IV

ЗА ИЗВАЖДАНИЕТО

Имали сте вие, да речем, 325 гроша и сте похарчили от тях 163, колко гроша ви са останали. Наум да се реши такава задача е мъчно, а тя се решава твърде лесно, трябва само да знаете така нареченото **изваждане**.

За да можем да решаваме такива задачи, нека поговорим за изваждането.

Колко пари имам аз сега, ако по-преди имах десет пари и загубих от тях три?

Седем.

А кажете ми, колко чифта волове щат да ни останат, ако от 12 чифта продадем осем?

Щат да ни останат четири.

А колко кола дърва остават, ако от 17 кола изгорим 8?

Ако бяхме изгорили седем, то щяха да останат десет кола. Но ние изгорихме 8, сир. една кола повече, следователно остават 9.

Един селянин карал за продан в градът 16 кила жито, заспал на пътят и черкезите му откраднали 5 кила. Колко кила са останали на селянинът?

Единайсет.

А защо?

16 кила са 1 десетак и 6 единици кила. Като махнем 5, остават 1 десетак кила и още 1 единица кила, сиреч единайсет кила.

Бяхме ние 13 души братя. Растохме и пораснахме. Двама отидоха в Цариград и станаха търговци. Трима се изучиха на книга и станаха по селата учители. Аз станах войскарин. Кажете ми сега, колко души са останали у дома да гледат майка?

Бяхме 13 души: търговци станаха 2, учители 3 и войскарин 1, сир.

$$\begin{array}{r} 2 \\ 3+ \\ 1 \\ \hline 6 \text{ души.} \end{array}$$

Ще рече у дома са останали 7 души.

С такива малки числа задачи и баба знае да решава и, както видите, не е никак мъчно; може човек на пръсти да сметне, може даже и тъй да се усети.

А как се решават такива задачи, в които има големи числа. Например такава една задача: имах аз 385 гроша и от тях 133 раздадох по сиромаси. Колко остават у мене?

Ето как:

подписваме 133 под 385, тъй щото единиците да дойдат под единици, десетаците под десетаците и стотините под стотините:

$$\begin{array}{r} 385 \\ 133 \\ \hline \end{array}$$

И правим така:

5 без 3, или както казват, 3 да извадиме из

5, остават 2; подписваме тия 2 под 5-те и 3-те.

8 без 3 остават 5; подписваме 5 под 3-те и 8-те

3 без 1 остават 2; подписваме 2 под 1-то и 3-те.

И така ние получихме:

$$\begin{array}{r} 385 \\ 133 \\ \hline \end{array}$$

$$252$$

И казваме, че остават 252 гроша.

Имаме ние, да речем, 25 ябълки, сир. 2 десетака и 5 единици ябълки, и изяхохме от тях, да речем, 14 ябълки, сир. един десетак и 4 ябълки.

За да узнаем колко са останали, трябва само из два десетака и 5 ябълки да земем 1 десетак и още 4 ябълки.

То се знае, че щат да останат 1 десетак и 1 ябълка, сир. единайсет ябълки.

Но как ние получихме тия 11?

Се едно, като че извадихме 4 из 5, а 1 десетак из два десетака.

И наистина:

$$\begin{array}{l} 5 \text{ без } 4 = 1 \\ 2 \text{ без } 1 = 1. \end{array}$$

Тъй също можем да направим и със стотините, и с хилядите, и т. н.

Един търговец събрал 573 кила жито; случил се пожар и му изгорели 221 кила.

Колко кила жито му са останали подир пожарът?

Биле 573, изгорели 221 кила.

Следователно, за да узнаем колко са останали, трябва да извадим 221 из 573.

Подписваме единиците под единици, десетациите под десетаци, стотините под стотини и правим изваждане.

$$\begin{array}{r} 573 \\ 221 \\ \hline \end{array}$$

352

И казваме, че са останали 352 кила.

Тука трябва да ви кажа, че това число, из което изваждаме, както тука, например 573, нарича се

у м а л я е м о.

А числото, с което изваждаме, както тука, например 221, нарича се

у м а л и т е л.

Тъй и числото, което получаваме подир изважданието, нарича се

р а з л и к а и л и о с т а т ъ к.

Ако искаме да покажем, че едно число се зема или изважда из друго, то туряме между тях знакът (—), който се нарича м и н у с.

Тъй щото наместо да пишем 12 без 7 остават 5, ние пишем така:

$$12 - 7 = 5.$$

Но не сякога изважданието става тъй лесно.

Така, например, искаме да извадим 17 из 35.

Подписваме умалителът под умаляемото

$$\begin{array}{r} 35 \\ 17 \\ \hline \end{array}$$

7 из 5 да извадим не може, защото 7 е повече от 5.
Как трябва да постъпим?

Ето как:

Вие знаете, че в числото 35 има 3 десетака и 5 единици и из тях ние трябва да извадим 17, сиреч един десетак и 7 единици.

3 десетака и 5 единици са равни или, по-просто да кажа, са еднакви с 2 десетака и 15 единици, защото:

$$\begin{array}{r} 30 \\ + \\ 5 \\ \hline 35 \end{array} \quad \begin{array}{r} 20 \\ + \\ 15 \\ \hline 35 \end{array}$$

Тъй щото, изваждаме ли ние 1 десетак и 7 единици из 3 десетака и 5 единици, или из 2 десетака и 15 единици, то е съ едно. А един десетак и 7 единици да извадим из 2 десетака и 15 единици е нещо съвсем лесно.

Гледайте:

$$7 \text{ из } 15 = 8$$

А 1 десетак из два десетака = 1 десетак.

Следователно:

$$35 - 17 = 18$$

Но какво направихме ние, за да решим тая задача?

Ето какво:

Защото 7 единици не могат да се извадят из 5 единици, то ние притурихме при 5-те единици един десетак, който десетак за е х м е из 3-те десетака, и извадихме 7 единици из 15 единици; а 1 десетак вече не из 3 десетака, а из 2.

Ето друга такава, по-мъчна задача.

Искаме да извадим 1782 из 3213. Подписваме умалителят под умаляемото:

$$\begin{array}{r} 3213 \\ 1782 \\ \hline \end{array}$$

2 из 3 = 1.

Но 8 десетака из един да се извадят не може; заемаме една стотина и получаваме: 8 десетака из единайсет десетака = 3 десетака.

7 стотини из 1 стотина (а не из 2 стотини, защото една стотина ние заехме при изваждането на десетаците) — пак не могат да се извадят.

Заемаме една хиляда (10 стотини) и получаваме наместо една стотина 11 стотини. Изваждаме 7 стотини из тях 11 стотини и получаваме 4 стотини.

И най-после, една хиляда из 2 хиляди (а не из три, защото една заехме) — остава 1 хиляда.

$$\begin{array}{r} 3213 \\ 1782 \\ \hline 1431 \end{array}$$

Следователно разликата между 3213 и 1782 е = 1431.

Ето още една задача:

Да извадим 1983 из 4562:

$$\begin{array}{r} 4562 \\ 1983 \\ \hline 2579 \end{array}$$

3 из 2 не може, заемаме един десетак и получаваме: 3 из 12 = 9.

8 из 5 не може, заемаме една стотина и получаваме.

8 десет. из 15 десет. = 7.

9 из 4 не може, заемаме една хиляда и получаваме:

9 стотини из 14 стотини = 5.

1 хиляда из 3 хиляди = 2.

И така, разликата между 4562 и 1983 е = 2579.

Но срещат се и по-мъчни задачи.

Например, искаме да извадим 323 из 1000.

Подписваме единиците под единици, десетаците под десетаци, стотините под стотини и получаваме:

$$\begin{array}{r} 1000 \\ - 323 \\ \hline \end{array}$$

$$323$$

Но как да начнем изважданието, когато 3 из 0 не можем да извадим, па и да заемем няма от де, защото и десетаци имаме 0.

Но това са само види да е мъчно.

И наистина:

Да заемем една стотина, но видим, че и стотини 0, след. не може да се заеме.

Тогава да заемем една хиляда, сир. десет стотини. Из десет стотини ние свободно можем да заемем една и из едната стотина можем да заемем и един десетак.

Тъй щото, наместо 10 стотини ние имаме 9, наместо 10 десетака от заетата стотина, имаме 9 десетака и наместо 0 единици — десет единици.

Сега вече лесно може да направим изважданието

$$\begin{array}{r} 1000 \\ - 323 \\ \hline \end{array}$$

$$323$$

$$677$$

Защото:

3 из 10 = 7

2 из 9 пак = 7

и 3 из 9 = 6.

А ето още по-сложна задача:

Тряба да извадим 38912345617 из 50061200012.

Подписваме, както вне вече знаете:

$$\begin{array}{r} 50061200012 \\ - 38912345617 \\ \hline \end{array}$$

$$38912345617$$

7 из 2 да извадим не може, заемаме един десетак и получаме:

7 из 12 = 5.

1 из 0 не може, заемаме 1 стотина, стотини няма, заемаме 1 хиляда, хиляди няма, един десетак хиляди, но и един десетак хиляди няма, заемаме 1 стотина хиляди и най-последно получаме наместо 0 десетаци хиляди 10, заемаме един —

получаваме наместо 0 хиляди пак 10, заемаме една хиляда и наместо 0 стотини получаваме 10 стотини; най-после заемаме една стотина и получаваме наместо 0 десетаци 10 десетаци.

1 из 10 остават 9.

По-нататък 6 из 9, защото заехме една стотина, остават 3.

5 из 9, защото заехме една хиляда, остават 4.

4 из 9, защото заехме един десетак хиляди, остават 5.

3 из 1 стотина хиляди не може — заемаме един милион сир. десет стотини хиляди, и получаваме 3 из 11 = 8.

2 милиона из 0 не може, заемаме 10 милиона и получаваме:

2 из 10 = 8.

1 из 5 десетака милиони = 4

9 стотини милиони из 0 не може, заемаме един милиард.

Но милиардите 0, и ние заемаме десет милиарда; а от десетте милиарда вече засамаме един и получаваме 9 стотин милиона, из 10 стот. милиона = 1.

8 из 9, защото заехме един милиард, остава 1.

И най-после, 3 из 4 остава 1.

$$\begin{array}{r} 50061200012 \\ 38912345617 \\ \hline 11148854395 \end{array}$$

Следователно ние видиме, че 38 912 345 617 на 50 061 200 012 или, с едно 50 061 200 012 — 38 912 345 617 = 11 148 854 395.

Сега да начнем такива задачи, които по-често се срещат в животът на човека.

Да речем, че имаме 3 парчета сукно.

В едното има 17 лакти

„ другото 28 „

„ третото 43 „

Колко лакти сукно ще да остане в сичките три парчета, ако от първото отрежем 4 лакти

от второто 6 „

от третото 9 „

В сичките три парчета има:

$$\begin{array}{r} 17 \\ 28 + \\ 43 \\ \hline 88 \end{array}$$

88 лакти.

Ще да отрежем от тях 4, после 6 и 9 лакти:

$$4 + 6 + 9 = 19 \text{ лакти.}$$

За да узнаем колко лакти щат да останат, трябва само да извадим 19 лакти из 88.

$$88 - 19 = 69.$$

Остават 69 лакти.

И един майстор работят 8 души работници.

Първият от тях приема на месец

заплата 68 гроша

вторият 56 „

третият 44 „

и още толкова, колкото гроша приема първият повече от вторият;

четвъртият 103

без толкова гроша, колкото приема третият.

Петият — колкото първият и третият — без толкова гроша, колкото приема четвъртият.

Шестият приема толкова, колкото осмият и още 31 грош.

Седмият — колкото шестият, без толкова гроша, колкото приема първият.

А осмият — колкото първият и още толкова, колкото гроша приема третият по-малко от първият.

Колко гроша приемат сичките заедно?

По-напред узнаваме колко приемат третият, четвъртият, петият, шестият, седмият и осмият.

Третият приема 44 гроша и още толкова, колкото гроша приема първият повече от вторият.

Първият приема 68 гроша

а вторият 56 „

След., първият приема повече от вторият

$$68 - 56 = 12.$$

12 гроша.

И тъй, третият приема:

$$44 + 12 = 56, \text{ сир. толкова, колкото и вторият.}$$

Четвъртият приема 103 гроша, без толкова гроша, колкото приема третият, сир. без 56 гр.

$$103 - 56 = 47 \text{ гроша.}$$

Петият, колкото първият и третият, сир. $68 + 56 = 124$ гр., без толкова гроша, колкото приема четвъртият, сир. без 47.

$$124 - 47 = 77 \text{ гроша}$$

124

47

77.

Осмият приема колкото първият, сир. 68 гроша, + толкова, колкото гроша приема третият по-малко от първият; но третият приема 12 гроша по-малко от първият, защото $68 - 56 = 12$.

След., осмият приема $68 + 12 = 80$ гроша.

Шестият, колкото осмият и още 31 гроша, сир. 111 гроша.

Седмият, колкото шестият, сир. 111 гроша, без толкова, колкото приема първият, сир. без 68 гроша.

$$111 - 68 = 43 \text{ гроша:}$$

111

68

43.

И така ние получихме, че 1-ят приема

2-ят	"	68 гр.
3-ят	"	56 "
4-ят	"	56 "
5-ят	"	47 "
6-ят	"	77 "
7-ят	"	111 "
8-ят	"	43 "
	"	80 "

За да узнаем, колко приемат сичките заедно, трябва само да съберем сичките тия числа:

68
56
56
47
77 +
111
43
80
538 —

И тъй, сичките заедно приемат 538 гроша.

В една житница преди 3 години имало 1 345 кила жито.

Колко кила има сега там, ако през тая година се

зеха 495 кила

през оная година 40 „

и през по-оная година 82 „

Тряба да узнаем по-напред колко жито се е зело през
тия три години.

Тая година 495 кила

лани 40 „

по-лани 82 „

след. сичко 617

Но най-напред в житницата имало 1 345.

След., останали са:

1345
617
728
728 кила

УРОК V

ЗА СЧЕТОВЕТЕ

Сега да захванем да се учим да смятаме със счетов. Това нещо не е никак мъчно. Секи човек, даже и онзи, който не е учил аритметика, може да се научи да смята със счетовете, стига само да знае какво нещо са тие. Счетовете, както

Смятаме на счетововете:

499

Пшеничено брашно за 52 гроша:

На 5-та още 5, а на 4-та — 2.

Гледаме сега колко зърна са на 5-та и колко на 4-та:

На пета — 9, а на 4-та — 8. И казваме, че трябва да заплатим 98 гроша.

Вярно ли е? Да изпитаме и на хартия.

$$\begin{array}{r} 25 \\ 21 + \\ \hline 52 \\ 98. \end{array}$$

И така, на счетовете се сметна вярно и наистина трябва да заплатим 98 гроша.

Когато отсчитахме десетаци грошове, ние преместихме зърна на 5-та игла, а когато отчитахме единици, то — на 4-та.

И така, като казахме, че за овес трябва да заплатим 25 гроша, на 5-та игла ние преместихме две зърна, а на 4-та пет, и то затова, защото числото 25 се състои от 2 десетака и 5 единици.

Както видите зърната на 5-та игла показват десетаци грошове, а на 4-та игла единици грошове.

Да речем, че сме купили брашно още за 7 гроша.

Как щем да притурим тия 7 гроша на счетовете при другите 98 гроша, когато непреместени зърна на 4-та игла останаха само две? Ако преместим едно зърно на 5-та игла, то щем да притурим при другите 98 гроша още един цял десетак, а ние искаме да преместим само 7 единици грошове, сир. 3 гр. по-малко.

Следователно, за да оправим тая погрешка ние трябва да махнем 3 единици грошове, сир. да върнем 3 зърна на 4-та игла от ляво на дясно.

И тогава на 5-та игла ще да получим 10 зърна, и на 4-та — 5; и можем да кажем, че трябва да заплатим 10 десетака и 5 единици грошове, сир. 105 гроша.

Да видим вярно ли е?

$$\begin{array}{r} 98 \\ 7 + \\ \hline 105 \end{array}$$

Вярно.

Ако зърната на 5-та игла показват десетаци, то на 6-та

игла трябва да показват стотини. И така, ние като имаме на 5-та игла 10 зърна, което ще да рече 10 десетака, сир. една стотина, то наместо тия 10 зърна ние можем премести само едно зърно на 6-та игла. И като преместиме едно на 6-та, трябва на 5-та да върнем 10-те назад.

Ако и на 6-та се съберат 10 зърна, сир. десет стотини, то и тях можем да заместим с едно зърно от 7-та, което ще показва една хиляда.

С една дума, ето какво значение имат зърната на счетоводите: на 4-та игла тие показват единици грошове.

На 5-та десетаци грошове,
на 6-та стотини грошове,
на 7-та хиляди грошове,
на 8-та десетаци хиляди грошове,
на 9-та стотини хиляди грошове,
на 10-та милиони грошове,
на 11-та десетаци милиони грошове,
на 12-та стотини милиони грошове,
на 13-та милиарди грошове.

Но какво показват зърната на 3-та, на 2-та и на 1-та игла?

На 2-та игла зърната показват пари.

На 3-та десетаци пари или рупчета, и десет зърна от 2-та игла могат да се заместят с едно от 3-та.

А четирите зърна от 3-та могат да се заместят с едно от 4-та, защото четири рупчета правят един грош.

Най-после, зърната на първата игла показват четвъртини (чейречета) на парата. Секи знае, че парата може да се раздели на четири четвъртинки. И така, ако на 1-та игла се съберат 4 зърна, то ние можем да ги заместим с едно от 2-та, сир. с една пара.

Сега да направим няколко примера:

Купили сме ние 5 оки ориз за 17 гроша.

Четири глави захар „ 24 „

и четири оки кафе „ 53 „

Да сметнем на счетоводите и да видим колко трябва да заплатим за сичко?

Ориз, казваме, купихме за 17 гроша, сир. за един десетак и 7 единици грошове, и преместяме на 5-та игла едно зърно, сир. един десетак грошове, а на 4-та седем, сир. 7 единици грошове.

Захар за 24 гроша, сир. за 2 десетака и за 4 единици грошове. Преместяме на 5-та игла 2 зърна, а на 4-та —4.

Но ние видим, че да преместим на 4-та игла 4 зърна не са може, защото непреместени зърна на нея останаха само 3. И така, трябва да преместим едно на 5-та. Преместихме. Но сто-ва ние притурихме 6 гроша повече, защото наместо 4 приту-рихме 10 гр. Какво трябва да направим? Тряба да върнем на 4-та игла 6 зърна назад.

Кафе за 53 гроша. Преместяме на 5-та игла 5 зърна, а на 4-та 3.

И ето, ние получихме на 5-та игла 9 зърна, а на 4-та 4 и казваме, че трябва да заплатим за сичко 9 десетака и 4 еди-ници грошове, сир. 94 гроша.

Ето ви още един пример.

Купено:

Платно за 253 гр. и 31 пара.

Шаяк за 345 гр. и 24 пари.

Сукно за 931 гр. и 27 пари.

Колко е заплатено за сичко?

За платно заплатено 253 гроша и 31 пара: на 6-та игла преместяме 2 зърна, които показват две стотини грошове, на 5-та 5, които показват десетаци грошове, на четвъртата 3, които показват единици грошове, на третата 3, които показ-ват десетаци пари или рупчета, и най-послед, на втората 1, което показва една пара.

Шаяк за 345 гроша и 24 пари:

на 6-та преместяме 3 зърна

" 5-та " 4 "

" 4-та " 5 "

На 3-та трябва да преместим 2 зърна, но непреместени зърна на нея има само едно. Да преместим едно на 4-та иг-ла, на която зърната показват грошове или четири рупчета. Но ние трябаше да преместим 2 зърна, които да показват две десетачета. Разбира се, че като преместихме един цял грош, ние притурихме две рупчета повече и затова трябва на 3-та игла да върнем 2 зърна назад.

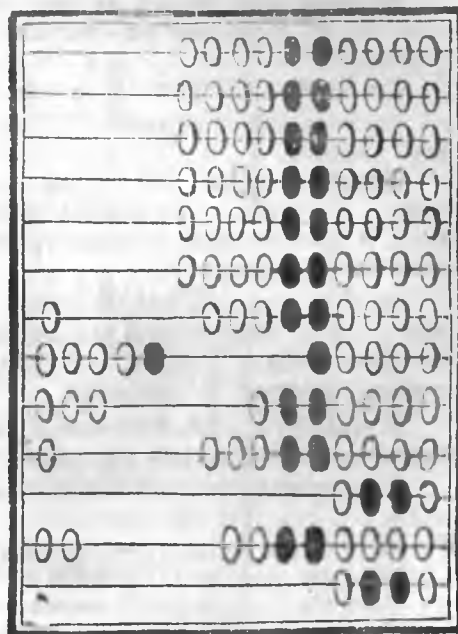
На 2-та игла преместяме 4 зърна.

Най-послед сукно за 931 гроша и 27 пари: на 6-та игла трябва да преместим 9 зърна, които показват 9 стотини. Но да преместим 9 зърна не ще може, защото на 6-та игла не-преместени зърна останаха само 3. Преместяме едно на 7-та, което показва една хиляди грошове. Следователно, ние при-турихме една стотина повече, а за това на 6-та игла трябва да върнем едно зърно назад.

На 4-та преместяме едно и получаме 10 преместени зърна, които показват 10 гроша, или един десетак грошове. Тия десет зърна ние можем да заменим с едно зърно на 5-та, сир. с един десетак грошове. А затова връщаме 10-те зърна и преместяме едно на 5-та. На 3-та преместяме две зърна и получихме 3, които показват 3 рупчета, или 30 пари.

И ето ние получихме:

На 7-та едно зърно,
„ 6-та пет зърна,
„ 5-та три зърна,
„ 4-та едно зърно,
„ 3-та ни едно, и
най-после, на 2-та
две зърна.

И казваме, че трябва да заплатим 1 531 гр. и 2 пари.
 Да изпитаме тази задача и с просто събиране:

253	гр. и	31
345	"	24
931	"	27
1529	"	82

Но 82 пари правят 2 гроша и две пари, защото 4 рупчета или 40 пари правят един грош.

Следователно, ние имаме 1 531 гроша и 2 пари.

И така, да събираме числа на счетовите не е никак мъчно. Но не само да събираме, но и да изваждаме можем на счетовите. Като знаем, например, колко пари сме имали и колко сме похарчили, тутакси можем да намерим колко ни са остали.

За пример да речем, че сме имали 874 гроша. Похарчили сме 134 гр. Как щем да сметнем, за да узнаем, колко ни са остали?

Да турнем най-напред на счетовите 874 гроша.

На 6-та игла преместяме 8 зърна, на 5-та 7 зърна и на 4-та 4 зърна.

Похарчили сме 134 гроша. Следователно, из тия 8 стотини, 7 десетака и 4 единици грошове трябва да земем 1 стотина, 3 десетака и 4 единици грошове. Как щем да направим това на счетовите?

На 6-та игла, из преместените 8 зърна, връщаме едно назад и с това земаме из 8 стотини една стотина. На 5-та игла, из преместените 7 зърна, връщаме 3; следователно, из 7 десетака, земаме 3 десетака.

И най-после, на 4-та игла, сичките преместени 4 зърна връщаме назад и така изваждаме и 4 единици грошове.

Да сметнем сега по колко зърна останаха на всяка една игла.

На 4-та ни едно.

На 5-та 4 зърна.

На 6-та 7 зърна.

И така, из 874 гроша, като похарчихме 134, остават ни 7 стотини и 4 десетака грошове, сир. 740 гроша.

Да изпитаме това и на хартия:

$$\begin{array}{r}
 874 - \\
 134 \\
 \hline
 740
 \end{array}$$

Ето още по-мъчна задача.

Имахме ние 1 107 гроша и 23 пари. Изгубихме от тия пари 215 гроша и 2 пари. Как да узнаем колко пари са ни остали?

Туряме на счетовите 1 107 гр. и 23 пари.

На 7-та игла преместяме едно зърно.

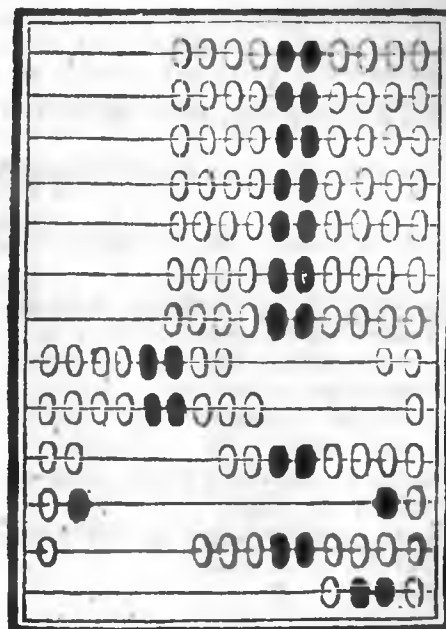
„ 6-та пак едно зърно.

„ 5-та не преместяме ни едно.

„ 4-та седем зърна.

„ 3-та две зърна

и най-после, на 2-та три зърна.

Из тия 1 107 гроша и 23 пари ние изгубихме 215 гр. и 2 пари. Следователно, за да узнаем колко ни са остали, трябва из една хиляда, една стотина и седем единици грошове, два десетака и три единици пари да извадим 2 стотини, 1 десетак и 5 единици грошове и 2 пари.

Правим тъй, както и по-напред. На 6-та игла из преместените зърна връщаме назад 2 зърна. Но да направим това не се може, защото преместени зърна на 6-та игла има само едно. Да върнем едно на 7-та игла, сир. да извадим една цяла хиляда или десет стотини. Разбира се, че с това ние извадихме осем стотини повече. А затова да преместим на 6-та игла 8 зърна: тъй щото да притурим извадените напразно 8 стотини.

Тъй също щем да правим и по-нататък.

Така, на 5-та игла трябва да върнем едно зърно.

Но да направим това пак не се може, защото на 5-та игла няма нито едно зърно преместено.

Връщаме едно на 6-та игла, но с това наместо един десетак ние изваждаме една стотина или 10 десетака, сир. цели 9 десетака повече.

И затова притуряме ги пак, като преместиме 9 зърна на 5-та игла.

По-нататък, на 4-та игла, из преместените 7 зърна, връщаме назад 5.

И най-последно, на 2-та игла, из преместените 3 зърна, връщаме назад 2.

Смятаме сега колко зърна останаха на всяка една игла.

На 6-та игла осем зърна,

„ 5-та игла девет зърна,

„ 4-та игла две зърна,

„ 3-та игла пак две зърна,

„ 2-та игла едно зърно.

И казваме, че подир загубите у нас са остали

892 гр. и 21 пара.

За да се уверим, да изпитаме това и с просто изваждане имаме

1 107 гр. и 23 пари

изгубихме 215 „ „ 2 „

останаха 892 гр. и 21 пари.

Следователно, изваждането е направено съвсем вярно.

Да се опитаме сега из 1 000 000 гроша и 8 пари да извадим 781 000 гроша и 5 пари.

Туряме най-напред на счетовете 1 000 000 гроша и 8 пари.

На 10-та игла преместяме едно зърно.

На 2-та игла преместяме осем зърна.

Из тоя милион и 8 пари ние трябва да извадим 781 000 гр. и 5 пари. Следователно, на 9-та игла трябва да върнем 7 зърна назад. Но как щем ние да върнем, като на нея няма нито едно зърно преместено? А ето как. Ще да върнем едно зърно на 10-та игла, сир. ще да извадим 10 стотини хиляди наместо 7, сир. 3 стотини хиляди повече; и за да оправим това, на 9-та игла преместяме 3 зърна.

По-нататък, на 8-та игла трябва да върнем назад 8 зърна. Пак не се може, защото на 8-та игла няма нито едно зърно преместено. Връщаме назад едно на 9-та игла и преместяме 2 на 8-та; защото, като върнахме едно на 9-та, ние извадихме 10 десетака хиляди наместо 8, сир. 2 десетака хиляди повече, които и притуряме, като преместиме 2 зърна на 8-та игла.

На 7-та игла трябва да върнем 1 зърно. Пак не се може. Връщаме едно на 8-та, а на 7-та преместяме 9.

И, най-после, на 2-та, из 8 преместени зърна, връщаме 5.

И така, ще да получим:

На 9-та игла две зърна,

„ 8-та едно зърно,

„ 7-та девет зърна,

„ 6-та, на 5-та, на 4-та ни едно

и най-после, на 2-та 3 зърна.

И казваме, че 1 000 000 гроша и 8 пари без 781 000 гр. и 5 пари остават 219 000 гроша и 3 пари.

Да изпитаме това и с просто изваждане

1 000 000 гр. 8 пари

781 000 „ 5 „

219 000 гр. 3 пари

И така, извадено с съвсем вярно.

УРОК VI

ЗА УМНОЖЕНИЕТО

Да решим такава задача.

Някой си майстор харчи всеки ден за дюкянът си по 8 гроша. Колко гроша ще да похарчи той за една неделя?

За да решим такава задача, трябва да съберем 8-те гроша 7 пъти, защото неделата има 7 дена.

$$\begin{array}{r} 8 \\ 8 \\ 8 \\ 8 + \\ 8 \\ 8 \\ 8 \\ \hline \end{array}$$

56.

Ще се рече, че в неделата майсторът харчи 56 гроша. Ако би ние поискали да узнаем, колко гроша харчи той за една година, то би трябало да съберем 8-те гроша 365 пъти, което, разбира се, би било твърде мъчно: изписали би цяла дъска и изгубили би много време.

А такива задачи се срещат на всяка стъпка: купувате вие например масло, и купихте 61 ока, да речем, всяка ока по 12 гроша. Искате да узнаете колко трябва да заплатите за сичкото масло. Как ще да направите, за да не се маете с дълги събирания и за да не губите скъпото си време.

Сичките тия задачи се решават твърде бързо с умножението.

То не е нито мъчно, нито замисловато.

Вие трябва да сте чули нещо за таблицата на умножението.

Ето тая таблица:

1 път [по]	1 = 1
1 " "	2 = 2
1 " "	3 = 3
1 " "	4 = 4
1 " "	5 = 5
1 " "	6 = 6
1 " "	7 = 7
1 " "	8 = 8
1 " "	9 = 9
1 " "	10 = 10

2 пъти по	2 = 4
2 " "	3 = 6
2 " "	4 = 8
2 " "	5 = 10
2 " "	6 = 12
2 " "	7 = 14
2 " "	8 = 16
2 " "	9 = 18
2 " "	10 = 20

3 " "	3 = 9
3 " "	4 = 12
3 " "	5 = 15
3 " "	6 = 18
3 " "	7 = 21
3 " "	8 = 24
3 " "	9 = 27
3 " "	10 = 30

4 пъти по	4 = 16
4 " "	5 = 20
4 " "	6 = 24
4 " "	7 = 28
4 " "	8 = 32
4 " "	9 = 36
4 " "	10 = 40

5 " "	5 = 25
5 " "	6 = 30
5 " "	7 = 35
5 " "	8 = 40
5 " "	9 = 45
5 " "	10 = 50

6 " "	6 = 36
6 " "	7 = 42
6 " "	8 = 48
6 " "	9 = 54
6 " "	10 = 60

7 " "	7 = 49
7 " "	8 = 56
7 " "	9 = 63
7 " "	10 = 70

8 " "	8 = 64
8 " "	9 = 72
8 " "	10 = 80

9 " "	9 = 81
9 " "	10 = 90

Като знаем тая таблица, твърде лесно можем да решаваме такива задачи, за които аз по-горе споменах.

В тая таблица са поместени едно подир друго първите десет числа, земени: един, два, три, четири, пет, шест, седем, осем и девет пъти.

Тя е съставена така: събрано е едно число няколко пъти (напр. числото 5 събрано е, да речем, 6 пъти) и сумата (30).

която е излязла от събирането, писана е, за да се запомни и за да улесни решението на такива задачи. Така, например, наместо да събираме всеки път числото 5 шест пъти, като сме го събрали веднаж и като помним сумата му — казваме $5 \text{ по } 6 = 30$.

Вие може да кажете, че не сичките първи десет числа са земени 9 пъти. Така, например, вие не срещате колко правят осем пъти по седем, шест пъти по пет и т. н.; но вие тутакси ще да видите, че осем пъти по седем е сѐ толкова, колкото е седем пъти по осем, а шест пъти по пет — толкова, колкото е пет пъти по шест.

И наистина:

Да земем по-напред седем пъти по осем и после осем пъти по седем.

$$\begin{array}{r}
 8 \\
 8 \\
 8 \\
 8 + \\
 8 \\
 8 \\
 8 \\
 \hline
 56
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 7 \\
 7 \\
 7 \\
 7 + \\
 7 \\
 7 \\
 7 \\
 \hline
 56
 \end{array}$$

Видите ли, че е сѐ едно?

Така също е сѐ едно и пет пъти по шест, и шест пъти по пет

$$\begin{array}{r}
 6 \\
 6 \\
 6 + \\
 6 \\
 6 \\
 \hline
 30
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 5 \\
 5 \\
 5 \\
 5 + \\
 5 \\
 5 \\
 \hline
 30
 \end{array}$$

Пак получихме еднакви суми.

Това също можем да докажем и със сичките други числа.

Така:

5 пъти по 9 е сѐ едно, както 9 пъти по 5.

6 „ 7 „ „ 7 „ 6, и. т. н.

Но хората, обикновено, не казват, че това или онова число земат толкова и толкова пъти, като например: 5-те да земат 6 пъти, а казват, че 5 умножават с 6. Но защото 6 пъти да земем 5-те е същото, колкото е и 5 пъти да земем 6-те, то и така също е същото и 6 да умножим с 5 или 5 с 6.

С една дума, ако ние имаме две числа и едното из тях трябва да земем толкова пъти, колкото пъти показва другото число, то казваме, че тие две числа трябва да се умножат.

Числото, с което умножаваме, се нарича множител, а числото, което умножаваме, се нарича или пак множител, или множимо.

А това число, което получим от умножението, се нарича произведение.

Умножението се бележи със знакът $\times$. И така, когато искаме например 8 да умножим с 6, то пишем:

$$8 \times 6 = 48.$$

Сега да се заловим за самата работа.

Имате вие, да речем, някакво си число, например 295, и искате да го умножите с 6. Това ще да каже, че искате 2 стотини, 9 десетака и 5 единици да земете 6 пъти.

Из таблицата на умножението ние виждаме, че 6 пъти по 5 единици правят 30 единици, сир.

$$5 \times 6 = 30,$$

така също, 6 пъти по 9 = 54, следователно, 9 десетака, земени 6 пъти, правят 54 десетака, или

$$9 \text{ десетака} \times 6 = 54 \text{ десетака.}$$

По-нататък виждаме, че 6 пъти по 2 = 12.

А затова 2 стотини, земени 6 пъти, правят 12 стотини, или

$$2 \text{ стотини} \times 6 = 12 \text{ стотини.}$$

И така ще да получим:

- 30 единици,
- 54 десетака или 540 единици,
- 12 стотини или 1200 единици.

Като съберем получените числа, ние ще да получим 295, замени 6 пъти.

$$\begin{array}{r} 30 \\ 540 \\ 1200 \\ \hline 1770 \end{array}$$

И числото 1770 ще да бъде произведение на числото 295, умножено с 6.

За да видим права ли е тая задача, то нека я изпитаме с просто събиране, сир. да съберем числото 295 — 6 пъти:

$$\begin{array}{r} 295 \\ 295 \\ 295 \\ + \\ 295 \\ 295 \\ 295 \\ \hline 1770 \end{array}$$

Получихме същото

Да направим още една задача.

Имаме, например, число 2487 и искаме да го умножим с 8.

Земаме таблицата на умножението и виждаме, че 8 пъти по 7 единици = 56.

$$7 \times 8 = 56.$$

8 пъти по 8 = 64, следов. 8 пъти по 8 десетака = 64 десетака.

$$8 \text{ десетака} \times 8 = 64 \text{ десетака}$$

$$8 \text{ пъти по 4 стотини} = 32 \text{ стотини}$$

$$4 \text{ стотини} \times 8 = 32 \text{ стотини.}$$

Най-после, 8 пъти по 2 хиляди = 16 хиляди, или

$$2 \text{ хиляди} \times 8 = 16 \text{ хиляди.}$$

И така, ние получихме: 56 единици.

$$64 \text{ десетака или } 640 \text{ единици,}$$

$$32 \text{ стотини или } 3\,200 \text{ единици,}$$

$$16 \text{ хиляди или } 16\,000 \text{ единици.}$$

Като съберем тия числа, ще да получим произведението, което търсим

$$\begin{array}{r}
 56 \\
 640 \\
 3\,200 + \\
 16\,000 \\
 \hline
 19\,896
 \end{array}$$

Но решението на такива задачи може да стане по-просто.

И наистина. Защо да умножаваме числата едно подир друго толкова пъти и после да правим общо събиране, когато можем да ги умножим изведнаж.

8 пъти по 7 = 56, или 6 единици и 5 десетака; турям 6 единици на първото място, а 5 десетака на второто.

8 пъти по 8 десетака = 64, или 6 стотини и 4 десетака; турям 4 десетака на второто място, дето сякога се турят десетациите, а 6 стотини на третото, защото, както знаете, стотините се турят на третото място.

8 пъти по 4 стотини = 32 стотини или 2 стотини и 3 хиляди, турям 3 хиляди на четвъртото място и 2 стотини на третото.

8 пъти по 2 хиляди = 16 хиляди, турям 6 хиляди на четвъртото, а 1 десетак хиляди на петото.

$$\begin{array}{r}
 2\,487 \times 8 = 56 \\
 64 \\
 32 \\
 16 \\
 \hline
 19\,896
 \end{array}$$

Като събрахме сичките тия произведения, получихме числото 19 896, което ни показва произведението на числото 2 487, умножено с 8.

$$2\,487 \times 8 = 19\,896.$$

Но не ще ли бъде още по-просто и още по-лесно, ако захванем да правим така: на първото място да турнем 6, но на второто да не туряме 5-те, а да ги задържим на умът си. После като получим 64, да притурим при 4-те задържаните на-

ум 5 и на второто място да турнем 9, а 6-те да задържим на умът си. По-нататък, като получим 32, да притурим при 2-те задържаните наум 6 и на третото място да турнем 8, а 3 да задържим на умът си. И най-после, като получим 16, да притурим задържаните наум 3 и на четвъртото да турнем 9, а на петото 1.

Получихме това същото произведение 19 896, но много по-скоро.

Да земем сега 2 487 не 8 пъти, а 78.

Като умножим това число по-напред с 8, ще да получим 19 896.

Но трябва да го умножим още и със 7 десетака.

Да умножим по-напред 7 единици със 7 десетака. Следователно, 7×7 десет. = 49 десетака.

За да умножим 2 437 със 7 десетака, трябва само 2 487 да умножим просто със 7, но само ще да получим не единици, а десетаци.

$$2\,487 \times 7 = 17\,409.$$

Следователно:

$$2\,487 \times 7 \text{ десет.} = 17\,409 \text{ десетака.}$$

За да получим общото произведение, трябва само да съберем получените две произведения.

Само като ги събираме, да не забравяме, че 9-те трябва да подпишем под десетациите, 0-та под стотините, 4-те под хилядите, 7-те под десетациите хиляди и т. н.

$$\begin{array}{r} 2\,487 \times 78 = 19\,896 \\ 17\,409 \\ \hline 193\,986 \end{array}$$

Ако би да ни дотряба да умножим числото 2 487 още с 5 стотини, сир. да го умножим с 578, то пак би намерили, че трябва да го умножим просто с 5, само полученото произведение 12 435 ще бъдат вече стотини и затова, кога събираме произведенията на 7-те десетака и на 8-те единици, трябва да турнем 5-те на третото място под 0, защото 5-те показват стотини; следователно, изоставяме две цифри, като считаме от дясната ръка към лявата.

$$\begin{array}{r}
 2\,487 \times 578 = 19896 \\
 17409 \\
 12435 \\
 \hline
 1437486
 \end{array}$$

Ако би го умножили още с 6 хиляди, то така също би го умножили просто с 6, но подписвали би произведението под четвъртата цифра, като считаме отдясно наляво:

$$\begin{array}{r}
 2\,487 \times 6\,578 = 19896 \\
 17409 \\
 12435 \\
 14922 \\
 \hline
 16359486
 \end{array}$$

Ако би го умножили още с 3 десетака хиляди, то пак същото, само подписали би произведението, като отстъпим 4 цифри.

$$\begin{array}{r}
 2\,487 \times 36\,578 = 19896 \\
 17409 \\
 12435 \\
 14922 \\
 7461 \\
 \hline
 90969486
 \end{array}$$

и така нататък, като отстъпваме по една цифра.

Още една забележка:

Да речем, че искаме да умножим 1 561 с 702.

Умножаваме по-напред с 2.

$$1\,561 \times 2 = 3\,122$$

Но как щем да умножим 1 561 с 0? В таблицата за умножението произведение на 0 няма.

Но какво нещо е нулата? Нулата е знак, който показва, че няма единици, десетаци, стотини и т. н.; а в нашият случай показва, че няма десетаци. Следователно, няма и с какво да умножаваме, а трябва да преминем и да умножаваме със следующата цифра — 7. Но като умножаваме с 7, трябва да помним, че ние получаваме стотини, следователно произведението, което ще да получим, трябва да захванем да подписваме, като отстъпим 2 цифри от дясната ръка към лявата

$$\begin{array}{r}
 1561 \times 702 = 3122 \\
 10927 \\
 \hline
 1095822
 \end{array}$$

По-нататък да речем, че искаме да умножим числото 1561 не с 701, а с 7002.

Умножаваме по-напред с 2. С двете нули да умножаваме се не може: оставяме ги настрана и умножаваме с 7, но помним, че тия 7 показват хиляди; следователно, полученото произведение ще да захванем да туряме, като изоставим 3 цифри от дясната ръка към лявата.

$$\begin{array}{r}
 1561 \times 7002 = 3122 \\
 10927 \\
 \hline
 10930122
 \end{array}$$

И така ние видиме, че ако в множителите се намират една или няколко нули наред, то с тия нули ние не умножаваме, а преминуваме и умножаваме със следующата цифра. При умножаването с тая цифра произведението подписваме, като изоставим не само една цифра, но още толкова, колкото нули се намират в множителят.

Сега обърнете внимание на следующата задача:

$$\begin{array}{r}
 14\ 581\ 690\ 104 \times 60\ 891\ 623 = 43\ 745\ 070\ 312 \\
 291\ 633\ 802\ 08 \\
 8\ 749\ 014\ 062\ 4 \\
 14\ 581\ 690\ 104 \\
 1\ 312\ 352\ 109\ 36 \\
 11\ 665\ 352\ 083\ 2 \\
 874\ 901\ 406\ 24 \\
 \hline
 887\ 902\ 776\ 515\ 598\ 792
 \end{array}$$

Такива задачи, както видите, не са нито мъчни, нито замисловати. Да се заловим сега за такива, които да ни накарат да помислим малко нещо.

Например, ето ви една задача.

Колко пити хляб ще да изядат за един ден 9 души косачи, ако секи един из тях изяде по три пити?

Секи един изяда по 3 пѣти, а косачите са девет души. За да узнаем колко щат да изядат, трябва трите пѣти да земем 9 пѣти. Гледам на таблицата: 3 пѣти по 9 = 27. Следователно, ще да изядат 27 пѣти.

А колко пѣти ще да изядат тия 9 души косачи за две недели. За един ден изядат 27 пѣти. Следователно за две недели, сир. за 14 деня, ще да изядат 14 пѣти повече. А затова, за да узнаем колко, умножаваме 27 на 14.

$$\begin{array}{r} 27 \times 14 = 108 \\ 27 \\ \hline 378 \end{array}$$

И така, за две недели щат да изядат 378 пѣти.

А ако поискаме да узнаем, колко ще да изядат за една година, то трябва само 27 да умножим с 365, защото годината има 365 деня.

$$\begin{array}{r} 27 \times 365 = 135 \\ 162 \\ 81 \\ \hline 9855 \end{array}$$

И така, видими, че щат да изядат 9 855 пѣти.

Да решим сега такава задача:

Искаме ние да купим 4 003 кила рѣж и пазарихме се да заплатим по 36 гроша за кило. Колко трябва да заплатим за сичкото жито. Ако за едно кило заплащаме 36 гр., то е явно, че за 4 003 кила, трябва да заплатим 4 003 пѣти повече сир. $36 \times 4\,003$ или сѣ едно $4\,003 \times 36$. Да умножим 4 003 с 36.

По-напред умножаваме с 6.

$6 \times 13 = 18$. Туряме на 1-то място 8, а един десетак помним. На 2-то място в множимото стои нула, която показва, че няма десетаци; следователно, и да умножаваме няма какво. Но ние задържахме 1 десетак на умът си, а тоя десетак трябва да турнем на 2-то място в произведението. На 3-то място в множимото пак стои нула, която показва, че няма стотини. Следователно, и стотини не умножаваме, а на 3-то място в произведението туряме 0, и най-после:

$$6 \times 4 = 24.$$

$$\text{Следователно } 4\,003 \times 6 = 24\,018$$

Така също като умножим и с 3-те, ще да получим:

$$4\,003 \times 3 = 12\,009$$

Следователно:

$$\begin{array}{r} 4\,003 \times 36 = 24\,018 \\ 12\,009 \\ \hline 144\,108 \end{array}$$

Тука ние видим, че ако в множимото има 0, то тая 0 се не умножава, а в произведението се пише или 0, или задържаната на ум цифра.

И така $4\,003 \times 36 = 144\,108$; следователно, можем да кажем, че за 4 003 кила ръж трябва да заплатим 144 108 гроша.

Още една задача.

Продали сме ние, да речем, 223 лакти сукно за 3 942 гроша. На секи лакет сме спечелили по 2 гроша. Колко гроша сме заплатили ние за сукното.

Продали сме 223 лакти и сме зели по 2 гроша печалба на лакетът; ще рече, за 223 лакте, ще да земем 223 пъти по 2 гроша. Следователно за да узнаем колко печалба ще да земем за сичкото сукно, трябва да умножим 2 с 223 или 223 с 2. Казах по-напред, че това е кѣ едно.

$$223 \times 2 = 446.$$

Ще рече, спечелили сме 446 гроша.

Като извадим тия 446 из 3 942, сир. из цената, за която сме продали сичката стока, ще да получим цената, за която сме я купили.

$$\begin{array}{r} 3\,942 \\ - 446 \text{ [—]} \\ \hline 3\,496 \end{array}$$

сир. за 3 496 гроша сме купили сукното;

Още една задача:

Един търговец има три сандъка с пари. В единият има 115 пъти повече грошове, отколкото секунди има в един час; в другият 41 пъти повече, отколкото в първият, а в третият има 62 умножени с 27 по-малко, отколкото във вторият.

Колко гроша има той в секи един сандък и колко в сичките наедно?

По-напред трябва да видим, колко секунди има в един час.

В един час има 60 минути, а в една минута 60 секунди. Тога ще да каже, че в часът има 60 пъти повече секунди, отколкото има в минутата.

Следователно: $60 \times 60 = 3\,600$

Но как тъй ние, като умножихме 60 с 60, получихме 3 600?

Да умножим 60 с 60, ще да рече да умножим 6 десетака с 60. Ние вече знаем, че $60 \times 6 = 360$. Но тия 360 не са единици, а десетаци. 360 десетака правят 3 600 единици.

И така $60 \times 60 = 3\,600$.

Забележете тука и това. Когато умножаваме две числа, в които има на крайт нули, то за да направим по-бърже умножението, оставяме нулите настрана и умножаваме само другите цифри: а като свършим умножението, ние написваме в произведението толкова нули, колкото има и в множимото, и в множителят. Така, като умножавахме 60 с 60, ние можехме да умножим само $6 \times 6 = 36$ и да подпишем двете нули на крайт, за да получим 3 600.

Да ви кажа един пример: в 1866 год. в Русия са се считали 82 000 000 жители. Сметнато е, че един човек (едно на друго: мъже, жени и деца) изяде и изпива на ден около 3 фунта (три фунта правят 1 ока) хляб, вода и др., сир. около 1000 фунта за една година.

Питам ви сега, колко фунта е изял и изпил руският народ в 1866 г.?

Тряба да умножим 82 000 000 с 1 000. Ще да получим 82 000 000 000. Тук ние умножихме 82 само с 1 и при другите шест нули притурихме още три, които бяха в 1 000.

Но да се върнем да решим задачата за капиталът на търговецът.

В 1-ят сандък има 115 пъти повече грошове, отколкото секунди има в часът. В часът има 3 600 секунди; следователно, за да узнаем колко гроша има в сандъкът, трябва само 3 600 да умножим с 115.

$$\begin{array}{r}
 3\,600 \times 115 = 18\,000 \\
 3\,600 \\
 3\,600 \\
 \hline
 414\,000
 \end{array}$$

414 000 гроша.

Във вторият 41 пъти повече, отколкото в първият, следователно:

$$\begin{array}{r}
 414\,000 \times 41 = 414\,000 \\
 16\,560\,000 \\
 \hline
 16\,974\,000
 \end{array}$$

Най-после, в третият по-малко 62 умножени с 27, отколкото в първият, сир.

$$\begin{array}{r}
 62 \times 27 = 434 \\
 124 \\
 \hline
 1674
 \end{array}$$

1674 гроша, ще рече

$$\begin{array}{r}
 414\,000 \\
 1\,674 \text{ —} \\
 \hline
 412\,326
 \end{array}$$

сир. 412 326 гроша. Следователно, и в трите сандъка има:

$$\begin{array}{r}
 414\,000 \\
 2\,070\,000 + \\
 412\,326 \\
 \hline
 2\,896\,326
 \end{array}$$

2 896 326 гроша.

До тука ние свършваме умножението. За да ви бъде лесно да умножавате, трябва да научите добре таблицата на умножението. В нея стои сичката мъка.

УРОК VII

ЗА ДЕЛЕНИЕТО

Един баща имал 4-ма сина: Петър, Иван, Найден и Стоян. Купил им той 8 ябълки и дал им да си ги разделят.

По колко ябълки са се паднали секиму?

Надали ще да има човек, който да се замисли върх това питане. Секи ще да каже, че на секи син са се паднали по две ябълки.

Но да разясним, защо именно са се паднали по две ябълки.

Дадени 8 ябълки на 4 души; за да познаем по колко ще да се паднат секиму, трябва да разделим 8-те на 4 равни части, и секиму ще да се падне по една такава част.

Сега да решим друга задача:

А четвърта част (четвъртината) на осемте ще да бъдат двете, защото 4 пъти по 2 правят 8. Следователно, на секи син ще да се паднат по две ябълки.

Имате вие 9 гроша, и искате да купите за тях платно, на което лакетът се продава по 3 гроша. Колко лакти ще можете да купите?

3 лакти.

А защо три?

Ето защо:

Аз трябва да узная, колко лакти платно мога да купя за 9 гроша; ако единият лакет струва 3 гроша, то следователно, трябва да узная, колко пъти 3-те гроша се вмести в 9-те.

По-напред да изпитам, не вмести ли се 2 пъти?

2 пъти по 3 правят 6. Следователно, не два пъти, а повече.

Не 3 пъти ли?

3 пъти по 3 = 9.

Следователно, 3-те се вмести в 9-те 3 пъти, и за това за 9 гроша аз мога да купя 3 лакти платно.

Но 9, разделени на 3 правят се 3. Така, например ако 3-ма души разделят помежду си 9 лакти платно, то секиму ще да се паднат по 3 лакти.

Тъй щото разделяме ли ние едно число с друго или намираме, колко пъти едното се вмести в другото, то е се едно, следователно и вам кога се случи такова нещо, сир. да ви трябва да намерите колко пъти едно число се вмести в дру-

го, то можете да кажете, че трябва да се раздели едното число с другото.

А за това действието, с което намираме, колко пъти едно число се вмества в друго, нарича се д е л е н и е.

Решените досега задачи бяха твърде прости. Но има и по-мъчни задачи, които не можете решите, ако не знаете как да делите.

И наистина.

Как ще да решите вие, например, такава една задача?

Да разделите 5 912 с 3?

Или:

Имаме ние 56 уврата земя и искаме тия 56 уврата да разделим между 7 души. По колко уврата щат да ни се паднат?

Да се реши тая задача е твърде лесно.

Вие знаете, че да се разделят 56 на 7 е се едно, като да се намери, колко пъти 7-те влизат в 56.

Да захванем да търсим колко пъти. Да видим, не влизат ли 7-те 2 пъти в 56.

$2 \times 7 = 14$. Не, влизат много повече. Не 5 ли?

$5 \times 7 = 35$, още повече. Не 7 ли?

$7 \times 7 = 49$, още повече. Не 8 ли пъти?

$8 \times 7 = 56$.

Ето видите ли, че 7-те влизат в 56 — 8 пъти или 56 разделени на 7, падат се по 8; следователно всеки ще да получи по 8 уврата земя.

Продължаваме по-нататък. Да речем, че ни трябва да разделим не 56, а 371 уврата на 7, или се едно да намерим, колко пъти 7 влиза в 371.

Да виидм не влизат ли 9 пъти?

9 пъти по 7 = 63.

О-хо! много повече, не 15 ли пъти?

$15 \times 7 = 105$.

Още повече, не 22 ли?

$22 \times 7 = 154$.

Още повече, не 37 ли?

$37 \times 7 = 259$.

Не 42 ли пъти? $42 \times 7 = 294$.

Не 49 ли? $49 \times 7 = 343$.

Не 51 ли? $51 \times 7 = 357$.

Не 52 ли? $52 \times 7 = 364$.

Не 53 ли? $53 \times 7 = 371$.

И така ние видим, че 7 в 371 вляза 53 пъти; след секи ще да получи по 53 уврата

Но не сякога делението става така, щото едно число да влезе в друго по равно число пъти. Например, колко пъти 7-те ще да влязат в 36?

По-малко от 6 и повече от 5. И наистина:

$$5 \times 7 = 35.$$

$$6 \times 7 = 42.$$

Числото 35 е по-малко от 36, а 42 е по-голямо от 36. Затова, кога ни се случи такова нещо, казваме, че 7 вляза в 36 — 5 пъти, но освен това, остава и остатък. И тоя остатък е $= 36 - 35 = 1$.

Ето ви още един пример: искаме да разделим 29 с 5, сир. да намерим колко пъти 5 вляза в 29.

$$5 \text{ пъти по } 5 = 25.$$

$$6 \text{ пъти по } 5 = 30.$$

И така ние казваме, че 5 вляза в 29 — 5 пъти и освен това остава още остатък $= 29 - 25 = 4$.

Тука вие трябва да забележите, че числото, което делим с друго число, нарича се д е л и м о, числото, с което делим това число, нарича се д е л и т е л, а числото, което получаваме подир делението, нарича се ч а с т н о число.

Когато искаме да покажем, че едно число трябва да се раздели с друго число, то между тях, сир. между делимото и делителят, туряме две точки (:).

Например:

$$56 : 7 = 8$$

Сега да речем, че ни трябва да разделим 984 с 8, сир. да намерим колко пъти числото 8 вляза в 984. Не вляза ли 60 пъти?

$$60 \times 8 = 480.$$

Ние виждаме, че повече. Не 100 ли?

$$100 \times 8 = 800.$$

Видим, че още повече. Не 120 ли?

$$120 \times 8 = 960.$$

Още повече. Не 121 ли?

$$121 \times 8 = 968.$$

Още повече. Не 122 ли?

$$122 \times 8 = 976.$$

Още повече. Не 123 ли?

$$123 \times 8 = 984.$$

Следователно, 8 в 984 влиза 123 пъти.

Но тъй да търсим числа, за да решаваме такива задачи, както вие видите, е твърде мъчно и бавно. Но можем ли ние да улесним някак тая работа? Не ще ли бъде по-лесно, ако постъпим така: като искаме да разделим, например същото число 984 с 8, по-напред да видим колко пъти 8-те влизат в 9 стотини. 8 в 9 единици влизат един път, и освен това ще да остане остатък една единица, сир. $9 - 8 = 1$.

Следователно, 8 в 9 стотини влиза стотина пъти, и освен това ще да остане остатък 1 стотина. После намираме колко десетици пъти 8-те влизат в 1 стотина и 8 десетака, сир. в 18 десетака.

8 в 18 единици влиза 2 пъти и остава остатък $= 18 - 16 = 2$. Следователно, 8 в 18 десетака влиза 2 десетака пъти, и ще да остане остатък $= 2$ десетака.

И най-после намираме, колко пъти 8 влиза в 2 десетака и 4 единици, сир. в 24 единици. Влиза 3 пъти и не остава никакъв остатък.

И така, 8 в 984 влиза 1 стотина, 2 десетака и 3 единици пъти, сир. 123 пъти.

Видите ли, че същото ние получихме и по-лесно, и по-скоро.

Действието може да стане още по-просто, ако ние захванем по-просто да се изразяваме.

Написваме по-напред делимото, после туряме две точки (:), а подир тях пишем и делителят. Под него прекарваме една черта и захващаме да делим.

8 в 9 влиза един път; туряме това 1 под чертата. 1 път $8 = 8$, подписваме 8-те под 9-те, теглим черта и изваждаме:

$$\begin{array}{r} 984 : 8 \\ 8 \quad \underline{1} \\ 1 \end{array}$$

До остатъкът туряме цифрата, която иде подир 9-те, сир. цифрата 8, и казваме: 8 в 18 по 2 пъти, и туряме до единицата $2 \cdot 8 = 16$, подписваме 16 под 18-те, теглим черта и изваждаме:

$$\begin{array}{r}
 984 : 8 \\
 \underline{8} \quad 12 \\
 18 \\
 \underline{16} \\
 2
 \end{array}$$

До 2-те туряме или, както се казва, сваляме и цифрата 4 и пак казваме: 8 в 24 — 3 пъти; туряме тия 3 до 2-те; 3 пъти по 8=24; подписваме 24 под 24. Изваждаме и получаваме остатък 0.

$$\begin{array}{r}
 984 : 8 \\
 \underline{8} \quad 123 \\
 18 \\
 \underline{16} \\
 24 \\
 \underline{24} \\
 0
 \end{array}$$

Нулата накрая показва, че не остана нищо и затова, на-место нея можем да турнем тоя знак: („), който се нарича к а в и ч к и.

Да решим сега такава задача: искаме да разделим 1842 с 6.

Намираме, колко хиляди пъти 6-те влизат в 1 хиляда. Разбира се, че нито една хиляда пъти. А колко стотини пъти ще да влязат в една хиляда и 8 стотини, сир. в 18 стотини? Три стотини пъти.

В нашата задача, ако би даже делимото да се начеваше с 2, с 3, с 4 или с 5, то се пак не можеше да се раздели на 6 и в частното число да бъдат хиляди. От това излиза, че ако първата цифра в делимото е по-малка от делителят, то не трябва и да търсим колко пъти се заключава (вляз) в нея делителят, а трябва право да захванем да дирим, колко пъти се заключава той в двете цифри.

Сега, колко десетаци пъти 6-те влязат в 4 десетака? Раз-бира се, че нито един път. Най-после, колко пъти 6-те влязат в 4 десетака и 2 единици или инак в 42 единици? Влязат 7 пъти.

Следователно, 6 в 1 842 влизат 3 стотини и 7 единици пъти, сир. 307 пъти.

Да решим тая задача с още по-лесен начин. 6 в 18 влиза 3 пъти; $3 \times 6 = 18$, подписваме 18 под 18 и получихме остатък 0. Сваляме 4-те. 6 в 4 не може. Сваляме и 2-те. 6 в 42—7 пъти.

3-те показват стотини, а 7-те — единици. Ако би ние турнали 7-те до 3-те, то 3-те като ще бъдат на второто място, щат да показват не стотини, а десетаци; следователно за да показват тие стотини, трябва да турнем между 3-те и 7-те нула.

$$\begin{array}{r} 1842 : 6 \\ 18 \quad 307 \\ \hline 0042 \\ 42 \\ \hline 00 \end{array}$$

И така:

Ако в свалената цифра делителят не може да влезе, то ние в частното туряме 0, после сваляме и другата цифра и делим нататък.

Да направиме няколко примера, пък да продължим по-нататък.

Пет души хайдуци нападнали на едни търговци, земали им 26 275 гроша и си ги разделили братски. По колко гроша им са се паднали?

Петима земали 26 275. След., за да узнаем по колко се е паднало секому, трябва да разделим 26 275 с 5.

Като ги разделим, ще да видим, че секому са се паднали по 5 255 гроша.

$$\begin{array}{r} 26275 : 5 \\ 25 \quad 5255 \\ \hline 12 \\ 10 \\ \hline 27 \\ 25 \\ \hline 25 \\ 25 \\ \hline 00 \end{array}$$

Ето още една задача:

8-мина хлапета брулили орехи и набрулили 2112 ореха. Седнали да си ги разделят. По колко ореха ще да им се паднат?

Орехите са 2112, а хлапетата 8. Следователно, трябва само да разделим 2112 с 8, и ще да видим колко е получило сяко едно хлапе. Делим и намираме, че секому са се паднали по 264 ореха.

$$\begin{array}{r} 2112 : 8 \\ 16 \quad 264 \\ \hline 51 \\ 48 \\ \hline 32 \\ 32 \\ \hline 00 \end{array}$$

Да кажем по-подробно, как ние делихме. Трябаше 2112 да разделим с 8. 8 в първата цифра нито казваме, че влиза, защото се види, че тя е по-малка от 8-те; а казваме 8 в 21 по 2, $2 \times 8 = 16$. Изваждаме 16 из 21, получаме 5. Сваляме 1-то и получаме 51. 8 в 51 по 6; $6 \times 8 = 48$, изваждаме 48 из 51 и получаме 3. Сваляме 2-те и получаме 32. 8 в 32 по 4, $4 \times 8 = 32$, изваждаме त्या 32 из 32 и получаме остатък 0.

Да се изпитаме сега да разделим с две, с три, с четири и с повече цифри.

Искаме, например, да разделим 144 с 12. Това е се едно, като да намерим, колко пъти 12 се заключава (влиза) в 144.

Не влиза ли 9 пъти?

$9 \times 12 = 108$. Не, повече. Не 11 ли пъти? $11 \times 12 = 132$, още повече. Не 12 ли? $12 \times 12 = 144$.

И така, ние видиме, че 12 в 144 влиза или се заключава 12 пъти.

Но без да правим толкова умножавания, ние можем да получим това, същото, като постъпим само тъй, както постъпихме когато правихме деление с една цифра.

И наистина:

Да разделим 144 с 12.

12 в 1 нито казваме, 12 в 14, 1 път $1 \times 12 = 12$. Подписваме тия 12 под 14-те, изваждаме и получаваме остатък 2. Сваляме и другата цифра 4, и получаме 24. 12 в 24 по 2 пъти: $2 \times 12 = 24$ подписваме ги под 24 и получаваме остатък 0.

$$\begin{array}{r} 144 : 12 \\ 12 \quad 12 \\ \hline 24 \\ 24 \\ \hline 00 \end{array}$$

И така, ние видим, че делението с 2 цифри става тъй, както и с една цифра. Така също то става с 3, с 4, с 5, и с повече цифри.

Когато делим с две цифри, ако в началото на делимото първите две цифри са по-малки от делителят, то ние делим трите; а когато делим с пет цифри, ако първите 5 са по-малки от делителят, то делим 6-те от делимото, и т. н.

Но често се случва, като сваляме последната цифра, да не може вече да се дели: тогава в частното число на краят, трябва да турнем 0. А защо? Ние трябва да обясним.

Да речем, че искаме да разделим 3 372 с 14.

14 в 33 стотини влязат 2 стотини пъти; $2 \times 14 = 28$. Изваждам: $33 - 28 = 5$. В 54 десетака 14 влизат 4 десетака пъти. $4 \times 14 = 56$, $57 - 56 = 1$.

Но 14 в 12 единици не влизат вече ни веднъж.

В частното число ние получихме 2 стотини и 4 десетака, следователно 240, сир. като свалихме цифрата, без да делим, притурихме една 0.

$$\begin{array}{r} 3372 : 14 \\ 28 \quad 240 \\ \hline 57 \\ 56 \\ \hline 12 \end{array}$$

Да се опитаме да разделим 56 701 236 150 с 225:

$$\begin{array}{r} 56701236150 : 225 \\ \underline{450} \\ 1170 \\ \underline{1125} \\ 451 \\ \underline{450} \\ 12 \end{array}$$

Що да правим сега: 12 да се разделят с 225 не може. Да свалим цифрата 3 и в частното да турнем 0, ще да получим 123. Виждаме, че пак не може да се дели. Тряба да свалим още една цифра, сир. 6-те, и щем да получим 1236.

Но какво трябва да турнем в частното? В частното трябва да турнем още една 0. И наистина когато ние делихме 567 милиона, в частното получихме 2 стотини милиона. По-нататък, като делихме 1170 десетаци милиони, получихме 5 десетака милиона; и най-после като делихме 451 милиона, получихме 2 милиона. Сега ние трябва да разделим 1236 хиляди, разбира се, че в частното ние ще да получим само хиляди; а десетаци хиляди и стотини хиляди не щем да имаме. А затова, освен турнатата вече нула, трябва да турнем още една.

И така ние видим, че колкото цифри сваляме из делимото и не можем да ги разделим, толкова нули трябва да турнем в частното.

$$\begin{array}{r}
 56701236150 : 225 \\
 \underline{450} \\
 1170 \\
 \underline{1125} \\
 451 \\
 \underline{450} \\
 1236 \\
 \underline{1125} \\
 1111 \\
 \underline{900} \\
 2115 \\
 \underline{2025} \\
 900 \\
 \underline{900} \\
 000
 \end{array}$$

УРОК VIII

ЗА ИЗПИТВАНИЕТО НА ЗАДАЧИТЕ

Когато решаваме някоя задача, твърде лесно може да сгине някоя грешка. За това, не само че е добре, но е и твърде потребно в такива случаи да изпитае задачата.

Да речем, че вие сте направили събиране:

$$\begin{array}{r} 561\ 234 \\ 283\ 142 \\ 689\ 155 \\ 689\ 484 \\ \hline 2\ 223\ 015 \end{array} \quad +$$

И искате да узнаете, добре ли сте събрали сир. права ли е сумата (сборът).

Да речем, че сте смятали от горе на долу, сир. така: $4+2=6$, $6+5=11$, $11+4=15$, т. н.

Захващате да смятате отдолу: $4+5=9$, $9+2=11$, $11+4=15$.

И ако получите едната и същата сума, то вашето събиране е право.

Или можем да изпитаем и другояче:

Като знаем, че числото 2 223 015 показва сумата на събираемите 561 234, 283 142, 689 155, 689, 484, то ако съберем само трите из тия събираеми, сумата, която ще да получим ще бъде 2 223 015 без четвъртото събираемо, сир. разликата между двете суми непременно трябва да бъде равно с 4-то събираемо.

И наистина. Имате вие 4 числа: 2, 3, 5 и 6, събираме ги и получаваме: $2+3+5+6=16$, но ако съберем само 3, 5, 6, то разбира се, че сумата, сир. $3+5+6=14$, трябва да бъде с 2 по-малка от 16. Изваждате 12 из 16 и виждате, че наистина разликата е 2, следователно равна е с 4-то събираемо. И така, като искаме да изпитаем нашето събиране ние събираме 3-те събираеми например 283, 142, 689 155 и 689 484,

$$\begin{array}{r} 283\ 142 \\ 689\ 155 \\ 689\ 484 \\ \hline 1\ 661\ 781 \end{array} \quad +$$

И казваме, че получената сума трябва да бъде по-малка от 2 223 015 толкова, колкото е 4-то събираемо. То е 561 234. Да направим изваждане:

$$\begin{array}{r} 2 \cdot 2 \cdot 23 \cdot 0 \cdot 15 - \\ 1 \ 6 \ 61 \ 7 \ 81 \\ \hline 5 \ 61 \ 2 \ 34 \end{array}$$

Виждаме, че наистина разликата е равна с 4-то събираемо, и казваме, че събирането е направено съвсем вярно.

Изваждането се изпитва много по-лесно.

Имаме например, такава задача:

$$\begin{array}{r} 1 \cdot 456 \cdot 2 \cdot 167 - \\ 841 \ 5 \ 917 \\ \hline 614 \ 6 \ 250 \end{array}$$

Какво показва тая задача?

Това, че $14\ 562\ 167$ без $8\ 415\ 917 = 6\ 146\ 250$. Ако 5 ябълки без 2 остават 3, то колко ще да станат ябълките, ако при 3-те притурим отнемените 2?

Пак 5.

Така също е и тука: ако при $6\ 146\ 250$ притурим $8\ 415\ 917$, то трябва да получим $14\ 562\ 167$ и ако наистина получим $14\ 562\ 167$, то можем да кажем, че сме направили задачата съвсем вярно.

И така, за да видите право ли е направено изважданието, трябва само да съберете разликата с умалителят и ще да получите умаляемото.

Да изпитае задачата:

$$\begin{array}{r} 8 \ 415 \ 917 + \\ 6 \ 146 \ 250 \\ \hline 14 \ 562 \ 167 \end{array}$$

Прав е.

Делението се изпитва още по-лесно, например:

$$\begin{array}{r}
 13455 : 23 \\
 \underline{115} \quad 585 \\
 195 \\
 \underline{184} \\
 115 \\
 \underline{115} \\
 0
 \end{array}$$

Тука ние, като разделихме 13 455 с 23, видяхме, че 23 в 13 455 влиза 585.

Следователно, 23 земени 585 пъти, трябва да бъдат равни с 13 455, сир. $23 \times 585 = 13\,455$.

Умножаваме, и ако получим 13 455, то казваме, че делението е вярно.

$$\begin{array}{r}
 23 \times 585 = 115 \\
 \quad 184 \\
 \quad 115 \\
 \hline
 13455
 \end{array}$$

И така, за да изпитаме право ли сме направили делението, трябва само да умножим делителят с частното, и произведението трябва да бъде равно с делимото.

Като знаем как се изпитва делението, то твърде лесно можем да се усетим как се изпитва и умножението. Ние знаем, че произведението се получава като умножим множителят с множимото. Да си представим, че множителят е делител, а множимото частно, то произведението, в такъв случай, непременно трябва да бъде делимо, което като разделим с делителят = с множителят, непременно трябва да получим частното = с множимото. И ако вие, като разделите с множителят получите в частното множимото, то можете да се уверите, че действието е направено вярно.

Да речем, че имаме такава задача:

$$\begin{array}{r}
 65342 \times 32 = 130684 \\
 \quad 196026 \\
 \hline
 2090944
 \end{array}$$

Да си представим, че 32 е делител, а 65 342 частно; тогава произведението 2 090 944 трябва да бъде делимо.

И така, като разделим 2 090 944 с 32, ние трябва да получим: 65 342.

$$\begin{array}{r}
 2090944 : 32 \\
 \underline{192} \qquad 65342 \\
 170 \\
 \underline{160} \\
 109 \\
 \underline{96} \\
 134 \\
 \underline{128} \\
 64 \\
 \underline{64} \\
 00
 \end{array}$$

Получихме частното = с 65 342 и затова можем да кажем, че умножението е станало съвсем вярно.

Но тъй можем да изпитаме действието само тогава, когато не остане никакъв остатък. А как щем да го изпитаме, когато остане остатък?

Да речем например, че трябва да разделим 15 643 с 26.

$$\begin{array}{r}
 15643 : 26 \\
 \underline{156} \qquad 601 \\
 \text{...}43 \\
 \underline{26} \\
 17.
 \end{array}$$

Частно число получихме 601, а остатък 17.

Разбира се, че ако да би ние умалили делимото с полученят остатък, сир. ако да би извадили 17 из 15 643 и получените 15 626 би разделили с 26, то не би получили никакъв остатък, и частното щеше да бъде пак 601. Следователно, в такъв случай, 26 земени 601 пъти трябва да бъдат равни с 15 626, при които като притурим остатъкът 17, трябва да получим нашето делимо 15 643. сир.

$$601 \times 26 + 17 = 15\,643$$

А това именно трябва да правим, когато изпитваме делението.

И наистина: ако при 26, земени 601 път, сир. при делителят, умножен с частното, притурим остатъкът 17 и получим делимото, то можем да кажем, че задачата е права.

Да изпитае, например нашата задача: да умножим 601 с 26:

$$\begin{array}{r} 601 \\ \times 26 \\ \hline 3606 \\ 1202 \\ \hline 15626 \end{array}$$

Да притурим и 17.

$$\begin{array}{r} 15626 \\ 17 + \\ \hline 15643 \end{array}$$

Получихме 15 643 и казваме, че е право.

И така, когато изпитваме делението, ако получим остатък, то трябва само да умножим частното с делителят и при полученото произведение да притурим остатъкът. Ако числото, което получим, бъде равно с делимото, то тогава можем да кажем, че сме направили делението вярно.

ЗАДАЧИ ЗА УПРАЖНЕНИЕ

СЪБИРАНИЕ

1. Колко кости има в човеческото тяло, ако в гръбнакът има 26 кости, в кратуната (черепът) 8, в лицето 14, в дъното на езикът 1, в гърдите 25, в ръцете 64 и в краката 62?

2. Всемирният потоп е станал 3 266 години преди Рождество Христово. Колко години са се изминали от онова време до сега (до 1874)?

3. Асен и Петър освободиха България от игото на гърците в 1190 г. След 206 години България падна под властта на турците. В коя година отечеството ни изгуби своята свобода?

4. Турците покориха Сърбия в 1459 година и владяха над нея цели 371 години. В коя година Сърбия доби свободата си?

5. Първата славянска книга в Русия е напечатана с черковни слова в 1564 г. Подир 147 години се напечата книга с граждански слова. В коя година е въведено в Русия гражданското печатание?

6. В 1865 г. в Москва са били 69 училища мъжки, 58 женски и 40 такива, дето са се учили и момчета и момичета. Колко училища са били в Москва в 1865 г?

7. В мъжките училища в Москва в 1865 година е имало 11 366 ученици, в женските 4 950, а в училищата и за двата пола 1208 момчета и 1198 момичета. Колко са били сичките ученици в Москва в оная година?

8. В Европа има 180 000 четвъртити мили, в Азия 870 000, в Африка 544 700, в Америка 667 600 и в Австралия 160 000. Колко четвъртити мили има сичката суша на земята?

9. В Европа има 250 900 000 жители, в Азия 450 000 000, в Африка 120 000, в Америка 58 660 000 и в Австралия 20 600 000. Колко жители има по сичката земя?

10. В 1864 г. из Русия навън е изкарана стока за 171 206 896 рубли, а в 1865 г. е изкарано повече за 20 116 573 рубли. За колко рубли стока е изкарана из Русия в 1865 г.?

11. В 1865 г. в Русия е вкарана извън стока за 140 976 091 руб., а една година по-напред е вкарано за 6 716 825 рубли повече. За колко рубли стока е вкарана в Русия в 1864 г.?

12. През 1868 г. в сичката турска империя са се родили от православно, римокатолическо и арменско вероизповедание

433 850 деца от женски пол, а от мъжки 35 225 повече; от мохамеданско вероизповедание 65 350 от женски пол, а от мъжки 3548 повече. Колко християнски и мохамедански деца са се родили в Турция през 1868 година?

ИЗВАЖДАНЕ

13. На 7 годишната си възраст човек има 20 зъба, а на 30-годишната 32 зъба. Колко зъба му порастват от 7-та година до 30-та?

14. Христофор Колумб откри Америка в 1492 г., а Французката революция стана на 1793 г. Колко години са се изминали от откритието на Америка до Франц. революция и от Французката революция до сега (1874 г.)?

15. Мохамед II превзе Цариград в 1453 г. Днешният султан Абдул Азис се възкачи на престолът в 1861 г. Колко години има от превземанието на Цариград до възцаряването на Абдул Азиса?

16. България падна под властта на турците в 1396 г. Колко години тя добрува под сянката на султаните? (До която година искате).

17. Борис, цар български, приел християнската вяра в 862 година, а Владимир княз руски, в 988 г. Колко години българите са се покръстили по-напред от русите?

18. Знаменитият математик Нютон се родил в 1642 г., а умрял в 1728 г. Колко години е той живял?

19. Полякът Коперник, италианецът Галилей и немецът Кеплер са се родили: първият в 1473 г., вторият в 1564, а третият в 1571. По колко години са били по-стари един от други тия велики астрономи?

20. Слънцето е далеч от земята 20 682 000 географически мили*, а месечината 51 480 мили. Колко мили месечината е по-близо до земята от Слънцето?

21. Напречникът (диаметърът) на Слънцето е 192 000 мили, а на месечината 454. Колко мили е по-голям първият от вторият?

22. Най-високата планина в Европа, Мон Блан, има 14 764 фута, а Чимборазо, в Америка, има 19 402 фута. Колко фунта са по-ниски тия планини от Давалагир, която има

* Една миля има 7 версти, а една верста 1500 аршина.

28 000 фута, и колко са по-високи от нашата Стара планина, на която най-високият връх има 9000 фута?

23. В Европа има 250 900 000 жители. От тях 80 000 000 са славяни. Колко са другите народи в Европа освен славяните?

24. На узунджовският панаир в 1867 г. се докара стока за 39 005 845 гроша; продаде се от нея за 25 887 660 гр. За колко гроша стока остана непродана?

УМНОЖЕНИЕ

25. Сърцето на средня възраст човек бие 72 пъти в минутата. Колко пъти ще да удари то в 24 часа?

26. Денът и нощта имат 24 часа. Колко часове има един месец и колко една година?

27. В един час има 60 минути. Колко минути има в едно денонощие, и колко в един месец?

28. Изпитано е, че гласът преминава 531 лакета в една секунда. Колко лакти ще да премине в една минута и колко в един час?

29. Планетата Юпитер, като се върти около оста си, върви 17 пъти по-бърже от звукът. Кажете ми колко лакти би преминала тая звезда в един час? (Гл. 28-та задача.)

30. Човек поема и издиша въздух с гърдите си 18 пъти в минутата. Колко дишания прави човек в едно денонощие?

31. Едно кръвообръщение в човеческото тяло става в 22 секунди. Колко секунди трябват за толкова кръвообръщения, колкото дишания прави човек в едно денонощие? (Гл. 30-та задача.)

32. Кръвообръщението у кучето става в 15 секунди, у козата в 12, а у заецът в 7. За колко секунди ще да направят тия животни толкова кръвообръщения, колкото дишания прави човек в един час?

33. Сметнато е, че в 1865 г. в Москва на 20 души жители учил се е един човек. Тогава са се учили 18 722 души. Колко по тая сметка са били жителите в Москва в 1865 г.?

34. Жабата снася сяка година до 2800 яйца. Колко жабчета ще да се извѣдят от 25 жаби за 5 години?

35. На 2 оки американски памук руските фабрики турят 1 ока азиатски. Азиатски памук се вкарва в Русия 13 200 000

оки в годината. Колко памук се изработва в руските фабрики за една година?

ДЕЛЕНИЕ

36. Разстоянието от Босна-Сарай до Цариград е 288 часа. Колко дена трябва да върви един пътник, за да отиде из Цариград в Босна-Сарай, ако преминува на ден 9 часа?

37. Планетата Юпитер се върти около оста си така бърже, щото сяка една точка от нейният пояс преминува 9027 лакти в секундата. Колко лакти ще да премине куршумът в една секунда, ако той както е вече известно, върви 30 пъти по-полека от Юпитера?

38. Поясът на земята е дълъг 55 500 000 лакти. В географията тоя пояс или, както се нарича екватор, се дели на 360 градуса. По колко лакти има в всеки един градус?

39. Слънцето е до толкова голямо щото от него можем направи 19 415 754 месечини. Колко такива земи, като нашата можем направи от слънцето, ако тя е 54 пъти по-голяма от месечината?

40. Когато Юпитер се намира далеч от земята на 42 000 000 мили, то светлината от него до нас дохожда за 100 секунди. Намерете ми по тая сметка, колко мили преминува светлината в една секунда?

41. В сичка Русия, която е най-богата с коне, сяка година стават 380 конски панаири, на които се докарват до 263 000 коне. По колко коня средно число се докарват на всеки един панаир?

42. Сметнато е, че напавата на железен път от 150 версти струва 152 219 524 гроша. Намерете, за колко гроша излиза една верста железен път?

43. Европейска Турция, Сърбия и Румъния имат 8000 четвъртини мили и 16 000 000 жители. Колко жители се падат на една четвъртина миля?

44. Цариград има 1 200 000 жители, а Пловдив 50 000 ж. Колко градища като Пловдив може да насели Цариград?

45. Годината има 365 дена, а неделята 7 дена. Кажете ми, колко недели има в годината?

46. Във Вюртемберг на 5000 жители се пада един без-

грамотен човек. Колко безграмотни хора трябва да има във Вюртемберг, ако населението се състои от 1 800 000 ж.?

ЗАДАЧИ И ЗА ЧЕТИРИТЕ ПРАВИЛА

47. Вие пращате писмо от 3 драма и груп с 5 000 гроша злато из Цариград за Босна-Сарай. За три драма писмо турската поща зема 6 гроша, ако разстоянието е по-голямо от 200 часа; а за груп със злато зема по 2 пари за 1000 гроша за един час. Колко гроша трябва да заплатите за писмото и за групът, ако разстоянието от Цариград до Босна-Сарай се счита 288 часа?

48. Вие знаете, че след всеки три години четвъртата бива високосна, сир. че тя има един ден повече. Когато е тъй, то потрудете се да намерите, колко високосни и колко прости години има от Рождество Христово до сега?

49. В 1776 година в Калифорния (Америка) докарали из Европа 5 говеда. Тогава там нямало никакво население, затова тях добичета се завърнали до толкова, щото в 1805 г. само в Калифорния избили до 20 000 от тях, а из Ла Плата изкарвали за в Англия до 950 000 волски кожи. Кажете ми, за колко години колко пъти повече са станали говедата в Калифорния, ако предположим, че там са останали барем половината отколкото са се избили?

50. Една кокошка, която тежи 300 драма, като снесе 100 яйца през годината, губи от тялото си 5 пъти повече, отколкото тежи тя. Колко драма тежи едното яйце?

51. Българската екзархия се състави преди 4 години и след 103 години от подчинението на Охридската патриаршия под Цариградската; а Охридската патриаршия падна след 542 години от основанието на Търновският патриархат. Кажете ми, в коя година се е основал първият патриархат търновски и в коя първият екзархат български?

52. Най-отдалечената планета от слънцето Нептун, се завърта около Слънцето в 165 години. Тая планета е открита в 1846 година. След колко години от 1874 г. нататък тя ще да бъде на онова също място, на което е била, когато са я открили?

53. Двама пътници тръгнали в едно време единият из Цариград, а другият из Солун, и срещнали се след 14 деня.

Първият преминувал 34 километра на ден. Колко е преминувал вторият, ако разстоянието между тия два града е 882 километра?

54. В 19 Североамерикански щата, в които в 1867 г. са били 23 004 000 жители, на секи 213 ж. се е подало по едно училище, а в сичките училища е имало 5 400 000 ученици, 104 000 учителки и 52 000 учители. Намерете, колко са били училищата, по колко ученици е имало в сяко едно училище и колко са били учителките повече от учителите?

55. Турската държава за 1873 г. е имала 20 637 210 лири приход, а разход 21 404 450 л. В разходът влазят и разносните за народното просвещение, които са били 82 025 лири и цивилната листа на Н. В. Султанът, която е с 1 126 840 лири повече, отколкото са разносните за просвещението. Намерете, колко лири са недостигнали на държавата в 1873 г. и от колко лири се състои цивилната листа на Н. В.

56. Свинята се праси 2 пъти в годината средньо число по 9 прасета. Ако имате 12 свини, то за 2 години колко щат да станат, ако половината от опрасените първата година се опрасят и тие 2 пъти през втората?

ОТГОВОРИ НА ЗАДАЧИТЕ

СЪБИРАНИЕ

1. В човеческото тяло има 208 кости.
2. 5140 години.
3. В 1396 година.
4. В 1830 г.
5. В 1711 г.
6. 167 училища.
7. 18 722 ученика.
8. 2 421 000 чет. мили.
9. 899 560 000 жители.
10. За 191 323 469 рубли.
11. За 147 692 916 рубли.
12. 1 037 409 деца.

ИЗВАЖДЕНИЕ

13. 12 зъба.
14. От откритието на Америка до Французката революция 301 години, а от Французката революция до сега 81 години.
15. 408 години.
16. 478 години до сега.
17. 126 години по-напред.
18. 86 години.
19. Коперник от Галилея 91 години, и Галилей от Кеплера 8 години.
20. 20 630 520 мили.
21. 191 546 мили.
22. Мои Блан е по-ниска от Давалагир 13 236 фута, а по-висока от Стара планина 5764; а Чимборазо е по-ниска от Давалагир 8 598 фута, а по-висока от Стара планина 10 402 фута.
23. 170 900 000 жители.
24. За 13 118 185 гроша.

УМНОЖЕНИЕ

25. 103 680 пъти.
26. В един месец 720, а в една година 8760. Но тука трябва да се притурят още 6 часа, защото годината, освен 365 дена има още и 6 часа.
27. В едно денонощие има 1440, а в един месец 43 200 минути.
28. В 1 минута 31 860 лакти, на в 1 час 1 911 600 лакти.
29. Ще да премине 32 497 200 лакти.
30. 25 920 дишания.
31. Трябат 570 240 секунди.
32. За кучето трябат 16 200 секунди, за козата 12 960, а за заецът 7560.
33. 374 440 жители.
34. 350 000 жабчета.
35. 26 400 000 оки.

ДЕЛЕНИЕ

- 36. 32 деня.
- 37. Без нещо си 301 лакета.
- 38. 15 419 лакти и няколко рупа.
- 39. 359 551 земя
- 40. 42 000 мили
- 41. По 692 коня.
- 42. 1 014 730 гроша.
- 43. По 2000 жители.
- 44. 24 градове.
- 45. 52 недели.
- 46. 360 души безграмотни.

ЗАДАЧИ И ЗА ЧЕТИРИТЕ ПРАВИЛА

- 47. За писмото и за групът 77 гроша.
- 48. 1405 прости и 469 високосни.
- 49. 203 500 пъти повече.
- 50. 15 драма
- 51. Патр. в 1229 г., а екз. в 1870 г.
- 52. След 137 години.
- 53. 29 километра.
- 54. Училищата са били 108 000 и в сяко едно училище е имало по 50 ученика. А учителките са били 52 000 повече от учителите.
- 55. Не достигнали 767 240 лири, а Н. В. Султанът похарчил 1 208 865 лири.
- 56. 2388 свини.

МАТЕРИАЛИ
С НЕУСТАНОВЕНО
БОТЕВО АВТОРСТВО

ИЗВЕСТИЯ ИЗ БЪЛГАРИЯ

— Известяват из Солун, пише „Източно време“, че една чета от осем злодейци (?), предводима от някого си Сотира, върлувала из провинцията Верия от няколко седмици насам. Заптийетата, които са изпроводени против тях под предводителството на Омер-ага, не сполучили още да ги изстребят. В едно срещание със заптийетата при мястото Спормина злодейците се били два часа и най-после побягнали, като оставили на бойното поле маловажни вещи, и няколко оръжия. Заптийетата ги преслед[в]ат отблизко. Доколкото ние знаеме войводата Сотира е добър майстор в работата си той става вече няколко години как ходи из тие места и се не могат да го уловят. В миналите години четата му никога не е бивала по-малка от 70 души, а сега когато в Турско и мирният селянин напуска плугът си и с купралята в ръка отива да се бие за свобода със своя тиранин, тя без друго трябва да е много по-голяма, отколкото ни казва цариградският туркофилски печат. Не е чудно тая чета от разбойническа да се превърне в бунтовническа, ние се надяваме да чуем скоро това, защото винаги така се е случвало. Тогава?...

— Преди няколко време, пише пак същият вестник, 5—6 души черкези влезли в къщата на един богат селянин в българското село Какъчлии, дето след като мъчили башата и синът, посекли ги и земали едно голямо количество пари. Властта сполучила да улови злодейците. Но дали не ще ги пусне, както тя обикновено си прави; ще видиме.

— Из Свищов ни пишат следующото: „В селото Хаджи Мусул беше дошел един онбашия с 5—6 души арнаути, кой-

то като кундисал¹ по българските къщя (в селото има и турци) захванали да мъчат раята за пари, за баници, за кокошки и за всевъзможни други турски прищявки. През нощта няколко души черкези дохождат в селото и от къщата, в която бил самият онбашия, открадват единствените два вола на стопанинът и последната му крава от 7—8 други откраднати сѐ от черкезите. На заранта българинът се оплакал на пазителя на тишината, а той само че не скочил да бие нещастният селянин. „Бе пезевенк гяур², когато си имал добитък, то защо го не пазиш? Или беше глух когато те нападнаха черкезите, та не дойде да ме извикаш да ги изловя? Иди сега и ги гони сам!“ Сиромашът отчаян от тоя отговор приплаква на селяните и тие съединени с турците отиват при обнашият³ и го попитват: „Я ни кажи ти защо си дошел тука? Само да ни притесняваш за пари или да ни пазиш имотът?“ Турчинът захванал да ги псува и тие скочили кой с каквото можал, теглят му едно меше⁴ и го изтирват из селото, без да му дадат нещо. Онбашията и сега тука и цял ден ходи по кафенетата и говори: „Безимки си битти артък: гяурлар баш калдърмъшлар.“⁵ А правителството мълчи!

[Знаме, г. I, брой 25 от 27 август 1875 г.]

¹ Отседнал.

² Долен неверник.

³ Десетник, началник на полицейското отделение.

⁴ Т. е. набили го.

⁵ „Тя нашата се свърши вече; неверниците вдигнали глава.“

ПОЛИТИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД

— Няма вече човек, от каквато и да е народност, който да се не е уверил, че както турските варварства, така и робството по целият Балкански полуостров са в края си. Следователно, решението на многоглаголаният Източен въпрос е на дневен ред. Никой не може да откаже, че предтеча за решението му са храбрите херцеговинци и бошнаци и тяхното победоносно оръжие. Самото турско правителство потвърждава думите ни. Според съветът на великите сили, турс [кото] правителство иска да удовлетвори требованиями на въстаниците, като им обещава някаква си провинциална самостоятелност. Но ще приемат ли непобедимите юнаци тая подла турска (уж) милост и не ще ли пожелаят да съставят едно велико сръбско господарство? Това остава да решат техните оръжия и неутралната днес за днес Сърбия и Черна гора. Новото днес сръбско министерство, без съмнение, ще изпълни народната воля и войната с Турция е на прагът. Ако би (което не вярваме) сръбското правителство да следва още политиката на славянските неприятели и се откаже да изпълни длъжността си; то народът и сам без волята му ще обяви бой на турците и не ще иска и да чуе ни дипломати, ни нищо, когато е уверен, че единствено от борбата за челяшката свобода зависи неговото добро бъдеще. Обноската на Англия в отношение въстанието в Турция е смаяла и Бисмарка, който не знае на какво да се реши. Особено възванието на г-на Руселя да се събира волна помощ за поддръжка на въстаниците в Херцеговина е съвсем смутило берлинският герой. С една дума Англия вече строго наляга да се дадат правдини на въстаниците. Не ще съмнение, че и Русия съветва Портата същото. Това е само, което ни да-

ва право да се съмняваме в руската политика, че и до днес не е показала никаква особена действителна симпатия към въстаниците. Но не можем и да потвърдиме, че ще остане завинаги хладнокръвна, когато вече вижда, че и в Албания се разпалва революционен огън, който ще запали и тия страни отдето се никой ненадява, и които наистина ще решат окончателно въстаният въпрос.

— И Франция е в намерение да работи за в полза на въстаниците. Подир падането на южнославянският враг Наполеона, Турция си зе аферимът от тях и днес наместо союзник вижда отпреде си опълчен табор срещу тиранствата на турското правителство. Надяваме се скоро да чуем, че и в Париз са е съставил комитет за в полза на въстаниците. За Италия оставяме да говорят самите дела. Гарибалди подпомаган от правителството явно сбира помощ. Желанието му: да види Балканският полуостров свободен се вече осъществява. Слава му!

[Знаме, г. I, брой 25 от 27 август 1875 г.]

ВЪСТАНИЕТО В БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

„Глас Црногорца“, от 12 т. м. пише за въстанието в Херцеговина следующото.

„Що може да произлезе от тук? — Всеобщ, велик и най-отчаятелен бой против неприятелите от Косово. А краят на този бой? — Свобода на народът“. Кой може още да се съмнява за съдбата на този народ, който се е така едногласно повдигнал, за да сваля от шията си робските вериги! Когато един народ пролива без милост своята кръв за свобода, сяко съмнение е суетно. Сръбският народ поздравил князът с тия думи: „бой с турците!“ Ами Черна гора? Ако щем и уверява светът, че „Черна гора не иска бой, няма никой да ни повярва“. Що е прославило Черна гора и нейният владетел? Що е спечелило на княз Никола народната любов? Нищо друго освен непрестанният бой с турците и пълното към него доверие, че е винаги готов да въстане начело на народът и се бие за свобода. Босна и Херцеговина не ще да сложат оружието си пред голи обещания, те твърде добре оценяват какви могат да бъдат политическите обещания?

Тоя бой ще се свърши между народа, който е грабнал оружието, и властта, която го е принудила да въстане. Дипломатическите посредствувания нямат никаква цена и краят на тоя бой ще бъде свободата на народа.

[Знаме, г. I, брой 25 от 27 август 1875 г.]

НАЙ-НОВИ ИЗВЕСТИЯ

— От Триест явяват, че двамата Гарибалдови синове, Меноти и Ричиоти, с няколко души италиански волентир¹ побързали да идат на помощ на въстаниците в Херцеговина. Явяват така също от Фиренце, че от там отишли 25 волентир² в Херцеговина.

— Един вестник от Милан известява, че колонелинът³ Буатес, който е приемал участие в сичките италиански компании в цялото волентирско, е тръгнал за Херцеговина, наедно с няколко свои стари другари, за да приеме участие и той в херцеговинското въстание.

— Маджарският вестник „Келет Непе“ явява из Белград, че е съставен особен комитет, който приготвял и поддържал въстанието в Босна. Големият търговец Караманович обещавал на всеки юнак 6 минца³ и по един франк на ден. Той обещал още, че ще заемне 200 000 минца на тоя комитет за тая цел. Найкович влязъл в Босна начело на 200 волентир².

— Из Цариград „Аген Хавас“ известява, че 3—4000 волентир² влезли откъм сръбските граници в Босна и се разположили при Нови пазар.

¹ Доброволци.

² Полковник.

³ Австрийска златна монета.

— В манастир Косиров е имало събрание на въстаниците, в което за войвода на въстанието е избран Любобратич. Явяват още, че за върховен войвода е избран черногорския княз. В Цетина се готвяли за бой. Говори се още, че въстаниците ще отклонят дипломатическата интервенция на консулите; защото раите нямат никаква надежда на тях.

— От Книн, 16 авг., явяват: вчера турците удариха от Грахова далматинското землище. Прибегналите християни изтирени назад. Народа е в отчаяние. Помогнете ни, братия, сега или никога. Който ни помогне, с него ще разделим имота си.

— Белград, 16 авг. 1000 въстаници нападнали на прибой в Босна и запалили Кралово и един хан. Турските села са завзети.

— Стара градишка, 28 авг. Въстаниците се държат добре. При Сраазри връбаш и при Дромесница вчера е имало бой и на двете места турците са разбити. Австрийската власт не пуска бошнаците, които са минали, за да занесат фамилията си.

— От Виена явяват, че въстаниците превзели Плана и твърдината Горанско, в която имало 4 топа.

— Нови пазар в Босна е запален. Християните разграбили оръжието.

— Из Белград известяват, че повече от 300 телеграми дошли на скупщината, с които искат да се обяви бой на турците.

— Един телеграф от Белград, 19 авг., известява, че арнаутските башибозуци по правителствената заповед носят със себе си въжя, с които да бесят славяните.

— Турското правителство няма с що да заплати на войската си, а башибозуците — редиците пленят селата и насилствено грабят храна.

— Портата молила египетският подкрал да прати на помощ войска. Той се извинявал, че се бои от война в земите си и отвърнал просбата му.

[Знаме, г. I, брой 25 от 27 август 1875 г.]

ТЕЛЕГРАМИ НА „ЗНАМЕ“

Дубровник, 17 авг. При Блаце са избиени 60 низами, които идели от Клек. Говори се, че Дервиш паша идел с 2000 турци, за да освободят Требине.

Мехмед Али е пристигнал като председател на международната комисия.

Сплета, 18 авг. 1000 сърби с войводата си Жарка влезли в Босна, като изгорили Нови пазар. Мехмед Али отишъл ненадейно в Албания, защото там имало голямо въстание.

Брод, 18 авг. Въстаниците се усилват. Предстои борба на живот и смърт. Всяка една помощ не ще да е закъсняла.

Задар, 18 авг. Турците не могат да прекарат муницията си през Клек. Турските села: Клавя, Потрика, Гиди, Рудине около Столца са запалени. 40 въстаника убили 23 души аскер и ранили 30 души, когато идели от Клек. Един турски параход пълен с топове дошел в Клек.

Виена, 18 авг. В дипломатическите кръгове се носи слух, че между Австрия и Русия ще стане наскоро споразумение за решаванieto на източният въпрос.

Белград, 10 авг. Поп Жарко пленил при Прибоя 100 товара барут и 400 конника с конете им.

Цариград, 20 авг. Селим паша преминал с 3 баталиона войска през Клек за Мостар, без да се срещне с въстаниците.

Дубровник, 18 авг. Гарибалдски офицери пристигнали вчера в манастирът Дужи. Гарибалди призовава всички свободолюбиви люде да помагат на въстаниците, като записал първи 100 франги.

Дубровник, 18 авг. 1000 души турци сполучили да влязат без бой в Требине.

Задар, 19 авг. Черногорски пълномощници пътуват за Виена, Берлин и Петербург с мисия да предизвестят тия три кабинета, че Черна гора е принудена да обяви бой в полза на въстаниците.

Белград, 21 авг. Тази нощ турците преминали планината Стлац в Сърбия и избили много селяни. Боят при Явора ще е значителен.

Белград, 20 авг. Вчера народа направи великолепно тържество в чест на княза. Народа едногласно викаше: бой! бой!

Белград, 20 авг. Вчера по пладне княза прие новоизбраното от народа министерство. Стевчо е председател, Иван Ристич министър на външните дела, Груич на вътрешните, Никлоич на войната, Милойкович на правосъдието, Иванович на финансите, Василиевич на просвещението. Всичките са били членове на бившата народна опозиция.

Издание, г. I, брой 25 от 27 август 1875 г.

ОБЯВЛЕНИЯ, РЕДАКЦИОННИ БЕЛЕЖКИ И СЪОБЩЕНИЯ

— Мнозина ни питат защо е престанал „Будилникът“. Какво да им отговаря човек? „Будилникът“ е престанал затова, защото редакторът му не може да седи гладен и защото печатницата иска пари. Разбрахте ли сега? С една дума, „Будилникът“ е престанал по тая съща причина, по която са преставали досега сичките български вестници, по която ще да престане после малко време и „Независимост“ и по която ще да престават и множество наши подобни издания. Редакцията на този вестник не е получила от никого ни пребиена пара. На нашата българска публика не трябва вестници. Дайте ни парички. Ние съветваме бъдещите български редактори да отварят ахчийници¹ и да варят шкембе чорбасъ.

(Независимост, г. III, брой 42 от 7 юли 1873 г.)

— Г-ну З. във Фокшан. Ако се не съберат достатъчно преномеранти², то книгата „Восточният въпрос и България“ няма да излезе. Из Браила, която се счита за най-първа българска колония, ние нямаме ни кьорав преномерантин. Същото ще да ви кажеме и за Галац. Разбира се, че и Гюргево, Плөөщ, Зимнич, Измаил и Александрия не са по-добри в това отношение.

(Независимост, г. IV, брой 33 от 1 юни 1874 г.)

¹ Гостилница.

² Абонати.

— Молиме последен път нашите преномеранти да изпроводят колкото се може по-скоро имената си за книгата „Восточният вопрос и България“ от генерала Липранди, защото другояче ние не можеме да я туриме под печат.

[Независимост, г. IV, брой 35 от 15 юня 1874 г.]

ПИСМО НА БРЦК В БУКУРЕЩ ДО БЪЛГАРИ В РУСИЯ

Свободолюбиви господа,

в Русия

Българският революц. комитет в Букурещ, на когото главната дейтелност досега е била да пригответи нашият нещастен и поробен народ за свобода, а следователно и за въстание, като вижда днес, че е достигнал до едни твърде утешителни резултати, не може да остане чужд на движенията, които произхождат в Босна и в Херцеговина и които с такава енергия се отзовават и в нашето нещастно отечество България. Нашата революционна пропаганда, господа, е работила цели осем години и в продължение на това кратко време е успяла да доведе възприемчивият български народ до съзнание, че единственият изход из неговото грозно положение е революцията — революция, която да съсипе неносното турско иго и с това да строши чашата на нашите безбожни и безчовечни страдания. Тая революция е вече приготвена. Чрез своят Централен революц. комитет в България, нашият народ ни дава да разбереме, че той не ще и не може да пропусне днешните благоприятни обстоятелства — когато Турция се намира на краят на своята погибел и когато по-голямата част от поданиците на н. в. султанът проливат вече кръвта си за свобода, — а ще да въстане и ще да раздели честта на оръжието със своите братя херцеговци и бошнаци.

При такова едно решение от страна на народът. Бълг. револ. комитет в Букурещ не може да остане глух на отчаяните въстали за свобода, а е принуден да пристъпи до окончателното решение на своята задача. Съгласно със сичките революц. комитети в България той е решен вече да про-

гласи своята борба и да побърза да събере колкото е възможно повече морални и материални сили, за да се притече на помощ и да даде направление на въстанието. За тая цел комитет [ът] разпроводи писма и нарочно хора до по-главните български извън България и отвредом почти доби благоприятни отзиви. До българските патриоти в Русия се определи и изпраща един от членовете на комитета г-н, който е натоварен с мисия, и с пълно доверие да влезе в споразумение с тие патриоти и да поиска, да пренесат своята лепта на олтарът на българската свобода.

Молиме секи българин и селянин да се отнесат с пълно доверие към нашият пратеник и да му окажат изискваната за народната ни цел помощ.

Приемете и пр.

Комитетът.

ПРЕВОДИ

„ТУРЦИТЕ И ЖЕНИТЕ ИМ. СУЛТАНЪТ И ХАРЕМЪТ МУ“

[Из предговора]

Аз съм като турчин, ако и да съм роден от християнски родители. Изключителни обстоятелства са накарали моята майка, а с нея и мене, да търсиме прибежище посред турците. Моята майка беше жена на великият везир Къбръзли Мехмед паша. Негова светлост, като желаше да нареди моята бъдещност, определи ме да се уча в цариградското военно училище и сетне назначи ме в турския генерален щаб.

Положението, в което се намираше майка ми, като жена на най-първият чиновник в Турция, и нашето благосъстояние, възбудиха завист и злоба у нашите врагове. Като се ползуваха от своите свръзки, те направиха заговор, целта на когото беше да принудят великият везир да отдалечи майка ми (да я паряса) и да ни остави в сиромашия. Интригите на нашите врагове достигнаха целта си, и в един прекрасен ден ние се намерихме изпъдени на улицата, без да имаме какви-годе средства за живене. Нуждата накара мене и майка ми да си търсим прехраната в чужбина.

Ако някой пожелае по-отблизо да се запознае с нашата Одисея, то аз ще го помоля да си купи книгата под заглавие: „Тридесет години в харемът“, съчинение на г-жа Къбръзли Мехмед паша, издадена в Лондон, Нью Йорк и Берлин.

Осман бей.

[Нова България, г. I, брой 2, 26 май 1876 г.]

ЖЕНИТЕ В ТУРЦИЯ

Сякой знае, че у азиатците мъжкият пол господствува, а женският живее в робство; че там мъжът е сичко, а жената — нищо; че с други думи, обществената, гражданска и домашна правоспособност е към страната на мъжът, и сичките преимущества се съсредоточават в него в ущърб на женският пол. Доста е един повърхностен поглед, метнат върху туркинята, за да накара секиго да се замисли и да се попита: де се крие причината на едно такова противоестествено, несправедливо и до най-горня степен глупаво явление, каквото е и положението или, по-добре, поробването на горката жена!

Възможно е някои повърхностни наблюдатели, които не се потрудат да проумеят същността на един толкова любопитен въпрос, да захвалят незавидното положение на източните жени под зверските, необуздани наклонности на мъжете, или на неразвитостта и апатията на жените. Възможно е така също, че някой от тях са решавали този въпрос в такъв смисъл, че източните жени, ако да чувстваха своето собствено достойнство, то никога не би се оставили да изпаднат до такова робско подчинение на мъжът. Подобно разсъждение, ако и да има някаква си основателност, но то сѐ пак е несправедливо; защото, като укорява женската слабост, то предполага, че източните жени са способни да противодействуват и че това нещо те сами са унищожили у себе си; но изработеният в няколко векове обществен ред на източните народи, безусловно, не дава на жената право да противостои, в каквото и да е, на мъжовата власт. И в такава особеност, спрямо обществената организация на мохамеданският свят, крие се източникът на сичките унижения, които тегли мюсюлманката.

Причините, които [са] породили тяхното робско състояние, са: 1) закоренелите предразсъдъци, които се срещат у сичките мюсюлмански народи, и 2) религиозните верования и социални системи, сградени върху тези предразсъдъци.

Наистина, дълбоко вкоренените предразсъдъци били са едничката причина, що е пречила на източната жена да се подигне до това положение, което природните закони ѝ определят посред обществото; се пак същите предразсъдъци са едничката причина за назадничивостта на източните народи, които се подчиняват на противоестествените условия на общественият живот, който противоречи на човешката природа.

Тряба така също да се признае, че съществуването на тези предразсъдъци несравнено повече зависи от тъпостта и неразвитието на мъжете, нежели от ограничеността на женският ум.

Като се предават в необузданото увлечение на страстите и у властолюбието, източните народи с презрение се отнасят към жената. Мюсюлманите от сичко напред стремили са се да се издигнат неизмеримо по-високо от жените, без да проумяват тая проста истина, че като изкопават между себе си и жените си дълбока пропаст, взаимно унищожават един друг и, като поробват жената, в същото време унищожават и поробват и сами себе си.

Предразсъдъците, които са се вкоренили у източните народи зарад женският пол, основават се на общоприетото мнение, че жената е същество по-долно от мъжът, тя е излишно нещо в този свят, се едно, като че е направено по прищевките на природата.

(Продължава се.)

[Нова България, г. I, брой 3 от 5 юни 1876 г.]

БЕЛЕЖКИ

Третият том от настоящото издание на съчиненията на Хр. Ботев съдържа различни по своя характер Ботеви произведения — част от публицистиката му и други журналистически материали, писма и документи, както и неговите преводи.

Публицистиката на Ботев е представена в третия том с материалите, поместени в следните рубрики от неговите вестници: „Български известия“ („Известия из България“), „Политически преглед“, „Най-нови известия“ и „Телеграми на „Знаме“. Материалите, събрани под общото название — „Обявления, редакционни бележки и съобщения“, представляват дребни редакционни съобщения и други бележки и обяви. За пръв път в съчиненията на Ботев се включват цялостно материалите от рубриците „Най-нови известия“ и „Телеграми на „Знаме“.

Значително обогатени в сравнение с досегашните издания на Ботевите съчинения са рубриците „Писма и телеграми“ и „Разписки, протоколи и други документи“. Те обхващат всички известни досега писма, телеграми, разписки, бележки и пр., написани от Хр. Ботев, както и подписаните от него колективни документи — протоколи, дневници, писма и пр. Редица от тези документи се включват едва сега в съчиненията на Хр. Ботев, а някои от тях се публикуват за пръв път.

Ново в настоящото издание на Ботевите съчинения е включването за пръв път в тях на преводите, които Хр. Ботев е публикувал. По такъв начин настоящото тритомно издание представя Ботевото творчество във възможно най-голяма пълнота.

Нормализацията на текста е извършена съобразно възприетите принципи за предходните два тома и изложени по-подробно към коментара на том I.

Обясненията на непознатите думи са дадени на съответното място (за всяка рубрика поотделно).

Материалите в отделните рубрики са подредени по хронология.

В коментара се използват следните съкращения за по-често използваните трудове и издания на Ботевите съчинения:

1. З[ахари] Стоянов, Христо Ботйов (Опит за биография), Русе, 1888 — З. Стоянов, Хр. Ботйов, Опит за...

2. Христо Ботйов. Съчинения. Нова и пълна редакция от Иванка Хр.Ботйова-Христова и Ив. Г. Клинчаров, София, 1907 — Съч. Бот. и Кл., 1907.

3. Христо Ботйов, Съчинения. (Под редакцията на Д. П. Койчев и Ал. Филипов), София, 1929. — Съч. К. и Фил., 1929.

4. Христо Ботйов. Съчинения. Пълно събрание под редакцията на Александър Бурмов, София, 1940. — Съч. Ал. Бурмов, 1940.

5. Христо Ботев. Пълно събрание на съчиненията под редакцията на Михаил Димитров, София, 1940, т. I—III. — Съч. Мих. Дим., 1940.

6. Христо Ботев. Съчинения. Редакция и коментар от Александър Бурмов. Том първи. София, 1948. — Съч. Ал. Бурм., 1948.

7. Христо Ботев. Пълно събрание на съчиненията под редакцията на Михаил Димитров. София, 1950, т. I—III. — Съч. Мих. Дим., 1950.

8. Христо Ботев. Събрани съчинения в два тома. Под редакцията на акад. Михаил Димитров, София, 1958. (1971) — Съч. Мих. Дим., 1958 (1971).

9. Из архивата на Найден Геров, кн. I, под редакцията на Тодор Панчев, София, 1911. — Из арх. Н. Г., I, 1911.

Съкращения на архивохранилища:

1. НБКМ — БИА — Народна библиотека „Кирил и Методий“ — Български исторически архив.

2. ЦДИА — Централен държавен исторически архив.

В рубриката „Български известия“, която от брой 17 на в. „Знаме“ започва да се нарича „Известия из България“, са поместени по-кратки съобщения за случки и събития из българските земи, които дават възможност на Ботев да вземе отношение по редица въпроси, да изрази становища, да произнесе оценки и присъди. По своя характер материалите от тези рубрики са твърде сходни с останалите дописки. Дошлите до него фактически сведения той обработва и коментира с оглед да осъществи основната си задача за разобличаване на турските поробители, да разкрие бедственото и безправно положение на народа в условията на чуждото иго, да внуши, че единственият изход от това тежко положение е борбата срещу подтисниците и отхвърляне господството на султанска Турция. „Събитията, които се засягат в тия съобщения — пише Мих. Димитров, — сами по себе си не представляват или биха представлявали малък интерес, ако не ни говорят за отношението на Ботев към неговата съвременност. Само личното му отношение им придава цена и им определя място в събранието на съчиненията му.“ (Вж. Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, стр. 583.)

И по отношение на материалите в горните рубрики Христо Ботев се проявява като „грижлив, добър редактор, отлично подготвен не само в политическо и културно, но и в техническо отношение, който преработва добре литературно изпратените му материали, за да ги направи подходящи от гледна точка на политическите и пропагандистките задачи на своя вестник, езиково, а също и технически, за да ги подготви добре за процеса на набора“. (Георги Боршуков, История на българската журналистика... С., 1965, стр. 354—355.)

Материалите в рубриката „Български известия“ („Известия из България“), както и останалите, включени в настоящия том, носят белега на силното, остро и чувствително публицистично перо на Хр. Ботев. Много основателно в предговора към събраните съчинения на поета-

революционер Мих. Димитров изтъква; „Четете прозата на Ботева, за да видите с каква неизтощима отзивчивост към всички несъвършенства и неправди е живял той! Четете прозата му, особено неговите дребни по обем бележки, за да видите колко находчив е той в изобличението на злото, което го е заобикаляло, и, от друга страна, каква топла любов е хранил той към истинските борци за свободата на народа!“ (Съч. Мих. Дим., 1940, т. I, стр. 5.)

Тези думи се отнасят с пълна сила и за материалите, включени в настоящия — трети — том от съчиненията на Хр. Ботев.

Стр. 7—8. В „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 1, 8. XII. 1874 г.

Последният абзац обнародван за пръв път в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 331, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 319—320.

Изречението „Хюсни паша е министър не на полицията, а на обществените...“ в оригинала погрешно е предадено: „не на полицията и на обществените...“

„20-те невинно заточени в Деари Бекир млади...“ — имат се пред вид българските патриоти, осъдени на заточение във връзка с опита за убийство на хасковския гръкоманин — чорбаджи хаджи Ставри, предприет през пролетта на 1873 г. от Атанас Узунев и хасковски революционери.

Стр. 9—10. В „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 2, 15. XII. 1874 г.

Последните два абзаца обнародвани най-напред в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 331, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 329—330.

Арестуването на д-р Георги Миркович — виден възрожденски общественик, просветен деец и лекар — става през 1868 г. в гр. Лом, където той се установява като градски лекар с цел да организира населението за борба срещу турската власт. (Повече за неговата съдба вж. у Стефан Каракостов, Диарбекирски заточеници, С., 1946.)

Споменатите починали български заточеници в Мала Азия са от Ботевградско и Етрополско. Те са заловени и осъдени на заточение във връзка с арабаконашката авантюра на Димитър Общи и свързаните с това разкрития на революционната организация в този край през 1872 г. (Вж. Иван Унджиев, Васил Левски, биография, С., 1947, стр. 1048—1049.)

Стр. 10—11. В „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 3, 22. XII. 1874 г.

Последният абзац обнародван най-напред в Съч. К. и Фил., 1923, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 335.

Стр. 11—16. В „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 4, 5. I. 1875 г.

Последните два абзаца обнародвани най-напред в Съч. Бот. и Кл., 1907, стр. 345—347, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 343—347.

„Блее в православно-идиотическият „Век“ — осмива се сътрудничеството на В. Нейчов в изданията от Марко Балабанов в Цариград български вестник „Век“.

„Тая библиотека е съставена...“ — в случая Хр. Ботев има и лично отношение към разглеждания въпрос, тъй като по време на ученичеството си в Одеса е участвувал при създаването ѝ. Един от съучениците му в Одеса — Георги Смилов — разказва в спомениите си. „Не зная как, но между нашите другари българи възникна идея да си уредим наша собствена библиотека. Ние измолихме, ако се не лъжа, от Н. М. Тошкова, една стая в дома му и там поместихме книгите си. Между тях помня „Что делать“ от Чернишевски и „Накануне“ на Тургенева, които четяхме до скъсване; съчиненията на Пушкин, Лермонтов, Некрасов, Тургенев, Гогол, а също и цариградските български издания и вестници. От ръцете ни не падаха съчиненията на Добролюбов, Писарев и др., от чиито идеи мнозина от нас, в това число и Хр. Ботев, силно се увличаха.“ (Александър Бурмов, Христо Ботев през погледа на съвременниците си, С., 1945, стр. 9—10.)

За ролята на тази библиотека в живота на българската младеж в Одеса вж. и К. А. Поглубко, За връзката на българската и руската революционна младеж в Одеса (Първата половина на 70-те години на XIX в.) — сб. В чест на академик Димитър Косев, С., 1974, стр. 187—197

„Роднините на пловдивският руски вице консул“ — намек за Найдено Геров, по това време руски вице консул в Пловдив, с чието съдействие заминават на учение в Русия някои негови сродници.

Последните два абзаца са поместени в рубриката „Книжевни известия“.

Стр. 16—19. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 5, 12. I. 1875 г.

Обнародвани изцяло в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 351—352.

„Болградските учители, които познават докторът“... — има се пред вид, че д-р Георги Миркович е бил директор на известната българска гимназия в гр. Болград през 1861—1864 г.

Стр. 19—20. В. „ЗНАМЕ“, I, бр. 6, 19. I. 1875 г.

Обнародвани изцяло най-напред в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 361—362.

Стр. 21—24. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 7, 26. I. 1875 г.

Последният абзац е обнародван за пръв път в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 332—333, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 366—369.

„Дядо Григорий...“ — русенският митрополит Григорий Доростоло-Червенски.

Стр. 24—25. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 8, 2. II. 1875 г.

Обнародвани изцяло най-напред в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 381 — 382.

„Шумненското приключение“ — става дума за събитията, свързани с т. н. „френска сватба“ в Шумен, при която се стига до стълкновение между български младежи и френски специалисти, работещи в Турция. Във връзка с това турските власти арестуват голям брой местни революционери начело с главния учител и председател на революционния комитет в Шумен Панайот Волов. Христо Ботев коментира неколккратно тези събития в колоните на в. „Знаме“.

„Отечеството на Алкивиада“ — т. е. Гърция.

Стр. 26—29. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 9, 16. II. 1875 г.

Обнародвани най-напред изцяло в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 606—607.

„Русчушките пачаври“ — т. е. проправителствените вестници, издавани в столицата на Дунавския вилает — гр. Русе.

„Един сандък с револвери“ — този случай Ботев засяга в редица бележки във в. „Знаме“, както и в писмата си.

„Дядо Симеон Преславски“ — е шуменско-варненският митрополит, за чиято дейност в подкрепа на просветното дело в епархията Хр. Ботев се изказва положително и при други случаи.

Стр. 29—32. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 10, 2. III. 1875 г.

Първият абзац обнародван най-напред в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 333, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 397—399.

„Перикловите потомци“ — т. е. гърците.

За т. н. „шуменско приключение“ Ботев говори и в предишните броеве на вестника.

Стр. 32—35. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 11, 16. III. 1875 г.

Обнародвани изцяло в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 408—411.

„В което се оплаква от своят владика г. Илариона“ — в случая се има пред вид митрополит Иларион Ст. Макарипополски, един от най-изтъкнатите ръководители на църковно-националната борба през 40—60-те години на XIX в., ръкоположен след учредяването на Българската екзархия в 1870 г. за митрополит на най-

голямата (Търновската) епархия, населението на която взема активно участие в борбата против гръцкото духовенство и за извоюване на независима българска църква.

Обвиненията, съдържащи се в поменатата дописка, както и в други материали, предават в известна степен преувеличено и пристрастно деянията на търновския митрополит, който дал голям личен принос в борбата срещу фенерското господство и се ползвал с авторитет и влияние сред българското население.

Несъмнено Ботев помества тази дописка с оглед борбата, която води срещу религиозните заблуди и срещу консервативните, ретроградни елементи в ръководството на Българската екзархия, които не съдействували за напредъка на българската просвета и отклонявали народа от борбата за национално-политическо освобождение.

„Сичкият сой на г. Илариона“ — има се пред вид, че Иларион Макариополски е роден в гр. Елена, известен като чорбаджийско-консервативно средище, че негов брат е Никола Михайловски — книжовник и просветен деец с консервативни възгледи, турски чиновник по това време и проводник на туркофилските възгледи по отношение на българското просветно и обществено развитие. Н. Михайловски е многократно и остро критикуван в публицистиката на Хр. Ботев.

„Босанските турци се въоружават“... — тези сведения разкриват бедственото положение на населението в Босна и Херцеговина няколко месеца преди избухването на масовото въоръжено въстание, което слага началото на голямата източна криза от 1875—1878 г.

„Гръцките силогоси са захванали вече...“ — силогосите са гръцки обществени организации с културно-национални задачи (подобно на българските читалища). Поддържани с обществени и държавни средства, тези организации си поставят за цел да разпространяват и разширяват гръцкото културно влияние в земите на османската империя. Тяхната дейност се явява пречка за културно-националното осъзнаване и укрепване на българското население в южните и югозападните български земи, тъй като силогосите си поставят за задача да насаждат и утвърдяват в тези райони гръцкото културно влияние и водят борба против българското просветно дело и култура, явяват се оръдие в ръцете на гръцката буржоазия и фанариотското духовенство, които се стремят да осигурят културно-националното и икономическо господство на гръцката буржоазия на Балканите през XIX в.

„Габровските работи“ се още пълнят стълповесте...“ — действително този случай намира отражение в редица български вестници, издавани в Цариград (например във в. „Напредък“ —

г. IX, бр. 24 от 11. I. 1875 г.; бр. 28 и 29 от 8 и 15. II. 1875 г. и др.; в. „Век“ — г. II, бр. 5 от 1. II. 1875 г., бр. 8 от 22. II. 1875 г.; в. „Източно време“, г. II, бр. 3 от 28. II. 1875 г. и т. н.).

„Гениалните главни на Геновича и Найденова“ — иронизират се Никола Генович и Иван Найденов, редактори съответно на „Турция“ и „Напредък“, вестници, които са твърде често критикувани от Ботев.

Стр. 35—37. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 12, 28. III. 1875 г.

Обнародвано изцяло в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 415—417.

Кръстович е Гаврил Кръстевич, виден участник в църковно-националната борба.

Балабанов е Марко Балабанов — известен български публицист, редактор и активен участник в обществения живот на българската колония в Цариград.

„Истилямите в Струмичката, в Полянската и в Дебарската епархия“ — става дума за плебисцити (допитвания), извършвани съгласно чл. 10 на фермана за учредяване на Българската екзархия, според който населението на невключените в нея епархии могло чрез гласуване да се присъедини към екзархията (при положение, че две трети от населението се произнесе в полза на това). „Екзархията, след избора на първия български екзарх Антим, вече била относително добре устроена... и тя се отзовавала на исканията на македонските епархии, настоявала пред турското правителство за произвеждане на народни допитвания във всички македонски епархии, убедена, че резултатите ще надхвърлят изискваните от чл. 10 на фермана две трети от населението им. Това доказаха първите допитвания — в Скопие и Охрид, дето в полза на Българската екзархия се изказа почти цялото население на тия две епархии. Това бе първият официален референдум след многогодишните масови искания на българското население в македонските епархии да получи църковно-народна независимост.“ (Кирил, патриарх български, Българското население в Македония в борбата за създаване на Екзархията. С., 1971, стр. 80.)

Стр. 38—41. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 13, 4. IV. 1875 г.

Първият абзац обнародван най-напред в Съчинения на Христо Ботев, под ред. на З. Стоянов, С., 1888, стр. 102—103, последният — в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 335—336, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 437—440.

„Видите ли какви прекрасни мери“ — Ботев крити-

кува политиката на царската администрация спрямо българските колонисти и отнемането на дадените им по-рано привилегии.

„Тие нови синигери...“ — имат се пред вид Любен Каравелов и неговите съратници, групирани по това време около списание „Знание“, което провъзгласява за свой девиз цитираната от Ботев мисъл на Бекон.

„Кюлбоклуksки херой“ — Иван Найденов, редактор по това време на в. „Напредък“, родом от гр. Казанлък, поради което Хр. Ботев го назовава с това прозвище (по името на една от махалите в града).

„Едновременноният редактор на „Цариградски вестник“ — Александър Екзарх.

Стр. 41—44. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 14, 2. V. 1875 г.

Обнародвани изцяло в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 428—430.

Стр. 44—47. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 15, 9. V. 1875 г.

Първите два абзаца обнародвани най-напред в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 336—337, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 434—437.

„Прочутият български изрод и шпиони н...“ — е известният туркофил хаджи Иванчо хаджи Пенчович от Русе, виден турски сановник, участвувал в съденето на Васил Левски и подписал неговата смъртна присъда.

Стр. 48—53. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 16, 17. V. 1875 г.

Дописката от Пирот е обнародвана най-напред в Съч. Бот. и Кл., 1907, стр. 422—426. Следващият абзац обнародван в Съч. К. и Ф., 1920, стр. 337—338, а изцяло в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 437—439, 442—444.

Стр. 53—57. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 17, 23. V. 1875 г.

Третият и петият абзац обнародвани най-напред в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 338—339, а изцяло в Съч. Мих. Дим., т. III, 1940, стр. 446—448, и Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 447—450.

„Танзимат, танзимат!“ — в случая се иронизира т. нар. ера на танзимата, т. е. на реформите, провъзгласени в Турската империя, според които формално до голяма степен се изравнявали правата на поданиците на империята, независимо от тяхната народностна и религиозна принадлежност. Тези провъзгласени реформи обаче остават в съществени си разпоредби само на книга.

Стр. 57—61. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 18, 30. V. 1875 г.

Обнародвани изцяло в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 454—457.

„Вашите хатихумаюн и хатишерифи“ — т. е. провъзгласените от султана реформени актове — т. нар. Хатишериф от 1839 г. и Хатихумаюн от 1856 г.

Стр. 62—65. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 19, 22. VI. 1875 г.
Обнародвани изцяло в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 462—464.

Стр. 65—68. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 20, 29, VI. 1875 г.
Обнародвани изцяло в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 468—471.

Стр. 68—71. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 21, 6. VII. 1875 г.
Третият и четвъртият абзац обнародвани най-напред в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 339, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 473—475.

„В ползата на екзархията“ — т. е. болшинството от местното население е изявило своето българско национално съзнание и верската си принадлежност към новоучредената Българска екзархия.

Шпијунлуди и инквизиције бугарске“ — е статия, поместена в сръбския вестник „Исток“, на която Ботев отговаря в бр. 17 и бр. 20 на в. „Знаме“ (от 23 май и 29 юни 1875 г. — вж. том II от настоящото издание).

Стр. 71—75. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 22, 13. VII. 1875 г.
Обнародвани изцяло в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 483—485.

Стр. 75—77. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 23, 27. VII. 1875 г.
Обнародвани изцяло в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 495—497.

Стр. 77—81. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 24, 3. VIII. 1875 г.
Обнародвани изцяло в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 500—504.

„Черпнята на англичанинът Йорка“ — тук се наемква за интерпелацията, направена от английския политически деец Йорк в английския парламент относно неизпълнението от страна на турското правителство на провъзгласените в Хатихумаюна реформи и за тежкото положение на подвластните на Турция народи. Тези случаи Ботев коментира и в бр. 19 на в. „Знаме“.

„От бунтовник в мирен гражданин“ — наемква се за Любен Каравелов, който издава по това време сп. „Знание“.

Стр. 81—85. В. „НОВА БЪЛГАРИЯ“, г. I, бр. 1, 5. V. 1875 г.
Включените тук материали от първия брой на последния Ботев вестник „Въстанието в България“ и „Най-нови известия“ са публикувани

изцяло в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 507—511. Не е публикуван досега (освен в автент. издание на Ботевите съчинения) материалът „Вълнуване в Цариград“.

Кореспонденцията „Най-нови известия“ включваме в този раздел, тъй като съдържащите се в нея сведения се отнасят не до външнополитическите новини, каквито обикновено се публикуват в отделната рубрика „Най-нови известия“, а до събития, станали в България. По своя характер те са по-близки именно до материалите в рубриката „Известия из България“, където ги включваме сега.

Новините, поместени за хода на въстанието в България, съдържат много неточности и преувеличения за броя на въстаниците, за големи техни победи и т. н., каквито са впрочем и материалите, помествани по този повод и в останалия български печат.

„Да направят втора касапница от тамошните посланици“ — има се пред вид убийството на френския и германския консули — Мулен и Абот, извършено в Солун от фанатизирани мюсюлмански тълпи при опита на двамата тези консули да защитят от насилствено помохамеданчване едно християнско момиче.

„Ето самите реформи, ето вашите облекчения“ — иронизират се проектите на министъра на външните работи на Австро-Унгария — граф Андраши — за частични реформи в Турската империя.

„Предобрий работник П-ва“ — касае се за разгромяването от турската власт на революционното ръководство в Горна Оряховица, при което са арестувани Иван Панов Семерджиев, Георги Измирлиев и други видни ръководители на въстаническата подготовка в този край. Иван Панов е бил личен познат на Хр. Ботев, с когото са имали срещи през лятото на 1875 г.

[ВЪНШНО] ПОЛИТИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД

Рубриката „Политически преглед“ (към която са прибавени и някои материали, излезли под надслов „Външни новини“) е поддържана почти редовно във всички броеве на в. „Знаме“. В нея са публикувани съобщения за събития от външнополитически характер, придружени от съответен коментар и преценка на Христо Ботев.

Както изтъква Г. Боршуков, „въпросите на външната политика са

добре застъпени в Ботевите вестници... няма голям външен въпрос и голямо външно събитие, което Ботев да не съобщава и коментира". (Вж. Георги Боршуков, История на българската журналистика, С., 1965, стр. 333—334.) Тези прегледи, съдържащи се в Ботевите вестници, подчертава същият изследовател на Ботевата публицистика, разкриват империалистическата същност на политиката на големите капиталистически държави, техните боричкания за господство и пазари, които се изразяват в непрекъснат натиск и подчинение на малките народи. (Пос. съч., стр. 356.)

От друга страна, прегледите на външнополитическите събития, помествани в Ботевите вестници, свидетелствуват за голямата осведоменост и ерудицията на техния редактор както по въпроси от историята, така и върху съвременния нему международен политически живот и събития. Основателно Вл. Топенчаров отбелязва, че Ботевите статии „изненадват с основни детайлни познания на историческите събития (на пример историята на Испания, на Русия, на Англия, на Германия и др.)" — Вл. Топенчаров, Ботев като журналист, — Хр. Ботев, сборник по случай сто години от рождението му, С., 1949, стр. 198.

По-долу даваме някои кратки бележки и пояснения за отделни събития, засегнати в публикуваните от Ботев външнополитически материали. За голяма част от засегнатите лица читателят ще намери кратки справки в азбучните показалци както към този, така и към останалите два тома на настоящото издание.

Стр. 89—90. СМУТНИ В ТУРСКО — „ДУМА НА БЪЛГАРСКИТЕ ЕМИГРАНТИ", г. I, бр. 5, 5. VIII. 1871 г.

Обнародвани за пръв път в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 314—315.

Според Ал. Бурмов тези бележки „по дух, стил и език... изглежда да са напълно Ботеви". (Съч. Ал. Бурм., 1948, стр. 283.) Редакторите на автентичното издание на Ботевите съчинения са склонни да приемат за автор на тези материали Анг. Савич (вж. т. I, С., 1950, стр. IV).

Стр. 91—94. В. „ЗНАМЕ", г. I, бр. 1, 8. XII. 1874 г.

Обнародвани за пръв път в Съч. Бот. и Кл., 1907, стр. 414—418.

„Великата нация" — т. е. Франция. Политическото положение в тази страна неведнъж е коментирано от Ботев в колоните на в. „Знаме". През този период във Франция се води остра борба между монархистите и републиканците. След Френско-пруската война (1870—1871 г.) и поражението на Парижката комуна реакционерът президент

Тьер се стреми към възстановяване на монархията, ратува за създаване на „република без републиканци“.

През 1873 г. на президентския пост във Франция идва яркият монархист маршал Мак Махон. През есента на същата година монархистите се опитват да реставрират монархията, като издигат кандидатурата за престола на граф Шамбор под името Хенрих V, но плановете им се провалят поради голямото противодействие, което срещат. В 1875 г. е приета конституцията на Третата република, а през 1876 г. монархистите получават поражение в парламентарните избори. След провала на опитите да извърши монархически преврат през 1877 г. и след изгубване на парламентарното мнозинство в сената Мак Махон излиза в оставка (1879 г.).

„Испания се още се раздира от своята междоособна война.“ — Във външнополитическите прегледи на в. „Знаме“ Хр. Ботев отделя значително място на събитията, които стават по това време в Испания. А през този период (1868—1874 г.) там се извършва буржоазна революция, съпроводена с много резки сътресения в политическия живот на страната и с втората карлистка война.

През 1868 г. кралица Изабела била изгонена от страната и на власт дошел блокът на унитаристи и прогресисти, а испанската корона е предадена през 1870 г. на Амедей Савойски (син на италианския крал Виктор Емануил), който полага клетва пред кортесите (народното събрание) като конституционен монарх. В страната се въвежда избирателно право за мъжете, свобода на вероизповеданията, печата, сдружаванията и пр. Възникват и редица работнически организации. През 1873 г. Амедей е принуден да се отрече от престола и бива провъзгласена първата испанска република (1873—1874 г.). На власт идват буржоазните републиканци. Правителството, начело с Маргалия, провъзгласява програма за прогресивни реформи (отделение на църквата от държавата, разпродажба на държавните и църковни земи, отмяна на робството в Куба, установяване на свободен режим в колонните и пр.). Изработването на проекта за конституция, който предвижда установяването на федеративна република, предизвиква недоволството на привържениците на разделянето на страната на независими кантони. На редица места (Андалузия, Валенция и др.) избухва въстание, което подкопава позициите на правителството и то подава оставка.

В началото на 1874 г. ген. Павия и маршал Серано извършват държавен преврат и установяват военна диктатура. На 29. XII. 1874 г. в резултат на нов преврат, осъществен от ген. Кампос, монархията била възстановена и за крал на Испания е провъзгласен Алфонс XII — син на Изабела II.

Междувременно в Испания се разгаря т. нар. втора карлистка война. Това е гражданска война, по форма династическа, между двете крила на испанските Бурбони, но по същество борба между феодалната реакция в лицето на карлистите (представители на клерикално-абсолютните политически течения, опиращи се на реакционното духовенство, на военната върхушка и аристокрацията) и силите, заинтересовани от капиталистическото развитие на Испания. Предводител на карлистите и претендент за испанския престол бил Дон Карлос младши, внук на Дон Карлос старши, брат на крал Фердинанд, които след смъртта на последния претендирал за испанската корона и започнал първата карлистка война (1833—1840 г.).

С подкрепата на Ватикана и на някои заинтересовани кръгове в европейските държави карлистите успяват да заемат значителни територии в Каталония и Валенция. Но, лишени от широка социална база в страната, карлистите претърпяват редица сериозни поражения и през 1876 г. слагат оръжие. В резултат на карлистките войни позициите на клерикално-феодалната реакция отслабват и се засилват позициите на испанската буржоазия, на която монархията прави редица отстъпки.

„Граховският херой“ — е Хюсенн Авни паша, турски военачалник и по-късно министър, иронизиран така поради поражението, което е претърпял от черногорците при Грахово през 1858 г.

„Вопросът за Мали Зворник“ — дългогодишен спор между сръбското княжество и Турция за владееето на Мали Зворник и Сакра. Спорът се проточва дълго време и намира отражение в дипломатическите и политическите отношения между двете страни. Той намира отзвук и в българския възрожденски печат, който следи перипетията му и запознава читателите с неговия развой. Така във в. „Македония“, редактиран от П. Р. Славейков и издаван в Цариград (г. V, бр. 7 от 6 май 1872 г.), в дописка от Белград се казва: „Въпросът, който занимава най-вече нашият кабинет и нашата публика, е въпросът за двете малки твърдиници Сатар и Мали Зворник, които са разположени на десният бряг на р. Дрима, а при все това намират се в ръцете на турците. Според трактата, който направи Сърбия с Турция на 1833, тия твърдиници трябаше да се предадат на сърбите, но на това главно се опряха турците бошняци, които смятат тия твърдиници за важни стратегически точки. Времето, което беше избрала нашата регенция, за да раздигне този въпрос, вижда се за сгодно избрано, защото и допуска да доведе една дипломатическа борба с големи надежди за успех, без да има страх, че ще се изложи на война, което никак не би било по волята на някоя голяма сила.“

Въпросът за Мали Зворник е коментиран многократно и от Любез

Каравелов във в. „Независимост“. (Вж. например г. III, бр. 38 от 9. VI. 1873 г.; г. IV, бр. 32 от 25. V. 1874 г. и др.)

„Катастрофата при Подгорица“ — става дума за извършените убийства и погроми над невъоръжени черногорци в Подгорица и други селища през месец октомври 1874 г., поради което отношенията между Черна гора и Турция се изострят твърде много. Представа за станалите в Подгорица събития дават поместените във в. „Напредък“ информации. Така в брой 13 на този вестник от 26. X. 1874 г. се казва (по сведения, почерпани от в. „Курие д'Ориан“): „Цетина, 20 октомври — Вчера в Подгорица се уби един мюсюлманин; макар че убиецът е турски поданик, турците обръжени нападناха Базар и избиха всички черногорци, що намериха там. Седемнайсет мъже и няколко жени са убити, също и черногорски архимандрит Петра. Черногорците бяха без оръжия. . . В цяла Черна гора царува едно голямо движение. . . От двете страни властите разглеждат работите. . .“

За разследване на станалите произшествия била създадена комисия. Дълго време въпросът за издирване и наказване на виновниците и за удовлетворяване на исканията на Черна гора намира отражение в печата, в това число и в Ботевия в. „Знаме“. (Вж. също в. „Век“, г. I, бр. 44, 9. XI. 1874; в. „Източно време“, г. I, бр. 40, 6. XI. 1874; бр. 43, 7. XII. 1874, и др.)

Стр. 94—95. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 2, 15. XII. 1874 г.

Първият и третият абзац обнародвани за пръв път в Съч. Бот. и Кл., 1907, стр. 331—332, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 518—519.

„Седанският херой“ — е френският император Наполеон III, предал се в плен след поражението на френските войски при Седан (2. IX. 1870 г.).

„Ще си разменят шапките“ — т. е. ще влязат в конфликт, от който била заинтересована Франция с оглед да избегне заплахата от страна на Германия.

„Вопросът за конвенцията с Румъния“ — става дума за решението на Румъния да сключва самостоятелно конвенции с други държави, което представлява крачка към отхвърляне на васалната зависимост от страна на Портата.

„Комисията за работите при Подгорица“ — създадена да разследва убийствата, извършени на черногорци в Подгорица, за наказване на виновните и за удовлетворяване на Черна гора.

Стр. 96—97. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 3, 22. XII. 1874 г.

Вторият и четвъртият абзац обнародвани най-напред в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 315—316, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 519—521.

„Беше принуден да бяга синът на Виктор Емануила“ — т. е. Амедей Савойски, принуден да напусне испанския престол през 1873 г. след провъзгласяването на република в Испания.

„Мъчно ще може да спи спокойно синът на Изабела“ — има се пред вид противодействието, което ще бъде оказано на Алфонс XII, син на Изабела и провъзгласен за крал на Испания след възстановяване на монархията в края на 1874 г.

„Така и от страна на...“ — в оригинала е „и така от страната...“

„Не пожали нищо“ — в оригинала е „не пожела нищо“.

Стр. 98—99. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 4. 5. I. 1875 г.

Обнародвани (без последния абзац) за пръв път в Съч. Бог. и Кл., 1907, стр. 418—420; а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 521—522.

„Търговските договори на княжествата“ — става дума за Влашко и Молдова, по това време вече обединени в единна държава. За тези договори Ботев пише и в бр. 2 на в. „Знаме“.

„Холандия и до днес не може да умири ачинците.“ — Ачинците са народност в Индонезия, живущи в султаната Аче. През 1873 г. Холандия започва война за колониялно господство, срещу която ачинците се съпротивявали дълго време.

Стр. 100—103. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 5, 12. I. 1875 г.

Последният абзац обнародван за пръв път в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 316—317, а изцяло — в Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, стр. 468—471, и Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 522—524.

„Испанските комунисти могат сега да видят какви последствия докара техният отпор на републиката“ — в случая Ботев критикува позицията на работническите организации в Испания, намиращи се под влиянието на Бакунин, които „не само не подкрепиха републиката, но поведоха и борба срещу нея. В резултат на това възтържествува военната диктатура на Серано“. (Мих. Димитров, Христо Ботев, идеи, личност, творчество, С., 1945, стр. 125.) И в този конкретен случай Ботев проявява самостоятелност и реалистичен начин на мислене. Като разглежда тези изказвания на Ботев, Мих. Димитров изтъква, че еволюцията, която Ботев е извървял, се „отнася до

възгледа му за благотворната роля на политическата свобода... това показва, че той се е развивал като самостоятелно политически мислящ човек... По въпроса за ролята на политическата свобода Ботев надрасна бакунистите". (Мих. Димитров, пос. съч., стр. 126.)

Позициите на испанските работнически организации, действащи под влияние на анархистите, са остро критикувани и от Фридрих Енгелс. По повод на събитията в Испания той пише по това време серии от статии, озаглавени „Бакунистите на работа“. (Вж. Фридрих Енгелс, биография, С., 1972, стр. 362—363.)

„Подгорическият въпрос твърде лесно може да бъде начало на възточният“ — в случая Ботев обръща внимание за възможното изостряне и задълбочаване на Източния въпрос и за изграждането във връзка с това на съюз между поробените от Турция народи.

Стр. 103—104. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 6, 19. I. 1875 г.

Обнародвани за пръв път в Съч. Бот. и Кл., 1907, стр. 420—422.

Стр. 104—106. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 7, 26. I. 1875 г.

Обнародвани за пръв път (без последния абзац) в Съч. Бот. и Кл., 1907, стр. 332—334, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 526—527.

Стр. 107—108. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 8, 2. II. 1875 г.

Обнародвани изцяло в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 528—529.

„Всевъзможни партии“ — в оригинала „...партиди“.

Стр. 108—110. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 9, 16. II. 1875 г.

Последният абзац обнародван за пръв път в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 318, а изцяло — в Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, стр. 475—476, и Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 529—530.

„Империята на „божият промисъл“ — т. е. пруската монархия.

Стр. 110—112. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 10, 2. III. 1875 г.

Обнародвани изцяло в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 531—532.

Стр. 112—115. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 11, 16. III. 1875 г.

Последният абзац обнародван за пръв път в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 318—319, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 532—534.

Стр. 115—118. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 12, 28. III. 1875 г.

Предпоследният абзац обнародван най-напред в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 319, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 534—535.

Последният абзац е поместен в рубриката „Български известия“, но по своето съдържание е по-близък до външнополитическите прегледи, поради което го помещаваме тук.

Стр. 118—120. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 13, 4. IV. 1875 г.

Последният абзац обнародван за пръв път в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 319, а изцяло — в Съч. А. Бурм., 1940, стр. 536—537.

Стр. 120—121. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 14, 2. V. 1875 г.

Първият и последният абзац обнародвани за пръв път в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 319—320, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 537—538.

Стр. 121—123. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 15, 9. V. 1875 г.

Обнародвани изцяло за пръв път в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 538—539.

Стр. 123—125. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 16, 17. V. 1875 г.

Обнародвани за пръв път (без последния абзац) в Съч. Бот. и Кл., 1907, стр. 334—335, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 539—540.

„Теориите на нихилистите в Русия.“ — Спored съветския историк К. А. Поглубко Хр. Ботев е използвал в качеството на източник за външнополитическите си прегледи издаваното от руските емигранти народници в Лондон списание „Вперед“. По-специално той е използвал информации от това списание за материалите, които помещава за революционното движение в Русия в бр. 16 на „Знаме“, а така също в бр. 9 от 16. II и бр. 21 от 6. VII. 1875 г. Сравнявайки материалите от „Вперед“ и „Знаме“, К. А. Поглубко отбелязва, че Ботев се е стремил да запази главното в информацията — за широкото разпространение на народническите идеи в Русия и за паниката сред правителствените кръгове по този повод. (Вж. К. А. Поглубко, Очерки истории болгаро-российских революционных связей (60—70-е годы XIX в.), Кишинев, 1972, стр. 223—227.)

Стр. 125. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 17, 23. V. 1875 г.

Обнародвани за пръв път в Съч. Бот. и Кл., 1907, стр. 335—336.

Стр. 125—127. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 18, 30. V. 1875 г.

Първият абзац обнародван най-напред в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 321, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 541—542.

„Ще да надмине и Алия и Фуада със своите реформи“ — напомня се за известните турски държавници и дипломати, Али паша и Фуад паша, дълго време заемали постове външен министър или велик везир, привърженици на частични реформи в империята, покойници вече.

„Помпрените неприятели“ — в оригинала „помирението неприятеля“.

Стр. 128—129. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 19, 22. VI. 1875 г.

Първите два абзаца обнародвани най-напред в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 321—322, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 542—544.

Стр. 130—131. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 20, 29. VI. 1875 г.

Първият абзац обнародван най-напред в Съч. Бот. и Кл., 1907, стр. 336—337, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 544—545.

Стр. 131—133. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 21, 6. VII. 1875 г.

Обнародвани за пръв път (без последния абзац) в Съч. Бот. и Кл., 1907, стр. 337—338, а изцяло — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 545—547.

Стр. 133—136. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 23, 27. VII. 1875 г.

Обнародвани изцяло в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 323—326.

Стр. 136—138. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 24, 3. VIII. 1875 г.

Обнародвани изцяло в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 326—328.

НАЙ-НОВИ ИЗВЕСТИЯ ТЕЛЕГРАМИ НА „ЗНАМЕ“

Стр. 139—165. Материалите в тези рубрики са всъщност допълнение към рубриката „Политически преглед“. Те представляват по-кратки информационни съобщения от външнополитически характер, с по-лаконичен коментар от страна на редактора на „Знаме“. Основанията за тяхното включване в съчиненията на Хр. Ботев са същите, както и за тези от рубриката „Политически преглед“, тъй като между тях няма съществена разлика освен в обема на текста и коментара.

Оформянето на рубриките „Най-нови известия“ и „Телеграми на „Знаме““ дава възможност на Хр. Ботев да разнообрази жанровите форми на вестника, да обогати и засили възможностите за външнополитическа информация, чрез която може да се влияе в определена насока на читателите. И чрез тези кратки форми Ботев намира възможност да внушава разбиранята си по редица общественно-политически въпроси на съвременността, да запознава читателите преди всичко с борбите, които народите в другите страни водят за национално-политическо и социално освобождение.

Горните материали свидетелствуват за интересите и предпочитанията на Хр. Ботев. И при тях, макар и в лаконична форма, той дава своята преценка, изразява отношението си към редица събития от близки и далечни страни, като приветствува прогресивното, а осъжда категорично ретроградното. Ето някои примери: Във връзка със съобщението, че в Уругвай въстанието е утихнало вече, Ботев пише: „И тука деспотизмът победил свободата“ („Знаме“, брой 2 от 15. XII. 1874 г.); по повод вестта за въстанието в Херцеговина Ботев възкликва: „Нужда голяма за оръжие. На помощ, славяни!“ („Знаме“, бр. 23 от 27 юли 1875 г.); коментирайки („Знаме“, бр. 7 от 26. I. 1875) междуособиците в Испания, Ботев отбелязва: „Ще да видиме на коя страна ще да остане правото на по-силният тиранин.“ В брой 6 на „Знаме“ от 19. I. 1875 г. Ботев публикува съобщението, че полицията във Франкфурт е разтурила социалистически организации, а в брой 20 от 29. VI. 1875 г. прави извода, че „работническите бунтове в Германия са захванали да стават систематически“.

Почти всички материали от тези две рубрики се публикуват за първи път в съчиненията на Хр. Ботев (като не се счита автентичното издание). Само последният абзац от „Най-нови известия“ в брой 20 на в. „Знаме“ от 29 юни 1875 г. е обнародван от Мих. Димитров в Христо Ботев, Пълно събрание на съчиненията, т. III, С., 1940, стр. 486.

Материалите от тези рубрики показват живия интерес, който Ботев проявява към общественно-политическия живот в другите страни, към борбите на различните народи за свобода и независимост, против социалния гнет и т. н.

Самият подбор на материалите, които Ботев публикува, говори красноречиво за неговото отношение към тези въпроси, за стремежа му да разобличи и заклеми тиранията, да изрази симпатии към прогресивните обществени сили.

Всичко това дава основание материалите от рубриките на в. „Знаме“ — „Най-нови известия“ и „Телеграми на „Знаме““ — да намерят място, наред с другите материали от публицистиката на Ботев, в пълното събрание на съчиненията му.

ОБЯВЛЕНИЯ, РЕДАКЦИОННИ БЕЛЕЖКИ И СЪОБЩЕНИЯ

В този дял са включени дребни редакционни бележки и съобщения, отпечатани в редактираните от Хр. Ботев вестници („Дума на българските емигранти“, „Будилник“, „Знаме“, и „Нова България“), помествани в рубриките „От редакцията“, „От администрацията“, към заглавието на вестника или печатани самостоятелно.

От обявленията поместваме в този том само тия, които изхождат от Хр. Ботев или към които той взема пряко, непосредствено отношение. Обявления, печатани в неговите вестници от името на други лица и институции, не са включени в настоящото издание.

Стр. 169. В. „ДУНАВСКА ЗОРА“, г. I, бр. 21 и 22, 1 и 8. IV. 1868 г. Обнародвано за пръв път в Съч. Бот. и Кл., 1907, стр. 408.

Ръкописът на тази стихосбирка на Хр. Ботев, която той не успява да издаде, е изгубен. За този свой труд Ботев споменава и в писмото си до Найдено Геров от 21. X. 1868 г.

Стр. 169. В. „ДУМА НА БЪЛГАРСКИТЕ ЕМИГРАНТИ“, г. I, бр. 1 и 2, 10 и 25. VI. 1871 г.

Съобщението се включва за пръв път в съчиненията на Хр. Ботев.

Хаджи Димитър Паничков, родом от Калофер, е печатар по това време в Браила. Познанството на Ботев със стария и заслужил възрожденец датира от детските му години. При заминаването на Хр. Ботев за Одеса през 1863 г. Дим. Паничков го изпраща в Цариград до парахода, като му носи сандъчето с багажа. При първото си посещение и пребиваване в Браила през 1867/1868 г. Хр. Ботев намира подслон и гостоприемство при стария свой съгражданин. „Той ма почиташе като баща“, говори в спомените си за Хр. Ботев дядо Дим. Паничков. (Вж. Христо Ботев, *Неизвестни произведения*, С., 1924, стр. 147.)

И при повторното си установяване в Браила Хр. Ботев търси съдействието на Дим. Паничков при издаването на своя вестник „Дума на българските емигранти“, който се печатал в печатницата на Паничков. „Ботев пак го оставих на печатницата си — разказва Д. Паничков — и захванахме да издаваме вестник „Дума“ задружно... много се сепнаха българите от тоя вестник, захванаха да уважават Ботева, но той се разболе, също и ази се разболев... и вестника ни рядко излизаше...“ (Христо Ботев, *Неизвестни произведения*... стр. 146.)

Стр. 169. В. „ДУМА НА БЪЛГАРСКИТЕ ЕМИГРАНТИ“, г. I, бр. 3, 4 и 5, 8 и 17. VII и 5. VIII. 1871 г.

Съобщението се включва за пръв път в съчиненията на Хр. Ботев.

Братя Василеви, българи-преселници в Браила, търговци по занятие, се проявили като родолюбиви българи и подпомагали патриотични пачини и по-специално издаването на в. „Дума“.

Стр. 170. В. „ДУМА НА БЪЛГАРСКИТЕ ЕМИГРАНТИ“, с. I, бр. 3, 8. VII. 1871 г.

Първата бележка обнародвана най-напред в Съч. Мих. Дим., т. III, 1940, стр. 504, а втората — от З. Стоянов, Хр. Ботйов. (Опит за... стр. 153—154.)

Първата редакционна бележка се отнася до печатаната в подлистника на в. „Дума“ (от бр. 3 нататък) брошура „Българските въстаници на 1868 под войводството на Хаджи Димитра и Стефан Караджа“ — написана от Ангелаки Савич, който сътрудничел на Ботева при издаването на в. „Дума“. След това, разширена, брошурата бива отпечатана на румънски език под надслов: *Insurgentii bulgari dell a 1868 sub comanda lui Hadji Dimitru și Stefan Caradja, Braila, 1871.*

За боледуването, което наред с безпаричието попречва на Хр. Ботев да продължи издаването на в. „Дума“, припомним в спомените си и Дим. Паницков (Вж. Христо Ботев, Неизвестни произведения... стр. 146.)

Интригантите, за които споменава Ботев, са вероятно някои лица около Васил Д. Стоянов — деловодител по това време на Българското книжовно дружество в Браила, с когото Ботев враждувал и който от своя страна се стремил да злепостави Ботев и неговите начинания. За изострените отношения помежду им виж по-подробно у. П. Динев, Нови данни и осветления върху живота и дейността на Христо Ботев — в. „Литературен глас“, бр. 318, 3. VI. 1936 г., и Н. Трайков, Ботев и Българското книжовно дружество — Христо Ботев, сборник по случай сто години от рождението му, С., 1949, стр. 228—321.

Възгласът към Любен Каравелов се отнася до подновяването на вестник „Свобода“, който по това време не излизал.

Стр. 170—171. В. „ДУМА НА БЪЛГАРСКИТЕ ЕМИГРАНТИ“, г. I, бр. 4, 17. VII. 1871 г.

Съобщенията се включват за пръв път в съчиненията на Хр. Ботев.

Стр. 171. В. „СВОБОДА“, г. II, бр. 28, 25. XII. 1871.

Обнародвано за пръв път в Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, стр. 504—505.

Това обявление свидетелства, че Ботев е имал намерение да издава в. „Будилник“ още в края на 1871 г., но тази идея успява да осъществи

едва през пролетта на 1873 г. За това погрешка както липсата на сред-
ствата, така и последвалото няколко месеца след тази обява арестуване на
Хр. Ботев.

Не е изяснено какви са били подбудите обявяването да бъде подпи-
само с името на Стефан Вълчанов.

Стр. 171—172. В. „НЕЗАВИСИМОСТ“, г. III, бр. 30, 14. IV. 1873 г.
Обнародвано за пръв път в Съч. Бот. и К.л., 1907, стр. 408—409.
К. Петрович е близкият приятел на Ботев К. Тулешков.

Стр. 172. В. „БУДИЛНИК“, г. I, бр. 1, 1. V. 1873 г.
Обнародвано за пръв път от Мих. Димитров (Христо Ботев, Избра-
ни страници, С., 1929, стр. 199).

Стр. 172. В. „БУДИЛНИК“, г. I, бр. 1, 2 и 3, 1, 10 и 20. V. 1873 г.
Включва се за пръв път в съчиненията на Хр. Ботев.

Посоченият адрес на редакцията — ул. „Вергулуй“ № 33 в Букурещ
(сега улица „Кълърашилор“) — е всъщност домът и печатницата на Любен
Каравелов, където е издаван и в. „Свобода“. В тази сграда (вече несъ-
ществуваща) е проведено с участието на Васил Левски и общото събра-
ние на БРЦК през 1872 г. Тя се е намирала до другия важен център на
българската емиграция в Букурещ — българската църква и училище.

Стр. 172—173. В. „БУДИЛНИК“, г. I, бр. 3, 20. V. 1873 г. Обнародва-
но в Съч. Бот. и К.л., 1907, стр. 409.

Стр. 173—174. ОБЯВЛЕНИЕ ОТ Л. КАРАВЕЛОВ и ХР. БОТЕВ —
10. II. 1874 г.

Обнародвано за пръв път от Мих. Димитров (Христо Ботев, Избрани
страници, С., 1929, стр. 200). Отпечатано като пригурка на в. „Независи-
мост“, г. IV, бр. 18, 16. II. 1874 г.

Това е едно от няколко съобщения, излезли по повод на превода
и проектираното издание на български език на книгата на руския ген.
Ив. П. Липранди. Според твърдение на Стефан Ботев — брат на Хри-
сто Ботев — обявяването е било съставено само от Хр. Ботев, но при от-
печатването му, което става в печатницата на Л. Каравелов, последният
„преправил всичките глаголи на множествено число и над подписа на Хр.
Ботев приложил и своя“. (Иван Стойчев, Ранни отбелязвания и оценки
за Христо Ботев у нас. — Известия на Института Ботев—Левски, т. III,
С., 1959, стр. 224.)

Стр. 174. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 1, — 10, 8.XII.1874 — 2.III.1875 г.

Бележката се включва за пръв път в съчиненията на Хр. Ботев.

Посоченият адрес на редакцията — ул. „Мошинтор“ 122 (сега № 134) е сградата, в която е живял и работил Любен Каравелов. В нея той се премества към края на 1873 г. и тук продължава своята журналистическа и издателска дейност.

Вестник „Знаме“ се е печатал в Каравеловата печатница до 10 брой. Поради влошените, твърде много изострени отношения между Л. Каравелов и Хр. Ботев отпечатаният брой 11 от в. „Знаме“ бил задържан от Л. Каравелов. По тази причина Хр. Ботев бил принуден да преспечата отново този брой. От брой 11 до 18 включително в. „Знаме“ се печатал в печатницата на А. Андрич и за седалище на редакцията е посочен адресът — ул. „Вергулуй“ № 6. След като Ботев закупува към средата на 1875 г. собствена печатница (по този въпрос той многократно говори в писмата си от първата половина на 1875 г.), вестник „Знаме“ започва да се отпечатва в новозакупената Ботева печатница, която носела името на вестника. Жилището и печатницата на Ботев са се помещавали в малка сграда на ул. „Шербан вода“ № 117. Там именно са отпечатани и останалите (от 19 до 27 включително) броеве на в. „Знаме“.

Стр. 174. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 1, 8. XII. 1874 г.

Обнародвани за пръв път в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 602.

Според Ал. Бурмов лицето в Германия, към когото е отправена първата бележка, е Иван Драсов, един от най-близките приятели и съратници на Хр. Ботев. По това време Ив. Драсов е ученик в Чехия, която е била включена през този период в границите на хабсбургската империя. Лицето, за което се говори в бележката, е Ст. Стамболов, намиращ се по това време в България. (Вж. Съч. Ал. Бурм., 1948, стр. 520.)

Господинът в Русчук е вероятно Никола Обретенков.

Стр. 175. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 3, 22. XII. 1874 г.

Обнародвани за пръв път в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 602.

N.N. е вероятно Панайот Хитов, който живее по това време в Белград. (Вж. Съч. Ал. Бурм., 1948, стр. 521.)

П. в Турну Мъгуреле е Дананл Хр. Попов, предан съратник на революционното движение. Хр. Ботев е ценял твърде много приятелството си с Д. Попов.

Стр. 175. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 4, 5. I. 1875 г.

Обнародвани за пръв път в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 602.

Г. П-в в Болград е вероятно Гълъб (Олиmpi) Панов, активен уча-

стник в революционното движение, член на БРЦК. Смяната на настоятеля на в. „Знаме“ в Болград се налагала поради предстоящото заминаване на Г. Панов за Париж, за да продължи образованието си. (Вж. Съч. Ал. Бурм., 1948, стр. 521.)

Ф. е Петър Фигов от Болград, активен деец на местния революционен комитет.

Стр. 175—176. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 6, 19. I. 1875 г.

Обнародвано за пръв път в Съч. Мих. Дим., 1950, т. III, стр. 359.

Стр. 176. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 7, 26. I. 1875 г.

Обнародвани за пръв път в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 604.

Господинът в Русе е вероятно Никола Обретенов, Н. Н. в Белград — Панайот Хитов, а Г. З. във Фокшан — Георги Захманов. (Вж. Съч. Ал. Бурм., 1948, стр. 523.)

Г. Захманов (Захмански), буден български патриот от Фокшан, бил познат на Ботев от предишните години. Според някои сведения той съдействувал за освобождението на Хр. Ботев от затвора във Фокшан през 1872 г. За познанството между двамата говори и писмото на Г. Захмански до Хр. Ботев от 10. II. 1875 г. (Вж. Н. Жечев, Документи за Христо Ботев и Ботевото семейство — Известия на държавните архиви, кн. 9, 1965, стр. 121—122, 131.) Както личи и от други документи, ръкописът, за който става дума в настоящата бележка, представлява спомени на Яне Каракаш за неговия живот и хайдутуване. По-късно, в писмо до К. Цанков, Захмански пише: „Испратихме през мартта един рукопис до г. Ботюва и нема никакъв [отговор] от тогава.“ (ИБКМ—БИА, ф. 5, а. е. 11, л. 137.) Въпросните ръкописи не са публикувани и не са известни засега.

Стр. 176—177. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 8, 2. II. 1875 г.

Първият абзац обнародван за пръв път в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 604—605, вторият — в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 419, а третият — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 605.

Хр. Ботев проявява жив интерес и отзивчивост към развитието на учебното дело на българската емиграция в Румъния. Още в края на 1868 г. той е един от инициаторите за откриване на българско училище в Букурещ и изпраща за тази цел молба до румънските официални власти. По-късно той учители в Александрия и Измаил, а през 1873/1874 г. ч в букурешкото българско училище „Кирил и Методий“, открито през 1869 г. За положителното му отношение към това дело свидетелствува и настоящата бележка. Не разполагаме със сведения дали предложението на Ботев е било осъществено.

„Потънаха в Лета“ — т. е. престанаха да съществуват.

Стр. 178. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 9, 16. III. 1875 г.

Обнародвани за пръв път в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 608.

Н. Н. е вероятно българинът Тодор Минков, управител на Южно-славянския пансион в гр. Николаев (Русия). В полза на това твърдение говори и обстоятелството, че на 27. I. 1875 г. Т. Минков пише доста пространно писмо на Хр. Ботев, в края на което отбелязва: „Един екземпляр от „Знаме“ испровождайте в Николаев... а также и уведомете ма, ако са „Знаме“ допуща в Турско, тогава аз би подписал още.“ (Вж. Н. Жечев, пос. съч., стр. 120—121.)

Стр. 178. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 10, 2. III. 1875 г.

Обнародвано за пръв път в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 608.

Стр. 179. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 11, 16. III. 1875 г.

Първото съобщение обнародвано за пръв път в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 612, а второто — в Съч. Мих. Дим., 1950, т. III, стр. 359.

„Притежателят на печатницата „Свобода“ — е Любен Каравелов, чиито отношения с Хр. Ботев по това време се влошават твърде много и довеждат до разделянето на двамата бележници представители на българското националноосвободително революционно движение.

Дружеството „Напредък“ е основано от представители на българската колония във Виена с цел да поддържа български младежи, за да се подготвят за учители в България.

Стр. 179—180. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 12, 28. III. 1875 г.

Първото съобщение обнародвано за пръв път в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 613, второто — се включва за пръв път в съчиненията на Хр. Ботев, а третото — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 613.

Стр. 180. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 14, 2. V. 1875 г.

Обнародвано за пръв път в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 419.

Стр. 180. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 15, 9. V. 1875 г.

Включва се за пръв път в съчиненията на Хр. Ботев.

Стр. 181. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 16, 17. V. 1875 г.

Обнародвани за пръв път в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 618.

Стр. 181—182. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 18, 30. V. 1875 г.

Включват се за пръв път в съчиненията на Хр. Ботев.

Положителното си отношение към земеделската просвета на българските селяни Ботев изразява и в добрата оценка, която той дава на първото специализирано списание за земеделска просвета „Ступан“. (Вж. в. „Знаме“, бр. 1 от 8. XII. 1874 г.)

Стр. 182—185. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 19, 22. V. 1875 г.

Първото съобщение обнародвано за пръв път в Съч. Бот. и Кл., 1907, стр. 410—412, второто — в. Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 621, третото — в. Съч. К. и Фил., 929, стр. 230—231.

„Ние основахме вече печатница под фирма „Знаме“ — перипетните около купуването на собствена печатница от страна на Ботев — след разрива му с Любен Каравелов — са разкрити в писмата му от този период до Ив. Драсов и други лица, поместени в настоящия том.

„Той е твърде добре познат на нашата емиграция“ — става дума за Любен Каравелов.

„Едно сандъче с револвери“ — на този случай Ботев се спира и в брой 9 и 12 на в. „Знаме“ от 16. II и 28. III. 1875 г.

Стр. 185. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 20, 29. VI. 1875 г.

Обнародвани за пръв път в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 624.

К. С-в е Стефан Стамболов, който по това време обикаля влашките градове. (Вж. Съч. Ал. Бурм., 1948, стр. 535.)

„Рукописът е у нас“ — става дума за ръкописа, за който се говори и в бележката до Г. Захмански, (Бр. 7 на в. „Знаме“.)

Г-ну? В Германия е Иван Драсов, с когото Ботев разменя през първата половина на 1875 г. няколко писма. Така в писмото си от 26 юни Ботев посочва, че не е отговорил на 4 писма на Ив. Драсов, а на 7 юли 1875 г. заедно със Ст. Стамболов му пишат до Белград, където вече той е пристигнал, че са приели и последното му писмо, т. е. писмото, което е дошло между 26 и 29 юни.

Г-ну* В Олтеница — е може би учителят Ат. Чернев, активен участник в революционното движение.

Стр. 185—187. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 21, 6. VII. 1875 г.

Обнародвани за пръв път в Съч. Бот. и Кл., 1907, стр. 366—367.

„Написано от другото“ — несъмнено в случая се визира Любен Каравелов, чиито отношения с Ботев по това време са изострени твърде много.

Стр. 187—188. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 22, 13. VII. 1875 г.

Съобщението за „Славянската дружина“ е обнародвано за пръв път в Съч. Мих. Дим., 1950, т. III, стр. 375, а останалите бележки — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 626.

„Ще бъдат представени сичките славянски народности“ — от страна на българската емиграция участвували К. Цанков (в администр. отбор) и Хр. Ботев (в библиотечния отбор) — през 1875 г., а през 1877 г. в ръководството на организацията от страна на българската емиграция участвували П. Хр. Висковски и П. Енчев. Повече за тази организация вж. Н. Жечев, „Славянская дружина“ в Бухаресте (1875—1877 г.) — *Etudes historiques*, t. VI, Sofia, 1973, стр. 143—151.

„Там ние нямаме работа“ — критиката е отправена срещу Л. Каравелов, който не взел участие в дейността на „Славянската дружина“.

Г-ну С. С. в Бранла — е несъмнено Скарлат Стратович, един от активните представители на местната българска колония. Ботев уведомява своите настоятели в Болград и Бранла, че книгата „За славянското произхождение на дунавските българи“ от Д. Иловайски е негово издание, тъй като на заглавната корица на книгата било отбелязано, че тя е издание на „Дружеството за разпространение на полезни знания“, в което главна роля играел Л. Каравелов. (Вж. Съч. Ал. Бурм., 1948, стр. 536.)

Г-н Д. П. в Турну Мъгуреле е Данаил Хр. Попов.

Скобелев от Мора де Абур [Парната мелница] е абонат на в. „Знаме“, вероятно руснак.

Стр. 189—190. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 23, 27. VII. 1875 г.

Първото съобщение обнародвано най-напред в Съч. Бот. и Кл., 1907, стр. 412—413, а второто — в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 420.

В. „Balcanul“ е издаван от Кириак Цанков в Букурещ на румънски език от 2. II. до 22. XI. 1875 г. Българското издание на този вестник е излязло само в два броя — на 24. IX и 9. X. 1875 г. в Букурещ.

Стр. 190—191. В. „ЗНАМЕ“, г. I, бр. 24, 3. VIII. 1875 г.

Обнародвано за пръв път в Съч. Мих. Дим., 1950, т. III, стр. 375.

„В отборът се избраха двама българи...“ — това са К. Цанков и Хр. Ботев.

Стр. 191. ОБЯВА ЗА КНИГИ

Обнародвана за пръв път в Съч. Ал. Бурм., 1948, стр. 259.

Поместена е на задната корица на преведената и издадена от Хр. Ботев книга „Кремуций Корд“, драма от Н. И. Костомаров.

Датирането на обявата трябва да се отнесе към есента на 1875 г. (след месец септември), тъй като според направените проучвания книгата „Кремуций Корд“ е издадена на български език в Букурещ през есента на 1875 (след месец септември). (Вж. К. Възвъзова-Каратеодорова. За уточняване времето на отпечатването, за разпространението и ролята на три Ботеви издания от 1875 година... — Известия на НБКМ... за 1959 г., т. I. (VII), С., 1961, стр. 217—218.)

Посочените за предстоящо отпечатване книги са били преведени от братя на Хр. Ботев — Стефан, който учил известно време в Чехия.

Стр. 191—192. В. „НОВА БЪЛГАРИЯ“, г. I, бр. 1, 5. V. 1876 г.

Първото съобщение обнародвано за пръв път в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 421, а второто — в Съч. Ал. Бурм., 1940, стр. 634.

„Поддържането на един истинно революционен и народен лист“ — Хр. Ботев осъществява издаването на в. „Нова България“, преодолявайки огромни материални затруднения и заетост във връзка с подготовката за организиране и изпращане на въстаническа чета в България. Един от съратниците му при издаването на вестника — Никола Живков — пише след смъртта му: „Основателят на предстоящия вестник е безценният Христо Ботев... Под негова редакция се издаде тоя първи брой и с негови средства, които бяха последната му аспра; а един ден след поражданието на вестника беше определен денят за кръщението на единственото му дете, за кръщението на което взема заем четири минца, понеже беше дал капитала си за кръщението на „Нова България“. Колко обич към България!“ (Вж. препечатките на първия брой на в. „Нова България“, правени след освобождението на България.)

ПИСМА И ТЕЛЕГРАМИ

Кореспонденцията на Хр. Ботев и другите негови документи (лични и колективни), които са известни и публикувани досега, представляват само една част от онова, което е излязло от перото на великия революционер и поет.

За съжаление личният архив на Ботев, както и неговата кореспонденция до други лица след смъртта му са разпръснати и вероятно вече унищожени при разни обстоятелства и по редица причини. По-обстойни сведения за съдържанието и съдбата на Ботевите писма и други документални материали читателите ще намерят в проучването на Иван Стойчев — „За архива и ръкописите на Христо Ботев“, отпечатано в Извес-

тия на Научния институт „Христо Ботев“, кн. 1, С., 1954, стр. 24—81. „Можем да кажем — изтъква авторът, — че личният Ботев архив и дори семейния, е почти съвсем изчезнал“ (стр. 40). Това не изключва, разбира се, възможността за откриване на нови документи от и за Ботев, какъвто случай има и напоследък. Да се надяваме, че и за в бъдеще ще бъдат открити и публикувани и други ценни документални материали за Хр. Ботев.

В досегашните издания на Ботевите съчинения неговата кореспонденция и другите му документи са представяни различно. Най-пълно този дял от неговото творчество е даден в изданието на съчиненията му под редакцията на Ал. Бурмов — 1948 г. За да има по-голяма прегледност и за да се открият по-ясно писмата му — най-съществената част от този дял на творчеството му, — разделяме (по жанров признак) документалните материали на няколко части; в първата от тях включваме писмата (лични и колективни) и телеграмите на Ботев, във втората — разписки, протоколи, дневници и други документални материали, а в третата — посвещенията върху подарени портрети.

За разлика от досегашните издания на Ботевите съчинения в настоящия том между писмата и телеграмите на Ботев се включват и някои допълнителни материали; едно неотдавна открито писмо на Хр. Ботев от 1875 г., шифрована телеграма от 1871 г., няколко откъса от негови писма от 1865 и 1871 г., както и две колективни писма — от 1874 и 1875 г. Публикувани на различни места, те се включват за пръв път в съчиненията на Хр. Ботев.

Стр. 195—196. ПИСМО ДО НАЙДЕН ГЕРОВ — 16. XI. 1863 г.

Обнародвано за пръв път от Т. Панчев. (Из арх. Н. Г., 1911, 1, стр. 40.) Оригиналят се съхранява в НБКМ—БИА, ф. Н. Геров, а. е. 43, л. 1—2.

Писмото има важна биографична стойност, тъй като изяснява редица моменти от ранната биография на Хр. Ботев — по-специално заминаването му за Одеса и настаняването му в руско учебно заведение. С това се осъществила съкровената мечта на неговия баща — учителя Ботьо Петков, — който положил големи грижи, за да го изпрати на учение в Русия. Още на 15. IX. 1862 г. в писмо до руския вицеконсул в Пловдив Найден Геров Б. Петков заявява: „Получив воспитание в России, я пламенно желаю, что бы и сын мой воспитался в Русии единоверной, единокровной. Если пламенное мое желание утолится, то я буду считать себя счастливейшим в свете...“ (Н. Трайков, *Неиздадени писма на Ботьо Петков — Христо Ботев, сборник по случай сто години... стр. 777.*)

Не случайно Хр. Ботев отправя едно от първите си писма от Одеса към Найден Геров и го нарича свой благодетел. Близък приятел на Б.

Петков и роднина на неговото семейство, Найден Геров — по това време руски вицеконсул в Пловдив — взел присърце молбата на Б. Петков и ходатайствувал пред официалните руски власти за настаняването на Хр. Ботев в руско учебно заведение. Повече подробности по този въпрос вж. у Т. Панчев, Из арх. Н. Г., I, 1911, стр. 32—33; Документи за българска история, т. I, С., 1931, стр. 322, 326, 330; Н. Жечев, Документи за Хр. Ботев и Ботевото семейство. — Известия на държавните архиви, кн. 9, С., 1965, стр. 115 и сл.

Братът на Н. Геров — Атанас — бил търговец в Цариград.

Брадинов е Станчо Брадинов от Калофер, търговец в Цариград, учил при Ботьо Петков, с когото кореспондира по-късно. (Вж. Н. Трайков, Неиздадени писма... стр. 773.)

Хр. Ботев е носел в Одеса препоръчителни писма за видния български търговец Николай М. Тошков, родом от Калофер. В Одеса живеели и други едри търговци калоферци като Стефан Д. Тошкович и други. (Вж. Никола Начов, Калофер в миналото, С., 1927.)

Н. М. Тошков бил един от най-изтъкнатите представители на българската колония в Одеса, който вземал ръководно участие в дейността на Одеското българско настоятелство. (За него вж. Н. Генчев, Одеското българско настоятелство. — Год. на СУ — ФИФ, кн. III, 1972.) Той оказвал известно съдействие за настаняване на българчета — учаци се в Одеса. В неговия дом те си образували своя библиотека. (Вж. Ал. Бурмов, Христо Ботев през погледа на съвременниците си, С., 1945, стр. 9—10.)

След пристигането си в Одеса Хр. Ботев е допуснат като волнослушател във Втора одеска гимназия. (Вж. Н. Жечев, пос. съч., стр. 117.) За обстановката и условията, при които Ботев учи в тази гимназия, вж. И. З. Стругацки, Втора мъжка гимназия в Одеса. — Христо Ботев, сборник по случай сто години... стр. 61—73; К. А. Поглубко, Очерки истории болгаро-российских революционных связей, Кишинев, 1972, стр. 81—84. Последният автор смята, че тази гимназия е едно от обикновените за руските условия от това време средно учебно заведение с не лош преводателски състав.

Стр. 196. ИЗ ПИСМО ДО БАЩА МУ — около 1865 г.

Откъсът е обнародван за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов, Опит за... стр. 37.) Оригиналът на писмото не е намерен.

Преценката се отнася до порядките в гимназията, в която учи Хр. Ботев. За неговото отношение към тези порядки вж. спомените на съучениците му в труда на Ал. Бурмов, Христо Ботев през погледа на съвременниците си, С., 1945.

Стр. 197. ПИСМО ДО Д-Р ГЕОРГИ АТАНАСОВИЧ — 21. XI. 1867 г.

Обнародвано за пръв път от Ал. Бурмов. (Още едно неизвестно писмо на Христо Ботев. — Сп. „Родина“, г. II, 1939, кн. 2, стр. 159—161.) Оригиналът се съхранява в НБКМ—БИА, II, В, 9300.

Писмото е отправено до д-р Г. Атанасович в качеството му на касиер на Добродетелната дружина в Букурещ. Тази организация, изразителка на интересите и политиката на едрата българска емигрантска буржоазия, действувала под формата на благотворително дружество, една от целите на което била да подпомага български младежи да добият по-високо образование в чужбина. Хр. Ботев действително получава малка сума от тази организация.

Особен интерес в това писмо представлява твърдението на Хр. Ботев, че надявайки се на подкрепата на родолюбиви свои сънародници, той решил да отиде и свърши „започнатото в университета“. Тази податка е в подкрепа на гледището, че Ботев е почнал да следва в Одеския университет, гледище, което бе подкрепено и от откритите документални материали от румънския историк Николае Чакир. (Нови тълкувания за живота и дейността на Христо Ботев. — Сп. „Исторически преглед“, кн. I, 1971, стр. 79—80.)

Това писмо потвърждава причините за завръщането на Хр. Ботев в Калофер и неговото учителствуване там.

Стр. 198. ПИСМО ДО НАЙДЕН ГЕРОВ — 8. X. 1868 г.

Обнародвано за пръв път от Т. Панчев. (Из арх. Н. Г., I, 1911, стр. 41—42.) Оригиналът е неизвестен.

Това писмо съдържа редица интересни биографични сведения за Хр. Ботев; че не успява да осигури издръжка, за да продължи образованието си, че дълго време изпълнява определени задължения към браилската българска община, за намерението му да напусне медицинското училище и да стане учител.

Завещанието, за което споменава Ботев, е било възщност на Г. Петровиц, влиятелен български търговец-патриот в Браила. Наследниците му обаче оспорили това завещание пред съда и осуетили оползотворяването му за общонародни цели — в случая за издръжка на бедни български младежи. (Вж. С. Табаков, Опит за история на град Сливен, т. II, С., 1924, стр. 514.)

„Г-н Христо“ е Христо Георгиев, сродник на семейството на Хр. Ботев, едър български търговец и банкер в Букурещ, водач на Добродетелната дружина.

Стр. 199—200. ПИСМО ДО НАИДЕН ГЕРОВ — 21. X. 1868 г.

Обнародвано за пръв път от Т. Панчев. (Из арх., Н. Г., т. I, стр. 41.)
Оригиналът не е намерен.

Ал. Бурмов обърна внимание, че първият издател на писмото не е разчел правилно неговата дата, като вместо ноември го е датирал — септември 1868 г. (Месецът е отбелязан с цифра и букви — напр. 7/ври, 8/ври или 9/ври.) Тази неточна датировка е възприета след това и в редица други публикации на това писмо.

„Че Панчев е погрешил — пише Ал. Бурмов, — личи от съдържанието на писмото, сравнено със съдържанието на другото Ботево писмо до Герова, от 8 октомври 1868 г.“ (Съч. Ал. Бурм., 1948, стр. 512.) Във връзка с това Бурмов припомня, че сам Ботев потвърждава, че това е негово второ писмо до Н. Геров: „По-преди ви бях писал и с нетърпение чаках отговор...“ (т. е. има се пред вид писмото от 8 октомври). Освен това в писмото си от 8 октомври Ботев говори, че здравето му налагало да напусне медицинското училище, а в това писмо — че вече го е напуснал, т. е. то не може да бъде писано преди писмото от 8 октомври.

Като възприемат за основателна критиката, отправена срещу дадената от Т. Панчев датировка за това писмо, Иван Унджиев и Цвета Унджиева (Христо Ботев, Живот и дело, С., 1975, стр. 170—171) смятат, че и Ал. Бурмов допуска от своя страна грешка, като възприема, че то е писано през месец ноември. Според Унджиеви въпросното писмо на Хр. Ботев не е писано нито през септември, нито през ноември, а през месец октомври 1868 г. „Грешката, пишат те, е допусната от самия Ботев, който очевидно по навик е отбелязал миналия вече месец септември — 7/ври — вместо текущия октомври — 8/ври. Очевидно действителната дата на това второ писмо на Ботев до Н. Геров трябва да бъде 21 октомври, а не септември, нито ноември. Верността на тая дата се потвърждава и от датите на получаването на двете писма, грижливо отбелязани от Н. Геров. Писмото от 8 октомври Геров е получил на 27 октомври, а писмото от 21 октомври (не септември или ноември) е получил на 23 ноември. Ако то е от 21 ноември, следва да се приеме, че Геров го е получил за два дена — нещо невъзможно за тогавашните условия.“

И това писмо иде да покаже, че молбите на изпадналия в бедствено положение Хр. Ботев към неговия богат сродник Хр. Георгиев не са дали положителен отзвук. Условие, за да му даде малък заем за връщане в родината, трябвало да бъде гаранцията на Н. Геров. (В писмото си от 1. XII. 1868 г. до Н. Геров Хр. Георгиев дава твърде отрицателна оценка за Хр. Ботев, когото счита за „малко лекичат на умът“. — Из арх. Н. Г., т. I, 1911, стр. 288.)

Изричните думи на Хр. Ботев, че е подготвил своя стихосбирка за из-

даване, са ценно свидетелство за датирането на тази инициатива. В писмото се съдържа и първото сведение за преводаческата дейност на Хр. Ботев, на която по-късно той също посвещава значително време и сили. Ръкописът на този първи цялостен превод на Хр. Ботев е изгубен.

Тези сведения показват, че въпреки невероятното трудните условия, в които бил принуден да живее, Хр. Ботев работел напрегнато и с постоянство, нещо характерно и за целия му по-нататъшен живот. Това обстоятелство опровергава по убедителен начин някои твърдения за „бохемски“ начин на живот на поета-революционер.

Стр. 200—201. ПИСМО ДО ХРИСТО ГЕОРГИЕВ — 23. X. 1868 г.

Обнародвано за пръв път от Мих. Димитров (Христо Ботев, Неизвестни произведения, С., 1924, стр. 156—159). Оригиналът се съхранява в ЦДИА, София, ф. 700 (Евлоги и Христо Георгиеви), оп. 1, а. е. 78.

В първите години на своето емигрантство в Румъния Хр. Ботев е търсил неколkokратно съдействието на Христо Георгиев за материална подкрепа или настаняване на работа. И Ботевото семейство в Калофер се обръща неведнъж към Хр. Георгиев да се заинтересова за съдбата на Хр. Ботев.

Отношенията между Хр. Георгиев и младия Хр. Ботев са били доста хладни, а по-късно и открито враждебни поради революционните възгледи на Хр. Ботев, които не са допадали на водача на Добродетелната дружина.

Писмото разкрива топлите синовни чувства на Хр. Ботев към родителите му и готовността му да им помогне чрез започване на работа като учител.

„Бай Найден“ — е Найден Геров.

Не е известно кого визира Хр. Ботев под името „добрия Тодорак“ в Одеса“.

Стр. 201. ИЗ ПИСМО ДО КИРО ТУЛЕШКОВ — края на 1868 г.

Откъсът е обнародван за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за... стр. 139—140). Оригиналът на писмото е изгубен.

Писмото следва да се датира най-вероятно между втората половина на месец ноември и първите дни на месец декември 1868 г., тъй като Васил Левски започва своята обиколка из България на 11 декември, като на 6 декември е бил в Турну Мъгуреле, т. е. той ще е напуснал Букурещ не по-късно от първите няколко дни на декември.

Познанството на К. Тулешков с Хр. Ботев датира от времето на ученичеството им в Одеса. За този период от живота на Ботев К. Тулешков е оставил кратки, но ценни спомени. Той поддържа връзки с Ботев

и в по-късно време. Близките си отношения те са продължили вероятно и в Браила през 1867—1868 г., когато и двамата се намират в този град и работят в печатницата на Дим. Паничков. Настоящото писмо е изпратено вероятно до Браила, където Тулешков стои до 1869 г., след което отново заминава за Одеса. Хр. Ботев и К. Тулешков са живели в Букурещ през 70-те години и несъмнено са били отново в близки отношения.

К. Тулешков е и първият биограф на Хр. Ботев. През 1876 г., като редактор на революционния вестник „Български глас“, издаван в Болград, той отпечатва съобщение, че е подготвил биографичен труд за Хр. Ботев, който за съжаление и досега не е публикуван. Ръкописът на Тулешков се съхранява в архивата на покойния учен-ботевовед акад. Мих. Димитров и носи заглавие „Животът на Христо Ботйова в Румъния—Браила“. (Вж. Иван Унджиев и Цвета Унджиева, пос. съч., стр. 49.) В този ръкопис писмото на Ботев е предадено с някои изменения и добавки. (Пак там, стр. 173.)

Съвместното съжителство на В. Левски и Хр. Ботев във вятърната воденица край Букурещ представлява един от най-трогателните и забележителни моменти в биографиите на двамата най-велики ръководители и идеолози на българското националноосвободително революционно движение през XIX век. „В своя жизнен път те се срещат само веднаж, за да утвърдят с краткотрайната си дружба по-здраво себе си за историческата мисия, която епохата им бе отредила.“ (Иван Унджиев и Цвета Унджиева, пос. съч., стр. 175.)

Въпросът за мястото, където се е намирала въпросната воденица, приютила за кратко време бележитите български революционери, е занимавал изследователите на тяхното дело, но не е получил сигурно разрешение. Напоследък румънският историк Николае Чакир в специална статия разглежда този въпрос и изнася резултатите, до които идва след направените издирвания: че тази вятърна мелница не се е намирала, както твърдят някои изследователи, в двора на имота на Солаколу, на ул. „Мошилоу“ 134 в Букурещ. (Вж. Николае Чакир, Относно вятърната мелница в Букурещ, в която са живели заедно Васил Левски и Христо Ботев през 1868 г. — сб. В чест на академик Димитър Косев. С., 1974, стр. 183—186.)

Стр. 202. ТЕЛЕГРАМА НА ХР. БОТЕВ И В. ПОПОВ ДО ПАРИЖКАТА КОМУНА — април 1871 г.

Обнародвана за пръв път от В. Христу (в. „Народ“, бр. 287 от IX. 1945 г., и в Съч. Мих. Дим., т. II, стр. 364).

Оригиналът на документа е бил взет от Зах. Стоянов през 80-те години на XIX в. и не е открит досега. Текстът на документа е известен

благодарение на това, че Ботевият приятел Величко Попов, преди да предаде документа на Зах. Стоянов, е направил препис от него, който през 1925 г. изпраща на Михаил Димитров. Но поради тогавашните политически условия в страната той не е могъл да бъде публикуван. Подробно историята на този документ е изложена в Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, стр. 559—561, т. III, стр. 553—554.

В спомените си за това време Величко Попов, който тогава е учител в българското училище в Галац, пише: „1871 г. пролетта Ботев живееше с мене в училището в Галац, дето бях учител. През април основахме комунистически комитет. Ботев написа Верую на комуната. Поздравихме телеграфически Парижката комуна и тръгнахме да основаваме бюра и в други градове, гдето оставяхме преписи от Верую.“ (Съч. Мих. Дим., т. I, стр. 559.)

Стр. 202. ТЕЛЕГРАМА НА ХР. БОТЕВ ДО С. Г. РУБИНЩАЙН — 20. XII. 1871 г.

Обнародвана за пръв път от К. А. Поглубко (Некоторые новые материалы о связях русских революционеров с Х. Ботевым в начале 70-х годов XIX в. — Известия АНМССР, № 2, серия общ. наук, Кишинев, 1966, стр. 46), както и в книгата на същия автор: Очерки истории болгаро-российских революционных связей, Кишинев, 1972, стр. 177.

Оригиналът на документа — на руски език — се съхранява в съветските архиви (ГАОО, ф. 1, оп. 249, 1872, д. 643, л. 38).

Чавдар е псевдоним на Хр. Ботев, използван и при редактирането на в. „Дума на българските емигранти“. От негово име е изпратена и тази телеграма, засягаща дейността на революционерите емигранти в Румъния.

Според К. А. Поглубко текстът на телеграмата се отнася до въпроси за препращането на нелегална революционна литература в Русия.

Попов е вероятно Величко Попов, учител в Галац; Клара е псевдоним на Екатерина Сорокина.

Черновата на тази шифрована телеграма е открита в архива на руския революционер-емигрант Николай Ф. Меледин, другар на Хр. Ботев по това време и за когото вероятно се отнасят думите „братът Ник. замина...“

Стр. 203. ИЗ ПИСМО ДО КИРО ТУЛЕШКОВ — около 1871 г.

Откъсът е обнародван от З. Стоянов (Хр. Ботйов, Опит за... стр. 172—173). Оригиналът на писмото не е известен.

Според Зах. Стоянов, лицето, за което говори Ботев, се наричало Нико Георгеско и те се „побратимили за взаимни действия... и започнали вече борба срещу буржоазната собственост“.

Стр. 203. ТЕЛЕГРАМА ДО АНАСТАС ПЕТРОВИЧ — 15/27. VIII. 1874 г.

Обнародвана за пръв път от Димитър Т. Страшимиров. (История на Априлското въстание, т. I, Пловдив, 1907, стр. 155.) Оригиналът е в НБКМ—БИА, II, А, 8315.

Чрез телеграмата се вика Панайот Хитов — прочутият хайдушки войвода и виден деец на българското националноосвободително движение, който по това време живеел в Белград. През 1873 и 1875 г. емигрантските дейци в Румъния нееднократно се обръщат за съдействие към П. Хитов, чийто авторитет, богат боен опит и широка популярност те искат да използват за по-нататъшното укрепване и развитие на българското революционно движение.

Получателят на телеграмата — Анастас (Настас) Петрович — е сръбски книжовник и общественик, брат на съпругата на Любен Каравелов — Наталия. „Поради близост на идеите — пише Ал. Бурмов — и поради родството си с Каравелова Петрович е поддържал тесни връзки с българската революционна партия, оказвайки ѝ в известни моменти значително съдействие.“ (Съч. Ал. Бурм., 1948, стр. 517.)

Идването на П. Хитов се е налагало във връзка с предстоящото събрание на БРЦК в Букурещ, насрочено за 20 и 21 август 1874 г.

Стр. 203—204. ПИСМО ДО МИХАИЛ ГРЕКОВ — 16. IX. 1874 г.

Обнародвано за пръв път в Съч. К. и Фил., 1929, стр. 385—387 (заедно с факсимиле). Оригиналът се съхранява в НБКМ—БИА, II, А, 8130.

Михаил Греков — активен участник в революционното движение, бил арестуван от турските власти в Сливен, където учителствувал, и откаран в Русе. След няколкомесечен затвор той бил освободен като руски поданик и останал да живее и работи в Русе. Там се сближава с местните революционери и особено със семейството на известната патриотка баба Тонка Обретенова.

Споменатият Любен е Л. Каравелов. Не е ясно за каква съвместна работа са се уговорили Каравелов и Греков след спирането на в. „Независимост“. Според Ал. Бурмов това е „вероятно захващането на някакъв нов вестник, който трябвало да започне след спирането на „Независимост“ (14 октомври 1874 г.). (Вж. Съч. Ал. Бурм., 1948, стр. 518.) Не е изключено в случая да става дума за започване на една поредица от книги, каквато по-рано е издавал Каравелов. Към това навежда и обстоятелството, че Ботев изпраща на Греков и Стамболов книга за превеждане и по-конкретно едно от съчиненията на Е. Еркман и Ал. Шатриан. Положителното отношение на Каравелов към техните произведения е изразено във в. „Свобода“ (г. I, бр. 5 от 3. XII. 1869 г.).

Според Георги Бакалов (Христо Ботев като преводач — в: Николай Костомаров, Кремуций Корд, С., 1937, стр. 7—8) Ботев е препоръчал на Стамболов и Греков да преведат на български романа „Историята на един селянин“, който излязъл през 1870 г. в руски превод от Марко Вовчак. „Именно тоя роман за Великата френска революция — пише Г. Бакалов — се е особено харесвал на руските народници... това бе една от най-популярните книги за народнишка пропаганда.“

Стр. 204—206. ПИСМО ДО ИВАН ДРАСОВ — 22. IX. 1874 г.

Обнародвано за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за ... стр. 206—207). Оригиналът е изгубен.

В писмото на Ботев намира отражение неблагоприятното състояние на българското революционно движение и след събранието на БРЦК от 20 и 21 август 1874 г. Дори и избраните в ЦК лица не изпълнявали обязаностите си и затормозявали с бездействието си живота на организацията, какъвто бил случаят с визириания от него К. Цанков.

Споменатият Рафаил е Рафаил Атанасов от Галац — един от активните местни български обществени дейци. Билетите, за които става дума в писмото, са вероятно квитанции за помощи на революционната организация или лотарийни билети за същата цел.

Панайот е войводата Панайот Хитов.

„Знаменитият патриот... Войников“ е Добри Войников. В случая Ботев напуска за първото си пребиваване в Браила (1867—1868 г.), когато е работил по отпечатването на вестника на Д. Войников — „Дунавска зора“ — и е очаквал материална подкрепа от браилските българи, за да продължи образованието си. Изразът „който сега ще да се потурчи“ се отнася до решението на Войников да се завърне в България и да стане учител в родния си град.

„За това се боя да оставя училището и да взема вестникът“ — тук намират отражение колебанията на Хр. Ботев да напусне длъжността си на учител в българското училище „Кирил и Методий“ в Букурещ и да поеме редактирането на революционния вестник „Независимост“ след отказа на Каравелов да продължи изданието му. В крайна сметка, както е известно, Ботев започва през декември 1874 г. самостоятелен вестник под наслов „Знаме“.

Братята на Хр. Ботев, за които става дума в писмото, за Стефан и Кирил. След като Хр. Ботев напуска учителството, Стефан става учител в българското училище в Букурещ.

Стр. 206. ПИСМО НА Г. ПАНОВ, ХР. БОТЕВ и Л. КАРАВЕЛОВ ДО ИВАН ДРАСОВ — 12. XII. 1874 г.

Обнародвано за пръв път от Тодор Абаджиев. (Някои документи из архивния фонд на Иван Драсов. — Известия на държавните архиви, кн. 10, 1965, стр. 104—105.) Оригиналят се съхранява в Окр. държавен архив — Варна, ф. 690 К., оп. 1, а. е. 26, л. 1.

Писмото представлява покана за участие в събрание на БРЦК в Букурещ, което действително се провежда на определената дата.

Гълъб (Олимпи) Панов е един от активните дейци на революционното движение, избран за член на БРЦК още от 1872 г.

Стр. 206—208. ПИСМО ДО ИВАН ДРАСОВ — 20. I. 1875 г.

Обнародвано за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за... стр. 216—218.) Оригиналят е изгубен.

Учителствването Ботев напуска във връзка със започването на новия революционен вестник „Знаме“, чийто първи брой излиза в Букурещ на 6. XII. 1874 г.

„Мацини“ е книга, преведена от Иван Драсов на български, но въпреки неговите и на Хр. Ботев усилия не могла да бъде издадена.

Д. Попов, живущ в Турну Мъгуреле, е бил предан деец на революционното движение, близък съратник на В. Левски, Л. Каравелов и Хр. Ботев.

Под израза „Моят Липранди замръзна“ Ботев има пред вид затрудненията по издаването на преведената от него книга на руския ген. Ив. П. Липранди „Източният въпрос и България“. Отпечатването на този превод започва едва през 1876 г. — като подлистник на в. „Нова България“.

Сп. „Знание“, което Л. Каравелов започва да издава след спирането на в. „Независимост“, излиза в Букурещ от 15. I. 1875 г.

Събранието, за което Ботев разказва, е заседанието на БРЦК в Букурещ, състояло се на 26. XII. 1874 г.

Лицето, което обхожда България, е вероятно Стефан Стамболов. Адженов е Иван П. Хр. Адженов, търговец в Букурещ, родом от Казанлък, близък привърженик на Л. Каравелов. Цанков е Кирияк Цанков, Панайот е Панайот Хитов, който живеел в Белград. Пейов е Тодор Пейов, деловодител на Българското книжовно дружество в Браила, активен деец на българската емиграция.

Хр. Ботев е възлагал надежди на пристигането на Ив. Драсов, Ст. Стамболов и П. Хитов за предстоящото събрание на БРЦК, за да се вземе връх над групата на Каравелов, Цанков и Адженов, която осъжда на бездействие революционната организация.

Стр. 208. ПИСМО ДО ХРИСТО СЯРОВ — 25. II. 1875 г.

Обнародвано за пръв път от Иван Клиначаров (Христо Ботйов, биография, С., 1910, стр. 72—73 (във факсимиле). Оригиналът е неизвестен.

В това писмо Ботев отново се занимава със санджето с револвери, заловено от румънските власти на митницата в Гюргево. По този въпрос той пише неколкократно и във в. „Знаме“ (вж. бр. 9 и 12 от 16. II и 28. III. 1875 г.), и в писмото си до Ив. Драсов от 16. III. 1875 г.

Стр. 209—213. ПИСМО ДО ИВАН ДРАСОВ — 16. III. 1875 г.

Обнародвано за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за... стр. 222—227.) Оригиналът е изгубен.

В началото на писмото Ботев отново се спира на въпроса за проектираното събрание на БРЦК в Букурещ, което не могло да бъде проведено на предвидената дата — 1 март 1875 г.

Волов е Панайот Волов, по това време главен учител в Шумен и председател на местния революционен комитет, арестуван от турските власти по повод на инцидентите във връзка с т. нар. „френска сватба“ (конфликт между местните младежи патриоти и френски инженери — работещи по строежа на железопътната линия). Хр. Ботев се спира на този случай и го коментира в няколко броеве на в. „Знаме“ (вж. бр. 8, 9, 10 от 2 и 16. II и 2. III. 1875 г.). По-подробно за това събитие вж. у Г. С. Джумалиев, Град Шумен и шуменци в революционните борби преди освобождението. Шумен — Коларовград, сборник от статии и материали, кн. I, Коларовград, 1960, стр. 81—82.

Никола е Н. Обретенков от Русе, активен участник в революционното движение. Отношенията му с Мих. Греков, който се намирал по това време в Русе, се влошили поради поведението на последния към сестрата на Н. Обретенков — Петра.

Панайот е Панайот Хитов. Димитър от Гюргево е Д. Горев, активен съратник на българските революционери.

Намекът на Хр. Ботев за лицата, които, вместо да водят емиграцията, я люлеят, за да не се пробуди, се отнася за Любен Каравелов и неговите поддръжници.

Цанков е Кириак Цанков, член на БРЦК. Адженков е Ив. П. Адженков. Д-р Хр. Чобанов, родом от Калотер, завършил медицина в Букурещ, бил по това време лекар на румънска държавна служба.

„Дружеството за разпространение на полезни знания“ е основано в Букурещ през 1872 г. от дейци, близки до Л. Каравелов. През 1874 г. то възобновява дейността си и от негово име в началото на 1875 г. започва да се издава сп. „Знание“.

Като решава да закупи собствена печатница, за да осигури редов-

ното излизане на в. „Знаме“, Хр. Ботев проектира да издава и друга революционно-пропагандна литература, във връзка с която подканя Драсов да му сътрудничи с преводи или подбиране на подходяща литература за издаване.

Андрич е Ал. Андрич, сърбин, който имал печатница в Букурещ с български шрифт, където са се печатали различни български издания. Андрич участвувал в общественния живот на славянската емиграция в Букурещ. Заедно с Хр. Ботев той взема участие в ръководството на основаната през лятото на 1875 г. „Славянска дружина“ в Букурещ.

„Имам да земам от него 14 лири за аритметиката и 14 за Иловайски“ — става дума за две книги, преведени от Хр. Ботев: „Уроци за първите четири аритметически правила и за счетоводите“ от Михайлов и „За славянското произхождение на дунавските българи“ от руския историк проф. Д. Иловайски. Данов е известният български книжовник, издател и книгоразпространител Христо Г. Данов, който издава през 1873 г. преведената от Хр. Ботев аритметика.

Пеев е Тодор Пеев. Сяров е Христо Сяров, родом от Стара Загора, търговец и фабрикант във Влашко, симпатизант на революционното движение. Ценович е Димитър Ценович, член на БРЦК в Букурещ. Стояня Заимов бил заточен в Мала Азия във връзка с опита за убийството на хасковския гръкоман хаджи Ставри през 1873 г., а Марин Луканов от Ловеч, близък съратник на Васил Левски, е арестуван в края на 1872 г. след арабаконашката авантюра на Димитър Общи, съден заедно с Васил Левски от специалния съд в София и изпратен след това на заточение в Мала Азия.

Стр. 213. ПИСМО ДО ГЕОРГИ СТОЙЧЕВ — 23. III. 1875 г.

Обнародвано за пръв път от Василе Христу (Хр. Ботев и Л. Карачелов. Две неизвестни писма на Ботев — в. „Мисъл и воля“, г. V, бр. 7 от 6. I. 1935 г.) Оригиналът се съхранява в НБКМ—БИА, II, В, 8362.

По това време Георги Стойчев е учител в гр. Александрия, където и Хр. Ботев е учителствувал за кратко време през 1869 г. Илия Широков, учител в същия град и участник в революционното движение, е познат на Ботев още от 1869 г. В неговата квартира Ботев живял известно време след пристигането си в града.

Стр. 213—216. ПИСМО ДО ИВАН ДРАСОВ — 12. IV. 1875 г.

Обнародвано за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботев. Опит за... стр. 227—230). Оригиналът е изгубен.

Лицето Петков е активният участник в националноосвободителното движение Иван Панов Семерджиев от Търново. До това време той учил

в Одеса, където участвувал в дейността на революционни кръжоци. (Вж. за него К. А. Поглубко, Очерки истории болгаро-русских революционных связей, Кишинев, 1972, стр. 104 и сл.). Ангелов е вероятно Янко Ангелов, родом също от Търново, завършил фармация в Букурещ, след което учителствувал в Гюргево и вземал активно участие в революционното движение.

Според К. А. Поглубко (пос. съч., стр. 205—206) предложенията на Петков (Семерджиев) внасяли в практиката на българските революционери „нови елементи, почерпени из дейността на народниците“.

За връзките на Христо Ботев с Николай К. Судзиловски-Русел и други руски емигранти в Румъния вж. по-подробно Георги Бакалов, Руските приятели на Христо Ботев, С., 1937; К. А. Поглубко, пос. съч.

Несъмнено в пряка връзка с пасажа от това писмо на Ботев — „Руските социалисти в Лондон и Цюрих ме викат...“ и пр. — трябва да се постави и писмото, отправено от Ст. Стамболов на 22 май 1875 г. от пмето на редакцията на в. „Знаме“ до редакцията на сп. „Вперед!“, издавано в Лондон от руски емигранти-народници, групирани около П. Л. Лавров. Писмото, подписано от Ст. Стамболов, гласи:

„Редакция „Знаме“ получила Ваше писмо. Она также просит Вас посылат ей Ваш журнал по следующему адресу: Bucureşti (Romania) Calea Vergului №6, pentru redacţiune „Zname“.

Редакция „Знаме“ не получила Ваш журнал после 7-го броя, неизвестно почему. Вы ли не послали или он пропадал у когонибудь. Не будете ли так добры послать нам все номера, начиная с 8-го. Кроме того, мы Вас просим послать нам по одному экземпляру из книг Вашего издания. Когда мы их получим, то пошлем Вам по почте их стоимость.

Очен жаль, что теперь ничем не можем Вам быть полезными относительно распространения Вашего журнала. Если укажется получить его, мы Вам напишем. Нам очень нравится Ваш журнал. Продолжайте, братья, разъяснять Вашей публике причины их страданий и нищеты!

Кстати, не можете ли нам указать или тем лучше, послать какое-нибудь сочинение, где бы говорилось о зажигательных средствах и разных ядах. Такая книга нам очень нужна, и будем Вам очень благодарны, если снабдите нас ею.“

Цитираното писмо е публикувано от К. А. Поглубко. (Письмо редакции болгарской газеты „Знаме“ издателям „Вперед“ в Лондон. — Славянская историография и археография, сборник статей и материалов, Москва, 1969, стр. 274—277.) Оригиналят на документа се съхранява в съветските архиви (ЦГАОР, Ф. 1762, оп. 4, ед. хр. 421, л. 1—2).

Макар под този документ да стои подписът на Ст. Стамболов, безспорно писмото е съставено и изпратено със знанието и съгласието на

Хр. Ботев — редактора на в. „Знаме“, и то изразява преди всичко и неговото становище. Поради това то трябва да се има пред вид, когато се разглеждат връзките му с руските революционери-емигранти през 70-те години на XIX в.

Панов е Гълъб (Олимпи) Панов, член на БРЦК, който заминал да учи пътно инженерство в Париж. Паничерски е Михаил Паничерски. Дружеството, на което П. Икономов е станал дописен член, е „Дружество за разпространение на полезни знания“ в Букурещ.

Под „софийските работи“ Ботев има пред вид събитията около процеса за съдене на Васил Левски и неговите сподвижници в София след обира на турската поща в Арабаконак от групата на Дим. Общи през есента на 1872 г. и последвалите след това разкрития на революционната организация.

„Законите на Швейцария“ е вероятно книга, която е била предлагана за превеждане на български. Навярно е третирала устройството на швейцарската държава. Това е Тома Хитров от Ловеч, фотограф, участвувал в революционното движение. Сяров е Христо Сяров. Греков е Михаил Греков, който, след като напуска Русе, заминава за Южна Русия.

Стр. 217. ПИСМО ДО ГЕОРГИ СТОЙЧЕВ — 12. IV. 1875 г.

Обнародвано за пръв път от М. (в. „Отечество“, г. II, бр. 26 от 23. III. 1885 г.). Оригиналът се съхранява в НБКМ—БИА, II, В. 8363. „Отсрещните българи“ — т. е. отвъд Дунава (в България).

Стр. 217. ПИСМО ДО ПАВЕЛ ИКОНОМОВ — 12. IV. 1875 г.

Обнародвано за пръв път от Цв. Антонова и Ел. Нончева. (Неизвестни писма на Христо Ботев и Любен Каравелов. — Сп. „Литературна мисъл“, кн. 3, 1976, стр. 3—5.) Оригиналът се съхранява в Научния архив на БАН.

Писмото е открито в личния архив на художника проф. Захари Невевски, който го е получил през 1917 г. в гр. Браила (Румъния) от българи-преселници в града. То е изпратено до адресата посредством Скарлат Стратович — един от активните дейци на българската емиграция в Браила през Възраждането, чрез когото, изглежда, е получавал своята кореспонденция и Павел Икономов, който живеел по това време в Браила.

И това кратко писмо, изпратено до един от дейците на българската емиграция (Павел Икономов), разкрива някои страни от живота и дейността на Хр. Ботев в периода след разрива му с Л. Каравелов, показва отново затрудненото му материално положение, проектите за бъдещата му работа и т. н.

Откриването на това ново писмо на Хр. Ботев — един век след на-

писването му — подхранва надеждата, че и в бъдеще ще бъдат направени достояния нови, неизвестни досега материали от документалното наследство на Христо Ботев.

Стр. 218. ПИСМО ДО ДИМИТЪР ГОРОВ — 2. V. 1875 г.

Обнародвано за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за... стр. 230—231). Оригиналът е изгубен.

Писмото дава някои биографични подробности за Ботев — относно пътуванията му из различни румънски градове. Може би тези пътувания са свързани с набиране на средства за печатницата, която Ботев възнамерява да купи. Сяров е Христо Сяров. Не е ясно кой е Шиваров.

Стр. 219. ТЕЛЕГРАМА ДО ДИМИТЪР ГОРОВ — 16. VI. 1875 г.

Обнародвана за пръв път от Д. Т. Страшимиров. (Архив на Възражението, т. I, С., 1908, стр. 249). Оригиналът се съхранява в НБКМ—БИА, II, А, 9214.

Датирана е от Д. Страшимиров — 16 юли. Ал. Бурмов, като взема пред вид, че през втората половина на месец юни Ботев вече притежава печатница, за което свидетелствува и писмото му до Ив. Драсов от 26. VI. 1875 г., датира телеграмата — 16 юни 1875 г. (Вж. Съч. Ал. Бурм., 1948, стр. 532.)

Повикването на Д. Горов в Букурещ е във връзка със заема, който той дава на Ботев за покупката на печатница — 500 франка, и за да стане гарант за друга полица. (Вж. писмото на Ботев до Горов от 18. XI. 1875 г.)

Стр. 219—221. ПИСМО ДО ИВАН ДРАСОВ — 26. VI. 1875 г.

Обнародвано за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за... стр. 232—233). Оригиналът е изгубен.

Процесът, за който става дума тук, е вероятно по повод иска на Ал. Димитров, който се оплаква срещу Хр. Ботев за нанесен побой. Вж. P. Constantinescu — Iași, *Din activitatea lui Hristo Botev și a altor revoluționari bulgari la București*, București, 1950, p. 69

Братовчедът, който дава заем на Ботев, за да купи печатницата, е д-р Хр. Чобанов.

„Мацини“ е ръкописът на превода, извършен от Драсов и проектиран за издаване на български език.

„Кой е просил пари от сръбското правителство“ — според писмото на Хр. Ботев до Дан. Попов от 28. VI. 1875 г. това лице е Л. Каравелов. Сведения за това Ботев получил от П. Хитов.

Революрите са вероятно същите, за които Ботев многократно спомене-

нава в предишните си писма и бележи във в. „Знаме“ (за сандъчето, заловено в митницата на Гюргево).

Хитров е Тома Хитров от Ловеч. Кольов е вероятно Иван Колев, също от Ловеч, активен участник в революционното движение, емигрант по това време в Румъния. Хранов е Димо В. Хранов, родом от Лясковец.

„Дано влезе в друга фаза нашият политически въпрос.“ — Надеждите на Ботев се оправдават. Въстанието в Босна и Херцеговина, което избухва през лятото на 1875 г., активизира извънредно много и българската емиграция и довежда до опитите за въстание в България през месец септември 1875 г.

Стр. 221—223. ПИСМО ДО ДАНАИЛ ПОПОВ — 28. VI. 1875 г.

Обнародвано за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за... стр. 234—235). Оригиналът е изгубен.

„Някон си поп, от заточение“. — Това е несъмнено поп Минчо Кънчев от с. Арабаджиево (днес Коларово), Старозагорско, деен участник в национално-революционното движение, арестуван през 1873 г. във връзка с опита за убийство на хасковския гръкоман хаджи Ставри и след това заточен в Диарбекир.

На 29 май 1875 г. поп Минчо Кънчев изпраща на Дан. Попов писмо, в което му съобщава, че „съм написал едно списание, което съм слушал от един злощастен старец, и съдържанието му е изгубеный старец, заточените българи, Д[иар]бекирските тъмници, избягнването на двама изродици...“ (Писмото е публикувано от Н. Жечев, Из кореспонденцията на българските политически затворници и заточеници от 60—70-те години на XIX в. — Известия на държавните архиви, кн. 7, 1963, стр. 240—241.) По внушение на Анастас поп Хинов (брат на Дан. Попов) поп Минчо изпраща ръкописа си на Дан. Попов в Турну Мъгуреле. Последният отбелязва на гърба на писмото: „На 14 юния писах на Драсова и Батйова за печатанието на книгата.“ И досега ръкописът е останал непубликуван.

Настоящото писмо на Ботева показва, че повечето сведения за българските заточеници в Диарбекир, които той печата във в. „Знаме“, е получавал чрез Дан. Попов, който разполагал с подробности за положението на българските заточеници от кореспонденцията, която водел с брат си Ан. Хинов — също заточеник в Диарбекир.

„Онова теле из Браила“ и „пачаврата“ — отнася се за Ст. Занмов и издаваното от него сатирично вестниче „Михал“. Той е нападат в случая, както отбелязва Мих. Димитров, „поради безогледните нападки, които... отправя срещу Л. Каравелов.“ (Съч. Мих. Дим., 1958 г. I, стр. 641.)

„Мояте повести“ — вероятно в оригиналния ръкопис на писмото този израз е бил „своите повести“, т. е. повестите на Л. Каравелов, за което подсказва и следващото изречение.

Нено чорбаджи е герой от повестта на Л. Каравелов „Мамино детенце“.

Стр. 223. ПИСМО ДО ИВАН КЪРШОВСКИ — 6. VII. 1875 г.

Обнародвано за пръв път от Ив. Кършовски (сп. „Задружен труд“, г. II, 1903, кн. 5, стр. 430). Оригиналът на писмото е неизвестен.

Писмото е отговор на изпратено от Ив. Кършовски (живеещ по това време в Плоеш) стихотворение под заглавие „Видение“, състоящо се от 184 реда. Кършовски пожелал стихотворението му да бъде поместено изцяло в един брой, като се преустанови подлистника „Кърджали“. „Защото — пише той в писмото до Хр. Ботев, — ако да се прекъснати стихотворението, губи си сладостта.“ (Н. Жечев, Документи за Христо Ботев и Ботевото семейство — Известния на държавните архиви, кн. 9, 1965, стр. 125.)

Стр. 224—225. ПИСМО НА ХР. БОТЕВ и СТ. СТАМБОЛОВ ДО ИВАН ДРАСОВ — 7. VII. 1875 г.

Обнародвано за пръв път от Ал. Бурмов (в „Дъга“, г. VI, бр. 318 от 18. IX. 1939 г.) Оригиналът се съхранява в ЦДИА, ф. 173, оп. 2, е. 1282, л. 71—72.)

Според Ал. Бурмов „писмото е писано в ръката на Стамболов, но Ботев се е подписал пръв. Някои изрази сочат да са Ботеви. Може би Ботев е диктувал, а Стамболов е писал“. (Съч. Ал. Бурм., 1948, стр. 535.)

Панайот е Панайот Хитов. „Да направим едно общо събрание“ — такова събрание действително се провежда в Букурещ на 12/24. VIII. 1875 г.

Писмото отразява възгледите на българските революционери-емигранти, групирани около Ботев, които настояват да се предприемат по-активни действия срещу Турция, като имат пред вид благоприятната обстановка, създадена след избухване на антиосманското въоръжено въстание в Херцеговина и Босна.

Стр. 225—226. ПИСМО НА БРЦК В БУКУРЕЩ ДО П. ХИТОВ — 14. VIII. 1875 г.

Включва се за първи път в съчиненията на Хр. Ботев. Оригиналът на документа се съхранява в научния архив на Института за история при БАН — № 15/1949 г.

Писмото отразява активната дейност, която разгръща новоизбраният

централен революционен комитет в Букурещ, и усилията му да привлече в подготовката за въстание по-широк кръг от емигрантските дейци, както противоречията, които съществуват с дейците, групирани около Л. Каравелов и К. Цанков.

Стр. 226—227. ПИСМО НА БРЦК ДО ФИЛИП ТОТЮ — 21. VIII. 1875 г.

Обнародвано за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за... стр. 269—270.) Оригиналът се съхранява в НБКМ—БИА, II, А, 9176. Според Зах. Стоянов писмото е писано лично от Хр. Ботев.

Публикацията на Зах. Стоянов има малки различия с ориг. текст. В нея не са дадени имената на членовете на комитета.

Стр. 228—229. ПИСМО ДО ИВАН ДРАСОВ — 22. VIII. 1875 г. Обнародвано за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за... стр. 270—271). Оригиналът е неизвестен.

Писмото е писано от Браила, когато Ботев тръгва на път за Русия по мисията, възложена му от БРЦК.

Стефан Берон, сродник на д-р Петър Берон, е живял в Браила и участвувал в обществения живот на българската емиграция. Той помагал материално културните почини на сънародниците си и оказвал подкрепа и на революционните дейци.

Според Ал. Бурмов, Иванчо е Иван Хаджидимитров, активен деец на революционното движение, председател на търновския революционен комитет през този период. Кара Михал е драгоманинът на руското консулство в Русе Д. Карамихалов, който се поставил в услуга на революционната организация и служител за връзка между емигрантите и дейците от вътрешността на страната. (Съч. Ал. Бурм., 1948, стр. 524, 537—538.)

Христо Македонски е участник в четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа през 1868 г., а през 1876 г. взема участие в българските доброволчески чети в Сърбия.

Цанков е Кирияк Цанков. Давила е д-р Карол Давила, директор на медицинското училище в Букурещ, поддържал връзки с представители на българската емиграция в Румъния. Пейов е Тодор Пейов — деловодител на българското книжовно дружество в Браила.

Стр. 229. ТЕЛЕГРАМА ДО БРЦК В БУКУРЕЩ — края на август 1875 г.

Обнародвано за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за... стр. 276). Оригиналът е изгубен.

Телеграмата е изпратена около 30 август 1875 г., тъй като в следва-

щото писмо до Мих. Греков от 30 август Ботев говори, че е от три дни в гр. Николаев и тръгва за Букурещ.

„Ще срещна одеските“ — изглежда, на път за Букурещ Хр. Ботев е предвиждал нова среща с представители на одеските българи. Изразът: „Работите могат да бъдат добри, ако са добри и нашите“, може да се отнася както до това, че има вероятност при започване на въстанието да бъдат привлечени повече военни специалисти — една от задачите, с които бил натоварен Ботев при заминаването си за Русия, — така също и до възможностите за набавяне на оръжие със съдействието на одеските българи.

„Страх ги е да си развалят кариерите мнозина...“ — отнася се за някои българи, юнкери или офицери на руска служба, които били поканени да вземат участие в предстоящото въстание като военни инструктори и ръководители.

Стр. 229—230. ПИСМО ДО МИХАИЛ ГРЕКОВ — 30. VIII. 1875 г.

Обнародвано за пръв път във в. „Съединение“, Пловдив г. III, бр. 130, 16. VIII. 1885 г., а от З. Стоянов. (Хр. Ботйов, Опит за ... стр. 276—277.) Оригиналът е изгубен.

В публикацията на писмото във в. „Съединение“ след името на Карзвелов е добавен в курсив епитетът (Шарлатанинът). Зах. Стоянов веднага реагирал остро във в. „Борба“, посочвайки, че тази публикация е направена само за да се уязви покойният Л. Каравелов. По-късно той публикува писмото (Христо Ботйов, Опит за ... стр. 276—277) без епитета „шарлатанинът“. Както изтъква Горан Д. Тодоров, публикуването на това Ботево писмо в оня период (1885 г.) от в. „Съединение“ било израз на борбите между Народната и Народнолибералната партия в Източна Румелия, на „показаното вече отношение на Народната партия към живота и делото на Л. Каравелов“ (Българската следосвобожденска публицистика и историография за живота и делото на Любен Каравелов (1879—1885) — сб. „Намек на академик Михаил Димитров“, С., 1974, стр. 435—436).

Тъй като първата публикация на това Ботево писмо във в. „Съединение“ възбудила веднага сериозни възражения и съмнения в автентичността на текста, смятаме за целесъобразно, докато не се открие оригиналът на документа, писмото да се включи в съчиненията на Хр. Ботев без оспорвания епитет, приписван на Л. Каравелов.

Минков е Тодор Минков — управител на южнославянския пансион в гр. Николаев, където се обучавали голям брой български младежи.

„Цариград ще да запалим“ — има се пред вид изпращането на диверсионна група начело със Ст. Занмов и Г. Бенковски, натоварена с мисия-

та да подпали турската столица при обявяването на въстанието, за да се внесе смут и дезорганизация в турската власт.

Писмото подсказва за намеренията на Ботев да посети и Петербург за установяване на връзки с руски представители.

Като характеризира настоящия документ, Зах. Стоянов пише: „Ботѣвъ излага истината в депешата до комитетѣтъ; а в писмото до Гр[еков], той поетизира и насърчава само.“ (Пос. съч., стр. 277).

Стр. 230. ТЕЛЕГРАМА ДО БРЦК В БУКУРЕЩ — 18/30. IX. 1875 г.

Обнародвана за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботѣвъ. Опит за... стр. 329). Оригинален се съхранява в НБКМ—БИА, II, А. 9225.

Публикувайки телеграмата, Зах. Стоянов не ѝ е поставил дата, но я поставя между други телеграми от май 1876 г., като дава да се разбере, че и тоя документ отнася за същия период. Две десетилетия по-късно Д. Т. Страшимиров (Архив на Възраждението, т. I, С., 1908, стр. 264) датира телеграмата — 30 април 1876 г. Тази датировка се възприема и от редакторите на по-късните издания на Ботевите съчинения.

Едва през 1951 г. Ал. Бурмов (За датата на две телеграми от Христо Ботев — сп. „Исторически преглед“, г. VII, 1951, кн. 4—5, стр. 510—512) обръща внимание, че датата на телеграмата е написана в нов стил, както се е употребявал в румънските пощенски учреждения по онова време, и във връзка с това, както взема пред вид сведения от други документи и установените факти от живота на Ботев, идва до извода, че телеграмата трябва да се датира 30 септември 1875 г. (което отговаря на 18 септември стар стил, когато е установено, че Ботев действително се е намирал в Браила по поръка на БРЦК).

Поради своя нечетлив и неясен текст тази телеграма на Ботев е предавана с известни различия от редакторите на неговите съчинения. Тук предаваме телеграмата по варианта, възприет от Мих. Димитров (Съч., 1958, т. I, стр. 504).

Стр. 231. ПИСМО ДО СТОЯН ЗАИМОВ — 18. XI. 1875 г.

Обнародвано за първи път от З. Стоянов (Хр. Ботѣвъ. Опит за... стр. 280). Оригинален е изгубен.

Стоил е Стоил Иванов Вучков (известен под името Стоил войвода). По всяка вероятност Стоян Заимов, който по това време участва в заседанията на т. нар. Гюргевски революционен комитет, е потърсил съдействието на Хр. Ботев, за да повика в Гюргево Стоил войвода, определен след това за помощник на главния апостол на Сливенския революционен окръг — Илармон Драгостинов.

„Обща къща“ — това е т. нар. „казарма“ — къща в покрайнините на

Гюргево, в която живеели и заседавали участниците в Гюргевския революционен комитет, който взема решение за обявяване на въстание в България през пролетта на 1876 г.

Славков е Никола Славков, определен за апостол в Софийско.

Стр. 231—232. ПИСМО ДО ДИМИТЪР ГОРОВ — 18. XI. 1875 г. Обнародвано за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за... стр. 284—285). Оригиналът е изгубен.

„С вашата гаранция и с вашите 500 франка“ — тази сума и подписаната гаранция Д. Горов е дал във връзка с купуването от страна на Ботев на собствена печатница през месец юни 1875 г.

Брошурите, които Ботев замисля, не са отпечатани, в новият вестник, който той проектира да издава, започва да излиза по време на Априлското въстание — първият брой на в. „Нова България“ се появява едва на 5 май 1876 г.

Стр. 232—233. ПИСМО ДО СТЕФАН СТАМБОЛОВ — 11. XII. 1875 г. Обнародвано за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за... стр. 287). Оригиналът е изгубен.

В писмото намират отзвук разногласията, които са вече настъпили между Ботев и някои от най-близките му дотогавашни приятели и съратници, като Иван Драсов.

Иванчо е Иван Хаджидимитров, участник в дейността на Гюргевския революционен комитет.

Писмото подсказва, че и в този период Ботев, макар и да се е отдръпнал от комитета, не скъсва отношенията си с революционните дейци и чрез връзките си със сръбския консул в Букурещ съдействува за даване на някои от дейците на Гюргевския комитет сръбски паспорт, за да се улесни тяхната дейност и прехвърлянето им в България.

Стр. 233—234. ПИСМО ДО ДИМИТЪР ГОРОВ — 12. XII. 1875 г. Обнародвано за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов, Опит за... стр. 286). Оригиналът е изгубен.

Станкович е българин от Букурещ, от когото е взел заем във връзка с купуването на печатницата и на когото не е могъл да върне навреме парите.

Кирил е братът на Христо Ботев, когото натоварва с продажба на книги из Влашко. Във връзка с това той моли Горов да му отпусне част от задържаните екземпляри от книгата „За славянското произхождение на дунавските българи“ от Д. Иловайски, за да може от продажбата им да погаси задължението си, което има към него.

Стр. 234—235. ПИСМО ДО ДИМИТЪР ГОРОВ — 8. I. 1876 г.

Обнародвано за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за... стр. 287—288). Оригиналът е изгубен.

Христо е вероятно Христо Иванов Цървулджиев, родом от Копривщица, емигрант в Румъния, словослагател в печатницата на Ботев и негов близък другар. Кирил е Кирил Ботев. Драгостинов е Иларион Драгостинов. „Кучешките зъби“, според Ал. Бурмов, означават полицията (Съч. Ал. Бурм., 1948, стр. 540).

Стр. 235—237. ПИСМО ДО ТОДОР ПЕЕВ — 12. II. 1876 г.

Обнародвано за пръв път от Н. Г. Данчов. (Неизвестни досега Ботйови реликви — в. „Зора“ г. XXII, бр. 6291 от 2. VI. 1940 г.) Оригиналът се съхранява в НБКМ — БИА, II, Д, 1584.

Известният изследовател на Ботевото дело акад. Мих. Димитров счита писмото до Тодор Пеев за „най-хубаво от Ботевите писма“ (Съч. Мих. Дим., 1958, т. I, стр. 642).

Писмото отразява настроенията и мислите на Ботев в периода на назряването на съдбоносните събития в историята на България — подготовката и избухването на Априлското въстание. То свидетелствува за голямата възискателност и острото чувство за дълг, които вълнуват великия революционер и поет.

Александър е Александър Велики (356—323 г. пр. н. е.) цар на древна Македония.

Балдевски означава просяшки песни.

Основно пътуването на Хр. Ботев до Триест вж. и П. Митев (Отношението на руската дипломация към национално-революционното движение в България през 1875—1876 г. — сп. „Военно-исторически сборник“, 1972, кн. 2, стр. 68—69).

„П. списание“ е „Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Браила“ на което Тодор Пеев бил деловодител.

„Моят наследник“ — Ботев загатва за предстоящото раждане на неговото единствено дете.

Посоченият от Ботев адрес е неговата последна квартира в Букурещ.

Стр. 237. ТЕЛЕГРАМА ДО КИРИЛ БОТЕВ — 3/15.V. 1876 г.

Обнародвана за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за... стр. 329). Оригиналът се съхранява в НБКМ — БИА, II, В, 314.

Съмненията, които е будела датировката на тази телеграма (на която са означени само денят и годината), са разяснени от Ал. Бурмов, който обърна внимание, че „румънската телеграфна служба е употребявала новия стил. В такъв случай телеграмата е от 3 май 1876 г., по стар стил,

и това напълно отговаря на събитията..." (За датата на две телеграми... стр. 512.)

Димитрови е семейството на Димитър Горов.

Както отбелязва З. Стоянов (Хр. Ботйов, Опит за ... стр. 329): „Симидовото рисуване“ е било знаме на мушамата, което оригиналният Ф. Симидов нашарил с българския триколор: червена, бяла и зелена краскар и отгоре лев. Това знаме се употребило за едно отделение на четата.“

Стр. 237—238. ПРОЩАЛНО ПИСМО ДО СЕМЕЙСТВОТО МУ — 17. V. 1876 г.

Обнародвано за пръв път в „Български лев“, г. I, бр. 4, 29. III. 1879 г. Оригиналет се съхранява в НБКМ — БИА, II, Д, 1588-а.

„Оригиналет на това последно Ботйово писмо — пише З. Стоянов — се намира в госпожа Венета, което тя пази като светиня. Тя го получила от доктор Странски, а на тоя последният е дадено от Д. Горова, който изпроводи четата до Бекет. То е писано от Ботйова на параходът между Свищов и Ряхово... Венета го получила тогава, когато нейният Христо бил вече към Враца.“ След смъртта на Венета Ботйова оригиналет на писмото бил предаден в архива на Народната библиотека в София от нейния син — д-р Димитър Рашев.

Хр. Ботев свързва живота си с Венета Ст. Везирева през 1875 г., по време, когато тя живее в Букурещ при своя вуйчо — владиката Панарет Рашев.

Димитър е доведеният син на Хр. Ботев, от първия брак на Венета. Той приема фамилията име на своя сродник — владиката Панарет Рашев, който го издържа да добие образование. След Освобождението Дим. Рашев е дълги години гимназиален учител.

Иванка — единствената дъщеря на Христо Ботев — се ражда на 13 април 1876 г. в Букурещ и тя едва е била навършила един месец, когато Христо Ботев потегля на път, за да поеме войводството на четата.

„И в това последно писмо — пише Зах. Стоянов — той [Хр. Ботев] е ударил печатът на своята горящо любяща душа.“

Стр. 238—239. ПИСМО ДО ИВ. ГРУДОВ, ИВ. КАВАЛДЖИЕВ И Г. СТРАНСКИ — 17. V. 1876 г.

Обнародвано изцяло за пръв път от Т. Боров (Нов оригинал на Ботево писмо. — Юбилеен лист Христо Ботев, С., 2, VI. 1949 г.) Оригиналет се съхранява в НБКМ — БИА, Н, Д, 1318-а.

Писмото е отправено от кораба „Радецки“ до тримата представители на Българското човоколюбиво настоятелство в Букурещ, с които Ботев е водил преговори по организирането на четата (вж. Иван Унджиев и Цвета Унджиева, пос. съч., стр. 693).

Стр. 239. ПИСМО ДО ПРИЯТЕЛИ — 17. V. 1876 г.

Обнародвано за пръв път във в. „Славянин“, г. V., бр. 101, 8. III. 1884 г. Оригиналът е изгубен.

Част от черновата на това писмо е написана в бележките от джобното тефтерче на Ботев. Според Ал. Бурмов „писмото е отправено до революционната партия, до останалите в Румъния членове на Централния комитет“. (Съч. Ал. Бурмов, 1948, стр. 544.)

Стр. 240—242. ПИСМО ДО КАПИТАНА И ПЪТНИЦИТЕ НА ПАРАХОДА „РАДЕЦКИ“ — 17. V. 1876 г.

Българският текст е обнародван за пръв път във в. „Нова България“, г. I, бр. 6, 16. VI. 1876 г., а френският — от З. Стоянов „Хр. Ботйов, Опит за...“ стр. 361—362). Оригиналът се съхранява в ИБКМ — БИА, И. А, 8133. Почеркът на френския текст и подписът не са Ботеви.

Според З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за... стр. 327) писмото било съставено още след пристигането на Хр. Ботев в Гюргево и преведено на френски от А. Андреев. Според Ст. Каракостов автор на френския текст на писмото бил Георги Апостолов (Съч. Ал. Бурм., 1948, стр. 547).

„Отвратителната случка върху парахода „Германия“ е убийството на революционерите Никола Войводов и Цв. Павлович през 1867 г. на руското пристанище.

Както отбелязват редакторите на Ботевите съчинения, споменаването в това писмо на имената на император Франц Йосиф и на граф Андрaши е направено с дипломатическа цел.

Стр. 242. ТЕЛЕГРАМА ДО ЕВРОПЕЙСКИ ВЕСТНИЦИ — 17. V. 1876 г.

Обнародвана за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов, Опит за... стр. 348). Оригиналът е изгубен.

Текстът на телеграмата бил предаден чрез Димитър Горов, който придружава четата до румънското пристанище Бекет, откъдето се качва последната група въстаници. Телеграмата била отправена до редакциите на вестниците „La République Française“ и „Journal de Genève“

Според Зах. Стоянов освен до определените реакции на вестници Д. Горов изпратил копие от телеграмата и до сръбското дипломатическо агенство в Букурещ и до Братиану. „Други още 10—20 депеши изпраща до разни приятели в Букурещ, Гюргево и Браила и една мисия до Игнатиева сѐ по въпросът с Радецки.“ (Пос. съч., стр. 347.)

Стр. 242. ПИСМО ДО АНГЕЛ ЙОЦОВ — 19. V. 1876 г.

Обнародвано за пръв път от Дим. Йоцов. (Последното писмо на

Христо Ботева чета — сп. „Минало“, г. I, 1909, кн. I, стр. 59—60. Оригиналът унищожен при пожар във Враца през 1923 г.

Според бележки на Ангел Йоцов, тогава деловодител-касиер на врачанския революционен комитет, писмото му било донесено от Веслец, където е била на 19 май четата на Хр. Ботев. Писмото било без дата, Йоцов познал почерка и подписа на Георги Апостолов, който няколко месеца по-рано бил във Враца във връзка с подготовката на въстанието. (Вж. Съч., Мих. Дим., т. I, 1958, стр. 643).

РАЗПИСКИ, ПРОТОКОЛИ И ДРУГИ ДОКУМЕНТИ

Този дял от съчиненията на Ботев е значително разширен и допълнен в настоящото издание. В него са включили разписки на Хр. Ботев от различни години, протоколи на БРЦК в Букурещ от 1874 и 1875 г., подписани лично от Хр. Ботев, дневници на Българското книжовно дружество от 1871 г., молбите на Хр. Ботев за постъпване в медицинското училище в Букурещ и за откриване на българско училище в същия град от 1868 г. и други материали, които досега не са намерили място в изданията на съчиненията му.

Документалните материали, в съставянето на които Ботев участва и лично подписва, имат основание да бъдат включени в пълното събрание на неговите съчинения. Те дават по-цялостна представа за неговата дейност, за непосредственото му участие в общественения живот на българската емиграция в Румъния и в националноосвободителното революционно движение.

По такъв начин настоящото издание представя засега най-пълно ко-респонденцията на Ботев, както и другите негови документи (лични и колективни).

Стр. 245. РАЗПИСКА — 29. X. 1863 г.

Обнародвана за пръв път от Никола Трайков (Неиздадена разписка от Христо Ботев с първия негов автограф — Христо Ботев, сборник по случай сто години от рождението му, С., 1949, стр. 767). Оригиналът се съхранява в НА БАН, ф. 1 К, оп. 2, а. е. 1411, л. 399.

Този документ удостоверява материалната подкрепа, която Хр. Ботев получава от руското вицеconsулство в Пловдив (по това време вицеconsул е българинът Найдено Геров) при заминаването си на учение в Русия. Разписката е първият известен досега автограф на Христо Ботев. Тя уточнява датировката за пътуването на Хр. Ботев към Одеса.

Стр. 245—246. ЗАЯВЛЕНИЕ ЗА ПОСТЪПВАНЕ В МЕДИЦИНСКОТО УЧИЛИЩЕ В БУКУРЕЩ — септември 1868 г.

Обнародвано за пръв път от известния румънски учен-българист акад. П. Константинеску-Яш („Studii, revista de istorie și filosofie“, ап. V, 1952, №3, р. 213—214), а в български превод от Ив. Кр. Стойчев (сп. „Исторически преглед“, кн. 6, 1953, стр. 624). Оригиналът се съхранява в румънските държавни архиви.

Това заявление е издирено от М. Димитров и Н. Трайков през 1950 г. по време на научна командировка в Букурещ. Тук го предаваме по точната и пълна публикация, която те правят на този документ в Известия на Института Ботев—Левски, кн. 3, 1959, стр. 278.

В медицинското училище в Букурещ, ръководено от известния д-р К. Давила, получават образование много българчета, включително и от Калофер (Х. Чобанов, Г. Странски и др. — връстници и приятели на Хр. Ботев). Решението на Хр. Ботев да постъпи в това училище е взето вероятно поради материалната безизходица, в която той изпада по това време, когато, идвайки от Браила, разбира, че надеждите да получи издръжка, за да продължи образованието си в чужбина, остават неосъществени. Не е изключено за насочването му към това учебно заведение да са оказали известно влияние неговите познати от Калофер — възпитаници на това училище. Скоро обаче Ботев разбира, че медицинската професия е неподходяща за него, и той напуска училището.

Стр. 246—247. МОЛБА ЗА ОТКРИВАНЕ НА БЪЛГАРСКО УЧИЛИЩЕ В БУКУРЕЩ — декември 1868 г.

Този документ е открит от Мих. Димитров и Никола Трайков през 1950 г. в румънските архиви и публикуван от тях (Принос към биографията на Христо Ботев, Известия на Института Ботев—Левски, кн. 3, 1959, стр. 268—269). Оригиналът се съхранява в румънските архиви: București, Arhivele statului, Ministerul cultelor și instrucțiune, publice, rep. 1, 1869, Direcțiunea secundara, Dosar № 190/1869.

Заявлението, което не носи дата, е било заведено в министерството под вх. № 7549 от 21 декември 1868 г., поради което може да се приеме, че то е писано или в същия ден, или непосредствено преди тази дата,

Върху молбата на Хр. Ботев министърът Ал. Пападопул-Калимак е сложил резолюция: „Препоръчва се на почитаемия постоянен съвет за мнение.“ Във връзка с това в заседанието си на 11/23. I. 1868 г. съветът дава мнение „да се издаде разрешително за откриване на основно училище за български език, но при условие, че едновременно ще се преподава и румънски език, което е в интерес на самите ученици, намиращи се в Румъния“. В този дух, след одобрението от министъра, се отговорило и на Хр. Ботев. (Мих. Димитров и Н. Трайков, пос. съч., стр. 269—271).

Този документ потвърждава отново по категоричен начин възгледите на Хр. Ботев за уреждане на български национални училища за българските преселници-емигранти в Румъния, както и непосредствената му заслуга за откриване на такова училище в Букурещ, в което децата на българските преселници да се учат на роден, майчин език.

Българското училище в Букурещ се открива през средата на 1869 г. (за историята на този въпрос вж. Иван Унджиев и Цвета Унджиева, пос. съч., стр. 175—179), но междувременно Хр. Ботев заминава за учител в гр. Александрия, заселен с български преселници. А в българското училище в Букурещ той има възможност да учителствува по-късно, след окончателното си установяване в румънската столица (през 1873—1874 г.). След като напуска учителствуването — поради това, че започва редактирането на в. „Знаме“ (и на неговото място като учител отива брат му Стефан), — Хр. Ботев не престава да се интересува от състоянието на българското училище в Букурещ. Така например в брой 8 от 2. II. 1873 г. на в. „Знаме“, като се спира на необходимостта да се подкрепи училището, Хр. Ботев пише: „За да принесем една малка помощ, и от своя страна приемаме да земем един какъв и да е предмет в това училище и да ходим барем по два или по три часа в неделата без никакво възнаграждение.“

Стр. 217—251. ДНЕВНИЦИ НА СЪБРАНИЕТО НА БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО — 1 и 2. X. 1871 г.

Публикувани от П. Миятев и Г. Димов (Документи за историята на Българското книжовно дружество в Браила, 1868—1876, С., 1958, стр. 217—219). Оригиналите се съхраняват в НА БАН, ф. 1, оп. 1, а. е. 14 л. 23—24.

През 1871 г. Хр. Ботев следи отблизо живота и дейността на Българското книжовно дружество със седалище в Браила (предходник на БАН) и в началото на месец октомври като представител на Галацката българска община, заедно с Добри Войников, участва в заседанията на дружеството и подписва протоколите от заседанията.

По-подробно за отношението на Хр. Ботев към Българското книжовно дружество вж. студията на Никола Трайков, Ботев и Българското книжовно дружество — Христо Ботев, сборник по случай сто години от рождението му, С., 1949, стр. 226—321.

Стр. 251—253. ПРОТОКОЛ ОТ ЗАСЕДАНИЯТА НА БРЦК В БУКУРЕЩ — 20 и 21. VIII. 1874 г.

Обнародван за пръв път изцяло във факсимиле от Стоян Заимов (Миналото, етюди върху Записките на Захари Стоянов, С., 1895).

Оригиналът се съхранява в НБКМ—БИА, II, Д, 994.

За събрането на 20 и 21 август 1874 г. в Букурещ вж. по-подробно у Ал. Бурмов, Български революционен централен комитет 1868—1876, С., 1950, стр. 115—116.

Според Ив. Хаджов (Документ, погрешно приписван на Ботева — сп. „Училищен преглед“, г. XXXIX, 1940, кн. 2, стр. 139—149) Хр. Ботев е написал собственоръчно само заглавието на този протокол, а самият протокол е писан от друго лице.

Стр. 253. ПЪЛНОМОЩНО, ДАДЕНО ОТ БРЦК В БУКУРЕЩ НА РУСЕНСКИЯ РЕВОЛЮЦИОНЕН КОМИТЕТ — 21. VIII. 1874 г.

Обнародвано за пръв път от Ал. Бурмов (Нови писма на В. Левски и Хр. Ботев. — сп. „Родина“, г. II, 1939, кн. I, стр. 179). Оригиналът се съхранява в НБКМ—БИА, II, В, 108.

Мих. Димитров погрешно е датирал писмото вместо 1874—1875 г. (Вж. Съч. Мих. Дим., 1971, т. I, стр. 509.)

На следващата страница на този документ има бележка от Ц. II. Обретенкова със следното съдържание: „Това пълномощно е написано от Ботева, като секретар на общото събрание през м. август 1874 г.“

Кубратският революционен комитет е псевдоним на Русенския революционен комитет, който е натоварен от Централния революционен комитет в Букурещ с мисията да организира революционното движение в страната след „софийската катастрофа“ — т. е. след разгрома, напесен на вътрешната революционна организация с арестуването на В. Левски и неговата гибел.

Стр. 254. РАЗПИСКА — февруари 1875 г.

Включва се за пръв път в съчиненията на Хр. Ботев. Документът се съхранява в НБКМ—БИА, II, В, 8133а.

Разписката е за платен абонамент на в. „Знаме“. Тя е печатан текст, на който с ръка са попълнени името, сумата и предплатените броеве от в. „Знаме“. Подписана е лично от Хр. Ботев.

Хр. Сяров е познат и приятел на Ботев, с когото той е кореспондирал неведнъж.

Стр. 254. БЕЛЕЖКА КЪМ ПОЛИЦА — след 16 юни 1875 г.

Обнародвана за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов, Опит за... стр. 284—285). Оригиналът е изгубен.

Текстът на тази бележка (написан на гърба на полица от 25 наполеона) означава, че срещу дадения му от Д. Горов заем за купуване на печатницата Хр. Ботев е заложил изданието на книгата „За славянското произхождение на дунавските българи“ от Д. Иловайски.

Стр. 254—256. ПРОТОКОЛ НА „НАРОДНОТО СЪБРАНИЕ“ И ДНЕВНИЦИ — 12—20. VIII. 1875 г.

Обнародвани изцяло за първи път от Стефан Великов (Протокол на БРЦК от 12 август 1875 г. — сп. „Читалище“, г. XXVII, 1948/49, кн. 3, стр. 155—160). Оригиналът се съхранява в НБКМ—БИА, ф. 78 II. Д, 996. Протокола публикуваме по текста в „Освобождение Болгарии от турецкого ига“, т. I, Москва, 1961, стр. 70—71.

Това е събранието, което Хр. Ботев и Ст. Стамболов проектират в писмото си до Ив. Драсов от 7 юли 1875 г.

„Днешното сгодно време“ — подразбира се кризисната обстановка в османската империя, създадена в резултат на започналото въстание в Херцеговина и Босна, което изостря отново Източния въпрос и слага началото на голямата източна криза от 1875—1878 г.

Повече подробности за събранието и неговите решения вж. у А. Бурмов, Български революционен централен комитет... стр. 138 и сл.

Дневниците от 13—15 август, които разкриват дейността на новозабранения Централен революционен комитет в първите дни след събранието от 12 август, печатаме по посочената публикация на Ст. Великов, а тези от 18—20. VIII. 1875 г. — по оригиналния ръкописен текст.

Стр. 259. ПЪЛНОМОЩНО, ДАДЕНО ОТ БРЦК НА П. ХИТОВ — 12. VIII. 1875 г.

Документът се включва за пръв път в съчиненията на Хр. Ботев. Оригиналът се съхранява в научния архив на Института за история при БАН — № 16/1949 г.

Пълномощното, подписано от членовете на новозабранения Централен революционен комитет, в Букурещ, е дадено на П. Хитов в съответствие с решенията на събранието от 12 август 1875 г. и с оглед важната задача, с която се натоварва П. Хитов във връзка с вдигане на въоръженото въстание в България.

Стр. 259. РАЗПИСКА — 20. VIII. 1875 г.

Обнародвана за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за... стр. 265). Оригиналът е изгубен.

Според замисъла на БРЦК въстанието в България трябвало да започне, когато големи въстанически чети преминат в страната от Влашко и Сърбия. „Една огромна и добре организирана чета“ трябвало да предвожда и прочутият войвода Филип Тотю, който живеел по това време в Русия и за чието привличане бил изпратен Хр. Ботев.

Стр. 260. ОСТАВКА ОТ БРЦК — 30. IX. 1875 г.

Обнародвана за пръв от З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за... стр. 289). Оригиналет се съхранява в НБКМ—БИА, II, А, 7343.

За причините, които пораждат тази стъпка на Хр. Ботев, вж. по-подробно у Ал. Бурмов, Кризата в Българския революционен централен комитет през есента на 1875 г. и създаването на Гюргевския централен комитет — сп. „Исторически преглед“, г. XIII, 1957, кн. 2, стр. 40 и сл: Иван Унджиев и Цвета Унджиева, пос. съч., стр. 556—565.

Стр. 260. РАЗПИСКА — 19. III. 1876 г.

Включва се за пръв път в съчиненията на Христо Ботев. Оригиналет се съхранява в НБКМ—БИА, ф. 110, а. е. 7, л. 3 (стар № 11, Д. 1585).

Въпросът за отпечатването на „Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Браила“ Хр. Ботев повдига в писмото си до Т. Пейов от 12. II. 1876 г. Този документ показва, че молбата на Хр. Ботев да се осигури известна работа на печатницата му, е била изпълнена от страна на Т. Пейов.

Стр. 260—261. СМЕТКА ЗА ПРИЕТИТЕ ОТ ПАВЕЛ КАЛЕНДЖИ 5000 ФРАНКА — 9. V. 1876 г.

Обнародвана за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за стр. 307). Оригиналет е изгубен.

Тези суми са събрани от българите, живущи в Кишинев, а предадени на Хр. Ботев чрез Павел Каланджи[ев], един от видните по това време представители на бесарабските българи, (Вж. Съч. Ал. Бурм, 1948, стр. 542.)

Сметката отразява извършени разходи за подготовката и въоръжение-то на въстаническа чета, която се готвела да премине в България в подкрепа на въстаниците.

Филип Тотю бил предвиден за войвода на тази голяма въстаническа чета, но в последния етап на подготовката той променя решението си и заминава за Сърбия.

Кекеров е Д. Кекеров, офицер по това време в румънската жандармерия. Той е трябвало да бъде военен помощник на войводата Филип Тотю.

Хитров е Тома Хитров, а Ковачев — Тодор Ковачев, активни дейци на революционното движение.

Смилов е вероятно Димитър П. Смилов, търговец в Гюргево, поддържал връзки с революционните дейци.

Стр. 261—270. БЕЛЕЖКИ ОТ ДЖОБНОТО ТЕФТЕРЧЕ НА ХРИСТО БОТЕВ — авг. 1875—май 1876 г.

Обнародвани за пръв път от Иван Хаджов (Бележките в личното тефтерче на Ботева. — Известия на Българското историческо дружество, кн. ХХІ, С., 1945, стр. 67—96). Оригиналът на тефтерчето се съхранява в НБКМ—БИА, II, Д. 856. То е предадено там от дъщерята на Тодор Пеев [Пейов] — Здравка Пеева.

Своето джобно тефтерче Хр. Ботев предава на палубата на „Радецки“ на Димитър Горов, който го придружава до пристанище Бекет.

„Тефтерчето — пише Ал. Бурмов — произхожда от 1875 г. — до стр. 15 вкл., и 1876 г. — до края. В първата част са дадени бележки на Ботев от пътуването му в Русия през 1875 г., а във втората — имена на неговите бъдещи четници“. (Съч. Ал. Бурм., 1948, стр. 541). Отъждествяването на имената от това тефтерче с имената на Ботевите четници извършва Ив. Хаджов в посоченото по-горе изследване.

Последните пасажии, поместени след имената, представляват чернова на писмо на Ботев до негови приятели, което той изпраща от палубата на парахода „Радецки“.

В тефтерчето на Ботев (на стр. 9 и 10) се намира и ръкописен черновизи вариант на част от стихотворението „Обесването на Васил Левски“. Текстът на тези Ботевии строфи е подробно разгледан в коментара към първия том на настоящото издание, както и в посочения труд на Иван Унджиев и Цвета Унджиева (стр. 516—517). Според Мих. Димитров в откъснатите листи от тефтерчето се е намирал пълният текст на това Ботево стихотворение. (Вж. Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, стр. 551—552.)

Тефтерчето на Хр. Ботев било предадено от Дим. Горов на Тодор Пеев, по това време деловодител на Българското книжовно дружество в Браила и близък приятел на Хр. Ботев. За него най-напред съобщава Н. Г. Данчов. (Неизвестни досега Ботевии реликви — в. „Зора“, г. ХХІІ, бр. 6291 от 2. VI. 1940 г.)

Текстът на стр. 50 може би не е писан от Хр. Ботев.

Стр. 271. БЕЛЕЖКИ ВЪРХУ ПИСМО НА ЯНКО АНГЕЛОВ — 15—16. V. 1876 г.

Обнародвани за пръв път от Стефан Великов (Документи за дейността на БРЦ комитет през 1875 г. — сп. „Читалище“, г. ХХVІІ, 1948—1949, кн. 9, стр. 575). Оригиналът се съхранява в НБКМ—БИА, II, Д. 1587.

Бележките се отнасят вероятно във връзка с пътувания на четниците на Христо Ботев (за купуване на билетите им, които, за да не се породят съмнение у пристанищните власти, били взети до различни станции).

Съставителите на документалния сборник Априлско въстание 1876, т. I, С., 1954, стр. 225—226, датират бележките между 15—16 май 1876 г.

Стр. 271. УДОСТОВЕРЕНИЕ, ДАДЕНО НА КАПИТАНА НА ПА-
РАХОДА „РАДЕЦКИ“ — 17. V. 1876 г.

Обнародвано за пръв път от З. Стоянов (Хр. Ботйов. Опит за... стр. 370 — български текст). Текстът на немски език е обнародван за пръв път във „Вестник на вестниците“, бр. 30 от 2. VI. 1926 г. Оригиналет се съхранява в НБКМ—БИА, II, А, 8134. Почеркът на текста и подписът не са на Хр. Ботев.

Стр. 272. ПОСВЕЩЕНИЯ ВЪРХУ ПОДАРЕНИ ПОРТРЕТИ

Тези посвещения са написани върху портрети, които Хр. Ботев е подарявал за спомен на свои близки, познати и приятели. Засега са открити няколко от тези оригинални Ботев портрети, които носят неговия автограф и лично посвещение. По косвен път има сведения, че Хр. Ботев е подарил портрети и на други негови познати и приятели, но оригиналите на тези снимки не са открити и точният текст на посвещенията им не е известен.

Всички портрети на Хр. Ботев с посвещения (с изключение на един) са правени през пролетта на 1875 г. Това е един от всичко четирите известни засега портрети на Хр. Ботев. Той представя Ботев — бюст, анфас, образа в овал, размери 6/9 см. Снимката е правена в Букурещ от българина фотограф Тома С. Хитров.

1. Посвещението на портрета, подарен на Величко Попов — един от близките приятели и съратници на Хр. Ботев по време на емигрантството му в Румъния, — напомня за съвместната им дейност през пролетта на 1871 г. във връзка със създаване на български комуни, написване на „Символ-верую на българската комуна“, поздравяването на Парижката комуна и т. н. Оригиналет на портрета се съхранява в портретната сбирка на Института за история при БАН (I, 94).

Текстът на посвещението е публикуван най-напред от Георги Бакалов в „Ботев лист“, бр. 2, 2. VI. 1921 г., изд. на Съюза на артистите, музикантите и театралните служещи в България.

2. Оригиналет на портрета, подарен на отец Герасим Рилски, се е съхранявал в семейството на брата на Хр. Ботев — Кирил Ботев.

Текстът (с факсимиле) на посвещението е обнародван най-напред от Иван Стойчев (Два непознати Ботев автографа — сп. „Исторически преглед“, г. IV, 1948, кп. 4—5, стр. 562—563).

По-подобие за живота и дейността на отец Герасим вж. Спасина Хисарлъшка, Приятелят на Ботев и Вазов от Г. Джумая — в. „Пиринско дело“, бр. 10, 12. IX. 1970 г.; същата: Един възрожденец помага на освободителите. Кой е Герасим Рилски... — в. „Отечествен фронт“, бр. 8213, 1. III. 1971 г.

3. Оригиналът на портрета, подарен на Васил Маринов, учител по това време в Гюргево, се съхранява в портретната сбирка на Народна библиотека „Кирил и Методий“ (№ 153).

За него най-напред съобщава Велико Йорданов (Един нов намерен портрет на Хр. Ботев — сп. „Училищен преглед“, г. XXVII, 1928, кн. 2, стр. 208—210).

4. Оригиналът на портрета, подарен на Михаил Паничерски, се съхранява в портретната сбирка на Института за история при БАН (I. 96). Текстът на посвещението е обнародван за пръв път в Съч. Ал. Бурм., 1948, стр. 236.

5. Портретът, подарен на прочутия войвода и активен участник в националноосвободителното движение Петко Киряков, е последният известен портрет на Хр. Ботев, правен през 1876 г. заедно с братята му Стефан, Кирил и Боян.

Текстът на посвещението е обнародван за пръв път в сборника Петко войвода (1844—1900), С., 1954, стр. 181. То е написано от братя на Хр. Ботев — Кирил, — но от името на Хр. Ботев. Къде се съхранява сега този портрет, не е известно.

Заедно с писмото си от 26. VI. 1875 г. Хр. Ботев изпраща на приятеля си Ив. Драсов и свой портрет с посвещение. Това посвещение, както личи от писмото, е имало следния текст: „Приеми портретът ми за спомен на късния ни живот заедно, а на дългото ни братство и приятелство, разделени един от други.“

ПРЕВОДИ

В настоящия том преводите на Ботев не са подредени по хронологията на тяхното издаване. Най-напред се поместват художествените творби.

Проблемът за преводите на Христо Ботев не е бил предмет на подробно научно изследване, макар да е бил засяган в една или друга степен в литературата за Хр. Ботев. По-специално внимание на този въпрос е обърнато в статиите на Н. Начов, Преведените от Хр. Ботев книги (сп. „Училищен преглед“, г. XXVIII, кн. 10, 1929 г.) и на Г. Бакалов, Христо Ботев като преводач (в книгата Николай Костомаров, Кремуций Корд, драма... С., 1937, стр. 3—28), както и в неотдавна излезлия обширен биографичен труд за Ботев от Иван Унджиев и Цвета Унджиева (пос. съч., стр. 630—648).

Интересът на Хр. Ботев към превеждане възниква твърде рано и на това дело той отдава значително време и сили въпреки своята огромна ангажираност с обществено-революционна и публицистична дейност. Хр. Ботев съзнава голямото значение, което хубавата, прогресивна преводна книга може да играе в обществено-политическото и културно-правствено издигане на неговите сънародници, във възпитаването им в прогресивен и революционен дух, в приобщаването им към националноосвободителните борби и напредничавите идеи на съвременността. В сбита, но ярка форма Хр. Ботев изразява тези свои възгледи в писмото си до Ив. Драсов от 12. IV. 1875 г. „В преводите си — пише Ботев — бъди проповедник на революцията и защитник на сиромасите. Нашата революция трябва да се сее в народа, а не между чорбаджии.“ Ботев определено се застъпва за широко популяризиране на „здравата и действителната наука между народът“ (в. „Знаме“, бр. 1 от 8. XII. 1874 г.). Едно от главните средства за изпълнението на тази задача той вижда в превеждането и разпространението сред народа на полезни и поучителни книги.

Позициите на Хр. Ботев по отношение на това, какво следва да се превежда и предлага на българските читатели, ясно личи от бележката му по повод преводите на книгите „В тъмниците ми“ от Силвио Пелико и „Животът на Франклина“ от М. Миние. „Ние — пише Ботев — не можем да не похвалим дружеството за изданието на тие два превода и не можем да не забележим, че хиляди пъти е по-добро и по-полезно да издава подобни съчинения, нежели да си харчи парите за различни „Телемахи“ и „Османски истории“. Ние рекомандуваме на дружеството [ставя въпрос за печатарското дружество „Промышление“ — б. м.] по-добър вкус и по-сполучлив избор.“

Както посочва Г. Бакалов, като политик-реалист Хр. Ботев се е спирал за превод върху произведения, „които са представлявали актуелен интерес: произход на българите, източният въпрос и българите, кое пречи на Турция да се възроди и пр.“ (пос. съч., стр. 3).

Първите сведения за преводи на Ботев се съдържат в писмото му до Найден Геров от 21. X. 1868 г., писано от Букурещ. Като разказва за тежкото материално положение, в което е изпаднал, Хр. Ботев отбелязва: „Всичко что имам сега, е малкий ми труд. Първи поетически опити... и превод Органическо възпитание человека от д-р Шнеля; тях аз исках да продам някому, но тука няма кому...“

Ръкописът на този първи известен засега превод на Хр. Ботев, който той не успява да издаде, е изгубен. Книгата, която Ботев превел, носи руското си издание (тя е превод от немски) заглавието: „Органическое

воспитание в применение к самообразованию и к развитию здоровья питомцев“, сочинение К. Ф. Шнелля, перевод с немецкого Ф. Бемер, Санкт Петербург, 1857, стр. 246.

Според Г. Бакалов (пос. съч. стр. 6) Хр. Ботев е избрал за превеждане тази книга „под явното влияние на Добролюбова, който по повод на нея е написал специална статия в сп. „Съвременник“.

Наистина в известното прогресивно руско списание „Съвременник“ (№ 5 от 1858 г.) е публикуван подробен отзив от бележития революционер-демократ Н. А. Добролюбов за книгата на д-р Шнел и на д-р К. Э. Бок — „Книга о здоровом и больном человеке“. В този отзив между другото се казва: „Эти книги весьма замечательные. . . Так, Шнель, не прибегая ни к каким хитрым толкованиям, говорит просто-напросто, что „верховною целью воспитания должно быть здоровье“. . . Нет сомнения, что определение Шнелля, по своей крайней простоте, с первого же раза покажется понятным для каждого из читателей.“ (Вж. Н. А. Добролюбов, Собрание сочинений, т. 2, Москва—Ленинград, 1962, стр. 428.)

В заключението на своя пространен отзив Н. А. Добролюбов пише: „Единственная наша цел была — пробудить в читателях, совершенно чуждых естественным наукам, хотя некоторый интерес к ним, и вместе с тем обратить внимание публики на две книги, весьма бесполезные для первого знакомства с физиологией и с ходом человеческого развития. . . Применение же физиологических начал к воспитанию можно найти в сочинении Шнелля, который тоже излагает много полезных и справедливых мыслей, хотя иногда и увлекается кое-какими мечтаниями, в сущности вовсе ненужными для правильного органического развития человека.“ (Пос. съч., стр. 456.)

Възгледите, изложени в книгата на д-р Шнел за хармонично физическо и умствено-нравствено развитие, за огромното значение на здравето, даващо възможност на човека да бъде постоянно готов „за труд и борба“, против дресировката във възпитателната дейност, за уважение на личността, на индивида и т. н., несъмнено са кореспондирали с настроенията на младия българин. В тях той е виждал безспорно много полезни неща за съотечествениците си, които също трябвало да преодоляват много „бури и нещастия“.

За да се добие известна представа за труда, който е привлякъл погледа на Ботев и който той превежда, за съчинението, получило висока положителна оценка от Н. А. Добролюбов, ще дадем по-долу няколко кратки извадки от предисловието, уводните думи, въведенното и заключението на книгата на д-р К. Ф. Шнел по руското издание от 1857 г.

ПРЕДИСЛОВИЕ

Воспитание было рассматриваемо с многих точек, ему назначили различнейшие направления; но **здоровье**, сколько нам известно, никогда не было главнейшим стремлением воспитания, хотя давно известно, что здоровая душа в здоровом теле составляет величайшее благо. А между тем современное воспитание, по уверению многих, не всегда содействует приобретению и сохранению этого блага; следовательно изменения и улучшения в этой области составляют крайнюю необходимость.

Предлагаемое сочинение имеет целью способствовать этим улучшениям, и как автор имеет в виду не специалистов, а всех вообще, кто более или менее причастен обязанности воспитателя, то оно почти исключительно состоит из практических советов, прямо применимых к делу. Для практической деятельности на поприще воспитания нужно, сравнительно, немного знания. Необходимо только, чтобы основные понятия воспитателя были верны и ясны, а средства и цель, избираемые им, были сообразны человеческой природе; чтобы он руководствовался не собственным произволом, а старался только способствовать здоровому органическому развитию питомца, приуготовляя его к самообразованию. Наконец необходимо также, чтобы воспитатель постоянно трудился над собственным совершенствованием и старался все свое знание и умение применить к практике воспитательной деятельности.

.....

Что касается нашего взгляда на воспитание, то мы очень хорошо знаем, что многие не согласны с ним; но мы не намерены оспаривать чужия убеждения. Для нас же верховная цель, к которой должно стремиться всякое образование — индивидуальное развитие, совершенствование личности.

.....

Во всяком случае воспитание может достигнуть утешительных результатов только тогда, если будет стремиться к индивидуальному развитию, когда педагогика, как говорит профессор д-р Шульц фон Шульценштейн, „будет живой системой развития, диететикой живаго духа, стремящейся к постоянному обновлению духовных сил“. „Задача воспитания“, говорит он в другом месте, „приготовить наш дух к свободной самостоятельности, питать его животворной пищей, образовать в нем здоровый вкус и таким образом дать ему возможность к будущему живому творчеству.“

.....

ОТ ПЕРЕВОДЧИКА

Переводчик с своей стороны должен оказать на значение этой книги, „Органическое воспитание“ Шнелля, педагогические сочинения которого неоднократно удостоивались академических премий, рассматривает каким образом врожденные телесные и духовные силы человека развиваются естественно, не только под руководством воспитателя, но и при обычных условиях жизни. Это, так сказать, физиологически-психологический трактат о развитии, основанный на современных понятиях и познаниях о человеке. Понятно, что такое сочинение не может входить в подробности и частности или особенности воспитания происходящие от различия сословий, народных характеров и т. д. Развитие есть удел или по крайней мере должно бы быть уделом всего человечества, и законы его для всех одинаковы, следовательно и процесс его до известного предела для всех один и тот же; при чем впрочем степени развития, особенно знания, могут быть до бесконечности разнообразны. Поэтому Шнелл указывает только, как привести в деятельность силы человека, представляя им достигнуть возможного, при данных обстоятельствах, физического и нравственного совершенства. Необходимо условие его — здоровье, на которое обращается особенное внимание. Не научая всем приемам воспитателя, которым впрочем можно научиться только из практики, а не из книг, он дает светлый, благородный взгляд на воспитание и на питомца; зная же, что воспитания есть нравственное и физическое развитие, что именно и как развивается, всякий мыслящий человек может быть воспитателем или по крайней мере здраво судить о нем и понимать его достоинства и недостатки. Во всяком случае, он, положив руку на сердце, может сказать, что изречение Жан Поля „надобно еще удивляться, как мало воспитание портит человека“ не будет относиться к его воспитательной деятельности.

Поэтому я смотрю на сочинение это, как на предварительный этюд, необходимый для всякого, кто сознательно хочет действовать на поприще воспитания. Материала, прямо применимого к практике здесь много; изложение популярное.

Ф. Б.

ВВЕДЕНИЕ

ЦЕЛЬ ОРГАНИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕКА

Сперва нужно ясное сознание цели, а потом уже следует искать путь к достижению ее. Верховною целью воспитания по нашему убеждению должно быть здоровье, а почему именно, это мы увидим впоследствии.

Здоровье составляет величайшее, прекраснейшее и ни чем не заменимое сокровище наше. Кто здоров, тот богат, тот счастлив, разумеется, если он здоров не только телом, но и духом. Для человека, как для личности разумной, как для существа двойственного, телесного и духовного, здоровье духа гораздо важнее физического здоровье.

Бесело и бодро приступает здоровый человек к дневным трудам своим; весело и бодро оканчивает он их. Препятствия и неудачи не страшат его, — напротив, они возбуждают его энергию и в сознании своих сил он смело идет им на встречу. Труд и энергическая деятельность составляют для него не только потребность, но также источник чистейших радостей и наслаждений. И много нужно бурь и несчастий, чтобы одолеть энергию здорового человека! Между тем как больного тревожит жужжание мухи, здоровый с улыбкою слышит клевету и хладнокровно переносит несправедливость людей. Он силен, он тверд и чувствует, что его сил хватит на защиту себя и всего близкого, родного сердцу.

Еще менее влияния имеют на здорового человека внешние обстоятельства и условия жизни. Ему не нужно роскошного стола, пуховой постели; самая уверенная, простая пища подкрепляет его силы; на самом жестком ложе он покоится сладким сном, даже после утомительнейших работ; а с первыми лучами солнца он опять готов на труд и борьбу.

Но кроме чрезвычайной ограниченности потребностей, истинно здоровый человек имеет еще много великих преимуществ неотъемлемых ни несчастиями, ни людьми, ни природой. Главнейшее же из них, одинаково драгоценное для всех полов и возрастов, во всех климатах и под всяким небом — особенная восприимчивость к радости.

* * * * *

Кто хочет приготовить своим детям или воспитанникам счастливую, радостную будущность, кто хочет иметь право на благодарность потомства, тот должен избрать главной целью воспитания — здоровье. Но не одно только физическое здоровье; этого масла. Звери пустыни, кони степей тоже богаты здоровьем и силой; злодей, с наслаждением терзающий ближнего, может быть совершенно здоров телом. Да наконец здоровое тело не предохранит нас от ошибок, заблуждений, пороков и душевных страданий, — не даст нам душевного мира; истинного счастья. То и другое доступно только здоровому духу, который черпается из высшего небесного источника вечной жизни и вечной радости.

* * * * *

Во всяком случае общественное воспитание, основанное на естественном, здоровом развитии человеческого организма произвело бы сильней-

шие и благодетельнейшие перевороты в личном и общественном быту нашем.

.

Но такое воспитание, хотя простое по цели и исполнению, только тогда принесет желаемые плоды, если родители и воспитатели предварительно применяют его к себе, а потом уже будут в том же духе поступать с своими питомцами. Развивать и образовывать может только тот, кто сам развит и образован; притом же склад и характер образования воспитателя всегда более или менее отражается на питомце.

.

(с. 1—12)

ОСНОВНАЯ ИДЕЯ ОРГАНИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Воспитание не может создать что-нибудь новое, не существующее в организме, оно только развивает и совершенствует врожденные способности, т. е. помогает природе. Поэтому и законы его должны строго сообразоваться с законами развития тела и духа человека.

.

Органическое развитие охватывает все человеческие способности, а потому развитие или воспитание бывает внутреннее и внешнее, т. е. духовное и телесное.

.

1) Воспитание должно быть сообразно естественным законам. Имея исключительной целью самого человека, оно разумеется должно подчиняться законам, по которым живет и развивается человек. Понятно, что воспитатель — все равно кого бы он ни воспитывал, себя или других — должен глубоко изучить человеческую природу; иначе воспитание совершенно невозможно.

.

2) Воспитание должно строго согласоваться с степенью развития органов в различные периоды или возрасты жизни.

.

3) Органическое воспитание должно сообразоваться с индивидуальностью или личностью, т. е. с особенностями питомца, и свято сохранять их.

.

Воспитание, которое, руководствуясь только личным произволом не сообразуется с индивидуальностью питомца, есть большое несчастье для последнего и всегда приносит горькие плоды; истинный же воспитатель старается открыть благороднейшие зародыши в воспитываемой им личности, развить и оплодотворить их. Шварц по этому поводу сказал следующее: „Не будем никогда отчаиваться в возможности улучшить и облагородить человека, особенно в период его развития, т. е. в молодости. Каждый носит в душе своей нравственные сокровища, залог своего высшего назначения; и хотя они часто покрыты сором и плеведами, но рука воспитателя может и должна искоренить и уничтожить последние. А кто не верит в эту возможность, для того воспитание пустое слово“.

с. 12—18

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

.....

Сила и здоровье организма — сокровище неоцененное, необходимое в трудной борьбе жизни; позаботиться же, чтобы это сокровище сделалось достоянием не только нашим, но и будущих поколений, которым вероятно предстоит еще труднейшее поприще, чем нам самим, — прямой и священный долг наш. Кроме того, здоровое органическое развитие первый шаг к достижению личного индивидуального совершенства, т. е. нашей общей, высшей цели.

с. 246

Стр. 275—324. През 1875 г. Хр. Ботев издава в отделна книга интересния свей превод — драмата „Кремуций Корд“ от украинския историк и писател Н. И. Костомаров. Българският превод на тази книга е издаден в Букурещ през есента на 1875 г. (вж. К. Възвъсова-Каратеодорова, За уточняване времето на отпечатването, за разпространението и ролята на три Ботеви издания от 1875 година (Историко-библиографско проучване) — Известия на Народна библиотека „Васил Коларов“ и библиотеката при Софийския държ. университет, т. 1 (VII), С., 1961, стр. 218).

Съобщение за подготвяния превод и издание на тази книга на български език Ботев публикува във в. „Знаме“ (бр. 15 от 9 май 1875 г.), като дава кратка характеристика на драмата и нейното значение. „Тая

кинга — отбелязва той — описва общественият разврат в Рим във времето на тиранинът Тиберия и е твърде интересна и поучителна за всеки един народ.“

Драмата на Н. И. Костомаров излиза на руски език през 1862 г. в Петербург. Нейн главен герой е Кремуций Корд (Aulus Crematius Cordus римски историк, живял по време на императора Тиберий (14—37 г. от н. е.), описал края на републиката и началото на монархията. Обвинен от сената, той умрял от доброволна гладна смърт в 25 г. от н. е., а съчиненията му били осъдени на изгаряне.

Георги Бакалов, който е проучвал внимателно този Ботев превод и го е сравнявал с руския оригинал, отбелязва, че „както при оригиналното си творчество, така и тука, в превода, Ботев е работил с чувство на отговорност и е проявил крайна добросъвестност. Доброто познаване на руския и на българския език му е позволило да даде един за времето си образцов превод, който може да бъде поучителен и за днес... Изобито взето, преводът на „Кремуций Корд“ е една много добросъвестна и извършена с умение работа“ (пос. съч., стр. 23, 26).

Поради всичко това изследователите на Ботевиия живот и дело с основание подчертават, че в превода на тази художествена творба „се проявяват най-релефно постиженията на преводача. Той има не само богат речник и усет за точното българско слово, но и живо отношение към граматическата структура и характерни особености на родния език. Неговата фраза е правилна, гладка и добре построена. Ботев в повечето случаи намира и тези изразни средства, които най-добре изиявяват националната природа на българския език... Ботев има съвсем съвременно, ново отношение към преводаческата работа: той се стреми да бъде точен в своите преводи и да не допуска елемент на побългаряване. В това отношение Ботев се отличава от всички останали преводачи от епохата на нашето възраждане“ (Иван Унджиев и Цвета Унджиева, пос. съч., стр. 647).

Ето защо трябва да се считат за неоснователни твърденията на Захари Стоянов, че при превода на драмата на Н. И. Костомаров Христо Ботев бил дал „най-голяма свобода на своето перо... така щото „Кремуций“ е излязъл на български език като преработено издание“. (Вж. Христо Ботѳов, Опит за... стр. 282.)

Яркото обществено звучене на драмата „Кремуций Корд“, нейната определена насоченост против деспотизма и тиранията, срещу двуличнето, шпионството и всички порядки, които убиват честта и достойнството у човека, правят това произведение актуално и в годините след освобождението на България. Не случайно второто издание на български език на тази драма излиза точно по време на диктатурата на Ст. Стамболов

(в 1893 г.). Появата на това ново издание е посрещната с най-положителна оценка тъкмо от социалистическия печат.

Така в социалистическото списание „Ден“ (г. III, 1894, кн. 4—5, стр. 444—459) е напечатан възторжен отзыв за творбата на Костомаров и превода на Хр. Ботев. (Отзивът не е подписан. Следващият е от Сава Мутафов. Георги Бакалов счита, че автор и на отзыва за „Кремуций Корд“ е Сава Мутафов.)

„Пиесата — пише авторът на отзыва в сп. „Ден“ — е прекрасна откъм всяка една страна. За нейното съвършенство ни говорят две знаменитости: авторът и преводачът й... по съдържанието си пък тя е от категорията на ония поетически произведения, които мъчно остаряват...“ (стр. 446). По-нататък авторът на отзыва продължава: „Драмата „Кремуций Корд“ притежава, току-речи, всичките качества на едно високо художествено произведение: в нея събитията са прости, сцените — естествени, а действащите лица — живи хора... Всичко върви и се развива в строг логически порядък. Характерите са целни, завършени, правдоподобността е поразителна...“ (стр. 454). Това произведение смело може да се нарече съвременно“ (стр. 457).

Години по-късно видният български учен-езиковед акад. Стефан Младенов, като разглежда Ботевия превод, оценява като „доста хубав и ценен“ разбора на драмата на Костомаров, направен в отзыва, публикуван в социалистическото списание „Ден“ през 1894 г. В заключението на своята статия акад. Ст. Младенов пише: „Обстоятелството, че Христо Ботйов е превел чудната драма на знаменития украински историк, е всякак важно, а самият превод трябва да се брои за една от заслугите на Ботйова. А в бъдещото пълно издание на Ботйовите съчинения този превод трябва да получи място наред с оригиналните Ботйови произведения.“ (Христо Ботйов и Костомаровата драма „Кремуций Корд“ — сп. „Украинско-български преглед“, г. I, бр. 16 от 1 юни 1920 г., стр. 139—140.).

Едва в настоящото издание на Ботевите съчинения горното пожелание на акад. Ст. Младенов намира своето осъществяване.

Третото подред издание на драмата „Кремуций Корд“ на български език е направено през 1937 г. като № 3 от библиотека „Знание“, издавана от Георги Бакалов. Изданието е придружено с встъпителна статия на Бакалов „Христо Ботев като преводач“.

Стр. 325. В брой 3 на в. „Будилник“ (от 20 май 1873 г.) е поместен един от кратките, доскоро неизвестен превод на Хр. Ботев — „Разпис за награди“. Въпреки че сам Ботев, помествайки този материал, е отбелязал в края — „Самодържецът на в. „Жижа“ — т. е. посочил е източ-

ника, от които е взел текста, досега той не е бил отбелязван като преводен.

Първ Джордже Игнатович (Югославия) в изказване на първия конгрес по балканистика в София (1966 г.) обръща внимание на това. „Читая однажды сатирический журнал Йована Йовановича Змая „Жижжа“ — отбелязва той, — перед глазами промелькнуло что-то знакомое. Это был текст под заголовком „Распис награде“, подписанный псевдонимом поэта Будалина Змале. Оказалось, что текст в журнале Ботева — хороший и точный перевод сатирического текста Змая, направленного против реакционной политики венгерского правительства. Значит Ботев — продължава Дж. Игнатович — читал „Жижжу“ и сделал очень верный перевод с сербского языка. Этот факт — доказательство взаимной связи сатирического творчества Ботева и Змая... Это новый интересный вопрос для исследователей литературных взаимоотношений сербов и болгар эпохи Возрождения“ (Вж. *Actes du premier congrès international des études Balkaniques et sud-est européennes*, VII, S., 1971, p. 250.) Повече за отношението на Змай към българите вж. Илия Конев, Йован Йованович Змай и българите — сп. „Език и литература“, г. XVI, 1961, кн. 2, стр. 39—50.

* * *

Стр. 326—333. Първият печатан превод на Христо Ботев „Разговори с децата (Из. И-ра). Празни страхе — измислици“ излиза във в. „Дума на българските емигранти“, бр. 1 и 2 от 18 юни 1871 г.

„Разговори с децата“ е статия, публикувана в сп. „Полярная звезда“ (1859 г., кн. V, стр. 252—260) под псевдонима на А. И. Херцен — Искандер. Според Мих. Димитров това произведение е „философска лекция от немския материалист Людвиг Фойербах, който изигра високо положителна роля в освобождението на европейската интелигенция през 19 век от идеалистическия, чети: попския, начин на мислене. Лекцията е отчасти точен, отчасти свободен превод от И-ра, Искандер, псевдоним на Херцен. Човек обикновено превежда туй, което отговаря на неговия начин на мислене и схващане. В това отношение „Разговори с децата“ ни разкриват материалистическия мироглед на Хр. Ботев.“ (Христо Ботев, Събрани съчинения, т. 2, 1971, стр. 795.

Както посочват Иван Унджиев и Цвета Унджиева (пос. съч., стр. 259), Хр. Ботев е превел, общо взето, точно статията на Херцен и в своя превод „проявява живия си езиков усет“.

* * *

Стр. 335—414. В края на 1874 или в първите дни на януари 1875 г. в Букурещ излиза от печат преведената на български език от Хр. Ботев

книга на руския проф. Д. И. Иловайски „За славянското произхождение на дунавските българи“ (119 стр.). Уточняване на времето на излизането на този и други Ботевни преводи направи К. Възвъзова-Каратеодорова. (Пос. съч., стр. 216.)

Макар и отпечатаната в началото на 1875 г., разпространението на книгата се забавя доста време поради конфискуване на изданието от румънската полиция във връзка със залавяне на сандъчето с револвери в Гюргево, изпратено от Хр. Ботев, както и поради обстоятелството, че след това 1000 екземпляра от издадената книга били задържани от Д. Горов като залог срещу паричния заем, който той дал на Хр. Ботев при покупката на печатницата си. (Вж. по-подробно за това у Иван Унджиев и Цвета Унджиева, пос. съч., стр. 636—637.)

Съобщение за подготовянето на този превод се появява през есента на 1874 г. В бр. 50 на в. „Независимост“ от 28 септември 1874 г. е отпечатана бележката: Руският историк Д. Иловайски е напечатал една малка книжка под заглавие: „О славянском происхожденный дунайских болгар“. Един млад българин ни моли да явиме във вестникът си, че тая книжка е вече преведена и че е турена под печат, следователно да се не превозжда от друго. Правото да я преведе именно той, а не други, му е дадено от самият автор.“

Последното указание в бележката на в. „Независимост“ подсказва, че са съществували известни връзки между автора (Д. И. Иловайски) и преводача на неговата книга (Хр. Ботев), поне писмени. Впрочем Н. Начов съобщава, че според твърдението на брата на Хр. Ботев — Кирил — руският историк Иловайски, „млад и с черна брадичка, бил дошел в Букуреш, сприятелил се добре с брата му Христа... че тогаз Ботев бил взел от него позволение да преведе и издаде книгата му. Иловайски драговошно и с благодарност извършил това“. (Н. Начов, пос. съч., стр. 1407.) За подобна среща между Ботев и Иловайски разказва в спомените си и К. Тулешков (ЦДИА, ф. 820, оп. I, а. е. 14, л. 13).

Името и трудовете на Д. И. Иловайски били познати на българската културна общественост през миналия век. Още през 1869 г. неговата всеобща история е преведена и издадена от известния български възрожденски книгоиздател Драган В. Манчов (второ издание през 1870 г.). През 1873 г. излиза и преведеното от Н. Михайловски „Ръководство към всеобщата история“ от Иловайски. „До Освобождението, пък и доста време после — отбелязва Н. Начов — тази всеобща история се употребяваше в нашите училища“ (пос. съч., стр. 1407).

Книгата на Иловайски, която Ботев превежда, е излязла в Москва през 1874 г. и е посветена на третия конгрес на руските археолози. Веднага след издаването ѝ на български език във в. „Знаме“ се появява

кратка препоръчителна бележка, в която се посочват ония качества на този труд, неговата концепция, която е привлякла Ботева, и подбудите, които са го накарали да преведе и издаде книгата на български език. „Новият и добросъвестният труд на г-на Иловайски — пише Ботев — окончателно разбива тюрко-финската теория на немската и на славянската историография и хвърля нова светлина както връз произхождението на българския народ, така и връз неговото преселение на Балканския полуостров. Ние рекумандуваме тая книга на нашата читающа публика, а особено на нашите учители и историци“ (в. „Знаме“, бр. 6 от 19. I. 1875 г.).

Положителен и ласкав отзив за труда на Иловайски се появява скоро след неговото издаване на български език и в редактираното от Л. Каравелов сп. „Знание“. В него между другото се изтъква: „Г. Д. Иловайски е известен като историк, като мислител и като знаещи учен човек. Другото достойнство, което срещаме в книгата на г-на Иловайски, е оная сериозност, която се изисква от всяко едно научно дело, а най-повече от историческите изследвания. Из всичко се види, че г. Иловайски е размишлявал дълго време над събраният материал и че е употребил големи усилия при разработката на противоречащите един на други факти... Книгата на г-на Иловайски ще да се прочете и ще да принесе полза на всеки българин. Преводът ѝ е прост, удопонятен и ясен“ (сп. „Знание“, бр. 8 от 30. IV. 1875 г.).

Прочее трудът на Иловайски се е ползувал с популярност сред българската общественост, „тъй като тезата за славянския произход на българите е имала за онова време и политическа страна. Тя е укрепвала националното самосъзнание на народа, който се е чувствувал член на голямото семейство на славянските народи“ (Иван Унджиев и Цвета Унджиева, пос. съч., стр. 637—638).

Като разглеждат по-нататък преводаческата работа на Хр. Ботев над книгата на Д. И. Иловайски, същите автори подчертават, че и в този случай Ботев е показал „остър и верен езиков усет както за руския език, който поетът-революционер е овладял добре, така и за родния български език... Преводът говори за правилното разбиране на руския оригинал и за сполучливото му предаване с изразните и граматичните средства на тогавашния български език“ (пос. съч., стр. 639).

Изданието на книгата на Иловайски на български език е снабдено и с няколко страници бележки на преводача, в които Хр. Ботев изразява становището си по някои въпроси, засегнати в труда на руския учен. Чрез тези бележки, по думите на Михаил Димитров, Ботев „целял да премахне недостатъците в метода на руския автор, който прави смели изводи въз основа на несигурен филологически материал, или пък за подобни из-

води се позовава върху нравите и обичаите на отделни племена и народи.“ (Вж. Христо Ботев, Събрани съчинения, т. I, 1958, стр. 459.)

Някои оспорват авторството на Ботев върху тези бележки („примечания“), поместени в края на книгата. Така Георги Бакалов допуска те да са писани от Любен Каравелов, защото според него те „сведочат за едно по-близко познаване на Сърбия, каквото именно Каравелов е имал второ, защото в тия бележки са употребени думи ... които са повече от лексикона на Каравелова, отколкото на Ботева“ (пос. съч., стр. 3).

Като се спира на тези бележки, Ал. Бурмов отбелязва, че превеждайки книгата на Иловайски, Хр. Ботев се е отнасял „критично към неговите доводи и на едни места ги критикува, на други места ги допълва. Бележките на Ботев — продължава проф. А. Бурмов — свидетелствуват за известна начетеност в областта на историята и славянознанието“. (Христо Ботев, Съчинения, т. I, 1948, стр. 507.) Прочее при използването на труда на Иловайски трябва да се имат пред вид постиженията на съвременната историческа наука по разглежданите проблеми.

• • •

Стр. 415—461. Последен е публикуван (недовършен) преводът на Хр. Ботев на книгата на известния руски генерал и историк Ив. П. Липранди „Източният въпрос и България“ (1868 г.).

Всъщност преводът на тази книга е извършен доста по-рано, но печатането му започва едва през 1876 г. — в последния Ботев вестник „Нова България“, чийто първи брой излиза в Букурещ на 5 май 1876 г. Печатането на книгата на Липранди започва в подлистника на вестника, без да е означен преводачът. След смъртта на Ботев, когато неговите съратници подновяват издаването на основания от него вестник, те продължават печатането на превода на книгата на Липранди, като отбелязват изрично, че преводът е на Хр. Ботев. Печатането продължава с известни прекъсвания от брой 5 до брой 26 (т. е. общо от 5 май до 26 август 1876 г.). След отпечатването на откъса в брой 26 е отбелязано: „Продължението се прекъсва за сега.“ В следващите броеве редакцията на вестника започва да публикува в подлистник материали, непосредствено свързани с въстаническото движение в България през пролетта на 1876 г.

Интересът към книгата на ген. Липранди е обусловен от обстоятелството, че авторът е известен със своето участие в руско-турските войни през XIX в., познавал е сравнително добре положението на българския народ и е оценявал неговата роля в решаването на източния въпрос. А този въпрос отново възниква с по-голяма острота през 70-те години на XIX в. Актуалността на книгата на Липранди Ботев подчертава в бележката си, публикувана в брой 9 на в. „Знаме“ от 16. II. 1875 г., къ-

десто изтъква изрично, че „сега, когато восточният въпрос влиза в нова фаза... нуждата от подобни съчинения захвана да се усеща още повече“.

Трудът на ген. Липранди намира благоприятен отзив в редактираният от Л. Каравелов в. „Свобода“ (още в неговия втори брой от 12 ноември 1869 г.). „Тая книга — се казва в бележката на в. „Свобода“ — е излязла още в 1868 г. и ние се решаваме да говорим сега за нея само за това, защото чуваме, че някой си българин я е превел и скоро мислил да я напечата. Ако г. Липранди и да е често пристрастен; ако неговата книга и да е непълна, но тя, както мислим, ще принесе голяма полза на българите. Българите из нея ще видят как мислят за тях страниците, а особено с какво око гледат на тях русите... Повтаряме, че книгата на г. Липранди ще принесе голяма полза на нашият народ и ние от сърце се радваме, че преводачът се е взел да превежда една такава книга, но мислим, че трябва да се напишат няколко обяснения и допълнения за нея и да се поместят на края на книгата.“

Изрично указание, че Хр. Ботев е преводач на книгата на И. П. Липранди, се съдържа и в съобщението на в. „Независимост“ от 9. II. 1874 г. А специално обявление за превеждането на книгата и нейното предстоящо издаване е публикувано на 10. II. 1874 г. от името на Л. Каравелов и Хр. Ботев. В това обявление се изтъква, че генерал Липранди „е пътувал дълго време из България, знае нашето положение, нашия характер и нашата история и затова неговата книга по своето безпристрастие е твърде важна за нас както в политическо, така и в етнографическо отношение. По тая причина ние се решихме да начнем от нея и да преведем по-интересните в това отношение за нас книги.“ Съчинението на руския генерал се оценява в това обявление като „едно от тия значеници съчинения“, които отреждат на българския народ в рашаването на източния въпрос „първата роля в това дело... като най-многочислен от всички други племена на Балканския полуостров“.

Братът на Христо Ботев, Стефан, оспорва съавторството на Л. Каравелов на току-що цитираното обявление. В една непубликувана дописка от 1885 г. той пише: „Помня... Хр. Ботев беше превел книгата на генерал Липранди „Восточний въпрос и България“ и за напечатването ѝ написал беше едно обявление от себе си и дал беше да се нарежда. При коригирането на това обявление Любен преправил всички глаголи на множествено число и над подписа на Хр. Ботев приложил и своя, така щото и тоя случай Каравелов присвои морално и материално едната част от собствения труд на брата ми... Самата книга не се напечата, защото скоро след това последва отделянето на брата ми от Каравелова и враждуването на тоя последния върху него, а самия ръкопис какво е

стизнало не зная." (Иван Стойчев, Ранни отбелязвания и оценки за Христо Ботев у нас. — Известия на Института Ботев—Левски, кн. III, С., 1959, стр. 224).

Причините за несвоевременното издаване на книгата едва ли ще се коренят в скарването на Ботев и Каравелов, което става година по-късно от описания случай. Въпреки положените усилия изданието не е могло да бъде осъществено главно поради малкия брой абонати. За това изрично се говори няколко пъти в съобщения на в. „Независимост“. Така в бр. 33 от 1 юни 1874 г. се казва, че „ако се не съберат достатъчно пренумеранти, то книгата „Восточният вопрос и България“ няма да излезе“ и се обръща внимание, че в редица градове с многобройни български колонии няма записани абонати. Няколко броя по-късно (на 15 юни 1874 г.) редакцията отново съобщава: „Молиме последен път нашите пренумеранти да изпроводят колкото се може по-скоро имената си за книгата „Восточният вопрос и България“ от генерал Липранди, защото другояче ние не можеме да я туриме под печат.“ И през следната 1875 г. Хр. Ботев не успява да осъществи отделно издание на своя превод. В писмото си до Ив. Драсов от 16. III. 1875 г. Ботев посочва, че от записаните 300 абонати той можал да вземе от Каравелова само 180. По такъв начин и сега отделното издание на превода се осуетява. И както изтъкнахме вече, неговото печатане започва едва с основанието на в. „Нова България“ — по време на Априлското въстание от 1876 г. в България, когато Източният въпрос навлиза в своята най-остра фаза.

Що се касае до качествата на превода, то и той е „направен грижливо, с несбичайна за времето прецизност“ (Иван Унджиев и Цвета Унджиева, пос. съч., стр. 642).

В публикувания във в. „Нова България“ превод е изпусната бележка 22, която в руския оригинал на книгата има следния текст: „В четырех герстах от Ямболу находится белая мраморная круглая капитель, около двух аршин в разрезе, сколько я понимаю, превосходной работы. Теперь она служит вместо сруба на поверхности земли для колодца. Жители говорят, что этот мрамор находится тут с незапамятных времен, и полагают, что он принадлежал одному из их царей.“

Несъмнено и в книгата на Липранди, както е отбелязано в редакционната бележка на в. „Нова България“ (бр. 5 от 12. VI. 1876 г.), се срещат редица неточности, обстоятелство, което читателите следва да имат пред вид при използването ѝ. Трябва да се съжالياва, че преводът е останал недоотпечатан и не разполагаме с бележките на редакцията на „Нова България“ (а вероятно и на самия Хр. Ботев) по повдигнатите в труда на Липранди въпроси.

Стр. 463—542. В последните дни на 1873 г. в Букурещ е издадена книгата „Уроци за първите четири аритметически правила и за счетовете“ от Михайлов. Преводът от руски на този учебник е направен също от Хр. Ботев. Според Захари Стоянов (Христо Ботйов. Опит за... стр. 197) преводът на този учебник бил възложен от известния български книгоиздател Хр. Г. Данов на Л. Каравелов, а последният натоварил с тази задача Хр. Ботев. И Ботев, както твърди неговият биограф, съвместно се заел с възложената му работа. „Преводът, примерите и упражненията — пише Зах. Стоянов — са така нагласени, като че четеш роман. Тие заключават в себе си и география, и етнография, и правописание, и характеристика, и пр. Тук не е сакат и сляп превод. И в сухите цифри и правила Христо е оставил блясък от своят талант.“ (Пос. съч., стр. 198.) За това, че Хр. Ботев е превел тази книга, говори изрично и сам Л. Каравелов в писмо до Т. Пеев от февр. 1874 г. — Вж. Л. Каравелов, Събрани съчинения, т. 9, С., 1968, стр. 527.

Но поради това, че преводачът, т. е. Хр. Ботев, заменил задачите от руското издание на учебника с други задачи, съставени от него, имащи „явна идейна насоченост, определен политически подтекст“ (Иван Унджиев и Цвета Унджиева, пос. съч. стр. 634), издателят Хр. Г. Данов, основателно уплашен да няма неприятности с турските власти, бил принуден да препечата част от книгата, като „отстранил най-опасните задачи и ги заменил със съвсем невинни“ (Иван Унджиев и Цвета Унджиева, пос. съч., стр. 635). Какъв характер имали задачите, които подбудили Данов да препечата част от учебника? Така например Ботев вмъква задачи със следния текст, липсващи в оригинала на преведената от него книга: „Асен и Петър освободиха България от игото на гърците в 1190 г. След 216 години България падна под властта на турците. В коя година отечеството ни изгуби своята свобода?“ (зад. 3 от дадените в края на учебника задачи за упражнения); „Турците покориха Сърбия в 1459 година и владяха над нея цели 371 години. В коя година Сърбия доби свободата си?“ (зад. 4); България падна под властта на турците в 1396 г. Колко години тя добрува под сянката на султаните? (До която година искате)“ (зад. 16) и др.

Преводът на Хр. Ботев на „Уроци за четирите аритметически правила...“ е разглеждан от редица автори. Освен посочената статия на Н. Начов на този превод се спират специално и Б. Пенков и Иван Чобанов („Ботевите „Уроци за първите четири аритметически правила“ — Физико-математическо списание, т. 1 (34), 1958, кн. 1—2, стр. 61—67).

Без да са работили с оригинала на книгата, авторите смятат, че Бо-

тев е използвал само фактическия материал, като самобитно го е обработил. Те изтъкват, че стилът на книгата „Очевидно се отличава от конвенционалния стил на един учебник“, че „политическият елемент в уроците има не само национален, а и социален характер“.

Най-обстойно с разглеждания Ботев превод се е занимавал съветският учен Р. А. Симонов, който специално проучи въпроса за българо-руското сътрудничество в създаване на българска литература по математика. В статията си „Христо Ботев — преводач и педагог“ (сп. „Славяни“, кн. 3, 1960, стр. 17—19) Р. А. Симонов посочва, че Хр. Ботев е извършил превода от второто издание на учебника на П. Михайлов, излязло на руски език в Петербург през 1867 г.

Според Р. А. Симонов „Хр. Ботев не е внесъл съществени изменения в изложението на теоретическия материал на учебника, но значително изменил задачите. Едни упражнения той преработил и приспособил за България (въвел български единици за дължина и тегло, собствени имена, наименования на градове и села, парични единици и пр.), други изпуснал, като включил много нови упражнения от себе си.“

По-нататък съветският изследовател изтъква, че Хр. Ботев е взел от 65-те задачи в учебника на П. Михайлов само 8, останалите преработил и допълнил с нови до 56. „Освен това — пише Симонов — много задачи в теоретическата част на учебника преводачът заменил със свои. Сред новите упражнения освен ония, които имат противотурска насоченост, се намират задачи, условията на които обхващали въпроси от анатомията, физиологията, зоологията, астрономията, физиката, географията, историята и пр.“

По такъв начин, подчертава Р. А. Симонов, със своите задачи Хр. Ботев „е подобрил руския учебник. За разлика от задачите на П. Михайлов неговите упражнения не са загубили своето познавателно значение и досега. . . Задачите на Хр. Ботев и досега могат да бъдат ярък образец на педагогическо майсторство в трактуването на условията на математическите задачи. . . ще си останат в паметта на прогресивното човечество като удивителен образец на пламенна революционна пропаганда. Обаче за Хр. Ботев учебната литература е била не само средство за възпитателно въздействие върху учащата се младеж, но той прекрасно съзнавал колко голямо познавателно значение имат условията на задачите и е дал прекрасни за своето време образци на задачи, свързани с въпросите на живота, естествознанието, географията и историята“ (пос. съч., стр. 19).

Интересите и заниманията на Хр. Ботев с преводи не се изчерпват с онова, което той е успял да публикува. Има сведения, че през 1875 г. той е превел и се готви да издаде на български още две преводни книги. Във връзка с това във в. „Знаме“ (г. I, бр. 15 от 9 май 1875 г.) е отпечатано следното съобщение: „Оная година в руската литература са се появили две знаменити и важни за нас съчинения под заглавие: „Турците и техните жени, султанът и неговият харем“ от майора Осман бей и „Триесет години в турските хареми“ от майка му Мелек ханъм. Тие две книги разкриват сичката гнилост на турският социален живот и твърде пластически показват де лежи коренът на злото, което пречатствува на Турция да се възроди и да живее. Тие съчинения са написани с един лек, жив и пикантен език и имат пълно право за гражданственост и в нашата бедна литература. Мелек ханъм е била жена на едновременнония велики везир Къбръзли Мехмед паша и е играла твърде важна роля в турските дипломатически и политически кръгове, а синът ѝ, Осман бей, Фредерик, като офицер в генералният турски шаб е имал случай да изучи майсторски турците и техният живот. Ние сме захванали вече преводът на тие две книги и скоро ще да издадеме и особено обявление за тях. По-напред ние ще да издадеме съчинението на Осман бея и ако то се приеме от нашата читающа публика дотолкова благосклонно, щото да си посрещне барем разноските, то ще да издадеме и съчинението на майка му.“

Но поради настъпилите важни обществено-политически събития, както и поради промените в личния му живот, Хр. Ботев не е успял вероятно да завърши преводите и да осъществи тяхното издаване на български език.

Наред с това Хр. Ботев насърчава към преводаческа дейност и своите приятели и съратници, а на страниците на в. „Знаме“ дава множество положителни оценки за преведени и издадени на български език полезни книги от чужди автори. В брой 11 на „Знаме“ (16. III. 1875 г.) той дава място на обявление от С. С-в (вероятно Ст. Стамболов) за превеждането на „знаменитият роман на г. Н. Чернишевски „Что дѣлать?“ В същото обявление романът на Чернишевски е наречен „гениално произведение“.

В писмото си до Мих. Греков от 16. IX. 1874 г. Хр. Ботев се обръща и със следната заръка: „Изпращам Стамболову Шатрияна: Нека ме извини, че закъснях. Книгата беше изгубена — едвам я намерих... Захванете преводът на Шатрияна...“

Според Георги Бакалов в случая Хр. Ботев е препоръчал на своите приятели да преведат книгата на двамата елзаски писатели Еркман —

Шатриан „L'histoire d'un paysan“ (Историята на един селянин“). „Именно тоя роман за Великата френска революция — изтъква Г. Бакалов — се е особено харесвал на руските народници. Още в 1870 г. той бе издаден в превод на писателката Марко Вовчок... Това бе една от най-популярните книги за народнишка пропаганда“. (Г. Бакалов, пос. съч., стр. 7—8.) Две десетилетия по-късно, както посочва Г. Бакалов, Гоце Делчев съдействувал за цялостното издаване на тази книга на български език.

Концепцията на Хр. Ботев за подбора при превеждането и издаването на чуждата литература, за това кое в оня исторически момент е полезно и необходимо за българския народ е изложена много ясно в бележките му по повод на съобщението за издаването на романа „Тайните на инквизицията“ от В. Фереал. „Колкото и да е похвална целта на г. Тодорова — пише Ботев, — ние не можем да не му забележим, че „ползата и поучението“ на романите са неща относителни и условни за различните народи... Романите, повестите, разказите и въобще чисто литературните произведения трябва да се приравняват или, по-право да кажем, да отговарят на стремленията и на характерът на онзи народ, на езикът на когото се пишат или превеждат тие. На основание на това за нас са потребни сега засега такива литературни произведения, които отговарят на нашите потребности и стремления и които имат съвременен и общочовешки интерес... Оставете настрана различните Телемахи, Геноеви, Душици и пр., и пр: и превождайте това, което има смисъл и за нашият народ“ (в „Знаме“, г. I, бр. 12 от 28. III. 1875 г.).

В подкрепа на тези свои възгледи Ботев оценява положително превеждането на книги като Дреперовата „История на умственото развитие в Европа“, която той нарича „съчинение, поучително и необходимо за всеки един развит човек“, малката книжка „За животните“ от П. Аникиев, която според него е „твърде полезна за нашите селяни земеделци, защото ще да унищожи у тях онова множество предразсъдъци, които ги карат да изстребят даже и такива животни, които в другите страни хората купуват и развъждат нарочно“; брошурата „За парите“, широко разпространена сред руската революционна младеж и използвана от народниците в тяхната пропагандна дейност и за която Ботев казва, „че по съдържанието си заслужава да се прочете от народът“; романът на Майн Рид „Ловци на растения“ и т. н.

* * *

Всички изложени по-горе факти ни убеждават, че Христо Ботев внася много съществен влог и в тази важна област на националната ни култура — превеждането и разпространението на прогресивната чужда литература.

МАТЕРИАЛИ С НЕУСТАНОВЕНО БОТЕВО АВТОРСТВО

В тази част на третия том, както и в преходните два тома на това издание, са поместени печатни и други документални материали, Ботево-то авторство на които не е напълно и категорично установено и доказано.

Най-напред са включени печатните материали, поместени в бр. 25 на в. „Знаме“ от 27. VIII. 1875 г. Както е известно от биографията на Ботев, на 22 август 1875 г. той е вече напуснал Букурещ на път за Русия по мисия, възложена му от БРЦК. (На 22. VIII. 1875 г. в писмо до Ив. Драсов той съобщава, че вече е пристигнал в Браила, а предния ден — 21 август — той подписва в Букурещ писмото до Филип Тотю.) Така и трите последни броя от в. „Знаме“ — 25, 26 и 27 — излизат от печат, когато Ботев не е вече в Букурещ. Там той се завръща едва на 19 септември 1875 г. (Вж. Иван Унджиев и Цвета Унджиева, пос. съч., стр. 562.)

Но макар че бр. 25 на в. „Знаме“ е отпечатан след заминаването на Ботев за Русия, смятаме, че материалите за този брой са подготвени в значителна степен още преди отпътуването на Ботев и това е станало несъмнено с негово участие и съгласие. Поради това тези материали до голяма степен могат да се считат и за Ботево творчество. Това съображение се отнася и до материалите, поместени в различните рубрики на бр. 25 — „Известия из България“, „Политически преглед“, „Най-нови известия“ и „Телеграми на „Знаме“.

В рубриката „Обявления, редакционни бележки и съобщения“ поместваме няколко обяви и съобщения относно Ботеви вестници и преводи, публикувани в редактирания от Л. Каравелов в. „Независимост“. Поради това, че те не са подписани от Хр. Ботев, а, от друга страна, се отнасят до въпроси, към които и Каравелов е имал пряко отношение (например той е подписал обявлението за издаването на български език на книгата на ген. Линпранди) и би могъл също да бъде автор или съавтор на някои от тези съобщения, те трябва да бъдат отнесени към материалите с ненапълно установено Ботево авторство, независимо че някои от редакторите на Ботевите съчинения по-рано са ги включвали наред с останалото Ботево творчество.

В раздела „Писма и телеграми“ включваме само писмо на БРЦК в Букурещ до българи в Русия. То е обнародвано за пръв път от З. Стоянов (Христо Ботйов, Опит за... стр. 268—269). Оригиналят на документа е неизвестен.

Писмото е съставено от името на БРЦК в Букурещ, чийто член е

Хр. Ботев, и се отнася пряко до мисията, с която той е натоварен да отиде в Русия. То има характер на официално препоръчително писмо с оглед на успешното изпълнение на задачите, с които Ботев бил ангажиран във връзка с подготовката на предстоящото въстание в България. Много от изразите в писмото напомнят статиите на Ботев, както и текста на протокола на събранието на БРЦК в Букурещ от 12. VIII. 1875 г. Участието на Ботев в съставянето на това пълномощно писмо е напълно вероятно и правдоподобно. Сам Зах. Стоянов, който е разполагал с оригиналния ръкопис на този документ, твърди, че той е писан от ръката на Ботев. (Вж. Христо Ботйов. Опит за... стр. 267.). Впрочем Ал. Бурмов включва този документ заедно с установените Ботеви писма и документи (вж. Съч., Ал. Бурм., 1948, стр. 251—252), обстоятелството, че все пак в публикацията на документа липсват подписите на членовете на БРЦК (а оригиналът не е налице), ни кара да отнесем засега този документ към материалите с ненапълно установено Ботево авторство.

От преводите включваме част от книгата „Турците и жените им, султанът и харемът му“.

Пръв Дочо Леков (Неизвестен превод на Христо Ботев — в. „Антени“, 13. II. 1976 г.) обърна внимание, че част от Ботевия превод на книгата „Турците и жените им, султанът и харемът му“ от майор Осман бей (за който превод Ботев съобщава във в. „Знаме“, бр. 15 от 9. V. 1875 г.) е публикуван във в. „Нова България“ — бр. 2 и 3 от 26 май и 5 юни 1876 г.

Аргументите и съображенията, които Дочо Леков изтъква в полза на твърдението, че публикуваните във в. „Нова България“ кратки откъси от превода на тази книга са дело на Хр. Ботев, че това е всъщност част от превода, направен от Хр. Ботев през 1875 г., за който той сам съобщава във в. „Знаме“, са логични и убедителни.

Едно обстоятелство обаче при този случай остава необяснено и поставя под известно съмнение горната теза. Както е известно, в първия брой на в. „Нова България“ Хр. Ботев започва да печата в подлистник своя превод на книгата на ген. И. П. Липранди „Восточният вопрос и България“, без да отбелязва, че той е преводач. Когато след няколко броя неговите съратници, които продължават издаването на вестника, започват отново да печатат превода на книгата на ген. Липранди, те вече изрично отбелязват след заглавието на книгата, че тя е преведена от Хр. Ботев. И тази бележка неизменно стои при всички по-нататъшни броеве, в които се печата преводът.

При това положение остава необяснимо защо същите тези съратници на Хр. Ботев, които продължават издаването на в. „Нова България“, при съобщението, че ще публикуват част от превода на книгата на Осман

бей, както и при самото публикуване на тези части, не споменават нито дума, че този превод е дело на Хр. Ботев. Дори в редакционната бележка, отпечатана в брой 2 на в. „Нова България“, се казва; „Книгата е препечатана вече на разни европейски езици и преведена на руски, отдето ние ще да извлечем нещо скратено, за любопитство на читателите си...“ Този текст, публикуван на 26 май 1876 г., може да се приеме по-скоро в смисъл, че лицата, които ще осъществят публикуването, са извършили и превода на съответния текст. От друга страна, в случая не става въпрос за превод на цялата книга на Осман бей, както това е направил Хр. Ботев според неговото съобщение, а само за превеждането на малки части от този труд.

Какви са били подбудите на Ботевите съратници да действуват по различен начин при аналогични, еднакви ситуации? Несъмнено те са били запознати със съобщението във в. „Знаме“, в което Ботев обявява за своя превод на въпросната книга, а след заминаването на Ботев с четата, той, както предполага Д. Леков, е оставил много от своите ръкописи на най-близките сътрудници на в. „Нова България“, откъдето те намират и превода на книгата „Турците и жените им, султанът и харемът му“. Защо обаче те не споменават, че този превод е на Хр. Ботев, когато в същото време за превода на книгата на ген. Липранди изрично и многократно отбелязват, че е дело на Хр. Ботев?

Поради неизяснеността на този въпрос, без да отричаме основателността и аргументите в твърдението на Д. Леков, смятаме, че проблемът кой е превел публикуваните във в. „Нова България“ части от книгата на майор Осман бей, не може да се счита за окончателно решен. Затова отнасяме този превод в настоящия дял от съчиненията на Хр. Ботев.

АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ

ЗА ЛИЦА, ПЕРИОДИЧНИ ИЗДАНИЯ,
ЗАГЛАВИЯ НА ПРОИЗВЕДЕНИЯ,
ДРУЖЕСТВА И КОМИТЕТИ

- Абаба**, аланка, майка на император Максимин. — 387.
- Абаджиев, Тодор**. — 603.
- Абдул Азис**, турски султан (за него вж. т. 1 и 2). — 24, 56, 157, 536.
- Абот, Хайнрих**, германски консул в Солун, убит от фанатизирани мюсюлмански тълпи през месец май 1876 г. при опит да спаси от насилствено помохамеданчване едно християнско момиче. — 575.
- Август, Гай Октавиан**, римски император (I в. пр. н. е. — I в. от н. е.). — 214, 285, 286, 306, 317, 318.
- Авитохол**, княз от рода Дуло — вж. Атила.
- Аврамов, Христо**, от Тетова. — 267.
- Аврелиан, Луций Домиций**, римски император (III в. от н. е.). — 429.
- Аврелия**, римска гражданка (действуващо лице в драмата „Кремуций Корд“). — 323, 324.
- Агапия (Агапа)**. — 456.
- Агатий**, византийски хронист (VI в.). — 337, 342, 344, 345, 349, 351, 352, 355, 392, 394, 403, 406.
- Агмед**. — 390.
- Агрип, Виспаний**, римски пълководец (I в. пр. н. е.). — 286.
- Агрипина**. — 411.
- Адженов, Иван П.** (за него вж. т. 1 и 2). — 185—186, 207, 210, 215, 603, 604.
- Адам**. — 413.
- Азвалд**, римски военачалник. — 362.

* Името на Хр. Ботев не е включено в показалеца. Само псевдонимите и другите форми на неговото име са посочени, че са на Хр. Ботев. За имена, на които са дадени обяснителни бележки в предходните два тома, е направена съответна препратка. Някои имена са дадени в различните си форми, с които се срещат в текста.

- Азис, Боривоис — вж. Хаджич, Боривой.
 Айга (Айган), масагет. — 393.
 Акакий, отец, служител в църквата при руското посолство в Цариград. — 195.
 Акен. — 202.
 Албоготур. — 390.
 Албоин, лонгобардски крал. — 372.
 Алай бей, от Русе. — 47.
 Александра. — 411.
 Александровна, Мария, жена на руския император Александър II. — 14.
 Александър Македонски (Александър Велики) (за него вж. т. 2). — 236, 422, 615.
 Александър, бълг. цар. — 433.
 Александър, внук на К. Багрянородни. — 435.
 Александър II (1818—1881), руски император от 1856 г. — 131, 456.
 Александров, Павел, от Казанлък, — 267.
 Алексов, Никола от Шабла. — 267.
 Алзеко, прабълг. вожд — вж. Алцеко.
 Али Молла, от Плевен. — 69.
 Али паша, турски държавник (за него вж. т. 1 и 2). — 126, 583.
 Али паша, дебърски мюесариф. — 65.
 Али Паша Янински (за него вж. т. 1). — 449.
 Алия, вж. Али паша, тур. държавник.
 Алкивиад, древногръцки политически деец и военачалник, безскрупулен и непостоянен в своите действия (V век пр. н. е.). — 24, 568, 570, Алм. — 390, 386.
 Алобоготур (Алобоготур), военачалник при цар Симеон. — 386, 390.
 Алтицей. — 385.
 Алфонс XII, испански крал (от 70-те г. на XIX в.), син на Изабела II. — 96, 99, 101, 105, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 115, 127, 144—146, 153, 156, 577, 580.
 Алцек (Алцеко), син на хан Кубрат. — 369, 385, 431.
 Амали, княжески род у остготите. — 343.
 Амапт. — 393.
 Амедей Савойски, крал на Испания в 1870—1873 г., син на италианския крал Виктор Емануил II. На испанския престол е избран след изгонването на Изабела II. През 1873 г. в обстановката на остър политически кризис и междусобици се отказва от престола. — 100, 113, 577, 580.
 Анагая (Анангая), предводител на утургури. — 393.

- „Анали на римската империя“, от Кремуций Корд. — 282, 300, 303, 305, 308, 317, 323.
- Анастасий, абат и библиотекар при римския папа, хронист (IX в.). — 357, 373, 379.
- Анастасий, византийски император. — 343.
- Анастасия. — 410.
- Ангелаки. — 269.
- Ангелов, Янко, от Търново, учил аптекарство в Букурещ, учител през 1875—1876 г. в Гюргево, активен участник в националреволюционното движение. — 214, 271, 606, 624.
- Андраши, граф (за него вж. т. 1 и 2). — 83, 84, 111, 114, 125, 134, 151, 152, 240, 241, 575, 617.
- Андреев, А., български емигрантски деец в Румъния. — 617.
- Андреев, Антон, от с. Колишарци, Тревненско, участник в четата на Христо Ботев. — 268.
- Андрей. — 266.
- Андрейолу, Атанас, от Гюргево. — 256.
- Андрич, Ал. (за него вж. т. 1 и 2). — 212, 588, 605.
- Аникиев, П., руски книжовник. — 645.
- Ансила. — 392.
- „Антени“, в. — 647.
- Антим I, български екзарх (за него вж. т. 1 и 2). — 35, 40, 41, 572.
- Антим, дядо, вж. Антим I, бълг. екзарх.
- Антон, даскал, вж. Никопит, Антон.
- Антова, Цв. — 607.
- Антоний. — 318.
- Антонов, Маньо. — 269.
- Аполон, древногръцки бог, покровител на поезията и музиката. — 279, 285, 291.
- Апостолов, Георги (1853—1876), от Стара Загора, активен участник в националноосвободителното движение и в организирането на четата на Хр. Ботев, на която е избран за член на щаба. Загива във Врачанския балкан в местността Рашов дол. — 242, 617, 618.
- „Априлско въстание 1876 г.“, сборник от документи. — 624.
- Априлов, Васил Евст. (1789—1847), бележит български възрожденски просветен деец, книжовник и меценат. — 454.
- Арандо, испански генерал, алфонист. — 131.
- Аргонз, испански генерал, карлист. — 107.
- Аредонт, военачалник, противник на правителството в Аржентина. — 144.
- Арифи паша (за него вж. т. 2). — 95, 102, 148.
- Арифооглу Шериф, турски разбойник в Русенско. — 78.

- Арним, граф, германски общественик. — 149.
 Арнондо, испански генерал. — 162.
 Арнулф, импер. — 435.
 Арсениевич, Лазар, сръбски политически деец. — 441.
 Арслан бег, предводител на арнаутска чета. — 448.
 Архалис, гръцки министър в кабинета на Трикупис. — 120
 „Архив на възрожданието“, документален сборник. — 608, 613.
 Асен I, български цар (вж. за него т. 2). — 535, 642.
 Асим паша, вж. Мехмед Асим паша.
 Аспар, предводител на аланите. — 387.
 Аспарух (Асперих) (ок. 644 — ок. 701), български хан, основател на славянобългарската държава. — 358, 377, 385, 387, 397, 431.
 Атал (Ател). — 392.
 Атанас. — 266.
 Атанас, дете от Кюстендил. — 61.
 Атанасиевич, Михаил. — 25.
 Атанасий, буковински митрополит. — 16.
 Атанасов, Рафаил, от Галац, активен участник в обществено-политическия живот на българската емиграция в Румъния. — 205, 225, 255—257, 602.
 Атанасов, Тома. — 261.
 Атанасович, д-р Георги (ок. 1821—1892), от Свищов, виден деец на българската емиграция в Румъния, член на „Добродетелната дружина“ в Букурещ, министър на народната просвета в първия български кабинет (1879 г.). — 197, 596.
 Атанасович, Михаил, от Ниш. — 181.
 Атей, цар на скитите. — 422.
 Атила, вожд на хуните (първата половина на V в.). — 339, 355, 367, 371, 392, 397.
 Афродита, древногръцка богиня на любовта и красотата. — 297.
 Афроний, римски поет. — 318.
 Аханли, дахия. — 441.
 Ахмед. — 386.
 Ахмед бей, свищовски каймакамин. — 26, 69, 70.
- Бабай, княз на сарматите. — 386.
 Багрянородни, византийска императорска фамилия. — 432.
 Базиан, вж. Батбай.
 Байер, историк. — 339.
 Байрактар Мехмед ага, Фечич, дахия. — 441.

Бакалов, Георги (за него вж. т. 2). — 602, 606, 625—628, 634, 635, 639, 644, 645.

Бакон вж. Бейкън.

Бакунин, Мих. Ал. (1814—1876), руски дребнобуржоазен революционер, един от идеолозите на анархизма. — 580.

„Бакунистите на работа“, статии от Фр. Енгелс. — 581.

Бакх (Бакхус), древноримски бог на виното и веселието. — 297, 298.

Балабанов, отец вж. Балабанов, Марко.

Балабанов, Марко (за него вж. т. 1 и 2). — 13, 23, 35, 40, 41, 149, 569, 572.

Балби, картограф. — 419.

Балде. — 391.

Балдуин Фландърски, едни от ръководителите на IV кръстоносен поход, император на Латинската империя, пленен от цар Калоян и умрял в Търново (около 1206 г.). — 434.

Бальо. — 410.

„Балкан“, в. (за него вж. т. 1). — 185, 189, 210.

Барди, испански военачалник, привърженик на Дон Карлос. — 148.

Бартенев, П. И., руски археограф и библиограф (1829—1912). — 441.

„Басарет“, турски вестник. — 47.

Басолс, испански политически деец. — 111.

Батбай (Батоай), син на хан Кубрат. — 358, 360, 385, 386, 387, 431.

Баш Бешли Ариф ага. — 453.

Баян. — 358, 385, 387, 389, 391.

Безмер. — 392, 397.

Бейкън (Бакон, Бекон), Франсис, английски философ-материалист (1561—1626). — 40, 573.

„Бележките в личното тефтерче на Ботева“ от Ив. Хаджов. — 624.

Бемер, Ф. — 628, 630.

Бенковски, Георги, един от най-изтъкнатите организатори и ръководители на Априлското въстание от 1876 г. — 612.

Березин, Ил. Н. (1818—1896), руски историк, востоковед. — 404.

Берон, д-р Петър (ок. 1800—1871), бележит български възрожденски просветен и обществен деец, учен-енциклопедист, автор на „Рибния буквар“ (1824 г.). — 611.

Берон, Стефан Р. — (1820—1898), племенник на д-р П. Берон, един от видните дейци на българската емиграция в гр. Браила, член на настоятелството на Българското книжовно дружество. — 228, 248—251, 256, 611.

Бех. — 391.

Бибул, римски поет (може би Тибул, Аябий — I в. пр. н. е.). — 318.

- Била. — 386.
 Бисмарк, Ото (за него вж. т. 1). — 71, 103, 104, 107, 109, 110, 117, 119, 125, 130, 132, 134, 151, 155, 547.
 Блъсков, Р. И. (за него вж. т. 1 и 2) — 208.
 Богдан — 410, 419.
 Богданов, Simion, от Варна. — 268.
 Богорис. — 389, 390.
 Богославлевич, Адам, сръбски обществен деец. — 154.
 Бойка. — 413.
 Бойко. — 413.
 Боил. — 386.
 Бок, д-р К. Е. — 628.
 Боксу. — 386.
 „Болгар на Волге“, от Березин. — 404.
 Бонапарт, вж. Наполеон Бонапарт.
 Бонев, Николай, българин — юнкер в Русия. — 263.
 „Борбата на американския народ за независимост“, от Карл Тума. — 191.
 „Борба“, вестник. — 612.
 Боривой. — 413.
 Борик. — 389.
 Борило. — 389.
 Борис. — 386, 389, 410—412.
 Борис I, български цар (852—889), син на хан Пресиян. — 380—384, 410, 534.
 Борис II, български цар (970—971), син на цар Петър I. — 436, 442.
 Борис-Михаил, цар, вж. Борис I.
 Боритакан. — 386.
 Борич. — 389.
 Борко. — 389.
 Боров, Тодор. — 616.
 Борчо. — 413.
 Боршуков, Георги. — 567, 575, 576.
 Ботев, Боян (1866—1885) — най-малкият брат на Хр. Ботев. — 626.
 „Ботев и Българското книжовно дружество“, от Н. Трайков. — 586, 620.
 „Ботев като журналист“ от Вл. Топенчаров. — 576.
 Ботев, Кирил (1856—1944), по-малък брат на Хр. Ботев. Взел дейно участие в революционното движение. През 1876 г. учител в Гюргево. Участник в четата на Хр. Ботев, след това арестуван и изпратен на заточение. След Освобождението военен деец, достигнал до генерал. — 232, 234, 235, 266, 267, 269, 602, 614, 615, 625, 626, 637.
 „Ботев лист“ — 2. VI. 1921 г. — 625.

Ботев, Стефан (1854—1890), по-малък брат на Христо Ботев. Учителствувал в Панагюрище и Букурещ. Служил в кантората на Евл. Георгиев. След Освобождението бил известно време директор на Народната библиотека в гр. Пловдив. — 206, 265, 269, 587, 593, 602, 620, 626, 640.

„Ботевите „Уроци за първите четири аритметически правила“, от Б. Пешков и Ив. Чобанов. — 642.

Ботйова, Венета Хр. (1847—1919), родом от Търново, племенница на митрополит Панарет Рашев, съпруга на Хр. Ботев от средата на 1875 г. — 237, 238, 616.

Ботйова, Иванка Хр. (1876—1906 г.), дъщеря на Христо Ботев, родена в Букурещ. Учила във Виена и Швейцария, след което учителствувала в Търново. — 237, 238, 566, 569, 573, 576, 579—583, 585, 587, 591, 592, 616.

Ботяно, Нико. — 265.

Бочар (Боцарис), Марко (1788—1823), участник в националноосвободителната борба на гръцкия народ. Загинал в борба с турските поробители. — 451.

Боя. — 413.

Бояджов. — 230.

Боян. — 412, 413.

Боян, аварски каган. — 353.

Боян (Ваян), син на хан Кубрат. — 431.

Бояна. — 412, 413.

Брадинов, Станчо, от Калофер, търговец в Цариград. — 195, 595.

Бранивой. — 411.

Бранислав. — 410.

Братислав. — 386.

Братияну, Йон (за него вж. т. 2). — 121, 617.

Брисон, Еужен Анри (1835—1912), френски политически деец, антиклерикал, лидер на радикалите в палатата на депутатите. По-късно министър-председател, сторонник на колониалната експанзия на Франция. — 116.

Брут, Марк Юний (85—42 пр. н. е.), римски политически деец — участник в заговора срещу Гай Юлий Цезар и в неговото убийство. — 282, 300, 301, 305, 306, 317—319.

Брячислав — 386.

Буатес, италиански полковник. — 550.

„Будилник“, сатирично-хумористичен вестник, издаван от Хр. Ботев в Букурещ през 1873 г. — 171—173, 325, 555, 585—587, 635.

„Буду Дност“ сръбски вестник (за него вж. т. 2). — 146.

Булгарис, Д., гръцки политически деец (1803—1878), участвувал в борбата за освобождение и независимост на Гърция, водил борба против крал Отон, бил няколко пъти министър и министър-председател. — 111, 120.

Були — 386.

Бурмов, Александър. — 566, 568—570, 572—576, 579, 581—583, 588—591, 593—597, 601, 608, 610, 611, 613, 615, 617, 621—624, 626, 639, 647.

„Българската следосвобожденска публицистика и историография за живота и делото на Любен Каравелов“ от Горан Д. Тодоров. — 612.

„Български глас“, български революционен вестник, издаван от К. Тулешков в Болград (1876—1877 г.) — 599.

„Български известия“ вж. „Известия из България“.

Български революционен централен комитет в Букурещ (за него вж. т. 2). — 207, 225—227, 229, 251—253, 259, 260, 557, 558, 589, 601—605, 607, 610, 611, 613, 618, 620—622, 646, 647.

„Български революционен централен комитет 1868—1877“ от Ал. Бурмов. — 621, 622.

„Българский лев“, вестник. — 616.

„Българските въстаници на 1868 под войводството на Хаджи Димитра и Стефана Караджа“ от Ангелаки Савич — 586.

Българско книжовно дружество в Браила (за него вж. т. 1 и 2) — 247, 586, 603, 611, 615, 618, 620, 624.

Българско челолюбиво настоятелство в Букурещ, обществено-политическа и благотворителна организация на българската емиграция в Румъния (1875—1876 г.), създадена от представители на умерените революционни течения и на „старите“. — 616.

„Българското население в Македония в борбата за създаването на екзархията“ от Кирил, патриарх български. — 572.

„В памет на академик Михаил Димитров“, сборник с изследвания. — 612.

„В тъмниците ми“ от Силвио Пелико. — 627.

В чест на академик Димитър Косев“, сборник с изследвания — 569, 599, Вазов, Иван. — 625.

„Вакът“, турски вестник, издаван в Цариград. — 75.

Валамир. — 391.

Валуев, П. Ал., граф, руски държавен деец. През 1861—1868 г. министър на вътрешните работи, през 1872—1879 г. министър на държавното имущество. Изразител на интересите на консервативното дворянство, един от най-жестоките душители на революционното движение. — 97.

- Вангели, Спано, гръцки разбойник в Тесалия. — 21.
- Варвара. — 441.
- Варела, П., уругвайски политически деец. — 149.
- Варя. — 416.
- Васил. — 410.
- Васил Дякона, вж. Левски, Васил.
- „Васил Левски. Биография“ от Ив. Унджиев. — 568.
- Василаки, мухтарин на Малко Търново. — 51, 56.
- Василев, Илия от Русе. — 268.
- Василеви, братя, от Браила — подпомагали Хр. Ботев в издаването на в. „Дума“. — 169, 170.
- Василевич, сръбски министър на просветата (1875 г.). — 554.
- Василий, от Белиндра. — 435.
- Василий II Българоубиец, византийски император (X—XI в.). — 375, 401, 438.
- Василий Македонски (Македоян), византийски император (IX в.). — 432, 435.
- Василиу, Димитраки хаджи, деец на българската емиграция в Букурещ. — 186.
- Васинисаев, В., студент в Новорусийския университет. — 263.
- Ведуко. — 392.
- „Век“, вестник (за него вж. т. 1 и 2). — 13, 40, 49, 569, 572, 579.
- Везирева, Венета Ст., вж. Ботйова, Венета Хр.
- Веласко, предводител на карлистически отряд в Испания. — 142.
- Велизарий, бележит византийски пълководец (VI в.). — 350, 351, 372, 392, 394.
- Велика. — 411.
- Великов, Стефан. — 622, 624.
- Величко ефенди, от Русе. — вж. Пенчович, Величко х. Ив.
- Велко, хайдушки войвода, участник в сръбското националноосвободително въстание. — 440.
- Велон, френски обществен деец. — 105.
- Велула, гръцки разбойник в Тесалия. — 21.
- Венелин, Юр. Ив. (вж за него т. 1). — 337—339, 363, 371, 408, 437.
- Венера, римска богиня на любовта и плодородието. — 298, 299.
- Вергилий, Публий, римски поет (70—19 г. пр. н. е.). — 279.
- Верич, испански офицер, карлист, а след това алфонист. — 145.
- Вестлинстер, княз. — 119.
- „Вестник на вестниците“, в. — 625.
- Вибий, римски гражданин (действащо лице в драмата „Кремуций Корд“). — 277, 314—316.

- Вибий, Юний, негов син (действуващо лице в драмата „Кремуций Корд“). — 277, 279—282, 314, 316.
- „Видение“, стихотворение от Ив. Кършовски. — 610.
- „Видов дан“, сръбски вестник (за него вж. т. 2). — 8, 33, 55, 142, 143, 149, 162, 164.
- „Византис“, гръцки вестник, издаван в Цариград (1857—1888). — 46.
- Виктор Емануил II, крал на Сардиния и Пиемонт (1843—1860) и на обединена Италия (1860—1878) (за него вж. т. 1 и 2). — 96, 577, 580.
- Вилхелм I, пруски крал (1861—1888) и император на Германия (1871—1888). — 125.
- Висковски, П. Хр., участник в националноосвободителното движение, учил в Русия, кореспондент на руски вестници — 592.
- Витош, войвода. — 432.
- Владимир, български княз. — 391.
- Владимир, руски княз (X в.). — 536.
- Властимир. — 391
- Вовчок, Марко, украинска писателка (1834—1907), привърженик на революционно-демократични идеи. — 602, 644.
- „Военно-исторически сборник“, списание. — 615.
- „Возточният вопрос и България“, от Ив. П. Липранди. — 173, 212, 415, 555, 556, 603, 639—641, 647.
- Войводов, Никола, активен участник в националноосвободителното движение, убит от турците през 1867 г. на русенското пристанище в параклаза „Германия“. — 617.
- Войников, Добри (за него вж. т. 1 и 2). — 205, 248, 251, 602, 620.
- Войновски, Никола, родом от Габровско (1849—1876), завършил военно училище в Русия, военен командир на четата на Хр. Ботев. Убит в Троянския балкан по време на Априлското въстание. — 266, 267.
- Вокил, хански род. — 397.
- Волов, Панайот (за него вж. т. 2). — 209, 253, 256, 570, 604.
- Вологуд. — 391.
- Володимер. — 388.
- „Восточный вопрос и Болгария“, вж. „Возточният вопрос и България“.
- Воронцов, М. С., граф, руски държавен деец (1782—1856). — 16.
- Вочаца, Лазар, херцеговински въстанически ръководител. — 163.
- „Вперед!“, издание на руските революционери-народници, емигранти в Цюрих и Лондон, 1873—1877 г., групирани около П. П. Лавров. — 582, 606.
- Вратислав. — 386.
- Вселовод, Яртур. — 390.
- „Втора мъжка гимназия и Одеса“, от И. З. Стругацки. — 595.

- Вукалович, Лука (за него вж. т. 2). — 132.
- Вукоманович, Младен, сръбски граничен началник. — 457.
- Вулгуду, масагет. — 394.
- Вулдай (Вулдах). — 394.
- Вучков, Стоил Иванов (Стоил войвода), родом от Новозагорско, участник в националноосвободителното движение. През 1876 г. е помощник апостол в Сливенския революционен окръг. Загива по време на Априлското въстание. — 231, 613.
- Възвъзова-Каратеодорова, К. — 593, 633, 637.
- Вълнев, Пантелей, български емигрант в Бекет. — 255.
- „Външни новини“, рубрика във в. „Знаме“. — 373, 575.
- „Вълнуване в Цариград“, информация във в. „Нова България“. — 83, 575.
- Вълчанов, Стефан — псевдоним на Христо Ботев.
- Вълчов, Цвятко, от с. Правец, заточеник в Маден. — 10.
- „(Външно) политически преглед“, рубрика във в. „Знаме“. — 87, 565, 575, 583, 646.
- Върбан. — 412.
- „Въстанието в България“, информация във в. „Нова България“. — 81, 574.
- Вътов (Въчовски), Сава, от Врачанско, участник в четата на Христо Ботев. — 267.
- Г. З. от Фокшан, вж. Захманов, Георги.
- Гавра, свещеник от Лясковец. — 457.
- Гаврил. — 410, 411.
- Гайдарджиев, Деньо, юнкер от Любинския полк в Одеса. — 263.
- Галилей, Галилео, бележит италиански астроном, физик и механик, осъден от католическата църква (XVI—XVII в.). — 536, 541.
- Галмал. — 392.
- Галюс (може би Кап Корнели Гал, римски поет, I в. пр. н. е.). — 189.
- Гамбета, Л. (за него вж. т. 1). — 98, 116.
- Ганчо. — 266, 410, 411.
- Ганчо, от Сопот. — 270.
- Гапка (Агапка). — 411.
- Гарибалди, Джузепе (за него вж. т. 1). — 141, 145, 147, 148, 159, 518, 554.
- Гарибалди, Меноти, син на Дж. Гарибалди. — 550.
- Гарибалди, Ричиоти, син на Дж. Гарибалди. — 550.
- Гаталд. — 391.

- Генатис, министър на войната в кабинета на Трикупис (Гърция). — 120.
- Генович, Никола (за него вж. т. 1 и 2). — 34, 35, 572.
- Генчев, Николай. — 595.
- Генчов, Димитър от с. Бяла черква, участник в четата на Хр. Ботев. — 270.
- Георгеско, Нико. — 600.
- Георги. — 410.
- Георги, от с. Дългошевици. — 262.
- Георги I, гръцки крал (за него вж. т. 2). — 109—111, 122, 129, 131.
- Георги, св. — 428.
- Георги Кърджалията, съратник на Осман Пазвантоглу. — 448.
- Георги Монах (византийски хронист от IX в.). — 383, 435.
- Георгиев, Евлоги, от Карлово, крупен търговец и банкер в Румъния (1819—1897). Брат на водача на Добродетелната дружина — Хр. Георгиев. Далечен сродник на Хр. Ботев. — 598.
- Георгиев, Христо (за него вж. т. 1). — 198—200, 596—598.
- Гергъов (Карагеоргиев), Иван, от с. Ченге, участник в четата на Хр. Ботев. — 267.
- Герасим Рилски, отец (за него вж. т. 1). — 272, 625.
- Гериман. — 391, 393.
- Герман. — 393.
- Герман, началник на гр. гарнизон в Тракийски Херсонес. — 352.
- Германик, римски пълководец — I в. пр. н. е. — 290.
- Германрих, крал на остготите (IV в.). — 346.
- Геров, Атанас, брат на Найдено Геров. — 595.
- Геров, Найдено (за него вж. т. 1). — 195, 198—201, 566, 569, 585, 594 — 598, 618, 627.
- Геродот вж. Херодот.
- Гетен. — 386.
- Гилфердинг (Хилфердинг), Ал. Ф., (1831—1872), руски славяновед, историк и фолклорист. — 363—365, 397.
- „Глас Црногорца“, черногорски вестник. — 98, 143, 163, 549.
- Глеб. — 390.
- Гоборис. — 390.
- Гогол, Н. В. (1809—1852), велик руски писател, критически реалист. — 569.
- „Годишник на Софийския университет“ — ФИФ. — 595.
- „Голос“, руски вестник, издаван в Петербург. — 128.
- Голубински, Е. Е., историк на руската църква (1834—1912). — 383.
- Гораций, вж. Хораций.

- Горов, Димитър Ив. (1841—1882), от Пещера, български търговец в Гюргево, участник в националноосвободителното движение, подпомагал материално революционните дейци. Придружил Хр. Ботев на парахода „Радецки“ от Гюргево до румънското пристанище Бекет. — 209, 210, 218, 219, 231—234, 237, 256, 261, 604, 608, 614—617, 621, 624, 637.
- Горчаков, А. М. (за него вж. т. 2). — 125, 134.
- Гостомисал, княз на бодричите. — 392.
- Гостун. — 391—393, 397.
- „Град Шумен и шуменци в революционните борби преди Освобождението“, от Г. С. Джумалиев. — 604.
- „Граничар“, сръбски вестник, издаван в Земун. — 154.
- Греков, Михаил Г. (ок. 1845—1922), активен участник в националноосвободителното движение. Учителствувал в Сливен, където през 1873 г. е арестуван. По-късно емигрира в Румъния и се свързва с Хр. Ботев и други революционни дейци. Оставил обширни спомени за участието си в освободителните борби. — 203, 209, 216, 229, 253, 601, 602, 604, 607, 612, 613, 644.
- Григорий. — 410.
- Григорий Доростоло-Червенски, русенски митрополит (за него вж. т. 1 и 2). — 21, 47, 84, 570.
- Григорий, дядо, вж. Григорий Доростоло-Червенски.
- Гриноалд (Гримоалд), ломбардски крал. — 369, 431.
- Грозьов, Пенко, от Ловешко, участник в четата на Хр. Ботев. — 268.
- Грудов, Иван (за него вж. т. 1). — 238, 610.
- Груич, Ефрем (1837—1874), сръбски политически деец, министър. — 106.
- Груич, сръбски министър на вътрешните работи (1875 г.). — 554.
- Груйо, войвода. — 461.
- Груша. — 411.
- Гръблев, Райчо П., български емигрант в Пловдив, член на местния революционен комитет. — 225, 257.
- Гудович (Гудов), Антон, от Русе, участник в подготовката на въстанията от 1875 и 1876 г. — 269.
- Гулемин, картограф. — 419.
- Гушанец Алия, дахия. — 448.
- Гьоргеv (Георгиев), Върбан, от Русе, участник в четата на Хр. Ботев. — 267.
- Гьоргеvски революционен комитет. — 613, 614.

Д. П. от Турну Мъгуреле, вж. Попов, Данаил.

Давид. — 269.

Давила, д-р Карол (1828—1884), виден организатор на медицинското образование и на военно-санитарната служба в Румъния. Директор на медицинското училище в Букурещ, в което получават образование много българи. Поддържал връзки с мнозина български дейци. — 228, 611, 619.

Дагоберт, крал. — 369.

Дагоровци. — 15.

Дамиян, български патриарх (X в.). — 442.

Данаилови, хаджи братя, от Крайова. — 256, 265.

Данвил, Жан, картограф (1697—1782). — 419.

Дангубич, Лука, херцеговински въстаник. — 165.

Данов, Христо Г. (за него вж. т. 1 и 2). — 212, 605, 642.

Дантур, скитски цар. — 393.

Данчов (Данчев), Иваница, от Свищов (ок. 1845—1912), активен участник в националноосвободителното движение. Взел участие в подготовката на Априлското въстание и в четата на Хр. Ботев. — 269.

Данчов, Н. Г. — 615, 624.

„Два непознати Ботеви автографа“, от Ив. Стойчев. — 625.

Де Рубертис — 369.

Дедалин. — 164.

Деказ, дук Луи, френски министър на външните работи. — 95.

Деков, Душо х. (1835—1878), търговец и общественик в Пловдив, убит по време на Освободителната война. — 181.

Дели Кадри, кърджалия. — 448.

Дели Мехмедоглу Ахмед, от с. Чанакчий. — 58.

Дели Юсени. — 262.

Дели Яни (Делиянис) (за него вж. т. 1), гръцки политически деец. — 142.

Делчев, Гоце (1872—1903), български революционен деец, идеолог и вожд на Вътрешната македоно-одринска революционна организация — 645.

„Ден“, в. (за него вж. т. 1). — 44, 49, 58.

„Ден“, сп. (1893). — 635.

Денгазих, син на Атила. — 355.

Дерби, лорд (за него вж. т. 1). — 108, 112, 120, 125, 150.

Дервиш Емир паша (за него вж. с. 2). — 117, 132, 137, 553.

Джумалиев, Г. С. — 604.

Дзантер, масагет, хунски военачалник. — 393.

Диана, римска богиня на лова и горите. — 348.

„Диарбекирски заточеници“, от Ст. Каракостов. — 568.

Димешка. — 404.

Димитров, Ал. — 608.

- Димитров, Дамян, от Чирпанско. — 270.
- Димитров, Иванчо хаджи, вж. Хаджидимитров, Иван.
- Димитров, Мих. — 566—568, 573, 580, 581, 584, 586, 587, 589, 590, 592, 598—600, 609, 613, 615, 618, 619, 621, 624, 636, 638.
- Димитров, Павли, от Охране. — 268.
- Димитров, Стефан поп, от Габрово, участник в четата на Хр. Ботев. — 268.
- Димитров, Стойо, от с. Лешка. — 53.
- Димитър. — 266.
- Димитър Габровчето. — 266.
- Димитър Дишли (Дишлията), от Сливен, участник в четата на Хр. Ботев — 270.
- Димитър Чизмарят (Чизмарчето), вж. Ночев, Димитър.
- Димов, Г. — 620.
- Димов, Стойчо, от Тулча. — 267.
- Динев, Петър. — 2, 586.
- Диомед. — 280, 287.
- „До редакцията на в. „Balkanul“, от Хр. Ботев. — 189—190.
- Добет. — 386.
- Добрев, Илия, от Копривщица. — 268.
- Добри. — 264.
- „Добродетелна дружина“ в Букурещ (вж. за нея т. 1 и 2). — 197, 596, 598.
- Добролюбов, Н. А. (1836—1861), бележит руски революционер-демократ, литературен критик и публицист. — 569, 628.
- Добромир. — 391.
- Дойми, Катерино, втори капитан на парахода „Радецки“, — 241, 242.
- Дойчинов, Петър, от с. Микре. — 270.
- „Документ, погрешно приписван на Ботева“, от Ив. Хаджов. — 621.
- „Документи за българската история“. — 595.
- „Документи за дейността на БРЦ Комитет през 1875 година“, от Ст. Великов. — 624.
- „Документи за историята на Българското книжовно дружество в Браила 1868—1876“, от П. Мнятев и Г. Димов. — 620.
- „Документи за Христо Ботев и Ботевото семейство“, от Н. Жечев. — 589, 595, 610.
- Дон Алфонс, вж. Алфонс XII.
- Дон Карлос младши (1848—1909), внук на дон Карлос старши, вожд на испанските карлисти, претендент за испанския престол под името Карл VII, започнал втората карлистка война 1872—1876 г. След като претърпял поражение, избягал във Франция. — 101, 103, 105,

- 107, 109, 112, 113, 115, 118, 119, 121, 123, 129, 144, 145, 148, 152, 155, 156, 160, 578.
- Дон Карлос старши. — 578.
- Дорегарай, испански генерал, карлист. — 131, 145, 160, 161.
- Драгомир. — 391.
- Драгой. — 410.
- Драгостинов, Иларион (ок. 1852—1876), от Арбанаси, виден деец на революционното движение, главен апостол на Сливенския революционен окръг през 1876 г., загинал по време на Априлското въстание. — 235, 613, 615.
- Драсов, Иван Т. (за него вж. т. 2). — 204, 206, 208, 209, 211, 213, 215, 216, 219, 221, 224—228, 233, 236, 237, 252, 255—259, 588, 591, 602—605, 608—611, 614, 622, 626, 627, 641, 646.
- „Древные и нынешние болгаре“, от Ю. Венелин — 339.
- „Древн. моск. арх. общ.“. — 399.
- Дринов, Марин (за него вж. т. 1 и 2). — 249, 344, 362.
- „Дружество за разпространение на полезни знания“ в Букурещ (за него вж. т. 1 и 2). — 43, 186, 211, 215, 335, 592, 604, 607.
- Друз, Либон, римлянин, приближен на импер. Тиберий. — 281, 290, 291, 296, 315, 316.
- Друмев, Васил (за него вж. т. 1 и 2). — 248, 251.
- Дуло (Доуло), род на български ханове. — 393, 397.
- „Дума на българските емигранти“, вестник, издаван от Хр. Ботев в Браила — 1871 г. — 90, 169—171, 333, 576, 585, 586, 600, 636.
- „Дунав“, в. (за него вж. т. 1 и 2). — 23, 26, 52, 71, 164.
- „Дунавска зора“, в. (за него вж. т. 1 и 2). — 169, 199, 585, 602.
- Дунин, В., поляк участник в ръководството на „Славянската дружина“ в Букурещ. — 190.
- Дуня. — 411.
- Дъбовски, от Измаил. — 256.
- „Дъга“, вестник. — 610.
- Дюлеков, Тодор Ив., от Клисуре. — 268.
- Дякон (Диякон), Лъв, византийски историк от X в. — 356, 373, 438.
- Дякон, Павел, лонгобардски историк от VIII в. — 369, 431.
- Евгипий. — 368.
- Евдокия. — 411.
- Евтимий Търновски, български патриарх от края на XIV в. — 442, 443.
- „Един възрожденец помага на освободителите. Кой е Герасим Рилски?“, от Сп. Хисарлъшка. — 625.

- „Един новонамерен портрет на Хр. Ботев“, от В. Йорданов: — 626
- „Език и литература“, списание. — 636.
- Ейспуйол, испански генерал, републиканец. — 144.
- Екзарх, Александър (от 1810—1891), български възрожденски общественик, просветен деец и публицист. — 41, 573.
- Елаври, уругвайски политически деец. — 149.
- Елагин, С. Ив., руски военно-морски историк (1824—1868). — 413.
- Елемаг. — 386.
- Емин бей, от Стара Загора. — 67.
- Емнедзар, племенник на Атила. — 367.
- Енгел, Нохан (1770—1814), унгарски историк, поддържал схващането, че българите са от татарски произход. — 337, 338, 345, 403.
- Енгелс, Фридрих (1820—1895), един от основоположниците на научния комунизъм, най-близък съратник на Карл Маркс. — 581.
- Енглендер, Дагоберт (1848—1925), капитан на парахода „Радецки“, проявил тактичност и съчувствие към българските въстаници. Оставил ценни спомени за завладяването на парахода от четата на Хр. Ботев. — 241, 242.
- Енеида. — 287.
- Енчев, Петко, от Лясковец, участник в четата на Хр. Ботев. — 267.
- Енчев, Петър (1855—1922), от Тулча. Възрожденски учител и активен участник в националноосвободителното движение. През 1875 г. участва заедно с Хр. Ботев в заседанията на БРЦК в Букурещ. — 256, 592.
- Епикур (341—270 пр. н. е.), древногръцки философ-материалист. — 296.
- Епименид Гнососки, гръцки философ (VII в. пр. н. е.), син на нимфа, проспал 57 г. в пещера. — 297.
- „Епоха“, гръцки вестник. — 62, 161.
- Еркман, Емил (1822—1899), френски писател, писал в съавторство с Ал. Шатриан. Творчеството им е демократично, отразяващо героизма на народа. — 601, 644.
- Ермак. — 393.
- Ерман. — 393.
- Ерманарик, остготски предводител. — 393.
- Ерми, хански род. — 393, 397.
- Ернак, син на Атила. — 367.
- Есад паша, турски държавен деец. През 70-те години на XIX в. бил неколккратно министър и велик везир. — 53, 56, 60, 65, 72, 77, 78, 126, 184.
- Ескулап, римски бог на медицината. — 297.

Еспартеро, Балдомера (1792—1879) — испански генерал и политически деец, лидер на прогресистката (либерална) партия, регент на Испания през 1840—1843 и министър-президент през 1854—1856 г. — 91, 92.

Есперик — 389.

Ехаций. — 386, 391.

Ешман, масагет, предводител на хунска дружина. — 393.

Жарко, поп, въстанически войвода в Херцеговина. — 553, 554.

Желявски, Пешо. — 49.

Желязко, от Малко Търново. — 51.

Жечев, Николай. — 2, 3, 589, 590, 592, 595, 609, 610.

Живков, Никола (за него вж. т. 2). — 593.

„Животът на Франклина“, от М. Миние. — 627.

„Животът на Христо Ботев в Румъния — Браила“, от К. Тулешков. — 599.

„Жижа“, сръбски хумористично-сатиричен вестник, редактиран от П. Йованович Змай (1871—1874). — 325, 635, 636.

З. от Фокшан, вж. Захманов, Г.

„За архива и ръкописите на Христо Ботев“, от Ив. Стойчев. — 593.

„За връзките на българската и руската революционна младеж в Одеса (първата половина на 70-те години на XIX в.),“ от К. А. Поглубко. — 569.

„За Готската война“, от Прокопий. — 345, 347, 348, 362, 393, 394.

„За датата на две телеграми от Христо Ботев“, от Ал. Бурмов. — 613, 616.

„За обрядите (церемониите) на византийския двор“, от К. Багрянородни. — 388, 395.

„За животните“, от П. Аникиев. — 645.

„За парите“, народническа брошура. — 645.

„За славянското произхождение на дунавските българи“, от Д. Иловайски. — 188, 191, 254, 334, 335, 592, 614, 621, 637.

„За управлението на империята“, от К. Багрянородни. — 341, 388, 406.

„За уточняване времето на отпечатването, за разпространението и ролята на три Ботеви издания от 1875 година...“, от К. Възвъзова-Каратеодорова. — 593, 633.

„За учрежденията“, от Прокопий. — 345, 347, 348.

Заберга. — вж. Заберган.

- Заберган, княз на кутургурите (средата на VI в.). — 351, 352, 392.
- Зимов, Стоян (ок. 1853—1932), от Чирпанско, активен участник в националноосвободителното движение. През 1873 г. заради революционна дейност е заточен в Мала Азия, отгдето избягва и се установява в Румъния. През 1875 г. издава в Браила сатиричния в. „Махал“, а в края на същата година е един от основателите на Гюргевския революционен комитет, който го определя за главен апостол на Врачанския революционен комитет. След потушаването на Априлското въстание е отново арестуван и заточен. — 212, 213, 231, 605, 609, 612, 613, 620.
- „Задружен труд“, списание. — 610.
- „Законите на Швейцария“, книга. — 216, 607.
- „Заселение Балканского полуострова славянами“, от М. Дринов. — 344.
- „Застава“, сръбски вестник. — 154.
- Захариев, Никола поп, от с. Дългошевици. — 262.
- Захманов (Захмански), Георги, български емигрант във Фокшан (Румъния). Поддържал връзки с Хр. Ботев и други емигрантски дейци. — 176, 555, 589, 591.
- Зевс, древногръцки върховен бог. — 386.
- Зеновски, български емигрант, живущ в Крайова. Участвувал активно в живота на българската емиграция и в революционното движение. — 225, 226, 256, 257.
- Зейчелин, капитан на немския кораб „Густав“, — 150.
- Зимонич, Богдан, херцеговински войвода. — 163.
- Змай, Йован Йованович (1833—1904), виден сръбски поет и обществен деец. — 636.
- Змал, Будалин, псевдоним на Йован Йованович Змай.
- „Знаме“, вестник, редактиран и издаван от Хр. Ботев в Букурещ (1874—1875 г.). — 8, 10, 11, 16, 17, 19, 20, 22, 24, 25, 29, 32, 35, 37, 41, 44, 46, 47, 53, 57, 61, 65, 68, 71, 75, 77, 81, 94, 95, 98, 99, 103, 104, 106, 108, 110, 112, 115, 118, 120, 121, 123, 125, 127, 129, 131, 133, 136, 138, 139, 143, 144, 146, 147, 149, 151, 153, 154, 156, 158, 159, 161, 163, 165, 174—176, 178—183, 185, 187, 188, 190, 191, 211, 213, 217, 218, 220, 222, 229, 230, 242, 254, 255, 545, 548, 549, 552, 554, 565, 567, 568—570, 572—577, 579—585, 587—592, 602—607, 609, 620, 621, 627, 633, 637—639, 644—648.
- „Знание“, списание (за него вж. т. 1). — 46, 207, 573, 574, 603, 604, 638.
- Зонара, Йоан, византийски хронист от първата половина на XII в. — 343, 344, 383, 395, 396.
- „Зора“, вестник. — 615, 624.

- Ибн-Фоцлан (Фадлан), арабски пътешественик и писател от първата половина на V в. — 372, 375, 404.
- Ибн-Хардадбег, арабски географ от IX и началото на X в. — 404.
- Ибн-Хаукал (Халикан), арабски историк от XIII в. — 374.
- Иван. — 264, 407, 410, 521.
- Иван Асен II, български цар (1218—1241), — 434, 442, 443.
- Иван Шишман, български цар (1371—1393). — 434.
- Иваница Кюркчи, от Търново, участник във Велчовата завера от 1835 г. — 453.
- Иванов, български емигрант в Болград. — 188.
- Иванов, руски полковник. — 114, 159.
- Иванов, Д., български емигрант, участник в революционното движение. — 253.
- Иванов, Иван Ст., българин от Кишинев, чиновник на руска служба. — 15, 261.
- Иванов, Никола, участник в четата на Хр. Ботев. — 268.
- Иванов, Петър, от Ловеч, участник в четата на Хр. Ботев. — 267.
- Иванов, Стоян. — 264.
- Иванов, Христо, участник в четата на Хр. Ботев. — 267.
- Иванович, австрийски генерал. — 132.
- Иванович, сръбски министър на финансите (1875 г.). — 554.
- Иванчо, от Гюргево, вж. Хаджидимитров, Иван.
- Игнатиев, ген. Н. П. (за него вж. т. 1). — 157, 617.
- Игнатий, кюстендилски митрополит. — 11.
- Игнатий, кандидат за митрополит в Браила. — 16.
- Игнатович, Джордже. — 636.
- Игор, руски княз (IX—X в.). — 381.
- Идантур, вж. Дантур.
- „Из архивата на Найдено Геров“, кн. I, под ред. на Т. Панчев. — 564, 566, 594—597.
- „Из кореспонденцията на българските политически затворници и заточеници от 60—70-те години на XIX в.“, от Н. Жечев. — 609.
- „Известие“, от Хр. Ботев, публикувано в „Дунавска зора“, — 169.
- Изабела II, исп. кралица (за нея вж. т. 1). — 96, 100, 103, 105, 111, 144—146, 677, 580.
- „Известия из България“ („Български известия“), рубрика във в. „Знаме“. — 5, 545, 565, 567, 575, 582, 646.
- „Известия АН МССР“. — 600.
- „Известия на Българското историческо дружество“. — 624.
- „Известия на държавните архиви“. — 589, 595, 603, 609, 610.
- „Известия на института „Ботев—Левски“. — 587, 619, 641.

„Известия на научния институт „Христо Ботев“. — 593—594.

„Известия на Народна библиотека „Васил Коларов“ и библиотеката при Софийския държавен университет“. — 593, 633.

Изерна. — 392.

Измирлиев, Георги Д. (1851—1876), от Горна Джумая (дн. Благоевград), активен участник в националноосвободителното движение. Учил военно училище в Одеса, където през 1875 г. се свързва с Хр. Ботев и заминава в Румъния. Участва в заседанията на Гюргевския революционен комитет, който го определя за пом. апостол на Търновския революционен окръг. Обесен след потушаване на Априлското въстание. — 263, 575.

„Източно време“, вестник (за него вж. т. 1 и 2). — 21—23, 25, 28, 31—33, 35, 36, 44, 48, 51, 54, 56, 57, 59, 63, 66—68, 72, 74, 76, 78, 543, 572, 579.

„Източният въпрос и България“, от ген. Ив. П. Липранди — вж. „Возточният въпрос и България“.

Икономов, Павел, от Свищов, емигрант в Румъния, участвувал в обществения и културен живот на българската емиграция. — 216, 217, 607.

Иларион, владика, вж. Иларион Макариополски.

Иларион, търновски митрополит, вж. Иларион Макариополски.

Иларион, кюстендилски митрополит. — 61.

Иларион Макариополски (за него вж. т. 1 и 2). — 32, 33, 454, 570, 571.

Илиев, Тодор, от Лозеч, участник в четата на Хр. Ботев. — 270.

Илия. — 266, 410.

Иловайски, Д. И. (за него вж. т. 1 и 2). — 188, 191, 212, 234, 254, 263, 325, 412, 413, 592, 605, 614, 621, 637, 638, 639.

Индже, Стоян, легендарен хайдушки войвода, живял и действувал в края на XVIII и началото на XIX в. — 461.

Ипсиланти, Александър, княз (1792—1828), деец на гръцкото националноосвободително движение. — 450, 451.

Ираклий, византийски император (VII в.). — 355, 357.

Ирник. — 392, 397.

Искалм, хунски княз. — 367.

Искандер (И-ра), псевдоним на А. И. Херцен.

Исперих (Исперик, Есперих), вж. Аспарух.

„Исторически преглед“, списание. — 596, 613, 619, 623, 625.

„История българска“, от Г. Кръстевич. — 340.

„История на Априлското въстание“, от Д. Т. Страшимиров. — 601.

„История на българската журналистика“, от Г. Боршуков. — 567, 576.

„История на един селянин“, от Еркман—Шатриан. — 602, 644.
„История на умственото развитие в Европа“, от Дж. Дрепер. — 645.
„История Сербии по сербским источникам“, от Л. Ранке. — 441.
Ифигения, жрица в храма на богиня Диана. — 348.
Ицбоклия. — 386.
„Исток“ („Изток“), сръбски вестник. — 70, 134, 162, 165, 574.

Иоаким I, български патриарх. — 442.
Иоан I, бълг. цар, вж. Калоян.
Иоан Асен II, вж. Иван Асен II.
Иоан Салватор Тоскански, австрийски ерцхерцог. — 108, 157.
Иоан Цимисхий, византийски император (969—976). — 356, 375, 436—438, 442.
Иоан Дука Ватаци, византийски император (XIII в.). — 432, 434, 442, 443.
Иоан Шишман, български цар, вж. Иван Шишман.
„Иован Иованович Змай и българите“, от Ил. Конев. — 636.
Иовелар, испански военачалник, алфонист. — 131.
Иолов, Илия, от Враца — 268.
Йордан, епископ Равенски, готски историк (VI в.). — 337, 342, 344—346, 348, 353—355, 367, 386, 387, 391, 392.
Йорданов, Велико. — 626.
Йорданов, П. Н., деец на българската емиграция в Румъния. — 253.
Йорк, депутат в английската долна камара. — 77, 128, 129, 574.
Йорнанд, историк, вж. Йордан.
Иосифов (Иосков), Христо, от Троян, участник в четата на Хр. Ботев — 267.
Иотов, Георги, секретар на руското консулство в Яш. — 263.
Иоцов, Ангел, член на Врачанския революционен комитет. — 242, 617, 618.
Иоцов, Димитър. — 617.
К. С.-В. — 185.
Кабрера, испански генерал. — 115.
Кавалджиев, Иван (за него вж. т. 1). — 180, 238, 258, 616.
Кавкан. — 386.
Казо, Теодор, френски политически деец от XIX в., ревностен републиканец. — 102.
Калевич, Л., сръбски политически деец, депутат и министър. — 152.
„Калофер в миналото“, от Н. Начов. — 595.
Калоян, български цар (1197—1207). — 434.
Калутеркан. — 386.

Калянджиев (Календжи), Павел (1838—1890), български общественик и просветен деец, живял в Кишинев. През 1876 г. събирал средства за въоръжаване на български въстанически чети. — 260, 623.

Камен. — 412.

Каменко. — 412.

Каменски, руски генерал. — 451.

Кандиану, румънски политически деец, републиканец. — 121.

Канчери бей, турски разбойник в Ямболско. — 59.

Капор, контролър на парахода „Радецки“. — 241, 242.

Кара Георги (Черни Георги), сръбски княз (за него вж. т. 2). — 440, 441, 444, 448, 450, 457.

Кара Плейси, дахия. — 448.

Кара Михал, вж. Карамихалов, Д.

Каравелов, Любен (за него вж. т. 2). — 46, 170, 174, 177, 179, 186, 188—190, 206, 207, 209—218, 220, 222, 224, 226, 229, 235, 251, 252, 255, 573, 574, 578—579, 586—588, 590—592, 601—604, 607—612, 638—642, 646.

Каравелова, Наталия, съпруга на Л. Каравелов. — 601.

Карагьозов, Христо, българин — гавазин на руския посланик в Цариград. — 262.

Карагьозоолу, вж. Карагьозов, Хр.

Караджич, Вук Стефанович (1787—1864), сръбски филолог, етнограф и фолклорист, деец на националноосвободителното движение на южните славяни. — 413, 439, 441.

Караджа, Йоан, княз, владетел на Влашко (1812—1818). — 453.

Каракаш, Яне, от Фокшан. — 185, 589.

Каракостов, Стефан. — 568, 617.

Караманович, богат сръбски търговец. — 550.

Карамихалов, Д., драгоманин на руското консулство в Русе. — 27, 228, 611.

Кардам, български хан (777—802). — 385.

Кармелоф, вж. Каравелов.

Картооглу, от с. Безен. — 78.

Касерта, испански военен, карлист. — 148.

Касий, Гай, древноримски политически деец (I в. пр. н. е.). — 282, 300, 301, 305, 306, 317—319.

Кастелар. Емилио (1832—1899), испански писател и политически деец, федералист-републиканец, през 1873—1874 г. президент на кортесите и премиер с извънредни пълномощия. — 99, 100, 103.

Кастило, Кановал, испански политически деец, алфонист. — 144, 145.

Кастриоти, Иван. — 419.

- Кастарджиу, Ласкар, румънски министър и министър-председател, консервативен политически деец. — 27.
- Катон, Марк, древноримски политически деец. — 318.
- Катул, Гай Валерия, древноримски поет (I в. пр. н. е.). — 318.
- Кедрин Г., византийски хронист от края на XI и нач. на XII в. — 341, 343, 344, 352, 356, 381—383, 401.
- Кекеров, Д., участник в националноосвободителното движение. — 260, 261, 623.
- „Келет непе“, маджарски вестник. — 550.
- Кене, калугер. — 458.
- Кеплер, Йохан, немски астроном (1571—1630). — 536, 541.
- Кине, Едгар (1803—1875), френски политически деец, историк, участник в революцията от 1848 г., водил борба против реакционното духовенство, автор на изследване за историята на Великата френска революция от края на XVIII в. — 116.
- Киприян (Сиприян), Роберт (1808—1878), френски учен-славист, посещавал Балканския полуостров в средата на XIX в. — 408.
- Кирил, вж. Ботев, Кирил.
- Кирил, буковински епископ. — 17.
- Кирил, един от създателите на славянската писменост. — 16, 180, 181, 380, 383, 384, 602.
- Кирил, български патриарх. — 572.
- Кирил, скопски епископ. — 63.
- Киряков, Петко (Петко войвода) (1844—1900), прочут войвода на хайдушката чета, действувала в Родопите и Тракия, активен участник в националноосвободителното движение. — 272, 626.
- Киселов, българин от Гюргево, участник в националноосвободителното движение. — 208.
- Кисимов, Петър, от Питещ, участник в националноосвободителното движение. — 258.
- Кичюк Алия, дахия. — 441.
- Кишишов, деец на българската емиграция в Румъния. — 248, 251.
- Клапрот, Хайнрих Юлий, историк-ориенталист и пътешественик (1783—1835). — 338.
- Клара, революционен псевдоним на Ек. Сорокина.
- Кларич, хърватин, председател на „Славянската дружина“ в Букурещ. — 190.
- Клинчаров, Ив. Г. — 566, 569, 573, 576, 579—583, 585, 587, 591, 592, 604.
- Книва. — 392.
- „Книжевни известия“, рубрика във в. „Знаме“. — 569.
- „Книга о здоровом и больном человеке“, от д-р К. Е. Бок. — 628.

- Книн. — 386.
- Ковачев, Тодор, от Турну Мъгуреле, участник в революционното движение. — 261, 623.
- Койчев, Д. П. — 566, 568—570, 572—574, 580—583, 589—593, 601.
- Колев, Стайко, от Дряново, участник в четата на Хр. Ботев. — 268.
- Кольов, Иван, от Ловеч, участник в революционното движение. — 220, 609.
- Коловрат (Колуврат). — 386.
- Коловрат, Евпатий, рязанец. — 386.
- Коловрати, чешка аристократическа фамилия. — 386.
- Колумб, Христофор (1451—1506), испански мореплавател, откривател на Америка. — 536.
- Колчов, Кольо, от Крамолин, участник в четата на Хр. Ботев. — 268.
- Комсиевци. — 15.
- Колуврат. — 386.
- Кондак, цар на аланите. — 367.
- Конев, Илия. — 636.
- Конкилев, Хр. К., от Габрово. — 31, 34—35.
- Константин, вж. Кирил, един от създателите на славянската писменост.
- Константин, император. — 435.
- Константин VII Багрянородни, византийски император и писател от X век. — 341, 368, 381, 387—388, 394, 395, 400, 406, 435.
- Константин I Велики, римски император (306—337), преместил столицата на империята във Византион (Цариград). — 438.
- Константин V Копроним, византийски император (741—775). — 368, 377, 379.
- Константин IV Погонат, византийски император (668—685). — 357, 358, 432.
- Константинеску—Яш, П., румънски учен, автор на изследвания за Хр. Ботев и за българската емиграция. — 608, 619.
- Константинов, А., деец на българската емиграция в Румъния. — 250.
- Константинова, Василка, от Шумен. — 30.
- Коняров, главен учител в Сливен. — 43.
- Коперник, Н. (1473—1543), бележит полски астроном. — 536, 541.
- Корвин, Месала, римски оратор и пълководец (I в. пр. н. е. — I в. от н. е.). — 318.
- Корд, Кремуций, римски историк (I в. от н. е.). — 277, 282—288, 290—295, 300—309, 311—313, 316—319, 321, 323, 324, 634.
- Кормезий, български княз. — 379, 385, 388.
- Кормеш. — 389.

- Кормисош (Кормесош), български хан (739—756) от рода Векил. — 388—389, 397.
- Корнут, Цецилий, римски претор. — 281, 314.
- Косев, Димитър. — 569, 599.
- Костаки. — 235.
- Костович, Николай, деец на българската емиграция в Румъния. — 258.
- Костомаров, Н. И. (за него вж. т. 1). — 275, 592, 602, 626, 633, 635.
- Костюшко (Косцюшко), Тадеуш (1746—1817), виден деец на полското националноосвободително движение. — 110.
- Котраг (Контраг), син на хан Кубрат. — 358, 385, 387, 431.
- Коурт. — 386, 397.
- Кракрас. — 386.
- Крем (Кремен). — 389, 412.
- Кремл. — 389.
- „Кремуций Корд“, драма от Н. И. Костомаров. — 265, 275, 277, 592, 593, 602, 626, 633, 635.
- „Кризата в Българския революционен централен комитет през есента на 1875 г. и създаването на Гюргевския централен комитет...“, от Ал. Бурмов. — 623.
- Критагон, вж. Муртагон.
- Кробат. — 386.
- Кроват. — 357, 386.
- Крок. — 391.
- Кроми. — 389.
- Крум. — 386, 389, 412.
- Крум, български хан (803—814). — 379, 381, 433, 434.
- Крумн. — 389.
- Кръстев, Стефан, от Херцеговина. — 267.
- Кръстович (Кръстевич), Г. (за него вж. т. 1 и 2). — 35, 41, 250, 340, 572.
- Кубер, прабългарски племенен вожд (VII в.). — 385.
- Кубрат, прабългарски хан (VII в.). — 343, 357, 358, 360, 369, 385—387, 403, 431.
- Кубратски революционен комитет вж. Русенски революционен комитет.
- Куврат вж. Кубрат.
- Кукала, испански деец, карлист. — 142.
- Кулев, В. Т., от Слатина (Румъния), деец на българската емиграция. — 252, 256.
- Кумара, от Дебърско, главатар на разбойническа банда. — 55.
- Конрад. — 386.
- Кунрад. — 386.
- Кунйо (Кунчо). — 412.

- Курат. — 386.
 Курбат. — 386.
 Курбатови, фамилия. — 386.
 „Курне Д'Ориан“, френски вестник, издаван в Цариград. — 13, 579.
 Курт. — 412.
 Куртман. — 412.
 Куртович, А., от Браила, деец на българската емиграция в Румъния. — 250.
 Кутра. — 387.
 Кутургур, син на кимерийски цар. — 345.
 Къбра — 412.
 Къбръзлъ Мехмед паша (1810—1871), виден турски държавник (средата на XIX в.), бил няколко пъти велик везир. — 559, 644.
 Къврат. — 386.
 Къньо. — 412.
 Кънчев, Минчо поп, от с. Арабаджиево, участник в националноосвободителното движение, заточеник в Мала Азия. — 609.
 „Кърджали. Крайдунавска повест“, от М. Чайковски. — 191, 610.
 Кършовски, Иван П. (1838—1914), от Елена, активен участник в националноосвободителното движение, съратник на Г. С. Раковски, П. Хиатов, В. Левски и др. През 1876—1877 г. редактира в Пловдив български вестници на румънски език. — 223, 610.
 Кършовски, Йордан, от Елена, участник в четата на Хр. Ботев. — 270.
 Лабуле, Едуард (1811—1883), френски юрист, публицист и политически деец. — 116.
 Лавров, П. Л. — (1823—1900), идеолог на руското революционно народничество, участник в Парижката комуна. — 606.
 Лала. — 411.
 Ламански, Вл. Ив. (1833—1914), руски историк-славист. — 413.
 Лацери, испански генерал. — 91, 145.
 Лебедин. — 391.
 Левски, Васил (за него вж. т. 2). — 48, 191, 201, 573, 587, 593, 599, 603, 605, 607, 621.
 „Левант Хералд“, вестник. — 82.
 Леков, Дочо. — 647, 648.
 Лени, директор на реалното училище в Николаев. — 263.
 Лермонтов, М. Ю. (1814—1841), велик руски поет. — 569.
 „Летописът на Хинкмара“. — 383.

- Ливий, римлянин. — 291.
- Ливий, Тит, римски историк (I в. пр. н. е. — I в. от н. е.). — 285, 318.
- Ливия, съпруга на Август, майка на Тиберий и Друз (I в. пр. н. е. — I в. от н. е.). — 291.
- Ли́ла. — 411.
- Липранди, Ив. П. (за него вж. т. 1 и 2). — 173, 207, 415, 426, 587, 603, 639—641, 646—648.
- „Липранди“ вж. „Возточният въпрос и България“.
- „Литературен глас“, вестник. — 586.
- „Литературна мисъл“, списание. — 607.
- Лиутпранд, лонгобардски крал (VIII в.). Издадените от него едикти са важен исторически източник — 347.
- Личо. — 410, 411.
- „Ловци на растения“, от Майн Рид. — 645.
- Лозано, испански генерал, карлист. — 142.
- „Лойд“, австрийска параходна компания. — 150.
- Лом, испански генерал. — 95, 105, 153.
- Ломбардос, гръцки министър на правосъдието в кабинета на Трикупис. — 120, 121, 124.
- Луканов, Марин, поп от Ловеч (1845—1913) близък съратник на В. Левски, заточен през 1873 г. в Диарбекир, откъдето избягва през 1876 г. — 213, 605.
- Лучо, селянин от Свищовско. — 70.
- Любен (Ли́бен). — 410, 411.
- Любобратич, Мичо (1839—1889), един от водачите на херцеговинските въстаници. — 162, 551.
- Людовик, император. — 435.
- Лъв IV, византийски император (втората половина на VII в.). — 382.
- Лъв Граматик, византийски хронист (X в.). — 383.
- Лъв Исавриянин, византийски император (VIII в.). — 380.
- Лъв VI Философ, византийски император (края на IX и нач. на X в.). — 379, 435.
- М. — 607.
- Маасар паша, вж. Мазхар паша.
- Мавроурбини (Мавро Орбини), славянски историк, духовник (вт. пол. на XVI — нач. XVII в.), съчиненията му използвани от Пансий Хилендарски при написване на „История славянобългарска“. — 439.
- Маврогени, молдавски княз (края на XVIII в.). — 448.
- Мазхар паша, софийски мютесариф. — 48, 49, 50, 61.

- Мак-Махон (за него вж. т. 1). — 90, 91, 98, 101, 102, 105, 147, 577.
 Макар. — 38.
 Македонски, Христо Н. (1835—1916), активен участник в националноосвободителното движение, живял дълги години в емиграция. През 1876 г. войвода на българска доброволческа чета в Сръбско-турската война. — 228, 611.
 „Македония“, вестник (за него вж. т. 1 и 2.). — 89, 578.
 Максимин, римски император (II—III в.). — 387.
 Малтеброн, картограф. — 419.
 Малчевски, полски публицист. — 157.
 „Мамино детенце“, от Л. Каравелов. — 610.
 Манасий, Константин, византийски хронист от втората половина на XII в., автор на известната Манасиева хроника. — 337, 353, 356.
 Манчев (Манчов), Драган В. (за него вж. т. 1). — 181, 182, 637.
 Маргал (Пи-и-Маргал), Франсиско (1824—1901), испански политически деец, революционер, социалист-утопист, публицист и изкуствовед. През 1873 г. за кратко време е министър и президент. — 100, 577.
 Маринов, Васил (1856—1939), от Болград, през 1875 г. учител в Гюргево. — 272, 626.
 Маринов, х. Параскева, от Пловдив. — 256.
 Маринов, Христо, от Троян, участник в четата на Хр. Ботев. — 268.
 Маринович, сръбски политически деец. — 93, 136.
 Марко, отец, вж. Балабанов, Марко.
 Мария. — 411.
 Марков, Димитър, от Турну Мъгуреле. — 269.
 Мармес. — 386.
 Мартинес-Кампос, Арсение, испански генерал. — 101, 115, 119, 127, 131, 162, 577.
 Мартинов, Никола, от Русенско, участник в революционното движение. — 269.
 Марцелин, Амиан Комис, римски историк (IV в.). — 340, 344, 354, 370 — 372, 374.
 Матев, Андрей, емигрант в Бекет, участвувал в подготовката на Априлското въстание. — 269.
 Махмуд паша, турски държавник. — 83.
 Махмуд II, султан — (за него вж. т. 2). — 426, 452, 455.
 Махмуд Джаковца. — 164.
 „Мацини“, книга. — 207, 212, 215, 220, 603, 608.
 Маша. — 411.
 Меджедин, тефтердар в Мала Азия. — 71.
 Мека, баща на имп. Максимин. — 387.

- Меледин, Николай Ф., руски революционер-емигрант в Румъния, другар на Хр. Ботев. — 202, 600.
- Мелек паша, видински везир. — 448.
- Мелек ханъм, жена на Къбръзлъ Мехмед паша, авторка на книга за живота в турските хареми. — 644.
- Мелетий, софийски митрополит. — 48, 49.
- Менандър, историк (VI в.). — 342, 344, 353, 355, 360, 368, 393, 403.
- Менгети, италиански политически деец. — 127.
- Мендири, испански генерал. — 119.
- Мерино, Леон, испански депутат, републиканец. — 101.
- Методий, един от създателите на славянската писменост. — 16, 180, 181, 380, 383, 384, 602.
- Методий, гръцки монах-живописец. — 383.
- Мехмед Али паша, управител на Лариса. — 22.
- Мехмед Али, председател на международната комисия в Херцеговина. — 553.
- Мехмед Асим паша, управител на Дунавския вилает. — 21, 30, 63, 64.
- Мехмед Топузоглу, разбойник в Русенско. — 78.
- Меценат, Гай, римски държавник, покровител на литературата и изкуството (I в. пр. н. е.). — 279, 286.
- Мигера. — 291.
- Мидтат вж. Мидхад паша.
- Мидхад паша (за него вж. т. 1 и 2). — 95.
- Мик. — 391.
- Микензи (Макензи), Дж., английска пътешественичка из балканските земи, съавторка на книга за това пътешествие. — 408.
- Мила паша. — 450.
- Милан, сръбски княз (за него вж. т. 2). — 93, 106, 116, 122, 131, 154, 162.
- Милюв, Стоил. — 264.
- Милос, въстанически предводител. — 457, 458.
- Милоевич, Милош (за него вж. т. 1 и 2). — 70, 413.
- Милойкович, сръбски министър на просветата (1875 г.). — 554.
- Милош, сръбски княз (за него вж. т. 2). — 455, 457.
- „Минало“, списание. — 618.
- „Миналото. Етюди върху записките на Захари Стоянов“, от Ст. Заимов. — 620.
- Миние, М., писател. — 627.
- Минков, Н., от Болград. — 225, 257.
- Минков, Т. Н. (за него вж. т. 2). — 263, 590, 612.
- Минков, Цанко, от с. Турия, участник в четата на Хр. Ботев. — 268.
- Минчов, Никола. — 270.

- Мирета, испански военоначалник. — 103.
- Миркович, д-р Георги В., от Сливен (1825—1905), лекар, просветен и обществен деец. През 1869 г. арестуван в Лом за революционна дейност и изпратен на заточение в Мала Азия. — 10, 18, 568, 569.
- „Мисъл и воля“, вестник. — 605.
- Митар, ръководител на въстаници в Буенос Айрес. — 143.
- Митев, Йоно. — 615.
- Митов, Данаил, от Ловеч, участник в четата на Хр. Ботев. — 268.
- Михаил, византийски император (IX в.). — 383.
- Михаил I Рангаба (Рангави), византийски император (нач. IX в.). — 379.
- Михайлов, Никола, от Нова Загора. — 267.
- Михайлов, П., руски книжовник, автор на учебници. — 463, 605, 642, 643.
- Михайловски, Никола (за него вж. т. 1 и 2). — 571, 637.
- Михайлович, Ст., сръбски политически деец, мин. председател през 1875 г. — 554.
- „Михал“, в. (за него вж. т. 1). — 609.
- Михал Пантата, от Търново. — 70.
- Мишайков, П., от Турну Мъгуреле, участник в националноосвободителното движение. — 256.
- Миятев, П., — 620.
- Младен, войвода, участник в сръбското въстание. — 440.
- Младенов, Стефан. — 635.
- Молла Абдиш, от Лом. — 262.
- Молла Осман. — 262.
- Молла Юсуф, дахия. — 441.
- Мондири, испански генерал, карлист. — 107.
- Монтенегро, испански генерал, алфонист. — 122.
- Морионес, испански генерал. — 91, 101, 111, 127, 153.
- Морошкин, М. Я. (1826—1870), руски писател и общественик. — 387—389.
- Московско археологическо общество. — 399.
- Мохамед II, султан (за него вж. т. 2). — 536.
- Мохамед (VI—VII в.), основоположник на ислямската религия и автор на корана. — 20, 155.
- „Моята молитва“, стихотворение от Христо Ботев. — 239.
- Мулен, френски консул в Солун, убит през май 1876 г. от мюсюлмански тълпи при опита му да спаси от помохамеданчване едно християнско момиче. — 575.

- Мумин. — 386.
 Мун. — 391.
 Мурад Чауш, събирач на данъци в Плевенско. — 69.
 Мурат, префект на гр. Гюргево. — 27.
 Муртагон. — 386.
 Муртагон, приемник на хан Крум. — 381.
 Мустафа паша, управител на Ниш. — 457.
 Мустафа Ахмед. — 264.
 Мустафа Зеки Чифиджик, турски разбойник във Врачанско. — 23, 24, 262.
 Мутафов, Сава. — 635.
 Мънзов, Сава, от Браила, участник в националноосвободителното движение. — 248, 251.
 Н. Н. (N. N.) в Белград. — вж. Хитов, Панайот.
 Н. Н. в Николаев — вж. Минков, Тодор.
 Набодков, Венко, от Зимнич, участник в националноосвободителното движение. — 255.
 „Най-нови известия“, рубрика във в. „Знаме“. — 84, 139, 550, 565, 574, 583, 584, 646.
 Найденов. — 521.
 Найденов, бай, вж. Геров, Найденов.
 Найденов, хаджи Георги, участник в четата на Хр. Ботев. — 267.
 Найденов, Иван (за него вж. т. 1 и 2). — 34, 149, 572, 573.
 „Накануне“, роман от Ив. С. Тургенев. — 267, 569.
 Найкович, въстанически предводител в Босна. — 550.
 Наков, Минчо, от Клисурса. — 268.
 Наполеон III (за него вж. т. 1 и 2). — 548, 579.
 Наполеон Бонапарт (за него вж. т. 2). — 432.
 „Напредок“ („Напредък“) в. (за него вж. т. 1 и 2). — 15, 23, 29—31, 34, 40, 44, 45, 53, 571—573, 579.
 „Напредък“, българско дружество във Виена. — 179, 590.
 „Народ“, вестник. — 599.
 „Народни листи“, чешки вестник. — 135.
 Насрадин ходжа. — 157.
 Ната, Пинарий, римски историк, (действуващо лице в драмата „Кремуций Корд“). — 277, 279, 282, 283, 292—294, 300—304.
 Нахораган, персийски пълководец (VI в.). — 395.
 Начов, Георги. — 270.
 Начов, Никола. — 595, 626, 637, 642.

Недевски, Захарн. — 607.

„Независимост“, в. (за него вж. т. 1 и 2). — 171, 205, 555, 556, 579, 586, 587, 601—603, 637, 640, 641, 646.

„Неизвестен превод на Христо Ботев“, от Д. Леков — 647.

„Неизвестни досега Ботйови реликви“, от Н. Г. Данчов. — 615, 624.

„Неизвестни писма на Христо Ботев и Любен Каравелов“, от Цв. Антова и Ел. Нончева. — 607.

„Неиздадена разписка от Христо Ботев с първия негов автограф“, от Н. Трайков. — 618.

„Неиздадени писма на Ботьо Петков“, от Н. Трайков. — 594, 595.

Нейчов, Вълко (Лука) (за него вж. т. 1). — 13, 569.

„Некоторые новые материалы о связях русских революционеров с Хр. Ботевым и начале 70-х годов XIX в.“, от К. А. Поглубко. — 600.

Некрасов, Н. А. (1821—1877), руски поет, революционер-демократ. — 569.
Нено Чорбаджи, герой от повестта на Л. Каравелов „Мамино детенце“. — 222, 610.

„Неологос“, в. (за него вж. т. 1). — 21.

Ник. — вж. Меледин, Н. Ф.

Никитин, Афанасий, руски търговец, пътешественик и писател (XV в.). — 398.

Никифор, византийски патриарх и писател-историк (IX в.). — 337, 342, 344, 345, 353, 355, 357, 358, 380, 386, 387, 399, 400.

Никифор, византийски император. — 434.

Никлоич, вж. Николич, Т.

Никола. — 266.

Никола, черногорски княз (за него вж. т. 2). — 102, 122, 126, 157, 549.

Николов, Теодор Стоянов, подпор. от 57 Любински полк. — 262.

Николай I, римски папа (IX в.). — 376.

Николич, Т., сръбски министър на войната (1875 г.). — 554.

Николич, Стоян. — 267.

Николов, Димитър (Пехливанина), участник в четата на Хр. Ботев. — 266.

Николов, Марин, от Одрин. — 268.

Николов, Райчо (капитан Райчо) (1840—1885). Още като юноша по време на Кримската война преплувал Дунав и занесъл важни сведения на руското командване. След това завършил военно училище и служил в руската армия. Участвувал в Освободителната война и в Съединението на Северна и Южна България. — 263.

Никопит Антон (Андон), учител в Търново, участник във Велчовата завера от 1835 г. — 453.

„Нов оригинал на Ботево писмо“, от Т. Боров. — 616.

- „Нова България“, в. (за него вж. т. 1). — 83—85, 92, 437, 438, 559, 561, 574, 585, 593, 603, 614, 617, 639, 641, 647, 648.
- „Нови данни и осветления върху живота и дейността на Христо Ботев“, от П. Динеков. — 586.
- Новак, войвода. — 461.
- Новаков, полковник, управител на гр. Хива. — 112, 114.
- Новаков, служител в руското посолство в Цариград. — 195.
- Новакович. — 263.
- „Нови писма на В. Левски и Хр. Ботев“, от Ал. Бурмов. — 621.
- „Нови тълкувания за живота и дейността на Христо Ботев“, от Н. Чакир. — 596.
- Нончева, Ел. — 607.
- Нончо. — 410.
- Ночев, Димитър (ок. 1850—1916), от Пирдоп, учител, емигрант в Румъния, участник в четата на Хр. Ботев, оставил ценни спомени за Ботев. — 265, 267, 270.
- „Нужно обяснение“, от Хр. Ботев. — 191—192.
- Нютон, Исак (за него вж. т. 2). — 536.
- „Някои документи из архивния фонд на Иван Драсов“, от Т. Абаджиев. — 603.
- „О заселени Балканскаго полуострова славянами“, от М. Дринов. — 362.
- „О мнимом призвании варягов“, от Д. И. Иловайски. — 406.
- „О переводе Манасиной летописи“, от Чертков. — 345, 365.
- „О произхождение Руси“, от Д. Иловайски. — 363.
- „Обесването на Васил Левски“, стихотворение от Хр. Ботев. — 624.
- Обилич, Милош, сръбски герой, убил султан Мурад в битката при Косово поле. — 134.
- „Обзор“, хърватски вестник. — 162.
- „Обзор хронографов русской редакции“, от А. Попов. — 373, 386, 397.
- Обренович, сръбска княжеска династия. — 122, 131.
- Обренович млади, вж. Милан, княз.
- Обретенков, Никола (1849—1939), от Русе, син на баба Тонка Обретенкова. Активен участник в революционното движение. През 1876 г. е един от организаторите на Ботевата чета и член на нейния щаб. След потушаване на Априлското въстание е арестуван и заточен. — 209, 235, 588, 589, 604.
- Обретенкова, Петрана (1845—1932), от Русе, дъщеря на баба Тонка Обретенкова. Подпомагала активно националноосвободителното движение. — 604.

- Обретенкова, баба Тонка (1812—1893), от Русе, бележита българска патриотка, чието семейство се поставя изцяло в услуга на национално-освободителното движение. Двама от синовете ѝ — Петър и Георги — загиват в борбата за освобождението на България. — 601.
- Обретенкова, Ц. Н., съпруга на Н. Обретенков. — 621.
- Общи, Димитър (ок. 1835—1873), участник в националноосвободителното движение. От 1871 г. помощник на В. Левски, срещу когото води фракционна борба. С авантюристическите си действия нанася огромна вреда на освободителното движение. — 568, 605, 607.
- „Обявление“, от Л. Каравелов и Хр. Ботев. — 173—174.
- „Обявление“, от Хр. Ботев. — 171.
- Овидий, Публий, древноримски поет (I в. пр. н. е. — нач. на I в. от н. е.). — 286, 289.
- Одеско българско настоятелство. — 15, 595.
- „Одеското българско настоятелство“, от Н. Генчев. — 595.
- Олга, гръцка кралица. — 122.
- Олга, руска княгиня, майка на киевския княз Светослав (X в.). — 436.
- Олдоганд, хун. — 394.
- Олег, руски княз (IX—X в.). — 381.
- Олендзки, д-р, редактор на полски вестник. — 155.
- Оливи, белгийски полковник. — 126.
- Омар. — 389.
- Омер, баща на Осман Пазвантоглу. — 447.
- Омер ага, началник на заптиета в Солунско. — 545.
- Онегиз. — 391.
- „Опит за история град Сливен“, от С. Табаков. — 596.
- „Органическое воспитание в применение к самообразованию и к развитию здоровые питомцев“ („Органическо възпитание човека“), книга от д-р К. Ф. Шнел, преведена от Хр. Ботев. — 199, 627, 628, 630.
- Орлов, председател на Славянския комитет в Одеса. — 262.
- „Освобождение Болгарии от турецкого ига“, сборник документи. — 622.
- Осман вж. Турция.
- Осман, от Нова Загора. — 73.
- Осман бей, Фредерик, майор (за него вж. т. 1). — 559, 644, 648.
- „Отечествен фронт“, в. — 625.
- „Отечество“, в. — 211, 607.
- „Относно вятърната мелница в Букурещ, в която са живели заедно Васил Левски и Христо Ботев през 1868 г.“, от Н. Чакир. — 599.
- „Отношението на руската дипломация към национално-революционното движение в България през 1875—1876 г.“, от И. Митев. — 615.
- Отон I, гръцки крал (1832—1862). — 451.

- Оугаин, хански род. — 397.
 Оукил, хански род. — 397.
 Оумор. — 389.
 „Очерк истории православных церквей“, от Голубински. — 383.
 „Очерки истории болгаро-российских революционных связей“, от К. А. Поглубко. — 582, 595, 600, 606.
 „Още едно неизвестно писмо на Христо Ботев“, от Ал. Бурмов. — 596.

- П. от Турну Мъгуреле, вж. Попов, Данаил.
 П-в, вж. Семерджиев, Иван Панов.
 П-в, Г., от Болград, вж. Панов, Гълъб (Олимпи).
 Павия, испански генерал. — 577.
 Павлович, Цв. (1839—1867), участник в националноосвободителното движение, убит заедно с Н. Войводов на русенското пристанище на парахода „Германия“ през 1867 г. — 617.
 Паган. — 385.
 Пазвантоглу, Осман (1757—1807), турски феодален владетел на Видинската област, водил борба срещу централната султанска власт, подложил на грабежи и опустошения обширни райони на Северна България. — 441, 447—450.
 Палаузов, Н. С. (1776—1853), от Габрово, търговец в Одеса, съратник на В. Е. Априлов, завещал суми за издръжка на габровското училище. — 454.
 Палаузов, Николай Христофорович (1821—1899), от Одеса, виден деец на Одеското българско настоятелство. — 15, 178.
 Панайот (войводата), вж. Хитов, Панайот.
 Паничерски, Михаил, от Болград, учител, участник в националноосвободителното движение. — 216, 272, 607, 626.
 Памичков, Димитър (за него вж. т. 1 и 2). — 169, 585, 586, 599.
 Панков, вж. Цанков, К.
 Панков, Димитър от Чирпанско. — 270.
 Панов, Гълъб вж. Панов, Олимпи.
 Панов, Олимпи Сп. (1852—1887), от Болград, активен участник в националноосвободителното движение, член на БРЦК в Букурещ, а по-късно на БЦБО, близък съратник на В. Левски, Л. Каравелов и Хр. Ботев. — 175, 206, 216, 251, 252, 588, 589, 602, 603, 607.
 Панос, гръцки политически деец. — 163.
 Пантелеев, Тома (1842—1918), родом от Свищов, емигрант в Румъния, член на БРЦК в Букурещ, където оставя за свой заместник Хр. Ботев. — 207, 256, 257.

- Панчев, Тодор. — 566, 594—597.
- Панчо (Павел). — 411.
- Пападопул-Калимак, Ал., румънски министър на просветата (1868—1869 г.). — 619.
- Папай, главен бог на скитите — 387.
- Пармаков, Петър Н. (1850—1876), от с. Градец, Котленско. Българин, офицер на руска служба. Взема участие в Априлското въстание 1876 г. като военен комендант на четата на Поп Харитон. — 263.
- Пасван, босански хайдук, вж. Пазвантоглу Осман.
- „Пасхалната хроника“. — 340.
- Паунов, Георги от Самоков. — 267.
- Пеева, Здравка, дъщеря на Тодор Пеев. — 624.
- Пейо. — 410.
- Пейов, Дило, от с. Голям извор, Тетевенско, заточеник в Диарбекир. — 10.
- Пейов (Пеев), Тодор (за него вж. т. 1 и 2). — 208, 211, 212, 225, 228, 235, 236, 251, 252, 256, 257, 260, 603, 605, 611, 615, 623, 624, 642.
- Пейчо. — 410.
- Пелико, Силвио (за него вж. т. 1). — 627.
- Пенев, Сава (1851—1916), от Търново, участник в четата на Хр. Ботев. — 269.
- Пенков, Б. — 642.
- Пенков, Йовчо, от Жеравна. — 268.
- Пенчев, Иван. — 270.
- Пенчович, Величко х. — 47.
- Пенчович, хаджи Иванчо хаджи (за него вж. т. 1 и 2). — 47, 573.
- Перикъл, водач на древноатинската робовладелска демокрация (V в. пр. н. е.). — 109.
- „Периодическо списание на Българското книжовно дружество“, — 236, 249, 250, 260, 615, 623.
- Перучанац, М., сръбски политически деец. — 152.
- „Песни и стихотворения“, от Ботйова и Стамболова. — 191, 265, 266.
- Петко. — 410.
- Петко, от с. Каранбкьой, Разградско. — 21.
- Петко войвода вж. Киряков, Петко.
- „Петко войвода (1844—1900)“, сборник с изследвания. — 626.
- Петков, псевдоним на Ив. Панов Семерджиев.
- Петков, Ботю (ок. 1815—1869), родом от Карлово. Баща на Хр. Ботев. Виден възрожденски учител, книжовник и обществен деец. — 197, 245, 594, 595.

- Петков, Тодор. — 269.
- Петков, Христофор е Христо Ботев.
- Петков, Хр. Б. е Христо Ботев.
- Петков, Христо Б. е Христо Ботев.
- Петков, Цвятко, от Ловеч — 267.
- Петкович Г., от Браила, завещал суми за просветни цели. — 198, 596.
- Петкович, Лука, въстанически ръководител в Херцеговина. — 163.
- Петмеджи, гръцки министър на финансите в кабинета на Трикупис. — 120.
- Петранович, Б., хърватски книжовник. — 147.
- Петров, Димитър, от Олтеница. — 256.
- Петрович, черногорска княжеска династия. — 131.
- Петрович, Анастас (Настас), сръбски книжовник и прогресивен общественик. Брат на Наталия Каравелова, съпругата на Л. Каравелов. Поддържал връзки с български дейци. — 203, 601.
- Петрович, Д., член на настоятелството на Българското книжовно дружество в Браила. — 250.
- Петрович, К. вж. Тулешков, К.
- Петрониевич, Аврам (за него вж. т. 2). — 455.
- Петър. — 407, 410, 521.
- Петър, апостол. — 146.
- Петър I, български цар (927—969 г.). — 436, 642.
- Петър I Велики, руски цар (за него вж. т. 2). — 416.
- Петър II, български цар (1185—1187 и 1196—1197). — 535.
- Петър, черногорски архимандрит. — 579.
- Петър Пустинник. — 415.
- Пехливанина вж. Николов, Димитър.
- „Пиринско дело“, в. — 625.
- Писарев, Д. И. (1840—1868), бележит руски революционер-демократ. — 569.
- „Писцови книги“. — 589.
- „Письма“, от де Рубертис. — 369.
- „Письмо редакции болгарской газеты „Знамя“ и дателям „Вперед“ в Лондон“, от К. А. Поглубко. — 606.
- Пламенец, черногорски войвода. — 133.
- Плутон, древогръцки бог, владетел на подземния свят и на царството на мъртвите. — 291.
- Поглубко, К. А. — 569, 582, 595, 600, 606.
- Пол, Жан. — 630.
- „Политически преглед“, вж. „Външнополитически преглед“.
- Полион, Азиний, древноримски писател и историк. — 318.
- Поло, испански политически деец. — 121.

- „Полярная звезда“, списание. — 636.
- Помпей, Гней, римски пълководец и държавник (I в. пр. н. е.). — 318.
- Помпилия, римска гражданка (действащо лице в драмата „Кремуций Корд“). — 323, 324.
- Помона, римска богиня на плодовете и градините. — 284.
- Попов Андрей. — 373, 386, 397.
- Попов, Величко (за него вж. т. 1 и 2). — 202, 272, 599, 600, 625.
- Попов, Данаил Хр. (за него вж. т. 2). — 188, 207, 221, 256, 588, 592, 603, 608, 609.
- Попов, Райчо, от Габрово, емигрант в Пловдив, подпомагал революционното движение. — 256.
- Попович, Васил (1832—1897), от Браила, учител и книжовник. — 248, 251.
- Попович, Костаки, от Браила, търговец и обществен деец на настоящето на Българското книжовно дружество. — 248, 250, 251.
- „Последното писмо на Христо Ботевата чета“, от Д. Йодов. — 617—618.
- Похар, словенец, секретар на „Славянската дружина“ в Букурещ. — 190.
- „Преведените от Христо Ботев книги“, от Н. Начов. — 626.
- „През три морета“, от Аф. Никитин. — 398.
- Пресиян, български хан (833—852). — 386.
- „Принос към биографията на Христо Ботев“, от М. Димитров и Н. Трайков. — 619.
- Приск, византийски историк (V в.), натоварен с мисия при Атила. — 343, 387.
- „Приятелят на Ботев и Вазов от Г. Джумая“, от Сп. Хисърлъшка. — 625.
- Продан. — 411.
- Пройчо. — 411.
- Прокопий Кесарийски, византийски историк от VI в. — 337, 341, 342, 344—349, 351, 353, 354, 356, 357, 359, 362, 371—374, 380, 392—394, 403.
- „Промислене“, българско печатарско дружество в Цариград. — 627.
- „Протокол на БРЦК от 12 август 1875 г.“, от Ст. Великов. — 622.
- Птоломей, Клавдий, гръцко-египетски астроном, картограф и географ (II в.). — 340.
- Пушкин, Ал. С. (1799—1837), гениален руски поет. — 569.
- Първан. — 410.
- „Първи поетически опити“, стихосбирка от Хр. Ботев. — 199, 627.
- Първо, дядо, от Кишинев. — 261.
- Първов, Найдено, от Кишинев, офицер. — 261.

- „Рабасас“, пиеса-сатира. — 154.
 Рада. — 411.
 Радулов, Л., от Браила, участник в общественния и културен живот на българската емиграция. — 248, 250, 251.
 „Разговори с децата (Из И-ра). Празни стихове-измислици“, превод на Хр. Ботев. — 326, 636.
 „Разпис за награди“, превод на Хр. Ботев. — 325, 635, 636.
 Раич, Йован (1726—1808), сръбски историк и писател, автор на първата системна история на южните славяни. — 338, 439.
 Райкович, Б. Н. — 256.
 Райчо вж. Николов, Райчо.
 Раковски, Г. С. (за него вж. т. 2). — 221, 413.
 Ралчев, Минчо, от с. Панджар, Кюстендилско. — 53.
 Ранке, Леополд (1795—1886), виден немски историк, работил главно върху историята на европейските страни през XVI—XVIII в. — 441.
 „Ранни отбелязвания и оценки за Хр. Ботев у нас“, от Ив. Стойчев. — 587, 641.
 Раневаломаняко I, мадагаскарска царица. — 148.
 Раш, Густав, немски изследовател, автор на книгата „Турците в Европа“, превеждана през 1872 г. от П. Икономов. — 408.
 Рашев, Димитър, доведен син на Хр. Ботев. — 237, 616.
 Рашев, Панарет (за него вж. т. 1 и 2). — 616.
 Рашид (Решид) паша, турски военачалник и държавник. — 448, 449.
 Регнар, утургур. — 394.
 Репа, разбійнически главатар в Дебърско. — 65.
 Респа. — 392.
 Рефет паша, битолски валия. — 66.
 Ривера, Примо де, комендант на Мадрид (1874). — 144.
 Рид, Майн (за него вж. т. 1). — 645.
 Ристич, Йован (за него вж. т. 1 и 2). — 554.
 Рйослер, историк. — 345, 359, 398, 400.
 Робоч, Митар, четнически войвода в Херцеговина. — 164.
 Родайкович, сръбски политически деец. — 457.
 „Родина“, списание. — 596, 621.
 Рок (а), аржентински генерал. — 144.
 Роман, син на българския цар Петър I. — 436, 437.
 Роман Лакапин, византийски император (X в.). — 435.
 Ромуалд херцог Беневентски, син на ломбардския цар Гримоалд. — 431.
 „Ромънул“, румънски вестник, издаван в Букурещ. — 145.
 Ротер, пруски барон. — 150.
 Рубинщайн, С. Гр., участница в руското революционно движение, поддържала връзки и с Хр. Ботев. — 202, 600.

Русе, френски политически деец. — 102, 147.
 Руиз-Зорила, испански политически деец. — 153.
 Румянцев, руски генерал. — 451.
 Руря. — 387.
 Русел, лорд, английски общественик. — 119, 547.
 Русенски революционен комитет. — 251—253, 621.
 „Руските приятели на Христо Ботев“, от Г. Бакалов. — 606.
 Русо. — 266.
 Руси, от с. Покчерен, Ямболско. — 59.
 „Руский вестник“, в. — 341, 391, 406.
 Рустем Али Игиш, от гр. Лом. — 262.
 Рюрик, руски княз. — 387, 432.
 „Ръководство към всеобщата история“, от Д. Иловайски. — 637.
 Русчушки частен (революционен) комитет, вж. Русенски революционен комитет.

С. С., от Браила вж. Стратович, Скарлат.
 С-в, К., вж. К. С-в.
 Сабала, испански генерал. — 103, 162.
 Сабин. — 385.
 Сава Бинбаши, участник в националноосвободителните борби на балканските народи в началото на XIX в. — 450.
 Савич, Ангелаки (за него вж. т. 1 и 2). — 576, 586.
 Садък паша вж. Чайковски, М.
 Саламанка, испански военачалник. — 158.
 Салмерон, Алонзо дон Николас (1838—1906), испански политически деец и професор. През 1873 г. министър, по-късно президент на кортесите. — 100.
 Самар. — 89.
 Сандил, княз на утургури. — 350—352, 380, 392, 393.
 Сандилх. — 392.
 Санта Солона, маркиз. — 119.
 Санчо Панча, герой от романа на Сервантес „Дом Кихот“. — 411.
 Сарафов, М. К., от Търново. — 257.
 Сафет паша, турски министър. — 31, 32, 148.
 Сафи, Аврелий, италиански политически деец. — 148.
 Саша. — 411.
 Сварун. — 392.
 Светослав, киевски княз (X в.). — 373, 374, 378, 435—438, 442.

- Свида**, византийски енциклопедичен речник (от X в.), съдържащ сведения за българската история. — 366, 373, 433.
- „Свобода“**, в. (за него вж. т. 1 и 2). — 170, 171, 586, 587, 590, 601, 640.
- Севар**, български хан (725—739) от рода Дуло. — 392, 397.
- Северин**. — 368.
- Секонд**, Сатрий, римски поет. (действащо лице в драмата „Кремуций Корд“). — 277, 279—281, 283—288, 290—295, 300—302, 304.
- Селим III**, турски султан (1789—1807), правил опити за реформи и засилване на централната власт. — 450.
- Селим паша**, турски военачалник. — 164, 551.
- Семерджиев, Иван Панов** (1854—1876), от Търново. Учител и активен деец на националноосвободителното движение. Учил в Одеса. Взел участие в подготовката на Априлското въстание, след което е обесен в родния си град. — 84, 214, 575, 605, 606.
- Серано-и-Домингес, Франсиско** (1810—1885), испански генерал, държавник и дипломат, един от вождовете на реакцията. През 1869—1871 г. регент и министър президент. — 91, 95, 98—103, 112, 144, 145, 147, 577, 580.
- Серафим**, сливенски митрополит (за него вж. т. 1). — 43.
- Сеян**, римски гражданин, любимец на император Тиберий (действащо лице в драмата „Кремуций Корд“). — 275, 279, 280, 283, 285, 287, 289, 291, 293, 294, 296—308, 314, 315, 323, 453.
- „Символ-верую на българската комуна“**, от Хр. Ботев. 600, 625.
- Симеон I**, български цар (за него вж. т. 2). — 379—380, 384, 390, 442, 443.
- Симеон**, дядо вж. Симеон Преславски, митрополит.
- Симеон Логофет**, византийски хронист (X в.). — 383, 390, 435.
- Симеон Преславски**, (1840—1937), варненски и преславски митрополит, съдействувал за развитието на учебното дело в Североизточна България. — 28, 29, 570.
- Симидов, Филип** (1852—1925), от Търново, учител и участник в националноосвободителното движение. — 616.
- Симов, Панайот**, от Браила. — 250.
- Симов, Петраки**, от Браила. — 250.
- Симон**, френски инженер, работил в Шумен. — 30.
- Симонов, Р. А.** — 643
- Синко**. — 392.
- Синио**, предводител на кутургури. — 350, 392.
- Сисмани** вж. Шишмани.
- Скобелев**, абонат на в. „Знаме“. — 188, 592.
- Славей**. — 411.

- Славейков, П. Р. (за него вж. т. 2.). — 578.
- Слави, от Търново. — 268.
- Славков, от Търново, завършил медицина в Букурещ. — 176.
- Славков, Никола (1851—1936), от Свищов. Участвувал в заседанията на Гюргевския революционен комитет и в подготовката на Априлското въстание. Съратник на Хр. Ботев. — 231, 232, 262,—264, 614.
- Славов, Димитър, от Кибанка. — 263.
- Слабчев, Никола вж. Славков, Никола.
- Слабчо. — 411.
- „Славяни“, списание. — 643.
- „Славянин“, вестник. — 617.
- „Славянска дружина“ в Букурещ. — 187, 188, 190, 592, 605.
- „Славянская дружина в Бухаресте (1875—1877 гг)“, от Н. Жечев. — 592.
- „Славянская историография и археография“, сборник с изследвания и материали. — 606.
- Славянски комитет в Одеса — 262.
- „Славянски именслов“, от Морошкин. — 387, 388.
- „Славянските древности“, от Шафарик. — 339, 340, 361, 363, 386, 388.
- Сладковски, чешки политически деец. — 145.
- „Слово о полку Игореве“. — 389, 390, 394.
- Смилев, Димитър П., търговец в Гюргево. — 261, 623.
- Смилов, Георги (1844—1915), от Търново, съученик и съквартирант на Хр. Ботев по време на ученичеството му в Одеса. — 569.
- „Смутни в Турско“, дописка, обнародвана във в. „Дума“. — 89, 576.
- „Собрание сочинений“ на Н. А. Добролюбов. — 628.
- Солаколу, българска фамилия в Букурещ. — 599.
- Соломон (за него вж. т. 1 и 2). — 157.
- Солонович. — 263.
- Сорокина, Екатерина, участничка в руското революционно движение. — 600.
- Сотир, главатар на разбойническа банда в Солунско. — 545.
- Спапопуло, редактор на русенския вестник „Le Soleil“. — 24, 26.
- „Српски рјечник“, от Вук Караджич. — 407, 413.
- „Српске народне новине“, в. — 445, 456.
- Ставри, от Гюргево. — 208.
- Стайка. — 410.
- Стайко. — 270, 410.
- Стайкос, участник в гръцкото националноосвободително движение. — 163.
- Сталжан, румънски политически деец. — 121.

- Стамболов, Стефан (за него вж. т. 1 и 2). — 204, 207—211, 214, 215, 218—220, 225, 230, 232—234, 253, 256—258, 588, 591, 601—603, 606, 610, 614, 622, 634, 644.
- Станев, Янко. — 267.
- Станислав. — 410.
- Станкович (за него вж. т. 1). — 233.
- Станчович, Мих., от Браила. — 250.
- Стевчо, вж. Михайлович, Ст.
- „Стенни календар за 1876 г.“, издаден от Хр. Ботев. — 191.
- Стефан. — 410.
- Стефан Буюклу, от Шумен. — 267.
- Стефан Караджа (за него вж. т. 2). — 170, 611,
- Стефан Мускарът. — 267.
- Стефанович, сръбски държавник. — 106.
- Стоил Войвода вж. Вучков, Ст. Ив.
- Стойчев, Ватьо, от с. Игнатица, Кюстендилско. — 53.
- Стойчев, Георги (1846—1917), от Трявна, учител в Александрия (Румъния) и участник в националноосвободителното движение. — 213, 217, 605, 607.
- Стойчев, Гроздан, от с. Полкьой. — 268.
- Стойчев, Иван. — 587, 593, 619, 625, 641.
- Стойчо. — 411.
- Стоян. — 411, 521.
- Стоянка. — 411.
- Стоянов, В. Д. (за него вж. т. 1 и 2). — 248, 251, 586.
- Стоянов, Ганчо, от Турну Мъгуреле. — 269.
- Стоянов, Захари (за него вж. т. 2). — 566, 572, 586, 595, 598 — 600, 602 — 605, 608, 609, 611—617, 620—623, 625, 634, 642, 646, 647.
- Стоянов, х. Йоно, от Слатина (Румъния). — 256.
- Стоянов, х. Мано, едър търговец и чифликчия, участник в църковното движение. — 49.
- Стоянов, Руско, от Котел, участник в четата на Хр. Ботев. — 267.
- Странски, д-р Георги (1847—1904), от Калофер, завършил медицина в Букурещ, участвувал в живота на емиграцията. По това време поддържал връзки с Хр. Ботев. — 176, 238, 239, 616, 619.
- Стратович, Скарлат, от Браила, активен участник в обществения живот на местната българска колония. — 188, 217, 592, 607.
- Страфорд, лорд. — 119.
- Страшимиров, Димитър Т. — 601, 608, 613.

- Стругацки, И. З. — 595.
- „Ступан“, сп. (за него вж. т. 1) — 591.
- Судзиловски — Русел, д-р Н. П. (1848—1930), руски революционер-емигрант. През средата на 70-те години на XIX в. пребивава в Румъния, където е един от първите дейци на социалистическото движение. Поддържал връзки и с Хр. Ботев. — 216, 606.
- Судилко (Судило). — 392, 393.
- Судислав. — 392.
- Сум. — 338.
- Супичич, член на Славянския комитет в Одеса. — 262.
- Сципион, древноримски държавник и полководец. — 292, 318.
- „Съвременник“, сп. — 628.
- Съдил. — 392.
- „Съединение“, в. — 612.
- „Съчинения на Христо Ботйов“, под ред. на Зах. Стоянов. — 572.
- Сяров, Христо (за него вж. т. 1). — 178—180, 208, 213, 216, 218, 254, 604, 605, 607, 608, 621.
- Табачков, д-р С. — 596.
- „Тайните на инквизицията“, от В. Фереал. — 645.
- Таир ага, от Стара Загора. — 67.
- Талиб. — 386.
- Танасов, Сава, от Сливен. — 268.
- Танчо. — 410.
- Таринска, Стефана. — 2.
- Таркан. — 386.
- Твердило. — 388.
- „Телеграми на „Знаме“, рубрика във в. „Знаме“ — 139, 553, 565, 583, 584, 646.
- Темида, богиня на правосъдието. — 57.
- Тейзик бей. — 459.
- Телериг, български хан (768—777). — 382, 389.
- Телец, български хан (762—765). — 377, 385, 389, 393, 397.
- Теле (Тея). — 389.
- Тенер. — 438.
- Тенцов (Тинчев), Неделчо, от с. Крамолин, Севлиево, участник в четата на Хр. Ботев. — 268.
- Теодор. — 410.
- Теодорих, крал на остготите (V—VI в.). — 346, 386.

- Теодорович, сърбин, касиер на „Славянската дружина“ в Букурещ. — 191.
 Теодорокан, византийски патриций. — 395.
 Теодосий Адрамитин, византийски император (VIII в.). — 379.
 Теодосия. — 411.
 Теофан, византийски хронист от IX в. — 342—345, 349, 353, 356, 357, 360, 368, 373, 377, 379—382, 386, 395, 396, 399, 400, 413.
 Теофилакт Симоката, византийски историк от VII в. — 344.
 Теофилакт Търновски, свети — 16.
 Тепляков, В., руски изследовател, посетил България (първ. пол. на XIX в.). — 437.
 Тербел вж. Тервел.
 Тербило (Теребило). — 388.
 Тервел, български хан (ок. 701—718). — 379, 385, 387, 388, 397, 399, 434.
 Теребиха. — 388.
 Тиберий, Тит Клавдий, римски император (14—37 от н. е.), управлението му се характеризира със самовластие и деспотизъм. — 275, 281, 287, 289, 290, 293, 296—298, 300—302, 304, 306, 307, 309, 310, 314, 316 — 319, 321, 322, 324, 634.
 Тиверий, имп. (действащо лице в драмата „Кремуций Корд“), вж. Тиберий.
 Тиер (за него вж. т. 1). — 95, 577.
 Тизифона, една от трите гръцки Еринии (богини), които наказвали умрелите за престъпленията им на земята. — 291.
 Тикваров. — 262.
 Титир. — 292.
 Тодораки. — 410.
 Тодораки, от Одеса. — 201, 598.
 Тодоров, Горан Д. — 612.
 Тодоров, Илия, от Ловеч, участник в четата на Хр. Ботев. — 267.
 Тодоров, Никола (за него вж. т. 1). — 645.
 Токт. — 385.
 Топенчаров, Владимир. — 576.
 Тофил Баба, предводител на арнаутска чета. — 448.
 Тошков, Николай М. (за него вж. т. 1 и 2). — 15, 196, 569, 595.
 Тошкович, Стефан Д., от Калофер, едър търговец в Одеса. — 595.
 Трайков, Никола. — 586, 594, 595, 618, 619.
 „Траки“, гръцки вестник. — 64.
 Требел, вж. Тервел.
 „Тридесет години в турските хареми“ („Тридесет години в харемите“) от Мелек ханъм. — 557.

Трикупис Харилев, гръцки политически деец, многократно избиран в парламента, министър и министър-председател. — 120, 121, 124, 129, 163.

Тристани, испански военен и общественик, карлист. — 103, 149.

Тулешков, Киро (1848—1900), от Търново, учил в Одеса, след това емигрира в Румъния. Участва активно в националноосвободителното движение. Приятел на Хр. Ботев, пръв започнал да пише неговата биография. — 171, 201, 203, 587, 598—600, 637.

Тума, Карл, писател. — 191.

Тунман, шведски историк (XVIII в.). — 337, 338, 345, 403.

Тунуненски, Виктор, африкански епископ. — 352.

Тургенев, Ив. С. (1818—1883), бележит руски писател-реалист. — 569.

„Турците и техните жени, султанът и неговият харем“, от майор Осман бей. — 559, 644, 647, 648.

„Турция“, в. (за него вж. т. 1.). — 572.

Тъпчилеша, Хр. вж. Тъпчилешов, Хр.

Тъпчилешов, Никола Хр., син на Хр. Тъпчилешов. — 36, 41.

Тъпчилешов, Хр. (за него вж. т. 1 и 2). — 35.

Тъпчилешовци. — 15.

Уваров, Сергей (1786—1855), руски държавен деец, занимавал се с археология и древноруска литература. — 340.

Угаиц, хански род. — 393, 397.

Узиндур, племенник на Атила. — 367.

Узунов, Атанас (1851—1907), от Лозенград, учител и активен участник в националноосвободителното движение. През 1873 арестуван за революционна дейност и изпратен на заточение в Мала Азия. — 568.

„Украинско-български преглед“, сп. — 635.

Улдах, хун. — 394.

Улимун, тракиец. — 384.

Умар. — 385, 389.

Унджиев, Иван. — 568, 597, 599, 616, 620, 623, 624, 626, 634, 636—638, 641, 642, 646.

Унджиева Цвета. — 2, 597, 599, 616, 620, 623, 624, 626, 634, 636—638, 641, 642, 646.

Унилт. — 392.

Урби (Ърби), английска пътешественичка на Балканите, заедно с Д. Макензи написала книга за посещенията си в този район. — 408.

„Уроци за първите четири аритметически правила и за счетовесте“, от Михайлов. — 463, 605, 642.

Устоянов, свети, Уростопол. — 40.

Уто, хунски княз. — 367.

Утургур, син на кимерийски цар. — 345.

„Училищен преглед“, сп. — 621, 626.

Ф., от Болград вж. Фитов, Петър.

Фарлей, Луис (за него вж. т. 1). — 128.

Фердинанд, испански крал (XIX в.). — 578.

Фереал, В. (за него вж. т. 1). — 645.

Фигуера, испански обществен деец. — 100.

„Физико-математическо списание“. — 642.

Филип Македонски, цар (за него вж. т. 2). — 422.

Филип вж. Филип Тотю.

Филип Тотю (за него вж. т. 2). — 226, 230, 255, 259—261, 263, 264, 611, 622, 623, 646.

Филипов, Ал. — 566, 568—570, 572—574, 580—583, 589—593, 601.

Филипевич. — 263.

Филоктет, роб у Кр. Корд (действуващо лице в драмата „Кремуций Корд“). — 313.

Финка (Фенка, Феня). — 411.

Фирмий, римски сенатор (действуващо лице в драмата „Кремуций Корд“). — 277, 283, 291—294, 301, 302, 304.

Фитов, Петър, от Болград, член на местния революционен комитет, активен деец на българската емиграция в Румъния. — 175, 177, 188, 256, 265, 589.

Флора, древноиталийска богиня на растителността и младостта. — 284.

Фогт (Фохт), Карл (1817—1895), немски обществен деец, естествоизпитател и философ, един от главните представители на т. нар. вулгарен материализъм. — 130.

Фойербах, Лудвиг (1804—1872), немски философ-материалист. — 636.

Фотиади бей, турски посланик в Атина. — 142.

Фотий, византийски патриарх (IX в.), по негово време се извършва покръстването на българите. — 381.

„Франкфуртски вестник“, в. — 101.

Франц Йосиф, австрийски император (за него вж. т. 1). — 114, 117, 133, 240, 241, 617.

Фредегерий, един от авторите на анонимна франкска хроника от средата на VII в. — 369.

Фредерик вж. Осман бей.

Фрейкор. — 441.

Френ, Хр. Д. (1782—1851), руски изтоковед, историк и нумизмат — 338.

„Фридрих Енгелс“, Биография. — 581.

Фуад паша (за него вж. т. 2). — 126, 583.

Хаджи Димитър (за него вж. т. 2). — 170, 228, 611.

Хаджи Иван, от Осман пазар. — 450.

Хаджи Йордан, от Елена. — 453.

Хаджи Маноб, кърджалия. — 448.

Хаджи Михал, от Сливен, участник в националноосвободителното движение. — 450.

Хаджи Михалаки, от Пловдив. — 450.

Хаджи Петър, българин — участник в борбата за освобождението на Гърция. — 451.

Хаджи Ставри, от Хасково, гръкоман. — 8, 568, 605, 609.

Хаджи Христо, българин — участник в борбата за освобождението на Гърция. — 451.

Хаджи Хюсеиноглу Бекир, разбойник в Свищовско. — 25, 26.

Хаджидимитров, Иван (Иванчо), от Стара Загора (ок. 1845—1922) — активен участник в националноосвободителното движение. Бил председател на революционния комитет в Търново през 1875 г., след което емигрирал в Румъния, където участвувал в дейността на Гюргевския революционен комитет по подготовката на Априлското въстание. — 228, 233, 611, 614.

Хаджич, Боривой. — 411, 412.

Хаджич, Вуло, предводител на въстаници в Херцеговина. — 163.

Хаджов, Иван. — 621, 624.

Хадждъу (Хашдъу), Б. П. (1838—1907), румънски учен-славист и писател. — 413.

Хаздел, Вилхелм, първи машинист на парахода „Радески“. — 241, 242.

Хайдутув, Симеон, плевенски чорбаджия. — 69.

Хаканов, д-р Г. (1851—1898), от Казанлък, завършил медицина в Букурещ. — 176.

Хасан, син на разбойника Канчери бей от Ямболско. — 59.

Хафъз ага, от Ямболско. — 59.

- Хенрих V, вж. Шамбор, граф.
- Херодот, древногръцки историк, наричан „баща на историята“ (V в. пр. н.е.). — 386.
- Херцн, А. И. (за него вж. т. 2). — 326, 636.
- Хилфердинг, вж. Гилфердинг.
- Хинов, Анастас поп (Попов), от Плевен, участник в националноосвободителното движение, заточен в Мала Азия. — 609.
- Хиниял, княз на кутургурите. — 350.
- Хириш, Мориц, барон, немски капиталист, предприемал постройки на ж. п. линии в Турция и други страни. Експлоатираше и горски райони в България до Освобождението. — 117.
- Хисарлъшка, Спасина. — 625.
- Хитов, Панайот (за него вж. т. 2). — 175, 176, 178, 203, 205, 207, 209, 210, 215, 220, 222, 225, 229, 230, 252, 255—257, 259, 588, 589, 601—604, 608, 610, 622.
- Хитров, Станьо, от Ловеч, участник в четата на Хр. Ботев. — 268.
- Хитров, Тома (1840—1906), от Ловеч, фотограф, емигрант в Румъния и активен участник в революционното движение. — 216, 220, 261, 607, 609, 623, 625.
- Хозрой, персийски цар (VII в.). — 355.
- Хсоорации, Квинт, древноримски поет (65—3 г. пр. н.е.). — 279, 280, 286.
- Хорса, славянско божество. — 393.
- Хорсоман, предводител на хунска дружина. — 393.
- Хорсомант. — 393, 394.
- Хранов, Д. В., от Лясковец, възрожденски общественик и книжовник. — 220, 609.
- Хризостом, Дион. — 374.
- Хрисант, отец (за него вж. т. 1.). — 33.
- Христич, сръбски политически деец. — 136.
- Христо. — 266.
- Христо, бай — вж. Георгиев, Христо.
- „Христо Ботев. Живот и дело“, от Иван Унджиев и Цвета Унджиева. — 597.
- „Христо Ботев. Избрани страници“. — 587.
- „Хр. Ботев и Л. Каравелов. Две неизвестни писма от Ботев“, от В. Христу. — 605.
- „Христо Ботев. Идеи, личност, творчество“, от Мих. Димитров. — 580.
- „Христо Ботев като преводач“, от Г. Бакалов. — 602, 626, 635.
- „Христо Ботев. Неизвестни произведения“, от Мих. Димитров — 585, 586, 598.
- „Христо Ботев — преводач и педагог“, от Р. А. Симонов. — 643.

- „Христо Ботев през погледа на съвременниците си“, от Ал. Бурмов. — 569, 595.
- „Христо Ботев. Пълно събрание на съчиненията“, под ред. на Михаил Димитров (1940 г.) т. I—III. (Съкратено: Съч. Мих. Дим., 1940). — 566—568, 573, 580, 581, 584, 586, 599, 624.
- „Христо Ботев. Пълно събрание на съчиненията“, под ред. на Михаил Димитров (1950 г.), — т. I—III. (Съкратено: Съч. Мих. Дим., 1950). — 566, 589, 590, 592, 600.
- „Христо Ботев, Сборник по случай сто години от рождението му“. — 576, 586, 594, 595, 618, 620.
- „Христо Ботев. Събрани съчинения в два тома“, под ред. на Михаил Димитров (1958, 1971). (Съкратено: Съч. Мих. Дим. (1958, 1971). — 566, 609, 613, 615, 618, 621, 636, 639.
- „Христо Ботев. Съчинения“, редакция и коментар от Александър Бурмов, т. първи (1948). (Съкратено: Съч. Ал. Бурм., 1948). — 566, 576, 589, 592, 597, 601, 608, 610, 611, 615, 617, 623, 624, 626, 639, 647.
- „Христо Ботев. Съчинения. Автентично издание“, т. I, 1950 г. — 576..
- „Христо Ботйов. Биография“, от Ив. Г. Клиначаров. — 604.
- „Христо Ботйов и Костомаровата драма „Кремуций Корд“, от Ст. Младенов. — 635.
- „Христо Ботйов. (Опит за биография)“, от З. Стоянов (Съкратено: З. Стоянов, Хр. Ботйов. Опит за. .). — 566, 586, 595, 598, 600, 602—605, 608, 609, 611—617, 621—623, 625, 634, 642, 646, 647.
- „Христо Ботйов. Съчинения“. Нова и пълна редакция от Иванка Хр. Ботйова-Христова и Ив. Г. Клиначаров (1907) (Съкратено: Съч. Бот. и Кл., 1907). — 566, 569, 573, 574, 579, 580—583, 585, 591, 592.
- „Христо Ботйов. Съчинения“, Под ред. на Д. П. Койчев и Ал. Филипов (1929). (Съкратено: Съч. К. и Фил., 1929). — 566, 568, 570, 572, 573, 580—583, 589—593, 601.
- „Христо Ботйов. Съчинения“. Пълно събрание под редакцията на Александър Бурмов (1940). (Съкратено: Съч. Ал. Бурм., 1940. — 566, 568, 569, 570, 572—576, 579—583, 588—593.
- Христов, Андрей — 267.
- Христов, Панчо (Петков) от с. Микре, Ловешко, участник в четата на Хр. Ботев. — 270.
- Христу, Василе. — 599, 605.
- Хус, Ян (ок. 1371—1415), чешки национален герой, идеолог на реформацията, осъден като еретик и изгорен на клада. — 160.
- Хюго, Виктор вж. Юго, Виктор.
- Хюсеин Авни паша (за него вж. т. 1 и 2). — 95, 578.
- Хюсни паша, турски министър. — 8, 568.

- Цана. — 411.
- Цанев, Иван, от Тетевен, участник в четата на Хр. Ботев. — 268.
- Цанков, Киряк (за него вж. т. 1). — 46, 177, 189, 204, 205, 207, 210, 226, 228, 251, 252, 258, 589, 692, 602, 604, 611.
- „Цариградски вестник“, в. — 41, 573.
- Цветков, Дочо, от Троян. — 268.
- Цезар, Гай Юлий, римски политически деец, военачалник и писател (I в. пр. н. е.). — 282, 306, 318.
- Цено. — 411.
- Ценов, Д. вж. Ценович, Д.
- Ценов, Николай (Никола), от Браила, търговец и обществен деец, председател на настоятелството на Българското книжовно дружество. — 248—250
- Ценович, Димитър (за него вж. т. 1). — 213, 226, 227, 248, 251, 254—259, 605.
- Цицерон, Марк (за него вж. т. 1). — 288, 318.
- Цоко. — 411.
- Цолов, Васил, от Етрополско, заточен в Мала Азия. — 10.
- Цървулджиев, Христо Ив. (1854—1896), от Копривщица, емигрант в Румъния, работил в печатницата на Хр. Ботев. — 234, 235, 265, 615.
- Ч-в, д-р, вж. Чобанов, д-р Хр.
- Чавдар — псевдоним на Христо Ботев.
- Чайковски, Михаил (Садък паша), (1804—1886), деец на полската емиграция в Турция, приел исляма и минал на турска служба. Организирал т. нар. „казак алай“. — 191, 449.
- Чакир, Николае. — 596, 599.
- „Час“, полски вестник. — 117.
- Чериг. — 385, 389.
- Черковски, П., гл. учител в Сливен. — 43.
- Чернев, Атанас, учител в Олтеница (Румъния) и активен участник в революционното движение. — 591.
- Черньов, Т. А., участник в заседанието на БРЦК в Букурещ на 20—21 авг. 1874 г. — 253
- Чернишевски, Н. Г. (1828—1889), бележит руски революционер-демократ. — 569, 644.
- „Что делать?“, от Н. Г. Чернишевски. — 569, 644.
- Чех. — 391.
- Чигат. — 386.
- „Читалище“, списание. — 8, 622, 624.

- Чифиджикът**, разбойник в Оряховско, вж. Мустафа Зеки Чифиджик.
- Чобанов, Иван**. — 642.
- Чобанов, д-р Христо** (1849—1910), от Калофер, завършил медицина в Букурещ и работил като лекар в Румъния. През 1875 г. е член на БРЦК. — 176, 210, 218, 226, 227, 233, 255—259, 604, 608, 619.
- Чортков (Чертков), Ал. Д.** (1789—1858), руски историк, археолог и нумизмат. — 345, 365.
- Чумич**, сръбски политически деец. — 154.
- „Чтения в обществе истории и древностей. . .“ — 369.
- Шамбор, Анри, граф** (1820—1883), под името Хенрих V претендент за френския престол, внук на Карл X. Живял в емиграция, откъдето поддържа заговора на легитимистите. — 91, 95, 98, 577.
- Шатриан, Ал.**, френски писател, работил в съавторство с Е. Еркман. — 204, 601.
- Шафарик, П. Я.** (1795—1861), бележит чешки славист — историк и филолог, деец на чешкото и словашкото възраждане. — 337—340, 358, 361—363, 365, 370, 375, 376, 385, 387—390, 395, 403, 407, 408.
- Шварц**. — 633.
- Шваров**. — 218, 608.
- Широков, Илия** (1842—1915), от Свищов, учител в Александрия (Румъния) и участник в националноосвободителното движение. — 213, 255, 605.
- Шишмани (Шишмановци)**, българска владетелска династия (XIV в.) — 393, 411.
- Шлайер**. — 413.
- Шлецер, Ав. Л.**, немски историк (1735—1809). — 339, 345.
- Шнел, д-р К. Ф.** — 199, 627, 628, 630.
- Шопов, Драгой**, от Калофер. През 1875 г., член на БРЦК в Букурещ — 226, 227, 255—259.
- „Шпијунажи и инквизици је бугареке“, статия във в. „Исток“. — 574.
- Шульценштейн, д-р Шульц фон**. — 623.
- „Шумен — Коларовград. Сборник от статии и материали.“ — 604.
- „Юбилеен лист Христо Ботев“, 2. VI. 1949 г. — 616.
- Юго, Виктор** (1802—1885), бележит френски писател, публицист и обществен деец. — 116.
- Юпитер**, древноримски върховен бог. — 286.

Юрданов, Петър, от Търново, емигрант в Зимнич (Румъния), участник в революционното движение и в четата на Хр. Ботев. — 209, 210.

Юсеин ага, от Ямбол. — 452.

Юсеин паша. — 457—459.

Юстиниан I, византийски император (527—565). — 346, 349, 350, 352, 359, 380, 432, 435.

Юстин II, византийски император (края на VII и нач. на VIII в.). — 353.

Якуб паша — 458.

„Actes du premier congrès International des études Balaniques et sud-est européennes“, t. VII. — 638

„Agathiae hist.“ — 351

Agrippa, Asinio, консул в древния Рим. — 275

„Allg. Ausb. Zeit.“ в. — 97.

„Allgem. Nord Geschichte“ от Шлецер. — 345.

Andrachy вж. Андраши, граф.

Athanasovici, d-r вж. Атанасович, д-р Г.

„Balkanul“, в. (за него вж. т. 1). — 189, 592.

Beurgus, алански княз (V в.). — 392.

„Bizantinische Geschichten“, от Weiss. — 383.

Botloff. е Хр. Ботев.

Botlof, Veneta вж. Ботйова, Венета.

„Brauzek“, в. — 106.

Bruto, M. вж. Брут, М.

Capor вж. Капор.

Cassiu, G. вж. Касий, Г.

„Chronographia“, от Теофан. — 357.

Constantinescu — Iași, P. вж. Константинеску — Яш, П.

Cordus, Aulus Cremutius вж. Корд, Кремуций.

Costo, Cornelli, консул в древния Рим — 275.

„Currier d' Orient“ вж. „Курие Д' Ориан“.

„Daily News“, в. — 141.

Danciof, I. вж. Данчов, Иванца.

- „De Bulgarorum utrorumque origine“ от С. Уваров. — 340
 „De thematibus occidentis“. — 368.
 „De Bello Gott.“ вж. „За Готската война“.
 „Die aelt. arab. Nachr. über die Wolga — Bulgaren“ от Fraehn. — 338.
 „Din activitatea lui Hristo Botev și a altori revolutionari bulgari la București“ от П. Константинеску — Яш — 608.
 Doimi вж. Дойми, К.

Engel вж. Енгел, Йохан
 „Etudes Historiques“. — 592
 Englander вж. Енгландер, Дагоберт.

Fraehn вж. Френ, Хр. Д.
 Franz Jozeff вж. Франц Йосиф
 „Fremdemblatt“, в. — 107

„Gacetta“, в. — 142, 156.
 „Gazetta d' Italia“, в. — 114.
 „Gazette de Francfort“, в. — 130.
 „Geschichte der Bulgarien“, от Engel. — 338.

Haisdel вж. Хаздел, В.
 „Hst. Arcana“, от Прокопий. — 349, 373.

„ Historia Ecclesiastica“. — 357

„Journal de Debat“, в. — 125.
 „Journal de Geneve“, в. — 617

Ilovaisky вж. Иловайски, Д. И.
 „Independans“, в. 109, 147, 148.
 „Insurgentii bulgari de la 1868 sub comanda lui Hadji Dimitru și Stefan Caradja“, от Анг. Савич. — 586

Klaproth вж. Клапрот.
„Kolln. Zeit“, в. — 145

„La Patrie“, в. — 130
„La Republique Française“, в. — 109, 617
„La Turquie“, в. — 24, 52.
„Le Bien Public“, в. — 105.
„Le Danube“, в. — 117, 137.
„L' Empire Grecque au X siècle“, от Rombaud. — 378.
„Le Soleil“, в. — 24, 26.
„L'Histoire d'un paysan“ вж. „Историята на един селянин“.

Marco Brutar, от Калараш. — 269.
Matiof Andrei вж. Матев, Андрей
„Memoriae Populorum“. — 342, 343, 368, 387, 390,
„Mèm de l'Académie“. — 338.
„Messager d'Orient“, в. — 126.
„Morning Post“, в. — 148, 159.

N. N. вж. Хитов, Панайот.
„Neue Freie Presse“, в. — 95, 97, 146, 150
„Nord“, в. — 149

Panalos вж. Папай.
„Patriarshae Breviarium“ от Никифор. — 357.
„Pester Loid“, в. — 97, 151.
Petroff, Christo е Христо Ботев.
Popescu, Malachi от Калараш. — 269.
Petrovich, Anastase вж. Петрович, Анастас
Popov вж. Попов, Величко.
„Pressa“, в. — 106, 150.
„Presse“ вж. „Neue Freie Presse“.

Racki, Fr. (1823 — 1894), хърватски историк и общественик — 383.
„Republique française“, вж. „La Republique Française“.
„Responsa ad consulta Bulgarorum“. — 376

Roesler вж. Рјослер

„Romanische Studien“, от Рјослер. — 344, 359, 399.

„Romanul“, в. — 150, 152.

Rombaud. — 378.

„Roncal Vet. lat. Chron.“ — 352

„Siecle“, в. — 99.

„Slavinsko proishojdenie na Dunavskyte bolgari“ вж. „За Славянското
произхождение на дунавските българи“

Simion, Ivanio — 269.

„Studii, revista de istorie și filosofie“, сп. — 619.

Tacit (Публий Корнелий Тацит) (ок. 55—120), римски историк и пи-
сател — 275.

„Telegraful“, в. — 118

„Tableaux histor. de l'Asie“, от Klaproth. — 338.

Theophan вж. Теофан.

„Tigodnik Wielkopolski“, в. — 155.

„Times“, в. — 101, 106, 144.

Tunmann вж. Тунман.

„Turquie“ вж. „La Turquie

„Untersuchungen ueber die Geshichte der oestlichen Voelker“, от Tunmann
— 338.

„Viek i Djelovanje sv. Cyrilla i Methoda“ от Racki. — 383.

Weis — 383

„Zname“ вж. „Знаме“, в.

АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ
НА ГЕОГРАФСКИТЕ ИМЕНА

Авала, хълм край Белград. — 103.
 Авзония. — 284.
 Австралия. — 535.
 Австрия. — 97, 106—109, 111, 114, 115, 118, 123, 132, 134, 135, 138, 157, 165, 440, 441, 447, 450, 553.
 Австро-Унгария. — 575.
 Агтебал, с. — 429.
 Адриатическо море. — 126, 360, 379, 433.
 Азастия, гр. в Испания. — 156.
 Азия. — 112, 113, 128, 156, 419, 428, 436, 535.
 Азовско море. — 216, 343, 345—347, 360, 365, 366, 369, 371, 393, 404, 433.
 Айтос, гр. — 428.
 Ак Бунар, с. вж. Беловежа.
 Ак Паланка. — 458.
 Алава, обл. в Испания. — 133.
 Аладжалие, с. вж. Пъстрен.
 Алар Исар. — 429.
 Албания. — 89, 90, 132, 420, 430, 433, 440, 448, 548, 553.
 Албанте, обл. в Испания. — 142.
 Албарчин, планина в Испания. — 105.
 Александрия, гр. в Румъния. — 255, 555, 589, 605, 620.
 Алексинац, гр. в Югославия. — 457, 459.
 Алмиро, гр. в Гърция. — 22.
 Алустон, гр. вж. Алушта.
 Алушта, гр. — 346.
 Алфатар, с., Силистренско. — 422, 437.
 Алюргос, остров, — 315.

* Много от географските имена в текста са дадени в стари или изомени форми, което затруднява идентифицирането им. В показалеца даваме различните форми, срещани в текста, а за българските имена и общоприетата сега форма.

Амезкета, гр. в Испания. — 133.
 Америка. — 93, 535, 536, 539, 541.
 Анаджилари, с., Ямболско. — 59.
 Англия. — 92, 97, 104, 108, 114, 128, 129, 131, 134, 148, 150, 152, 153, 156, 158, 160, 416, 447, 539, 547, 576.
 Андалузия, провинция в Испания. — 577.
 Анкона, гр. в Италия. — 394.
 Антивари (Бар), гр. в Югославия. — 89.
 Анхиало (Ахило), вж. Поморие.
 Апеннин, планини. — 359.
 Арабаджиево, с., вж. Коларово.
 Арабаконак. — 607.
 Арагон, в Испания. — 112.
 Арган, гр. в Мала Азия. — 10.
 Арнауткьой, с., Старозагорско. — 67.
 Артазко, с. в Испания. — 151.
 Артана, р. в Мала Азия. — 377.
 Архипелага. — 425, 430, 433.
 Аспетия, гр. в Испания — 105.
 Астурия, пров. в Испания. — 116.
 Ател, р., вж. Волга.
 Атина, гр. — 124, 142, 156, 163, 230, 434, 451.
 Атонски нос. — 427.
 Афлатар, с., вж. Алфатар.
 Африка. — 345, 419, 436, 535.
 Ахиево, с., вж. Бъдеще.
 Ахи (оло), вж. Поморие.
 Аче, султанат в Индонезия, — 580.
 Ачин. — 99.

Бабадаа (Бабадаг), гр. в Добруджа (Румъния). — 421, 422.
 Бабадагско окръжие. — 420—421.
 Бавария. — 369, 435.
 Байон, гр. в Испания (дн. във Франция). — 101, 107, 145, 154.
 Байрах Дере, с. в Добруджа. — 421.
 Балатон, езеро в Унгария. — 353.
 Балкана. — 103, 138, 419—421, 423, 425, 427, 430, 431, 433, 436, 451 — 453, 460.
 Балкански полуостров. — 81, 120, 128, 136—138, 162, 173, 347, 349, 354, 359, 360, 362, 368, 369, 382, 400—402, 405, 409, 417, 418, 439, 547, 548, 571, 638, 640.

Балканите, вж. Балкански полуостров.
 Балчево, с., Кюстендилско. — 53.
 Балчик, гр. — 421.
 Банат, обл. — 430, 441.
 Баница, с., Врачанско. — 242.
 Барбастро, гр. в Испания. — 160.
 Барселона (Барселона), гр. в Испания. — 103, 131, 149, 150.
 Бачка, област в Югославия. — 441.
 Баянум, селище в Италия. — 369, 431.
 Безен, с., вж. Бъзън.
 Бекет, гр. в Румъния. — 238, 239, 255, 261, 269, 616, 617, 624.
 Белгия. — 99, 119, 126, 127.
 Белград (Бялград). — 126, 135, 143, 152, 154, 162, 175, 176, 190, 203, 224,
 230 252 255, 257, 449, 456, 458, 550, 551, 554, 578, 588, 591, 601, 603.
 Белово, с., Пазарджишко. — 82.
 Белилово, с. — 426.
 Белинра, с., Одринско — 435.
 Беловежа, с. — 428.
 Белоградец, с., Варненски окръг. — 421.
 Белоградчик, гр. — 423, 426.
 Беневентско херцогство. — 369.
 Берлин, гр. — 117, 146, 150, 159, 554, 559.
 Берн, гр. в Швейцария. — 160, 161.
 Берхоя, вж. Стара Загора.
 Бесарабия. — 18, 38, 70, 138, 409, 422, 430, 431, 452, 453.
 Бехтъркой, с., вж. Полковник Таслаково.
 Бечик (Болба), езеро. — 426.
 Билбао, гр. в Испания. — 145, 155, 158, 160.
 Бискай, пров. и залив в Испания. — 151, 156.
 Бистрица, р. — 428.
 Битоля, гр. в Югославия. — 14, 55, 66, 76, 77, 89, 429.
 Благоевград, гр. — 53, 426, 625.
 Блаце, в Югославия. — 553.
 Болгар, гр. — 404.
 Болград, гр. в СССР. — 175, 177, 188, 204, 225, 251, 256, 257, 265, 569,
 588, 589, 592, 599.
 Бомбай, гр. в Индия. — 124.
 Бос Арагон, в Испания. — 144.
 Босна. — 33, 90, 116—118, 131, 132, 135, 136, 417, 420, 428, 433, 440, 448,
 549—551, 553, 557, 571, 609, 610, 622.
 Босна Сарай (Сараево). — 538, 539.
 Босненски вилает. — 137.

Боспор, гр. — 346—348, 355, 357
 Боспорски проток. — 347.
 Босфор. — 115, 128, 380, 430.
 Ботевград, гр. — 268.
 Ботевградско. — 568.
 Ботошан, окр. в Румъния. — 418.
 Бояно, вж. Баянуш.
 Браила, гр. в Румъния — 16, 170, 199, 200, 204, 205, 207, 218, 222, 225, 228—230, 236, 248, 250, 251, 256, 257, 459, 555, 585, 586, 592, 596, 599, 602, 603, 607, 609, 611, 613, 615, 617, 619, 623, 624, 646.
 Брашов, гр. в Румъния. — 450.
 Брегова (Бреговица). — 433.
 Брезник, гр. — 426.
 Брислау (Бреслау), гр., вж. Вроцлав.
 Брод, в Югославия. — 553.
 Буда (Будин, Офен), вж. Будапеща.
 Будапеща, гр. — 116, 433.
 Буенос Айрес, гр. в Аржентина. — 143, 144.
 Букурещ, гр. — 27, 46, 117, 118, 121, 156, 171, 174, 176—178, 180, 187, 188, 197—199, 201, 204—206, 208, 210, 212, 213, 216—219, 221, 223 — 230, 232—235, 237, 238, 245, 246, 251—253, 255, 258—261, 271, 275, 335, 414, 437, 450, 452, 463, 557, 587, 589, 592, 593, 596, 599, 601—608, 610—622, 625, 627, 636, 637,
 Буюк Дерѐ, край Цариград. — 262.
 Бургос, гр. в Испания. — 153.
 Бург—Мадам, в Испания. — 121, 162.
 Буюк бечик, гр. — 425.
 Буюк Боялък, с. — 428.
 Буюк Дерѐ, край Цариград. — 262.
 Бъдеще, с., Старозагорско. — 68.
 Бъзен, с., Русенско. — 78.
 България. — 6, 14, 15, 18, 26, 32, 42, 58, 81, 116, 116, 131, 173, 174, 176, 180, 190, 205, 207, 208, 214, 225—227, 229, 230, 238—241, 251—255, 259, 271, 356, 357, 375—378, 380—384, 404, 408—410, 415, 418—420, 422—427, 429—433, 435, 436, 438, 439, 441—443, 445—447, 449—454, 456, 459, 535, 536, 545, 557, 558, 567, 575, 588, 590, 593, 598, 602, 603, 607, 609, 614, 615, 622, 623, 625, 634, 640—642, 647.
 Българско, вж. България.
 Бяла, гр. — 12.
 Бяла черква, с., В. Търновски окръг. — 270.
 Бяло море. — 433.

Ваково, с., вж. Устрем.
Валенция, гр. и пров. в Испания. — 112, 128, 142, 577, 578.
Варна, гр. — 8, 64, 89, 268, 379, 420, 421, 424, 443, 451, 603.
Варшава, гр. — 155.
Василико, с., вж. Мичурин.
Вашингтон, гр. — 515.
Велики Преслав, гр. — 421, 435.
Енеция, гр. в Италия. — 114, 117.
Вербар. — 426.
Вергара, гр. в Испания. — 107.
Веря, гр., вж. Верия.
Веря, гр., вж. Стара Загора.
Веря Барое, вж. Стара Загора.
Верия, гр. в Гърция. — 425, 545.
Версаял, гр. във Франция. — 156.
Веслец, мест., Врачанско. — 618.
Видин, гр. — 271, 423, 424, 444, 450.
Видинско. — 420.
Виена, гр. — 116, 117, 133, 162, 164, 236, 427, 432, 551, 553, 554, 590.
Видински пашалък. — 423—425.
Виза, гр. в Турция. — 428.
Византия. — 356, 362, 368, 375, 377—379, 381, 383, 395, 431, 432, 434, 438.
Визтабела, гр. в Испания. — 121.
Вилахормоза (Вилар Формоза), гр. в Испания. — 125.
Вилково, с., в Бесарабия. — 422.
Висла, р. — 353.
Витичев, гр. в СССР. — 342.
Витория, крепост в Испания. — 133.
Витоша, планина. — 426.
Вих (Виш, Вик), гр. в Испания. — 151, 162.
Вишеград (Вишегория). — 400.
Влахерна, край Цариград. — 432.
Влашко (Влахия). — 11, 74, 132, 212, 224, 230, 234, 255, 417, 420, 430, 433, 435, 440, 452, 459, 580, 605, 614, 622.
Водена, р. — 425, 451.
Войводина, обл. — 135.
Волга, р. — 338, 340, 355, 357, 359, 376, 397, 399, 404, 433.
Воло, гр. в Гърция. — 22.
Воскопол, гр. в Албания. — 429.
Воспор, вж. Боспор.
Вощина, с. в Гърция. — 54.

Враня, гр. в Югославия. — 63, 64, 426, 457.
Враца, гр. — 22—24, 268, 423, 426, 616, 618.
Врачанско. — 267.
Вредица, р. — 428.
Вроцлав, гр. в Полша. — 147.
Вюртемберг, гр. в Германия. — 538, 539.

Габели, с. в Югославия. — 162.
Габрово, гр. — 31, 268, 422—423, 426, 454.
Галац, гр. в Румъния. — 204, 205, 225, 229, 255, 257, 264, 452, 555, 600, 602.
Галиполи, гр. в Турция. — 429.
Галия. — 281, 301, 315.
Гаратие, планина в Испания. — 122.
Гватемала. — 127.
Гвенча, в Испания. — 105.
Гветария, крепост в Испания. — 122.
Гвитарийски залив, в Испания. — 145—146.
Германия. — 101, 104, 108, 109, 113, 116, 119, 125, 130, 132, 135, 149, 158, 161, 174, 185, 295, 378, 576, 579, 584, 588, 591.
Герци, окръг в Молдавия. — 418.
Гиара, остров. — 315.
Гиди, с. в Югославия. — 553.
Големи Тимок, р. — 421.
Голцин, в Швейцария. — 161.
Голям извор, с. Ловчанско. — 10.
Горанско, в Югославия. — 551.
Горици, с. в Югославия. — 162.
Горна България. — 426—428, 459, 460.
Горна Джумая, вж. Благоевград.
Горна Оряховица, гр. — 84, 575.
Горни Дебар, в Македония. — 55.
Горни Турчета, с., вж. Бяла черква.
Горсуват вж. Гурзуф.
Гота, гр. в Германия. — 124, 125.
Гранолет (Граналерс), гр. в Испания. — 150.
Грахово, в Черна Гора. — 134, 551, 578.
Гуипоская, в Испания. — 151.
Гургусовец (Княжевац), гр. в Югославия. — 421.
Гурзуф, гр. в СССР. — 346.
Гърция. — 104, 109—111, 120, 124, 129, 131, 157, 349, 351, 400, 411, 415, 419, 420, 430, 431, 450, 451, 570.

Гюргево, гр. в Румъния. — 26, 27, 46, 117, 118, 183, 184, 205, 208—210, 215, 218, 219, 228, 231, 234, 237, 239, 254, 256, 258, 261, 272, 555, 604, 606, 609, 613, 614, 617, 623, 626, 637.

Гяnelий с., вж. Любенова махала.

Давалагир, планина. — 536, 541,

Дакия. — 358, 365, 367, 399, 429.

Далмация. — 114, 132, 135, 190, 353.

Дания. — 97, 104.

Дарданелите, протоци. — 128, 430.

Дардания, вж. Стара Сърбия.

Даяни, с. — 422.

Деари Бекир (Диарбекир), гр. в Турция. — 8, 10, 20, 34, 42, 89, 212, 222, 568, 609.

Дебър, гр. в Югославия. — 55, 65, 66.

Дебърска епархия. — 36, 570.

Дева, р. в Испания. — 148.

Девненски лиман. — 420.

Девня, с., Варненски окръг. — 420, 437.

Дели Орман, обл. — 420—422.

Демир Капу, вж. Железна врата.

Дербент, гр. — 458.

Демотика (Димотика), гр. в Гърция. — 429.

Джезире, гр. в Мала Азия. — 89.

Джумая, гр. вж. Благоевград.

Дикили таш (в Цариград). — 16.

Днепровски прагове. — 406.

Днепър, р. — 342, 353, 354, 358, 359, 365, 433.

Днестър, гр. — 358, 431.

Добра, с. в Югославия. — 162.

Добромирка, с. в Севлиево. — 79

Добруджа. — 376, 420.

Добруджанско поле (равнище). — 420, 421, 424.

Дойранска кааза. — 70

Долйо (Долж), окръг в Румъния. — 121.

Долна Волга. — 404.

Долна Мизия. — 353.

Долин Калашан, в Югославия. — 164.

Дон, р. — 343, 345, 355, 357—359, 371, 397, 431.

Дноуз, остров. — 315.

Дорохай, окр. в Румъния. — 418.

Доростол, гр., вж. Силистра.

- Доспат (Доспат даг), планина — 426.
 Дор, обл. в Кримския полуостров. — 347.
 Драчево, с. в Югославия. — 132, 164.
 Дрим (Дрин), р. — 578.
 Дромесница, в Югославия. — 551.
 Дряново, гр. — 268.
 Дубровник, гр. в Югославия — 132, 162, 164, 165, 553, 554.
 Дунав, р. — 31, 69, 108, 242, 286, 312, 338, 341—343, 345, 346, 349, 350, 352, 353, 357—363, 365—368, 373, 374, 377—379, 397—399, 402, 403, 418, 420—423, 430—432, 436—438, 440, 450, 452, 459, 461, 607.
 Дунавска България. — 383.
 Дупница, гр., вж. Станке Димитров.
 Дунавски вилает. — 26, 37, 50, 570.
 Дуранго, гр. в Испания. — 115.
 Дългошеви, с., вж. Замфир.
 Ебро, р. в Испания. — 129, 131.
 Европа. — 37, 39, 56, 77, 93, 104, 107, 109—111, 123, 131, 135, 136, 138, 156, 158, 241, 340, 415, 519, 428, 433, 435, 436, 439, 451, 458, 535—537, 539, 645.
 Европейска Русия. — 364.
 Европейска Турция. — 23, 33, 417, 419, 538.
 Егейско море. — 425.
 Египет. — 265.
 Едириенски вилает, вж. Одрински вилает
 Едирне, гр., вж. Одрин
 Ежава, р. — 428.
 Елада. — 156.
 Елена, гр. — 270, 453, 571.
 Елисейски полета. — 290.
 Енос, гр. в Турция. — 429.
 Енидже, гр. — 429.
 Ени Заара (Захра), вж. Нова Загора.
 Енизахренско, вж. Новозагорско.
 Еникчиево, с., вж. Кравино.
 Еникчиево, с., вж. Нови пазар.
 Епир. — 400.
 Ерзерум, гр. в Турция. — 419.
 Ерусалим, гр. — 18.
 Ерцеговина, вж. Херцеговина.
 Ески Джумая, гр., вж. Търговище.
 Ески Емид, с. — 460.

Ески Захра, гр., вж. Стара Загора.
Ески Стамбол вж. Велики Преслав.
Есо-де Унгел, в Испания. — 119.
Естела, гр. в Испания. — 107, 113, 115, 152.
Етрополе, гр. — 461.
Етрополско. — 568.

Железна врата, мест. — 426.
Железник (Демирджилер), вж. Стара Загора.
Женева, гр. — 104.
Жеравна, с., Сливенско, — 268.
Жибра (?), с. — 423.

Загоре, Загория, Загора, Загорето, обл. — 399—400, 424, 427, 455, 456,
Загра, вж. Стара Загора.
Загреб, гр. в Югославия. — 383.
Задар, гр. в Югославия. — 114, 553, 554.
Замфир, с. в Михайловградски окръг. — 262.
Западна Европа. — 415, 417.
Зара, гр., вж. Задар.
Зарамза (Заранза), гр. в Испания. — 146, 148.
Зарауз (Сараус), гр. в Испания. — 103, 122, 150.
Захлумие, обл. в Югославия. — 388.
Захра, вж. Стара Загора.
Згонево, с. в Югославия. — 164.
Зимнич, гр. в Румъния. — 209, 210, 255, 258, 450, 555.

Иберийски полуостров. — 92, 96, 110.
Игинка, мест. — 461.
Игнатица, с., Кюстендилско. — 53.
Ижора, р. — 341.
Изерния, селище в Италия. — 369, 431.
Измаил (Исмаил), гр. в СССР. — 256, 422, 555, 589.
Източна Европа. — 353, 403.
Източна Румелия. — 612.
Илирия (Илирик). — 349, 360, 362, 367.
Ингра, р. — 341.
Ингула, р. — 399.
Инджега, гр. — 429.
Индия. — 114, 124, 125, 128, 156, 416.
Индонезия. — 580.

- Ирландия. — 447.
Исмаил, гр., вж. Измаил.
Испания. — 91, 92, 95, 96, 98, 100, 101, 103—107, 109, 110, 112, 113, 115, 118, 121, 122, 127, 129, 130, 133, 144, 145—147, 153, 156, 345, 416, 576, 578, 580, 581, 584.
Истropolis, пристанище на Черно море. — 379.
Истър, р., вж. Дунав.
Италия. — 114, 127, 129, 145, 291, 295, 312, 346, 361, 369, 431, 548.
Ихтиман, гр. — 83, 426, 461.
- Иоанопол, гр. вж. Преслав.
Иокчерен, с. в Ямболско. — 59.
Ионийско море. — 349.
Ионически острови. — 24.
- Каварна, гр. — 421.
Кавказ, пл. — 39, 163, 357, 359, 421.
Казанлък, гр. — 30, 176, 267, 427, 573, 603.
Казан, гр. — 421.
Казъл сахля, с. — 428.
Кайро (Каир), гр. — 163.
Какъчлий, с., Солунско. — 545.
Калафат, гр. в Румъния. — 271.
Калашан, в Югославия — вж. Долни Калашан.
Калифорния. — 539.
Калофер, гр. — 19, 41, 57, 176, 197, 245, 246, 426, 585, 595, 596, 598, 604, 619.
Кама, р. — 377.
Каменица. — 458.
Камска България. — 377.
Камчик (Камчия), р. — 420.
Кандия, остров, вж. Крит.
Кантавезя, гр. в Испания. — 144, 456.
Кантавезя, гр. в Испания. — 144.
Каравелкьой, с., вж. Любен.
Каракьой, с. — 429.
Кара Лом, р., вж. Черни Лом.
Караибкьой, с., вж. Чудомир.
Карагеоргиево, с., Бургаски окръг. — 267.
Кара-Керман, гр. в Добруджа. — 421.
Кара Су, с. — 52, 421.

Каргун, селище край Ямбол. — 428.
 Карлово, гр. — 41, 486.
 Карнобат, гр. — 58, 428.
 Карпати, пл. — 433.
 Каспийско море. — 433.
 Кастория (Костур), гр. в Гърция. — 55.
 Кастро-Удналес, гр. в Испания. — 143.
 Каталония, пров. в Испания. 112, 127, 578.
 Катаро (Котор), гр. в Югославия. — 150, 157.
 Каург, с. в Добруджа. — 421, 422.
 Кетелика, Пловдивско. — 181.
 Кибанка, с. в СССР. — 263.
 Киев, гр. — 427.
 Киевска Русия. — 406.
 Килия, гр. в Румъния. — 422.
 Кимерийски Боспор. — 347.
 Кимерийски проток. — 345.
 Кипи, гр. — 346.
 Киприян, в Молдавия (СССР). — 264.
 Китай. — 340.
 Кишинев, гр. в СССР. — 138, 229, 262—264, 282, 595, 600, 606, 623.
 Клава, с. в Югославия. — 553.
 Клек, в Югославия. — 165, 553, 554.
 Клисуре, гр. — 268.
 Книн, гр. в Югославия. — 551.
 Ковач, планина в Югославия. — 164.
 Козария (Хазария?). — 383.
 Козлодуй, гр. — 240, 242.
 Кокан, в Туркестан. — 163.
 Колар. — 425.
 Коларовград. вж. Шумен
 Коларово, с., Старозагорско. — 68, 609.
 Колентина (край Букуреш). — 450.
 Колишарци (Колишовци), с., Габровско. — 268.
 Комрат, гр. в Бесарабия (СССР). — 38.
 Конгаз, с. в Добруджа (Румъния). — 421.
 Константинопол, гр., вж. Цариград
 Контеса, залив. — 427.
 Копривщица, гр. — 268, 615.
 Корабия, гр. в Румъния. — 239.
 Корвинград, вж. Дербент.
 Корсун (Херсон), обл. в СССР. — 406.

- Косово поле, в Югославия. — 134, 419, 549.
Костанца, гр. в Румъния. — 21, 24, 56, 421.
Костур, гр. в Гърция. — 77.
Котел, гр. — 427, 451.
Котенти. — 262.
Котна Боаз. — 457.
Кочаник, гр. в Югославия. — 461.
Крайова, гр. в Румъния. — 121, 225, 256, 257.
Кравино, с., Старозагорско. — 68.
Краков, гр. в Полша. — 157.
Кралйово, гр., вж. Крайова.
Кралово (Кралево), гр. в Югославия. — 551.
Крамолин, с., Севлиево. — 268.
Красен дол, с., Шуменско. — 57.
Кратово, гр. в Югославия. — 426.
Крешна. — 461.
Крим (Кримей), полуостров. — 347, 406.
Крит, остров. — 415.
Кронщад, гр., вж. Брашов.
Круса, в Югославия. — 162.
Крушевица, с., Плевенско. — 69.
Кръклия (Кръклия), вж. Лозенград
Куба, остров. — 127, 577.
Кубан, р. — 347, 357—359, 397, 406.
Куманово, гр. в Югославия. — 426.
Куфис, р., вж. Кубан.
Къмпина, гр. в Румъния. — 218.
Кюлевча, с., Шуменско. — 452.
Кюприя, с. — 426.
Кюстенджа, гр., вж. Костанца.
Кюстендил, гр. — 11, 53, 61, 64, 426, 444.
Кюстендилско окръжие. — 53.
Кючук Кайнарджик, с., Силистренско. — 422.

Ла Плата, р. — 539.
Лаз веляет (Лазарева земя). — 419.
Лариса, гр. в Гърция. — 21, 22, 433.
Лациум, обл. в Италия. — 285.
Лвов, гр. в СССР. — 116, 155, 157.
Ленинград, гр. — 96, 97, 108, 121, 142, 152, 153, 156, 159—161, 163, 230,
554, 613, 628, 634, 643.
Лета, р. — 177, 590.

Лешка (Лешко), с., Благоевградско. — 53.
Ливадия, (в СССР). — 429.
Лихнид, гр., вж. Охрид.
Ловеч (Ловчен), гр. — 11, 64, 76, 103, 175, 267, 268, 270, 423, 605, 607, 609.
Логроно, гр. в Испания. — 91.
Лозенград, гр. в Турция. — 55, 428, 456.
Лом, гр. — 242, 262, 271, 568.
Лом, р. — 421, 422.
Лом Паланка, вж. Лом, гр.
Лондон, гр. — 119, 124, 152, 156, 158, 160, 216, 559, 582, 606.
Любен, с., Силистренско. — 422.
Любенова махала, с., Старозагорско. — 44.
Лясковец, гр. — 72, 267, 457, 458, 609.

Маден, гр. в Мала Азия. — 10.
Мадрид, гр. — 99, 101, 103, 105, 113, 127,
155, 158—160.
Македония — 54, 55, 62, 70, 362, 400, 408, 419, 428, 429, 431, 435, 451,
459, 572, 615.
Македонска България. — 425, 427.
Мала Азия. — 33, 71, 377, 380, 422, 427, 430, 568, 605.
Мали Зворник, гр. в Югославия. — 92, 94, 578.
Малка Морава (Моравица), р., вж. Марица.
Малка Скития, вж. Добруджа.
Малки Тимок, р. — 421.
Малко Търново, гр. — 51, 52, 55, 56, 428.
Манастир, вж. Битоля.
Мангалия, гр. в Добруджа (Румъния). — 421.
Марица, р. — 428, 455.
Матеевци, с. — 458.
Матица. — 425.
Майн, р. в Германия. — 150.
Меотида, вж. Азовско море
Мсотийско езеро. — 348, 354, 357, 358.
Мердин, гр. в Турция. — 18.
Месемврия, гр., вж. Несебър.
Месопотамия. — 89.
Места, р. — 425.
Меткович, в Югославия. — 133, 134,
Мндия, гр. в Турция. — 420, 428.
Мизия. — 358—362, 365, 368, 373, 376, 378, 398, 400, 419, 431.

Микре, с., Ловешко. — 270.
 Миламо, гр. в Италия. — 550.
 Миравица, р., вж. Марица.
 Мичурин, гр. — 429.
 Млав, р. в Югославия. — 461.
 Млекарево, с., Сливенско. — 57.
 Молдова, Молдавия. — 132, 417—420, 430, 433, 440, 452—453, 459, 580,
 Молнис Дел Рей, гр. в Испания. — 131.
 Мон Блан, вр. в Алпите — 536, 541.
 Монтивидео, гр. в Уругвай. — 144, 149.
 Морава, с., Свищовско. — 545.
 Моравия. — 383, 432.
 Морся. — 429, 451.
 Москва, гр. — 14, 344, 383, 441, 456, 535, 537, 606, 622, 628, 637.
 Мостар, гр. в Югославия. — 132, 138, 164, 554.
 Мраморно море. — 128, 343, 430, 433, 460.
 Мурция, пров. в Испания. — 142.
 Муса Бей, с. в Добруджа (Румъния). — 421.
 Мусянско езеро, вж. Балатон.
 Мосул (Мосул), гр. в Ирак. — 89.

Навара, пров. в Испания. — 115, 151, 155, 159.
 Насау, гр. в ФГР. — 109.
 Неапол, гр. в Италия. — 124.
 Неаполитанско царство. — 430, 431.
 Невесин, гр. в Югославия. — 134, 164.
 Неготин, гр. в Югославия. — 440.
 Нектонон Переяславец, вж. Велики Преслав.
 Некропил, в СССР. — 357.
 Нептун, планета. — 539.
 Неретва, р. в Югославия. — 134.
 Несебър, гр. — 379, 428, 434.
 Ниевра, департамент във Франция. — 102.
 Николаев, гр. в СССР. — 178, 229, 230, 262, 263, 590, 612.
 Никопол, гр. — 11, 33, 175, 423.
 Никополска кааза. — 33.
 Ниш, гр. в Югославия. — 85, 181, 423, 425, 426, 446, 457—459.
 Нишивил, в Азия. — 89.
 Нишко. — 85, 423.
 Нова Загора, гр. — 32, 73, 267.
 Нова Кастилия. — 154.

Нови Пазар, гр., Шуменски окръг. — 421.
 Нови Пазар, гр. в Югославия. — 550, 551, 553.
 Новоросийски губернии. — 422.
 Новозагорско. — 45.
 Нюйорк, гр. — 559.
 Объри, в Югославия — 165.
 Овча муцуна, нос. — 357.
 Одеса, гр., в СССР. — 14—16, 178, 196, 197, 201, 202, 214, 229, 230, 245, 249, 255, 259, 263, 264, 569, 585, 594, 598, 599, 606, 618.
 Одесос, гр., вж. Варна.
 Одрин, гр. в Турция. — 72, 73, 82, 83, 268, 428, 431, 434—436, 452, 455, 460.
 Одрински вилает. — 50, 60.
 Оливия (Олбия). — 374.
 Олимп, пл. в Гърция. — 290, 440.
 Олтеница, гр. в Румъния. — 185, 256, 591.
 Омуртаг, гр. — 420, 421, 450.
 Онгъл, р. — 358.
 Онгъл, обл. — 399, 431.
 Ондарца, местн. в Испания. — 155.
 Орхание, гр., вж. Ботевград.
 Оряхово, гр. — 80, 240, 242, 262, 423, 616.
 Оряховица, вж. Горна Оряховица.
 Осман Пазар, гр., вж. Омуртаг.
 Остров, гр. — 400.
 Островът. — 425.
 Охрид, гр. в Югославия. — 13, 29, 429, 433, 444, 460, 572.
 Пазарджик, гр. — 82, 83, 426.
 Пазарджик, гр., вж. Толбухин.
 Пазария (Пазар джерид), гр. — 426.
 Палермо, гр. в Сицилия. — 129.
 Палестина. — 303.
 Пампелуна, гр. в Испания. — 105, 151—153.
 Панагюрище, гр. — 82.
 Панджар, с., Кюстендилско. — 53.
 Панония. — 358, 360, 367, 431, 435.
 Париж, гр. — 91, 116, 144, 145, 147, 153, 202, 216, 548, 589, 607.
 Парнас, пл. в Гърция. — 46.
 Педерборн, гр. в ФГР. — 435.
 Пекин, гр. — 416.
 Пелопонес. — 451.

Пентаполис, обл. в Италия. — 358.
 Переяслав (Переяславец), гр. в СССР. — 400.
 Петербург, гр., вж. Ленинград.
 Пеща, вж. Будапеща.
 Пещера, с., Солунско. — 428.
 Пива, в Югославия. — 267.
 Пизадери (Песодери), гр. в Гърция. — 55.
 Пирдоп, гр. — 265, 270.
 Пирея, гр. в Гърция. — 129.
 Пирот, гр. в Югославия. — 48, 426, 454, 455, 457, 458, 573.
 Питещ, гр. в Румъния. — 258.
 Пичерда, в Испания. — 162.
 Плана, в Югославия. — 551.
 Плевеля, в Югославия. — 164.
 Плевен, гр. — 12, 68, 69, 175, 423.
 Плесков, в СССР. — 400.
 Пловдив, гр. — 7, 11, 17—19, 25, 29, 36, 39, 42, 74, 82, 83, 182, 195, 245,
 425, 427, 428, 436, 444, 446, 450, 457, 538, 569, 594, 595, 601, 612, 618.
 Пловдивско (Пловдивски окръг). — 181, 245, 246.
 Плоещ, гр. в Румъния. — 210, 225, 256, 257, 453, 555, 610.
 Погоряне, с., Солунско. — 428.
 Подгорица, гр. в Югославия. — 66, 92, 95, 97, 102, 143, 147—149, 151,
 152, 579.
 Поибрене, с., Панагюрско. — 7.
 Полковник Таслаково, с., Силистренско. — 421.
 Полша. — 160.
 Полянска епархия. — 36, 572.
 Поморие, гр. — 72, 379, 428, 433.
 Понт (Евксинтски понт), вж. Черно море.
 Попкьой, с. Добруджа. — 268, 422.
 Португалета, в Испания. — 158.
 Португалия. — 125.
 Потрика, с. в Югославия. — 553.
 Прага, гр. — 145, 154, 159, 160, 177, 178, 198, 206.
 Правец, с., Ботевградско. — 10.
 Рѣслав, гр. — 378, 400, 433, 435—437, 442, 444.
 Прибой, с. в Югославия. — 554.
 Призрен, гр. в Югославия. — 65.
 Прилеп, гр. в Югославия. — 77.
 Прищина, гр. в Югославия. — 448, 461.
 Провадия, гр. — 421.
 Пропонтида, вж. Мраморно море.

Прусия. — 95, 97, 104, 106, 109, 113, 116, 123, 160.

Прут, р. — 431.

Пуейо, в Испания. — 151.

Пъстрен, с., Старозагорско. — 68.

Ра, р., вж. Волга.

Равник, с., Солунско. — 428.

Рагуза, гр., вж. Дубровник.

Радомир, гр. — 426.

Радуевац, гр. в Югославия. — 271.

Разград, гр. — 21, 421, 422.

Разлог, гр. — 426.

Рал-Сави, в Мала Азия. — 89.

Расово, с., Ломско. — 422.

Рахово, гр., вж. Оряхово.

Рейн, р. — 113.

Река (Риека), гр. в Югославия. — 126.

Рени, гр. в СССР. — 422.

Рим, гр. — 145, 147, 159, 277, 281, 282, 286, 288, 290, 291, 295, 299, 300, 302, 310, 313, 323, 383, 393, 634.

Римска империя. — 442.

Рипол, гр. в Испания. — 151.

Риса (Раса), вж. Стара Сърбия.

Родосто, гр. в Турция. — 56, 429.

Ром (Рома), вж. Румъния.

Росица, р. — 9.

Росовата (Расовата), село в Добруджа. — 420, 421.

Румъния. — 9, 26, 27, 31, 38, 79, 92, 95, 106, 111, 120, 156, 177, 179, 182, 183, 189, 215, 230, 246, 251, 252, 263, 419, 538, 579, 589, 598, 599—601, 606, 607, 609, 611, 615, 617—620, 625.

Рудине, с. в Югославия. — 553.

Русе, гр. — 9, 10, 13, 21, 24, 26, 27, 30, 37, 46, 47, 63, 66, 69, 78, 117, 118, 174, 176, 208, 209, 241, 252, 268, 420, 421, 423, 424, 461, 566, 570, 573, 588, 589, 601, 604, 607, 611.

Русия. — 14, 15, 38, 43, 95, 97, 101, 104, 106—108, 110, 113, 114, 117, 122—124, 128, 129, 131, 132, 134, 135, 138, 142, 149, 153, 156, 158, 160, 341, 380, 381, 384, 388, 398, 400, 405, 406, 415, 416, 430, 432, 441, 447, 449, 519, 535, 537, 538, 547, 553, 557, 558, 569, 576, 582, 590, 594, 600, 611, 612, 618, 622, 624, 646, 647.

Руско. — 429.

Русо де Кастро (Русокастро), Бургаско. — 428.

Русчук, гр., вж. Русе.
Руфи, пров. в Италия. — 141.
Русчушки пашалък. — 423.
Ряхово, вж. Оряхово.

С., вж. София.
Саир Саклар, с. — 460.
Сакра (Сатар), кр. в Югославия. — 94, 578.
Салвадор, остров. — 161.
Салсон, в Испания. — 119.
Самоков, гр. — 267, 426, 428.
Саморостро (Самора), пров. в Испания. — 158.
Сан Антоан, укр. в Испания. — 122.
Сан Мартин, гр. в Испания. — 119.
Сан Мигуел, гр. на остров Салвадор. — 161.
Санкт Петербург, вж. Ленинград.
Сантандер, пров. в Испания. — 116.
Сарамбей, вж. Септември.
Сарматия, обл. в СССР. — 295, 369.
Света гора. — 18.
Свети Никола, с. — 426.
Свищов, гр. — 11, 25, 26, 30, 64, 69, 423, 450, 545, 616.
Севастопол, гр. в СССР. — 156.
Северна Албания. — 419.
Северна Америка. — 93.
Северна България. — 135, 425, 460.
Северно море. — 160.
Североамерикански щати. — 127, 540.
Септември, гр. — 82.
Севлиево, гр. — 78.
Седан, гр. във Франция. — 579.
Седмиградие, обл. — 399, 400, 450.
Селеник, вж. Солун.
Сен Себастиан, гр. в Испания. — 95.
Сен Готард, пр. в Алпите. — 161.
Селино, селище в Италия. — 369, 431.
Серес, гр. в Гърция. — 34, 425, 427, 444, 461.
Серески санджак (пашалък). — 52, 429.
Сибир. — 38.
Сидеро (Сидер Капуси), гр. — 426.
Сiera Морена, пл. в Испания. — 101.

Смливрия, гр. в Турция. — 429.
Силистра, гр. — 421, 422, 424, 436, 437, 443.
Синая, в Румъния. — 228.
Сирия. — 93, 119, 141, 142, 155, 377.
Сиркеджи скелеси. — 82.
Сицилия. — 127, 129, 407.
Скадар, вж. Шкодра.
Скития. — 353, 390.
Скопие, гр. в Югославия. — 63, 429, 444, 461, 572.
Славония, обл. в Югославия. — 433.
Слада. — 461.
Слатина, гр. в Румъния. — 205, 256.
Сливен, гр. — 20, 43, 73, 268, 270, 428, 450, 452, 596, 601.
Сливенски балкан. — 81.
Сливенско. — 57.
Смоленск, гр. в СССР. — 400.
Созопол, гр. — 379, 428.
Солун, гр. — 54, 70, 379, 428, 429, 450, 456, 460, 539, 545, 575.
Солунски окръг. — 33.
Сопинум, вж. Сепино.
Сопот, гр. — 270.
Софийски окръг. — 412.
Софийско. — 251, 423, 614.
София, гр. — 3, 30, 50, 61, 83, 423—427, 433, 443, 446, 453, 454, 456, 458,
459, 461, 566—569, 572, 576, 581, 586, 587, 595, 596, 598, 599, 602, 604—
607, 612, 613, 616, 620, 633, 641.
Сглетта (Сплит), гр. в Югославия. — 553.
Спормина, местн. в Солунско. — 545.
Сраазри Връбаш, в Югославия. — 551.
Средец, вж. София.
Средна Азия. — 340, 364, 390.
Средна Африка. — 23.
Срем, обл. — 440.
Станке Димитров, гр. — 426.
Стара Градишка, в Югославия. — 551.
Стара Загора, гр. — 30, 67, 68, 179, 212, 400, 425—427, 444, 505.
Стара планина. — 426, 536, 541.
Старозагорско. — 609.
Стара Сърбия. — 131, 417, 435.
Стлац (Столец, Столца), пл. в Югославия. — 553, 554.
Стоца, в Югославия. — 134, 165,
Струга, гр. в Югославия. — 13.

- Стружница, р. — 428.
 Струма, р. — 426.
 Струмица, р. — 428.
 Струмишка епархия. — 36, 572.
 Съединени щати, вж. Североамерикански щати.
 Сърбия. — 38, 72, 81, 93, 97, 106, 111, 116, 118, 120, 122, 125, 131—133, 135, 136, 143, 152—154, 162, 220, 230, 369, 417, 419—421, 423, 430, 433, 435, 440, 441, 444, 448—450, 452, 457, 461, 535, 538, 517, 554, 578, 611, 622, 623, 639, 642.
 Таврида, обл. — 348, 349.
 Таврически Херсонес. — 354.
 Танаис, р., вж. Дон.
 Тара, в Югославия. — 164.
 Тарпейска гора. — 314.
 Тартос, гр. в Испания. — 119.
 Татар Пазарджик, гр., вж. Пазарджик.
 Татарпазарджишки окръг. — 8.
 Тбилиси, гр. в СССР. — 163.
 Теке баба, с. в Добруджа. — 460.
 Тербуния (Тервуния, Теребуния), обл. вж. Травуния.
 Термопили, мест. в Гърция. — 351.
 Тесалия, обл. в Гърция. — 21, 419, 429.
 Тетевен, гр. — 268.
 Тетово, гр. в Югославия. — 267.
 Техеран, гр. — 150.
 Тибър, р. — 324.
 Тигър, р. — 89.
 Тимок, р. — 419, 421, 430.
 Тиса, р. — 365.
 Тифлис, гр., вж. Тбилиси.
 Толбухин, гр. — 420, 421.
 Травуния, обл. в Югославия. — 388.
 Тракийски полуостров. — 379.
 Тракийски Херсонес — 349, 351.
 Тракия. — 60, 341, 343, 346, 349, 350, 358—360, 362, 373, 400, 419, 431.
 Трансвуния, обл., вж. Требине.
 Траянови порти (Ихтиманско). — 83.
 Требине, обл. — 138, 164, 165, 388, 553, 554.
 Тревино, гр. в Испания. — 133.
 Триесет, гр. — 146, 150, 165, 236, 548, 550, 615.

Тринис, вж. Трън.
 Триядица, гр., вж. София.
 Троглав (Триглав), пл. в Югославия. — 163.
 Троян, гр. — 64, 267, 268.
 Троянопол, гр. — 428.
 Троянски балкан. — 81.
 Трън, гр. — 412.
 Трявна, гр. — 71.
 Тулуза, гр. във Франция. — 95.
 Тулча, гр. в Румъния. — 63, 70, 267.
 Тулчански санджак. — 33, 70.
 Турия, с. в Казанлъшко. — 268.
 Туркестан. — 159, 163.
 Турну Мъгуреле (Мъгурели), гр. в Румъния. — 175, 181, 188, 239, 256,
 266, 269, 588, 592, 598, 603, 609.
 Турно Северни, гр. в Румъния. — 257.
 Турска империя, вж. Турция.
 Турско вж. Турция.
 Турция — 7, 11, 12, 14, 22, 25, 27, 30, 33, 34, 37, 38, 43, 46, 47, 49, 51, 54,
 57, 58—60, 62, 67, 70, 72—75, 77, 79, 84, 89, 92, 93, 95—97, 99, 102,
 103, 106, 111, 114, 115, 117, 124—126, 128, 129, 131—136, 138, 142, 143,
 148, 150—153, 157, 158, 162, 173, 184, 225, 228, 415, 416, 418, 439, 447,
 449, 536, 545, 547, 548, 557, 559, 560, 567, 570, 574, 575, 578, 579, 581,
 590, 610, 627, 644.
 Тутракан, гр. — 421, 422, 460.
 Тучков, гр., вж. Измаил.
 Търговище, гр. — 421.
 Търново, гр. — 9, 11, 12, 19, 28, 32, 46, 47, 62, 64, 84, 176, 216, 257, 268,
 422, 425, 427, 433, 434, 442, 443, 453, 454, 605, 606.
 Търновска епархия. — 571.
 Търновско. — 84, 268.
 Тюрк Арнаутлар, с., вж. Белоградец.
 Угла, р. — 399.
 Ужици (Ужице), в Югославия. — 444.
 Узунджово, с., Хасково. — 43, 428.
 Умз, в Югославия. — 165.
 Унгария. — 433, 435.
 Уругвай. — 143, 144, 584.
 Урал. — 340, 364.
 Ускюп, гр., вж. Скопие.
 Устрем, с., Ямболско. — 428.

Фанагурия (Фанагория), гр. в СССР. — 346, 357.
Фенер, кв. в Цариград. — 36.
Филибе, гр., вж. Пловдив.
Филипински полета. — 319.
Филипопол, гр., вж. Пловдив.
Фиренце (Флоренция), гр. в Италия. — 550.
Флегетон, у древните гърци една от реките, които заобикалят ада. — 291.
Флорина (Лерин), гр. в Гърция. — 55.
Фокшан, гр. в Румъния. — 176, 185, 555, 589.
Франкфурт на Майн, гр. във ФГР. — 150.
Франция. — 15, 91, 95, 98, 99, 102, 105, 107, 110, 111, 113, 116, 125, 130,
131, 145, 147, 149, 153, 156, 158, 159, 416, 458, 548, 576, 577, 579, 584.

Хабсбургска империя. — 588.
Хадъмкюю, с. 82.
Хаджи Мусул (Муса), с., вж. Моравя.
Хазария. — 377.
Хвостича, с. — 426.
Хендая, в Испания. — 160.
Херсон, гр. в СССР. — 262, 346—348, 354, 433.
Херцеговина. — 90, 117, 118, 131, 133—136, 138, 162—164, 190, 225, 267,
417, 547, 549, 550, 557, 571, 584, 609, 610, 622.
Хива, гр. в СССР. — 112, 114.
Холандия. — 97, 99, 580.
Хулкамо, в Испания. — 154.
Хунивар. — 342.
Хърсово, гр. в Добруджа (Румъния). — 420, 421.
Хърватско (Баня Лука). — 135, 417, 420, 433.

Цариград. — 8, 14, 16, 24, 25, 29—31, 34—36, 40, 73, 75, 77, 82, 83, 90, 94,
95, 98, 106, 117, 120, 126, 131, 138, 141, 142, 148—150, 155, 157, 186,
195, 196, 200, 230, 340, 349, 351, 355, 356, 359, 379, 380, 415, 427, 429,
432, 434, 436, 440, 448, 453—454, 456, 457, 461, 536, 538, 539, 550, 554,
569, 571, 572, 578, 585, 595, 612.
Царин брод, с. — 426.
Цетина (Цетине), гр. в Югославия. — 126, 135, 143, 147, 151, 157, 230,
551, 579.
Централна Азия. — 156.
Цюрих, гр. в Швейцария. — 216, 606.

Чанакий, с., вж. Красен дол.
Чатал, с. — 421.
Ченге (Малко Ченге), вж. Карагеоргиево.
Черна вода, гр. в Добруджа (Румъния). — 421.
Черна гора. — 25, 95, 102, 103, 106, 118, 126, 131, 133—136, 143, 146, 147, 157, 163, 417, 420, 547, 549, 554, 579.
Черна река (Черна вода?), гр. — 428.
Черник, гр. — 428.
Черно море. — 39, 74, 343, 345, 346, 354, 356—358, 367, 374, 378—379, 399, 419—421, 430—433, 460.
Черни Лом, р. — 420, 422, 425.
Чертоня, в Испания. — 105.
Чехия. — 588, 593.
Чимборазо, пл. в Америка. — 536, 541.
Чирпан, гр. — 44.
Чирпанско — 270.
Чорлу (Чорла), гр. в Турция. — 429.
Чудомир, с., Разградско. — 21.

Шабла, гр. — 267.
Шаркьой, гр. и кр., вж. Пирот.
Швеция. — 97.
Шипка, с., Казанлъшко. — 426.
Шкодра, гр. в Албания. — 90, 98, 157.
Шумен, гр. — 28, 30, 90, 267, 421, 422, 424, 436, 444, 451, 461, 570, 604.

Югра, р. — 341.
Южна България. — 460.
Южна Русия. — 342, 347, 348, 354, 359, 366, 374, 392, 399, 607.
Юпитер, планета. — 537, 538.
Юрчин (Юртчин), с., вж. Млекарево.

Ялъ Кавак, с. — 421.
Явора, в Югославия. — 554.
Ямбол, гр. — 59, 82, 427, 434, 641.
Ямболско. — 59, 60.
Янина, гр. в Гърция. — 54, 433.
Яница, р. — 428.
Яница, с., в Гърция. — 428.
Япония. — 158, 216,
Яш, гр. в Румъния. — 228, 263, 453.

Băcău, гр. в Румъния. — 269.

Belgrad вж. Белград.

Buzeu, гр. в Румъния. — 269.

Călărași гр. в Румъния. — 269.

Coloferu вж. Калофер

Graz, гр. в Австрия. — 383.

Dorpat. — 340

Odessa вж. Одеса.

Leipzig, гр. в ГДР.

Phillipopol вж. Пловдив.

Roustchouk вж. Русе.

Zagreb. гр. в Югославия — 383.

СЪДЪРЖАНИЕ

Известия из България	5
Външнополитически преглед	87
Най-нови известия и Телеграми на „Знаме“	139
Обявления, редакционни бележки и съобщения	167
Писма и телеграми	193
Разписки, протоколи и други документи	243
Посвещения върху подарени портрети	272
Преводи	273
Кремуций Корд	275
Разпис за награди	325
Разговори с децата	326
За славянското произхождение на дунавските българи	335
Восточният въпрос и България	415
Уроци за първите четири аритметически правила и за счетовете	463
Материали с неустановено Ботево авторство	541
 БЕЛЕЖКИ	 563
 АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ за лица, периодични издания, заглавия на произведения, дружества и комитети	 649
 АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ на географските имена	 709

ХРИСТО БОТЕВ
СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

ТОМ ТРЕТИ

Редактор Светла Гюрова
Художник Евгени Клинчаров
Худ. редактор Стефан Груев
Техн. редактор Виолета Кръстева
Коректор Виолета Рачева

Формат 16/60/84; тираж 50113 екз.; печатни коли 46; издателски коли 42,92; л. г. VI/32; изд. № 5307; поръчка № 12/1979 г. на изд. «Български писател»; дадена за набор на 11. VII. 1979 г.; излязла от печат на 30. III. 1980 г. цена 5,25 лв.

Код 25 9536172611
5506—30—80

ДП „Васил Александров“ — Враца

